

СЦЕНІЧНЕ СЛОВО БЛАГОВІСТУ

Антологія української
релігійно-християнської
драми ХХ-ХХІ століття

СЦЕНІЧНЕ СЛОВО БЛАГОВІСТУ

*Антологія української релігійно-християнської драми
XX-XXI століття*

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
МІСТО НВ
2018

Рекомендовано до друку Вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Книга вийшла друком за кошти
Івано-Франківського обласного бюджету

С 92 Сценічне слово благовісту: Антологія української релігійно-християнської драми
XX–XXI століття / Упорядн., авт. вступ. ст. та прим. С. І. Хороб. – Івано-Франківськ:
Місто НВ, 2018. – 648 с.

ISBN 978-966-428-601-2

Уперше в українському книговиданні представлено твори української драматургії XX–XXI століття, що мають виразне релігійно-християнське спрямування. До книги ввійшли п'єси письменників як минулого, так і теперішнього часу, драми, що були написані як в Україні, так і в діаспорі. Зібраний і впорядкований художній матеріал переконує, що християнськість є органічною рисою розвитку національного письменства і сценічного мистецтва, що релігійність українських драматичних творів і вистав має тривку історію нашого духовно-морального буття, а сценічне слово благовісту, щораз набуваючи нових барв, збагачує не тільки українську літературу, а театральну культуру.

Видання розраховане на фахівців у літературно-мистецькій галузі, вчителів та артистів і режисерів, працівників освіти, науки і культури, а також на широкий читацький загал.

УДК 821,161.2'06-2

ВІД УПОРЯДНИКА

Ідея такого видання виношувалася давно, либонь, ще з тих часів, коли мені почастило проходити наукове стажування на початку 90-х років в Українському Вільному Університеті (Мюнхен, Німеччина), у бібліотеці якого вперше зіткнувся зі світом християнської літератури, християнського театру не лише національного письменства і сцени, а й західноєвропейського мистецтва. Власне, там, а також у бібліотеці Баварського Людвіг-Максиміліян університету я зачитувався «Хрестоматією української релігійної літератури. Книга перша – поезія» (Мюнхен-Лондон, 1978), п'єсами Григора Лужницького, Збігнева Орвича, Арнуля Гребана, Богдана Куриласа та інших українських і європейських авторів, а також літературо- й театрознавчими студіями з питань генези, розвитку, творчого побутування такого типу драматургії і вистав в Україні та Європі.

Саме у Мюнхені під час лекцій в УВУ академік НАН України, голова Всесвітньої ради НТШ професор Леонід Рудницький запропонував мені як науковий консультант моєї докторської дисертації вивчити проблему існування української релігійно-християнської драматургії від давнини до сучасності. Наукові пошуки йшли у двох напрямках: відтворення картини творчого існування у нашому національному драматургічно-сценічному процесі такого типу п'єс і, звісна річ, осмислення з нових методологічних позицій (з урахуванням заборонених чи несправедливо забутих літературознавчих і театрознавчих досліджень українських учених, а також здобутків теоретико- та історико-літературного характеру закордонних дослідників) власне такої драматургії і сценічних постановок. Як наслідок такої праці – успішний захист докторської дисертації 1999 року, а згодом видання монографії «Українська релігійна драма кінця ХІХ – початку ХХ століття: проблематика, жанрово-стильова своєрідність» (Івано-Франківськ, 2001), схвальні відгуки на яку з'явилися в часописах України, Америки та Німеччини.

Тоді ж разом із Леонідом Рудницьким був розроблений проект, точніше кажучи, план-проспект такого видання і розісланий в бібліотечні книгозбірні та наукові установи Німеччини, Америки, Канади, Польщі, Словаччини, Аргентини, Бразилії, Австрії і, звісно ж, України. У такий спосіб здійснювався добір оригінальних текстів п'єс релігійно-християнської тематики, що їх створювали впродовж багатьох літ автори з української еміграції або ж заборонені до недавнього часу українські драматурги. Водночас збиралися драми українських письменників-класиків, а також сучасників. Таким чином відтворювалася картина існу-

вання української релігійної п'єси, християнської вистави тощо, їх традиції і новаторство, врешті, тяглість тенденцій у їх створенні.

Зібрана українська релігійно-християнська драма від давніх часів і до сьогодення упорядкована у кілька розділів: давні часи, нова, новітня та сучасна, і нараховує десятки авторів і понад сотню п'єс: від літургічної драми, вертепного дійства, шкільної драми до міраклів, містерій, ораторій, євангельського фактомонтажу та монодрами. За тематикою – це також різні драматичні твори: інтерпретація чи радше реінтерпретація біблійних мотивів та образів, використання євангельських сюжетів і конфліктів, трактування релігійних настанов, переосмислення християнських духовних цінностей, драматизованих легенд і міфів, залучення до наскрізної дії великих драматичних стихій – містерійної й алегоричної, проекція релігійних ідей і християнських міфологем на світську дійсність, секуляризовану реальність, свідоме змішування сакрального і профанного у п'єсі, тощо.

Отже, сьогодні вже не можна однозначно характеризувати релігійно-християнську драматургію, приміром, Панька Куліша, Панаса Мирного, Лесі Українки, як це донедавна здійснювали дослідники. Справді, в драматургічній спадщині, скажімо, Лесі Українки переважна більшість її творів присвячена розробці, власне, біблійної тематики та проблематики, причому частина їх суголосна першоджерелу. Інша річ, що вони проступають у зовсім несподіваних ідеях і формах, а поряд із атеїстичними образами, драматургом виводяться привабливі у своїй духовній діяльності характери жінок-мироносиць Міріам, Прісцилли, Йоганни. Саме дух таких героїнь вивищував їх над звичайним, щоденним життям і еднав їх з божественним, виводячи поза межі логічно-раціонального у світ гармонії добра, краси, розуму, віри, надії і любові, тобто у світ духовно-емоційного і душевного буття людини.

Зважаючи на те, що згадана «Хрестоматія української релігійної літератури» (упорядник та автор передмови Ігор Качуровський) була першою книгою, в якій оприлюднювалася системно і послідовно поезія національного письменства, то, за нашим зядумом, другою книгою такого видання мала б стати хрестоматія української релігійно-християнської драми від давніх часів до сьогоденних днів. Однак формат хрестоматії передбачає навчальне спрямування вміщених у ній текстів і матеріалів, систематично підібрану інформацію про авторів та їх твори, тоді як антологія – це збірник найхарактерніших, здебільшого близьких за своїм спрямуванням творів певного жанру чи літературного періоду. Тож антологія як формат подачі художнього матеріалу найбільш органічною постала в упорядкуванні матеріалу цієї книги: по-перше, вона об'єднує різні за жанром п'єси релігійно-християнської тематики в українській літературі, по-друге, регламентує такі твори кінцем ХІХ – початку ХХІ століття, по-третє спонукає до вибірковості авторів драм як минулого, так і сучасного, як материкових, так і діаспорних. Зрештою, «саме слово «антологія» у нас перекладалося раніш як «квітослов», і хоч нещодавно з'явилося нове, здається, правильніше тлумачення, та саме «квітослов» найкраще охоплює естетичний принцип упорядкування антологій, бо ж символіка квітів – говорить лише про красу, яка цікавить упорядника» (Ігор Качуровський).

Водночас поштовхом до використання формату антології стала з найменованими ключовими означеннями «слово» і «благовіст» не так давно видана в Україні унікальна за своєю ідейно-естетичною суттю «Антологія української релігійної поезії «Слово благовісту» (Львів, 1999), упорядником, автором передмови якої став професор Тарас Салига. Щодо цього, як і попереднього видання за кордоном, наша антологія, по суті, є другим томом художніх творів української релігійної літератури. Наступним міг би стати том української релігійної прози, який би вивершував різноманітні антології в одне тритомне видання «Слово благовісту».

Доречно тут згадати слова і сподівання відомого вченого, поета, культурно-громадського діяча з української еміграції Володимира Яніва, який у передмові до вже згаданої «Хрестоматії української релігійної літератури. Книга перша – поезія» зауважував, що такого тилу художня творчість, зосібна лірика, «переносять нас крізь століття аж до коренів нашого християнського світогляду, хоч у тих часах поезії у клясичному розумінні не було (а чи її сліди не збереглися); проте лірика і ліризм є скрізь: в гоміліях, літописах, житіях святих чи поученнях, і тому перед Конгресом Української науки (28.4.–2.5.1988 р.) у сукупності зевдань стоїть обов'язок продовжити» (...) «таке видання релігійної поезії аналогічними хрестоматіями прози й драми (театральним мистецтвом)».

До антології «Сценічне слово благовісту» ввійшли релігійно-християнські драми українських письменників-класиків – Панька Куліша, Панаса Мирного, Лесі Українки, представників західноукраїнського письменства – Василя Левицького, Ісидора Трембіцького, Кирила Студинського, Івана Керницького, Григора Лужницького, Ярослава Коритка, авторів з української еміграційної літератури – Богдана Куриласа, Юрія Тиса (Крохмалюка), Василя Барки, Віри Вовк, сучасних українських драматургів – Василя Босовича та Лідії Чупіс. Безперечно, за межами цього проекту залишилися десятки інших українських художників слова та їх релігійно-християнські п'єси, що чекають ще свого видання (окремешнього чи колективного), як і залишилися досі невідомі широкому читацькому загалу такого типу твори в численних архівах, бібліотеках як в Україні, так і за кордоном.

Упорядник відверто розповів про ідею такої антології, її реалізацію та структуру. Принагідно варто подякувати у сприянні підготовки такого видання академіку НАН України, професору-емериту Леонідові Рудницькому (США), професорам Тарасові Салізі (Львів), Володимирові Антофійчуку (Чернівці), Ларисі Залеській-Онишкевич (США), Олені Бондаревій (Київ), на жаль, уже покійним професорам, академіку НАН України Ярославові Розумному (Канада), лауреатові Національної премії імені Тараса Шевченка Ігореві Качуровському (Німеччина), академіку МАН України Ростиславові Пилипчуку (Київ), доцентам Володимирові Ленику (Німеччина), Зоряні Родчин (Івано-Франківськ). Окрема вдячність членам комісії з обласного книговидання при ОДА та обласній раді за підтримку і фінансування антології української релігійно-християнської драми «Сценічне слово благовісту». Сподіваємося, що ця книга знайде свого вдячного читача.

СЦЕНІЧНЕ СЛОВО, ОСВЯЧЕНЕ БЛАГОВІСТОМ

Християнськість, християнізм як своєрідний вияв не лише вчень монотеїстичної релігії, а й душевно-психологічного стану і свідомості людини, є водночас важливим засобом (навіть певною самодостатньою системою засад і принципів) образно-творчого мислення. Як оригінальна стильова й естетична форма містичного буття, як змістове відображення авторської художньої свідомості, вона, по суті, завжди існувала в розвитку української національної драматургії й театру. Проте міра її мистецького побутування та рівень наповнення п'єс і вистав християнською мораллю, християнським світовідчуттям чи й загалом релігійною спрямованістю й пафосом у різні історико-соціальні, культурно-духовні періоди були неоднаковими. І справа не тільки в тому, що творцями таких літературно-сценічних явищ були представники здебільшого духовенства (богослови за освітою і душпастирською діяльністю) або художня інтелігенція, які по-різному, іноді й прямо протилежно потрактували чи то біблійні образи й мотиви, чи то співвіднесення сакрального і профанного в цілісній структурі твору, чи то християнсько-релігійне віросповідання й загалом менталітет поколінь наших співвітчизників тощо.

Вочевидь, вплив християнськості як своєрідного вияву стилю та її драматургічно-театральна реалізація значною мірою залежали від тієї ролі, яку виконувала релігія в суспільному співжитті того чи іншого часу, точніше від того, яке місце відводилося їй в українських духовних просторах тими або іншими владоутвореннями (згадаймо, приміром, політику «войовничого атеїзму» в недалекому минулому, гострі колізії між християнськими конфесіями – православними й католиками від періоду Берестейської унії до наших днів). Звісно, література й мистецтво, зосібна сценічне, по-своєму відгукувалися на ці чи схожі процеси, що позначалося (причому суттєво!) не лише на змістовому, ідейно-стильовому рівні драм і спектаклів, а й на рівні їх поетики – системи образів і характерів, сюжету й композиції, конфлікту і драматичної дії, жанру і мовленнєвих форм.

До цього додаймо залежність, а відтак і різницю в існуванні християнськості в зв'язку з етнопсихологічними, геополітичними, врешті-решт, і державотворницькими чинниками. Однак, незважаючи на це, власне, вона як один із присутніх стильових типів художнього мислення повсякчас характеризувала розвиток української релігійної драми і театру, зокрема такий винятково багатий і різноманітний на неперепутні мистецькі досягнення період їх творчого побутування, як кінець XIX – початок XX століття. Певно, не випадково саме він, як і загалом християнська література, свого часу неодноразово ставали об'єктом усебічних наукових зацікавлень і досліджень для Івана Франка, Михайла Грушевського, Михайла Возняка, Сергія Єфремова, Володимира Резанова, Олександра Білецького,

Дмитра Чижевського, Леоніда Білецького, Олександра Кисіля. В їх працях не тільки аргументовано розв'язувалися проблеми генези й самодостатності християнської традиції на національному ґрунті, в українському письменстві і театрі, взагалі в духовній свідомості нашого етносу, а й (що дуже важливо!) розглядалися самі процеси її психічно-творчого осмислення в естетичній свідомості українців, своєрідність її зчеплення з елементами язичницької, міфологічної і фольклорної стихій нашого народу.

Звісна річ, не оминалися тут і питання авторського художнього стилю, формування й функціонування релігійно-християнської драми і театру, їх поетики тощо. Проте впродовж насильницького і тривалого впровадження у світ мистецтва слова й сцени духу та приписів так званого «соцреалізму» і матеріалістично-більшовицької «квазі-ідеології – войовничого атеїзму» – ця добра наукова традиція, що пов'язана з дослідженням християнської літератури, не просто піддавалася нищівній критиці й остракізму, а й зумисне і послідовно ліквідувалася в офіційному літературознавстві. Як, зрештою, переслідувалася й заборонялася християнська література і мистецтво, зосібна драматургія і театр.

Таким чином, щораз нові покоління українських дослідників змушені були сприймати усічений драматургічно-театральний процес, а відтак потрактовувати історію і розвиток національного письменства й сценічного мистецтва звужено, однобічно, як такі, що позбавлені органічної цілості. Тому-то читацький і глядацький загал протягом тривалого часу не мав об'єктивного уявлення про існування на національному ґрунті християнсько-релігійної творчої традиції чи функціонування такого стильового дискурсу як невід'ємного й багатовікового складника світової культури. Навіть більше, десятиліттями послідовно і настійливо, сказати б, агресивно в реципієнтів вироблялося доволі неадекватне сприйняття п'єс та вистав такого типу, надто щодо художників слова, режисерів й акторів, які сповідували греко-католицьке віровизнання.

Та й чи могло бути інакше, коли цілий ряд істориків і теоретиків тодішньої радянської науки про літературу і мистецтво відверто упереджено аналізували праці церковних полемістів чи теологів, коли лірика, епос і драма, створювані православними авторами, всуціль представлялися як глибоко народні й виразно українські, а твори, написані поетами, прозаїками і драматургами греко-католицького віросповідання – як «уніатсько-буржуазні», неприховано-ворожі нашій нації. Безперечно, це ніяким чином не сприяло ні цілісності й повноті бачення та відтворення драматургічно-сценічного процесу, ні достовірному й зусібичному дослідженню змістового і формотворчого наповнення християнсько-релігійної літератури і театру, зокрема їх стилю, розвитку й поетики, не кажучи вже про більш-менш об'єктивне з'ясування їх ролі в духовно-культурному житті України.

Певні зрушення у цьому намітилися лише на початку 90-х років минулого століття і пов'язані зі зміною суспільно-політичної ситуації в українському державотворенні. Хай дещо сповільнено, все ж незворотно долаються ідеологічні пережитки, стереотипи недалекого минулого: релігія – не «схоластика, далека від буття», а іманентний стан людського духу і людської свідомості, християнськість, християнізм душі – категорія несфальшована, а поняття, що ґрунтуються на тривких основах теософської й теологічної науки, християнська стильова традиція в нашому національному письменстві й мистецтві – не вияв лише давнього періоду їх розвитку, а неодмінна і стійка підвалина їх існування взагалі, тяглість у будь-який час і період, за будь-яких обставин, незалежно від того, хто витворює її – священослужителі чи люди світські.

Безумовно, тут ще стають на заваді деякі міжконфесійні розходження і протистояння (хоча, як нам видається, це йде радше не стільки від взаємозаперечень певних релігійних канонів і догм, як від їх приналежності тому або іншому вченню, їх ідейно-політичної заангажованості), а також zdeформований тривалим матеріалістичним насиллям культурологічний контекст, спотворена загальна сутність естетико-теологічної парадигми, обмежені читацькі або глядацькі орієнтири й виміри, здебільшого відсутнє й донині входження (бодай на рівні окремих постатей і творів) української релігійно-християнської драми і театру до світових чи принаймні західноєвропейських координат тощо.

І все ж сьогодні, коли заново перевидаються (без щонайменших купюр та застережень) наукові праці Михайла Возняка, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Дмитра Чижевського, що проливають потужне світло на розв'язання цих проблем; коли, по суті, вперше після десятиліть замовчувань і заборон появляються специфічні розвідки про такий тип літератури і сценічного мистецтва Леоніда Білецького, Дмитра Донцова, Михайла Гнатишака, Григора Лужницького, Івана Огієнка (Митрополита Іларіона); коли до літературознавчого й театрознавчого обігу вводяться малознані або й загалом невідомі досі для широкого загалу дослідження представників українського зарубіжжя – Дмитра Бучинського, Володимира Блавацького, Ярослава Грицьков'яна, Олександра Домбровського, Лариси Залеської-Онишкевич, Ігоря Качуровського, Теофіля Коструби, Ярослава Розумного, Леоніда Рудницького, Степана Чорнія, Володимира Яніва; коли протягом останніх років усе частіше і настійливіше до зацікавлень релігійно-християнською літературою і театром долучаються не тільки такі вчені літературознавці, як Микола Жулинський, Олекса Мишанич, Тарас Салига, Роман Гром'як, Микола Сулима, Богдана Криса, Лариса Мороз, Микола Ільницький, Ярослав Поліщук, Ольга Красильникова, а й учені молодшого покоління – Анатолій Нямцу, Марія Моклиця, Віра Сулима, Ірина Бетко, Володимир Антофійчук, Олена Бондарева, Лілія Гром'як, Олександр Клековкін, Ігор Набитович та ін., – можна з певністю стверджувати, що в Україні здійснюється послідовне й зусібчене вивчення християнськості як певного відображення авторської художньої свідомості, літературно-образного стилю. Ясна річ, вона чи не найвиразніше простежується на рівні змістоутворення, однак водночас виявляється на зрізі поезики такого типу творів мистецтва слова і сцени.

Власне кажучи, на такому поліаспектному й полівекторному сприйнятті поставленої проблеми й вибудовується загальна концепція нашого дослідження, що є першою спробою в нинішньому літературознавстві розглянути генезу, становлення, розвиток і поезику української релігійно-християнської драми в контексті її творчого побутування як національної сакральної літератури, а також в типологічних зіставленнях із західноєвропейською християнською традицією драматургічно-театрального процесу кінця ХІХ – початку ХХ століття. Зрештою, бодай контурно в розвідці окреслюється це явище з поглядом у день сьогоднішній, у століття ХХІ-е.

Для реалізації поставленої мети вибраний, за нашим переконанням, найбільш оптимальний кут зору: досліджуються особливості і своєрідність художнього мислення українських драматургів у творах, де головними критеріями проступають ідейно-тематичні орієнтири – християнська мораль, християнське світовідчуття, релігійна спрямованість і пафос, а також сюжетно-композиційні і жанрово-стильові специфічні виміри. Для цього з естетичних позицій аналізуються п'єси української класичної літератури, починаючи з давнього періоду

і завершуючи нинішнім етапом її розвитку. Проте, звісна річ, головна увага зосереджується на релігійно-християнських драмах, створених наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття такими авторами, як Пантелеймон Куліш, Панас Мирний, Леся Українка, Спиридон Черкасенко, Григор Лужницький, Василь Лімниченко, Кирило Студинський, Остап Грицай, Богдан Курилас, Юрій Тис-Крохмалюк, Григорій Цеглинський, Іван Керницький та ін., незважаючи на те, чи творилися вони на материковій Україні, а чи в середовищі української діаспори; писалися богословами чи світськими драматургами, які сповідували католицизм (вселенськість) чи православ'я*.

Одночасно в дослідженні чи не вперше порушується проблема існування в Біблії ідейно-естетичних категорій драми як роду літератури і виду мистецтва, тяглості християнських традицій Святого Письма у різножанровій українській сакральній драматургії, спадкоємності релігійної авторської художньої свідомості священиків і письменників (від «Руської Трійці» до членів львівського літературного угруповання «Логос»), питання «діалогу» християнських літераторів, які належали до різних конфесій тощо. Власне, разом із іншими (приміром, трактування християнської релігії як творчості і символістської творчості як релігії), це й є той комплекс питань, на які, можна і треба сьогодні відповісти більш ґрунтовно в ряді наступних студій національної релігійно-християнської драми і театру.

Джерела і тенденції розвитку української християнської драматургії.

У сьогоднішньому українському літературознавстві дедалі більше активізуються дослідження поліаспектних проблем зумовленості і впливу Святого Письма на розвиток художньо-культурних процесів, рецепції та інтерпретації національним і світовим письменством біблійних мотивів, образів, сюжетів, характерів, форм¹, що є не лише яскравим свідченням глибокого інтересу науковців до недавно ідеологічно табуованої теми, а й переконливим доказом одвічної, сказати б, онтологічно життєздатної самодостатності Книги Книг у різних народів і в різні епохи. Водночас у нас появляються (хоча порівняно не часто) праці про силу естетичності й міру художності самої Біблії. Викладені в ній кано-

* Такої позиції, до речі, дотримується сучасний театрознавець Олександр Клековкін у своїх монографічних дослідженнях «Містерія у генезі театральних форм і сценічних жанрів» – К., 2000 та «Сакральний театр: Генеза. Форми. Поетика». – К., 2002.

¹ Див., наприклад: Аверинцев С. С. Риторика и истоки европейской литературной традиции. – М., 1996. – 346 с.; Антофійчук В. І., Нямецю А. С. Євангельські мотиви в українській літературі кінця ХІХ–ХХ ст. – Чернівці, 1996. – 208 с.; Бетко Ірина. Біблійні сюжети й мотиви в українській поезії ХІХ – початку ХХ століття. – Зелена Гура – К., 1999. – 159 с.; Лабана В. Біблійна герменевтика. – Рим: Вид-во УГКУ, 1990. – 149 с.; Нямецю А. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе. – Черновцы, 1999. – 327 с.; Рудницький Леонід. Вияви релігійності в українській советській літературі: 1953–1988. Спроба аналізу // Збірник праць ювілейного конгресу у 1100-ліття хрещення Руси-України. – Мюнхен, 1988/1989. – С. 823–847; Розумний Ярослав. Від символізму до екзистенціалізму: християнські елементи в українській поезії двадцятого століття // Збірник праць ювілейного конгресу у 1100-ліття хрещення Руси-України. – Мюнхен, 1988/1989. – С. 491–515; Фрезер Дж. Фольклор в Ветхому Заветі (Изд. второе). – М., 1990. – 347 с.; Фруе N. The Great Code: The Bible and Literature. – New York–London, 1971. – 289 p.; Хороб Степан. Драматургічні елементи в Біблії // Біблія і культура. Зб. Наукових статей. – Вип. III. – Чернівці, 2001. – С. 24–28 та ін.

нізовані теологічні події, явища, розповіді про Божу інгеренцію в історичному становленні й бутті людства несуть у собі чимало виразних літературних елементів, зокрема в художньому мисленні, на що свого часу вказував Митрополит Іларіон у своїй ґрунтовній студії про естетичну своєрідність книг Старого й Нового Завіту².

Так, уже в Мойсеевому П'ятикнижжі (Пентатевху), що розкриває головним чином генезу і закони теократичної держави, відчуваємо нараційний характер коротко викладеної історії сотворення Божою волею світу, поданої з євангельською безпосередністю і простотою: «сказав і сталося»; сповнена напруги й трагізму оповідь про потоп за часів Ноя, сюжетні події якої подані з наростаючою послідовністю аж до їх завершення: праведність і моральність Ноя, котрий «знайшов милість у Господніх очах», рятує не тільки його із сім'єю, а й все післяпотопне людство; стилістично й композиційно викінченим сприймається оповідання про Йосипа, навіть те місце, де йдеться про його сон, органічно вписується у загальну структуру епічної розповіді. І вже як більш ускладнена жанрова форма проступає в Мойсеевому П'ятикнижжі епопея старозавітного єврейства на шляху (важкому, тернистому й нездоланному, а відтак гостро драматизованому) від Єгипту до Ханаану.

В історичних книгах Старого Завіту, крім тих, що мають цілковито історіографічне спрямування (Суддів, Царів, Хроніки тощо), літературні елементи виявляються передовсім у книгах Рут й Естер, які мають виразний епічний характер, хоча й посутньо різняться не тільки тематично (перша – ідилічна проза, котра зображує сімейно-побутове життя, патріархальний лад староеврейства; друга – історична проза, сповнена непростих і трагічних моментів у житті вже ворогів староеврейства), а й формотворчо: книга Рут – зразок короткого оповідання, книга Естер – приклад історичного роману.

Якщо ж заглиблюватися в інші складові компоненти художньо-образного мислення Старого Завіту, зокрема книги навчальні поетичні: Йова, Псалми, Приповіді Соломона, Еклезіяста й Пісню Пісень, то чи не вперше тут виокремлюються драматургічні елементи. Книга Йова, по суті, не що інше, як релігійна драматична поема, сюжетним тлом якої слугують небо й земля, а дійовими особами виступають не лише люди, а й сили метафізичного світу – Бог і сатана. Щодо загальної архітектоніки, то тут спостерігається пролог і епілог, написані прозовою мовою (в своїй сукупності вони становлять центр змісту всієї релігійної драми), і серединні діяння, створені віршованою мовою (це своєрідне самовираження філософських рефлексій праведника).

Кульмінацією цієї філософії терпіння, котрим Господь Бог не один раз випробовує на вірність праведника, є слова тихої й щирої втіхи, що відбивають якнайкраще есхатологічну ідею тієї епохи, ідею, засновану на принципі воскресіння: «Я знаю – Захисник мій живе, /і останнім він устане над порохом. Позбавлений навіть шкіри, я встану; /і в моїм тілі побачу Бога. Я сам його узрю, очі мої побачать, /а не хтось інший; /серце у мене в грудях ние! Якщо ви мислите: За що б нам його переслідувати, /яку зачіпку знайти нам на нього? – то бійтеся меча для себе, (бо гнів проти провин палає), щоб знали, що суд буде»³.

По суті, в Книзі Йова, що є, повторюємо, своєрідною драматичною поемою, помічаємо такі драматургічні категорії, як к о н ф л і к т н і с т ь (між небесним і земним виявами людської сутності, Богом і сатаною; останній, власне, й інспірує розвиток конфлікту, став-

² І л а р і о н, митрополит. Біблійні студії. Богословсько-історичні нариси з духовної культури України: В 2-х т. – Т. І. – Вінніпег: «Наша культура», 1963. – С. 110.

³ Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Мюнхен, 1991. – С. 347.

лячи під сумнів богобоязливість Йова і пояснюючи цю прикмету праведника добротою, котрим наділив його Бог); с ю ж е т н і с т ь (нанизані з логічною послідовністю події – Йов втрачає все своє майно, дітей і дружину, долає страшну хворобу – є не просто наслідком сатанинських випробувань, а ґрунтом, на якому міцнішає віра Йова у силу Всевишнього); д р а м а т и з м (напруженість, навіть трагічність подій, що їх змушений пережити Йов, спонукають його до душевно-психологічних мук і пристрастей з такою силою, що врешті-решт вибухає в ньому огромих людських думок і почувань: він прагне збагнути причину напущеної на нього кари, хоче зрозуміти вищу справедливість, тому й звиває до неба: «Не обвинувачуй мене, а об’яви мені, за що мене так переслідуєш?»⁴).

Вибудований у Книзі Йова текст сприймається не стільки як певна оповідність про ті чи інші події, явища, стан душі, скільки як специфічні м о н о л о г и (рефлексивні або медитативні) і д і а л о г и між Йовом та його приятелями, які всіляко намагаються розрадити горе свого друга, – Еліфазом, Білдадом, Цофаром. Коли й вони не можуть втішити Йова, а сам він радше виправдовує себе, аніж розуміє замисли Божі, тоді появляются чотири монологи з уст молодого Елігу, котрі закликають Йова до впокорення й смирення, Елігу, в якому символічно закладено дух очищення. «Дух Божий творив мене, – зізнається перед Йовом молодий хлопець, – і по́дув Всесильного мене оживлює»⁵.

Як вискохудожній витвір, Книга Йова має цілком мотивовану розв’язку з виразно окресленою релігійною сентенцією: серед бурі Йовові з’являється Бог і дає йому збагнути всю велич і неминучість Творця всього, що є, і ця безсмертна всеохопність змушує Йова визнати в покорі: «Я говорив про те, чого не розумію; /про чуда, мені незбагненні, що їх не знаю. Тому смирюся і каюся /на поросі та на попелі»⁶. Бог винагороджує Йову за щире каяття і тиху смиренність – дає йому кращу від попередньої дружину і дозволяє жити ще сто сорок років, мати кращих від втрачених дітей. Такий фінал долі Йови, за всієї релігійної спрямованості, несе в собі й суто морально-етичне, світсько-секуляризоване спрямування. Певно, це, як і весь драматургічний лад з названими тут елементами, давало підстави деяким дослідникам художності Біблії стверджувати, що Книга Йова є одним із найдавніших драматургічних творів єврейської літератури⁷, що вона цілком придатна для сценічної інтерпретації⁸, що, зрештою, саме вона значною мірою позначалася на розвитку багатьох жанрів релігійної драми⁹, загалом художнього мислення і стилю не одного покоління драматургів.

Є драматургічні елементи (насамперед діалогізовані форми мовленнєвого викладу) і в останній із навчальних поетичних Книг Пісні Пісень, що становить собою своєрідну ліро-драматичну ідилію з глибоко біблійною алегорією, де взаємне кохання молодого (Соломона) і Молодої (Суламіти) символізують любов Христа до Його судженої і містичного тіла – Церкви. Звісно, самовираження та саморозкриття юнака і дівчини тут відбувається інакше, ніж у Книзі Йова – засобами лірики, тоді як в останній – засобами драматичного

⁴ Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Мюнхен, 1991. – С. 347.

⁵ Там само.

⁶ Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Мюнхен, 1991. – С. 351.

⁷ Waldwin E. G. H. Types of literature in the Old Testament. – New York. – 1989, 2 ed. – 347 p.

⁸ Софронова Л. О. Український театр бароко та християнські культурні традиції // Українське бароко та європейський контекст. – К., 1991. – С. 27.

⁹ Малиновский Бронислав. Магия. Наука. Религия. – М.: «Рефл-бук», 1998. – 304 с.

дійства. Загалом, якщо Книга Йова – «це ліричний мотив, що на тлі динамічного патосу переживань прибирає драматичний характер, то Пісня Пісень є гімном ідилічної любови, скомпонованим у стилі поетично-драматичного «крещендо», як зазначає український дослідник із діаспори Олександр Домбровський¹⁰.

У пророцьких книгах Старого Завіту (передовсім великих пророків Єремії та Єзекіїлі, а також малих пророків Даниїла та Авакума) теж знаходимо драматургічні елементи, що наче вкраплюються у тексти релігійної лірики (тут і драматизовані сцени та епізоди, приміром, такі, як Авраам жертвує Ізааком чи Савл у ворожки в Ендор, і «зримі» сценічні дійства, скажімо, Ілля на горі Кармель чи Павло перед Агриппою). Це дало можливість американському вченому Генрі Вілкоку стверджувати, що художність текстів Біблії, їх мисленнєва структура включає у себе й «театральну видовищність», що чимало подій із Книг Старого Завіту цілковито надаються для інсценізації¹¹.

Одночасно знайомство із Книгами Старого Завіту сприяє поглибленому пізнанню давньоєврейської літератури як невід'ємного художньо-естетичного явища загальносвітового письменства. Священні автори їх сюжетів, образів чи характерів повністю відтворили у своїх писаннях яскраві зразки власне долітературних форм словесного мистецтва. Тут і стародавні пісні та плачі, легенди і міфи, заклинання і прислів'я. Як пише сучасна українська дослідниця Віра Сулима, «старозавітні автори дали світові величні зразки хронікально-епічних текстів (Буття, Вихід), історичної літератури (царів, хроніки), пророцької літератури (Книги пророків), ліричних жанрів (Псалтир, Пісня над піснями), літератури «премудрості» (Приповістей Соломонових, Проповідника, Йова), апокаліптичних творів (Книга пророка Даниїла)»¹². До цього додаймо й релігійну драматичну поему (Книга Йова), й діалогізовану алегоричну ліро-драматичну іділію (Книга Пісня Пісень), і драматизовані сцени з Книг великих та малих пророків тощо.

Новий Завіт, що за обсягом помітно поступається Старому Завіту, різниться від останнього ще й тим, що головним осердям тут є християнське віровчення. З усіх новозавітних Книг чи не найбільше літературних, зосібна, й драматургічних елементів, виявляємо в Євангеліях, котрі мають біографічний характер. Євангелії від св. Матвія, від св. Марка та від св. Луки возвеличують Ісуса з Назарету як «Сина Людського», «сина Марії і Йосифа-теслі», себто як «земну людину». Тим часом Євангеліє від св. Івана зображує божеську сторону діянь Ісуса, представляючи Його як Христа, як месію, котрий ніби предвічний Логос «став тілом». Однак у всіх чотирьох Євангеліях є те, що назагал об'єднує їх – промови й бесіди Ісуса передаються прямою мовою, що становить специфічний нараційний стиль у формі драматизованого і дійового діалогу. За спостереженням зарубіжних дослідників Біблії, такі драматизовані оповідки Нового Завіту сприймаються безпосередніше, уявно зриміше, ніж однотонні розповіді про Ісуса з Назарету¹³.

Звісно, не в кожному Євангелії однаковою мірою виявляються літературно-драматичні елементи: найчастіше спостерігаються вони у притчах, що були улюбленою формою

¹⁰ Домбровський Олександр. Літературні елементи в Біблії // Київ: Філядельфія. – № 5–6. – 1952. – С. 284–288. Докладніше про це: Сулима Микола. Українська драматургія XVII–XVIII ст. – К., 2005. – 368 с.

¹¹ Wilcox H. L. Bible study through educational dramatics. – New York, 1984. – 2 ed. – P. 46.

¹² Сулима Віра. Біблія і українська література. – К., 1998. – С. 72.

¹³ Андерхилл Евелін. Мистицизм. – К., 2000. – С. 14.

мовлення Вчителя з Назарету. Дидактичне спрямування притч, що в цілому суттєво визначає євангельський стиль мислення, якоюсь мірою типологічно близьке Приповідям Соломона. Однак, як доводять теологи й літературознавці, оригінальність притч Ісуса не так у формі (деякі їх формотворчі модифікації генетично споріднені з фольклором та міфологією), як у змісті, в загальній ідеї¹⁴, що нерідко посилювалися чи й поглиблювалися за допомогою тих чи інших літературних, зокрема драматургічних елементів. Так, Іван Огієнко звертає головну увагу на каданси євангельської мови: «Не беріть ні золота, ні срібла, ні дрібних грошей у череси ваші. Ні торби на дорогу, ні одєжин двох, ні взуття, ні палиці, – бо робітник вартий утримання свого» (Євангеліє від св. Матвія, 10; 9–10); Кріс Барні акцентує на використанні як синтетичних (наприклад, «Ісус же сказав їм: «Не знаєте, чого просите. Чи можете пити чашу, яку я п'ю, і христитися хрещенням, яким я хрищусь?» – Євангеліє від св. Марка, 10–38), так і антитетичних паралелізмів¹⁵ (скажімо, «Що народжується від тіла – тіло, а що народжується від Духа – дух». – Євангеліє від св. Івана, 3–6).

Варто зазначити, що драматизовані дійовою діалогічною формою епічні оповіді Євангелій також мають і ліричні елементи, як, приміром, плач Ісуса над Єрусалимом, внутрішньо-психологічні страждання Петра, коли він зрікається свого Вчителя, описи пристрастей тощо. Здавалося б, що драматургічні елементи мали б увиразнено проступати в діяннях апостолів – Петра, Ананія, Павла, Стефана, Савла та ін. Проте вони мають більше історіографічний, аніж літературний характер. Втім, подібне можна стверджувати й про листи апостолів (передовсім Павла) з їх догматично-апологетичною спрямованістю. Можливо, тут доречніше говорити не про літературно-драматичні елементи, а радше про певну стилістичну оздобленість листів апостола Павла – риторичними зворотами, публіцистичними висловлюваннями, синтаксичними конструкціями і т. п.

У Книгах пророцьких Нового Завіту, які відомі ще під аналогом древньогрецької назви як Апокаліпсиси, вочевидь, про драматургічні елементи доцільно говорити у зв'язку із Апокаліпсисом Івана-в'язня з острова Патмос та з'явою жінки на небі, котра зодягнена в сонце і має місяць під ногами та корону з дванадцяти зірок на голові (тут очевидно читається художній символ – Церкви): напруженість між силами добра і зла, неминучість конфлікту поміж ними тощо. Хоча в цілому ці, як і подальші розділи Апокаліпси, мають чітко окреслену есхатологічну тематику, яка не завжди (і не в усьому!) може співвідноситися з літературно-художніми й мистецькими канонами.

Незважаючи на це, навіть із наведених прикладів, що ми ними ілюстрували й аргументували свої міркування та положення про виникнення й творче побутування саме релігійно-християнського художнього стилю, можна зробити цілковито зумовлений висновок: Біблія, її Старий і Новий Завіти, їх багато Книг та розділів є своєрідною антологією різних форм літературної творчості – від епосу до лірики, а відтак і до драми. Крім того, художність Біблії, її поетика значною мірою обумовлюється наявністю в ній літературних, зокрема драматургічних компонентів. І, нарешті, ці чи інші літературні елементи ставали добротною основою, ідейно-естетичним ґрунтом для появи багатьох літературно-художніх явищ – як змістових, так і формотворчих. Звісно, з наявними драматургічними склад-

¹⁴ E l i a d e M i r c e a. Sacrum i profanum. Warszawa, 1996. – S. 56.

¹⁵ F r a z e r J. G. Folklore in the Old Testament. – New York, 1973. – P. 186.

никами дослідники тісно пов'язують виникнення і розвиток жанрів релігійної драми, релігійного театру, релігійно-образного стилю.

Загалом проблема літературно-художнього підложжя Святого Письма така ж актуальна, як і постійна проблема рецепції Біблії новими й новими творцями словесного мистецтва. Бо, власне, в цій одвічній Книзі Книг закладена тривка генеза релігійно-християнської традиції й авторської художньої свідомості, що загалом характеризує всю українську культуру й письменство зосібна. Як результат такого творчого співіснування впродовж століть, – вирізнення кількох, принаймні двох яскраво виражених тенденцій: з одного боку, поява релігійної драми як своєрідної стилізації Біблійних сюжетів, образів, характерів, конфліктів, взагалі Біблійних канонів оригіналу, з іншого боку, виявлення цілковито індивідуального потрактування Книги Книг, що відбилося як на рівні ідейно-стильовому, так і на рівні поетики.

Відтак художнє мислення українських драматургів кінця XIX – початку XX століття, зрозуміла річ, інспірувалося, як і в західноєвропейських авторів, релігійними вченнями, християнським світовідчуттям і християнською мораллю. «Релігійна віра завжди була творчою силою у формуванні етнокультури, своєрідним регулятором моралі, – пише Микола Жулинський. – Оскільки міфи, легенди, перекази, народні казки, пісні, звичаї, мова – все те, що є колективним витвором етносу, формують певний тип етнокультури, то віра в цю культуру наповнювала духом. Дух вивищував людину над звичайним, буденним, щоденним життям і єднав її з божественним – виводив її поза межі раціонального (Логосу) у світ гармонії добра, краси, розуму, надії. Ясна річ, далеко не кожну людину, але той індивід, який поривався досягнути єдності людського і божественного, який спромігся віру «підняти» до висот ідеальної й гармонійної єдності земного і небесного, божественного, той індивід і був творцем культури. Йому судилося пізнати найвищу – найгіркішу й найсолодшу! – внутрішню драму – драму духовну, коли він прагне згармонізувати в ідеальній формі єдність людського і божественного і не може досягти цього ідеалу»¹⁶.

В історії української національної драматургії і театру й досі існують різні концепції виникнення такого жанру (чи його модифікацій), як релігійна драма. Одні дослідники пов'язують її генезу меншого мірою із церковною службою, а насамперед із вродженим виявом духовно-християнської сутності українців¹⁷. Як аргумент цієї риси ментальності тут наводяться характеристики полян літописцем Нестором, психологічні оцінки етносу в «Книгах Буття» Миколи Костомарова, аналіз світоглядної благодаті народу в «Слові» Блаженнішого Митрополита Іларіона. Також додаймо до цього обґрунтування й положення українських етнопсихологів про джерела нашої релігійності, вплив історичних, геопси-

¹⁶ Жулинський Микола. Християнство і національна культура // Біблія і культура. Зб. наукових статей. – Випуск I. – Чернівці, 2000. – С. 6–8. Про це також див., скажімо: Мелетинський Е. Возникновение и ранние формы словесного искусства // История всемирной литературы: В 9-ти т. – Т. I. – М., 1983; Мень А. Мировая духовная культура. Христианство. Церковь: Лекции и беседы. – М., 1997 та ін.

¹⁷ Див., приміром: Кисіль Олександр. Старий український театр // Олександр Кисіль. Український театр. – К., 1968. – С. 36–63; Резанов Володимир. Драма українська (Старовинний театр український) // Збірник історико-філологічного відділу Української Академії Наук. – Вип. 7. – К., 1926. – С: 5–54; Рудін Петро. Студії з історії українського театру // Записки історико-філологічного відділення ВУАН. – 1925. – Кн. V. – С. 201–249 та ін.

хічних, геополітичних, соціальних та соціологічних чинників, культуроморфічних засобів «у різьбленні української вдачі й душі»¹⁸.

Інші дослідники дотримуються думки про те, що витoki, родовід української релігійної драми варто все-таки шукати в церковно-обрядовому ритуалі, а затим і в літургійному дійстві – незвичайно оригінальному вияві не стільки театру, як це спостерігається в латинському світі, скільки церкви в театрі¹⁹. Аргументами для таких переконань тут слугували наявні (в різних формах) й понині драматизовані сцени, скажімо, так звані пасії – читання Євангелії про страсті Христові або «омовеніє ніг» у четвер на страсному тижні, коли в дії зображувалася – чи точніше – відтворювалася сцена обмивання Христом ніг своїм учням на тайній вечері, або діалоги біля гробу Христового, чи вже безпосередні словесні акції у різдвяних, великодніх циклах, у житейських, біблійних та есхатологічних дійствах.

Ще переконливішим прикладом тут також були паралелі з вертепною драмою, надто її початковими формами, що цілковито відповідали християнсько-релігійним канонам. Утім, літургійна драма – джерело пізніших містерій – у різних народів (приміром, від того, яку участь у ній брав клір або миряни) розвивалася по-різному, врешті, й неоднаковою мірою спричинялася до становлення та еволюції світської, зокрема середньовічної драми, як переконливо доводить американський дослідник християнської драматургії Симон Каралінський²⁰. Тому стверджувати, що українська релігійна драма виникла під безпосереднім впливом відповідних європейських аналогів, що наша церква зі своїм при-таманним їй Богослуженням не стала добротною підпорою в їх подальшому розвитку, як це характерно для середньовічної драми багатьох народів Заходу, що початком, власне, драматургічної літератури як такої слід вважати тільки і виключно шкільну драму, як це іноді роблять деякі дослідники, не просто необачно, а науково необґрунтовано.

Свого часу німецький театрознавець Каміла Люцерна, яка займалася проблемами виникнення й творчого побутування слов'янського (в тому числі й українського) театру, по суті, виключала генезу українського сценічного дійства, зокрема, літургійної дії із західноєвропейських відповідників, бо якщо «із міфу виникла грецька драма, з літератури

¹⁸ Я н і в В о л о д и м и р. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду // Релігія в житті українського народу // ЗНТШ. – Т. 181. – Мюнхен-Рим-Париж, 1966. – С. 179-203. Також про це див.: К у л ь ч и ц ь к и й О л е к с а н д е р. Геопсихічний аспект в характерології української людини // Науковий збірник Українського Вільного Університету. – Т. VI. – Мюнхен, 1956. – С. 132-146; його ж: Український мирянин у духовній ситуації сучасності // К у л ь ч и ц ь к и й О л е к с а н д е р. Український персоналізм. – Мюнхен-Париж, 1985. – С. 151-188; Я н і в В о л о д и м и р. Нариси до історії української етнопсихології. – Мюнхен, 1993. – 217 с.; Я н і в В о л о д и м и р. Психологічні основи окциденталізму. – Мюнхен, 1996. – 205 с. чи Українська душа. – К., 1995. – 197 с.

¹⁹ Див., наприклад: Ч и ж е в с ь к и й Д м и т р о. Історія української літератури: Від початків до доби реалізму. – Тернопіль, 1994. – С. 60- 64; Б і л е ц ь к и й Л е о н і д. Українська драма. – Львів, 1922. – 23 с.; В о з н я к М. Нескінчена друком праця І.Франка з історії українського театру // ВУАН. Річник українського театрального музею. – Вип. 1. – 1930. – С. 41-75; Л у ж н и ц ь к и й Г р и г о р. Історія українського театру. I частина. Стара доба українського театру від XI ст. до 1619 р. // ЗНТШ. – Збірник філологічної секції. – Т. 30. – 1961. – С. 135-190; С в е н ц і ц ь к и й І. Різдво Христове в поході віків: Історія літературної теми і форми. – Львів, 1933. – 187 с. та ін.

²⁰ K a r a l i n s k y S i m o n. Russian Drama from Its Beginnings to the Age of Pushkin. – Berkeley-Los Angeles-London, 1985. – P. 7.

і суспільного культу – французька, із саги та оповідної історії – англійська та німецька» (...), то «південнослов'янська та східнослов'янська – із балади, народних обрядів»²¹. Додаймо до цього й культові ритуали. Певно, не випадково в українських колядках, цих ритуальних українських ведах, як називав їх Михайло Драгоманов, закладені глибинні релігійні основи, що сприяли розвитку релігійно-християнських ідей від найдавніших до найновіших часів. Очевидно, й тому Володимир Гнатюк розглядав їх як «праклітину різдвяної драми»²², Леонід Білецький відводив їм межову роль між співаним ритуалом і «вертепом чи звіздою, цими своєрідними одноактовими драмами у трьох явах»²³, а Олександр Білецький будь-які вияви ритуалістичної самопрояви людини вважав основою театрального дійства, побудованого на «притаманній людині пристрасті до самозмінення, на містифікації за допомогою жестів, слів, перевдягання»²⁴.

Польський дослідник Петро Караман ще в 30-х роках ХХ століття довів, що таке культурно-історичне й естетичне явище, як українські колядки й щедрівки, – з'ява вузько національна і притому значною мірою стимульована східнослов'янською релігійно-церковною традицією, тоді як у західних слов'ян первісні колядки і щедрівки зникли і побутують у новітніх формах²⁵. Власне, з колядками й іншими різдвяними віншуваннями у духовному житті українців утверджується не тільки магія ритуалу, зв'язаного з різними виявами людського буття (народженням, щастям, добробутом, смертю тощо), а й, що найпримітніше, – магія слова, магія перевтілення (здебільшого через певну роль та маску). До речі, сценічна форма колядок, що, на переконання фольклористів, найдавніше виявлена в гупульських обрядах (а відтак і в релігійних ритуалах), й по сьогодні зберігається у багатьох частинах західного регіону України.

Ще одним джерелом театрально-релігійного дійства дослідники вважають явище гри (філософська герменевтика, до речі, передбачає участь у грі не просто стихії культури, а її перш за все динамічних складників), на чому наголошують і Мартін Гайдеггер²⁶, і Ганс Гадамер²⁷. А голландський культуролог Йоган Гойзинга загалом надає універсального значення грі як різноманітному вияву людської сутності. Він доводить, що в будь-якій епосі розвитку людства поезія (в розумінні не роду літератури, а вияву літературно-художньої діяльності загалом. – Х. С.) виконує життєву, соціальну й літургійну функції: «Будь-яка стародавня поезія є водночас культом, святочним звеселенням, колективною грою...»²⁸. Власне, на початковій стадії ранньої культури поезія – не що інше, як «освя-

²¹ Luzeņa Samilla. Das Balladendrama der Suedslaven. – Leipzig, 1923. – S. 5.

²² Гнатюк Володимир. Колядки й щедрівки // Етнографічний збірник. Т. XXXV. – Ч. 1. – Львів, 1914. – С. 14.

²³ Білецький Леонід. Історія української літератури. – Т. I. Народна поезія. – Авґсбург, 1947. – 328 с.

²⁴ Білецький Олександр. Зародження драматичної літератури на Україні // Білецький Олександр. Вибрані праці: В 2-х т. – Т. I. Від давнини до сучасності. – К., 1960. – С. 59–62.

²⁵ Саган Р. Obrząd koledowania u Slowian a Rumunów. – Kraków, 1933. – S. 266.

²⁶ Цит. за виданням: Поліщук В. И. Культурология. – М., 1998. – С. 24.

²⁷ Там само. – С. 37.

²⁸ Хойзинга Йохан. Homo Ludens: Опыт исследования игрового элемента в культуре // Самосознание европейской культуры ХХ века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М., 1991. – С. 66–89. Окремим розширеним виданням ця праця побачила світ у Московському видавництві «Прогрес-Академія» (1992).

чена гра, але в своїй освяченості ця гра увесь час залишається на грані неприборканості, жарту, розваги»²⁹. На думку вченого, все, що є поезією, виростає в різних проявах гри й передовсім «у священній грі поклоніння богам»³⁰, себто в найдавніших ритуальних і міфологічних моделях культури.

Йоган Гойзинга тонко пограковує ігрову природу самого міфу – хай у якій би він формі не виявлявся, він завжди є поезією, котра сповнена якнайглибшого і найсокровеннішого священного змісту. «Незважаючи на цей священний і містичний характер, властивий міфам на тій стадії культури, якій він відповідає, – і, виходить, у повній свідомості тієї абсолютної широти, з якою він сприймався, – ми маємо запитати, чи можна взагалі вважати міф серйозним. Міф серйозний настільки, наскільки взагалі може бути серйозна поезія. Поряд із усім, що виходить за межі логічно правильного судження, і поезія, і міф перебувають у сфері гри (...). Міф разом із поезією започаткований у середовищі гри, але в цій же сфері більш ніж наполовину знаходиться і віра первісної людини, як і все її життя»³¹. Голландський вчений акцентує увагу на тому моменті, коли, власне, міф стає літературою, «тобто засвоюється і передається в стійкій формі культурою, яка, виокремлюючись зі сфери ігрового уявлення, відразу підпадає під розрізнення серйозності і гри. Міф – с в я щ е н н и й, тому він повинен бути с е р й о з н и м. Але він, як і раніше, говорить первісною мовою, тобто мовою образних уявлень, де протилежність гри і серйозність ще не має значення»³². «Homo Ludens», «людина граюча» Йогана Гойзинга – нова іпостась людини, що доповнює «homo sapiens» – «людину розумну» і «homo faber» – «людину творця».

«Віруюча людина» і «граюча людина» – власне, дві іпостасі людської сутності що, поглиблюючи «людину-творця», значною мірою сприяли літературно-мистецькій духовності, зосібна творенню літургійного дійства, а відтак релігійно-християнської літератури і театру. Схожий вплив міфу, на переконання Леоніда Білецького, також позначився на становленні української християнської драматургії³³.

Як бачимо, виводити генезу української релігійної драми і театру, виходячи з якоїсь однієї названої концепції (тим паче, не лише із західноєвропейських джерел), не варто вже хоча б тому, що вони не настільки взаємопротилежні, а радше взаємозумовлені й взаємодоповнюючі, хай в кожній з них і є ті домінуючі риси, котрі водночас виокремлюють їх як самодостатні. Тому основну концепцію генези української релігійної драми і театру, на нашу думку, слід визначати у синтезі, самій сув'язі цих протилежностей. Адже без природної диспозиції, що її філософ і культуролог Іван Мірчук вважає основою, тривким ґрунтом релігійності нашої нації у протиставленні до германських і романських народів³⁴,

²⁹ Х о й з и н г а Й о х а н. Homo Ludens: Опыт исследования игрового элемента в культуре // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М., 1991. – С. 66–89. Окремим розширеним виданням ця праця побачила світ у Московському видавництві «Прогрес-Академія» (1992).

³⁰ Там само.

³¹ Х о й з и н г а Й о х а н. Homo Ludens... – С. 78.

³² Там само. – С. 78.

³³ Бі л е ц ь к и й Л е о н і д. Українська драма. – Львів, 1922. – С. 3.

³⁴ М і р ч у к І в а н. Світовідчуття українця // 36. Українська душа. – Нью-Йорк-Торонто, 1956. – С. 13–25. Його ж: Світогляд українського народу (Спроба характеристики) // Науковий зб. Українського Вільного Університету. – Т. III. – Прага, 1942. – С. 11–29. Більш докладно про це

себто без ментальної духовно-християнської моралі й світогляду не було б і відповідних вірувань, ритуалів, обрядів, а відтак, звісно, й відповідних літературно-сценічних художніх форм.

Виокремлення української релігійності з-поміж релігійності інших народів, певна річ, не треба сприймати категорично, як якийсь абсолют. Бо якщо мова йде, приміром, про почуттєвість як вияв релігійності й художності, то це аж ніяк не означає, що їх, емоцій, чуттів і відчуттів, немає в тих же германських і романських народів. Звичайно, вони є. Інша річ, як, яким чином вони поєднуються і співіснують як органічна цілість, що домінує у цій сув'язі.

І якщо дослідники українського сценічного мистецтва, порівнюючи його із західноєвропейським театром, зокрема німецьким чи французьким, констатують, що слов'янська релігійна почуттєвість протиставляється романському раціоналізмові, зокрема, французькому «картезіанізмові» чи германському волонтаризмові, то робиться це аж ніяк не з метою якогось надто «позитивного» виокремлення чи, навпаки, «негативного» применшення одного з них. Тут очевидна умовна мета, умовне обмеження чи вирізнення. Бо, скажімо, та ж слов'янська (українська) почуттєвість у релігії, хоча й проступає як домінуюча в житті особистості й народу, все ж немає виняткового значення, і тим більше аж ніяк не заперечує ні дії розуму, ні волі. І навпаки, раціоналізм у релігійній почуттєвості романо-германських народів аж ніяк не відкидає, не ігнорує емоцій, психічного стану тощо. Тож має рацію етнопсихолог й літературознавець Володимир Янів, коли стверджує, що різницю між релігійними почуттєвостями слід шукати все-таки не в цьому, а насамперед у їх активності чи пасивності побутування, у домінуванні в них раціональних чи емоційних начал.

Тим-то у релігійній почуттєвості українця одвічна туга за спокоєм наче конденсує всі психічні сили і виявляється частіше й яскравіше, сказати б, навіть миттєвіше й наполегливіше. Тоді як релігійна почуттєвість у германців, французів більш виважено-врівноважена, схожа до розмірено-раціонального думання. «Тому, наприклад, у східних народів їхній прелогічний спосіб думання – чуттєво забарвлений, комплексний, контемплативний. «Ми думаємо більше в хмарах» – є влучний вислів багатьох людей Сходу, які заявляють, що треба спочатку «відчути» (а не знати!), що саме значать літери чи письмові знаки... Це нездиференціювання підставових психічних сил знаходить свій повний символ у Нірвані, що протиставляється так виразно ідеалові християнського особового Бога»³⁵.

Отже, релігійні вірування, обряди й ритуали, йдучи через вроджену почуттєвість української ментальності, відповідно спонукали й народження тих художніх форм, засобів і принципів, через які якнайповніше зреалізовувалася їх релігійність світовідчуття і світовідтворення³⁶. Одночасно релігійна драма й релігійний театр, що значною мірою відби-

див.: Я н і в В о л о д и м и р. До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину // Зб. на пошану Івана Мірчука. – Мюнхен-Нью-Йорк-Париж-Вінніпег: Перша українська друкарня у Франції, 1974. – С. 149–194.

³⁵ Я н і в В о л о д и м и р. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду // Релігія в житті українського народу. – С. 179–203.

³⁶ Див.: М і р ч у к І в а н. Світогляд українського народу... – С. 11–29 чи J a n i w V o l o d y m u r. West-Ost-Spannung im Lichte der Psychologie // Geistige Welt: Vierteljahresschrift. – № 2 (V). – München, 1954. – S. 56–67.

вали релігійність української душі, ставали найважливішим джерелом нашої побожності, християнського віровчення.

Окрім того, як уже зазначалося, на розвиток релігійної драми і релігійного театру, зрештою, на всі види мистецько-художньої творчості, видовищ і ритуалів незаперечний вплив мала Біблія, що разом із українською психічною структурою з її емоційно-почуттєвим характером, зосередженим довкола «серця» (ще раз згадуємо філософську теорію «кордоцентризму» Памфила Юркевича), цілковито природно вписувалися до загальнонаціонального культурного й суспільного процесів (хіба що в часи стагнації насильницьки понівеченими або й просто ідеологічно заблокованими в Україні).

А якщо заглянути ще глибше, в товщу тисячоліть, то відправні моменти становлення таких обрядових видовищ та ритуалів, можна спостерегти, як переконливо доводить Володимир Гнатюк, ще у міфології, архетипах буття, по суті, переважної більшості народів³⁷. Звідси не випадково сучасний український дослідник «театрального» міфу Олександр Клековкін, власне, з міфології виводить такі поняття, як культу «святих» героїв, святки й свята (певно, не випадковою є спільна етимологія слів «свято» й «святий»), а також цілу систему первинних, а потім і вторинних жанрів, у тому числі й релігійно-християнських формоутворень³⁸. Саме свято й обряд, маючи в собі первісно закладене сакральне спрямування, згодом десакралізуються і виокремлюються у самостійні явища мистецтва, зосібна сценічного. На переконання вченого, первісне, автентичне значення цих явищ й досі зберігається у самій їх назві: «трагедія» – не що інше, як возвеличення патріотизму Богів, «літургія» – Божественна служба, «апофеоз» – обоження державного діяча, «міраклъ» – чудотворення тощо. Театр, отже, стає не чим іншим, як інсценізацією якоїсь події чи групи подій (сюжету) міфологічного ряду в самій формі ігрового видовища³⁹. Втім, ще задовго до цієї форми, як зазначалося, існували містерія і ритуал, зміст яких аж ніяк не був розважальним, а радше глибоко сакральним.

Якщо ж йти за авторами «Літературознавчого словника-довідника», то містерія – це таїнство, таємний релігійний обряд на честь якогось божества, а міраклъ – один із жанрів середньовічної релігійно-повчальної драми, за основу яких бралися розповіді про «чуда», сотворені Богородицею⁴⁰. Тим часом Олена Блаватська заглиблюється ще далі, ніж у літургійну дію, яка ставала добротним ґрунтом для цих двох релігійних драматургічних жанроутворень. На її думку, містерії являли собою «спеціальні обряди і ритуали, пода-

³⁷ Г н а т ю к В о л о д и м и р. Нарис української міфології. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – С. 41.

³⁸ К л е к о в к і н О. ARS COQUINARJA (Театр як інтермедія) // Український театр. – № 3. – 1988. – С. 12–16. Про спричинення міфу до драматичного розвитку релігійної драми ідеться в ґрунтовній праці американського дослідника М а л и н о в с к о г о Б р о н и с л а в а «Магія, наука и религия» / М.: Рефл-бук, 1988. – 304 с. Частково це порушується в: Т о п о р о в В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифологического // Топоров В. Н. Избранное. – М., 1995. – 624 с. Чи не вперше в українському літературознавстві, зокрема в дослідженнях про сучасну драму, цю проблему піднімає Олена Бондарева у своїй змістовній праці «Драматизм міфу і міфологізація драми». – Херсон, 2000. – 188 с.

³⁹ К л е к о в к і н О. ARS COQUINARIA... – С. 12–16. Див. його ж: Містерія у генезі театральних форм і сценічних жанрів. – К., 2001. – 256 с. та Блазні Господні: Нарис історії Біблійного театру. – К., 2006. – 352 с.

⁴⁰ Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К., 1997. – С. 462.

ні найчастіше ланкою драматизованих уявлень, у яких таємниці космогонії й природи взагалі уособлювалися жерцями і несофітами, котрі розігрують ролі різних богів і богинь, повторюючи передбачувані сцени (алегорії) із їхнього життя. Їхнє таємне значення роз'яснювалося кандидатам на Посвяту і втілювалося у філософські доктрини»⁴¹. Олена Блаватська, як і наступні дослідники містерій, скажімо, англійський літературознавець Менлі П. Холл⁴², передовсім виокремлюють у них власне посвятницький аспект, що стимулював розвиток саме релігійної драматургії.

Таким чином, пояснювати виникнення української релігійної драми як жанру лише з позицій якоїсь однієї вищеназваної концепції не слід. Тут немаловажну роль відігравали і міфологічні й етнопсихологічні, й соціально-духовні, і культурно-художні, і геополітичні, врешті-решт, і державотворницькі чинники. Приміром, після занепаду самостійної княжої держави естрадний княжий театр, що був однією із віток тодішнього театрального дійства, зникає зовсім. Народні обряди, які є первісним театром, ніби й зберігалися, однак виявлялися тільки у глибинах збірного, себто різного життя населення (пригадаймо послання наших митрополитів та єпископів). На перший же план виходить літургійна дія, літургійний театр, що, як ми вже зазначали, стають невичерпним джерелом містерії⁴³.

Іван Франко високо оцінював власне ці форми сценічної літератури, що на кінець XVI століття набрали свого найвищого розвитку⁴⁴, адже вони були своєрідним ґрунтом, причому добротним, не тільки для релігійної драми, а й для української драматургії загалом. Михайло Возняк стверджував, що саме літургійна дія лежить в основі «драматичності (...), театральності візантійського Богослуження»⁴⁵, з допомогою якого (коли була втрачена українська державність) церква на той час стала, по суті, чи не єдиним пристанищем українського театру, його хранителькою від цілковитого занепаду і гідним імпульсатором у розвитку театру нової доби⁴⁶.

⁴¹ Блаватская О. П. Теософский словарь. – М., 1994. – 576 с.

⁴² Холл М. П. Адепты Востока. Эзотерическая традиция Востока. – М., 1998. – С. 405.

⁴³ Власне, про особливості християнської містерії, її міфопоетичну основу пише сучасний український дослідник Олександр Клековкін: «Головним сюжетом життя, його наскрізною дією стає переживання часу як напруженого чекання визначної події, якою мусить розв'язатися історія – пришестя Месії. Історичний час розділяється на дві головні доби – до Різдва Христового і після нього, а сама історія починає посуватися від акту Божественного творіння до Страшного суду. Центром цього сюжету стає вирішальна подія, що визначає хід історії, надає нового змісту і визначає увесь подальший розвиток – пришестя й смерть Христа. Історія людства стає таким чином епохою підготовки пришестя Христа, а вся подальша історія – результатом його втілення і пристрастей. Отже, визначається й композиція історії, що спирається на три визначальних моменти – початок, кульмінацію і завершення життя людського роду» (Див.: Олександр Клековкін. Містерія у генезі театральних форм і сценічних жанрів. – К.: «АртЕк», 2001. – С. 126). Він також аргументовано доводить, що гомілійна драма, візантійські видовища, зокрема профан-театр, піщє дійство, пассіо, літургійна драма, героїчна драма, ясельки, лауда, напівлітургійна драма відносяться до малих жанрових форм релігійно-християнської драматургії.

⁴⁴ Цит. за вид.: Возняк М. Нескінчена друком праця І.Франка з історії українського театру... – С. 42.

⁴⁵ Історія української літератури. – Т. III. – Львів, 1920–1924. – С. 187.

⁴⁶ Лужницький Григор. Праукраїнський театр // Григор Лужницький. Вибране. – Івано-Франківськ: «Плай», 1998. – С. 212.

Тонко окреслив і спостеріг це непросте явище української духовної культури Григор Лужницький: «З театрального, сценічного боку, в Богослуженнях ми вже не маємо першого основного театрального елементу: мистецького вияву тіла (...), залишилися тільки жести. Значить, літургійна дія обмежила міміку, цілковито усунула танок (у нашому обряді; в коптійському обряді процесії відбуваються при танках), але піднесла до найвищого ступеня той елемент, який у модерному театрі став головним, основним: слово. Коли ж слово у дохристиянському театрі базувалося на несподіванці, поєднанні чи навіть обмані, в літургійній дії воно базується на вірі, і воно є або 1) передачею влади (свячення), або 2) виявом влади (освячення), або 3) прошенням»⁴⁷.

Окрім того, літургійна дія, що є, повторюємо, основою розвитку релігійної драми як жанру і релігійного театру характеризується статикою, бо вона ґрунтується головним чином не на акції, а на слові. Зрештою, відтворення спомину акції (Служба Божа) й проходить за допомогою слова. А якщо ж продовжити за аналогією, то наша церква у своєму східному, візантійсько-слов'янському обряді, й досі зберігає немало сценічних елементів (здебільшого зовнішніх) літургійної дії. Користуючись театральною термінологією, скажемо, що сцена віддалена від глядача іконостасом, точно визначено просценіум (місце дияконів), гардероб (захристіє), прототип куртини (завіса, царські ворота), чітко «згори» (режисура) розплановано, де хто має стояти чи сидіти (єпископ), конкретно вказано на стрій одягу тощо. І, нарешті, головною особою драматичної дії є Бог, Ісус Христос, Матір Божа, сюжетом – ласка Божа, а об'єктом – людина з її містичним почуттям єдності індивіда з Абсолютом, з її непроминальним і сакральним неперебутнім засобом звернення до Божественного начала. Байдуже, зауважує Ігор Качуровський, чи буде воно плюралістично роздрібнено на масу богів і божеств, а чи сконденсовано в постаті Єдиного Бога, Творця і Вседержителя⁴⁸.

Зважаючи на сюжет, літургійну дію можна поділити, на переконання дослідників релігійної драми і театру, на дві частини: події, в яких суб'єктом виступає Ісус Христос*, а об'єктом – людина, а також події, де головною є ласка Божа, що осяває життя і долю людини; події, в яких об'єктом і суб'єктом виступає Ісус Христос. До першої групи, отже,

⁴⁷ Там само. Більш докладно про це йдеться: Х о р о б С т е п а н. Українська релігійна драма і Григор Лужницький // Лужницький Григор. Посол до Бога. Українська історично-релігійна драма. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 236–242.

⁴⁸ К а ч у р о в с ь к и й І г о р. Містична функція літератури та українська релігійна поезія // Хрестоматія української релігійної літератури. Книга перша. – Поезія. – Мюнхен-Лондон: Б. м. в., 1988. – С. 9–27.

* Без образу Христа, стверджувалося на сторінках українського журналу в діаспорі «Листи до Приятелів», важко дійти до пізнання Бога. Бо без Христа Бог зведений до абсолютної ідеї, до одвічної стихії, до первісної волі, до чогось, що вже в підсвідомості. Без живого Христа в нашому серці справжня релігія зредукована до культу обрядовості, до одного з проявів національної культури і національного самовияву. Тому створюючи конкретний образ Христа, слід внутрішньо сповнювати Його вірою у Всевишнього – Бога»; (Мар. О. Християнство і модерний світ // Листи до Приятелів. – № 1-2. – Нью-Йорк, 1961. – С. 24-31).

Отож, оцінювати систему релігійних образів, у тому числі й Ісуса Христа та Бога, з позицій лише естетичної самодостатності і без будь-якого естетичного комунікативу віруючих людей, – значить свідомо чи й підсвідомо ігнорувати вплив таких образів на реципієнтів.

відноситься Служба Божа, вінчання і похорон, до другої – «воскресна утрєня, надзвичайно оригінальний і правдивий зразок драматично-театрального твору слов'янсько-візантійського Богослуження»⁴⁹.

Леонід Білецький так визначає цей процес і шлях творчого становлення саме релігійної драми. «Виявивши в собі той же природний зріст, що і драма поганська – на ґрунті релігійної обрядності, вона приблизно проходила ті ж самі етапи свого первісного розвитку. Сама християнська релігія й міфологія зберігали в собі драматичні елементи поганської релігії, зрозумілої для народу, і ці елементи лягли в основу християнського релігійного культу; крім того, такі твори, як Біблія, в якій надзвичайно багато зберігається в найліпшій художній формі драматичних картин з життя патріархів, пророків, царів, а також з життя, діяльності й смерти Христа. До цих чисто мистецьких моментів приєднувалися ще устремління місіонерські, що закликали до боротьби з поганством. Ця популяризація християнства, проповідування його були одним із засобів, що використовував відповідні поганські обряди для цілей християнських: бачимо це у колядковому обряді, в проводах, в обряді Зелених свят і т.ін. Наочно, в зрозумілих формах, доносити догми християнської релігії – було надто важко для християнського духовенства»⁵⁰.

Коли ж в Україні прийшло національне пробудження, то елементи праукраїнського театру (ритм, танок і жести, нарешті, слово) органічно з'єдналися в одне ціле із театральною формою наших церковних обрядів, і таким чином створився побутовий, етнографічний театр. Водночас із цим по лінії релігійно-християнської обрядовості, згодом літургійної дії, пізніше міраклів, а відтак і містерій розвивається жанр української релігійної драми, етапи і процеси розвитку якої, як уже зазначалося, були далеко неоднаковими і непростими. «Для народу, що призвичаївся до зображення важливих й основних подій своєї міфології або історії, треба було дати інші уявлення: в первісно-просторових і наочних образах з'ясувати і розкрити догми та канони християнства або персоніфікувати найважливіші євангельські події. Для цього доречною була із своєрідним драматизмом первісна католицька літургія, що розвивалась і збагачувалась різнорідними обрядами та сценами спочатку німими групами маріонеток, процесіями, які потім усе ширше і ширше розросталися до діалогічних сцен і духовних п'єс.

Отже, в зародковій нашій обрядності криється початок многовікової християнської драматургії: прагнення витлумачити, наочно представити новим adeptам початки віри скрізь виявлялися однаковою способом і потім привели духовну драму до зближення з новою, народною, до перетворення її в духовно-народну...»⁵¹.

Уже в першій половині XVI століття є виявлені дослідниками твори такого характеру. До них можемо віднести й дві інтермедії Якуба Гаватовича, що були додатком до його ж п'єси «Смерть Івана Хрестителя», написаної, на відміну від них, польською мовою. Тоді ж ставропігійський священник й учитель львівської школи Іоаникій Волкович написав дра-

⁴⁹ Л у ж н и ц ь к и й Г р и г о р. Праукраїнський театр // Григор Лужницький. Вибране... – С. 201–216.

⁵⁰ Бі л е ц ь к и й Л е о н і д. Українська драма... – С. 3–4.

⁵¹ Там само. Про витоки християнської драматургії в Україні йдеться: Х о р о б С т е п а н. Українська релігійна драма: генеза, поетика // Warszawaskie zeszyty ukrainoznawcze. – №. 11–12. – Warszawa, 2001. – С. 222–236.

му «Розмишлення о муцѣ Христа Спасителя нашего», акт «вѣршами писаний і во Львоѣ при церкви братской чрез отрочат отправоаний». Це були шкільні, переважно релігійні твори на зразок єзуїтських, однак зберігали в собі певну топонімічну й часопросторову прив'язаність. У першій половині XVII століття появилoся ще декілька недатованих, здебільшого неповних п'єс, приміром, уривки про Архангелові віщання Марії, пролог та епілог з якоїсь різдвяної п'єси та ін. Від тридцятих років цього ж століття є вже звістки про драматургічні твори у Києві в щойно заснованій братством і реформованій Петром Могилою Києво-Могилянській колегії (пізніше академія).

За свідченням істориків української літератури (Михайла Возняка, Дмитра Чижевського та ін.), а також істориків українського театру (Володимира Резанова, Олександра Кисіля та ін.), релігійна драма як жанр в системі художнього мислення чи не найбільше і найпродуктивніше культивувалася саме в цьому закладі, його шкільному театрі. Власне, до нас і дійшли переважно п'єси з Києво-Могилянської академії – твори на християнську тематику або з виразним християнським спрямуванням. Вистави за релігійними драмами влаштовували учні часом навіть у церквах (приміром, різдвяну п'єсу, від якої зберігся лише пролог та епілог, а також, можливо, згадану вище драму Іоанікія Волковича), але здебільшого – в шкільних приміщеннях, таких, як конгрегаційний зал, трапезна тощо. Саме релігійна драма була тут основою шкільних спектаклів.

Щодо загального, жанрового їх характеру, то в них виокремлюються п'єси-містерії з єзуїтськими впливами, малі драми в дусі єзуїтських обробок містеріальних сюжетів. Їх, до речі, було чи не найбільше в шкільному театрі Києво-Могилянської академії. Сюди належать різдвяні, пасійні і т. зв. колективні драми, що охоплюють цикл пасійних та великодніх подій, описаних в Євангелії, а також п'єси на сюжети з життя святих і навіть панегіричні драми. «Мудрость Предвѣчная», «Торжество Естества Человѣческаго», «Царство натуры людской», «Дѣйствіе на Страсти Христовы Списанное» та ін. драматургічні твори цього періоду є здебільшого наївною інсценізацією євангельських оповідань про різдво Христове або про його страждання і смерть, воскресіння із мертвих.

Тут євангельські сцени часто переплітаються із сценами біблійними. Скажімо, в другій дії п'єси «Дѣйствіе на Страсти Христовы Списанное» перед сценою молитви Христа в Гетсиманському саду розвивається сцена молитви пророка Данила; перед сценою бичування Христа йде сцена бичування народу царем Раваоамом. Схожих прикладів, безперечно, можна навести й більше. Та суть не в їх кількості, а в прагненні з'ясувати особливість художнього мислення автора, своєрідність такого жанру релігійних драм, де сюжет іноді охоплює найвидатніші події біблійної історії від сотворення людини та її гріхопадіння до смерті, похорону й воскресіння Христа. (Такі події в такій послідовності часто зустрічаються в українській релігійній драмі й нових часів). Домінуюча ідея таких п'єс – показати головні етапи страждання людини після гріхопадіння Адама і визволення її від смерті муками та стражданнями Ісуса Христа. Як зазначають дослідники такого типу стилю й авторської свідомості і такого жанру драматургії, композиційно п'єси містеріального характеру дещо примітивні: «окремі сцени зв'язувалися в них досить механічно, як, наприклад, у драмі на сюжет з життя святого – «Олексій, чоловік божий»⁵².

⁵² К и с і л ь О л е к с а н д р. Старий український театр // Олександр Кисіль. Український театр... – С. 36–63.

Жанр релігійної драми також витворювали Феофан Прокопович («Володимир»), Лаврентій Горка («Йосифъ патріарха»), Георгій Щербацький («Трагедокомедія, нарицаемая Фогий»), Варлаам Лещевський («Трагедокомедія о тщеть міра сего»), Георгій Кониський («Воскресеніє мертвых»), Матвій Довгалевський («Комическое дѣйствие», «Властнотворний образ») та інші представники найосвіченіших кіл українського духовенства і заможних, сказати б, владно-урядових верств тодішнього суспільства, що яскраво характеризувало їх розумові здібності. Однак такі п'єси, на переконання, приміром, Олександра Кисіля, не відігравали великої ролі в суспільному житті XVII і особливо XVIII століття, бо були занадто абстраговані й сухі⁵³. Хоча вони, а також такі релігійні анонімні драми, як «Олексій, чоловік божий», «Декларація про святу Катерину», «Милость Божія» та «Слово про збурене пекла» (останню віднайшов і опублікував Іван Франко у 1896 році⁵⁴), все-таки стимулювали більшою чи меншою мірою подальший розвиток української драматургії. Як, звісна річ, стимулювала це передовсім Біблія, яку давні українські драматурги сприйняли «не лише як основу християнської релігії, як Святе Письмо, а й як видатний твір усієї християнської культури, Книгу Книг, з якої черпали теми, сюжети, ідеї, образи, мудрість. Біблія стала для них книгою життя. Божим одкровенням, що утверджувала філософію провіденціалізму, вчила жити в нових, християнських вимірах»⁵⁵.

Уже згадуваний Леонід Білецький так визначає тематику й проблематику давньої української релігійної драми, а відтак і цілкомито своєрідний стиль художнього мислення: «Спочатку бралися найповажніші події із Євангелія – народження Христа, страсті Христові і Його Воскресіння, вхід до Єрусалима – це була перша група тем для драматичного зображення; потім репертуар розширювався подіями й на інші теми і в інші християнські свята: День св. духа, на Страсний тиждень в діалогічній формі плач Марії і багато інших.

Ці драматично-релігійні видовища називалися м і с т е р і я м и. Коли темою містерій були якісь чуда з життя святого, то вони називалися м і р а к л я м и, коли у драматичних творах виступали які-небудь алегоричні образи, що символізували собою моральну ідею: Правду, Віру, Надію, Милость і т. і., то такі п'єси звалися м о р а л я м и. Всі ці драматичні твори найчастіше виставлялися по школах, які тоді дуже близько стояли до церкви; отже, від цього, а також і від шкільної теорії і пішов цілий цикл ш к і л ь н и х драм»⁵⁶.

Дослідники давньої української драматургії небезпідставно вважають першими зразками релігійно-шкільних п'єс власне ті, що виникли на ґрунті середньовічних різдвяних та великодніх містерій, стимульованих у свою чергу християнськими віровченням, обрядами й ритуалами, а також якоюсь мірою й західноєвропейськими аналогами. Яскравим прикладом містеріальної різдвяної драми є «Комедія на Рождество Христове», створеної на початку 1703 року, авторство якої, до речі, деякі науковці приписують Дмитрові Ростовському⁵⁷.

⁵³ Кисіль Олександр. Старий український театр // Олександр Кисіль. Український театр... – С. 36–63.

⁵⁴ Див.: Франко Іван. Переднє слово про «Слово про збурене пекла. Українська пасійна драма» // ЗНТШ. – Т. 81. – Львів, 1908. – С. 5–50.

⁵⁵ Мишанич Олександра. Біблія і давня українська література // Біблія і культура. – Чернівці. – Випуск I. – С. 9–13.

⁵⁶ Білецький Леонід. Українська драма... – С. 4–5.

⁵⁷ Karalinsky Simon. Russian Drama from Its Beginnings to the Age of Pushkin... – P. 20.

Нас же, звісна річ, цікавить ідейно-естетична своєрідність художнього мислення, закладеного в змістовій і формотворчій структурах п'єси. Насамперед усі літературознавці й театрознавці, які будь-коли аналізували цю драму, вирізняють у ній надзвичайно струнку сюжетно-композиційну будову: автор так конденсує всі події навколо Різдва Христового (вони, між іншим, у формі містерій обійшли ледь не всю Європу), так komponує їх впродовж драматичної дії, що вона (п'єса) дещо відходить від канонів і приписів шкільних поетик. Їх вимоги вияскравлюються лише в алегорично-символічній конструкції твору. Адже така символіка мала місце тільки тоді, коли з релігійних причин неможливо було виводити як реальні постаті Христа, Божої Матері тощо. Тим-то драматург мусив лише зазначити ці особи, подаючи їх ідеали через алегоричну символізацію (шкільна поетика, як відомо, не визнавала грубого чи й нарочитого реалізму).

Алегорично-символічна традиція, отже, проступає в драмі «Комедія на рождество Христове» у тісному зв'язку з тенденціями нової драматургії. Алегоричні фігури Плач Землі, Втіха Неба, хори релігійних пісень, Милість Божа та ін., з одного боку, а з іншого – Ворожнеча, що закликає ковалів гартувати зброю, оригінальний мімічно-пластичний хор циклопів, який кує зброю, а також Ехо, яке було популярним навіть у трагедіях Вільяма Шекспіра (згадаймо його драму «Гамлет») – усі ці засоби драматургічної поетики, що поставали на основі традиційного церковного, а потім народного ритуалу, якнайліпше засвідчують думку багатьох дослідників давньої української літератури про високість освіти Київської Духовної Академії, котра наполегливо прищеплювала своїм вихованцям ґрунтовні знання у конструюванні саме релігійно-християнської драми.

Окрім того, структура п'єси «Комедія на Рождество Христове» ускладнюється ще й своєрідним об'єднанням суто різдвяної містерії з алегорично-моралістичною драмою, яка тоді й тепер розробляє екзистенційну тему боротьби життя і смерті через гріхопадіння людини й перемогу в цьому двобої саме життя. У містеріальній різдвяній драмі ці дві паралельні акції – історична (про народження Христа) й алегорична (тут образи Плач Землі, Втіха Неба, Милість Божа, Ворожнеча, Ехо слугують містичним тлом, що розпочинає й завершує п'єсу) – існують у тісному зв'язку. У зображенні таких і таким чином подій (на землі відбувається реальна дія, на небі чи в символічному зображенні – ірреальна дія) дослідники релігійної драматургії небезпідставно вбачають далекий і тривкий відгомін літературної композиції античних творів Гомера, Есхіла, Вергілія, в яких дія розвивається двома суміжними лініями: на небі – боги, на землі – герої. Ця характерна риса античного паралелізму еволюційно розвинулася і виросла у своєрідний паралелізм ідеї та факту, і надзвичайно художньо вияскравилась у поезиці «Комедії на Рождество Христове».

Серед великодніх містеріальних драм аналогічне місце посідає п'єса кінця XVII століття «Дѣйствие на Страсти Христовы Списание», про яку вже згадувалося. Що ж до її поетики, то й тут в основу покладена паралельна розробка двох аналогічних явищ старозавітного і новозавітного характеру. Події зі Старого Завіту мовби символічно ілюструють відповідні події Нового Завіту. Це все відбувається на тлі алегоричної символіки, що творить ідею драми, її загальний пафос.

У цій п'єсі, як і в попередній (різдвяній), бачимо переплетення двох великих драматичних стихій – містерійної й алегоричної. Тут також розгортаються дві паралельні лінії – справжня й ідеальна, з тією лише різницею, що в «Дѣйствие на Страсти Христовы

Списанное» вона більш викінчена й ускладнена символікою, яка прихована в образах Старого Завіту, Біблії і змальовує прообраз Христа та боротьбу Його зі злом.

«Уся концепція драми вирішується в душі шкільних західноєвропейських обробок* таких же сюжетів, – пише Леонід Білецький. – Через штучно підібрані мотиви, алегоричні образи, старозавітні символи і т. і. розвиваються ситуації, в яких зло, гріх, вбивство, вожничча братів через пекельні інтриги прийшли в світ, царювали там, пануючи над людським родом; Христос же приніс іскупительну жертву, яка й повинна гаряче оплакуватись тими вдячними віруючими, що каються в гріхах. (...). Дальший розвиток різдвяної і великодної драми йде в двох напрямках: 1) розвивається ідеальна символізація і скорочується сюжет історично-реальної містерії та витворюється тип чисто моральної драми; 2) розвивається реально-побутова частина за рахунок ідеальної символізації»⁵⁸.

До першої групи можна віднести такі різдвяні драми, як *Дїйствие на Рождество Христове* і *«Рождественская драма»*. З великодніх п'єс сюди зараховуються такі, як *«Царство натуры людской»* і *«Свобода»*. До другої групи варто залучити драми *«Слово про збурене пекла»*, п'єси Матвія Довгалевського *«Комическое дїйствие»*, *«Властнотворний образ»* і, нарешті, як завершальний етап її еволюційного розвитку – драматургічний твір *«Вертеп»*, що згодом дав поштовх до розвитку такої жанрової модифікації, як вертепна драма. Однією із найхарактерніших її рис, аналогічних польським відповідникам, є те, що в ній як синкретичному художньому явищі «масмо єдиний випадок злиття лялькової п'єси з церковною драмою – двох різнорідних елементів, що ніколи не змішувалися одне з одним протягом всієї своєї історії аж до XVII ст.»⁵⁹.

Наводячи приклади містерій, що творчо продукувалися Київським шкільним театром, автори *«Літературознавчого словника-довідника»* визначають такі їх засоби драматургічної поетики: «Активно використовувались у містерії алегорія, заміна містеріальних персонажів алегоричними постатями при збереженні містеріальної послідовності. Наприклад, у *«Торжестві Єстїства Человѣческаго»* Адам і Єва перетворюються на постагі Відчаю, Плачу; Сатану замінюють фігури Лакомства, Нестримності та ін. Містеріальний сюжет міг замінюватися в окремих випадках не тільки біблійним, а й світським, зокрема історичним»⁶⁰, що, безперечно, архетипізувало сюжетну схему і наголошувало на містерії як на жанровому різновиді драми, а відтак і драми релігійної.

Цікаві, науково обґрунтовані міркування з приводу еволюційного розвитку української релігійно-християнської драми висловлює сучасна дослідниця Олена Бондарева. На її переконання, саме з таїнства, яким проступала містерія в античному світі, в епоху західноєвропейського середньовіччя народжується релігійна драматургія, значною мірою також спонукана літургійним дійством. «Три основних події християнської історії (народження,

* Один із дослідників української релігійної драматургії Володимир Резанов вважав п'єсу *«Дїйствие на Страсти Христовы Списанное»* копією польського тексту, переписаного руськими літерами, однак Михайло Возняк аргументовано довів її оригінальність, заперечуючи таку думку (Див.: *Азбуковник. Енциклопедія української літератури: В 3-х т. – Т. 2. – Філядельфія, 1973. – С. 55–56*).

⁵⁸ Білецький Леонід. Українська драма... – С. 7.

⁵⁹ Білецький Олександр. Зародження драматичної літератури на Україні // Білецький Олександр. *Вибрані праці...* – С. 128–208.

⁶⁰ Див.: *Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін...* – С. 462.

смерть і воскресіння Ісуса Христа) стали композиційними центрами, навколо яких розгорталася маса інших епізодів (покликання апостолів, лікування хворого, зміцнення німого, таємна вечеря та ін.). Новий різновид містерії (...) адекватний схематичному членуванню ритуалу»⁶¹. Вчена логічно мотивовує й схематично виокремлює цей шлях еволюції: від стародавньої містерії, через ритуал до середньовічної містерії (приміром, по с в я т а // о ч и щ е н н я // н а р о д ж е н н я Х р и с т а; о д к р о в е н н я // ш л я х // е п і з о д з ж и т т я Х р и с т а; з а г р о б н и й с у д // ж е р т в о п р и н о ш е н н я // х р е с н і м у к и і х р е с н а с м е р т ь Х р и с т а; р е і н к а р н а ц і я // о б о ж н е н н я // ч у д о в о с к р е с і н н я Х р и с т а»⁶².

Розглядаючи еволюцію жанрів національної драматургії і самої категорії драматичного в системі художньо-стильового мислення українських драматургів, Анатолій Козлов докладно аналізує форми, що передували містерії в культурі українського християнства чи й слов'янства загалом. При цьому літературознавець особливо акцентує увагу на так званих «ігродрамах» і «драмах-обрядках», зазначаючи що «ні драма-гра, ні драма-обряд ще не ті явища, які можна було б беззаперечно віднести до того, що ми називаємо драмою як жанр драматургії. Вони – лише найперші шаблі, що ведуть до розуміння її ідейно-естетичної та суспільної сутності»⁶³.

Тим часом саме шкільна драма XVII – XVIII століть, в основу якої покладено поширені агіографічні сюжети, вже постає повноправним представником драми як літературного жанру. Саме в містерійній шкільній драмі, зауважує сучасний дослідник Микола Сулима, «поступово формувалися засади, на яких зростала українська драматургія нових часів»⁶⁴, зосібна християнська п'єса:

- нових функцій набувають традиційні персонажі-алегорії;
- започатковуються й поширюються ремарка-зміст, ремарка-жест, ремарка-портрет;
- порушуються теоретичні триєдності місця-часу-дії;
- з'являється так звана «спрощена драма».

Поступово змінюється і давній драматичний сюжет, що призводить до ускладнення сюжетобудови драми (приміром, у «Воскресенні мертвих» Георгія Кониського «сюжет має три складники: повчально-моралізаторський (високе бароко), співний (кант), де тема інтерпретується через музичний ряд та інтермедійний, в якому не тільки тема шаржується, а й подається заявка на її продовження, тобто розвиток дії починається вже з інтерлюдії»⁶⁵.

Цікаво, що містерійна сюжетобудова драми, як уже зауважувалося, наслідуює принципи містерійної світобудови, сформованої за часів середньовіччя. Зазначивши, що «християнська середньовічна картина світу перевернута», український літературознавець Микола Ігнатенко пояснює: «Дійсність перетворюється у знак недійсності, реальне стає симво-

⁶¹ Бондарева Олена. Драматизм міфу і міфологізація драми... – С. 28.

⁶² Бондарева Олена. Драматизм міфу і міфологізація драми... – С. 28.

⁶³ Козлов А. В. Українська доживтнева драматургія: Еволюція жанрів. – К.: Вища школа, 1991. – С. 42–43.

⁶⁴ Сулима М. М. Українська драматургія XVII – XVIII ст.: Автореф. дис... д-ра філол. наук: Інститут літератури НАН України. – К., 1996. – С. 5.

⁶⁵ Шевчук В. Георгій Кониський та його драма «Воскресіння мертвих» // Дивослово. № 1. – 1997. – С. 21–23.

лом-алегорією ірреального, чудесного. Увесь космос, уся світобудова розпадається на два плани: видимий, реальний (який у системі середньовічного міфу є тільки знаком, символом наступного плану, отже – він уже нереальний) та ірреальний, чудесний (який перебуває на недосяжній відстані від першого, отже – він невидимий, зате і с т и н н о реальний, бо він найвища реальність)»⁶⁶. Свідома і зумисна ускладненість містерійних сюжетів згодом стає домінуючим у поезії української релігійної і надто барокової драми.

З кінця XVIII і впродовж XIX століття жанр і стиль української релігійної драми головним чином художньо трансформувалася у сакральних сюжетах, образах, характерах світсько-секуляризованої драми. Згадаймо бодай біблійні, християнські мотиви у драматургії Пантелеймона Куліша («Продова морока»), Панаса Мирного («Спокуса»), Лесі Українки («Одержима», «В катакомбах», «На полі крові»), «Вавилонський полон», «Йоганна, жінка Хусова»), чи так звані «пророчі» п'єси Лесі Українки («Кассандра»), Володимира Винниченка («Пророк»), Миколи Куліша («Народний Малахій») тощо*, де теоцентрично й метафізично закладена ідея християнсько-релігійного ладу й офіри, як це спостерігається в західноєвропейській релігійній драмі, зокрема у французькій п'єсі «католицької основи»⁶⁷.

Загалом релігійно-християнські мотиви, не кажучи вже про їх цілковите підґрунтя в окремі періоди, – невід'ємний атрибут української драматургії XIX – початку XX століття, основа художнього мислення багатьох письменників, зокрема західноукраїнських авторів.

Тут напрошується доречне спостереження. Якщо українська драма ще на початку XX століття на Наддніпрянській Україні мала виразні релігійні мотиви, то вже наприкінці 20-х років й особливо у 30-ті роки, ввібравши в себе разом із утилітарним розумінням мистецтва й атеїзм «старшобратньої» інтелігенції, вона втратила цей релігійний ґрунт. Під впливом російського народництва, зосібна марксистського й атеїстичного, тоді немодно було виявляти релігійні почуття, любов і віру до Бога, особливо на сцені театру. Більше того, деякі ревнівні й запопадливі драматурги, надто ті, які дбали про успіх у «збільшовиченої» публіки, дозволяли собі зображувати (в ліпшому випадку обходилися натяками, обмовками) антицерковні, а нерідко антирелігійні сцени (згадаймо деякі п'єси Івана Микитенка, Ярослава Галана, Олександра Корнійчука тощо). Навіть такий драматург, як Микола Куліш у своїй драмі «97» не оминув цього.

У той же час на теренах Західної України письменники об'єднуються навколо літературної групи «Логос», до якої входили представники львівського духовенства, місцевої інтелігенції – Степан Семчук, Орест Петрійчук (Олександр Мох), Роман Дурбак, Василь

⁶⁶ І г н а т е н к о М. А. Генезис сучасного художнього мислення. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 139.

* Більш докладно про це йдеться: Н и г р и ц ь к и й Л. (Григор Лужницький). Релігійна драма Лесі Українки // Новий час (Літературний додаток). – Львів, 1939. – 3 квітня; О д а р ч е н к о П е т р о. Біблійні мотиви в творчості Лесі Українки // Одарченко Петро (Дмитро Чуб). Леся Українка. – К., 1994. – С. 87; Т а н ю к Л е с ь. До проблеми української «пророчої» п'єси // Сучасність. – 1992. – № 2. – С. 130–140; С м и р н і в В о л о д и м и р. Зображення християнської моралі в «Одержимій» Лесі Українки // Варшавські українознавчі записки. – Зшит 1. – Варшава, 1989. – С. 161–168 та ін.

⁶⁷ Див.: К о с а ч Ю р і й. Золота тростина: Література Католицької основи у Франції // Арка. – Ч. 5. – 1948. – С. 3–8.

Мельник (Василь Лімниченко), Григор Лужницький та інші⁶⁸. Вони видавали журнали «Поступ» (1920–1930), «Дзвони» (1931–1939), організували видавництво релігійної літератури «Добра книжка» (редактор Олександр Мох), «Бібліотеки релігійної драми» (у 30-х роках у видавництві оо. Василян у Жовкві появилися такі жанрові форми релігійної драматургії, як євангельська драма – «Блудний син», «Марія в храмі», біблійна драма – «Йосиф в Єгипті», «Неон», «Олексій», драма з переслідування християн – «Юлія», «Весталька», «Українські мученики», історико-християнська драма – «Борис і Гліб», християнська драма з сучасного життя – «Свекруха», «На манівцях» та ін.).

Загалом така атмосфера творчості й видання релігійно-християнських творів, зокрема релігійних п'єс, усіляко сприяли утвердженню в Україні католицької літератури*. Не випадково головним закликом видавців «Бібліотеки релігійної драми» були такі рядки: «...в кожному році наші аматорські гуртки по містах і селах дають у себе хоч одну релігійну драму!». Певно, й тому в цей період створюються різностильові й різножанрові форми драматургічної релігійної літератури: Григор Лужницький видає одну за одною п'єси – історичний фактомонтаж «Посол до Бога», релігійну містерію «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа», історико-релігійну драму «Ой зійшла зоря над Почаєвом», Кирило Студинський – драматичні картини «Дві зорі», Григорій Цеглинський – народно-релігійну п'єсу «Кара совісти», Степан Перський – драматизовану староукраїнську легенду «Чудо св. Николая над половчанином», Василь Лімниченко – християнську драму «Убите щастя», Василь Попадюк – релігійну мелодраму «Чуже не гріє», Павло Мерчук – моноп'єсу «Марко Проклятий», Ісидор Трембіцький – християнську драму «Юда Іскаріот», Василь Левицький – «Пасхальну драму» тощо. І хай Михайло Гнатишак, підсумовуючи художньо-літературну творчість «логосівців» справедливо зауважував, що їхнє угруповання «гуртувало людей з дуже гарними інтенціями, але з дуже малими задатками на правдивих поетів»⁶⁹, усе ж у цьому вловлюється більше поваги, аніж поблажливості чи й загалом знеоцінення.

Дослідники літературного угруповання «Логос»** дуже часто зіставляють його із іншою (хай і дещо умовною) групою західноукраїнських письменників «Руська Трійця»

⁶⁸ Докладніше про це: К о с т р у б а Т е о ф і л ь. Огляд української літератури в 1918–1938 рр. // Життя і слово: Квартальник для релігії й культури. – Інсбрук, 1948. – Ч. 2. – С. 238–250; Г р и ц к о в ' я н Я р о с л а в. Українська католицька література. 1919–1939 // 36. Богословія. – Т. 55. – Рим, 1983. – С. 137–145; С а л и г а Т а р а с. Григор Лужницький і літературна група «Логос» // Салига Тарас. Імператив. – Львів: Світ, 1997. – С. 108–119; Х о р о б С т е п а н. Із когорти сподвижників (Ідейно-естетичні концепції творчості Григора Лужницького) // Лужницький Григор. Вибране... – С. 5–10.

* Про історичні передумови розвитку католицької літератури в Україні, світоглядно-естетичні орієнтації письменників літературної групи «Логос» йдеться у дисертаційному дослідженні Лілії Гром'як «Особливості християнської поезії в Західній Україні 20-40-х років ХХ століття: мотиви, жанри, поетика (Львівська група письменників «Логос»)». – Львів, 2000.

⁶⁹ Г н а т и ш а к М. Нова українська лірика в Галичині на тлі західноєвропейської модерної поезії. – Львів, 1934. – С. 16.

** Чи не найгрунтовнішою працею про ідейно-естетичну й світоглядно-художницьку основу творчості «логосівців» досі вважається розвідка Теофіля Коструби у статті-огляді «Що таке католицька література», яка спеціально була підготовлена для «Антології українського католицького письменства», що мала вийти ще до 1939 року. В ній дослідник з'ясував джерела становлення

і багато мотивів, образів, сюжетів споріднено окреслюють у їх художньому світі. Більше того, тут простежуються добротні традиції у розвитку саме релігійно-християнської літератури.

Спонуками до типологічного аналізу творчості письменників «Руської Трійці» та «Логосу» є, звісна річ, не тільки те, що їх чільні представники були священниками і духовними будителями національної самосвідомості українського народу на певних етапах його відродження (початки XIX і XX століть), а передовсім очевидна схожість багатьох художньо-стильових засад, спорідненість мистецьких традицій, тяглість християнських тенденцій у розвитку відповідних періодів літературного процесу. Певно, й тому вчені, розглядаючи, з одного боку, скажімо, поетичну спадщину Маркіяна Шашкевича чи Якова Головацького, з іншого, – Василя Мельника-Лімниченка чи Григора Меріяма-Лужницького, небезпідставно виокремлювали такі світоглядні та ідейно-естетичні основи їх творів, що робить принципи й засоби їх зображення (зважаючи навіть на історико-літературну конкретику) доволі-таки близькими⁷⁰.

Додаймо до цих пошуків жанроутворень релігійно-християнської літератури, як уже наголошувалось, ще й такі драматургічні форми, як історичний фактомонтаж («Посол до Бога»), релігійну містерію («Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа»), історико-релігійну думу («Ой зійшла зоря над Почаєвом») Григора Меріяма-Лужницького чи релігійно-побутову драму «Убите щастя» Василя Мельника-Лімниченка або його ж таки численні есеї із книги «Релігія і життя». Це свідчить не просто про продовження «логосівцями» християнської традиції письменників «Руської Трійці», а про творчий розвиток спадкоємних основ і головних засад художнього мислення двох

християнської літератури, визначив критерії художнього мислення, за якими виокремлював, власне, новий напрям «католицької літератури». Саме Теофіл Коструба, використовуючи багатющий західноєвропейських контекст, в типологічному зіставленні аналізує кожен окремішню постать представників «Логосу» – Василя Лімниченка, Степана Семчука, Григора Лужницького, Ореста Петрійчука та ін. Отож, ще до початку Другої світової війни релігійно-християнська (чи точніше – католицька) література на теренах Західної України була явищем неординарним, хоча вже на той час доля кожного з її творців також була неоднозначною, про що переконливо пише сучасна українська дослідниця Лілія Гром'як. До недавнього часу в Україні про них не було майже жодної літературознавчої згадки, не те що більш-менш об'ємної розвідки. Зате їхні твори видавалися у США, Німеччині, Канаді, Бразилії, Австралії, про них писали Володимир Янів, Ярослав Грицков'ян, Костянтин Андрусишин, Дмитро Донцов, Василь-Орест Луців, Леонід Рудницький та інші дослідники з діаспори.

⁷⁰ Див.: Я н і в В о л о д и м и р. Хвилина замислення (з нагоди книжки о.В.Мельника «Релігія і життя») // Християнський голос. – Мюнхен, 1949. – Ч. 8. – С. 5–6; А н д р у с и ш и н К. Книги, видані в Канаді // Західноканадський збірник. Частина друга. – Едмонтон, 1975. – С. 170–173; Г р и ц к о в ' я н Я. Українські католицькі письменники міжвоєнного двадцятиліття: група «Логос» // Записки НТШ. Праці філологічної секції. – Т.СХХІХ. – Львів... – С. 170–178; Д о н ц о в Д м и т р о. Дві літератури нашої доби. – Торонто, 1958. – 296 с.; Л у ц і в В а с и л ь - О р е с т. Лицар Білої Пані (Життя і праця о. Василя Мельника) // Василь Лімниченко. Білій Пані. Лиш Ти одна потрапиш нас спасти. – Прудентопіль-Парана: Вид-во оо. Василіян, 1977. – С. 9–14; Р у д н и ц ь к и й Л е о н і д. Драматургія Григора Лужницького // Записки НТШ. Праці філологічної секції. – Т. СХХІV. – Львів, 1992. – С. 185–209; Х о р о б С т е п а н. Релігійна концепція драми «Убите щастя» Василя Лімниченка // Лімниченко Василь. Убите щастя. Драма. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 80–87.

помітних українських літературних угруповань. Інші аспекти їх типологічних зіставлень, безперечно, ще чекають свого наукового аналізу. Однак виразна релігійно-християнська тяглість цих традицій помітно позначилася на розвитку української релігійної драми і театру.

Отже, у 20–30-х роках минулого сторіччя українська християнська література, зокрема, релігійна драма чи драми з християнськими мотивами абсолютно різнилася в регіонах, що, з одного боку, звався «Україною Австрійською», а з іншого – «Україною Російською». Навіть незважаючи на те, що в Галичині і на Буковині на той час тривала своєрідна боротьба між радикалами та клерикалами, все-таки там релігійна література, зокрема релігійна п'єса, була поширена й виставлялася на сценах багатьох західноукраїнських театрів. В одному випадку сакральні елементи в ній були відображенням світогляду драматурга, в іншому – ставали предметом інтелектуально-філософських суперечок, ще в іншому набували мистецької ідіоми, і були віддзеркаленням мислення людини християнської цивілізації, а у вужчому смислі відбивали національний етос і думку, що народ є таким, яким є його Бог.

Починаючи із 30–40-х років, коли в Україні остаточно утвердився дух суспільного тоталітаризму, коли художницька свобода лише декларувалася, коли творчість регламентувалася відповідними ідеологічними приписами, а атеїзм і марксизм стали квазі-релігією, про офіційне творення української релігійної драми, як, зрештою, й із виразними сакральними елементами вистави не могло бути й мови. Втім, годі було також говорити і про появу тоді відповідних творців – драматурга, режисера, актора. Таким чином у літературі, її драматургічній галузі насильницьки утворилася пустка. Вона, зрозуміло, не могла бути тривалий час, адже релігійна обрядовість існує відтоді, як людина прийняла християнство, як повірила в царство небесне і її творця та Вседержителя Бога. Якщо релігійність (як ідейно-тематичну та стильову основу, як тип художньої свідомості, як нарешті, образну систему) виключити зовсім з літератури, то така література стає неповноцінною, духовно обмеженою. Так само, як і немислимі романіка й готика в архітектурному мистецтві без церковного зодчества, доречно зауважує Ігор Качуровський, – без базилік, соборів, бапсістеріїв, компанаріїв тощо⁷¹.

Цю прогалину, цю пустку в українській драматургії заповнювала творчість тих художників слова, які вимушені були емігрувати на Захід. Власне там були написані релігійні драми Григора Лужницького («Сестра воротарка»), Остапа Грицяя («Шляхом Вифлеємської зорі» та «Anima uniwersalis»), Юрія Клена («Пригоди архангела Рафаїла»), Богдана Куриласа («Нерон», «Діалоги Василянок»), а трохи згодом, уже молодшим поколінням діаспорних письменників, скажімо, Вірою Вовк («Смішний святий», «Іконостас України»). Не вдаватимемося тут до аналізу названих творів (це робитимемо трохи далі). Про них, як і загалом діаспорну українську драматургію, блискучі розвідки написала Лариса Залеська-Онишкевич у недавно виданих книгах «Близнята ще зустрінуться» та «Антологія модерної української драми»⁷². Зауважимо тільки словами тієї ж Лариси Залеської-Ониш-

⁷¹ Качуровський Ігор. Містична функція літератури та українська релігійна поезія // Хрестоматія української релігійної літератури. Книга перша. – Поезія... – С. 9–27.

⁷² Див.: Близнята ще зустрінуться. Антологія драматургії української діаспори. Упорядкування і вступна стаття Лариси Залеської-Онишкевич. – Київ – Львів, 1997. – 640 с.; Антологія модерної української драми. Редактор, упорядник і автор вступних статей Лариса М. Л. Залеська-Онишкевич. – Київ-Едмонтон-Торонто, 1998. – 532 с.

кевич, що з повним правом можна віднести не тільки до модерної, а й релігійної драми: «Українська драматургія діаспори, свідомо чи підсвідомо, певним чином доповнювала драматичний жанр в Україні, даючи такі п'єси, яких там тоді – під оглядом тематичним, філософсько-естетичним і стильовим – не можна було ні писати, ні друкувати»⁷³, «це був доробок конечно потрібного балансу для драматургії в Україні, яка, не маючи своєї держави, переживала кількадесятилітній літературний застій»⁷⁴.

Сьогодні в Україні є вже сформоване нове покоління драматургів (Ярослав Стельмах, Ярослав Верещак, Василь Босович, Марія Віргінська, Олег Лишега, Лідія Чупис та ін.), котре продовжує християнські традиції, розвиток жанру і стилю релігійної драми. Яскравим свідченням цього є недавно написана Василем Босовичем, а згодом і поставлена митцями Львівського театру імені Марії Заньковецької драма «Ісус – син Бога живого». В усі часи такий жанр сценічної сакральної літератури завжди захоплював своїм колоритом, динамікою людських пристрастей і характерів, розмаїттям емоцій та експресій, зрештою, своєю ні з чим незрівнянною містикою. Загалом без християнських цінностей культивування духовного життя є проблематичним, бо, як зауважує Микола Жулинський, той же Томас Стернз Еліот називав «культуру народу інкарнацією його релігії»⁷⁵.

Ясна річ, це визначення не накладається повністю на українську культуру – слід із певними застереженнями говорити про неї як про культуру християнську, бо релігія нашого народу, – переконливо доводить учений, – не може вважатися чисто християнською – сліди і залишки поганських, язичницьких культів, вірувань, традицій свідчать про це доволі переконливо (...). Архетип сина Божого, який був розп'ятий з волі Божої за гріхи людства, за гріхи кожної людини, «вселяється» в колективне позасвідоме і починає визначати пошук істини людиною – його розуміння світу, Бога і її самої, людини»⁷⁶.

Розглянуті нами аспекти творчого побутування української релігійної драми засвідчують, що її генеза (неоднозначна і суперечлива й досі) сягає глибин міфологічної свідомості, релігійно-християнських вірувань та обрядів, літургійної дії, церковних ритуалів та містерій. Тут своєрідною ланкою-посередником у передачі жанротворчої архетипової інформації між міфом і драмою виступають прадавні передтеатральні форми самореалізації людини і гармонізації її співвідношень із Абсолютом, сакралізації її профанної буттєвості. Водночас естетика і стиль релігійної драми щільно стикається з естетикою міфу, естетикою містерійною і сценічною, що сприяло синкретичності міфопоетичних ресурсів релігійної драми і провокує метафізичні можливості її образності – через сакральні сюжети, характери, систему художньої і стильової образності або жанрові форми, зрештою, через алегоричні та символічні дійові особи. Тому драматургами як давнього, так і недалекого минулого широко використовувалися можливості асоціативного відтворення християнського світу, біблійно-притчевих постатей, переакцентація, переосмислення релігійних догм, позачасова абсолютизація християнської віри та моралі, деяка розмитість історичної конкретики та інші засоби драматургічної поетики релігійної п'єси.

⁷³ З а л е с ь к а – О н и ш к е в и ч Л а р и с а. Драматургія української діаспори // Близнята ще зустрінуться. Антологія драматургії української діаспори... – С. 25.

⁷⁴ Там само. – С. 26.

⁷⁵ Цит. за: Ж у л и н с ь к и й М и к о л а. Християнство і національна культура // Біблія і культура. Зб. наукових статей. – Чернівці. – Випуск I... – С. 6–8.

⁷⁶ Там само.

Одночасно окреслений нами шлях розвитку української драматургії переконує в далеко неоднаковій художній інтенсивності творчого побутування її зразків у давньому, новому і новітньому національному письменстві, у деякій відмінності й помітній спорідненості її традицій, проблематики та поетики. Нарешті, в одних авторів релігійний християнізм (християнськість) чи сакрум виступає невід'ємним компонентом національної спадщини й культуротворчою енергією, в інших – філософією людських екзистенцій, ще в інших – духовно-моральною основою буття. Однак усі вони переконують, що українська релігійна драма завжди активно використовувала сакральне знання міфу і сакральну дію вірування як продуктивні, естетичні моделі.

Накреслюючи перспективи української драми та національного театру загалом, сучасна їх дослідниця Валентина Заболотна припускає, що «на перехресті української обрядності, християнської служби Божої і посиленого нині інтересу до східної втаємничості (...) існуватиме театр медитативного занурення»⁷⁷. Значною мірою інспіруватиме це релігійна драматургія.

Поетика сюжету й композиції, стильові особливості української релігійної драми. Серед дослідників релігійно-християнської драматургії і театру тривалий час точаться жваві суперечки, гострі, іноді й непримиренні наукові дискусії не тільки про джерела і самоусвідомлення, становлення і розвиток такого типу творчості в будь-якій національній літературі й мистецтві, а й про особливості їх стилю й поетики, зокрема своєрідність письменницької моделі мислення у зв'язку зі специфікою жанру, сюжету й композиції сакральної драми. Одні з них, надто зосереджуючись на біблійно-літургійному спрямуванні таких творів, вирізняють засоби стилю й поетики, що близькі за своїм походженням до релігійних ритуалів, обрядів⁷⁸.

З такою точкою зору, з таким підходом можна погодитися лише почасти, і то в тому випадку, коли драматургічна дія тісно споріднена з літургійною, коли християнськість як спосіб світобачення й світовідтворення наче виводиться із релігійного віровчення, коли, зрештою, в п'єсі разом із реальними співіснують біблійні образи. Втім і тут багато важитиме, чи зуміє драматург такі образи органічно поєднати в цілісну систему авторської свідомості, яка природно діятиме в розвитку сюжету, в розгортанні драматичного конфлікту, в розкритті загальної ідейно-естетичної концепції драми.

Проблема, отже, полягає в тому, чи домінуватиме в такому творі міра художнього наповнення релігійності як на змістовому, так і на формотворчому рівнях. В іншій ситуації переважання християнського пафосу чи й надуживання неминуче призведе до перебільшеного догматизму, моралізаторства й утилітаризму, тобто до явищ, що не просто далекі від асоціативно-образної уяви художнього світу (ізоморфного або інтенціонального), а відчутно сприяють руйнуванню його, свідомо чи й мимохіть відсуваючи, затінюючи,

⁷⁷ Заболотна В. Спроба прогнозу // Український театр. – 1995. – № 4. – С. 138.

⁷⁸ Див., наприклад: Лужницький Григор. Праукраїнський театр // Григор Лужницький. Вибране... – С. 201–216; Лужницький Григор. Володимир Блавацький як режисер // Київ (Філядельфія). – 1953. – Ч. 1. – С. 37–41; Блавацький В. Українське «Оберамергав» // Неділя. – Львів. – 1936. – Ч. 383. Вступ до п'єси Григора Меріама-Лужницького «Посол до Бога» // Життя і слово. Квартальник для релігії і культури. – Інсбрук, 1948–1949. – Ч. 3–4. – С. 358–359.

власне, саму драматургічну субстанцію творчості в інтересах окремих тез, абстракцій, положень релігійно-християнського віровчення.

Інші дослідники, виокремлюючи насамперед образно-естетичне спрямування сакральної драми, вирізняють такі принципи й прийоми драматургічної поетики, які передовсім характеризують драму як рід літератури і вид мистецтва⁷⁹. Цим самим християнська драматургія вільно вписується в координати культурно-духовних цінностей, художнього контексту. По суті, християнськість (католицькість) в західноєвропейській драматургії і театрі кінця ХІХ – початку ХХ століття – це не що інше, як інкарнація системи національно-культурних цінностей. Приміром, французьке письменство увиразнено підкреслює сутність своєї християнськості перш за все як проблему культури, а не релігійної догми. Тим-то головним завданням французької літератури католицької основи стає виявлення християнськості в усій національній культурі та її джерелах, і в цьому, власне, її велика й шляхетна місія – «збереження єдиної й спільної субстанції французької національної культури з рівночасним спрямуванням її на універсальні цілі»⁸⁰.

Тож християнсько-релігійна драматургія і театр – явища далеко не другорядні в загальному розвитку будь-якої національної культури, і тим більше не позбавлені естетичних цінностей, як це донедавна стверджувалося, принаймні в українському прорадянському літературознавстві. Навіть у Польщі тривалий час панувало уявлення про християнську літературу як описово-вторинну, а християнськість (католицькість) потрактовувалась відірвано від загального художнього мислення⁸¹.

Тому основними критеріями у визначенні ідейно-естетичної цінності такого роду літератури і мистецтва є міра художності, діалектика сакрального й профанного, емоційно-образний вплив на реципієнта. На думку польського дослідника Стефана Савіцького, до сакрального входить усе те, що пов'язане з релігійним спрямуванням людської особистості на щось містичне, надприродне, на те, що має ареол святості⁸². Він зауважує, що саме таке потрактування сакруму й сакрального може бути цілком придатним для інтерпретації певних ідейно-естетичних явищ літератури і мистецтва, зрештою, воно дефініює сам термін як поняття, що означає різноаспектні сакральні елементи, які доволі близько споріднені з релігійним буттям, власне, з тим, що є містично-втаємниченим⁸³. Стефан Савіцький доводить, що в такого типу художній літературі сакрум чи сакральне передовсім позначається на змістовій основі твору, що своєю чергою тісно зв'язане зі Святим Письмом: «Біблія тематично завжди присутня в європейській літературі... Сюжети старозаповітні переходять через світову прозу, не втрачаючи своєї семантичної ефективності. Життя Христа стало темою багатьох сучасних повістей. Література постійно черпала безпосередньо

⁷⁹ Див., скажімо: Смирнів Володимир. Зображення християнської моралі в «Одержимій» Лесі Українки // Варшавські українознавчі записки. – Варшава, 1989. – С. 161–168; Красилюнкова О. В. Історія українського театру ХХ сторіччя. – К., 1999. – С. 102–104.

⁸⁰ Косач Юрій. Золота тростина. Література Католицької основи у Франції // ... – С. 3–8.

⁸¹ Див.: Jasinska – Wojtkowska M. Problemy identyfikacji religijności dzieła literackiego // Sacrum w literaturze. – Lublin: Redakcja wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. – 1983. – S. 54–63.

⁸² Sawicki Stefan. Sacrum w literaturze // Sacrum w literaturze. – Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1980. – Т. XXVIII. – З. I. – С. 13–26.

⁸³ Sawicki Stefan. Sacrum w literaturze // Sacrum w literaturze... – С. 13–26.

з релігійної традиції, а в деякі епохи її розвитку (середньовіччя, романтизм) ці традиції в тематичній сфері виразно переважали»⁸⁴.

Нарешті, важко та й неможливо сприймати християнськість як естетичну самодостатність у поезії, прозі й драматургії поза системою естетичної комунікації віруючих людей. Мірча Еліаде у своїй ґрунтовній праці «Сакральне і профанне. Про суть релігійності» доводить, що сакральність – це не тільки освячене відчуття Божого провидіння, освячене розуміння спасительної місії Ісуса Христа, освячена блаженність Богоматері, це ще й одвічне протистояння добра і зла, протиборство, що завжди вияскравлює й увиразнює опозицію святості й гріховності. Якщо ж у літературно-художніх творах ця опозиція на рівнях проблемно-тематичному й сюжетному не надто чи й загалом виокремлюється, сакрум очевидно проектується на абсолютно-містичне, втаємничене, потойбічно-ірреальне. Відтак, власне, це й стає художнім суб'єктом, трансцендентальною сутністю зображуваного світу⁸⁵. Вочевидь, тому так важливо ідентифікувати (не зіставляти, тим більше не протиставляти, а саме ототожнювати) художньо-образну систему твору як релігійно-християнську, виявляючи в ньому ті чи інші засоби стилю й поетики, зосібна драматургічної.

Польська дослідниця Марія Ясінська-Войтковська визначає кілька підходів до інтерпретації лірики, епосу чи драми з виразним релігійно-християнським спрямуванням, завдяки чому можна більш конкретно і предметно з'ясувати їх поетикальні особливості. При цьому такі підходи, на переконання літературознавця, варто здійснювати одночасно у трьох напрямках, виходячи з того, що, по-перше, художній твір – не що інше, як особа автора з притаманними для нього світовідчуттями, експресією й світовідтвореннями, по-друге, кожен твір у момент своєї публікації в конкретній ситуації виконує ті чи інші функції, по-третє, будь-який твір – це безпосереднє чи й опосередковане висловлювання з приводу певної позатекстуальної реальності⁸⁶.

Має рацію, враховуючи таку позицію Марії Ясінської-Войтківської, сучасна українська дослідниця християнсько-релігійної літератури Лілія Гром'як, коли стверджує, що саме такий підхід у потрактуванні тексту художньої літератури, саме такий герменевтичний засіб розуміння християнськості в письменстві цілковито об'єднують біографічний, історико-порівняльний, культурно-історичний та структурно-функціональний методи їх аналізу. Завдяки цьому «встановлюються причини хибного сприйняття й оцінки твору, розрахованого автором на відповідну комунікацію з приводу християнських цінностей у конкретній суспільній ситуації»⁸⁷. Молодий вчений вважає, що саме інтертекстуальне поле такої комунікації неодмінно викликатиме в рецепції тексту більшою або меншою мірою певні алюзії, стилізації, ремінісценції, що, в свою чергу, також наявні у творі релігійно-християнського спрямування й засвідчують розуміння автором-християнином сакральних святощів, їх ролі в національно-духовному житті індивіда.

⁸⁴ S a w i c k i S t e f a n. Sacrum w literaturze // Sacrum w literaturze... – S. 13–26

⁸⁵ Більш докладно про це див.: Э л и а д е М и р ч а. Заметки о религиозных символах // Мирча Елиаде. Мефистофель и андрогин. Миф, религия, культура. – СПб: «Алетейя», 1998. – С. 332–374.

⁸⁶ J a s i n s k a – W o j t k o w s k a M. Problemy identyfikacji religijnosci dzieła literackiego // Sacrum w literaturze... – S. 54–63.

⁸⁷ Г р о м ' я к Л і л і я. Особливості християнської поезії в Західній Україні 20–40-х років ХХ століття: мотиви, жанри, поетика (Львівська група письменників «Логос»): Дисертація... канд. філол. наук. – Львів, 2000. – С. 42.

Проте реципієнт, «у свідомості якого відсутній контекст моралі, не прийме авторського коду, внаслідок чого профанує християнський сакрум, членує цілісність твору і не осягає авторського задуму. Автор-християнин, проголошуючи своє переживання віри, виражаючи своє світовідчуття, послуговується християнською риторикою і топікою, а реципієнт, байдужий до християнських цінностей, відділяє ту риторичну й топіку від змісту, зосереджує увагу на ній у контексті модерної поезики і відкидає твір у цілому»⁸⁸, – зазначає Лілія Гром'як.

Тим-то й стає зрозумілим заклик і теоретиків, і дослідників релігійно-християнської літератури до її творців настійливо підвищувати рівень свого таланту, розширювати свої естетичні смаки, поглиблювати основи мистецької освіти з тим, щоб зображувані ними сакральні цінності в системі художнього мислення ставали справжнім естетичним відкриттям, повноправним явищем літератури і мистецтва. Більше того, натхненні християнським пафосом у єдності з високохудожніми достоїнствами, такого типу твори несуть у собі неоціненне і суспільне значення, надто в донедавна десакралізованому українському середовищі.

Якщо ж повернутися до кінця XIX – початку XX століття, то, як уже наголошувалося, українська релігійна драма, що несла в собі давні традиції християнськості нашого письменства, розвивалася здебільшого через модифікацію жанрів, образів, сюжетів у світській драматургії, через рецепцію біблійної поезики. Симптоматично, «що підвищена увага до формальної досконалості мистецьких інтерпретацій Книги Книг простежується саме в тих творах, в яких автори максимально заглиблювалися у зміст першоджерела»⁸⁹. В цілому погоджуючись з думкою української дослідниці Ірини Бетко про те, що сприйняття й переосмислення біблійних мотивів та образів переважно здійснювалося в національному поетичному світі, про те, що наші поети при цьому вдавалися насамперед до ліро-епічних жанрів, філософської поеми й медитативної лірики, все ж не будемо обмежуватися лише цим. Історія української літератури переконливо доводить, що християнськість – органічна риса художнього мислення, стилю і прозаїків, і драматургів, що протягом віків українські поети витворили цілу систему жанрів релігійної лірики, як переконливо доводять це Ігор Качуровський і Тарас Салига⁹⁰.

Аналізуючи релігійно-християнські драматичні твори означеного періоду, що спричинялися Біблією, літургійним дійством, можна об'єднати їх у дві групи. До першої слід зараховувати жанри, генеза яких має тривкі загальнорелігійні традиції, християнські тенденції певних епох (скажімо, містерії та міраклі – з'ява середньовіччя); до другої – жанри, що відповідають історичним, соціальним і національним специфікам (приміром, французьке мораліте, польська канонічна драма, українська шкільна п'єса тощо). Звісна річ, таке групування жанрів християнсько-релігійної драматургії дещо умовне, адже з розвитком цього типу художньої творчості відповідно модифікувалися й її жанроутворення. Тим більше, що чимало творів християнського спрямування, з християнським пафосом

⁸⁸ Гром'як Лілія. Особливості християнської поезії... – С. 51.

⁸⁹ Бетко Ірина. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття... – С. 74.

⁹⁰ Див.: Качуровський Ігор. Містична функція літератури та українська релігійна поезія... – С. 9–27; Салига Тарас. Молимося, Боже єдиний... // Слово благовісту: Антологія української релігійної поезії. – Львів: Світ, 1999. – С. 6–40.

і релігійною мораллю згодом народжувалися не тільки (і не стільки!) під безпосереднім впливом біблійного віровчення, а, можливо, з одвічного протистояння святості й гріховності, про які писав Мірча Еліаде, добра і зла, злочину й кари, нарешті, життя і смерті, як потужних екзистенційних чинників християнської віри. Відтак «образно-стильова система, що відповідала цим жанрам, виявляла також дві протилежні тенденції: стилізаторську, спрямовану до імітації різноманітних особливостей оригіналу (Святого Письма. – Х. С.), а також індивідуально-авторську, з якою пов'язане виникнення нових мистецьких якостей не лише в плані форми, але й змісту»⁹¹.

Чи не звідси, з нових мистецьких орієнтирів, впливають жанри драматичної поеми і драматичного етюду з виразною християнськістю у Лесі Українки?! Сакральне і профанне, що явно органічно переплітається з релігійним і романтичним світовідчуттям поетеси, закладене в її авторській свідомості («Одержима», «На полі крові», «В катакомбах», «Йоганна, жінка Хусова», «Вавилонський полон»). Тут звичні для українського письменства жанри драматургічної літератури водночас характеризували й неоромантичний тип художнього мислення Лесі Українки (не просто ідейне протиборство героїв, а їх конструктивна спроба подолати опозиційні суперечності), і її чітко виражені християнські орієнтири, загалом релігійну свідоглядність. Важко виявити, чого більше тут – загальнолюдського чи християнського! Вочевидь, це треба сприймати в природній сув'язі, а відтак згадані жанри відповідно можуть кваліфікуватися як з позицій неоромантизму, так і з позицій християнськості в загальній системі авторської свідомості письменниці.

Так, у драматичній поемі «Одержима» Леся Українка розкриває трагедію жінки, яка безсила поєднати святість і гріховність не тільки в своїй душі, в своєму сприйнятті, а й загалом у суспільному співжитті. Міріам любить Христа як месію, однак ніяк не може досягнути в своїй свідомості його заповідей любити всіх, не може притлумити власного презирства до його легкодушних учнів, послідовників, зрештою, до його зрадників. Чи можна, чи треба випромінювати любовні почуття і до тих, хто своєю поведінкою порушив (свідомо, а чи ні) святість віри, здійснив гріхопадіння?! Чи треба заради цього жертвувати собою?! Тамара Гундорова, аналізуючи цей твір Лесі Українки, виводить такий стан сум'яття, психологічної роздвоєності героїні із наперед визначеного сакрального акту, а ще, заглиблюючись далі, – з поганського культового ритуалу, хоча водночас зазначає, що «загалом ототожнення античного сакрального досвіду з християнським релігійним чуттям несе в собі небезпеку втрати трансцендентного змісту»⁹².

Цю тезу дослідниці розгортає, розширюючи її контури, й сучасний лесезнавець Михайло Кудрявцев: «Оскільки прозрінню людей для усвідомлення ними покаяння й очищення необхідний приклад жертвності як спокути чийхось гріхів, на жертву йде Месія, для якого недостатня любов лише до себе – він м у с и т ь любити всіх і в ім'я цього врятувати всіх власною кров'ю. Жертвність же Меріам в ім'я Господа при ненависті до ближніх – то не співмірне з ученням любові, що його несе Син Божий... Тому Учитель не сприймає жертви, запропонованої Маріам. Бо кров пролити за людей вона не бажає, оскільки

⁹¹ Б е т к о І р и н а. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ – початку ХХ століття... – С. 74.

⁹² Г у н д о р о в а Т а м а р а. Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів, 1997. – С. 259.

вважає їх недостойними цього, застерігаючи Месію берегтися ворогів і друзів-зрадників. Самотній і не зрозумілий людьми Син Божий іде вмирати за тих, що його зрадили, хто віддав його свідомо чи несвідомо на страшні муки»⁹³. Отже, в «Одержимій» Лесі Українки, в системі її художнього мислення органічно сполучене сакральне і профанне, святість і гріховність, віра і жертвність. Причому жертвність не лише Маріам, а й (можливо, й передовсім) Месії.

В іншому творі – драматичному етюді «На полі крові» поетеса зусібічно вияскравлює внутрішній світ Юди Іскаріотського: він не зумів збагнути вчення Христа, його всепрощення і всезагальну любов, тому й зрадив його, що зневірився в ньому. За здійснений злочин неодмінно мусить наступити кара – з вічними докорами сумління, з постійним сум'яттям душі залишає авторка свого героя, утверджуючи в такій опозиційності справжню християнськість психології індивіда, релігійного вчення. Схоже спостерігаємо і в драматичній поемі «В катакомбах», де спонуками діянь і вчинків персонажів є не стільки їх стан пасивності чи активності, а передовсім розуміння самої сутності християнства у житті людини. Смерть і життя – опозиції, що в протистоянні все ж утверджують віру в Ісуса Христа, лежать в основі драматичного етюдів «Йоганна, жінка Хусова». Тут Леся Українка зображує трагедію молодої жінки – послідовниці Христової, яка після його смерті повертається до оселі свого чоловіка з тим, щоб упокорено й смиренно приймати сімейні й побутові будні, проте щоденно нести важкий хрест Ісусової науки.

Варто зауважити, що християнське спрямування названих творів української письменниці, з одного боку, вирізняє їх ліричне й драматургічне начало, а з іншого – вияскравлює, як центральний, образ Христа. Все це в своєму зв'язку надає драматичним поемам та етюдам Лесі Українки жанрового забарвлення притчі, яка широко застосовувалася в Євангелії, «виражаючи в алегоричній формі духовні настанови»⁹⁴, «християнські канони й релігійні приписи»⁹⁵. Індивідуально-авторське бачення біблійних сюжетів й образів спричинилося до нової мистецької якості жанру драматичної поеми, драматичного діалогу й драматичного етюдів, адже в Святому Письмі, по суті, не зустрічається поєднання ліричних і драматургічних елементів в одному якомусь окремішньому контексті. Їх співвідношення Леся Українка, вочевидь, виводила із ідейно-естетичної концепції згаданих творів, із власного, суб'єктивованого сприйняття біблійних тем, образів, сюжетів чи й загалом християнсько-релігійної проблематики та суто особистісного їх художнього трактування.

Українська письменниця, дотримуючись в основному західноєвропейських творчих традицій, безпосередньо не зображувала у своїх п'єсах постаті Ісуса Христа, однак у кожній із них він проступає як своєрідний, одвічний образ-символ, у якому приховані (чи не на всі часи) необмежені можливості в етично-моральному й релігійно-філософському узагальненні, тривкі універсальні мистецько-образні орієнтири. Звісна річ, людські й соціологічні риси в такому містичному Абсолюті, поява їх у тому чи іншому образі Христа в світовому й українському письменстві диктувалися розвитком суспільної й філософ-

⁹³ К у д р я в ц е в М. Г. Драма ідей в українській новітній літературі ХХ століття. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 21.

⁹⁴ Див.: Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін... – С. 537.

⁹⁵ О д а р ч е н к о П е т р о. Біблійна тематика в творчості Лесі Українки // Петро Одарченко. Леся Українка: Розвідки різних років. – К., 1994. – С. 91–111.

ської думки, релігійними настроями епохи тощо. Втім, це було характерним лише для певної доби (наприклад, існування позитивізму та атеїзму), для окремих суспільних формацій (скажімо, соціалістичної).

І все ж у європейській драматургії, зокрема українській драмі кінця XIX – початку XX століття, «закріплюється тенденція піднесення вічного образу Христа до рівня відповідного впливу спасителя на історію людства. При цьому образ Христа навіть не обов'язково має бути центральним, він може лише умовно окреслюватись як символічне тло твору. (...) Самий же образ, набуваючи ознак символу, опрозорюється, сокровений зміст розкривається в усій своїй значеннєвій глибині і філософській перспективі. Цей зміст реалізується не як предметна данність, а як динамічна тенденція: він не стільки дається, скільки задається»⁹⁶. І хай дослідники (Ігор Качуровський, Дмитро Бучинський, Володимир Янів, Тарас Салига, Ірина Бетко та ін.) вважають такий засіб творення Ісуса Христа приналежністю радше лірики, аніж інших родів і жанрів, все ж з цілковитими на те підставами цей прийом можна повноправно віднести до арсеналу драматургічної поетики.

Як ми переконалися, це спостерігається в релігійно-християнських жанрах і сюжетах драматургії Лесі Українки, це простежується також і у філософській п'єсі-містерії «Спокуса» Панаса Мирного. Написана ще на початку XX століття, вона й досі, на жаль, належно (з концептуальних позицій християнства) не поцінована. Вочевидь, причиною цього слід вважати методологічно неправильний підхід до її аналізу: тема, проблема, система образів, створених автором в ідеалістичному дусі, ніяк не могли вбгатися у канонізовані рамки критичного реалізму. Звідси й виходило, що твір Панаса Мирного мав виразне атеїстичне і матеріалістичне спрямування⁹⁷, що його основа обмежується лише зіткненнями віри й розуму⁹⁸, що, нарешті, в ньому письменник штучно «підтягувався» до неоромантизму⁹⁹.

Важко погодитися з такими твердженнями вже хоча б тому, що «Спокуса» (на відміну, приміром, од «Лимерівни») створена Панасом Мирним засобами поетики релігійно-християнського мислення, далекими чи й віддаленими від неоромантичної моделі авторської свідомості, не кажучи вже про цілковито реалістичний тип художньо-образного відтворення, що є повністю опозиційним до християнізму. Більше того, символіко-алегоричний зміст образу Всевишнього, який опосередковано проступає в драматичній дії, подається письменником як певна об'єктивність, не «показовість», а «заданість». Власне, відтак і впливає (логічно й послідовно) жанр драми-містерії, в якому першорядну роль відіграє сюжет про Адама і Єву, їх гріхопадіння під впливом містичних сил зла – Луципера, Арехви, Анциболота й особливо Сатанаїла та Змії-спокусниці.

Справжній пафос твору досягається Панасом Мирним не так завдяки лише індивідуальному мистецькому переосмисленню біблійного сюжету про життя людей і первородність їх гріха, як передовсім завдяки введенню до композиції драми-містерії (вона складається з трьох «справ»-дій: перша і третя відбуваються у раю, друга – в пеклі) надзвичайно важливого компонента змістотлумачення давнього і традиційного для багатьох літератур сюжету, компонента, який, власне, актуалізує зміст п'єси в контексті не тільки нинішньо-

⁹⁶ Див.: *Dramat i teatr religijny w Polsce* (red. Irena Slawinska). – Lublin, 1991. – S. 6.

⁹⁷ П и в о в а р о в М. П. Панас Мирний (Життєвий і творчий шлях). – К., 1965. – С. 119.

⁹⁸ Історія української літератури: В 2-х т. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 598.

⁹⁹ Історія української літератури XIX століття: У трьох книгах. – Кн. третя. – К.: «Либідь», 1997. – С. 157.

го, а й майбутнього дня, вічності загалом. Ідейно-естетичний пафос твору вивершується драматургом у фінальній ремарці-«апофеозі»: «У невеличких яслах лежить народжений Христос. Над його головою стоїть і сяє у небі ясна зоря. З одного боку над яслами схилилася Божа мати, а з другого – стоять волхви, вклоняючись Христові. З неба доноситься пісня:

*Слава Богові в високостях!
На землі – спокій,
А над людьми – Божя ласка!»¹⁰⁰.*

Окрім того, ці рядки надають драмі-містерії Панаса Мирного «Спокуса» логічного й повнокровного сюжетно-композиційного закінчення, навіть незважаючи на те, що таке завершення дещо відходить од біблійної першооснови. Без цього твір був би позбавленим ідейно-естетичної цілісності, без цього, власне, не був би повністю зреалізований творчий задум автора – художньо передати «біблейський переказ про грехопадєніє, бо про цю спокусу і в народі ходе чимало переказів, східних з переказом біблейським. (...) Оже це ж усе-таки наш єрідне на ма, а через те, мені здається, я маю право на те, щоб його завести у художню оправу»¹⁰¹.

У західноєвропейській драматургії, зокрема в драмах-містеріях Поля Клоделя («Золота голова», «Благовіщення»), Анрі Монтерляна («Мертва королева», «Вчитель із Сант-Яго») – яскравих представників французької літератури католицької основи, за логікою жанру, за християнсько-біблійною основою сюжетно-композиційна структура так чи інакше завжди мали змістоутворюючий компонент, який робив їх релігійними, сповнював пафосом християнськості. Не випадково дослідники їх драматургічної творчості безпелаяційно стверджували, що світ їх п'єс – це світ неспокою, жертвовності, таїни об'явлення, Божого суду, Божої ласки й Божого ладу¹⁰².

Від оригіналу Святого Письма, релігійних традицій староукраїнської та західноєвропейської драми й театру, зокрема німецьких так званих «Оберамергауських страстей Христових» і польської католицької п'єси (приміром, твори Збігнева Орвича), від національно-художніх тенденцій зображення містичних образів (згадаймо драматургію Пантелеймона Куліша, Лесі Українки та Панаса Мирного) свій початок бере і релігійна містерія Григора Лужницького «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа». Її жанр та сюжетно-композиційні особливості, загалом стиль позначені впливом чотирьох Євангелій з їх розповідями про життя Божого сина від його Єрусалиму до воскресіння.

Автор, заглиблюючись у зміст першооснови, наче й непомітно, але все ж своєрідно переплавив розрізнені фабульні події і звів їх органічно до єдино-наскрізного сюжетно-конфліктного дійства. Певно, в цьому, в такій мистецькій інтерпретації біблійних джерел, і передовсім специфічному трактуванню образу Ісуса Христа, який промовляв звичною людською мовою і який, зрештою, як реальна постать появляється в тих чи інших обставинах та ситуаціях драми, – чи не найбільше досягнення драматурга.

На той час така драматургічна поетика сюжету й композиції саме релігійно-християнської п'єси якщо й не в усьому сприймалася цілковито модерністською, то в усякому разі

¹⁰⁰ Мирний Панас. Спокуса. Містерія у чотирьох справах // Панас Мирний (П. Я. Рудченко) Збір. тв. у семи томах. – Т. 6. – К., 1970. – С. 320.

¹⁰¹ Мирний Панас. Збір. тв. у семи томах. – Т. 7. – К., 1971. – С. 481.

¹⁰² Косач Юрій. Золота тростина. Література Католицької основи у Франції... – С. 6.

була сміливою й доволі виправданою в системі художнього мислення принаймні представників літературного угруповання «Логос».

Більше того, такі поетикальні засоби й прийоми засвідчують, що письменник не тільки прагнув новаторства у розкритті, здавалося б, канонізованих жанрів і сюжетів, образів і характерів, а й свідомо йшов (при тому абсолютно виправдано) до своєрідного творчого заперечення усталених принципів авторської свідомості. Адже за східнохристиянською художньою традицією образ Ісуса Христа не те що не вводився до образно-сюжетної канви твору, йому загалом не можна було прибирати будь-чого людського (до речі, і в езуїтській шкільній драмі годі віднайти сценічну постать Сина Божого).

Як зазначає Леонід Рудницький, «може, найкращий чи радше найбільше відомий приклад цього неписаного закону, що постать Ісуса в літературі чи в театрі не сміє говорити, знаходимо в Ф. Достоевського, в його «Легенді про Великого Інквізитора», де Ісус не дає відповіді інквізиторові. У Г. Лужницького Ісус говорить, але це не означає, що Г. Лужницький цілком порвав із традицією. Докладний аналіз слів Ісуса в тексті п'єси виявляє, що автор узяв слова Ісуса Христа з усіх чотирьох євангелістів, так що свого він нічого не додав. Г. Лужницький (...) не назвав себе автором п'єси, а «тільки перекладачем (...)». Таким чином, Г. Лужницький зумів поєднати традицію з модернізмом, що викликало обширну й позитивну реакцію в українській пресі того часу»¹⁰³.

Власне образ Ісуса Христа стає центром, навколо якого драматург впорядковує весь сюжетний розвиток драми-містерії і споруджує композиційний каркас (хоча все-таки треба визнати, що сім картин, а також майже сорок дійових осіб роблять їх надто громіздкими, навіть несценічними). Художньо переконливими й довершеними проступають передовсім ті сцени та ситуації, ті частини епізодів, де сконденсовано драматичну дію, де діалоги й монологи «заряджені» не просто драматизмом, а гострою конфліктністю. Загалом Григор Лужницький у цьому творі (та й не лише тут) виявив себе доволі вправним творцем діалогічного мовлення, окремих реплік, конфліктних конструкцій з добротною бінарною основою, до якої закладені не тільки світоглядно-ідейні суперечності, а й непримиренні християнсько-етичні й морально-вольові протиріччя. Свідченням цього може слугувати діалог (за автором, розмова-спокуса) між Юдою й Сатаною, з одного боку, та Ангелом і Юдою, з іншого в XIII яві першої картини, що має назву «Проповідь на горі».

А н г е л: Заверни з цієї дороги, Юдо, поки ще час. Заверни.

С а т а н а: А як завернеш з цієї дороги, Юдо, то ким залишишся? Залишишся далі жебраком, попихачем того, який обіцяв тобі царство. Ти бачив такого царя, як Він, ти бачив, щоб цар із жебраком при одному столі сидів, у драному лахмітті ходив.

Глянь на себе, Юдо, глянь на свій хитон, на свої постолои, адже ж тебе вибрав цар, щоб ти Його науку ширив.

Ю д а: (помалу оглядає свій дірявий хитон, шнурком пов'язані постолои). Так, це моє усе багатство...

А н г е л: Юдо, Юдо! Багатство не приносить щастя.

Ю д а: (наче у відповідь Ангелові). Приносить щастя. За гроші все купиш, усе, що для щастя потрібне.

¹⁰³ Рудницький Леонід. Драматургія Григора Лужницького // Записки НТШ. – Т. ССХХІV... – С. 196.

С а т а н а: За гроші купиш владу, за гроші купиш славу, гроші приносять пошану. В кого гроші – той сильний, у кого гроші, того величають, шанують, слухають, низько кланяються і поважають... Гроші – це сила.

Ю д а: (*шепче з пристрасстю*). Гроші!

А н г е л: Юдо, зверни з цієї дороги, яка веде до загину твоєї душі.

С а т а н а: Що тобі з душі, Юдо, коли на спині в тебе дірявий хитон, а в калитці зломаної драхми нема? Що тобі з душі, коли всі стрічні люди відвертаються від тебе з погордою, кидаючи згірливе слово: жебрак! Але ти, Юдо, сьогодні жебрак, а завтра ти багач, завтра всі ті, що сьогодні ще насміхаються з тебе, тобі низько кланятимуться, наввипередки прохаючи тебе зайти в низькі пороги їхніх хат...

Ю д а: (*гордо*). Бо в мене будуть гроші.

А н г е л: На цих грошах буде кров невинної людини...¹⁰⁴.

Дослідники, аналізуючи релігійну містерію Григора Лужницького, зіставляючи її перший (1936) і другий (1950) варіанти, іноді звинувачують автора у відвертій ілюстративності деяких сюжетних ходів до новозавітних текстів, у певному схематизмі образів Ісуса Христа й Юди, у суворому дотриманні біблійних канонічних ситуацій, зрештою, у виразній дидактично-популяризаторській меті твору, що залишилася незмінною навіть після незначних доповнень і переробок окремих сцен та образів, зокрібно Юди¹⁰⁵. З цим можна погодитися лише почасти, та й то лише щодо нагромадження зайвих сюжетних ліній драми-містерії, що, як уже говорилося, порушувало композиційну стрункість (пропорційність картин, їх логічну послідовність) твору. Саме ж жанрове утворення змушувало драматурга чітко дотримуватись містифікації як способу художнього мислення і в розгортанні наскрізного сюжету (повторюємо, автор свідомо йшов за подієвістю чотирьох євангельських книг, злітувавши їх в одне ціле), і в мистецькому трактуванні головних образів (передовсім Сина Божого й того, хто зрадив його «за тридцять срібеників» – Юди, які доволі часто зображувалися в світовому письменстві й мистецтві як опозиційні: втілення всепрощення учителя й зради його учня, і вже бодай цим мимохіть спонукали до певної схеми в їх відтворенні). Нарешті, цілком природним було прагнення Григора Лужницького – патріотично налаштованого (як і всі члени літературного угруповання «Логос») українського письменника на національному ґрунті пропагувати засобами мистецького слова християнське вчення, релігійну мораль й етику. Згадаймо, що саме на початку ХХ століття схожі твори з виразним дидактично-популяризаторським спрямуванням (тобто драми-містерії чи їх жанрові модифікації) відроджувалися ледь не в усіх західноєвропейських літературах (хай і на рівні окремих спроб), зокрема в німецькій (місто Оберамергау стало тут своєрідним центром) чи французькій (такі містеріальні форми часто ставали основою драматичного дійства, що виставлялося перед Паризьким собором Нотр-Дам).

Утім, розглядаючи окремий твір Григора Лужницького, варто виходити з його, авторової, ідейно-естетичної концепції п'єси чи й загалом контексту всієї релігійно-христи-

¹⁰⁴ Л у ж н и ц ь к и й Г р и г о р. Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа. Релігійна містерія на 7 картин (на основі святої Євангелії) // Григор Лужницький. Посол до Бога. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 112–113.

¹⁰⁵ Н я м ц у А. Є., А н т о ф і й ч у к В. І. Проблеми традиції та новаторства у світовій літературі. Навчальний посібник. – Чернівці, 1998. – С. 180–181.

янської драматургічної творчості письменника і цілісно-своєрідної авторської свідомості цього художника слова, на чому, до речі, акцентують ті ж критики драми-містерії «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа»¹⁰⁶

Загалом творча реінтерпретація Григором Лужницьким образу Ісуса Христа певною мірою відбила основні тенденції західноєвропейської літератури у зверненні до біблійного матеріалу. Драматурги, прозаїки, поети, з одного боку, вдавалися до художньої трансформації загальновідомих канонів, переосмислюючи по-своєму цілий ряд сюжетів, образів, мотивів, не віддаляючись, проте, далеко від їх сутності (прикладом може слугувати та ж «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа»), з іншого – поглиблювали легендарно-фольклорне, національне начало в системі подій, характерів, компонуванні, дещо відходячи від усталених, традиційних змістотворень і формотворень (яскравим переконанням цього може бути «Шляхом Вифлєємської зорі» Остапа Грицяя). Ці два етапи творення головної дійової особи нового Завіту часто спостерігаються у світовому письменстві («Остання спокуса Христа» Н. Казандзакіса, «Євангеліє від Ісуса» Ж. Сарамаго, «Євангеліє від Сина Божого» Н. Мейлера, «Зворушливе чудо» Е. де Кейроща, «Перекази про Христа» С. Лагерлеф та ін.). Більше того, якщо проектувати з початку ХХ століття на його подальші роки в трансформуванні цієї основної постаті Біблії, то варто зауважити, що в літературі й мистецтві доволі помітного розповсюдження набув жанр літературних Євангелій, що можна обґрунтувати це не лише очевидними процесами секуляризації особистісної і масової свідомості, але й цілковито свідомими настановами інтерпретації євангельських сюжетів й образів, тем і мотивів з позицій, мовити б, альтернативного художнього мислення. Тут варто згадати такі твори, як «П'яте Євангеліє» М. Помілію, «Євангеліє від Матфея» Т. Бринґсфера, «Фрагменти апокрифічного Євангелія» Х.-Л. Борхеса чи «Євангеліє від Томи» Романа Іваничука.

Очевидним джерелом усього цього синтезу авторської свідомості, певно, є «Життя Ісуса» Ернана Ренана. І якщо узагальнювати літературно-художні твори, що появилися після цієї визначної книги, то можна і треба зробити висновок про те, що чи не все багатство євангельсько-образного матеріалу літератури і мистецтва надто ХХ століття є варіаціями – «ренанівської» концепції в таких аспектах: по-перше, літературні варіанти євангельських колізій часто дописують чи продовжують канонічні тексти, ускладнюючи їх план подій соціально-історичними та предметно-побутовими реаліями; по-друге, схематизовані новозавітні характеристики будь-яких персонажів чи їх вчинків об'єднують багатоплановими морально-психологічними мотивуваннями, що усувають надприродне і незрозуміле звичайній людині, наближаючи його до рівня звичайної свідомості; по-третє, для більшості подібних варіантів характерний певний рівень осучаснення стародавніх подій, їх залучення до контексту духовних пошуків сприйманої культурно-історичної епохи; по-четверте, дописування і продовження євангельського матеріалу утворюють разом рухоми історію життя Ісуса Христа та його оточення, яка, будучи за своєю змістовою суттю екзегезою, одночасно олюднює божественні максими, робить їх зрозумілими і близькими людині»¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Ня м ц у А. Є., Ан то ф і й ч у к В. І. Проблеми традиції та новаторства... – С. 181.

¹⁰⁷ Ня м ц у А н а т о л і й. Євангельські мотиви у світовій літературі (Теоретичні аспекти) // Біблія і культура. – Чернівці. – Випуск 1. ... – С. 21-22.

Має рацію сучасний дослідник євангельських мотивів й образів в українській літературі Володимир Антофійчук, коли стверджує, що під час трансформації євангельських сюжетів, образів, тем і мотивів особливо виокремлюється у процесі художнього мислення проблема створення постаті Ісуса Христа в письменстві, яка, відштовхуючись од догматичних підходів, як суб'єктивно, так й об'єктивно спрямована в русло однозначного трактування загальнолюдського євангельського образу. Вчений, уточнюючи цю проблему, зауважує, що коли поети, прозаїки й драматурги створюють такі загальновідомі персонажі, як Іуду, Пілата, Варавву і на перший план висувають подієвість та осучаснену систему поведінкових і морально-психологічних мотивувань, то щодо «образу Ісуса Христа такий підхід дуже рідко дає позитивні з точки зору загальнокультурної традиції наслідки. Адже оточення Месії характеризується передовсім д і є ю (вчинком), тоді як «інструментом» впливу Боголюдини на навколишній світ виступає с л о в о»¹⁰⁸. Очевидно, цим також можна пояснити деяку традиційну заданість образу Ісуса Христа з драматургічного твору Григора Лужницького «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа», як, зрештою, якоюсь мірою й образ Юди (Іуди), що майже завжди асоціюється із моделлю зради чи спокуси збагачення (тут, мабуть, варто б говорити про архетип зради).

Не вдаватимемося до аналізу різноманітних версій євангельського зрадництва й системи розробки такого типу образів в українській літературі досліджуваного періоду, зауважимо тільки, що постать «вічного» відступника від свого вчителя розроблялася, як ми переконалися, й національною релігійно-християнською драматургією (ті ж «На полі крові» чи «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа»). Звернувся до цього образу і Спиридон Черкасенко в драмі «Ціна крові». Авторська художня свідомість тут вибудовує постать Іуди через його сприйняття натовпу зі своїми слабкостями й фанатизмом, через його використання деякої обмеженості учнів Месії, зрештою, через його підступність і хитрощі (скажімо, поширення оманливої думки про свідому участь Ісуса в містифікації оживлення Лазаря). Так крок за кроком люблячий учень Іуда, зауважуючи деяку непослідовність дій і вчинків Христа, приходять до сумного висновку про недовготривалість і притлумленість вчення свого Вчителя, через «бездіяльність» Ісуса-Месії, а відтак і до можливості його зради.

До цієї групи української релігійно-християнської драми можна також віднести й п'єси-містерії письменника з діаспори Остапа Грицяя «Шляхом Вифлеємської зорі» та «Anima uniwersalis». Ці твори являють собою зразки того, як містеріальний сюжет органічно співіснує зі світським, як високий християнський пафос упродовж усього драматичного дійства раз по раз «забарвлюється» звичними побутовими деталями, що, безперечно, спонукає автора до нових, свіжих стильових засобів емоційно-художньої експресії, пошуків модерних прийомів драматургічної поетики, зокрема композиції.

Та якщо «Шляхом Вифлеємської зорі» будується з одним виразним композиційним центром, навколо якого компонуються як релігійні (здебільшого євангельські епізоди про народження в «яслах на сіні» Божого дитяти, прихід до нього «трьох царів зі Сходу»), так і світські картини (переважно з появою Вифлеємської зорі славлення простолюдом з'яви Ісуса Христа), то «Anima uniwersalis» має кілька композиційних центрів християнської

¹⁰⁸ Антофійчук В о л о д и м и р. Закономірності переосмислення сюжетів та образів нового Завіту в українській літературі ХХ століття // Біблія і культура. – Чернівці. – Випуск 1. ... – С. 28.

історії й історії людської цивілізації, що робить наскрізне розгортання подій більш панорамними, сказати б, всеохопнішими. Так, у другій-четвертій картинах розвивається історично-філософська дія в Єгипті, Сирії, Арабії, у п'ятій і шостій, що відбувається в стародавніх Елладі й Римі, – намічаються основні конфліктуючі сили, які згодом із появою християнства, стануть одна супроти одної: Бог і Сатана. А далі в картині «Геній мира розп'ятий» окреслюються страхиття можливого протиборства з християнською вірою і впевненість у перемозі Сина Божого, про що засвідчує неземний вістун з дев'ятої картини. Нарешті, картина «Свято Різдва» – перший триумф ідеї Любові й Миру, передостання «Триумф Христа» – остаточна перемога Господньої всемудрості над демоном зла. І вже як вивершення цього містеріального дійства в такій сюжетно-композиційній послідовності – фінальна картина «Епілогу», що наче втілює в собі пафос усього драматургічного твору, домінуючи й утверджуючи ідейно-естетичну думку драми-містерії: «Душею всесвіту є Любов, якою Господь надихнув людину як найсильнішу зброю супроти зла»¹⁰⁹.

Варто зауважити, що ця релігійно-християнська п'єса Остапа Грицяя «виросла» з однойменного оповідання, написаного дещо раніше (в 1932 році) під впливом, як доводять дослідники творчості письменника Любомир Винар і Любов Прийма, глибоких філософських рефлексів, містеріальних мотивів та образів «Фауста» Йоганна Гете¹¹⁰. Звісна річ, «Anima universalis» українського автора, як і «Фауст» німецького поета, не цілком придатні для сценічної інтерпретації головним чином через композиційну ускладненість, насиченість сюжетних подій десятками дійових осіб тощо. І все ж твір Остапа Грицяя (ця драма в німецькомовному варіанті й досі не опублікована), вочевидь, слід сприймати лише як літературно-художній з християнським спрямуванням драматургічний витвір, що хай і не надто помітно, однак розширив можливості авторського стилю в такого типу літературі, додав (бодай кілька) суттєвих рис у творенні української релігійно-християнської драми¹¹¹. Нарешті, згадаймо, що не всі містерії придатні для постановки на сцені, деякі з них також досягали громіздких розмірів: приміром, «Містерія страстей господніх» Арнуля Гребана, що була написана в середині XV століття, композиційно складалася із 35 тисяч віршів, у ній брали участь близько 400 персонажів. Тим часом, на неї й досі покликаються як на літературно-художній факт в історії західноєвропейської драматургії, зокрібно релігійно-християнської.

Цікаво, що такий жанр драматургії (певна річ, суттєво модифікований) й надалі розвивався у національному письменстві – чи то в українському зарубіжжі, а чи на материковій землі. Власне, це засвідчувало цілковито свідоме або мимовільне прагнення її творців продовжити культурно-християнську традицію (виняток, звичайно, становлять роки так званого методу соціалізму в Україні) підтверджувати своє «коріння в часі, коли історичні події доводили майже до цілковитого знищення цього коріння»¹¹². Прикладом цього мо-

¹⁰⁹ Цит. за: В и н а р Л ю б о м и р. Остап Грицяй: Життя і творчість. – Клівленд: Накладом української академічної громади «Зарево», 1960. – С. 61.

¹¹⁰ П р и й м а Л ю б о в. Остап Грицяй – письменник, літературний критик, перекладач. – Автореф. дис... канд. філол. наук. – Львів, 2000. – С. 10.

¹¹¹ Там само. – С. 19.

¹¹² З а л е с ь к а - О н и ш к е в и ч Л. Модернізм у драмі // Антологія модерної української драми... – С. 9–14.

жуть слугувати драми-містерії «Іконостас України» Віри Вовк*, «Ісус – Син Бога живого» Василя Босовича, ораторія «Молебник неофітів» Василя Барки, або твори, де містеріальність стає суттєвим елементом художнього мислення, де сакральне органічно співіснує з профанним, де завдяки використанню інтертекстуалізму відчутно спостерігається за-позичення із староукраїнської, зокрема, містерійної або міраклевої драми, книг Святого Письма, нарешті, з творів світової літератури («Голод» Богдана Бойчука, «Дійство про велику людину» Ігоря Костецького, «Смішний святий» Віри Вовк, «Птахи з невидимого острова» Валерія Шевчука, «Битва при Веталуї, або Друге прищестя Олоферна» Марії Віргінської, «Страсті за Юродивим» Лідії Чупіс).

Іноді містерійність спільно з реальністю змушували драматурга свідомо вдаватися до певної релігійної й побутової конкретики (народження, смерть чи воскресіння Ісуса Христа, святомучеництво Його апостолів тощо), що відповідно позначалося на поетиці жанру й сюжету, загалом стилі такого типу драматургії. Так, Іван Керницький у своїй одноактній п'єсі «Поворот св. Миколая», реінтерпретуючи події, пов'язані з чудотворенням святого, вводить до сюжетних колізій твору як містичні образи Янгола і Чорта, так й образи реальних людей, справжні події з часів Другої світової війни. Мати, її малолітні Іруска та Юрчик, готуючись до приходу святого Миколая, з нетерпінням чекають повернення з більшовицької неволі батька-політкаторжанина. І з'ява у фіналі п'єси святого Миколая та Батька вивершує її релігійно-християнський пафос, загальнонародське спрямування.

Схожий прийом спостерігається в драмі Юрія Тис-Крохмалюка «Не плач, Рахіле...». Щоправда, на відміну від попереднього твору, тут письменник використовує не лише містерійність, пов'язану зі Святим Письмом, але й із народною різдвяною творчістю, творчістю Богдана-Ігоря Антонича, Богдана Кравціва і Марка Черемшини. Відтак реальність проступає, з одного боку, через конкретику історичних подій 50-х років в Україні, а з іншого, – через систему художнього мислення названих українських письменників. Композиційно п'єса сконструйована так, що перша дія розкриває події у свят-вечір, коли до сільської родинної оселі, що з надією сподівається на прихід у цю мить «потойбічних і заблуканих душ», таки повертається з лісу партизан-оунівець Роман, а друга й третя зображує часи правління Ірода з його переслідуванням «дитяти з Вифлеєму». Такий паралелізм, що зв'язаний із народженням Ісуса Христа, ідейно-естетично висвітлює проблему вічного змагання між добром і злом. Бо, власне, «Різдво в Україні під радянською владою перегукується тут з першим Різдвом, з очевидними паралелями з Іродом. Вічна Рахіль (як і вічний Господар з першої дії. – Х. С.) платить, жертвуючи своїми дітьми. Для су-

* Про цю п'єсу, як і про «Молебник неофітів», що написані наприкінці ХХ століття українськими авторами з діаспори, цікаві міркування у сенсі порушуваних нами проблем висловлює американська дослідниця національної драматургії і театру Лариса Залеська-Онишкевич, яка доводить, що за жанровими ознаками «Іконостас України» – «мовби він'єтка історично вагомих подій, котрі відбулися на землі України: від давніх звичаїв до християнізації і далі – до сучасних радісних і болючих подій, включно з Чорнобилем», додамо: з міфологізацією як дня минулого, так і дня нинішнього; а «Молебник неофітів» – ораторія, «це мовби сконцентрований переспів цілої св. Літургії – власне жертвоприношення для відкуплення душ. Картина розп'яття, аж до моменту «Звершилось!», приводить до поновного моменту, коли «Христова зоря порятунків настала» (Див.: Додаток до Антології драматургії української діаспори «Близнята ще зустрінуться: українська модерна драма». Уклала Лариса Залеська-Онишкевич. – Львів, 1997. – С. 3, С. 7).

часників настає випробування віри, а з тим і надії на нове Різдво, на майбутнє і справедливість»¹¹³.

Такі твори українських авторів (чи вони цілковито за формою містерії, а чи лише певна модифікація її) несуть у собі дві характерні прикмети: екзистенційність й помірковану абстрактність, що допомагають краще збагнути християнськість, релігійність загалом (наприклад, сцена біля Розп'яття на хресті в «Голоді», реінтеграція вічної правди про людину, добро і зло, віру й безвір'я в «Дійстві про велику людину» або перегуки від Біблії до Данте в «Птахах з невидимого острова»). Власне, такі стильові прийоми, жанроутворення і сюжетобудування (відомо, що на зламі минулих століть чи не вперше у західноєвропейській драматургії форму містерії поновив австрійський письменник Гуго фон Гофмансталь своїм «Едерманом») виокремлюється в п'єсах ірландського драматурга Семюеля Бекетта («Очікуючи Годо», «Кінець гри», «Радісні дні»). Скажімо, в містеріальній драмі «Очікуючи Годо»* головний герой, означений у назві твору, так і не з'являється в жодній сюжетній ситуації, загалом не бере участі в безпосередньому дійстві. Інші дійові особи, передовсім Гого, Діди, Лаки, Позо, навіть епізодичний персонаж Хлопець – посланець від Годо, – «це радше персоніфікація символів, що притаманні середньовічній містерії у вигляді персоніфікації добра і зла, чи добрих і злих справ (...); вся сила Бекетової п'єси, яка не має ні акції, ні драматичного сюжету, (...) – в недомовленнях, натяках і символіці»¹¹⁴. Його персонажі не замикають сенс земного життя лише на собі, вони настійливо шукають вищої, втаємниченої мети буття. І ця екзистенційність та абстрактність, що творять ауру здорового містицизму, типологічно близькі драматургічним жанрам із їх містерійно забарвленими сюжетами, створеними Богданом Бойчуком, Ігорем Костецьким, Вірою Вовк, Валерієм Шевчуком, Марією Віргінською, Василем Босовичем та іншими драматургами сучасності.

Другу групу жанрів української релігійно-християнської драми становлять п'єси, де, окрім виразно сакрального спрямування, так чи інакше відбито певні історичні й національні реалії, соціально-духовні орієнтири, біблійні вірування тощо. Тут знову ж таки виокремлюється драматургічна творчість Григора Лужницького, чий історичний фактомонтаж «Посол до Бога» й досі залишається, по суті, самотнім жанровим утворенням такого роду. Така форма твору, такий стиль, вочевидь, диктувалися проблемно-тематичною наповненістю змісту і чітко визначеною ідейно-естетичною концепцією. У передмові до публікації цього фактомонтажу в щорічнику «Життя і слово» зазначалося, що «Посол до Бога», на відміну від попередніх релігійних драм цього автора («Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа» та інсценізації роману Генрика Сенкевича «Камо грядеші». – С. Х.), які природно й цілком конкретно вписувалися в атмосферу того часу, дещо випадав з неї, навіть якоюсь мірою суперечив радикально налаштованій читацькій чи глядацькій публіці. І сама драма, і її жанр та сюжетно-композиційна структура були, на думку критики, надто революційними, щоб здобути симпатію загалом, про що засвідчує тривала полеміка на сторінках таких західноукраїнських часописів, як «Новий час», «Діло», «Нова зоря», «Неділя» та ін.

¹¹³ З а л е с ь к а – О н и ш к е в и ч Л. Додаток до Антології драматургії української діаспори «Близнята ще зустрінуться». – Львів, 1997. – С. 18.

* Українською мовою її вперше переклав у 1972 році письменник із діаспори Богдан Бойчук.

¹¹⁴ Т а р н а в с ь к и й О с т а п. Містерія в театрі // Листи до Приятелів. – № 7–8 (101–102). – Вип. IX. – 1961. – С. 11.

Учасники дискусій, якими б гострими або суперечливими, нерідко навіть нещадними вони не були, сходилися в одному: для сприйняття такого драматургічного дійства потрібна не тільки відповідно підготовлена публіка, але й відповідно кваліфіковані режисери та актори. Бо перша театральна постановка історичного фактомонтажу на сцені Львівського міського театру в 1934 році за сприяння тодішнього ректора місцевої Малої семінарії отця-митрата Євгена Перрідона була, на переконання рецензентів, повністю невдалою, але водночас такою, що збурила думку громадськості Галичини. «Читаючи її (драму «Посол до Бога». – С. Х.), можна легко збагнути, – пише Леонід Рудницький, – чому проти неї виступали і католики, і православні, бо ніхто з них не зрозумів її суті, яка криється у визнанні віри в Бога при повній свободі, у душі толерантності супроти тих, що мають іншу віру та з почуттям конечності покори. «Посол до Бога» – це правдивий піонер цього жанру»¹¹⁵.

Щодо стильового новаторства й своєрідності сюжетно-композиційної будови цього твору, то їх поетика значною мірою позначена експресією та світовідчуттям самого автора, особливостями його художнього мислення, в якому органічно співіснували християнська й ідейно-естетична позиція людини, митця, громадянина, патріота. Для українського загалу і події про Христові страсті, і переслідування перших християн за часів Нерона, що є основами сюжетів відповідно в «Голготі...» й «Камо грядеши» Григора Лужницького, були цілковито духовно сприйнятливими і задалегідь, мовити б, духовно посвяченими в них. Тим часом «Посол до Бога» не лише релігійна п'єса, а й до певної міри реалістична, бо її фактомонтаж сконструйований на конкретно-історичних подіях без помітних вкраплень містерійності, на справжніх релігійних ситуаціях, що мали місце в історії всеукраїнської церкви XVII століття. «Навіть сьогодні ми не маємо своєї не те що наукової, – з пристрасстю зазначалося у передмові до цієї драми, опублікованої в журналі «Життя і слово», – але й популярної історії всеукраїнської церкви, тому й не можна було ждати, щоб український загал був зорієнтований у всіх історичних тонкощах одної чи другої українських церков, тонкощах, що стали основою сюжетних розгалужень релігійної драми «Посол до Бога»¹¹⁶.

У цьому сенсі події драматургічного твору й нині становлять не лише художній, а й суспільний інтерес – актуальність поставленої автором проблеми не викликає жодного сумніву. Причому вона, проблема, логічно й мотивовано розв'язується засобами драматургічної поетики й передовсім сюжету: драматизовано важливі і суперечливі події часів Берестейської унії. Відтак головним героєм дійства стала Українська церква в своїй конфліктній боротьбі між польським католицизмом і російським православ'ям. Власне, це й є основним інспіратором і стимулятором розвитку наскрізної драматичної дії. На перший погляд видається, що всі сюжетні лінії так чи інакше конденсуються навколо постаті «посла до Бога» – святого Йосафата Кунцевича, який, однак, є радше втіленням певної ідеї, символом мучеництва за віру Христову, аніж повнокровним динамізованим

¹¹⁵ Рудницький Леонід. Драматургія Григора Лужницького // Записки НТШ. – Т. ССХХІV... – С. 190.

¹¹⁶ Вступ до публікації «Посла до Бога» // Життя і слово. – № 3–4. – 1948–1949. – С. 358. Про поетику цієї п'єси, як і загалом драматургічної творчості Григора Лужницького, йдеться: Хороб Степан. Поетика драматургії Григора Лужницького // Галичина. – № 1. – 1998. – С. 114–118.

характером. Усе, що зв'язане з ним, – це лише зовнішнє, сказати б, видиме розгортання сюжету. Насправді ж, причинно-наслідкова, фабульна послідовність подій зосереджується насамперед довкола містичного образу Всевишнього та його церкви, що її репрезентують цілком конкретні історичні постаті – папи Урбана VIII і тодішніх кардиналів, архієпископів Йосафата Кунцевича й Мелетія Смотрицького, священника Веляміна Рутського, гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, короля Жигмонта III, гетьмана литовського Лева Сапєги та ін., а також постаті вимислені, здебільшого отці-василіяни, прості священники і звичайні віруючі.

Загалом, як і в попередньо аналізованій драмі, Григор Лужницький й тут густо наситив сюжет і драматичну дію персонажами, які іноді й зовсім не відіграють якої-небудь суттєвої ролі в розгортанні тих чи тих подій своєю заданістю й статичністю, і від того видаються цілком зайвими. Також сприяє цьому й дещо громіздка композиція драми, що складається аж із дев'яти розлогих картин, якоюсь мірою зміщуваних і в часі, і в просторі, що більше характеризує нарративну, ніж драматургічно-сценічну сюжетність. Тому головна акцентація драматизму автором свідомо проектується в діалогічному й монологічному мовленні дійових осіб, у психологічно мотивованих репліках, де, власне, чи не найвиразніше простежується та надприродна сутність християнськості (католицькості) церкви, глибокі вірування її мирян у Господа Бога.

Щодо цього, найбільш предметними і дійовими у художній структурі тексту постають діалоги між священником Велямином Рутським та архієпископом Мелетієм Смотрицьким – своєрідними опозиціонерами в розумінні ролі й значення унії в українському суспільному житті. Причому Григор Лужницький так вибудовує конфліктний вузол між ними, розв'язуючи який персонажі виявляють, можливо, не стільки розходження чи протиріччя в ідеї християнського вірування, скільки трагічні суперечності тої доби, що породжувала неприязнь, навіть ворожнечу між католиками й православними у справі визнання Берестейської унії, у справі утвердження й незалежнення Української помісної церкви. Тим-то як близькі й зрозумілі сприймаються болючі та пристрасні, внутрішньо вистраждані та багатозначні слова Мелетія Смотрицького, мовлені ним у суперечці з Велямином Рутським про дилему Української церкви й можливі наслідки від цього:

С м о т р и ц ь к и й: Ні, це божевілля, цілковите божевілля! Так як православні українці в кожному католицькому священникові бачать єзуїта, так українці в кожному православному бачать москвина. При чім же тут Москва? Ми проливаємо кров, і ми з цього черпаємо силу?!¹¹⁷.

Дослідники релігійно-християнської драматургії Григора Лужницького, відзначаючи такий діалогічно-монологічний засіб творення драматичної дії як домінуючий (до речі, деякі діалоги чи монологи прямо ідентифікуються з висловлюваннями, автентично запозиченими автором із історичних документів), все ж слушно зауважують, що надуживання ним призводить до малоефективного нагромадження сцен, епізодів, картин, зрештою, позбавляє драму такого композиційного елементу, як сценічність. Тож має рацію Леонід Рудницький, вказуючи на такий творчий прорахунок драматурга, водночас зазначаючи, «щоб такого роду п'єсу успішно поставити, треба не тільки, як це сказано в передмові,

¹¹⁷ Л у ж н и ц ь к и й Г р и г о р. Посол до Бога. Історичний фактомонтаж на дев'ять картин // Григор Лужницький. Посол до Бога. Українська історично-релігійна драма... – С. 63.

відповідного режисера і спеціальних акторів, а й теж (а це, мабуть, найважливіше) редагування самої п'єси; треба б усунути деякі дійові особи і звужити обсяг дії. Це надає б їй динамічності й драматичного нерву. Головні особи драми можна б обмежити до В. Рутського і М.Смотрицького з тим, що Йосафат залишився б такою символічною особою, якою він є»¹¹⁸.

Уже інший твір Григора Лужницького – історико-релігійна драма «Ой зійшла зоря над Почаєвом» – у цьому сенсі вирізняється більшою сюжетно-композиційною злагодженістю основних компонентів, хоча в її основі також лежать конкретні історичні й національні події – захист українцями-християнами Почаївського монастиря на Волині від навали татарів у 1193 році, від нападу турків 1675 року, від загарбницьких посягань російських самодержців у 1831 році. Кожна окрема реальна подія становить собою, відповідно, окрему динамізовану картину-дію, а в своїй сукупності – напружений сюжет і логічно-последовну й вивершену композицію. Для конденсації драматизму автор вдався до часо-просторової єдності розрізнених навіть століттями подій, образів, персонажів навколо головного героя – Матері Божої Почаївської, яка лише як видіння з'являється в тій чи іншій сцені в українському християнському монастирі.

Такий прийом драматургічної поетики, з одного боку, якоюсь мірою диктувався специфікою міфологічно-образного мислення, зв'язаного з поняттям містичного (в кожній дії воно так чи інакше виявляється), а з іншого боку, більшою мірою зумовлювався релігійністю авторської свідомості (християнське розуміння часу і простору як необмеженості в сприйнятті).

Відтак стає зрозумілим використання в такому жанровому утворенні як образів реальних чи їх варіативних комбінацій, все-таки зумовлених історичною конкретикою, так і образів далеких від їх традиційного розуміння чи й зовсім відсутніх у сюжетній канві твору, проте присутніх, по суті, в кожній сцені як своєрідний релігійно-християнський дух, що проймає загальнолюдські цінності (образ Богоматері, Сина Божого чи Всевишнього).¹¹⁹ Історичне в християнському тлумаченні часу у драмі «Ой зійшла зоря над Почаєвом» цілковито вмотивовує її конкретні часо-просторові параметри, що, повторюємо, надає цьому творові Григора Лужницького художньої цілісності й завершеності, життєвої правдивості й справжньої релігійності.

На це, до речі, звертали увагу й тодішні критика, рецензенти чи й творці вистави, створеної за цією п'єсою драматурга. Приміром, Зенон Тарнавський (він виступав на сторінках західноукраїнської періодики здебільшого під псевдонімом Его. – С. Х.) у часописі «Новий час», аналізуючи сценічну інтерпретацію цієї драми режисером Володимиром Блавацьким, зауважує, що вона, як і цілий ряд подібних творів, є мистецьки досконалыми, зрозумілими і логічними для читача і глядача, який невідривно стежить за розгортанням сюжету і повністю сприймає її християнський пафос. Окрім того, рецензент відзначав велику заслугу «театру в тому, що він ширить на українській сцені релігійно-національні п'єси, поважні й виховні. В добу реалізму й матеріалізму релігійні п'єси мають неоціненну вартість. Вони виховують, ставлять характер, зміцнюють релігійне почування людини, гартують мораль, що є передумовою кожного доброго лицарського діла»¹²⁰.

¹¹⁸ Р у д н и ц ь к и й Л е о н і д. Драматургія Григора Лужницького // Записки НТШ. – Т. ССXXIV... – С. 192.

¹¹⁹ Г у р е в и ч А. Я. Проблемы средневековой народной культуры. – М., 1981. – С. 168.

¹²⁰ Его (Зенон Тарнавський). Нова вистава в театрі «Заграва» // Новий час. – № 6. – 1933.

Далі стверджуючи, що «Зоря над Почаєвом» (такою була назва вистави. – С. Х.) не тільки високовартісна річ українського письменства і театру, Zenon Тарнавський доводить її невід’ємність від контексту західноєвропейської релігійно-християнської драматургії. Для нашої національної літератури й культури вона має ще й вагомe значення у справі виховання української суспільності: «Сильна віра жменьки людей, що замкнулися в монастирі, врятувала їх перед ворожою навалою. Сильна віра в нашу церкву і в наші сили врятує й нас». І вже як підсумок його огляду драматургічного твору й вистави такі слова-побажання: «Коли б у нас було більше авторів таких, як Меріям-Лужницький, що опрацьовує релігійні й історичні моменти, – наші театри сповнили б своє завдання у національному, мистецькому й культурному розумінні»¹²¹.

Загалом, як відзначають дослідники драматургічної творчості Григора Лужницького, висока релігійність і глибокий патріотизм – невід’ємні складники його художнього мислення, його стилю¹²². Це характерно навіть для таких суто історичних п’єс, як «Ой Морозе, Морозенку», «Січовий суд», «Лицарі ночі», «Дума про Нечая», а також інсценізацій «Слова о полку Ігоревім», повістей Генрика Сенкевича «Камо грядеши» і Богдана Лепкого «Мотря» чи поем Тараса Шевченка «Тополя» і «Великий льох», здійснених у різні часи.

До цієї групи творів української релігійно-християнської драматургії також варто віднести драматичні картини «Дві зорі» Кирила Студинського, історичну драму «Диалоги Василянок» та міфологізовану драму «Нерон» Богдана Куриласа, в основі яких конкретні й реальні події, зв’язані з утвердженням християнства як віри. Хоча, звісно, кожен з авторів по-своєму вибудовував сюжетні перипетії, характери дійових осіб, конфліктні колізії. Перш п’єса більше тяжіє до історичної хроніки з життя церковного діяча архієпископа Мелетія Смогрицького (навіть композиційно драматург окреслює кожна із чотирьох дій якоюсь конкретикою фактів, явищ, часо-просторовими орієнтирами початку XVII століття в Україні: «В широкий світ!» – навчання Максима (згодом Мелетія) в Німеччині 1605 року і написання полемічного трактату «Тренос, або Плач східної церкви»; «Розбиті мрії» – нездійснене особисте щастя 1610 року і переїзд з Острога до Києва; «Сон і ява» – розбудова православної церкви в Менську й Києві, перебування в Київському братському

¹²¹ Его (Zenon Тарнавський). Нова вистава в театрі «Заграда» // Новий час. – № 6. – 1933.

¹²² Див.: Рудницький Леонід. Драматургія Григора Лужницького // Записки НТШ. – Т. ССXXIV... – С. 185–209; Грицьков’ян Ярослав. Українські католицькі письменники міжвоєнного двадцятиліття: група «Логос» // Записки НТШ. – Т. ССXXIX... – С. 170–178; Залеська-Онишкевич Л. Драматургія української діаспори // Близнята ще зустрінуться. Антологія драматургії української діаспори... – С. 9–32; Хороб Степан. Українська релігійна драма і Григор Лужницький // Григор Лужницький. Посол до Бога: Українська історично-релігійна драма... – С. 236–242; Хороб Степан. Поетика драматургії Григора Лужницького // Галичина. – № 1. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 114–118. Тут у сенсі нашого дослідження варто навести думки відомого режисера Володимира Блавацького, які він висловив ще в тридцятих роках: «... Окремою ділянкою театрального мистецтва є релігійний театр. Як не дивно, та все ж таки мусимо устійнити, що п’єс із релігійним змістом не ставив ні один галицький театр до війни, ба не чули ми про якусь виставу в цьому роді й по той бік Збруча (розуміється, перед війною, бо в теперішній большевицькій дійсності, звичайно, це річ неможлива). Маю на гадці, очевидно, професійні, театри (...)». Тому конче необхідно, «одержимого творця з релігійно-художнім мисленням», який би здійснив «поставу в стилі старовинних релігійних українських містерій, яким по праву вважається в Галичині Григор Меріям-Лужницький» // «Неділя». – Львів, 1936. – Ч. 383.

монастирі і гостра полеміка з колишнім приятелем Іваном (Йосафатом) Кунцевичем 1620 року; «Анатема» – перехід на сторону церковної унії та католицизму і прокляття Мелетія православними 1628 року).

Конденсація навколо цієї центральної постаті всіх картин і їх послідовне драматизоване розкриття, наскрізна ідея служіння Українській церкві (дві вітки якої – православ'я і католицизм – для героя наче дві зорі) роблять драму Кирила Студинського завершеною сюжетно-композиційно і сценічно цілісною. Важливо й те, що, на відміну від дещо схожої за своїм спрямуванням п'єси Григора Лужницького «Посол до Бога», у цьому творі більшою мірою спостерігається динаміка розвитку головного героя, хоча деякі риси його характеру все ж залишаються статичними.

В іншій п'єсі – історичній драмі «Діалоги Василянок» Богдана Куриласа – розвиток драматичної дії також будується навколо конкретно реальних подій релігійно-національного спрямування: переслідування російським самодержавством і православ'ям прагнень усамотійнення й незалежнення Української та Білоруської церков протягом 1838–1843 років. Сюжетні колізії розгортаються то в приміщенні мінського монастиря сестер-монахинь, то в глинищах побіля Вітебська, то в місцевості Спас під Полоцьком, то на монастирському подвір'ї в М'ядзьолах, драматична напруга яких чіткіше виокремлює ідейно-християнські і віросповідницькі позиції та пріоритети багатьох образів-персонажів.

Так, для страдниць сестер-василянок визначальною є, за словами матері-Ігумені, «неприклонна віра Господня» у будь-яких, навіть найтрагічніших обставинах. Для їх колишнього єпископа Йосифа Сіماشка головним є запроданство і «відступництво від Вселенської Церкви» во ім'я вищої влади й багатства. Для екс-василянина Ігнація Михайловича основним є нажива у вірі й упокореність можновладцям. Для колишнього єпископа Василя Лужинського, який піддався миті слабкості й страху і перейшов на бік самодержав'я, визначальним є спокута за содіяне і зболена впевненість у тому, що «настане Христове Царство на землі». Для генерала Орлова домінуючим є співчуття до християнина, незважаючи на його приналежність до тієї чи іншої конфесії. Для Верьовкіна, Конвоїра, московських черниць, ксьондза Котоського віра – це спосіб загарбання й панування на чужих землях, незважаючи на те, що в драмі «Діалоги Василянок» дійові особи здебільшого умовно-історичні, а не насправді зафіксовані історією (як це бачимо в п'єсах Григора Лужницького та Кирила Студинського), все ж вони мають конкретну релігійно-християнську характеристику як на рівні їх узагальнення, так і на рівні їх індивідуалізації.

При цьому варто зауважити, що й композиційно твір Богдана Куриласа викінчений, й історичні аналогії з дійсністю напрошуються самі по собі: драматург виступав проти псевдомесіанської ідеї «третього Риму», яку прагнули реформувати на свій кшталт російське самодержав'я і православ'я протягом століть. Доречно в цьому сенсі навести діалог матері-Економи й матері-Ігумені, який, як і загалом текст драми «Діалоги Василянок», пересипаний біблійним та історичним фактажем, покликаннями на різні Євангелія тощо.

М. Е к о н о м а: Не раз питаю себе, чому Москва так люто переслідує білорусько-українську Католицьку Церкву і не знаходжу іншого пояснення, як у таємниці страждань нашого Господа і в його словах: яко возненавидіша Мя / (Ів. 15–25). Всупереч волі Ісуса Христа: «Ти є Петро і на цій скелі побудую Я Церкву свою» (Мт. 16–18). Московія хоче збудувати в себе третій Рим, а зруйнувати перший і правдивий. Одно повинно піддержувати всіх серед лютої бурі: «... і пекельні ворота не подужають Її» (Ів. 15–25).

М. І г у м е н я: Після 1832 року раз у раз пишуть і говорять москалі, що українські й білоруські греко-католицькі священики допомагали польським повстанцям у 1831 році. Але ж усі ясно бачимо, що це радше крик: «Ловіть злодія». Адже московський уряд уже від 1686 року силою підкорив Київську православну митрополію московському патріярхові. Після ж полтавського бою й скасування Січі в 1774 році русифікація наступила застрашаючим темпом в Україні й східній Білорусі. Київські нез'єдинені митрополити, хоч українці з походження, – Йоасаф Кроковський і Самуїл Мислаковський – у самих основах зрусифікували українське церковне життя. А тепер «жандарм Європи» цар Микола хоче знищити навіть саму мову й письменство українців і білорусинів во ім'я своєї «засади»: автократія, православ'є, єдиний «русский» народ¹²³.

Можливо, така мова дійових осіб видається дещо нарочитою з надуживанням історичних фактів, релігійних подій, з прямим цитуванням тих чи тих документальних джерел. Однак не забуваймо, що Богдан Курилас для більшої переконливості сюжетної хронології чи й загалом розвитку драматичного конфлікту цілком свідомо до діалогу чи монологу персонажів вводив історичну конкретику, використання якої передбачає самий жанр історико-релігійної драматургії.

Більш складною сюжетно-композиційно, сценічно й теологічно є друга п'єса – міфологізована драма Богдана Куриласа «Нерон». І не лише тим, що в ній діють десятки основних й епізодичних (нерідко драматична колізія цілком може обходитися без них) персонажів з часів стародавнього Риму періоду правління Нерона й переслідування ним перших християн, а передовсім тим, що в такому розмаїтті дійових осіб (конкретних і містичних), у міфологізації деяких їх дій та вчинків дещо зауваженою проступає християнсько-релігійна ідея, що її репрезентують апостоли Петро і Павло, святий Лінус. Віра у всемогутність імператора і віра у всесильність Господа – ці два полюси наскрізного конфлікту не завжди з однаковою мірою художності реалізуються в тих чи інших подіях сюжетного розвитку, навіть у фіналі твору, коли, здається, цілковито перемагає віра у Всевишнього, святий Лінус здебільшого декларує це такими словами:

С в. Л і н у с: Здалека чути крики схвильованої як море юрби. Неронів трон валиться з грукотом. Християни! Оці новозвінчані молодята і тисячі подібних – символ вічної юності Матінки Церкви. Вона – улюблена Христова! Церква перебуде й переможе всіх тиранів, з'єднає довкруг себе всі цивілізації, протриває до кінця світу (...) Я збудую мою Церкву і пекельні ворота не переможуть її! *(З силою і з возгем завзяття)*. Благословляю боротьбу з гріхом у ваших серцях. Благословляю всі справедливі визвольні рухи тепер і в прийдешніх віках. Християнство з волі Божої мусить боротись теж за визволення з усякого рабства, експлуатації людини людиною, з ярма тиранії¹²⁴.

Така авторська нарочитість й ідейна заданість характерів або розвитку сюжетних ходів не просто ускладнювала сприйняття загалом цікавої за задумом релігійно-християнської драми, а відчутно спрощувала її в сенсі мистецької цінності.

Важливою у творенні такого типу української драматургії є художня обробка євангельських притч, біблійних легенд, загалом рецепція притчевих і генетично неpritчевих

¹²³ К у р и л а с Б о г д а н. Діалоги Василянко. Історична п'єса в 5 діях. – Торонто: Українське видавництво «Добра книжка», 1960. – С. 6–7.

¹²⁴ К у р и л а с Б о г д а н. Нерон. П'єса в п'ятьох діях. – Париж-Нью-Йорк: Видавництво «Зоря», 1961. – С. 53. Він також автор релігійно-національної п'єси в 2-х діях «Свята Іванна Д'арк» (1962).

епізодів, сюжетів, сцен, окремих дійств (скажімо, про блудного сина, жінку-мученицю, матір-страдницю і т.п.). Взяті зі Святого Письма, вони в основному творчо реалізувалися в системі авторської свідомості через міфологічно-притчеву стилізацію. Власне, ця притчева ремінісцентність була чи не найголовнішою (водночас і найпродуктивнішою, як переконує досвід творців такого типу драми) у формуванні сакральної драматургії. Звісна річ, порівняно з поезією, де цей процес жанроутворення відбувався, як це доводять дослідники, на різних рівнях – ремінісценції, наслідування, притчеподібності, афористично-концептуальності, притчевого новооновлення на основі асоціативного зв'язку з біблійним фрагментом¹²⁵, в релігійно-християнській драмі він дещо регламентований, зведений до тих подій, ситуацій і характерів, що мають у собі драматизм і дійовість, напруженість діалогічного й монологічного мовлення тощо. При цьому не слід забувати, що сама природа лірики як роду літератури, де передовсім важить м о м е н т вираження, мовити б, мобільніша у витворенні розмаїття жанрів чи їх модифікації, аніж драма як рід літератури і вид мистецтва, для якої першорядним є п р о ц е с, причому дійовий процес самовияву чи самовираження.

Як би там не було, притчева ремінісцентність, рецепція євангельських легенд лежать в основі п'єс другої групи української релігійно-християнської драми («Убите щастя» Василя Лімниченка, «Сестра воротарка» Григора Лужницького, «Смішний святий» Віри Вовк, «Юда або богохульство» Ігоря Костецького* (дві останні написані вже у 80-х роках), «Бог предвічний» Ярослава Коритка, «Поворот святого Миколая» Івана Керницького, «Не плач, Рахіле» Юрія Тиса. Сконструйовані здебільшого на подіях сімейно-родинного змісту, соціально-побутових колізіях, вони так чи інакше, все ж пов'язувалися то з генетичною євангельською легендою, біблійною притчею, то з генетично непритчевими епізодами, мотивами, що в одних випадках були виразними й популярними, в інших – спостерігалися як своєрідні окремішні стильові кліше, ще в інших – мали ледь примітний, на рівні вкраплення, характер. Втім, незважаючи на це, такого типу драматургічні твори несли в собі потужний струмінь морально-етичних, християнських заповідей людського співжиття, релігійного вірування українця. Має цілковиту рацію сучасний дослідник притчі в нашому національному письменстві Юрій Клим'юк, коли стверджує, що притчева ремінісцентність розширює горизонти художнього мислення, сприяючи узагальненню найменш помітних побутових і психологічних колізій до загальнолюдських вимірів. Окрім того, на переконання вченого, таке мистецьке запозичення євангельських та біблійних притч і легенд є надто важливим засобом поетики алегоричного образу й водночас служить продуктивним прийомом образно-параболічного втілення ідеї відродження українського духу, загалом національної духовності¹²⁶.

¹²⁵ Б е т к о І р и н а. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття... – С. 89.

* Остання, що й досі зберігається в німецькомовному варіанті як радіоп'єса, по-своєму інтерпретує євангельський сюжет про зраду Христа Юдою, як зазначає Лариса Залеська-Онишкевич. Вона ж зауважує, що в основі «Смішного святого» використано біблійну легенду про спокусу людини, її прагнення змінити себе: «Тло монастиря тільки підкреслює все – присутність вічнолюдських спокус і парсільвальсько-фавстівське трактування життєвих проблем. Метаморфоза дівчини з картини в живу особу – авторська варіація міту оживлення чи перетворення. Багатство інтертекстуальних засобів (від Вагнера до Шевченка) поглиблює можливості розуміння та інтерпретації твору. (Див.: Додаток до Антології драматургії української діаспори «Близнята ще зустрінуться: Українська модерна драма». Уклала Лариса Залеська-Онишкевич. – Львів, 1997. – С. 7).

Українська релігійно-християнська драма досліджуваного періоду, знову ж таки порівняно з поезією, не фіксує надто обширного діапазону ремінісцентних притч і легенд. Однак кілька з них у тій чи іншій модифікації зустрічаються в такого роду драматургії доволі часто, як, приміром, євангельська притча про блудного сина, про страждання батька, про покору, про спокуту тощо. Зрештою, не забуваймо й того, що в самій Біблії притча як жанровий феномен, який наче вбирає у себе родові ознаки і лірики, й епосу, і драми, дає всі підстави для виокремлення її двох модифікацій, в першій з яких увиразнюється фабульна основа, в другій – афористична; перша більше композиційно ускладнена, аніж друга; в першій максима (узагальнена повчальна думка) переважно відсутня, в другій – обов'язкова як дидактичний компонент із символістською місткістю. Тож той, хто береться за художнє осмислення цього, за образно-стильове втілення тієї чи іншої притчі, не може не зважати на її, мовити б, онтологічні риси більше акцентовані в тих або в інших її родових складниках чи характеристиках. З цієї токи зору стає зрозумілим, чому в поезії є більше можливостей для ремініценсії євангельських притч та легенд, аніж у драматургії.

У плані нашого дослідження тут також варто звернути увагу на те, що притча у Святому Письмі побутує «не лише як окремий жанр і стильовий засіб, а й, умовно кажучи, як певна сукупність явних картин. Поряд із власне притчовими фрагментами, свого потенційного змістотлумачення тут потребує чи не кожна ситуація, конкретна дія і навіть жест певного персонажа (наприклад, розбивання пророком Єремією глиняного глека – Єр. 19: 10–11), – власне, чи не кожне слово. В ряді випадків змістотлумачення наявне в самому тексті. Так, різноманітні події Священної історії витлумачуються сучасними їм і наступними пророками, а також Ісусом Христом, і навпаки – до подій і явищ сучасної біблійному оповідачеві дійсності добираються аналогії з днів минулих, зокрема, в розмові з Никодимом Христос уподібнює славу Сина Людського до величі й потуги Мойсеєвого мідного змія: «... як Мойсей підніс змія в пустині, так мусить піднесений бути й Син Людський, щоб кожен, хто вірує в Нього, мав вічне життя» (Ів. 3:14-15)¹²⁷.

Поділяючи ці міркування дослідниці української релігійної поезії Ірини Бетко, все ж виокремимо в них найпосутніше щодо християнської драматургії, власне, те, на чому, певно, найчастіше зосереджується художнє мислення драматургів у рецепції та інтерпретації притчі й легенди: на «певній сукупності живих картин», що сприяє послідовному розгортанню подієвості, на конкретиці «ситуацій..., навіть жестів персонажа», що динамізує і драматизує їх через певне дійство та самовияви, на актуалізації (через аналогію) «подій і явищ сучасної біблійному оповідачеві дійсності». Це саме ті моменти в авторській художній свідомості, що сприяють народженню релігійної драми на основі рецепції як повної притчі чи легенди, так і їх фрагментів.

Драматургічний твір Василя Лімниченка «Убите щастя» (по суті, єдиний у творчій спадщині письменника-«логосівця») при всій, здавалося б, зовнішньо-побутовій простоті, насправді сюжетно сконструйований на притчі про блудного сина, фрагментах притчі про гріховодність людини та її упокореності. Ця п'єса, з одного боку, органічно доповнювала

¹²⁶ К л и м ю к Ю. И. Идеино-эстетическая функция притчи в украинской поэзии XIX – начала XX в. Автореф... канд. филол. наук. – Одесса, 1989. – С. 14.

¹²⁷ Б е т к о І р и н а. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття... – С. 89.

різножанровість української релігійної драматургії, що появилася на початку ХХ століття в атмосфері ідейно-естетичного контексту західноєвропейської сакральної драми та християнської літератури в Галичині. З іншого – вона виразно виражала приписи католицької естетики: піднесення і вивищення християнського ідеалу й у такий спосіб очищення (своєрідний катарсис) людської душі, благодотворне повчання, а затим утвердження християнського світогляду засобами образно-художньої системи.

У такому жанрі сімейно-побутової драми (в центрі родина й односельці головного героя Василя Кандиби) знаменита євангельська притча, викладена в рядках щирого зізнання свого відступництва й тихого смирення «блудного сина»: «Отче, я прогрішився проти неба й проти Тебе! Я недостойний більше зватися Твоїм сином. Прийми мене як одного з Твоїх наймитів» (Лк. 15:11–32), інтерпретується Василем Лімниченком як об'єкт драматургічного зображення. Причому письменник, вдало використовуючи фабульну колізію і максиму цієї притчі, надає їй (власне, через аналогію до відтворюваних сімейно-родинних й соціально-побутових подій) свіжого, нового забарвлення – місцевого колориту, часопросторових орієнтирів, врешті, атмосфери національної ментальності.

«Убите щастя» і справді значною мірою характеризує життєві процеси Галичини в 30-х роках минулого століття, розкривало трагедію відступництва від Христової віри не тільки в сім'ї Кандиби, а й в суспільному співжитті, водночас утверджуючи ідею про те, що кожна (свідомо чи мимохіть) «заблукана душа» спроможна повернутися до тривких релігійно-християнських ідеалів та одвічних морально-етичних засад людини. Це, вочевидь, треба сприймати як художньо зреалізовані принципи й позицію самого автора – драматурга і священика, громадянина і патріота Василя Мельника-Лімниченка.

У сенсі нашого дослідження варто зазначити, що в такій ідейно-естетичній концептуальності драми «Убите щастя» (хотів того письменник чи ні) на перший план виходили релігійні ідеї. Тим часом характери дійових осіб ставали радше їх рупорами, а не повнокривною сутністю внутрішнього світу персонажа. Більше того, у п'єсі вони сприймаються як дещо статичні, малодинамічні, іноді, здається, й зовсім позбавленими видимого руху від такої авторської заданості художніх постатей. Звідси тематика й проблематика твору розкривалася передовсім не через сюжетні ходи та перипетії (вони в багатьох випадках легко передбачаються), а через діалогічне та монологічне мовлення героїв. Драматург так вибудовує свою п'єсу, що дії, вчинки і поведінка показаних на сцені людських типів немовби відбуваються поза лаштунками. Про них дійові особи розповідають одна одній чи повідомляють читача або глядача.

Більше того, драматичний конфлікт, хай і в чітко означеній своїй бінарності (на одному полюсі – головний персонаж Василь Кандиба, його батьки і наречена Варварка, а також господар Никола Матуско і Ключник в'язниці, на іншому – єврей-більшовик Гершко і «завербовані» ним сільські парубки Михась та Дмитро), розвивається передовсім в ідейно-позиційній сфері, але не в характерологічній. Навіть дещо ускладнений поведінкою Василя Кандиби в першій дії (той, піддавшись якусь мить більшовицькому намовлянню «червоних агітаторів», здійснює не цілком мотивований злочин супроти своїх селян-єдиновірців), він, конфлікт, порівняно легко спрощується самим драматургом на початку другої дії, коли стає відомо (знову ж таки за кулісами), що Василя заарештовано.

На перший погляд, може видатися, що Василь Лімниченко зав'язує конфліктний вузол п'єси на протиріччях ідеологічних та національних – єврей-комуністи підкупом на-

магаються знищити християнську віру галичан-українців. Та якщо на початку першої дії це виявляється в кількох сценах, то в наступних діях такі суперечності, відступаючи на задній план, майже зовсім знімаються. Натомість – суцільна спокута за содіяне, за провину перед батьками та нареченою, християнська впокореність і релігійні рефлексії аж до смерті головного героя Василя Кандиби. Іншими словами, конфлікт переміщується на внутрішній світ персонажа, де домінуючою стає його ідеологічна самохарактеристика (до речі, вона зустрічається як надто оголена не тільки щодо цієї постаті, а й інших дійових осіб, скажімо, Гершка).

Утім, «Убите щастя» – не психологічна із соціальними та національними «дозуваннями» драма, а насамперед релігійно-християнський драматургічний твір, сюжетно-композиційна побудова якого виросла із притчової ремінісцентності мотиву про блудного сина і навернення його до родинного лона (у п'єсі – це не лише сім'я, але й сільська громада, нарешті, віра Господня). Загалом за розвитком подій у творі «Убите щастя», їхньою значимістю в усій структурі драми, навіть незважаючи на їх деяку статичність (саме сюжетно певна схожість зауважується із «Украденим щастям» Івана Франка), Василь Лімниченко, по суті, міг перетворити її у звичайну мелодраму – настільки багато тут народно-фольклорних елементів, моралізаторських і повчальних сентенцій. Однак автор не пішов цим шляхом, свідомо оминаючи потребу сюжетного загострення, поглиблення психологізму в характерах дійових осіб тощо. Тому-то й драматичний твір під його пером набув іншого змістового наповнення, іншого спрямування, а відтак й іншої форми. Це, повторюємо, чітко окреслена жанрово релігійна драма, де, на відміну від п'єс Григора Лужницького, Кирила Студинського і Богдана Куриласа, дійовими особами виступали не історичні, церковні діячі і не символи-усоблення християнської віри, не містифікаційні образи, а цілком реальні в просторі і часі, в побуті і помислах людські постаті, які долають конфліктні ситуації виявом тієї чи іншої поведінки, ідейного протиборства, зрештою, виявом релігійної позиції. І тут важливу роль відіграє передовсім не подієвість, а полемічний динамізм як імпульсатор драматичної дії.

Однак не тільки ремінісцентність євангельських притч характеризує розвиток української релігійно-християнської драматургії, але й художньо-стильова обробка біблійних чи середньовічних легенд. Власне сюжет п'єси «Сестра воротарка» Григора Лужницького запозичено звідти, з минулого, коли все, що пов'язувалося з Дівою Марією чи присвячувалося їй, носило в собі, мовити б, ембріональне драматургічне спрямування, що було очевидно спонукою і наслідком впливу раніше потужних літургійних циклів (різдвяних, пасхальних, житейських, біблійних та есхатологічних), зрештою, і літургійних драм. Під час драматургічного дійства, в центрі якого була Пречиста Діва, на «золотій месі» Благовіщення в ролі Марії і архангела виступали два отроки, які супроводжували пантомімічне читання з амвону й одночасно виголошували свій текст. У Турне (Бельгія) така напівдраматична ілюстрація до літургійного читання, що була широко популярною у пізньосередньовічній Європі, відома з 1231 р. Тільки з XIV ст. появляються послідовні інсценізації Благовіщення, як правило, з'єданого з приходом Марії до Єлизавети»¹²⁸.

Не вдаватимемося до більш конкретного і ґрунтовного з'ясування того, як церковні процесії, священнослужителі, календар західної церкви спільно з театралізацією історії

¹²⁸ А н д р е в М. Средневековая европейская драма: Происхождение и становление (X–XIII вв.)... – С. 149.

і життя Діви Марії утверджували серед мирян сюжет легенди про Неї і як він поширювався, а згодом рецепіювався в світовому письменстві*. Зауважмо, що легенда ця, на переконання Карла-Густава Юнга, має унікальне за багатством та деталізацією описів церемонії «хвалення діянь Діви Марії», що являє собою щось середнє між драмою, яка ще не встигла відокремитися від обряду, й обрядом, реставрованим, однак не до кінця на основі драми¹²⁹. Тож драматизований сюжет, у якому Божа мати виступає як сестра-монахиня Марія, що свідомо полишає монастир, але, переконавшись у неспроможності жити в мирському світі, через кілька літ знову повертається до світу сакрального в монастирі, лежить в основі драматургічного твору Григора Лужницького «Сестра воротарка». Він, до речі, помітно різниться від попередніх п'єс автора (надто його «Посла до Бога» і «Голготи – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа») не тільки тим, що в ньому, як зазначає Леонід Рудницький, «вдало поєднано релігійний і побутовий елементи»¹³⁰, а передовсім завдяки створеним образам-персонажам, зокрема сестри Марії, Ігумені, Труцького, Огородника, Степана, навіть другорядних, епізодичних дійових осіб, що доволі органічно сполучали в собі нотки реалізму й містицизму.

Джерелом драматизму (він, по суті, не спадав до самого фіналу драми) тут виступає не просто сама по собі традиційно драматизована фабула про пречисту Діву, а насамперед її художня інтерпретація як послідовної і безпосередньої системи розвитку подій, чітко визначених сцен, актів, епізодів і яв, які цілковито природно, достатньо мотивовано з'єднували в собі секулярний і сакралізований світи. Більше того, Григор Лужницький знову ж таки, на відміну від своїх раніше створених релігійно-християнських драм, частіше заглиблюється в психологічні основи сюжету, якоюсь мірою відсторонюючись від чисто зовнішньої дії. Тут уже важать не ідейні, а внутрішньо-мотиваційні чинники, зосібна, в поведінці і діяннях головної героїні.

Цікаво, що хоча в «Сестрі воротарці» й акцентується на розвитку зовнішньої дії (насамперед через мотиви мандрів і блукань, що композиційно відбито в чотирьох діях-картинах з прологом), все ж здійснюється це драматургом наче мимохіть, сказати б, ескізно. Головне, повторюємо, порухи психологічного світу сестри-монахині Марії. Йї, як і всьому твору, письменник надає виразних українських національних рис, перш за все в тих сценах та епізодах, які мають конкретні часо-просторові орієнтири, місцевий колорит. Цьому також сприяє введення до сюжету п'єси постаті отця-пароха (галицького священика), який відіграє неабияку роль в особистій долі головної героїні, що надто увиразнено в третій дії.

Дещо наближається до цієї групи релігійно-християнської драматургії й мелодрама Григорія Цеглинського «Кара совісті», хоча, на відміну від «Сестри воротарки», тут драматична дія концентрується винятково навколо побутово-соціальних подій, морально-етичних сімейних перипетій. Створені на цьому психологічні колізії відрізнять її

* Щодо драматургічної інтерпретації сюжету про Діву Марію, особливого увиразнення й художньої майстерності вона набула в драмі Поля Клоделя «Благовість Марії», яку вперше українською мовою на початку 60-х років блискуче переклала Марта Калитовська в Канаді.

¹²⁹ Ю н г К а р л. The Drama of the Medieval Church: V t. – Т. II. – Oxford, 1933. – 289 p. Або його ж: Архетип и символ. – М., 1991. – С. 227–242.

¹³⁰ Р у д н и ц ь к и й Л е о н і д. Драматургія Григора Лужницького // Записки НТШ. – Т. ССXXIV... – С. 197.

і від «Убитого щастя», де при, здавалося б, зумисному обмеженні сюжету особистісно-громадськими й родинними обставинами та ситуаціями, все ж проступає подієвий ряд, що головним чином зв'язаний з євангельською притчею про блудного сина. Більше того, в драматургічних творах Григора Лужницького і Василя Лімниченка християнськість як основа авторської художньої свідомості, посилюючи емоційно-психологічний аспект у зображенні подій та образів-персонажів, одночасно виявляє світоглядно-філософські й релігійні принципи самих драматургів, чого майже не спостерігається у драмі «Кара со-вісти».

Очевидно, загальнолюдське, морально-етичне спрямування пафосу цієї п'єси дає певні підстави розглядати її як релігійно-християнську. І не більше. Адже розроблений Григорієм Цеглинським традиційний конфлікт, що доволі часто зустрічається у фольклорі, українській та світовій літературі, зведений письменником до звичайного моралізаторства, своєрідного клішування наперед заданої схеми, і від того втрачає у внутрішній і зовнішній структурах твору будь-який ідейно-естетичний сенс.

Син-бідняк, доведений до звідчасення злигоднями щоденного існування, через сімейно-побутові причини разом із дружиною спонукає батька покинути родинну оселю; багатший син не приймає батька до себе, бо той залишив у спадок такі-сякі статки синові-бідняку; сповнений образи й гіркоти розчарування, батько у пошуках притулку вдається до життєвих мандр «по людях»; збагнувши наслідки своїх аморальних (і від того не християнських!) вчинків, брати з пробудженням релігією сумлінням всіляко намагаються повернути батька до сімейного лона. Така сюжетна калька, часто використовувана сентиментальність (нерідко без будь-якої на те потреби), схематичні образи й конфлікт не просто спрощують бодай такою мірою закладену Григорієм Цеглинським християнськість твору, а й загалом знеоцінюють його як ідейно-естетичне, художнє явище, роблячи лише фактом національного драматургічно-театрального процесу.

Виявляючи особливості поетики української релігійно-християнської драматургії, зокрема жанру й сюжету, дослідники переважно намагаються здійснити це шляхом розкриття змістотворення. Зрозуміло, що й такий підхід дає ефективний результат, має продуктивні наслідки, адже ідейно-тематична основа драми, як ми переконалися, суттєво позначається на її формоутворенні, виборі тих чи інших стильових засобів реалізації її художньої, естетичної концепції чи й загалом такого типу авторської свідомості. Хоча, пам'ятаючи про принципи єдності змісту й форми в творах літератури і мистецтва, можна визначати своєрідність поетики української релігійної п'єси, йдучи шляхом зворотним, скажімо, відштовхуючись від такого її невід'ємного компонента, як драматичний конфлікт. Він, звісна річ, сам по собі не існує в зовнішній і внутрішній структурі драми, а, ніби «розчиняючись» у всіх інших її складниках, вирізняється як у змісті, так і в поліаспектній формі. Тож очевидно, що ця ідейно-естетична категорія великою мірою зумовлює і сюжет, і жанр, і композицію релігійно-християнської драматургії.

Конфлікт більше ускладнений, всеохопніший, аніж традиційна колізія. Аналізуючи, приміром, драми «Спокуса» Панаса Мирного, «Anima uniuersalis» Остапа Грицяя, «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа» Григора Лужницького, не можна не звернути уваги на те, що його рушійною силою тут виступає не так зовнішня, сказати б, видима подієвість, як боротьба ідей, релігійних світоглядів, християнських позицій, філософських концепцій тощо.

Окрім того, такий конфлікт не обмежується суперечностями й протиріччями ідейно-світоглядного плану. Втім, не вичерпується він і психологічною, предметно-побутовою площинами, як, зрештою, не регламентується він і соціально-історичними параметрами («Посол до Бога», «Ой зійшла зоря над Почаєвом» Григора Лужницького, «Дві зорі» Кирила Студинського, «Убите щастя» Василя Лімниченка та ін.). Конфлікт у такого типу драматургічних творах, як правило, багатовекторний, різнорівневий і, звичайно ж, потребує наскрізного та одночасного розв'язання як на змістовому, так і на формотворчому напрямках. Власне, тому він здебільшого й залишається невирішеним (навіть коли фінальні події логічно вивершують сюжет) і від того ще трагічнішим: фізична чи моральна загибель героя аж ніяк не знеоцінює або й зовсім не знімає порушуваних ним проблем чи то релігійного віровчення, чи то християнської моралі й етики. Така екстраполяція конфліктного вузла в реальну дійсність, надто в сучасне авторові життя, відчутно посилює філософічність такого типу п'єс, навіть за умов, коли вона з таким конфліктом має, як зауважувалося, деякі художні прорахунки в авторському художньому мисленні.

Жанрове спрямування і зміст конфлікту релігійно-християнської драматургії, передовсім містерій («Спокуса», «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа», «Шляхом Вифлеємської зорі», «Anima universalis», «Ісус – Син Бога живого», «Страсті за юродивим») та історично-релігійних драм («Посол до Бога», «Ой зійшла зоря над Почаєвом», «Дві зорі», «Діалоги Василіянок», «Нерон») визначається також тим, що його детермінують не персонажі, навіть не основні герої, а радше навпаки – він виявляє, а тому спонукає до буття відповідні проблемам містерій і драм таких дійових осіб, котрі є не просто носіями віровчення, переконань, світогляду, моралі й етики, а відповідно втілюють їх в образно-художній системі твору. Згадаймо, що й у драматичних поемах Лесі Українки, де увиразнено відчутно їх релігійно-християнський пафос («Одержима», «На полі крові», «Йоганна, жінка Хусова» та ін.), дослідники також підводили до думки, що саме ідейно-світоглядні позиції, філософська опозиційність, зодягнені, образно висловлюючись, у символістсько-романтичний флер, ставали, по суті, домінуючими в художньому мисленні поетеси, а відтак і найголовнішими героями її біблійних творів.

Якоюсь мірою це характеризує також п'єси з біблійною обробкою євангельських притч та легенд («Убите щастя» Василя Лімниченка, «Сестра воротарка» Григора Лужницького, «Юда Іскаріот» Ісидора Трембіцького, «Пасхальна драма» Василя Левицького), хоча розвиток драматичного конфлікту тут радше детермінується головними персонажами. Саме вони, незважаючи на те, що згідно з канонізованими притчею та легендою є носіями певних релігійно-християнських ідей, формують і ведуть конфліктну боротьбу до її логічного завершення. Звідси драматурги відчутно зміщували подієвий ряд від зовнішньої дії до виявлення сутності внутрішнього світу тієї чи іншої дійової особи, вияскравлення історії її душі й духовності, її основних психологічних суперечностей. Інша річ, що таке художнє мислення авторів, як переконуємося, не завжди знаходило адекватне втілення (передовсім в «Убитому щасті»), і конфлікт носив дещо опосередкований, навіть наперед заданий характер.

Стверджуючи, що більша частина жанрів української релігійно-християнської драматургії значною мірою зумовлювалася впливом біблійних мотивів, образів, сюжетів, літургійного дійства, рецепцією притчевих і легендарних ремінісценцій, елементами форм середньовічних містерій та міраклів, все ж не слід оминати й того, що вже за своєю природою

драма як рід літератури й вид мистецтва несла в собі не тільки інваріантність сценічної інтерпретації християнської, релігійної ідеї, віровчення (від повної ідентичності зі Святим Письмом, його мотивами й образами аж до деформації його тем, подій, характерів), а й динамізм і різноманітність їх формотворень. Це вже було сферою волі авторської свідомості письменника, який, виходячи із ідейно-естетичної концепції такого типу п'єси, міг наповнювати релігійну традицію і новим змістом, і новою формою або й загалом надавати традиційному усталеній християнській спрямованості.

Власне такими й проступають драматургічні твори «Кара совісти» Григорія Цеглинського, «Поворот Св. Миколая» Івана Керницького, «Не плач, Рахіле...» Юрія Тис-Крохмалюка, «Молебник неофітів. Ораторія» Василя Барки, де і сюжетно-композиційні, і жанрові особливості значною мірою зумовлювалися тривкими тенденціями розвитку української літератури передовсім світського спрямування. Інша річ, як, яким чином автори сполучали тут християнськість і художність, які засоби драматургічної поетики і стилю використовували при цьому. Тобто мова йде про творчу майстерність письменника, насамперед авторську художню свідомість в ідейно-естетичному осмисленні релігійно-християнської проблематики, образів, мотивів, сюжетів і відповідні їм жанрові та композиційні структури.

Науково обґрунтовані спостереження щодо цього висловив сучасний український дослідник Анатолій Нямцу: «Аналіз закономірностей і своєрідності функціонування євангельського сюжетно-образного матеріалу показує, що його рецепція національними культурами здійснюється із урахуванням домінантних аспектів світового літературного процесу. Визначальними моментами переосмислення новозавітних колізій і персонажів стала принципова драматизація формально однозначних структур, активна психологізація загальновідомих схем, інтенсивна розробка оригінальних подієвих планів і систем морально-психологічних мотивувань, орієнтація на сучасні уявлення про людську природу. Очевидною видається суперечливість трактувань загальновідомих конфліктів і характеристик Нового Завіту, що зумовлює висунення в літературних версіях на перший план не подієвого начала, а дослідження його підтексту. Змістова перспективність даного підходу до канонічного матеріалу не викликає сумнівів»¹³¹.

З усього проаналізованого матеріалу можна зробити кілька присутніх висновків: українська релігійно-християнська драматургія, що генетично бере свій початок з автентичних вірувань, міфологічних архетипів обрядності й ритуалів та літургійного дійства, мала свої особливості розвитку, етапи піднесення й занепаду. Однак вона завжди була повноцінним літературно-художнім явищем як у словесному, так і в театральному мистецтві, слугуючи своєрідним виявом релігійної й національної самосвідомості українців. Окрім того, такого типу драма, загалом така християнська традиція цілковито вписувалися до координат не лише української, але й західноєвропейської драматургії чи сакрального письменства загалом.

Важливим, якщо не найголовнішим моментом у становленні та розвитку української релігійно-християнської драми є також формування й вирізнення з-поміж інших на ґрунті рецепції Біблії відповідної системи художнього мислення, а відтак творення від-

¹³¹ Н я м ц у А н а т о л і й. Євангельські мотиви у світовій літературі (Теоретичні аспекти)... – С. 25.

повідної драматургічної поетики і стилю, зосібна в жанротворенні й сюжетно-композиційному структуруванні. Розглянуті п'єси кінця XIX – початку XX століття дають підстави стверджувати, що художнє сприйняття сюжетів, образів, характерів, мотивів із Святого Письма здійснювалося драматургами абсолютно органічно із світоглядно-ідеологічною й моральною свідомістю українців та практично не регламентованою ідейно-естетичною творчістю й художницькою свободою письменників. Більше того, драматургічні твори досліджуваного періоду засвідчують, що саме рецепція й ремінісцентність текстових знаків Книги Книг мали чи несли в собі пріоритетне значення для духовної самореалізації, а відтак і самоідентифікації української нації як підневільної в системі реальної свободи й незалежності націй державницьких.

Власне й тому релігійно-християнська драма у нас з біблійною та євангельською ремінісцентністю (хай і не завжди художньо досконала) все ж була віддаленою від умоглядної відстороненості, яка так чи інакше проступала в творах митців (навіть найдосконаліших у сенсі змісту і форми) державницьких націй. Прикладом цього можуть слугувати драматургічні твори Лесі Українки, Панаса Мирного, Кирила Студинського, Спиридона Черкасенка, представників літературного угруповання «Логос» Григора Лужницького, Василя Лімниченка, як і представників літератури українського зарубіжжя – Остапа Грицяя, Богдана Куриласа, Юрія Тис-Крохмалюка, Василя Барки та ін. Більше того, українські художники слова, створюючи такого типу драму або п'єси із сакральним спрямуванням, нерідко поєднували релігійне з історичним, національне з християнським. Цей синтез – одна із чи не найхарактерніших рис саме такої драматургії, порівняно з релігійно-християнською драмою західноєвропейської літератури.

Мистецько-образне мислення, зв'язане із християнськістю, виявляло різні рівні освоєння релігійної тематики, релігійних образів і мотивів, характерів і конфліктів як, власне, ідейно-естетичний феномен, що, до речі, наявний і в поезії, і в прозі національного письменства. Авторська художня свідомість українських драматургів виразно відбивала діалектику мистецьких пошуків, відповідних засобів драматургічної поетики, надто щодо таких її категорій, як жанр, сюжет, композиція: від безпосередніх запозичень, прямих стилізацій або наслідувань (скажімо, події, зв'язані з образами Ісуса Христа, Іуди, Ангелів, Дияволів) чи то мотивів (приміром, блудного сина), чи то жанрових утворень (наприклад, середньовічні містерії та міраклі) до суто літературного, драматургічно-сценічного осмислення як християнської проблематики, типів і характерів, так і релігійного вчення, християнської віри в історично конкретному аспекті, в суто художницькому оформленні, коли певний образ, сюжет або мотив під пером драматурга набував символічної умовності, читався, як мовиться, у підтексті драми (це, зокрема, спостерігається у творах з міфологічно-сакральним і містерійним наповненням і здебільшого в авторів XX століття).

Варто зауважити, що в період кінця XIX – початку XX століття посилилася єдність двох рецептивних моделей у художньому мисленні українських письменників – ренесансної й міфологічної (Ірина Бетко). Проте це характеризує не лише авторську художню свідомість поетів чи прозаїків, не тільки тип творчості, зв'язаний із християнськістю, християнізмом. Тому це помітно і в неоромантиків (Леся Українка, Ольга Кобилянська), і в символістів (Олександр Олесь, Спиридон Черкасенко). Більше того, ці дві моделі зустрічаються у творчості одного художника слова (приміром, Павла Тичини). Суто рене-

сансними у драматургії є драматичні поеми Лесі Українки, де біблійними, старозавітними й новозавітними мотивами й образами поетеса здебільшого послуговується для розуміння і розкриття проблем земного, сучасного їй життя. Антропоцентричними (себто ренесансними) є християнські, біблійні, євангельські мотиви в п'єсах Григора Лужницького, Богдана Куриласа, Юрія Тис-Крохмалюка, Василя Барки, Василя Босовича і Лідії Чупіс.

Однак немаловажну роль відіграє й неоміфологічна рецептивна модель, яка так чи інакше завжди вибудовується на зміщенні або й протилежності часо-просторових площин та уявлень (це суттєво позначається на загальній композиції драматургічного твору), на органічному поєднанні національно-українського і релігійно-християнського, здебільшого біблійного, що спостерігається у п'єсах того ж Григора Лужницького, Кирила Студинського, Василя Лімниченка, Остапа Грицяя. Таке підкреслено активне використання поезики біблійного хронотопу засвідчувало не просто пошук мистецьких засобів виразності, а й, що дуже важливо, продуктивність художнього мислення українських драматургів.

Одночасно таке прагнення виявляло й творчу неспроможність чи то в створенні окремих сцен, подій, образів, а чи й драматургічного твору в цілому. Автор, з одного боку, змушений був дотримуватися відповідних релігійно-християнських канонів, з іншого – доволі часто не міг здійснити тих чи інших мистецьких узагальнень, без чого твір літератури не може відбутися.

Українська релігійно-християнська драма кінця XIX – початку XX століття – явище не лише самодостатнє у своїй ідейно-естетичній сутності, а й цілковито органічне, мовити б, іманентне в загальному літературно-мистецькому процесі досліджуваного періоду. Навіть більше, воно характеризує тяглість християнської традиції як у національному, так і в світовому письменстві, що заперечує донедавна канонізовану офіційним радянським літературознавством думку про начебто «творчу неспроможність», «художню неповноцінність», «часову регламентованість», «містичну обмеженість», «етнічну вузькість», «змістово-образну недовготривалість» і т. п. такого роду творів. Одночасно воно переконливо засвідчує стильову різноманітність, повноту і цілісність розвитку української літератури на всіх етапах її побутування, спонукаючи щораз нові й нові покоління науковців до виявлення його генези й поезики, свосередності стилю й особливостей авторської художньої свідомості тощо.

Головним критерієм для такого типу драматургії виступає міра наповнення їх християнською мораллю, християнським світовідчуттям, релігійним пафосом, релігійним спрямуванням. Християнськість проступає тут як специфічна система художнього мислення письменників, режисерів та акторів, тому й аналізувати такі твори слід з ідейно-естетичних позицій, а не за приналежністю того чи іншого творця до одної з конфесій або до середовища богословського чи світського. Бо, незважаючи на це, кожен з них по своєму сповідував монотейстичну релігію, захищав й утверджував суспільну роль літератури і мистецтва, їх національно-патріотичні ідеї, містичні функції, заперечував як матеріалістичний реалізм, так і крайні форми модернізму – футуризм і герметичний естетизм.

Досліджуючи українську релігійно-християнську драму кінця XIX – початку XX століття, неодмінно варто провадити «творчий діалог» між світоглядно-духовними засадами, літературно-художніми основами Святого Письма і драматургічними категоріями п'єс національних авторів, між ідейно-естетичними концепціями творів сакрального і профанного спрямування (зокрема, на рівні домінуючих мотивів, образів, сюжету, композиції,

жанру), між священослужителями-драматургами і світськими письменниками, представниками літературно-мистецького «сходу» й «заходу» України, які сповідували православ'я або католицизм.

При цьому треба конче акцентувати на тому, що тут немає якихось надто суттєвих розбіжностей, бо драма як рід літератури завжди, за будь-яких обставин (як, де б, ким би вона не витворювалася) появляється згідно із специфічними законами художнього мислення, бо, скажімо, члени львівського літературного угруповання «Логос», до якого входили активні діячі української греко-католицької церкви, ніколи й ніде не тлумачили католицизм як окремішне політично-конфесійне явище, а передовсім як сутнісну характеристику християнства.

Зрештою, всі вони, йдучи за етимологією слова «католицький», потрактовували його як вселенський, такий, що відповідає загальній істині вчення про Ісуса Христа, канонам і догмам монотеїстичної релігії. Згадаймо, що на той час терміном «католицька література», «католицьке мистецтво» широко послуговувались як західноєвропейські дослідники в цих галузях, так і вчені-філософи, теологи, теософи, історики, соціологи, психологи тощо.

Окрім того, нинішній стан розвитку українського літературознавства все настійливіше спонукає, навіть імперативно зобов'язує не тільки до перегляду й нового (без будь-якої ідеологічної заангажованості) тлумачення усталених колись літературно-художніх явищ, подій, фактів і понять, а й до залучення при цьому донедавна заборонених наукових праць, мистецьких творів.

Тому-то в аналізі української релігійно-християнської драматургії кінця ХІХ – початку ХХ століття годі обійтися без досліджень такого типу п'єс і вистав західноєвропейськими теоретиками та істориками літератури і театрального мистецтва, без драм ідейно-політично блокованих у недалекому минулому тих же «логосівців», авторів із діаспори чи й загалом письменників із «несоціалістичного зарубіжжя». Нарешті, тут годі обійтися без розуміння чи трактування християнської релігії як творчості і символістської творчості як релігії.

Залучення всього цього наукового й художнього багатства, безумовно, дає можливість об'єктивніше і зусібніше розглядати не лише генезу, розвиток, стиль і поетику національної релігійної драми, а й загалом існування тяглості української християнської традиції, перспектив її творчого побутування в нашій літературі і мистецтві за умов вільного виявлення віросповідання та екуменістичного руху в християнській церкві незалежної України.

Мусять бути творці релігійно-християнської драматургії і театру, мусять бути й реципієнти такого типу художніх надбань!

Степан ХОРОБ.

*Доктор філологічних наук,
професор Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника.*

ІРОДОВА МОРОКА

*Святочное представление
на малорусском языке*

ЯВЛЕНИЕ ПЕРВОЕ

Царь И р о д, одетый турком, сидит на престоле, с трубкой в руках. Рядом с ним, на том же престоле, сидит, с поникшею головою, его царица К р и в д а, одетая турчанкою. Кругом престола стоят сердюки¹, гвардия из потурнаков, то есть славянских ренегатов, под оружием.

И р о д
Я багатий і потужний,
я в сріблі і в злоті,
людей ріжу і катую
по своїй охоті.

Дишуть смирною, алоєм
пишні мої шати,
кість слонова іскрашає
мій чертог багатий.

Та любіще мені пахне
кров лихого миру:
серце грає, як побачу
катову сокиру.

¹ Сердюками називались гвардейцы Мазепы, ненавидные народу. (Прим. авт.).

Я багатий, я потужний,
загріб світ під себе;
Коли б сходи хто спорудив,
то досяг би неба.

Закував я у кайдани
людську матір Правду;
замість неї кличу чорта
з пекла на пораду.

І пекельний мені служить
вірною, як собака;
та біда, що не боїться
його гайдамака.

Запорозький дух не згинув
у кормизі лядській,
то й тепер він не кориться
силі потурнацькій.

Не боїться клятий Смерті,
із Чорта кепкує,
жид його хоч і поїть,
він хмелю не чує.

Чи ковшом, чи буль-буль з пляшки
п'є, не розбирає;
чи варену, чи сивуху,
наче квас лигає.

Ік півночі мов і вп'ється,
та жида не слуха:
не нахилить жид під Кривду
козацького духа.

Що й робити, сам не знаю?
цар я на всю губу,
та не впораюсь у царстві
із завзятим чубом.

Тільки він мені й морока,
а то все поникло,
все під Кривду нахилилось,
з Правдою затихло.

Жінко серце! люба Кривдо,
всесвітня царице!
ти сумуєш на престоли,
що світ веселиться, —

У бідоті веселиться,
босоніж танцює
і з твоєї високості
день і ніч кепкує.

Все ж те коїть не хто інший,
як той гайдамака,
той безхатник, безземельник,
з предків гольцяпака.

Викохав у грудях духа,
як орла на скелі,
та й буяє в нас по царству,
голий та веселий.

К р и в д а

*(к потурнакам)*¹

Сердюки, мої коханці,
вірні мої слуги!
чи довіку ж нам не збудись
тяжкої наруги?

Я вас випестила змалку,
коло серця клала
і отрутою вас, наче
гад, загодувала.

Докажіте ж всьому світу,
що ви — не слав'яне!¹
задушiте своїм духом
кодло те погане.

С е р д ю к и

Ой царице, наша мати!
змилуйся над нами;
утомилась ми б'ючися
із степовиками.

¹ Все потурнаки в Царєградє були славяне, крімє грєчєских рєнегатєв; нє и грєчєские облєсти, подвєлєстєниє Турциї, були населєни бєльшєю част'єю огрєченнєми славянами. *(Прим. авт.)*

Дерли ми з них цупку шкіру,
городи палили,
а козацькими кістками
болота гатили.

Погасили всюди світло,
і в церкві, і в школі;
тепер в темряві й тісноті
сидять вони голі.

Що ж робити ще, не знаєм,
розум не сягає...
Вже нічого, опріч духу,
в чупрунів немає;

а нам з духом воювати
не судила доля:
поки сонця, поки світу,
поті його воля.

ЯВЛЕНИЕ ВТОРОЕ

Вбегає жид в одном туфлі. Шапка падає назад. Он рвёт на себе волоси и бороду.

Жид
Ой вай мир, пресвітле царство!
лихая година!
чиста діва, не вінчавшись,
сина породила!

Ирод
(подпрыгнув на престоле)
Що ти плещеш, воропаю?
де твій розум дівся?
Чи не зсунувся із глузду,
чи з ляку скрутився?

Жид
Народивсь у Віфліємі...
боюся сказати...
(шепотом)
той, що буде на всім світі
повік царювати!

Кривда
Царювати? мимо мене?
Ні, сього не буде!
Чие небо, чие пекло,
мої будуть люде!

Ні, не дам я цілим світом
і тому владіти,
хто на хмарах піднебесних
думає сидіти!

Сердюки
Ой царице, люба Кривдо!
ми за тебе грудьми!
Зміцнимо твоє ми царство
сюди поміж людьми!

Жид
Ні, голуб'ята! не з вашим
розумом збагнути,
що на сім світі має в людях
після сього бути.

Усі вбогі, всі голодні
будуть словом ситі
і не схочуть, опріч його,
іншому служити.

Ирод
Опріч його? Хто ж він?
Де він, жиде навіжений!
не трусись, не озирайся,
мов той пес скажений!

Жид
Хто він? хто?.. Боюсь сказати,
боюся назвати!

Ирод
Дак не дам же я нікому
миру бунтувати!

Я пішлю на його зараз
повки за повками;

мов травою, усю землю
вкрию сердюками.

Ж и д

Не поможе твоя сила
проти його сили:
бо вже його запорожці
муром обступили.

И р о д

Звідкіля ж вони взялися,
навіженний жиде?
Хіба мертве до живого
з того світу прийде?

Ж и д

Прийде, царю, ой вай, прийде!
Дух їх невмирущий:
устає з землі незримо,
мов огонь жерущий.
Шкода нашого заходу!
Все тепер пропало,
що на світі панувало,
грошики збирало!

Наш запеклий гайдамака
вже повки шикує
і кругом колиски ходить
та варту вартує.

А з тобою, пишний царю,
хоче, мабуть, битись
і московському цареві
миром підклонитись.

И р о д

Чи ти п'яний, чи сновидний?
Не пійму нічого!
Покажи мені найближчу
дорогу до його!

Ж и д

О, далека тобі, царю,
до його дорога!

бо людей ти не стидився,
не боявся бога.

И р о д

Тю, дурний! не знать що плеще...

Що з ним говорити?..

Сердюки! рушайте, ріжте
всі маленькі діти!

Коли де родивсь завзятий,
то се на Україні,
у сем'ї між ратаями,
в мазаній хатині.

Прислухайтеся по хатах
і по всіх оселях,
а найбільш шукайте в давніх,
у козачих селах.

Не живіте ні одного,
всіх повибивайте;
а хто буде боронити,
того в пень рубайте.

Знаю, знаю, хто се коїть,
хто людей бунтує:
се псе клятий гайдамака,
що в шинку ночує!

Се його дух запорозький
бучу підіймає,
і все Діва якась чиста
Сина появляє!

Із того лихого духа
тільки й сподіватись,
що за Кривду треба буде
ще з кимсь воюватись.

А не з ким, як з тим давнім
ворогом турецьким,
що утер і папі носа
і воякам шведським.
(К войску).

Ой рушайте ж скорим маршем
на чуби лукаві
та прибавте потурнацтву
гемонської слави.

Сердюки вступають в похід з литаврами і трубами, з мушками і знаменами. Между тем как походная музыка и шум затихают, по мере удаления, начинается действие.

ЯВЛЕНИЕ ТРЕТЬЕ

Вбегает Смерть с косою. Намитка на ней изорвана. Половина плахты опала и тянется по земле. Она так сильно дрожит, что сухие суставы сыплются на пол.

Смерть
Ой рятуйте, люде добрі!
дайте мені раду!
Порозбивано кайдани,
випущено Правду!

Кривда падає в обморок. Оставшиєся у престола сердюки підтримують її, щоб не свалилась.

Ирод
(уронив трубку)
Хто ж се випустив на волю
людську бунтівницю?
А ти де блукала, хирна,
кинувши темницю?

Смерть
Чи мені ж одна робота –
Правду вартувати
та всю ніч і ввесьденічки
у косу клепати?

Розплодилось би по царству
стільки в тебе клятих,
що не вдержав би й гордою
правдівців завзятих.

Мушу раз у раз косити
направо й наліво,
щоб пустинею здавалось
царство, всім на диво.

А тим часом, як я з праці
потом обливалась,

щось страшенне на сім світі
проміж миром сталось.

Народилось якесь диво –
бодай не казати!
від радощів сказився
гайдамака клятий.

Взявши келепа у руки,
розбив пута в Правди
та й сховав стару каліку
десь серед громади.

Я стяла б її косою,
дак вигнили очі:
не розглежу, де між ними
очіпок жіночий.

Покосила на Україні
багацько народу,
та проклятим сіромахам
байдуже про шкоду.

«Раз нас мати породила! –
верещать скажені. –
Заховаймо матір Правду, –
будемо спасенні!»

А найбільш за всіх буяє
отой гайдамака:
бо один він проміж ними
лицар-невмирака.

Характерником із Січі
вийшов на Україну –
на досаду бусурменству,
на лиху годину.

Коли жид його шинками
не зумів згубити,
то шкода обом нам з Чортом
його подоліти.

А тепер ще вбога Правда
в його під полою, –

мусим марно погибати,
Іроде, з тобою.

Ирод сидит на престолі, закryw обеими руками лице. Сердюки хлопочут возле Кривды.

А н г е л ь с к и й х о р
Слава богу в високостях
і на землі тихо!
Минулося добрим людям
віковічне лихо.

Народилася Премудрість
од чистої Діви;
осіяв незаходимий
світ земні преділи.

Радуйтеся, веселітесь,
раведники божі:
зникне злоба і темнота,
творива ворожі!

Между тем как все обомлели, слушая небесный гимн, жид разодрал на себе одежду, упал на землю и, взяв пеплу, высыпавшегося из трубки Ирода, посыпал себе голову.

Ж и д
Ой вай мир, пропала справа
на всі вічні роки!
Не діймав я тому віри,
що рекли пророки...

Я все думав, що зневажим
Віфліємське диво
і повернемо на світі
святе діло криво.

Коли ж сам господь великий
подав глас із неба,
що його благому Сину
підклонитись треба.

(Падаєт на землю и, распротерши руки, продолжает).

Та вже ні! не нам ледачим
світло привітати,
що Україну осіяло
від хати до хати.

З єзуїтами у змові,
з темною ляхвою

ми душили вбогу Правду
літом і зимою;

Не пускали світла в школи,
церкви замикали;
всі письменні з України
у Москву втікали.

Тепер гиньмо! бо не буде
там поживи жиду,
де сіє світ науки
од божого виду.

Еще оканчивал жид свой монолог, как раздался из преисподней

Д е м о н с к и й х о р :

Ой горе нам, що Правди не пізнали,
сховалися від бога під землею!
Нема ладу, нема добра між нами!
Пропали ми із тілом і з душею!
Блаженні ті, що господа хвалили,
Його путя спасенного держались!
нас гордоці на небі посліпили,
в свої тенета ми самі піймались.

Хотіли ми господні красні твори
на глум йому, на сором попсувати;
замкнув нас він у демонській коморі,
а мирові намножив благодаті.

Когда демонский хор еще не умолкнул, начался

Н а р о д н и й п л а ч :

Боже, боже наш єдиний!
чим ми провинили?
кому світ ми зав'язали?
кого ми втопили,

Що такі на нас великі
насилаєш муки,
подаєш народ наш тихий
у катівські руки?

Вже ж ляхи нас катували,
дерли, руйновали,
на бідоту за Пороги
з України гнали!

Вже ж ляхи із нас гарячу
кров повипивали,
а латинці та уніти
світ нам зав'язали!

Через них у всіх народів
зникла наша слава:
за які ж гріхи великі
ся страшенна кара?

За які ж се переступи
ворог нас катує,
наче вовк серед кошари
уночі лютує?

Кажуть люде: в Віфліємі
Син твій народився...
Ой коли б же світ од його
хутко освітився!

Щоб ми вмiли Україну
світом тим з'єднати —
на завзяту ворожнечу
одностайно стати.

ЯВЛЕНИЕ ЧЕТВЕРТОЕ

Вбегает крилатый Чорт, запыхавшись и хромяя.

Чорт
Царю! змилуйся, дай сили;
пекло збунтовалось!
З переляку всі чортяки
геть порозбігались!

Інші, стоя серед грішних,
мов вовки завили;
бо пекельний запорожці
огонь погасили,

казани з смолою й печі
в прах порозбивали
і все пекло, мов оранду
жиду, зруйновали.

Вже драбину з вил чортячих
та з кочерг майструють,
щоб із пекла повилазить,
бо спасенне чують.

Всі-бо люде, від Одама
і Ноя п'яного
повставали з домовини,
геть всі до одного!

Та балакають про небо,
сидячи на призьбі;
не боїться вже й малеча
чортячої грізьби.

Бо їм, бачиш, обіцявся
старий, бородатий
свого сина на рятунок
у пекло послати¹.

То давай скоріше війська,
порохів, армати;
для порядку, навіженних
мусимо стріляти.

И р о д

Мое військо, любий друже,
десь аж на Україні,
нічим тебе рятувати
при лихій годині.

Ч о р т

Давай знати по дротині,
миттю щоб летіло,
докіль кляте гайдамацтво
пекла не спалило!

И р о д

То не хутко ж причвалає:
бо в нас залізниця

¹ Читатель должен помнить, что это – слова Сатаны, который и у Мильтона, и в книге Иова выражается соответственно характеру противника, врага величия и благодати божией. (Прим. авт.).

зарандована навіки
жидові під німця.

Ч о р т

Байдуже! звелю пекельній
силі так зробити,
що сердюцтво буде верхи
по дроту летіти.

Тільки штаням дістанеться,
та се річ остання:
бо людей за бунт стріляти
можна й без убрання.

А ти, Смерте сухоребра,
коло пекла станеш:
хто втече з-під оружиніє,
косою дістанеш.
Енергічні тепер міри
треба нам узяти,
щоб у всі грядущі роди
холоду нагнати.

И р о д

(пишет телеграмму и читает)

«Сердюки! ось вам пожива
з Ветхого Завіту;
прибувайте з того краю
та на сей край світу.

Заробіте мені вічний
пам'ятник стріляннем
і проставте моє царство
у крові купаннем».

Без прологів і союзів
двадцять слів, не більше.
Нехай знають, що й сам Ірод
по закону пише.

К р и в д а

(к Смерти)

Що вони все про стрілянне
та про кров торочать?

тільки мене, мов дитину
казкою, морочать.

Ось умер жид, а без його
Кривді не живеться,
та й царському скарбникові
нитка увірветься.

Нащо ти його скосила,
сухоребра бабо?
Се ж ти вдіяла цареві
препогану швабу!

С м е р т ь

Ой не я його скосила,
Кривдо, люба пані!
Підкосив його той хлопчик,
що родивсь у стані.
Покіль його сподівались,
скрізь я панувала
і святих людей і грішних
в домовину клала.

А тепер мені минулась
без упину сила:
бо премудрість передвічна
небо відчинила;

і не вмере вже ні єдина
праведна людина,
що пізнала чистим серцем
господнього сина.

Оце згине все жидівство
перед тим маленьким,
що сіяє в Віфліємі
на руках у неньки.

К р и в д а

Всі, бачу, ви навіженні,
всі ви недолугі!
Не дадуть жидівству згинуть
мої вірні слуги.

Вони приймуть християнство
і церкви з попами,
а в душі своїй холодній
будуть кажанами.

Я ж, дарма, що обомліла
від першої вісті,
не дам новому цареві
на престолі сісти.

Я під його потай миру
підішлю Іуду
та й довіку на сім світі
царювати буду.

За попихача у мене
буде Ірод з Чортом,
а ти, миршава, по світу
бігатимеш хортом
та стинатимеш безвинних
по його показу,
щоб усе ледаче кодло
вигубити зразу.

За сценою слышен крик. Ірод и другие бросаются к окнам.

І р о д
Що там склалось? Що зробилось?
Чого збилась буча?

Ч о р т
Се ж твоє хоробре військо
гукає ідучи!

І р о д
Не гукає, а голосить,
мов його рубають,
мов завзяті запорожці
з Низу наступають.

К р и в д а
Так і єсть!.. О, щоб лиха вас
халепа побила!
Ви дурним універсалом
військо погубили!

И р о д
Хіба що?

К р и в д а
Іще не бачиш,
вирячивши очі?
Не штани б тобі носити,
запаски жіночі!

Хто ж видав, щоб по дротині
військо посилати?
Усі голі із ісподу
як родила мати!

І тобі, міністре Чорте,
нема, мабуть, стиду,
щоб цареві нарядити
шкоди і огиду!
И р о д
Що ти плешеш? Вам усюди
декорум на думці,
а мені – аби побити
клятих вольнодумців.

Що із пекла на світ божий
вилізти готові
і не даять мені точити
скільки схочу крові.

К р и в д а
Чорта з два поб'єш такими
кого сердюками.
Подивись, як похапались
за живіт руками.

И р о д
Лихо! се ж вони порвали
не одні рейтузи!
О, бодай ти був сказився,
навіжений друже!

Ч о р т
Я й забув, що рід ваш людський
без того нікчемний

ні в попівстві, ні в чернецтві,
ні в службі воєнній!

Тепер вам так, мов сіхемцям,
що жиди старії,
за сестру свою узлившись,
хитро піддурили.

И р о д

Ще й жартує!., а он збоку
справді гайдамака
кинувся на дроне військо,
мов з воріт собака.

К р и в д а

(к сердюкам, которые остались у престола)
Сердюки! слухай! рушайте
всі на козарлюгу,
не подайте розбишачі
війська у наругу!

С е р д ю к и

Кривдо нене! раді всюди
за тебе вмирати;
тільки шкода гайдамаку
стріляти-рубати!

Вже прудиусів завятих
ми давно стріляєм,
та що з того? Тільки порох
та казну теряєм.

Чи один же бо між ними
лицар-невмирака,
от як сей шинкарський дядько,
з Січі опияка!

Еще больший крик и стон за сценою.

К р и в д а

Ой які ж ви легкодухі,
бороди мітласті!
Не престолу доглядати, –
вам би свині пасти!

И р о д

(*глядя в окно*)

Горе, Кривдо! горе, серце!
довелось пропасти:
вже почав нас той п'яниця,
мов снопики, класти.

К р и в д а

Ще не клав би, що в дорозі
всю снагу згубили,
як до тебе по-чортячи,
мов дурні, летіли!

Пропадай тепер, нікчемний,
недопека-німець,
а мені проміж царями
всюди буде хлібець.

Хочет уйти. Чорт останавлюват еє.

Ч о р т

Не втікай, моя ти славо,
цяця моя люба!
Ми й без калічі лихого
підобгаєм чуба.

Знаю сих я невмираків
ще перше Плутарха
не один такий попався
у пекло тімаха.

Царю, дай указ акцизним,
щоб усю горілку
заправляли чортovinнем
і втверди супліку

міністерії фінансів,
що «для пользи царства
треба села всяким робом
надити до п'янства».

Покіль каліч твою виб'є
гайдамака лютий,
всюди по шинках горілка
стане мов отрута.

І нап'ється він по праці,
а тим часом жиду
мусим справити, як личить,
чесну панахиду.

Бо ми з його собі мали
вигоду велику,
поки з глузду він не зсунувсь,
не збивсь з пантелику.

Смерте! зачинай співанне;
не лілуйся, Кривдо;
нумо, царю, по заслугі
поминати жида.

Все поют вместе:

Упокой, пекельний дідьку,
з душами лихими
душу скнару та мерзенну
в пекельному димі.

Бо вона шляхетну Польщу
вміла підбивати
по три шкури щопівроку
з України драти, –

Тими шкурами сирими
з турчином ділитись,
щоб із ним за мир хрещений
та церкви не битись.

Дратувала орандарством
гайдамацтво голе,
поки вкрило тулубами
панськими все поле.

Тоді з калічі та з мертвих
кунтуші здіймала,
із кишень трусила гроші
та в Москву втікала.

У московське серце влізши,
козаків манила,
аж поки знов Україну
в руки захопила.

Мов дитину, піддурила
скарбника сліпого
і живилась добрим паєм
з одкупу царського.

Наробивши по всіх селах
шинкарів без ліку,
розпоїла Україну,
бабу-недоріку.

Упокой же її, дідько,
в пекельному димі,
у багнюці невилазній
з душами лихими!

ЯВЛЕНИЕ ПЯТОЕ

Входит торжественно Запорожец. На нем вся одежда сияет яркими цветами и новизною. За турецким богатым поясом – в дорогой оправе пистолеты. Рукоятка сабли сверкает драгоценными камнями. В руках – келеп.

Запорожец
А чи довго вам, ледачі,
крутить веремію?
Я з вас, клятих людоморів,
видавлю олію!

Вже минулась, не вернеться
пасісна година,
що в Ляха́ була в крѣпацтві
мати Україна.

Вже постало інше царство,
інше пануванне:
повилазило вже з пекла
п'яне отаманне,

і по-тверезу цареві
восточному¹ служить;

¹ Это – народное название русского царя. В песне о шведчине поется:

Восточний цар не діймає
Україні віри,
посилає Галичина,
щоб не було зміни:

за їх службою старенька
неня не затужить.

Все оцепенели. Сердюки присели за престолом.

Ч о р т

Не бійсь, царю! не бійсь, Кривдо!

не бійсь і ти, Смерте!

Я проклятому п'яниці

мушу носа втерти.

Ось нехай різнуть музики

козака від уха, –

не видержить, затанцює

голений псяюха!

А тим часом чортовинне

вдарить йому в чуба;

мусить впасти та заснути

або дасть і дуба.

Оркестр играет козака. Сердюки встають за престолом и понемногу выступают вперед.

З а п о р о ж е ц

Пек їх матері, як добре

ріже ся троїста!

Ти б казав, допомагає

сила їй нечиста.

Так і бути, поживи ще,

Іроде-сподарю,

поки я по-запорозьки

гопака ударю.

(Танцюєт и припеваєт).

На Вкраїні новина –

іскрутився Сатана.

Ой чого, чого скрутився?

Бо спас миру народився.

«Іди, іди, Галичино,
тою стороною,
а я піду із Москвою
услед за тобою».

Это одна из первых песен, какие пела моя мать еще во времена Якима. Упоминается восточный царь и в кобзарской думе:

Мазепо гетьмане, ізрадливи пане,
Злеє починаєш, з шведом накладаш
І на царя восточного руку підіймаш. *(Прим. авт.).*

Гей гоп гопака!
потанцюєм козака!
Треба жити, треба й бити:
наша доля така.

Потанцюймо, звеселімся,
годі вже журитись:
дав господь нам милосердний
з турчином побитись.

Висилає Ірод військо
навпроти одного;
не злякався козарлюга,
бо вповав на бога.

І поміг бог козарлюзі,
як колись Давиду,
наробити потурнацтву
на всі роки стиду.

Гей гоп гопака!
потанцюймо козака!
Треба жити, треба й бити:
наша доля така.

Треба бити ворожнету,
адову личину,
боронити від нахаби
матір Україну.

Танцюя, Запорожец ослабеває, пошатывається. Хмель одолеває его, подкашиває ноги.
Ещё раз ударил навприсядки; потом покотился колесом; но подняться на ноги не мог уже
для продолжения танца; растянулся на сцене и начал громко храпеть.

Ч о р т

От тепер же нам настала
щасная година:
ізбагнітуєм навіки
гаспидського сина!

Ой коли б нам гайдамаку
вкинути у пекло!
всім би злюкам на сім світі
стало тоді тепло.

Бо сама собою Правда
не спасе нікого,
як почезнуть козарлюги
усі до одного.

А ну, Смерте, кидай косу,
візьмемось за його;
напни пупа, скільки сили,
та бери під ноги.

Чорт берет под плеча Запорожца, Смерть тащит за ноги; но не могут сдвинуть и с места.

С м е р т ь

(бросая ноги, которые едва осилила поднять)

О, коли б сей гайдамака
не був невмирака!
знав би він мене, як знає
гицеля собака.

Толкает его с досады в брюхо костлявою ногою; но Запорожец спит богатырским сном.

Я вже косу поламала
не одну на злюці,
а в його нема ні страху,
ні жаху на думці.

Ч о р т

Царю! дай хоч трохи війська!
бо нечиста сила
без військової підмоги
тут не зробить діла.

Ирод делает знаки сердюкам. Сердюки с криком «ура» приближаются робко к Запорожцу. Вдруг он всхрапнул громче обыкновенного, и они отскочили в ужасе.

Ч о р т

Тю, мерзенні! боїтеся
козацького храпу!
Тільки й смілі там, де можна
запустити лапу.

И р о д

Не лякайся, храбре військо!
рушай на козацтво,
щоб вовіки панувало
в світі потурнацтво!

Ч о р т

А бодай ви показались
з храбростю своєю,

з потурнацтвом своїм клятим
і з ордою всею!

Ще попробую я ширше
крила розпустити та,
вхопивши гайдамаку,
до чортяк летіти.

Захватывает крыльями побольше воздуха, вскакивает на Запорожца и впивается ему в грудь когтями.

Запорожец
(сквозь сон)

Що се лазить по грудині
та по пузу в мене?

Чи се миша, чи жидівське
кошеня мерзенне?

Смерть

(подваживая Запорожца косовищем)

Запускай-бо йому кігті
у самі жупани,
а не в груди: бо проснеться,
то всі ми пропали!

Запорожец
(вскочив на ноги)

Де се я? в якому шинку,
у якій оранді?

Ге, та се ж Чортяка з Смертю
коло мене справді!

Бьет келепом Чорта. Чорт упал замертво.

Запорожец
(обращается к Смерти)

І ти, дядино султанська,
сюди примостилась?

Ось же на, коли мерцями
ще не вдовольнилась!

Смерть падает; сухие кости рассыпались по сцене. Между тем Ирод и Кривда прильнули к престолу, ухватясь за него обеими руками, а сердюки опять присели за престолом.

Запорожец
(обращается к Ироду и Кривде)

А ви, кляті людоді,
чого притаїлись?

Чи ще хочеться пожити?
Ще ви не наїлись?

Ще ви крові гарячої
не понапивались
і на золотих перинах
вволю не наспались?

Оце ж нате вам гостинця
з Великого Лугу,
коли вже позабували
запорозьке «пугу!»

(Замахнувся келепом и остановился).

Ні, мізерні! не таким вас
я судом скараю,
як ту Смерть або Чортяку:
я вам кару знаю.
Знаю кару, знаю муку,
страшнішу від болю:
щоб дивилися очима
на людську волю;

щоб ви бачили, як любо
люде веселяться
і кривавого престолу
ніже не бояться.

Царюй, Іроде, довіку
з Кривдою своєю
і не знай, коли загинеш
з родом і сім'єю!

щогодини, щохвилини
бунту сподівайся
і своєї навіть тіні
уночі жахайся.

А ми в світі будем жити,
господа хвалити,
що нам Правду, стару матір,
дав оборонити.

Гей, музики, баси, бубни!
ріжте та гудіте!
Люде добрі! всі до мене
на танок ідіте!

У світлиці бусурменській,
де криваві ради
на вас злоки радували,
ланцюги кували.

Вдарьмо об землю ми лихом,
злокам на досаду,
і прославмо бога спаса,
передвічну правду!

ЯВЛЕНИЕ ШЕСТОЕ

Входит множество народу в праздничных одеждах. Оркестр играет народный танец – козак. Запорожец долго кружил среди народа, наконец нашел старушку Правду. Они обнялись и трижды поцеловались. Потом Запорожец повел Правду в первой паре, впереди множества пар, готовых к танцу и, тихо выступая, запел:

Слава богу в Віфліємі,
праведній просвіті,
розлилась великим морем
воля й правда в світі!

Правдо-нене! ти єдина
козаків водила
на поганство бусурменське
і на лядську силу.

Всіх жінок ми відщурались
в Запорозькій Січі,
а тобі щодня дивились,
матінко, у вічі¹.
Що казала, ми чинили;
ні ступня без тебе;
на човнах посеред моря
мали біля себе.

¹ Если Яким, которого я, без сомненья, воспроизвожу во многом, давно мною забитом, если Яким не упустил из виду этой мысли, то она столь же поразительна в народном творчестве (я уже сказал выше, что ни одна мысль не принадлежит нам в собственность, и потому ни гордиться написанным нами не следует, ни стыдиться своего неразумения: так наша піч пече, по народной пословице; хвалу и хулу надобно принимать равнодушно, яко не одним автором, а целым народом заслуженную), сколько и запорожская идея – отдать себя под покров не мужа богоугодного и святого, а той жены, которой семья стерло главу змия. Кто им внушил выбор патрона для церкви (Покрова божьей матери)? Неужели это сделано бессознательно? Нет, все рыцарские орденна обожали деу Марию преимущественно перед другими предметами благоговения христианского. Что же это? Не есть ли это новое чаяние народов, что только из чистого девственного сердца изыдет обновляющий человечество элемент разума, который, по апостолу Павлу, сам по себе, без глубокой сердечной любви (а кто ее первый и последний апостол?) «ничтоже есть»? (Прим. авт.).

Смілим серцем зневажали
люту хуртовину
і верталися з тобою
славні на Україну.

Ми з тобою таборились
на ляхів проклятих;
твоїм приводом побили
гетьманів пузатих.
Через те спромігся ворог
козаків душити,
що ти мусила у Кривди
в кайданах сидіти.

За гріхи наші великі
страждала ти, нене,
і взяло над нами гору
кодло то мерзенне.

А тепер, як дух лицарський
розбив твої пута,
зникнув морок дуросвітський
тіснота люта.

Поки будеш, стара нене,
між нас пробувати,
поті ворог не зневажить
козацької хати.

Под кінець его песни в глубине сцены появилось сияние, в котором стал мало-помалу виден ви-
флеемский вертеп, с младенцем Иисусом и Пречистою Девкою над ним. Занавес опускается. Слышно
еще музыку и танец, но музыка переходит в торжественный тон, топот танцующих превращается
в отдаленный гул грома, а сквозь него слышен:

Небесный хор:
Слава богу в високостях
і на землі тихо:
минулося добрим людям
віковічне лихо!

Панас МИРНИЙ

СПОКУСА

Містерія у чотирьох справах

Найвірнішому порадинові
і
найцирішому приятелю
Леонідові Олексійовичу
Іоніну
присвячує вдячний автор

СПРАВЛЯЮТЬ :

А да м – перший чоловік.

Є ва – його жінка.

Голос з неба.

Янголи.

Лев – цар звіроти.

Звірота.

Дрібні пташки.

Луципір – старший над нечистою силою.

А ре фа – його жінка

І род ча – їх син.

Са та на і л
А н ци бо лот } Луциперові підручні.

Нечиста сила: домові, відьми, вовкулаки.

СПРАВА ПЕРША

РАЙ

Починає на світ благословитись. За далекими горами червоніє кран неба; рожевий світ його блимає по верхів'ї гір, а круті їх боки укриває чорна темнота. Над раєм – долиною куріється сизий туман і, чіпляючись за гілки високого дерева, тихо здіймається вгору. Кругом тихо – ані шерхне; все спочиває, прикрите вранішнім холодком, – мліє серед тихого сну... Аж ось – далеко-далеко – за темними горами зажеврїла невеличка іскорка і, спалахнувши, довгою огнястою ниткою застрибала по горах... Ось друга мчиться їй навздогінці, третя... четверта... Цілий сніп золотого світу забував понад горами і почав осідати на їх верхів'ї золотим маревом. Заблищали гребні гір, заіскрили, чорна темнота затремтіла і, присідаючи, почала ховатись по крутих ярах та глибоких долинах, а сизий туман, порідчавши, вище посунув угору. Рушився тихий вітрець; загойдався димчатий полог сизого туману; зашепталосся листя на дереві; заіскрила блискуча роса на траві. Почувся над раєм тихий гомін, і здала донеслася голосна пісня.

Пісня

Слава безмірняя богові нашому,
Господу правди її добра!

Всесотворителю, життя подателю...

Слава, і честь, і хвала!

Дрібні пташки
(просинаючись, щебечуть)

Світ, світ, світочок!
Спустився на наш садочок,
Та поробив слідочок –
Позолотив пісочок.
Світ, світ! Світає...
Нас до гурту скликає:
«Збирайтеся, подруженьки,
До нашої задруженьки,
Усі разом заспівайте,
Ясне сонце привітайте...»
Світ! світ! світ!

Звірота
(дупнувши очима, позіхнула – заревла)

А-гу, а-гу! Пора вставать!
Пора вставать та світ вітатъ,
Що з-за гори до нас іде,
За руку сонечко веде!..
А-гу! А-гу!

Єва

(лежачи на драбині, що була привішена вірвочками з лика до гілки розлогого дерева і товсто вимощена зверху пахучою травою, – кинулась і, розплющуючи очі, перевела їх на другу, поруч привішену, драбину, де ще спав Адам)

Адаме, Адаме! Мій друже коханий!
Вже світ забуяв понад раєм...
Пора нам вставати, молитву складати
Тому, хто його засилає.

Адам
(прокинувшись, мерціей скочив з драбини на землю)

Світ, світ буяє,
А темнота зникає...
Слава всевічному!
Все живе, уставай
Та молитись давай
Предковічному!

Янголи

(носячись понад раєм у сонячному світі, співають)
То не світ над землею встає,
То вам звістку господь подає,
Що не діжде нечистая сила.
Щоб вона вас отут полонила...
Славте всевічного!

Адам
(голосно гукає)

Ой, годі спати,
Пора вставати, –
 Прокидайтеся!
Божая сила
Світ нам явила...
 Просипайтеся!
Йде сонце ясне,
Із-за гір красно
 Усміхається;
Тіка темнота
В чорні ворота
 Та жахається.
А світ за нею
Змива росою
 Той слід нечистий,
Прогорта доріжки,
Вистила стежки
 Силі пречистій.
Мерщій вставайте,
Росу збирайте
 Та вмивайтеся.
Змивайте плями,
Що сни наслали,
 Очищайтеся!

Адам, нахилиючись до трави, жменями збирає росу і почина вмиватися нею, – спершу вимив руки, потім промив очі, а далі – і все обличчя. За Адамом почала вмиватися Єва, а за нею – все живе, що було в раї: звірота, птиці, жаби, ящірки, гадюки. Як усі повмивалися, Адам знову почав говорити.

І омилися,
І очистилися,
Тепер на молитву ставайте.
Від усього серця,
Що в грудях б'ється,
Господа бога благайте.

Все живе колом оточує Адама та Єву. Адам, ставши на одно коліно і звівши голову вгору, починає чуло вичитувати.

Господи, боже ти наш,
Царю і неба, й землі!
Ти – батько еси задля нас,
Ми – діти покірні твої.
Помилуй же нас і прости,
Коли помилялись в чому,
На путь твій святий наведи,

Навчи нас закону твоему,
Щоб ми, недостойні тебе,
По слову твоему жили
Імення твоє пресвяте
У серці й душі берегли.
Господе правди й добра,
Державцю святих твоїх сил!
Борони нас від всякого зла,
Прикрий омофором своїм!
І славу тобі і хвалу
До самого неба зашлем...
Славте господа всі, величайте його!
Уклонися йому увесь світ, вся земле!
Він великий бог, над богами господь,
Його воля свята хай над нами вита!..
Слава господові нашому, слава!
Вовіки і віки – слава!

Усі

(сукують за Адамом, аж по раю луна іде)

Слава господеві нашому, слава!
Вовіки і віки – слава!

Адам

Амінь!

Усі

Амінь!

Насуває над раєм біла, як сніг, хмара і почина спускатися на землю білими крупами.

Адам

Манна пада! Манна пада! Господь посилає нам манну. Ходімо підкріплятися нею.

Усі розходяться в різні сторони. Адам і Єва, узявши дві чималих лущаїни з горіхів, почали у їх збирати манну, а назбиравши повні, посідали рядком під деревом і почали їсти.

Єва

Ну й чого-то така смачна манна оця?
Уживаєм щодня, а не докучає!

Адам

Бо господній се хліб... Його воля свята!

Єва

А по правді скажи: чи і тебе не кортить
Коли-небудь чого й іншого з їсти?

Адам

І на думці нема. Та й чого?

Єва

Як чого?

Хіба в нас у раї їстівне не росте?
Он куріпка – дивись; молочай он буя;
А козельці заглядають аж в очі!

Або – он, на кущі, – як пасльон почорнів?
Аж сміються виноградові грона!

А д а м

Та й дурниця яка в твою голову йде!
То ж – живе, а живого господь
Заказав нам ніколи не їсти.

Є в а

Та я чула про се. Тільки дивно мені:
Нащо ж волю господь на усе нам подав,
Попустив, що захочем робити?

А д а м

Ну, то що? Волю – дав, а проте – наказав,
Як отут нам поводитись треба,
Щоб не вскочити в гріх.

Є в а

Ото й дивно мені!

Коли воля – то на все уже воля.
А то: воля – одно, а закон – не дає
Тії широко розпросторити крила:
І те можна, і те, а до того – то й зась!
Бо закон не велить, щоб не вскочити в гріх.
Задля чого ж оце, розкажи ти мені?

А д а м

(хитаючи головою)

Єво, Єво! Що це ти, нерозумная, плещеш?
Щось недобре в душі твоїй коїться, Єво!

Є в а

(сумно)

Не втаюсь: там щось є,
Щось непевне заклопулось в неї
І полоха спокій мій, і спать не дає.
Чудні сни мою душу лякають щоночі!..
От і вчора: приснилось мені,
Що стоїш ти отам – на поляні
Гордий силою, що у тебе вона
Так і скаче із очей твоїх чорних,
Так і прище з усії постанови –
Владних рук, бистрих ніг і високого стану.
І та сила твоя так і тягне мене,
Так і вабить під захист могучий...
Там – здається мені, – не боятимусь я
Анічого на світі; від всього забороне
Ота сила твоя і... щаслива, до тебе горнуса,
Заглядаю у вічі огненні твої,
Припадаю до високої груді,

Щоб спочити край серця твого,
Що так шпарко підкидається – б'ється...
І от, – чую, – як та ласка моя
Прокрадається в душу до тебе
І пестить починає її,
І голубити тихим спокоєм...
І мене ти на руки береш,
І колишеш тихесенько – тихо...

Адам прикро та ласкаво задивляється на Єву.

І заснула під тим доглядом я.
Вже не знаю, чи довго я спала, чи ні,
Тільки разом, мов шпигнув хто, – проснулась...
Коло мене тебе вже нема,
Якась неміч мене всю посіла,
Пов'язала мої руки і ноги,
Не дає очам глянути ясно!
У душі – страх піднявся, серце – жаль наверху
І неказана туга насіла...
Чую я – пропадає навіки те щастя моє,
Що воно вже ніколи не вернеться знову!

Адам з жалем дивиться на Єву.

І від ляку й жаху разом кинулась я...
Ти лежиш на своєму ліжкові й тихо спиш...
На велику силу
Перетерпіла я отой страх і той сон,
Поки знову заснула... Не знаю,
Що ясує цей сон?

А д а м
(понура)

А чи молишся ти
Щиро богові, як спати лягаш?

Є в а

Як і завжди – молюсь.

А д а м
(зітхнувши)

Ох, молися!.. Молись,
Бо тебе се лукавий доведе до сього.

Є в а

А лукавий – то хто? Ти де бачив його?

А д а м

Хоч не бачив, оже знаю про його.

Є в а

Кажеш: знаю? Розкажи ж ти мені,
Покажи, щоб я знала, кого стерегтися.

А д а м

Його бачить не можна: то – дух.

Є в а

Дух?.. І бог – дух? і лукавий – то дух?
Як же їх розпізнати, збагнути?

А д а м

Нам не дано снаги, як збагнути їх нам,
То істоти без облуди, без тіла...
Бог є дух, чистий дух, як те небо, ясний,
Як те сонце, блискучий – яскравий,
Як повітря прозоре – невиднмий-легкий,
А могутий – його силі кінця-краю немає.
Він – усе... Небо те – і високе, і синє,
З його зорями, місяцем, сонцем ясным,
Земля ся – із горами й водою,
Із усім, що на їй і під нею живе,
Росте, плава, і ходє, і дише, –
Все то він появив. Його творча рука
Із нічого усе те зробила;
Його сила свята – над усім тут віта,
Його воля – нам усім тут керує!
Що в нас волос? А й він не спаде
З голови без господньої волі святої...
Такий – бог... Він – і правда, й добро,
Він – і ласка та милость без міри
До того, хто отут по закону живе;
Гнів страшний – задля тих, хто не хоче
Покоритись закону його... А лукавий? То, Єво,
Дух нечистий, дух гордоців, зла,
Супротивник лихий божій волі.

Є в а

Що ж він, рівня йому? Другий бог?

А д а м

Бог – один; а лукавий був у його слугою...
От як янголи служать йому,
Херувими або серафими, –
Все то слуги його... І лукавий служив
Край престолу господнього, Єво,
Та потайно в собі гонобив
Горді думки, що він усе зможе,
Як і бог; що він – рівня йому;
А далі – ще почав і других підбивать
Не коритись святій божій волі.
От за це то його наш великий господь

Від престолу свого і одринув...
– Іди, каже, – лихий, геть від мене, мерщій,
Йди на землю. Там в ярах та проваллях,
Куди світ і удень не доходе,
Пробувай з своїм родом довіку!
Непроглядна темнота хай криє тебе
Від очей моїх; а коли попадешся
Ти на очі яснії мої,
Хоч би трапилось те й незнарошне, –
То тоді вже жалкуй на самого себе! –
От від того часу й почав, Єво, отут
На землі керувати лихий серед ночі.
Світа – страшно йому, через те він удень
І ховається по ярах та проваллях,
де довічна темнота буяє.
А як сонце – господнього світу краса –
Забажає спочити і темная ніч
Вкриє землю своїм пологом чорним, –
Тоді, Єво, тоді і лукавий з ярів
Виходжа та й почне сновигати
По землі, почне сіяти чаклі свої
Та тенета тонкі розставляти,
Щоб спіймати у їх душу якую...
Через те то вночі й стерегтися його
Треба, Єво... І ти стережися,
Боронися від лукавого чаклів.

Є в а

Яким побитом?

А д а м

Молитвами тільки.

Господь мудро зробив, що нас сном обдарив.
Як хто спить – то лукавий того
Не займа, бо до тіла йому байдуже,
Стереже він одну тільки душу,
Щоб чим-небудь її довести до гріха,
Та наструнчить проти господа-бога.
Через те то і треба благать повсякчас
Його ласки святої, щоб він захистив
Нашу душу від лукавого чаклів;
Щоб, як ми поснемо, він її допустив
До свого престолу на схову.
Як він пусте – то й спимо ми гаразд,
Поки й світ не загляне у вічі;
А як в кого, бува, забариться душа
Долетить до престолу чи розгніва чим бога, –

То така цілу ніч без притулку літа
По широкому світу й не знає,
Де спочинок знайти... Бува іноді так,
Що провідать про тіло своє прилетить,
І тоді ото й сні тому сняться.

Є в а

(журливо)

Я ж, здається, широ тут завжди молюсь,
Кожне слово молитви ловлю,
Що проказуєш ти. А проте – кожну ніч
Сни все сняться... Чого то, Адаме?

А д а м

Може, вдень чим грішиш?

Є в а

Вдень, Адаме,

Тільки [з] змієм одним я гуляю.
Він подобавсь мені: голова вся горить
Якимсь сяєвом сизо-червоним,
Мов її завітчав злотим хто віночком.
А у вухах – невеличкі сережки бряжчать
Та висвічують, немов зорі на небі.
І таке все те любе, Адаме, мені,
Так подобалось, що аж руки сверблять
Поздіймать ті оздоби із змія
І на себе надіть.

А д а м

То-то її є!

Оце ти і грішиш перед богом.
Це, бач, заздрість посіла тебе.
Заздрість – гріх!..

Є в а

Що ж казать,

Як бажається в те нарядитись?
Он як хочеться!.. Яюсь я йшла
Повз протічок й незнарошне зирнула
У ковбаньку... Аж – гульк! – звідтіля
Засвітили до мене чийсь очі веселі,
Чиєсь личко всміхнулось привітно мені.
«Хто ти будеш?» – спиталася я.
«Хто ти будеш?» – воно одгукнулось.
Я злякалась та навтьоки – драла!
Коли змій нагодивсь. Він плазав
До протічка водиці напиться.
Перестрів змій мене, зупинив та її пита:
«Куди се утікаєш так прудко?»

Я її кажу; а він – як зачмиха, та так,
Що від реготу аж покотився!..
«Та то ж, – каже, – сама ти і є!
Твоє личко у воді то одбилось».
Не повірила я. Та тоді вже, як вдвох
Ми вернулись ізнов до протічка
І як він перегнувсь, щоб напитись води,
А з води почала виглядять голова
Така сама, як була і у змія, –
Тоді тільки і я дойняла тому віри.
Нахилилась і я та й дивлюсь, мов на те,
Як змій п'є, насправжки – на себе.
Любо, бачиш, мені видивлятися там,
Як колишеться кругле обличчя,
А на личку тому повні щоки горять,
Червоніють, як крайнеба уранці,
Зуби білі – блищать, устоньки – майорять,
Наче ягоди стиглі, червоні,
А з очей іскорки так і скачуть!
«Дивно, дивно! – подумала я, –
Невже то моє виглядає обличчя?
Невже я – така? А що б же було,
Якби золотим тим віночком,
Що змії носе, завітчати мої
Оті кучері, як льон той, біляві,
А сережки ясні почепить
В білі уха?»

А д а м

(прикро заглядаючи на Єву)

Що б, питаєш, було?..

Ти й без того принадно-вродлива!

Є в а

(граючи очима, радо)

Я вродлива?... Невже я вродлива?

А д а м

Не дратуй! А то я...

Є в а

(лукаво)

Ну, що ти?

А д а м

(палко)

З'їм тебе! Так цілком й проглину!

(Кидається до Єви, а та, постерігши, швидко схопилася і, заливаючись реготом, полинула, як коза, поміж кущами і незабаром скрилася з очей. Адам, важко дишучи, приліг на траву і до якогось часу лежав тихо. Потім підвівся і почав говорити).

Що за швидка та скоро оця Єва!
Прудкіше оленя, вертлявіше лисиці,
Як серна та – струнка, утішная та жвава!
Несказана подяка богові за те,
Що він послав мені утішницю такую.
Спасибі, господи! Скажи тільки, чого
Коли на неї я як-небудь задивлюся,
То серце в грудях ходором заходе
І заколотиться-заб'ється шпарко так,
Немов хто кулаком застука дуже?
Дух затинається, а в голові – спалахне
Огонь жаркий... І тягне щось мене
До неї, й сум такий проймає,
Коли вона де довго забариться...
Я до сього часу не відав неспокою,
Не почував негоди в своїм серці...
Скажи ж ти, господи: чи гріх це, чи не гріх?
Як гріх, – то одверни лице моє від його,
А як не гріх, то... хай той Євин сон
Мерщій справдиться поміж нами!

Схиля голову; задумується.

Заслона помалу спускається.

СПРАВА ДРУГА

У ЦАРСТВІ ЛУКАВИХ

Ніч. Страшенне провалля у горах – чорне-безоднє, з тієї безодні виглядають гребінчасті скелі. Одні, наче спичаки, здіймаються гостро угору; другі – перегнулися набік, здається, от-то гепнуть своєю верховиною униз; треті круглими копицями порозлягалися; а ще далі – наче купиння засіялося по болоту чи печериці під тинном, – безліч усяких скель розляглося впововж провалля, – скільки оком кинеш. По деяких скелях поп'ялися колючі кущі терну та глоду; де-де маячать дикі груші. Унизу в проваллі щось булькоче, гуде, не знати – чи то вода з високості у яр рине, чи, здавлений поміж горами, вітер вис. На скелях почіплялася всяка нечиста сила: на одній – Сатанаїл розлігся; на другій – Арефа розсілася; коло неї невеличке Іродча порплеться; на третій – Анциболот обдивляється на всі боки; там – домові, худі, як хорти, з довгими хвостами, ганяють з скелі на скелю; відьми на днищах шугають, мов кажани, то сюди, то туди, і тільки їх розпатлані коси мов ті кінські хвости, маються в повітрі; вовкулаки, позгинавшись в каблучки, сплять, хропучи так, що аж луна йде.

А р е ф а

Ох, сумно як! Чого забрались ми
У це глухе ненависне місце?
Здається, гіршого нема на цілім світі,
А ми мов залюбки для себе обібрали.

С а т а н а ї л

Спитай Луципіра. Він, певне, краще зна,
Чого подобалось йому глухе оце провалля!

А р е ф а

Спитай!.. Я, може, десять раз питала, –
Мовчить, немов йому позакладало уха!

А н ц и б о л о т

Гаразд подобалось? як велено осісти!

А р е ф а

То що, що велено? Хіба другого місця
Більш не було?

С а т а н а ї л

Послухай ти дурного,

То й сам небавком дурним станеш!

А н ц и б о л о т

А ти, небійсь, розумний дуже вдався?
Отим-то і застряв у цім проваллі!

С а т а н а ї л

А сам де будеш, мосце-пане?

Ти краще вже мовчи, бо в тебе тільки й є
Того добра, що шия довга, як мотузка,
А мозку в голові – завбільшки із зернину!
Мотай же шиєю та знай одно: мовчи.

А н ц и б о л о т

О, ти розумний в нас, коняча голово!
Завбільшки з макортеть, а аж гуде порожня..

А р е ф а

Чого змагаєтесь? Ось годі, перестаньте!
Та краще ви мені по правді розкажіть,
Чого забрались ми у це провалля кляте?

С а т а н а ї л

Дивися, як тобі подобалась та правда!
Спитай Луципіра, як хочеш правди знати.

А р е ф а

А ви не знаєте?

С а т а н а ї л

Не нашого ума то діло!

Помовкли.

А р е ф а

(через скільки часу)

Ну й глухо ж як! Хоч би наш соловейко,
Той головатий пугач, почав уже співати.

І р о д ч а

Ти кажеш, ненечко, що тобі сумно?
А хочеш – я тобі в сопілочку заграю.

А р е ф а
(у сміхнувшись)

Ану, заграй. Тільки веселу, сину,
Бо поснемо ще, не дїждавшись батька...
Його щось, видно, дуже забарило.

І р о д ч а
(бере очеретянку і почина вигравати)

Ой ду-ду, ду-ду, ду-ду!
Я на гору зйду.
Я на гору зйду,
Що-небудь живе знайду,
Та і буду водить,
Та і буду дурить.
Поки в яр не заблудить.
А в яру його надушу.
Та витягну з його душу.
Та й повішу на грушу,
Та і буду дзьобать,
Та і буду клювать,
Щоб і наших було знать!

Сатанайл і Арефа регочуться.

А р е ф а
Ох, синочку! І де се ти навчився,
Від кого перейняв таку чудну пісню?

І р о д ч а

Ні від кого, мамо: я сам її вигадав. Грався отам на горах з совами. Вони репетують як навіжені, з голоду вигукують: «Хоч зайця дай! Хоч мишу дай!» А я їм кажу: ось не репетуйте, я вам пісні заспіваю. Узняв очеретянку та відразу і заспівав їм оцієї.

С а т а н а ї л
Розумний, що й казать! У батька вдався.

А р е ф а

А може, в матір?

С а т а н а ї л
Та і в неї

Замолоду було добра того чимало.
Яку було Луципір не напише
Цидулку чи листа до любої Арефи, —
Вона його так махом й прочитає!
А у других аж очі рогом лізуть,
Поки там розбере хоч одно слово...
Що то й казать: розумні ви обое,
То вже такого й сина появили!

А р е ф а

(до Іродчати)

Іди лишень відсіль, пограєшся де-небудь,
Поки прибуде батько на вечерю.

Іродча виходе.

А р е ф а

(задумано)

Чого замолоду колись-то не бувало?
Усі на мене – он як задивлялись!
То як постарілись, поганими вже стали,
На інших почали тепер вже витріщатись!

С а т а н а ї л

Хто витріщається?

А р е ф а

Та вже ж не я!

Спитай того, кого ми тут щоночі,
Вій не змикаючи, до ранку дожидаєм.

С а т а н а ї л

(лукаво)

Діла у нас зайшли! Великі діла!

А р е ф а

Діла!.. Крути вже та верти,
Тільки мене ніколи не обдуриш.
Догадуюся я, які там діла
Додержують його глухої ночі...
Десь, видно, вже накинув своїм оком
Когось молодшого... тепер ми, бач, старі,
Нікчемні стали... У-у, триклятий!
А як колись-то присягався
Та падав аж до ніг... Отак-то вам і вір!
Хоч би на сина зглянувся, що вироста
Без догляду, немов безбатченко чи сирота...
О-о, клятий, клятий! Не я буду,
А вже довідаюсь, до кого він унадивсь
Та й одчитаю!.. Буде знати,
Як зраджувать мене; а преподобниці внижу
Обличчя все коростою та віспою гнилою!

С а т а н а ї л

Та і завзята ти! Уже і кару пригадала.

А р е ф а

Нехай не зраджує мене, триклятий!

С а т а н а ї л

Відкіль ти знаєш, що він зрадив?
То тільки вигадки твого жіночого ума.

Та й більш нічого!.. І що воно таке,
Оці жінки? Тільки злигайся з ними,
То і пиши пропало все! І на ступінь
Коханця від себе не одпустили б.
Немов тільки воші одні на світі й є;
Все задля їх покинь... А світ же то не малий,
Багато клопоту й окрім жінок в йому!

А р е ф а

А певне знаєш ти, що він не зна другої?

С а т а н а ї л

Почім я знаю? Що я знаю,
То те й кажу: великий світ цей, не осягнеш
Його відразу, а нишпорки його усі
Треба провідати – часу не мало згаєш!
От через це й забаряється Луципір.

А р е ф а

(журливо)

Ох! Може, й так... Яка я нещаслива,
Що неймовірная така вдалася...
Ані хвилиночки нема мені спокою!

А н ц и б о л о т

(витягуючи довгу шию)

Та не журись! Бо онде за горою,
Здається, він верта.

А р е ф а

(радо)

Невже він, справді?

А н ц и б о л о т

Повіяло звідти холодним вітром.

Чутно пугачеві заводи.

О-о, бач!.. І соловей наш заспівав.
Він баче здалека й тоді тільки щебече,
Як слід зачує... Певне, він.
Іти поки що відпочити.

Опукою суне за гору у провалля. Потягло холодним вітром. Домові, відьми й вовкулаки, зачувши той вітер, мерщій почали зникати в проваллі. Зостались тільки Сатанаїл та Арефа. Вітер ще дужчий розпочався. Ось з-за гори, поміж небом і землею, чорним страховищем замаячив Луципір.

С а т а н а ї л

(углядівши Луципера, до Арефи)

Годі тобі журитися,
Пора перестати,
Бо он летить із-за гори
Коханець крилатий;
А сирота Сатанаїл
Піде спочивати.

Сунеться у провалля. Прилігає Луципірі, округнувшись разів скільки над проваллям, спускається на саму найвищу скелю, поруч з тією скелею, де сиділа Арефа.

Луципір

Ху-у! Утомився як! Хоч трохи відпочити.

Арефа

А де барився так?.. Вечеря захолола.

Луципір

Не до вечері тут. А другі де поділись?

Арефа

Хіба то рано, думаєш? Пора і спочивати.

Луципір

Голіннії до сну... Поклич Сатанаїла!

Арефа

Ну, а вечеря як? Нехай іще підожде?

Луципір

Кому вечеря, а мені... Поклич, кажу, Сатанаїла!

Арефа

(набік)

Видно, натріскався пундиків у когось,

Та до свого вже й рота не наверне!

Нащо ж тебе ми з нею дожидали?

Луципір

Ще й мимрить щось... Мерщій Сатанаїла!

(Арефа зникає у проваллі. Луципір, хижо заглядаючи в темноту).

І все вона одна стоїть перед очима!

Ніяк її не здихаюсь.. Неначе та мара

Чи тінь яка занадто чарівна,

Куди не вдарюся,— за мною все слідкує!

Де сю ніч не літав? В які світи не кидавсь?

А раю навіженого минав, немов боявся

І глянути туди,— і все — вона... вона...

В думках, перед очима... все стоїть!

І неповинним поглядом проймає наскрізь серце,

Мотає жили у мені якимсь непевним чаром;

Вродливим личеньком, мов силою якою,

І мане, й тягне... Будь проклята

Хвилина та, коли я вперше її вглядів!

(Хижо регоче. Від того реготу луна у горах, як грім, гогоче і аж до неба сягає. Кругом починають збігатися чорні хмари і страшенними клубками вистилати усе небо).

Що я це мовив? Мов нещасний

Чи немоцний той виродок землі,

Води, повітря й сонячного світу,

Що сам не відає, задля чого зачався,

Нащо росте, коли і як сконає

І мучиться, не знаючи того, у муках скніє,
Й від немочі склада одні прокльони, —
Так я оце почав їх тут складати
На втіху ворогу моєму, на погибель
Своєму родові? О, ні! Сього не буде.
Я краще лапами із рота вирву
Язик той немощний, що вимовляє їх,
І розтопчу, як черв'яка, ногою!
Забуду, розучусь навіки говорити,
Як ще коли-небудь промовлю оте слово
Слово прокльону!.. (Лука) Сатанаїле! Гей!

Появляється С а т а н а ї л, заспаний та закустраний.

Де був? Не мусив подождати?

С а т а н а ї л

Ми довго дожидалися тебе, великий пане,
Аж сон наліг, — пішли перепочити.

Л у ц и п і р

З якого це часу такії утлі стали?
Ухоркались роботою важкою?
А як спитать: багато наробили?

С а т а н а ї л

Я — землю обдививсь, Анциболот — всі води.

Л у ц и п і р

Ну, що ж?

С а т а н а ї л

Все спочиває, пане, аж рутить.

Л у ц и п і р

Як ви оце?

С а т а н а ї л

(жартівливо)

Та й ми таки смикнули храпа,
Перебалакавши з Арефою чимало.

Л у ц и п і р

Все теревені правила? Ну, що ж вона?

С а т а н а ї л

Вона все скаржиться на це глухе провалля,
Все добивається: чого сюди забрались?

Л у ц и п і р

Чого ще тій, шерепі, не достало?

Хіба ви чим-небудь не догодили?

На страву, певне, добули, чого бажала?

С а т а н а ї л

Я сот зо п'ять приніс гадюк усяких,
Та жаб Анциболот примчав мішок чималий.

Луципір

З сього добра наїдку не багато!
Можна б й ласішого чого-небудь добути...
Від сього, певне, й кирпу гне, шерпа,
Вона на ласощі у нас охоча дуже!

Сатанаїл

Про це вона нічого не казала.

Луципір

Ну, а про що?

Сатанаїл кородиться.

Кажі вже, не вагайся!

Сатанаїл

Усе на тебе ремствує, великий пане,
Що ти її одну тут кидаєш надовго.

Луципір

А що ж мені, – сидіти біля неї
Та слухати її жіночі ляси?

Сатанаїл

Це й я казав. – Багато, кажу, діла
Землею керувать. – Так не доймає віри.
– Яке там, каже, діло, коли все
Наладжено як слід? А обдивитись можна
І за короткий час. А то ж – за цілу ніч
Його не діждешся, хіба перед світом прибуде,
Як вже ховатися пора в глуху цю яму...
І не посидимо ніколи так як слід,
Не поговорим по душі, як би годилось!
Догадуюсь я, каже, що щось інше
Його там припня; що ми тепер старі,
Нікчемні стали вже; що він когось
Молодшого накинув своїм оком
Та, підлабузнюючись, і бариться ото!

Луципір

Так он яка її вкусила муха?
Що ж, може, й правда те: жінки це носом чують!
А їй учеплено не малий писок...

(Помовчавши)

Скажи мені, Сатанаїле... Тебе я до землі
Пристановив дозорцем... Чи ти її гаразд
Всю обдивляєшся?.. Усе про неї знаєш?

Сатанаїл

Нема, великий пане мій, і кущика того
Чи грудки невеличкої, щоб я разів по десять
Не обдивлявся їх... Нащо та пилюга, –

Така мала, що другий й не добаче, —
А я про кожну пилиночку все знаю.

Луципір

Ну, а про рай ти відаєш? Хоч раз коли-небудь
Його ти обдивлявся і що там бачив?

Сатанайл

Ох, пане мій! Туди – трудна дорога:
Архангели стоять з огненними різками
І близько не дають до раю доступитись!
А я таки добувсь... Хоч сторожі і мудрі,
А я таки і їх перемудрив.

Луципір

Ти був в раю? Розкажуй, що там бачив.

Сатанайл

Я перше розкажу, як я туди добувся.

Луципір

Ну-ну, кажи.

Сатанайл

Піймав я якось Змія
Та й мчу його на страву до Арефи,
А він, звиваючись, давай мене благати:
– Ось одпусти, блага, в пригоді тобі стану:
У рай тебе впусти і покажу всі дива,
Яких ще не доводилось тобі ніколи бачить. –
Подумав я: і справді, я в раю
Ніколи не бував і нічогосінько не знаю.
Окрім того, що нам наказано туди
Не потикатися... І заманулося мені,
Великий пане мій, – аж он як! – заманулось
Туди добутися. – А як же ти, –
Питаю Змія я, – в той рай мене упустиш?
– Влізай до мене в пащу, – каже він, –
Тільки сиди отам тихесенько якмога. –
Уліз я, пане мій. Насилу упровадивсь
У його пащу, – тісно так, що аж упрів,
Силкуючись сховатись у ту вершу.
Оже сховавсь. А Змій мій – хильки-хильки!
Та так прямисінько до раю й похилив.
Прилізли до воріт. А там стоїть Архангел,
І різка у його руках огненная палає,
А сам, як сонце те, – ясний та гарний,
Аж очам боляче дивитися на його.
Щоб не дивитися, мерщій подався я
Далі у черево: лежу – анічичирк!
І від страху увесь аж похолонув.

Ось чую з схованки – пита Архангел Змія:
– А ти, забродо, де бував? Куди з раю
Втікав оце? – А Змій ізбіднився та й каже:
– Не утікав, Архангеле, нікуди я,
А ось яка мені пригода сталась:
Якось ми розбалакались з Орлом про те,
Які дива бувають в світі білім.
Йому я про комах, жуків та черв'яків
Розказую, – які вони бувають штучні;
А він – про ті дива, що з високості баче,
Як аж під небо здійметься. – Звідтіль
Я, каже, землю всю, як на долоні бачу, –
І гори, і ліси, моря – без дна і краю...
Чого, чого тільки звідтіль не видно?! –
І заманулося мені побачить те самому.
От я й прошу Орла: візьми мене з собою,
Полетимо удвох. – Злізай, мовляв, на спину, –
Полетимо. Тільки держися міцно,
Щоб часом не ввірвавсь. – Зліз на Орла я, сів
Ще й коло шиї у Орла обвився тричі.
А він як понесе, – аж голова кругом
Пішла в мене! Несе та і несе...
Уже мені і дихать стало важко,
А він все мчить. Та аж замчав під хмари.
Звідтіль земля не більша, як кулак,
Здавалася мені, – тільки маняче в очах!
– Спускайся, – прошу, – униз, тільки помалу,
Щоб я гаразденько все видивився там,
Що робиться внизу. – Розправив Орел крила,
Та потихесеньку й почав спускатись нижче.
І як спускався він, то все передо мною
Мов розгортались чудовії малюнки, –
З усіх боків дива усякі виринають.
Від радощів ніяк не всиджу тихо, –
То в той, то в другий бік хилию головою.
Забув про все я на світі і тільки млію
У радощах, дивуючись на дива божі.

Луципір

(тріпнувся, мов його хто шпигонув у серце)

Що ти сказав?

Сатанаїл

То Змій сказав.

Луципір

(хижо)

Ну, ну! Ти не жартуй зо мною!..

Щоб я ніколи тут не чув

Мення того, що, зсунувшись із глузду.
Промовив ти оце... Ножем в моєму серці
Стремить воно!.. Удруге – стережися.

С а т а н а ї л
(помовчавши)

– І от я, – каже Змій, – не знаю, як й коли
Од шиї одмотавсь та з радощів танцюю
На спині у Орла... А це й незчувся, – плись! –
Так і клезнув із спини у повітря,
Та вниз опукою, мов грудка та, пустився...
Не знаю, як й коли я долетів
На землю... Тільки як прочумавсь,
То бачу, що лежу я на горі високій,
А унизу у мене рай синіс.
Тоді я зліз з гори і поплазав мерщій
Сюди... – Архангел подивився,
Та й каже Змієві: – То-то у тебе боки
Пооддimalися, – набив чималі гулі!
Іди ж, – мовля, – та більше на таке не квапся,
Щоб не добувся ще чого й від мене! –
Ну, ми тоді із Змієм й поплазали
У самий рай... Й чого тільки, чого
Не показав мені в раю тоді той Змій?
Такої розкоші та дива я не бачив
Нігде іще!.. Яких там птиць, звір'я,
Рослини всякої?! Якраз серед раю
Стоїть там яблунька, а яблучка на їй –
Одно другого кращеє. І дивна сила в їх:
Як покуштує хто, то зразу все дознає –
І добре, і лихе....От тільки заборона
Наложена на яблучка оті, –
Щоб аніхто не смів їх куштувати,
Бо вмре.

Л у ц и п і р
(призро)

Плеши про забобони!
Кажі лишень, що ще ти бачив там?

С а т а н а ї л

Ох, пане мій! Бодай мені, старому,
Очі полопались!.. Я бачив там таке,
Що й в думці не згадать і в казці не сказати!
Я бачив там... людей! – Недаром каже Змій,
Що то царі земні. То, справді, перші стоги,
Яких земля отут коли-небудь носила!
Вродливі, статурні, принадливі та любі...

Він – гордий силою своєї віри в того,
Кого ти наказав мені на мення величати.

Луципір

(грізно)

Ти знову за своє? Про його знову плещеш?

Сатанаїл

(не слухаючи)

І віра та його всіх прихили коритись
Одному слову, погляду або руки вимаху!
Ну, а вона... І слів не доберу,
Щоб ними розказати тобі про її вроду...
Хороша, що й казати! – вечірня зоря
На небі синьому... Оже у неї очі —
Ясніші від зорі, бистріші від блискавиці!
Вона ними і гладить любо-мило,
І разом аж до дна всього тебе прониже!
А чоло білеє знялося над очима
І гордо вигляда з-під кучерів білявих,
Що, мов віночок той, його прикрили зверху,
Спускаючись на плечі рясним хмелем,
А личенько рожеве та тендітне,
Мов ранком небо те в ясну погожу добу!
А устоники – червоні, аж палають!
А шия круглая – тендітна та принадна,
Мов з мarmору її хто виточив на диво!
А лоно повнее у неї так і грас,
Мов хвиля на воді в погоду тиху, –
То вгору здійметься, коли вона зітхає,
То непримітно припаде до її груді
І знову здійметься, колишеться тихенько!
А руки білії – з пальчужками тонкими!
А ноги бистрії – статурнії та жваві!
Як йде вона, – то все в неї сміється
Утіхою, принадою, красою;
А як біжить, – то вся іскрить і грає
Такою жвавістю, що в очах аж рябіє,
Дух затинається, у жилах кров холоне,
Ключем кипить у серці дивування!
З-за гори показується смужечка світу.

Луципір

Чого замовк?

Сатанаїл

Великий пане мій!

Світ з-за гори встає і сліпить мені очі.

Луципір

Не бійсь. Ось я тебе крилом прикрию,
А ти тільки мерщій доказуй.

(Піднімає крило і прикриває ним Сатанаїла).

Сатанаїл

Вже небагатечко доказувати зосталось,
Оже навряд чи докажу сьогодні.

Луципір

(махнув крилом. Темні хмари загойдалися, почали зступатись і закрили світ)

Не маж тільки, то доведеш до краю.

Сатанаїл

Ну, як побачив я отих людей,
То й думаю: якби моїм панам
Та на послугу їх? Ото б то радість
Великая була! А отому...

(ткнувши угору лапою)

Досада!

Луципір

Я сам їх бачив. Раз вночі
Я землю облітав і, як усе послуло,
Над раєм зупинивсь... Як вглядів я її,
То трохи не зомлів... Усе, все закипіло
У мені, од жилочки й до кісточки малої!
Й жага мене такая обняла
Своїми мати їх... Сатанаїле! Чуєш?
Я хочу її мати!? Ти знаєш, що то – хочу?
Хоч трісни!, згинь!, а добувай!

Вискакує з-за гір Арефа, гнівна, розпалена.

Арефа

(страшенно репетує)

Так от задля кого ти забаряєшся щоночі?
Так от тобі нащо Сатанаїла треба?
Я чула все, про що ви тут змовлялись...
Не діждешся, триклятий, щоб ти здох!
Я тобі очі видеру, всесвітня ненажеро!

(Кидається люто на Луципера. Тут – гогонув страшенний грім, світнула блискавиця. Луципір з Арефою і Сатанаїлом опукою посунулися униз. З-за гори показалася рожева смужечка світу. Хмари заклуботались і почали розходитись на боки).

Заслона пада.

СПРАВА ТРЕТЯ

Обставини другої справи. Сатанаїл і Анциболот сидять поруч на скелях.

С а т а н а ї л

Ну, вчора в нас й баталія була!

А н ц и б о л о т

Між ким?

С а т а н а ї л

З Арефою Луципір бився.

А н ц и б о л о т

За що?

С а т а н а ї л

Казать багато – слухать мало!

Ти чув, як скаржилась Арефа вчора

На те, що бариться Луципір десь-то?

І похвалки які тому складала,

Хто забаря його край себе довго?

А вчора і довідалась: підслухала, про кого

Вели ми з ним удвох отут розмову.

А н ц и б о л о т

Про кого ж ви шепталися?

С а т а н а ї л

Та все ж про неї –

Про Єву ту з раю, що як Луципір вглядив,

То так і закрутивсь увесь з нестямки, —

Забув про все на світі... Як почувла

Арефа те, то так й шлигнула в вічі,

Так пазури свої йому у баньку й вгородила!..

Мало не винесла зовсім із лоба ока.

А н ц и б о л о т

Що ж він, подякував за те Арефі?

С а т а н а ї л

Подякував же так, що, певне, і довіку

Подяку знатиме... Він як піймав її

За довгу гриву та як почав маніжить на всі боки,

То їй і дихати не хочеться, а він – лупцює!

Прохатись почала – немов оглух, не чує

Та все кладе, усе їй накладає –

По голові, по спині і під боки!..

Зробилась чорна вся, як та печінка,

А далі з непереливки гукати стала:

«Рятуйте, в кого є хоч крихта жалю в серці!

На смерть мене Луципір забиває!»

Тут Іродча на той крик нагодилося...

Побачило, як віє матір батько,

І жалко стало матері малому
Та на Луципера як кинеться!.. Розумне
Воно у їх, – відразу догадалось,
Як матері допомогти, – за хвіст зубами
Луципера як ухопило!.. Нестямився,
Сердега, від того і, кинувши Арефу
Та хвіст під себе підібгавши,
Почав качатися та скавучати...
Мабуть, з годину так усе качався.

А н ц и б о л о т

А потім Іродча почав учити?

С а т а н а ї л

Ні, не займав... Видко, прочах тим часом.

А н ц и б о л о т

Самому, значиться, досталось на горіхи?

С а т а н а ї л

Не без того, бач... На те та й бійка!

А все-таки Арефі більш дісталось.

А н ц и б о л о т

А ти не чув, задля чого оце
Скликають нас? Чи не для того,
Щоб їх на мир звести?

С а т а н а ї л

Не знаю.

Догадуюсь: навряд чи задля того.
Луципір не такий, щоб згоди добуватись:
Йому як воювать, то вже до краю!

А н ц и б о л о т

Та він такий. Тільки – цур-пек
Його вояцьким тим замірам.

С а т а н а ї л

А що таке?

А н ц и б о л о т

Нема спокою

Від їх нікому.

С а т а н а ї л

То вже таке!..

А що тобі спокою заманулось?

А н ц и б о л о т

Хіба тобі його не хочеться добути?

С а т а н а ї л

Вже хоч-не-хоч, а давнього не вернеш.
То нічого і згадувать про його.

А н ц и б о л о т

А я, бач, інше думаю... Мені здається,
Що це на нас тільки така покута.

А як спокутуєм її, то й знову
Повернемось туди, звідкіль сюди прийшли.

С а т а н а ї л

Тобто по-твоєму – прохати опрощення?

А н ц и б о л о т

А що ж? Як провинивсь, то слід і уклонитись.

С а т а н а ї л

Дурниця ся тільки тобі верзеться!..

У кого і за що прохать нам опрощення?

Прохати – це признать, що він старший над нами,

Що перед ним ми в чомусь винуваті.

Чим він старший? І в чім ми провинились?

Однакова в нас сила, що і в його.

Вини ніякої нема за нами.

Тут кожному своє: йому – одно робити,

А нам – друге... Життя він множе,

А ми, життю скорочуючи віку.

Допомагаємо нове тут зачинати...

Отак все колесом іде та верне,

До віку вічного отак іти все буде.

Нема тут правого і винуватого немає,

Немає старшого, бо сила у нас рівна.

А н ц и б о л о т

Співай!.. А меншому – не бути старшим.

От хоч би й ти: Луципера зовеш же паном?

С а т а н а ї л

То що? То поведенція така вже завелася.

А що Луципір зможе тут без нас зробити?

І я, і ти, – то тільки його руки,

Що ними він на світі тут керує.

Без нас – нічого він, і ми без його –

Ладу не знайдемо; а як укупі,

То все гаразд іде. Він – привід подає,

А ми – той привід до ладу доводим...

От тобі й все!... Та ось й Луципір суне.

Появляється Луципір. Хвіст у його підібганий; одне око передряпане. Він помалу видираєть-
ся на гору, а, видравшись, довго умощується, щоб зручніше сісти.

С а т а н а ї л і А н ц и б о л о т

(уклоняючись)

Поклон тобі від нас, великий пане,

І доброго здоров'я на всі віки.

Л у ц и п і р

І вам здоров'я доброго, мої ви побратими!

Гаразд, що це зібралися до гурту.

Сідаймо ж тут рядком та побалакаймо ладком.
Я, бачите, покликав вас на раду;
Треба пораятись про одно важне діло.
Нема мені покою через нього,
А через те – і всім нема спокою.
От хоч би й вчора тут... аж соромно признатись!
Та не про те кликнув я вас на раду,
А ось про що: не знаю, чи відома
Тобі, Анциболоте, Єва з раю?
Може, й тобі доводилось де бачить,
Сатанаїл же знає її добре.

А н ц и б о л о т

Я чув тільки про неї, а не бачив.

Л у ц и п і р

То і гаразд, що ти її не бачив,
Бо, вгляdivши, позбувся б супокою,
Як я його позбувсь... Так от тепер й годиться
Пораятись нам, як той спокій добути, –
Тобто – який ярміс нам пригадати,
Щоб Єву у наш гурт найшвидше залучити.

С а т а н а ї л

Якщо її одну, то невеличку частку
Ми справи виграєм, а з нею треба разом
Й полигача її – Адама залучити.

А н ц и б о л о т

Хіба вони обоє дуже вперті?
Великий пане наш! Ти тільки промов слово.
То я тобі водою їх добуду
У три мига! На хвилю підійму їх
Та і примчу тобі прямісінько під ноги.

Л у ц и п і р

Ну, спроста так цього не втнеш ти зразу:
Вони твою і воду зачарують.

А н ц и б о л о т

Ова-а! Невже вони від русалок здатніші?
Того ж добра у мене повні хвилі!

Л у ц и п і р

Що русалки твої? Принадні – правда,
Та тільки то бездушні облуди,
А їх – мені зовсім, з душею треба.

С а т а н а ї л

Водою ти своєю їх нізащо
Не полониш. Тут інше щось-то треба
Пригадувать.

Луципір
Крутни, Сатанаїле,
Своїм ти розумом, його у тебе в голові
Чимало міститься... Ти тільки поверни!

Сатанаїл

Великий пане мій! Мені здається,
Що перше всього Змія поєднати
Годиться нам. То – мудра тварюка!
І досподоби він придався дуже Єві,
Хоч і не сам, а ті дрібні оздоби,
Що вчеплено йому на голову та уха, –
Заклюнули у неї заздрість в серце.
А вже як шашіль та у кого заведеться,
То хоч які припони поламає,
Як тільки дещицю оту пообіцяєш.
До того ж в Єві в голові жіночий розум,
Хоч довгий він у неї та тоненький,
Як волосина та, й гнучкий, як волосина, –
Так і хияється, куди його повернеш...
А це – на руку нам ковінька добра!

Анциболот

Якщо вам Змія треба, то добути
Беруся я. Він до води охочий
І бовгається в ній трохи не щодня.

Луципір

(нетерпляче)

Зажди! Нехай Сатанаїл докаже
Своє попереду... А то – патяка.

Анциболот

Ну, коли так, то я й мовчати буду.

Сатанаїл

Я все сказав тобі, великий пане!
Більш доточать нічого вже не маю.

Луципір

А певний ти, що Змій нам допоможе?
Не змилить нам, бува, якщо до скрута
Йому тут прийдеться?

Сатанаїл

Про те – не знаю.

Додам тільки: хіба ми покладатись
На Змія будемо?... Робити нам самим
Все треба, а Змій – хай буде для облуди.

Луципір

Тобто це як?

С а т а н а ї л

А ось як, пане:

У Змія хто-небудь із нас сховається гарненько,
Щоб в рай доскочитися, а там вже і без його
Орудувать почне.

Л у ц и п і р

Це думка мудра!
І нічого її у довге відкладати.
Анциболот хвалився, що Змія нам добуде, –
Хай зараз добува!

Анциболот поривається.

С а т а н а ї л

Зажди, великий пане!

Тепер і я скажу, як ти казав недавно.

Л у ц и п і р

А що, пане?

С а т а н а ї л

(затиноючись)

Не знаю, що й казати...

Л у ц и п і р

Кажі, кажі... Все викладай до краю.
Не бійсь того, що, може, воно здасться
Нам навпаки... На те і рада,
Щоб все тут викладать без заборони.

С а т а н а ї л

Я мав казати про вчорашнє лихо,
Бодай воно ніколи не верталось!

Л у ц и п і р

(насуплюючись)

А до вчорашнього тобі яке діло?

С а т а н а ї л

Мені – ніякого. От тільки – задля справи,
Що ми задумали, коли б воно не стало
Навперейми.

Л у ц и п і р

Чого ж воно то стане!

С а т а н а ї л

Того, мій пане, що Арефа,
Певне, на всіх нас гнівом дише.
А гнів – то недоладна сила.
Вона годиться там, де рвати
Чи руйнувать потрібно, задля діла ж,
Де хитрощі вперед пустити треба,
Там гнів нам буде дуже шкодить.

Луципір

Хіба й шерепу ту ти думаєш на поміч
З собою взять?

Сатанаїл

Навіщо її брати?

Й без неї справимось. А от в чім лихо:
Якщо вона дізнається від кого
Про наші заміри й спересердя почне нам шкодити...
От я про віщо дбаю!

Луципір

А як вона нашкодити нам мусе?

Сатанаїл

Нашкодить як?.. Хіба Арефа й Єва
Не ягоди з однакового поля?
Обидві, бач, жінки й породи однієї,
Одна другій більш віри буде 'ннати...
Я буду завертку, приміром, так крутити...
А як Арефа навпаки її поверне,
Що з того вийде? Тільки – пшик!

Анциболот

То правда. Як ладу немає
Між усіма, то задля справи – лихо.

Луципір

То це мені її прохати треба?
Іти з поклоном до тії шерепи?
Луципір ще не зсунувся із глузду,
Щоб це зробив!

Сатанаїл

Навіщо це робити?

Воно й само тут зробиться, як пан не забороне
Мені з Арефою гарненько пошептатись.

Луципір

Про мене – хоч весь вік шепчися з нею!

Сатанаїл

Навіщо увесь вік? Мені і півгодини
Доволі буде... А от що треба,
Щоб пан нам ласкою своєю допоміг.
Жінкам ніщо на світі, як та ласка!

Луципір

Нехай її ласка лиха година!
Не діждеться вона від мене ласки.

Сатанаїл

А як не діждеться, то нічого і справи
Розпочинать... І райської красуні
Не доведеться бачити, як свого уха.

Луципір

(скрикує)

Не муч мене, лихая Сатанюго!
Роби що хоч. Роби що знаєш,
Тільки добудь її.

Сатанаїл

Великий пане!

Я все зроблю, що тільки зможу,
Що від мене одного то залеже.
Хай тільки не кородиться і той,
Від кого маю ждати підпомоги.

Луципір

Якої ждеш від мене підпомоги?

Сатанаїл

Поки з Арефою я буду гомоніти,
З Анциболотом ви по світу політайте.
Не забаряйтесь тільки: через годину, –
А якщо швидше, то ще й краще, –
Сюди вертайтеся ви... Тоді само вже діло
Покаже нам, що треба учинити.
Не треба тільки натягати отоси,
Як хочемо впрягти у віз коня;
А як впряжем, то й пуга не зашкоде!

Луципір

(здивовано)

Ну, та й крутій же ти, Сатанаїле!
Роби усе, що загадав вчинити.
Як зробиш до ладу – озолочу
Тебе всього... Ох, мука мені, мука!
Огнем пече мене моє бажання...
Збирайсь, Анциболоте, будемо летіти.

(Обидва зникають).

Сатанаїл

Озолочу?! Нащо здалась мені вона,
Обіцяна тобою позолота?
То – легкодухим забавка, а не тому,
Хто за усіх повинний працювати,
Та розум свій напружувати так,
Що зо дна голови аж мозок вгору верне!
Не позолоти я бажаю. Не про неї
Я дбаю тут, а про щось інше –
Корисніше і краще позолоти...
Як виграсмо справу, то вона
Блищатиме ясніш від позолоти
І самому державцеві досади

Такої втне, що від нестямки
Аж зашкварчить... От в чому сила!
І будуть всі казати, і будуть знати,
Що виграв справу ту – Сатанаїл!
Що силою своєю він з державцем
Урівні став... зробився сам державцем...
Ні, краще не гадати про це, бо аж морозом
Сипле за спиною... За працю!.. Чув,
Сатанаїле? Мерщій берись за працю!
(Подумавши, почина гукути).

Арефо, гей! Арефо!.. Ой, Арефо!

З'являється Арефа, уся закустрана та синя, як печінка. Вона ледве шкандибає, обпираючись на Іродча.

Арефа

Хто желіпає тут, немов його різачка
За пуп вхопила?

Сатанаїл

(набік)

Сама... сама наводе,

Спасибі їй, з чого почати треба

(хапається за живіт руками і в'ється на всі боки).

Ой, ой!.. Ой, лишенько!., вона,

Вона, триклятая, живіт увесь скрутила!

Підводе печінки!., всього мене судоме!..

Ой, допоможи, Арефо!.. пропадаю.

Арефа

(сердито)

Обтріскався чогось та й желіпаєш?!

Сатанаїл

(стогнучи)

Не знаю, матінко!.. І ріски не було

У роті в мене... О-о, пробі, пропадаю!

Змилосоєрдись, Арефо... В тебе зілля

Про всяку всячину в запасі є.

Подай мені хоч невеличку чарку,

А хоч півчарочки... Ой, пробі, пропаду!

(Хапається за живіт і сова ногами).

Арефа

(жалісливо)

Та не кричи, бо більш боліти буде.

Зажди хвилиночку, я зараз принесу.

(Мерщій зникає і незабаром вертається з шкаликом і чаркою у руках).

Знайшла перцівочки. На, чарупину випий.

Сатанаїл стогне. Арефа, хапаючись, наливає у чарку і подає Сатанаїлові.

С а т а н а ї л

Не можу я нічого в руки взяти...

Будь ласка, приведи до рота чарку.

А р е ф а

Добігався?!

(Нахили чарку до Сатанайового рота, той тихо випива).

С а т а н а ї л

Ох, животкова!.. Чи бач, як то легесенько пішла, –

Немов хто теплою рукою

Провів по животу... Ох, легше стає... легше!..

Спасибі, матінко, заступнице ти наша!

(Затихає, коли-не-коли потроху здригуючи).

А р е ф а

(з докором)

Тепер і матінка, й заступниця! А вчора,

Небійсь, як матінку напасть спіткала,

То помочі й не дав.

С а т а н а ї л

(зводячись)

Ти думаш, що в мене

Не обливалося серце кров'ю? Ох, ще й як!

Та що ж ти вдієш?

А р е ф а

Ще й що вдієш?

Буцим не знаєш сам, що треба було діять?

А от як самого тут лихо прикрутило,

То не до кого кинувся мерщій,

Як не до матінки!

С а т а н а ї л

До кого ж більш, як не до неї?

Одна ти тільки в нас і милосердя маєш.

Другі усі про себе тільки дбають,

А ти – за всіх стараєшся.

А р е ф а

Що, більше не болить?

(вказуючи на пляшку)

Може, прогонича ще одного пропустиш?

Чи буде й так?

С а т а н а ї л

Мабуть, не треба.

Відразу все рукою мов зняло!

Арефа поривається іти.

Куди ж се, матінко, заступнице ти наша?

Арефа

(вказуючи на пляшку та чарку)

А це де діти?.. В руках держатиму?

Сатанаїл

Нехай он син добро те однесе,

А ти посидь, попомони зо мною.

Арефа

(подаючи Іродчати пляшку й чарку)

На, однеси!.. Та тільки обережно,

Щоб не спіткнувся де та не розбив.

Іродча

Хіба дурний я, мамо, щоб спіткнувся?

Арефа

Часом й з розумними таке буває,

Як де загавиться. Неси ж та жди мене,

А я тут трохи попомоню.

Іродча зникає, Арефа сідає поблизу Сатанаїла.

Сатанаїл

Оце гаразд, що сина одіслала.

Малий ще він, – не все повинний знати...

А ми на самоті удвох з тобою

Любенько поговоримо про учорашнє.

Арефа

Знайшов про що балакати! Немов що добре...

Сатанаїл

Якби про добре, то про його

Й балакать нічого: воно й само

За себе скаже. А про вчорашнє лихо

Слід й побалакати, бо через його

Нема ладу ніякого між нами.

А без ладу що за життя! Безладдя!

Арефа

А хто ж той лад в безладдя повернув?

Сатанаїл

Та воно, бач, як добре розібрати,

То хіба й ти, Арефо, без вини?

Ти ж перша кинулась Луципірові в вічі.

Арефа

Нехай не робе так, превражий син!

Сатанаїл

Як робе? Ти знаєш, як він робе?

Арефа

Авжеж, що знаю... Учора ви

Про що змовлялися? Ти думаєш, не чула?

С а т а н а ї л

Ото-то й є, що чула, та не знаєш.

А р е ф а

О, ви багато знаєте!.. Куди які розумні!

А ти найнявся це за його заступатись?

С а т а н а ї л

От, бачиш, ти й мені спички заgonиш в серце!

Ну і чого, скажи, така ти нетерпляча?

От через це й ладу нема. Бо ти не хочеш

Про згоду дбати.

А р е ф а

Він, бач, хоче.

Ганяючись щоночі за другими?

С а т а н а ї л

За ким – другими?

А р е ф а

Як за ким?

А про кого плескав тобі він, щоб добути?

Бо жити, бач, без неї він не може!

С а т а н а ї л

Я розкажу тобі, як хочеш, все по правді,

То ти й сама побачиш, хто тут винний.

А р е ф а

Кажі!. Моя душа все добре чує.

С а т а н а ї л

А ти душі своїй не сповірайся,

А більше розуму питай... Цей побратима,

Хоч і холодний з себе, як та крига,

Зате дошукується правди всюди.

А от, твоя душа – то перша сестра з серцем,

А серце – водиться із почуттям, та й годі,

А почуття – сліпе, нічого знать не хоче, –

Хиляється, мов п'яне, на всі боки...

Що із його в житті за поводитар?

От через це душі й не сповірайся,

А якщо хоч, то я тобі доладно

Все розкажу, про що ми тут змовлялись.

А р е ф а

Ану, кажи, які нові ще брехні!

С а т а н а ї л

Не брехні – правда суцая!.. Ти в ямі

Оцій живеш та нічогісінько й не знаєш,

Що там заводиться на світі білім.

А ми літаємо усюди та й дізнались,

Що за дива наш ворог собі множе.

Ти, може, чула від кого про ту місцину
На сій землі, що раєм вона зветься?
То сторона – так-так! Не цих ярів та скель,
Де й серед дня нічого не побачиш.
А там тобі – усе, як на долоні:
Рослина всякая, звірота, птиці...
Добра багато там!.. І над отим добром
Старшим наставлено... якби ти тільки знала
Кого?.. І в сні тобі не снилось
Такеє диво! Їх там пара:
Він і вона. Ну, що то за хороші,
Що за принадливі на лихо придалися!
Рівняючи до себе, їх наш ворог
Із глини виліпив і свою душу
Надхнув у їх... То диво – ну, так диво!
Другого на світі такого не побачиш...
От ми з Луципіром й замислили, Арефо,
Під привід свій раю того добути.
Трудне це діло!.. Що там сили
Ворожої, – то і подумать страшно!
І вся та сила сторожить, як ока,
Із окола, а у середині – Адам, –
Те диво, чоловік двоногий, –
Своєю вірою його оберігає;
А помічницею йому слугує Єва...
От ми... того Адама й його Єву
Спокусить хочемо і на послугу
Тобі їх повернуть, щоб ти, Арефо,
Й собі тут мала підпомогу.

А р е ф а

Нащо мені здалась та підпомога?
Обходилась без неї й обійдуся!

С а т а н а ї л

А старість йде?.. Невже самій
Вік біля печі поратись?.. Ще поки сила –
То сяк і так... Та й те сказати:
Тобі – Луциперовій жінці,
Стовбичити коло такого діла
Та мурзатись у сажі коло печі?
Ні, ні, Арефо, не пристало
Тобі казати це... Давать порядок
Повинна ти та загадати,
Кому і що зробити треба,
А сповнити наказ – другі повинні!

А р е ф а

Якби ж у нас був лад, то так би і годилось.

С а т а н а ї л

Не можна відразу все настановити
Як треба чи як слід. Потроху та помалу
Воно настановляється... От бачиш,
Луципір про той лад оце й клопоче;
А ти?.. Таке надумала про отой клопіт,
Що соромно й хвалитись, щоб таке
Коли-небудь заклопало у голові в Арефі!

А р е ф а

Чому ж про це він не хвалився мені ніколи?
Чого все криється, неначе який злодій?

С а т а н а ї л

Та й чудернаста ти! Ми мали це зробити
Потайно від усіх, щоб здивувать тебе,
Щоб знала ти, як він тебе шанує...
А ти?.. Та годі вже плескати
Про ті помилки... Ти краще погадай,
Що ти лежиш собі, як пані, як цариця...
А за дверима там – стоїть твоя піддана,
Наказу жде... Та ще яка піддана?
І хто піддана та? Кому рідня?
Найстаршому із наших ворогів,
Що велича себе державцем всього світу!..
Подумай тільки ти: яку йому образу
Ми вчешемо оцим? Якії кипні
Будуть кипіть від того в його серці?!
Аж дух захоплює, як я про те згадаю!

А р е ф а

(замислившись)

Невже оце мене він так шанує?
Невже то так клопочеться про мене?

С а т а н а ї л

А ти не віриш?.. То – хай мене наверне
Важка ця скеля, що на їй сиджу,
І розговче, як ту погану жабу!
Нехай мені полопаються очі!
Хай подавлюся я, шматка до рота не довівши,
Коли брешу!

А р е ф а

То – дурно я

Той покліп на його складала?

С а т а н а ї л

Авжеж, дурнісінько!

А р е ф а
І він розгнівивсь?
І залишив про те, що перше мав зробити?
С а т а н а ї л
Не те щоб зовсім залишив, тільки охота
В його не та вже.

А р е ф а
Ти скажи...
Скажи йому, що я жалкую дуже,
Що те укоїлось... нехай мене пробаче.

С а т а н а ї л
Я то скажу... Та тільки краще,
Якби його сама перепросила.

А р е ф а
Радніша б я... Так де ж його візьмеш?
С а т а н а ї л
Він швидко вернеться... Хвалився мені,
Що він з Анциболотом трохи
На пригру полетить... Та он вони вертають.

Появляються Луципір з Анциболотом.

А р е ф а
Ох!., не знаю, як до його й доступитись.

С а т а н а ї л
Сміливіше, Арефо... одним махом!
Від несподіванки мерщій свого доскочиш.

Луципір і Анциболот спускаються на сусідні скелі.

А р е ф а
(підходить до Сатанаїла і становиться навколішки)
Прости мене, Луципере, що я...
Не знала я, дурна... ох, далєбі, не знала!
(Плаче. Сатанаїл і руками маха і головою киває на Луципера).

Луципір
Чого не знала ти? як очі видирати?

А р е ф а
Прости мене... довіку я... не буду...
(Плаче).

С а т а н а ї л
Змилосоердись, великий пане мій!
Нам треба згоди задля справи.

Луципір
(до Арефи)
Ну, годі скиглити... На перший раз прощаю.

А р е ф а
(радо)
То ти простив мене? О, вірная дружино!

(Припадає до Луципірової лапи і палко цілує).

Луципір

Ну, годі, годі вже... Сідай зо мною рядом
Та будемо справляти мирову.
Скликайте всіх сюди, – побенкетуєм.
А ти, Анциболоте, Змія
Нам з раю приведи. Нехай і він побаче.
Як весело у нас... Тільки не забаряйся!

Анциболот

(здіймаючись)

В одну хвилиночку, великий пане!

(Зникає).

Луципір

А ти, Сатанаїле, на наших погукай.

Сатанаїл

(б'ючи в долоні, гукає униз)

Гей, вовкулаки! домові!
Відьми із Лисої гори!
Водяники, лісовики!
Патлатії вихровики!
І все завзятеє лицарство
З Луципера страшного царства!
Мерщій збирайтеся в гуртки
Та мчіться, наче ті хорти,
Сюди – з цимбалами, бубнами
Та голосними скрипочками,
Потіште ви свого царя
Та скрикніть разом всі: ура!

Чутно здалека страшенний посвист, ляскучі заводи, гук, брязк і несамовиті вибухи. Появляється Іродча з очеретяною у роті; за ним лавами сунуть вовкулаки, домові, водяники, лісовики, вихровики і вся нечиста сила.

Іродча

(виграючи на очеретянці)

Ой, ду-ду, ду-ду, ду-ду!

Я на гору зійду...

Вся нечиста сила

(співає)

Плече з плечем наставимо,
З руками руки – вряд!
Луципіра прославимо, –
Державцеві він брат!
Ми всі за його встанемо,
За нашого царя,
І ворога здолаємо...
Ура, ура, ура-а-а!

Колом оточують місце, де сидить Луципір з Арефою. Появляється Анциболот. За ним біжить протічок і мчить на хвилях Змія.

А н ц и б о л о т

Оце тобі і нане царство, Змію.

А он наш пан,

(вказує на Луципера)

Вклонись йому низенько.

З м і й

Я чув давно про твою мудрість, пане.

Давно мене кортить чолом тобі ударить, —

Прийми мене до себе, в свою службу.

В розумного служить, то — іграшки, не служба,

А в телепня упертого — лихая мука!

Л у ц и п і р

Спасибі Змієві за його щире слово...

Його ми з радістю приймаємо до себе.

Ти, кажуть, сам мудрак. Мені таких і треба,

Бо маю взяти ваш рай в свою кормигу.

З м і й

Хороша сторона, — брехати не годиться, —

Одно в ній нудно, те, що — як сьогодні,

То так і завтра, — все еднано, —

Добро та віра, більш нічого...

Надолужа життя таке і геть-то!

Л у ц и п і р

У нас тут веселіш. А нуте, друзі,

Потіште гостя ви танком веселим

Чи піснею завзятою... А ти, Арефо,

Поклопочись, чим гостя нам вітати.

А р е ф а

(набік)

Ну, та й хороший він в своїй ясній кибальці!

Якби мені таку на мої роги?

(До Луципера).

Я зараз, друже мій, в одну хвилину!

(Зникає і швидко вертається, несучи в одній руці підставу, на котрій стоїть барило і кухоль, а в другій — на тарілці усякі наїдки.

Все те підносе до Змія з низьким поклоном).

Прошу пригубити моєї запіканки!

З м і й

(підніма голову і вмочає язика у кухоль)

О, добра ж то яка! Нектар смачний, та й годі!

Ще не доводилось мені добра такого пити.

А р е ф а

Прощу покорно всю. Як добра, то і другу
Ми налісмо. Вживайте на здоров'я!

Змій п'є; Луципір махає на нечисту силу.

Нечиста сила

(разом підхопила, співає)

Плече з плечем наставимо,
З руками руки – вряд!
Луципіра прославимо, –
Державцеві він брат!
Ми всі за ного встанемо,
За нашого царя,
І ворога здолаємо...
Ура, ура, ура-а-а!

З м і й

(п'яніючи)

Ура-а-а!

Починається несамовитий танок.

Заслони пада

СПРАВА ЧЕТВЕРТА

ПОСТАНОВА ПЕРША

Обставини першої справи. День. Адам сидить під деревом; Єва лежить на траві і замислившись дивиться у небо.

А д а м

А ти і досі ще, моя дружино,
Не позбулась свого важкого суму?

Є в а

Хіба сумую я? По чім ти примічасш?

А д а м

По твоїм личку білому та хмурих очах...
Які вони були колись веселі в тебе!
А глянь тепереньки, – обличчя твоє зблідніло
Та аж осунулось; на твої ясні очі
Упала темна тінь і світ їх заступила,
А на чолі лежить якась глибока думка
І свідчить, що в душі у тебе небезпечно.

Є в а

То все тобі здається так, Адаме!

А д а м

Чого ж лежиш ти, Єво, й не щебечеш
Так, як давно колись-то щебетала?

Є в а

Я... он дивлюсь у небо те високе.
Що розіслалося між нами та синіє.
Яке воно глибоке!.. Мої безсилі очі.
Як удивлюся я, здається, потопають
В тій глибині... Ні дна там, ані краю
Не дошукаєшся, – зія одна безодня!..
А, певне, край десь є... Що ж на йому,
На тім краю, скажи мені, Адаме?

А д а м

Господній там престол, моя дружино,
Свята оселя там всевічного державця!

Є в а

Ох, як мені хотілося б, Адаме,
Добутися туди! Дізнатись, що таке там –
Під тим наметом синім та глибоким?
Чому не птиця я? Чому не маю крилець,
Щоб знятися угору й полетіти
Високо-високо за ту блакить безмірну
Й довідатись, чи справді там престол господній?
Коли престол, то – перед ним упасти
І помолитися в святій його оселі...
Яка б тоді була щаслива я...

А д а м

Ти, може б, захотіла

Й бога побачити?

Є в а

Чому ж й не захотіти?

Чому не подивитися мені на того,
Кого щодня ми ухваляємо і молим,
Щоб він нам допоміг повік його хвалити?

А д а м

Ох, необачна голово! Ти все одно товчеш,
Все добуваєшся дізнатися про його,
Немов не віриться тобі, що він там є.

Є в а

Я вірю в те, Адаме... Та – віра та сліпа,
Як їй поводитарем не служать наші очі!

А д а м

Ні, Єво, – віра та – ясновидюща,
А очі в нас – сліпі. Ти нею засягнеш,
Куди очима засягнути годі,
Бо очі бачать тільки те, що перед ними,
А вірою ти мусиш засягнути
До самого господнього престолу
Й лице його сподобитись побачить.

Є в а

Чому ж я не сподобилась того і досі?

А д а м

Того, що мало віриш ти; що в твою віру
Прокралосся лихеє недовір'я
І непутить спокій душі твоєї,
І вірі не дає широкого простору.

Є в а

Нехай то – я... А ти ж, Адаме?
І ти ж ще не сподобився його побачить.

А д а м

Не уподобився... Його святая воля!
Про те – він зна... А все я сподіваюсь,
Що вимолю у його тії ласки.

Є в а

Щасливий ти!

А д а м

А ти хіба нещасна?

Є в а

Я?... і щаслива мов, та разом й нещаслива...

А д а м

(перебиваючи)

Ось годі-то тобі все про одно плескати!
Затеше собі в голову таку дурницю
Та й мучиться... Ти краще помолися.

Є в а

(сумно)

Молилась я... Не помога й молитва!

А д а м

Ну, то піди по раю проходися,
Пограйся з серною чи з оленем затнись
Навивпередки... Знайди собі роботу,
То нею й проженеш оті непевні думи...
А хочеш – подивись, як буду я боротись
З царем звіроти... Ми давно вже
Не борюкались з ним, не пробували сили.
(Схоплюється і, вдаривши в долошки, гукає).

Гривастий Леву! Йди сюди!

Іди боротися зо мною.

Здалека заревів Лев, аж листя на дереві затіпалося.

О-го-о, озвавсь!.. Іди ж сюди.

Та тільки, друже, не барися.

Дерево ще дужче заколихалося.

Незабаром з-за кущів вискочив Л е в і, підійшовши до Адама, почав лизати його руки.

Ти сам, мій приятелю? Де ж
Своїх подів?

(Усміхаючись)

Хіба не хоч,
Щоб другі бачили, як ти мене,
Мов прутика того, зігнеш в каблучку?

Лев задира голову угору і ласкаво заглядає Адамові у вічі. Адам, глядячи по голові Лева.

Шуткую я!.. А все ж таки поклич
Своїх, щоб і другі, бач, знали,
Яка в тебе страшенна сила.

Лев, піднявши голову, гукає. Почина збиратися з усіх боків звірота і оточувати колом місце, де стояв Адам з Левом і лежала Єва. Єва, угледівши серну, підвелася і покивала пальцем на неї; та мерщій прибігла до Єви.

Є в а

(пригортаючи серну до себе)

Моя ти серночко! Поки Адам із Левом
Будуть боротися, давай з тобою ми
Наввипередки бігати... Ну, починай!

Серна біжить, за нею Єва і незабаром обидві зникають з очей.

А д а м

(задивившись на Єву, як вона з розпущеними косами помчалася за серною)

От і гаразд, що Єва пригадала
Для себе забавку. Нехай побіга трохи.
Певне, ухоркавшись, захоче відпочити,
А відпочивши – позбуде і свій смуток.

(До Лева)

Ну ж, поборемося з тобою, побратиме,
Ти стань он там. Здіймись на задні лапи
Та звідтіля і йди сюди до мене.

Лев геть одходе, підіймається на задні лапи і знову пада на передні.

Еге-е! Прямцем ще не навчивсь стояти?

Ну, я тобі допоможу, мій друже

(Підходе до Лева і, взявшись за передні лапи, зводить його на задні, Лев тим часом хане за поперек Адама і, піднявши з землі, почина його носити).

Постій! Дай і мені узятися, як треба.

Лев не слуха і бігає з Адамом. Далі, піднявши ще вище угору, схили його на землю. Адам, ставши ногами землі, стає.

Ні, приятелю, стій! Тепер давай боротись.

Борються. Лев наляга на Адама, і той, знемагаючи, хилиється на всі боки.

Ого-го, укоренився!

(натужуючись)

Ну, боже поможи!

Зразу бере Лева і насадає його зверху. Лев важко дише.

А що, цар-звірю! Думав ти,
Що, маючи страшенну силу,
Мене ти нею зразу й подолиєш?
Ні, друже милий! Є над нами
Ще дужча сила – воля божа...
Як тільки я до його повернувся,
Кликнув його собі на поміч, –
То і не знать де ділась твоя сила
І підо мною ти відразу опинився...
Вставай же, велетню, та будемо хвалити
Ім'я його святе довіку-віку!

(Встає з Лева і почина співати).

Слава безмірная богові нашому,
Господу правди й добра!
Всесотворителю, життя подателю,
Слава, і честь, і хвала!
Славте господа всі! Величайте його!
Уклонися йому увесь світ, вся земле!..
Він великий є бог, над богами господь,
Його воля свята хай над нами вита!

З в і р о т а

(приспівує)

Його воля свята хай над нами вита!

А д а м

(озирнувшись)

Еге-е!.. А Єви і нема між нами?
Певне, кудись замчалася далеко.

(До звіроти).

Розходьтєся ж собі, куди хто знає,
А я піду та пошукаю Єву.

Звірота почина розходитись. Адам теж іде.

Заслона

ПОСТАНОВА ДРУГА

Широка поляна у раї. Посередині стоїть рожаїста яблуня з червонобокими яблуками. Кругом стовбура обвився Змій, ховаючи свою голову між гілками.

З м і й

Годі тобі по затінках ховатись,
Вилазь уже! Отут поміж гілками
Сховаєшся – ніхто і знать не буде,
Що ти тут є. Посидьмо та спочиньмо.

Тим часом, може, й наша Єва
Навернеться сюди.

С а т а н а ї л
(виляючи з Змія)

А тут зовсім безпечно?

З м і й

Не бійсь. Сюди до яблуні сієї
Мало й доходе хто. Усі її минають,
Щоб нею і очей не драгувати.

С а т а н а ї л
(виляючи аж на саму верховину)

Тут, справді, гарно: всюди видно...
Легенький вітер запашний
Помалу дише, а навкруги
Трава, як море, зеленіє...
Добро у вас тут, що й казати!
Так гарно, Змію, що мене
Аж заспівати пориває.

З м і й

Співай, як хочеться. Тільки тихенько,
Щоб голос не дійшов, бува, аж до Адама,
Бо той, добродій, як почує...

С а т а н а ї л
(перебиваючи)

То що? Послухає, як ти учора
У нас наслухався наших пісень.
Що, може, ми співати недотепні?

З м і й

Що то й казати! До співу ви удатні,
Тільки гукаєте безмірно дуже,
Аж в ухах дзеленчить. Тут так не можна.

С а т а н а ї л

То ж нас багато. А я, як сам,
То і тихесенько та гарно заспіваю.

З м і й

Ану, утни!.. Почуємо якої.

С а т а н а ї л

Колись я, Змію, голос мав на славу!
То вже тепер позбувся його трохи
(Співає).

В прозорій блакиті погожого дня
Гуляла Вечірня Зоря...
Хороша, як ранком рожева зоря,
А жвава, як хвиля на морі.

Тут саме з-за куців вискочила Єва з серною і, зачувши пісню, як укопана стала, а серна пробігла геть.

Веселі, безжурні подруги її
Віночком кругом оточили.
Співали подрузі пісні голосні.
Танком чарівним веселили.
Сама танцюриста, Вечірня Зоря,
Така була рада таночку, –
Виступцем дрібненько перед свій вела
В блискучому яснім віночку...
І синее небо, і Сонце ясне
Дивились на те й дивувались,
Як подруги коло водили своє,
Веселим танком забавлялись.
Один тільки Місяць на те не дививсь,
Сховався за темнії хмари.
У тій самотині він тяжко нудивсь
Й від серця міняв свої плями.
Пекуча досада на душу його,
Мов ніченька темна, упала,
Що Зоря Вечірня давно вже, давно
У парі із ним не гуляла.
А скільки він з нею нічок прогуляв
По синього неба просторі?
Яких тільки любих він слів не чував
Від Сонечка ясного доні?
Та мати старая помітила те
І спать скільки днів не лягала, –
Дитя необачне, дівча молоде,
З очей із своїх не спускала.
Вона ще раніше, ніж дочка її,
Вподобала того гультя,
А він по єдинцю то тій, то другій
Нашіптував, як їх кохас...
І от утомилася мати стара,
За гори пішла спочивати.
А Місяць з-за хмари, неначе мара,
Вискочив та й ну танцювати!
Як дзига, кружає він коло Зорі,
Садить гопака, вибивас!..
Й незчувся сердега, що вже з-за гори
Сонечко ясне впливає.
Вискочило люте з мечем у руках

Й Місяця мечем черконуло...
Аж охнуло небо! В блакитних полях
Червоною кров'ю линуло...
«Оце тобі, зраднику, плата за те,
Щоб ти до обох не лицявся!» –
Гукнуло знічев'я Сонце золоте...
А Місяць за гору скотився...
Від його на небі тільки й завис
Один невеличкий серпочок,
Та збоку від його якось запинивсь
Вечірньої Зорі віночок...

Є в а

(підходячи до Змія)

Це, Змію, ти співаєш гарно так?

З м і й

Ні, Єво. Я співати не умію.
Це гість до нас прибув такий співучий.

Є в а

(здивовано)

Гість, кажеш, Змію? Де ж той гість?
Я зроду-віку не чувала
Таких пісень... Аж серце в'яне,
В душі моїй бринить і досі
Його сумний, журливий голос.

С а т а н а ї л

(скакнувши з дерева, вклоняється Єві низенько)

Поклон тобі, чудове диво світу,
Вродлива квіточко хорошого раю!

Є в а

(жахнувшись)

Господи! Відкіль оця проява?
Де узялась вона, скажи, мій вірний Змію?

З м і й

Злякалась, Єво?.. Не лякайся
Та з гостем цим любенько побалакай.

С а т а н а ї л

Звідкіль, питаєшся? Щоб знала,
То я тобі повідаю всю правду:
Я з сторони далекої тієї,
Де все те вкоїлось колись,
Про що виспівував у пісні.

Є в а

Що ж привело тебе сюди до нас?
Чого й за чим?

С а т а н а ї л

На тебе подивитись.

Усюди ходе чутка, Єво, що нема
Нічого кращого від тебе в світі...
Дійшла та чутка і до нас.

Є в а

Ти плещеш богзна-що таке!

С а т а н а ї л

Не вчивсь брехати я ніколи, Єво,
не брехав ні перед ким до сього часу.
А чутка, що до нас дійшла, збрехала...
Вона плескала нам, що буцім ти
Вдалась тільки хороша та вродлива
Ні, Єво, ти... далеко більше, ніж вродлива:
Цариця ти, богиня над красою!

Є в а

(заширівшись, маха руками)

Що це ти кажеш?.. От – дивись,
Усю мене аж засоромив...

С а т а н а ї л

Дитино непорочная! Якби
Була ти в нас, то ми б настановили
Тебе царицею своєю в нашім краї
І поклонялися тобі щодня,
Як тій богині! А то даремно
Ти зносиш тут свою красу,
В цьому чудовім пишнім краю,
Де і без того пребагато є див усяких.

Є в а

А ваш край

Хіба від нашого бідніший буде?

С а т а н а ї л

(вказуючи рукою)

Ти бачиш гори он? У тих горах,
Посеред скель високих, що сягають
Своїми верховинами за темні хмари, –
Ми пробуваємо.

Є в а

Хто ж ви такі?

С а т а н а ї л

Ми, Єво, ті, хто на світі не знає
Кінця-краю своїй безмірній силі!
Хто виміряє час не тим, що буде,
Чи вже пройшло, а довгими віками,

Що їх перелічить ніхто не зможе, –
Бо й щоту їм нема, як і кінця немає...
Ми ті, кого не дано вам збагнути
Ні розумом своїм, ні думкою прудкою,
Ні вірою безмірною, що нею живе.
Бо розумом своїм ви мусите сягнути
Не дальше від того, що бачать ваші очі
А думка в вас хоч і сягає дальше,
Та – немічна і до землі прикута –
Не здійметься вона високо вгору
І не пірне у глибину-безодню,
Щоб осягнути їй оцю озію – світ...
А віра ваша що? То одна неміч
Тієї сили вашої, що розумом зветься, –
Другий, бач, край короткої вервечки,
Що нею виміряєте дива на сьому світі.
І от, як не хапа її, то той уривок,
Що вірою звете, приточуєте ви
До розуму свого – бери, мовляв, хоч ти,
Бо в мене ні снаги, ні сили більш немає!..
От ваша віра що!.. Посмішище, та й годі,
Нікчемна витівка короткого ума!

Є в а

Ти щось таке страшне мені мовляєш,
Що я, вчуваючи його від тебе вперше,
Боюсь своїх думок до його припускати.

С а т а н а ї л

Боїшся? Ще б пак не боятись, Єво,
Коли ти призвичаїлась тільки до того,
Що в тебе на виду та кидається в вічі.
А ти відкинь свій страх та подивися
На дива світові тверезими очима,
То і побачиш, що у йому немає
Нічого мудрого, а все так просто.

Є в а

Як просто? Ні, неправду це ти кажеш.
Якби було все просто, то було б
Усе однакове. А то поглянь тільки,
Якого дивища немає в світі?
Глянь, он земля: чого на їй немає?
Тут ось – густа травиця зеленіє,
А там – високе дерево буяє вгору...
Кружає мошкара... літає птиця всяка...
Плазає гад... звірюка ходе – біга...

Життя немов кипить та аж стріляє в вічі!..
І все те не скидається одно на друге,
А ти мовляєш: просто!.. І це тільки
Тут, на цій землі... А там, на небі,
Звідкіль до нас сюди іде й доходе
Блакить безмірна та виблиска зірок,
Чи місячне холоднее проміння,
Або огненні іскорки палкого сонця?..
І все, по-твоєму, це просто? Ні, це – мудро.

С а т а н а ї л

(лукаво усміхаючись)

Це мудро все тільки для вас –
Дітей землі, а задля того,
Хто зна, як все оце колись заводилося тута,
То мудрості ніякої немає.

Є в а

Хіба ти знаєш се?

С а т а н а ї л

Авжеж, що знаю.

Є в а

(злякано)

То ти?.. Ти будеш... бог?

С а т а н а ї л

(регоче)

Оце втяла! Ану, скажи мені,
Який він є? Ти бачила його?

Є в а

Якби я бачила, то й не питала б.

С а т а н а ї л

Відкіль же ти дізналася про бога,
Коли не бачила його ніколи?

Є в а

Мені казав Адам... Та і сама я помічаю,
Що є над нами щось таке,
Що мусе керувати нами.

С а т а н а ї л

Химеро безпросвітна короткого ума
І розуму недужого недоумку ти темний, –
Оце ви самі й є!.. Оплутали тебе,
Нещасною, оці всі забобони
І ти їм віри ймеш?.. Ох, Єво, Єво!
Не при твоєму б розуму таке мені плескати!

Є в а

Що ж я плещу? Кажу про те, що знаю.

С а т а н а ї л

Кажи ти краще: не що знаєш,
А у що віриш.

Є в а

Хай: і в що вірю.
Чого ж смієшся ти? Якщо не так,
То ти скажи, у чім я помиляюсь?

С а т а н а ї л

Нема того, в чому б не помилялась віра!
Бо чим ти вивіриш, чи правда те,
Що вона каже?

Є в а

А що ж не помиляється?

С а т а н а ї л

Один то розум.

Є в а

Ти ж сам отут казав,
Що він у нас короткий дуже.

С а т а н а ї л

Що він короткий, то тому виною
Самі ви будете, бо не клопочетесь про те,
Щоб він у вас коли-небудь подовшав,
Та ще до того й глушите своєю вірою такою.

Є в а

Що ж треба діяти, щоб він у нас подовшав?

С а т а н а ї л

Не вірити тому, чого не знаєте самі,
Про що ви не довідались отут допевна.
Одкиньте геть химерну вашу віру
І тільки розумом одним все добувайте.
То незабаром ви поробитесь самі
Такими мудрими, як і ваш бог.

Є в а

Що кажеш ти? Чи нам із ним зрівняти,
Коли він сам нас виліпив з землі,
Надхнувши цяточку свого святого духу?

С а т а н а ї л

Ох, ви, задурені химерами такими!
Нещаснії в своїм житті-скитанні,
Не знаючи, куди воно у вас простус
Й до чого доведе!.. Про віщо ж мені з вами
Отут балакати? Та й нащо?

(Поривається їти).

Є в а

Постій! Не кидай нас. Ще хоч хвилину
Зостанься тут... Я мала щось спитати

Тебе, та взяв ти й перебив.
Я, бачиш, вперше отут чую
Від тебе таку річ... І не звезду
Своїх думок ніяк докупи.
Зажди. Скажи мені – тільки по правді –
Хто будеш ти?

С а т а н а ї л

Ти правди хоч?

То ось вона: я, Єво, дух...
Дух вільний – без кінця і краю,
Дух розуму – цікавого всезнайки
І неймовірності прихильник щирий,
А віри вашої – довічний супротивник.

Є в а

То й богові ти супротивник будеш?

С а т а н а ї л

Коли ваш бог завдав вас у неволю
Й законами себе одгородив,
Щоб ви ніколи з ним не порівнялись, –
То я такого бога супротивник.
Бо що то є за бог, коли не хоче він
До себе підпустити своє творіння?
То – славолюбець буде, а не бог!
Безсилий славолюбець, що боїться,
Щоб хто бува не вкрав у його слави
І через те других не підпуска до себе.

Є в а

(загадавшись)

Як я подумаю, то все, що ти це кажеш,
Мені здається правдою... Тільки чогось боюся
Такої правди я.

С а т а н а ї л

Ото-то й є,

Що задурманились ви вірою своєю!
А ти одкинь її і добивайся
Всього тверезим розумом одним.
Тоді сама побачиш, що немає
Нічого на світі таємного такого.
Про що б ти не довідалася ним...
Та годі вже! Наговорився так,
Аж у горлянці в мене пересохло.
Нема у вас чого-небудь такого,
Чим би годилось проквасить трохи душу?

Є в а
Чого ж тобі? Води хіба нап'єшся?
С а т а н а ї л
(указуючи на яблуно)

Он – яблука. А потурбуйся, Змію,
Зірвати хоч одно. Певне, вони смачні у вас,
Бо, бач, які вдалились червонобокi!

Змій зриває яблуко і подає Сатанайлові.

Є в а
(жахаючись)

Ти хочеш їсти їх? Закинь мерщій, благаю,
То яблука такі, що не годиться їсти.

С а т а н а ї л

Чому?

Є в а

Бо дерево оте закляте!

С а т а н а ї л

Ким і за що?

Є в а
Закляте богом!

Хто з його овощ з'їсть, то буде знати
Лихе і добре.

С а т а н а ї л
То і гаразд, як він
Про все оте дізнається, – мудрішим стане.

Є в а

Зате повинний буде вмерти.

С а т а н а ї л

Я смерті не боюсь. А хто її боїться,
То хай не їсть.

(Куса яблуко).

Є в а

О боже! Що ти робиш?

С а т а н а ї л

Не накликай його

(їсть)

А яблуко – смачне!
Ти, Змію, куштував?

З м і ї

Ні, не доводилось.

С а т а н а ї л

То покуштуй.

Змій зриває яблуко.

Є в а
(до Змія)

Й ти будеш їсти?

З м і й
Атож. Хіба мені й не можна?
(Їсть).

А справді, яблучко смачне вдалося.

Є в а
(про себе)

Кортить й мене. От тільки чогось страшно.

С а т а н а ї л
А ти не бійсь. Чого його боятись?
Просте се діло: взяв та й їж.

Є в а
Гріха боюсь.

С а т а н а ї л
(вказуючи на Змія)

А він, бач, не злякався.

Є в а
(дивлячись на Змія, про себе)

Я думала, що зразу він умре,
А він живісінький... Іще, дивись, зриває.

З м і й
(подаючи яблуко Єві)
Хоч, Єво? – На!.. Смачні вони по правді,
Не то що наша пісна МАННА:

Є в а
(беручи яблуко у руки)

Дивись, яке воно хороше, справді, –
Червонобоке, наливне! Немов всміхається.

С а т а н а ї л
А покуштуй, яке воно на смак!

Єва кусає.

Ну, що?

Є в а
І справді: добре!.. В роті тає,
Солодким соком залива.

С а т а н а ї л
А що ж іще ти почуваш?
Смерть не ввижається, бува, тобі?
(Регоче).

Починають збігатися хмари і заволікають небо. Здалі показується А д а м.

Є в а
Он і Адам.

(Радо до його).

Адаме, друже мій!

А да м
(підходячи)

Де се ти, Єво, забарялась так довго?

Ходив, шукав тебе по всім раю...

Є в а

Я тут була із Змієм та...

(До Сатанаїла).

Не знаю,

Як звать тебе.

С а т а н а ї л

Сатанаїлом, Єво.

Є в а

Чудне яке мення!.. Чи й вимовлю його?

(До Адама).

Забивсь до нас сюди оцей прохожий

Та тут розказує таке, Адаме!..

Адам підходе до Сатанаїла і прикро обдивляється його.

С а т а н а ї л

(низько уклоняючись)

Поклон тобі, мічна підпоро віри!

А да м

(суворо)

Ти хто такий і звідкіля узявся?

С а т а н а ї л

Нехай тобі про се повіда Єва.

Я забаривсь. Пора уже додому,

Бо, бачиш, дощ який он наступає.

(Зникає. Хмари з усіх боків сходяться і закривають небо).

Є в а

Куди зникаєш ти?

(Гука)

Сатанаїле!

А да м

Не клич. Хіба тобі не видко, хто такий то?

То – дух лукавий, Єво... одсахнися!

Є в а

Ні, не лукавий дух ото, Адаме!

Якби ти чув, про що казав він тута,

Які тільки розумні мовив речі, –

Ти б сам дізнався, що то не дух лукавий,

А посланець якийсь до нас від бога,

Якщо тільки не самий бог і є.

А д а м

Що це ти плещеш, Єво? Схаменися!
Де видано, щоб бог зійшов до нас з тобою?
Не заслужили ми ще від його такої ласки.

Є в а

Не віриш ти? То попитай он Змія,
Який він мудрий та розумний вдався.

А д а м

(неймовірно дивлячись на Єву)

Ох, Єво, Єво! Горить твоє лице, немов жарина
Палають очі, як огонь... від тіла так паше...
Якесь тепло від його йде гаряче...
Що вкоїлось з тобою, Єво?.. Чи бува?..

Є в а

(перебиваючи, горнеться до Адама)

Адаме! Друже мій єдиний!
Моя підпоро, моя сило!
Ти думаєш, що я тебе змінила на того чужинця?
Ні, ні, Адаме!.. Він – розумний,
А ти – хороший, прехороший...
Я одного тебе тільки люблю.
З тобою хоч куди піду,
Хоч на край світа!.. Друже мій!
Моя порадонько єдина,
Моя ти вірна дружино!
Люблю тебе... люблю... люблю
Й любить довіку тебе буду

(Заглядає Адамові у вічі).

Розсердивсь ти?.. По очах бачу,
Що ти розсердився за те на мене,
Що з ним балакала.

А д а м

Не серджусь я,

Хоч не втаюсь, що гіркая досада
Взяла мене, що ти надовго, Єво,
Кудись від мене утікала.
Тебе шукав я всюду довго...
Весь рай сходив... Не думав я,
Щоб ти забилася сюди,
Під оцю яблуню закляту.

Є в а

(усміхаючись)

Закляту, кажеш?.. А якби
Покуштував ти яблучка із неї?

От би довідався, що від його
Нема смачнішого нічого в світі!

А д а м
(жахаючись)

Хіба його ти куштувала, Єво?

Є в а

Одного з'їла... Тільки іще, Адаме,
Ще хочеться. Давай удвох з'їмо.

А д а м

Ти їла, Єво?.. Та це ж – гріх!
Умерти ти повинна, Єво.

Є в а

А бач, живісінька-таки і досі.
Здається, від його ще здоровіша стала,
Аніж була... Оце тобі, Адаме,
Доказ найкращий, що то все,
Що ти мені не раз казав про його, –
Хто, мов, із'їсть його, то зразу вмре, –
Усе те вигадки одні, та й годі!

А д а м
(про себе)

І дивно, й чудно се мені!..
Живісінька... ще краща стала...

(до Єви).

Скажи мені таки по правді, Єво,
Невже його ти їла?

Є в а

Неймовірний!

Хоч забожитися тобі, то їла!..
І Змій, і я, й захожий той чужинець, –
Усі ми їли. І як бач –
Усі живісінькі і досі.

А д а м
(про себе)

Хіба й собі?..

(У голос).

Ні, страшно... страшно!

Є в а

І я попереду боялася, Адаме,
Та страх отой перемогла...
Ти знаєш, друже?.. Темні хмари
Находять он. Дощ, певно, буде.
Давай під яблуню сховаймось,
Переждемо, поки перейде дощ.

Тим часом яблучок нарве нам
Змій з яблуні... От ми під дощ гарненько
Й поснідаєм.

Накрапа дощ.

О, бачиш, почина!

Адам а Євою підходять під яблуню. Змій мерщій поплазав угору, зірвав двос яблук і подав їх Єві. Єва, розглядаючи яблука.

Оце тобі червонобоке, Адаме,
(подає Адамові)

А це, білявеньке, нехай уже мені,
Бо я попереду червонобоке з'їла.
(їсть).

А д а м

(задивляючись на яблуко)

Хороше, справді!.. Чи таке-то
І на смак буде?.. Одхасни,
Господня сило, від гріха тяжкого
Й благослови свою цю овоц.
(їсть).

Здалека чутно грім. Хмари зовсім покрили небо; стає темно, як уночі. Здіймається буря. Доносяться страшенні заводи, писк, луск. Появляється Гродча; за ним – лавами суне нечиста сила; далі – Анциболот з Сатанайлом, а на самому кінці – Луципір з Арефою.

Г р о д ч а

(виграючи на очеретянці)

Ой ду-ду, ду-ду, ду-ду. Я на гору зйду.
А на гору зйду,
Чоловіка знайду.
Та і буду водить,
Та і буду дурить,
Поки в яр не заблудить.
А в яру його надушу,
Та витягну з його душу,
Та й повішу на грушу,
Та і буду дзьобать,
Та і буду клювать,
Щоб і наших було знать!

Нечиста сила

(співає)

Плеche з плечем наставимо,
З руками – руки вряд!
Луципера прославимо, –
Державцеві він брат.
Ми всі за його встанемо,

За нашого царя,
І ворога здолаємо...
Ура, ура, ура!

З м і й

(звучає з дерева)

Ура, ура! Наша взяла!

А н ц и б о л о т

(здивляючись на Адама та Єву, до Сатанаїла)

Ну, та й добрячу пару підчепив ти!

С а т а н а ї л

(до Луципера і Арефи)

Тобі, мій пане, на послугу
Добув таки оцю уперту пару.
Прийми її від мене на ознаку
Моєї служби вірної до тебе, пане.

А д а м

(злякано)

О боже мій! Нечистая вся сила
Іде на нас. Спаси нас, боже!..

(Пада навколішки).

Л у ц и п і р

Ти й так багато вже молився тут.
Вставай лишень та йди тепер за нами.

А р е ф а

Та й преподобницю свого бери з собою,
Нехай вона й мені ще попрослуже.

(Протягають лапи, щоб достать Адама і Єву).

Л у ц и п і р

(до Арефи)

Лови його прямисінько за шию.
А я оту за коси сам спіймаю.

(Про себе).

Аж дух захоплює, така з себе хороша!
Тепер я поживлюсь тобою, моя крале!

Нечиста сила

(звучає)

Плече з плечем наставимо,
З руками руки – вряда!..

Грім.

А н ц и б о л о т

(хитаючи головою, до Сатанаїла)

Ох, краще б нам у це не устрявати,
Щоб не здобуть собі, бува, напасті.

Сатанаїл

Дурний ти, бачу, зроду вдався,
Таким зостанешся й довіку!

Тут саме гогонув страшенний грім, свіркнула огненна блискавиця. Сатанаїл закрутився і опукою гелпнув на землю, розливаючись чорною смолою.

Луципір

Отак! Пропав і захід, і слуга...
А щоб тебе, дурний Сатанаїле!
І нащо ти спокутував того
Проклятого Адама?... З мене б й Єви
Було доволі... Тікайте ж, хто куди улуче!

Уся нечиста сила з Луципером, Арефою, Анциболотом і Іродчам, як те гайвороння, розлітається на всі боки. З неба доноситься грізний поклик.

Голос з неба

Що ти таке вчинив оце, Адаме?

Адам

(падаючи ниць на землю)

Прости мене, мій милий боже,
Що Єви я послухався... Одна вона...
Одна вона всьому отут виною.

Голос з неба

А ти святий, бач? Неповинний
За те, що слухався її умови?
Іди ж ти пріч звідсіль, з мого раю,
Й кривавим потом добувай собі
Щоденний хліб з землі сирої!
Бо незугарний ти того, щоб так ганьбити
Цей край, де тихо й без клопоту
В йому прожив би ти увесь свій вік.
Іди ж мерщій! Й свою спокусу – Єву
Бери з собою. Нехай тепер вона
За те, що гріх тяжкий вчинила –
Закон зламала мій – хай буде
У муках дівтору тобі рожати!
А ти – гидкий, лукавий Змію!
Будь проклятий, що спокусив
На гріх тяжкий їх! Лазь довіку
Ти по землі і жалом гострим
Адамову п'яту вишукуй, лютий,
Й жали його, аж поки він на гамуз
Не розтовче твоєї голови лихої!

Змій кидається до Адама, хоче вкусити. Той схоплюється і хапа дрючину.

Голос з неба
Яким ти неймовірним став, Адаме!
Ні, Єва правду каже: ти спасешся
Тільки любовою... І я тобі колись
Подам любову ту – свого месію...
Іди ж з раю... працєю... та сподівайся.

Заслона пада

АПОФЕОЗ

У невеличких яслах лежить народжений Христос. Над його головою стоїть і сяє у небі ясна зоря. З одного боку над яслами схилилася Божамати, а з другого – стоять волхви, уклоняючись Христові. З неба доноситься пісня.

Слава богів у високостях!
На землі – спокій,
А над людьми – Божа ласка!

ОДЕРЖИМА

Драматична поема

I

Берег понад озером Гадаринським¹. Далеко на горизонті ледве мріють човни коло берега і чорніє люд, що хмарою заліг далекий берег.

М і р і а м, «одержима духом», в глибокій тузі блукає поміж камінням понад берегом, далі зіходить на шпиль скелі і дивиться не на берег, а в глибину пустелі, вона бачить там когось удалині.

М і р і а м

Він там, він все сидить так нерухомо,
як те каміння, що навколо нього.
Над ним – мені здається, я те бачу, –
нависли думи хмарою важкою,
от-от з них стрілить ясна блискавиця
і цілий світ осяє. Ох, коли ж,
коли вона розіб'є темну хмару?
Хоч би мене убила блискавиця,
я прагну, прагну, щоб вона злетіла,
щоб хоч на мить чоло те просіяло.
Годівлю дав юрбі, тілам і душам,
всім дав спокій, а сам у сій пустелі
пасе думок отари незчисленні.
Нема їм впину, а йому спочинку...

¹ Гадаринське озеро – біля міста Гадари в Палестині. Тепер це місце зветься Мукса.

Який він садинокий, боже правий!
Невже йому не можна допомогти?
Невже він завжди буде садинокий?
«Мессія прийде в славі світ судити» –
так сказано в пророцтві, більш нічого.
І правда, й милосердя – все для світа,
а для Мессії що? Чи тільки слава?
«Війна і звада, смерть, недуги зникнуть,
мир буде на землі і щастя в людях...»
А для Мессії? – знову «слава в вишніх»?
І тільки слава? О, яка ж то кара
Мессією, що світ рятує, бути!
Всім дати щастя і нещасним бути,
нещасним, так, бо вічно садиноким.
Хто міг би врятувати його самого
від самотини, від страшної слави?

(Пригнічена раптовою втомою, сідає під скелею і схилиється на камінь).

Чого ж се я слідом за ним блукаю?
Чого? Сама не знаю. Певне, дух
мене сюди завів на певну згубу.
Ну, що ж! нехай! Мені тут гинуть краще,
ніж в іншому місці. Я загину тут,
я вигостила погляд у пустині,
мов соколиний зір, – все виглядала,
чи він хоч не подивиться на мене?
Не подивився і не обернувся...
Занадто вже буйна була надія!
Чого ж я сподівалась?.. Я не знаю!

*(Розхитуючись, як ті, що голосять на гробі, співає стиха тужливу східну пісню,
довго, без слів).*

Про се співати можна, а сказати
слів не стає.

(Співає знов).

Яка була юрба
за ним, як він ходив по Галілеї?²
І кожний встиг торкнути хоч одержу,
хоч край плаща Мессії, тільки я
торкнути не посміла, бо нічого
просить не мала в нього: ні здоров'я,
ні страв на безхліб'ї. Я не знаю,
чого я йшла з юрбою...

(Співає знов).

² Галілея – північна частина Палестини.

Він нікому
не відмовляв потіхи і поради.
Кому що бракувало, він давав.
(Співає).

А що ж мені бракує? О Мессіє,
ти, може, знаєш?!

Незамітно для Міріам Мессія наблизився до неї з-за скелі, надійшовши з пустині, і схилився над нею.

Мессія
Знаю, Міріам!

Міріам
(жахнулась)

Учителю!

Мессія
Не бійся, жінко, спокій
я хочу дати тобі.

Міріам
О, я не хочу,
не хочу я спокою!

Мессія
(лагідно і разом суворо)

Міріам,
Се дух в тобі говорить. Чом не хочеш?
Спокою прагне всякий.

Міріам
Але ти,
учителю, покинув той спокій,
що був у тебе в тихім Назареті³.

Мессія
Ти дорівнятиш хочеш...

Міріам
(з поривом)
Ні, Мессіє,

я не рівняюся до тебе, ні!
Я знаю те, що я нещасна жінка.

Мессія
Так нащо ж ти зрікаєшся спокою,
єдиної потіхи всіх нещасних?

Міріам
(з раптовою одвагою)

Бо ти його не маєш, сине божий!

Мессія
Яке тобі до мене діло, жінко?

³ Назарет – невелике місто в Галілеї.

Міріам, знищена, збентежена, закриває лице покривалом і повертається йти геть.

Мессія

Стій, Міріам, скажи, ти в мене віриш?

Міріам

(не одкриває лиця)

Я вірю, що ти божий син, Мессіє,
і всім, окрім мене, даси рятунок.

Мессія

Усім, крім тебе, жінко?

Міріам

Ти сказав.

Мессія

Я не сказав того.

Міріам

Та я те чула.

Прости, учителю, я мушу йти.

(Відступає).

Мессія

Куди ти йдеш?

Міріам

Не знаю. Так, на безвість.

Мессія

Чого ж ти йдеш?

Міріам

Бо мушу йти.

Мессія

Навіщо?

Міріам

Ти знаєш. Ти – Мессія! Я не знаю.

Мессія

Зостанься тут.

Міріам мовчки спиняється.

Мессія

Скажи мені, ти чула,
що говорив я людям?

Міріам

Так, Мессіє.

Мессія

Ти прийняла мої слова?

Міріам

Ніколи

я не забуду їх.

Мессія

І вслід їх підеш?

М і р і а м

Вони слідом за мною підуть всюди,
волаючи: «Ти йдеш в неправу путь!»
І, мов на жар пекучий, наступати
я буду на слова твої огнисті, —
сліди мої від них криваві будуть.

М е с с і я

Уперта річ твоя, ти мов рабиня,
що знає волю пана і не слуха.
Таких рабів сувора кара жде.

М і р і а м

(падає навколішки)

О, горе! Впала вже на мене кара,
і вже її ніхто не здіме з мене!

М е с с і я

У тебе мало віри. Якби ти
хоч зерня віри мала...

М і р і а м

О, я вірю,

без краю вірю в тебе, сине божий,
та я не вірю в себе! Я не вірю,
щоб я могла твої слова прийняти.

М е с с і я

Таке смирення гірше від гордині.

М і р і а м

О, сто раз гірше, я те добре знаю,
і з того розпач мій.

М е с с і я

Ти не наводь

обмови зайвої на власну душу, —
такою чорною вона не може бути.

М і р і а м

О ні, учителю, вона чорніша,
ніж хата-пустка, що після пожежі
чорніє порожнечєю. Вода
твоїх речей, цілюща та живуща,
душі моєї вигоїть не може.
Вода боронить від огню живого,
згорілу ж хату дарма поливати.

М е с с і я

Та що тобі спалило душу, жінко?

М і р і а м

Не знаю, чи ненависть, чи любов.

Мессія
 Кого ж ненавидиш ти?
 Міріам
 Ворогів.
 Мессія
 Своїх?
 Міріам
 Твоїх.
 Мессія
 Я їх казав любити.
 Міріам
 А я люблю... не їх.
 Мессія
 Вони для тебе, як і для мене, ближні.
 Міріам
 Але я
 від них далека, наче від сьхидни⁴.
 Мессія
 Вони не відають, що творять.
 Міріам
 І сьхидна
 неспвідома, а всяк її розтопче,
 як стріне на шляху.
 Мессія
 Якби сьхидна
 могла покинути свою отруту,
 вона була б не гірша від голубки.
 Міріам
 Але вона отрути не покине.
 Мессія
 Про царство боже на землі ти чула?
 Міріам
 Та я ж тепер ніде його не бачу.
 Мессія
 Ти дивишся й не бачиш, маловірна.
 Міріам
 Так, не бачу! Світло твого духа
 мене сліпить. Чим ти мені ясніше,
 тим душі ворогів мені темніші,
 тим менш сьхидна схожа до голубки.
 Не маловірна я, занадто вірю,
 віра та мене навiк погубить.

⁴ Сьхидна – тварина, що в давні часи вважалась дуже отруйною, хоч насправді вона не шкідлива.

Я вірю, що ти світло – і тако го
ся темрява до себе не приймає?
Я вірю, що ти слово – і тако го
отой глухорожденний люд не чує?
Їм, може, треба іншого Мессії?
Їм, може, сина божого не досить?

Мессія

Вони сліпі, вони ще не прозріли,
самого слова мало їм для віри,
їм треба діла.

Міріам

Ти творив дива!

Мессія

Творив дива ще тільки над водою;
сього не досить – треба крові.

Міріам

(з жахом)

Крові?

Чиєї крові, вчителю?

Мессія

Моєї.

Міріам

Хай їм вона на голову впаде!

Мессія

Не проклинай, вертається прокляття
на того, хто сказав його.

Міріам

Нехай!

Я знаю се, проклята я навіки,
бо я любить не вмію ворогів.
О, кожний тихий усміх фарисея
для мене гірш від скорпіона злого.
Мені бридка не так сама отрута,
як все оте гнучке, підступне тіло.
Я вся тремчу, коли його побачу.
В моїх очах я чую зброї полиск,
в моїх речах я чую зброї брязкіт,
так я узброєна в свою ненависть,
як вартовий коло царської брами,
що радий вихопить на кожного свій меч,
хто тільки зле замислить на владаря.

Мессія

Чи ти й мене ненавидиш так, жінко?

Міріам
(з докором)

Учителю!

Мессія

Ти, може, скажеш – любиш?

Міріам

Ти се сказав.

Мессія

Я так сказав: хто любить,
що любить господа, а брата ненавидить,
неправда то.

Міріам

Хіба ж і той не любить,
хто душу віддає?

Мессія

Що значить, жінко,
віддати душу?

Міріам

Значить – будь готовим
загинуть за любов.

Мессія

То се ж би звалось –
віддати тіло. В тім душі нема.

Міріам

А хто покине батька, матір, браття,
все рідне, любе, все, чим жив він досі,
для іншого – невже і той не любить?

Мессія

Хто зрікся всього, а себе не зрікся,
не любить той.

Міріам

О господи, якої
ти жертви хочеш?

Мессія

Жертви я не хочу,
любіві тільки.

Міріам

Мушу всіх любити?

Мессія

Так, всіх.

Міріам

Всіх, крім тебе, – се неможливо.
Але тебе і всіх – се понад силу.
Та за що ж, за що ж маю їх любити?

Мессія
Недовірки питають тільки «за що?».

Міріам
О, як недовірки любити вміють!
Як полемінь, палка у них любов!

Мессія
А та любов, що я від тебе хочу,
повинна бути як сонце – всім світити.

Міріам
О, що мені робить? Немає сонця
в моїй душі. Ніч, ніч, понура ніч.

Мессія
Ще, може, зійде сонце і для тебе.

Міріам
(з раптовою надією)

Учителю! чи ти мені дозволиш
пролити кров мою?

Мессія
За кого? За людей?

Міріам
Ні, не за їх!

Мессія
То нащо проливати
даремне кров?

Міріам
А може, недаремне?
А може, кров'ю викупить я зможу...

Мессія
Кров без любові викупить не може.

Міріам
Якби ти хтів прийняти від мене викуп,
щоб не лилась твоя свята кров!

Мессія
Ти хочеш викупить мене?

Міріам потакує мовчки головою.

Мессія
Даремне!

Міріам
Нехай даремне! Та позволь загинуть
хоч не за тебе, то з тобою вкупі!

Мессія

Ваалові⁵ дають даремні жертви,
я ж не приймаю їх.

Міріам

Мессіє!

Мессія

Ні, для тебе

я не Мессія. Ти мене не знаєш.

(Відходить).

Міріам застається в пустині сама.

II

Гефсіманський сад⁶. Дванадцять учеників сплять непробудним сном. Мессія молиться. Міріам нишком крадеться попід садовим муром, стає в найглибшій тіні, звідки їй видно Мессію в місячному світлі.

Мессія

(до учеників)

Спите? Не спіть! Моя душа сумна до смерті...

Ученики не озиваються, сплять.

Міріам

(до себе)

Боже! знов він самотній,
ще гірше, ніж в пустині! Сії люди
твердіші від каміння... Он отам
лежить той ученик, що – люди кажуть –
учителю з усіх їх найдорожчий,
а спить він, як і всі, – твердіше, може,
бо наймолодший. Я одна не сплю,
я вкупі з ним страждаю, тут же, поруч,
та я німа, як мур оцей, не видна,
як тая тінь, так, мов я не людина,
так, наче в мене і душі нема...
Я приступлю до нього...

(Вихляється трохи з тіні, але знов ховається).

Ні, не смію...

Він знову скаже, як тоді сказав:

«Яке тобі до мене діло, жінко?»

⁵ Ваал – бог неба, сонця, родючості в релігії семітичних племен стародавньої Сирії (фінікійян, філістимлян та ін.). Культ Ваала був зв'язаний з людськими жертвоприношеннями. В переносному значенні служіння Ваалу – гонитва за матеріальними благами.

⁶ Гефсіманський сад – сад біля міста Єрусалима в Палестині.

Що ж я йому скажу? Моя душа
тепер чорніша. Я тепер не тільки
до ворогів його ненависть маю,
але й до друзів. О, до сих ще більшу!
Ви, сонне кодрло! Світло опівночі
не будить вас? Вам заграва кривава
очей лінивих не здола розплющить?
Бодай вам вічний сон наліг на груди
і зморою душив вас без кінця!
Мені сто раз від вас миліші гади,
бо в них таки, либонь, тепліша кров.

(З відразою одвертається від сонного товариства.

Дивиться на Мессію, прислухається).

Про що він молиться?

Мессія
(впівголоса)

Нехай мине

ся чаша...

Міріам

Саваоф! чи й ся молитва
в сю ніч твого престолу не досягне?
Вовкам даси ти на поталу сина?

Мессія

Але хай буде так, як ти бажаєш,
а не як я...

Міріам

Сам Вельзевул⁷, напевне,
почув би милосердя.

Мессія
(до учасників)

Ви спите?

Не спіть! моя душа смутна до смерті!

Міріам

Каміння у пустині підкликалось
потрійною луною, але сі
не обізвуться, ні, дарма надія!
Я обізвусь... Який злий дух тримає
мої слова? Учителю! Єдиний!
світочу моїх очей! Невже ти
не бачиш, як я гину тут від туги,
від болю, від тривоги? І нічим,
нічим потішити тебе не можу!

⁷ Вельзевул – сатана, первісна назва фінікійського божества Ваал-Зебуб.

...Я обізвусь... Ні, голосу не стане.
Коли ж і стане, дико забринить,
немов шакала голос опівночі,
бо туга стиснула за серце... Я не можу,
не можу бачити сього! Прощай!..
Ох, Міріам, ти проклята від бога!

(Так сплю непомітно для Мссії, але швидко вибігає з саду)

III

На Голгофі⁸. Ніч. Три хрести з розп'ятими, вже мертвими. Віддалік в а р т а , інших людей нема, тільки Мі р і а м сама під хрестом Мссії.

Міріам

Він їм простив. Він їм усім простив.
Вони те чули і на віки вічні
Його слова потіхою їм будуть.
А тільки я не прощена зосталась,
бо я по можу їм простить за нього.
Я всіх і все ненавиджу за нього:
ворогів, і друзів, і горбу,
отой народ безглуздий, що кричав:
«Розпни його, розпни!» – і той закон
людський, що допустив невинно згинуть,
і той закон небесний, що за гріх
безумних покоління вимагає
страждання, крові й смерті соромної
того, хто всіх любив і всім прощав.

Умер він, зраджений землею й небом,
як завжди, самотній. А тепер
я тут сиджу, як завжди, самотня,
даремні сльози ллю і проклинаю
все те, що він любив, і з кожним словом
все більш надію трачу на рятунок.
І вічно, вічно буду самотня
на сьому і на тому світі. Так,
ніколи не скінчиться темна туга
і вічно буде жаль палити серце.

Тут завтра прийдуть ті прихильні друзі,
що тричі одрікалися від нього,
і та родина, що ніколи в ньому
не бачила пророка; прийдуть, здіймуть
його з хреста, – бо вже ж він неживий

⁸ Голгофа – гора біля Єрусалима, на якій відбувалися страти.

і більше мучитись за них не може, –
покроплять млявими слізьми й лагідно
спов'ють у хусти, понесуть покірно
під наглядом ворожих вояків,
сховають у печері й розійдуться.
А може, потім зійдуться до купи
тепленьким словом згадувать про того,
про кого за життя так мало дбали!
Ох, як би я тепер хотіла кинуть
отрутними словами їм в обличчя,
немов гарячим приском! Хай би очі
їм випекло, ті очі безсоромні,
що сміли тут дивитися на муку
того, чийого всі не варт мізинця!
Я знаю, що якби з'явилась я,
ненавистю спотворена в обличчі,
вони жахнулись би і запитали:
«Яке тобі до всіх нас діло, жінко?»
І я на те... що я на те сказала б?
Я б мусила мовчати, бо ненависть
не має голосу на поминках того,
хто всіх любив і всіх прощав... Ой, горе!
В той час, як всі громадою зберуться
згадать того, кого я так любила,
я буду всім чужа і одинока,
не признана ніким, бо сам Мессія
не признавав мене... О сине божий!
Нехай в моїм житті все, все неправда,
та вір мені, що я т е б е любила.
Чи ти гадав, – я не зрелась себе?
Зрелась! я прокляла себе і душу,
ту душу, що не хтів прийнять Мессія
собі па жертву. Де ж ще більше горе,
як не могли віддять зл друга душу?..

Темрява огортає все більше гору, і хрест, і жінку під хрестом.

IV

Майдан в Єрусалимі. Перебігають люди, оглядаючись боязко, часом сходяться малими гуртами і нищечком, шпарко перемовляються по кілька слів, потім знов розходяться. Міріам повагом переходить майдан. Назустріч їй Йоганна, одна з прихильниць Мессії.

Йоганна
(до Міріам)

Мир, сестро, й радість!

Міріам
Радості і миру
не знаю я так само, як тебе.

Йоганна
Прости, що зачіпаю незнайому,
але ж у нас така весела звістка.

Міріам
Що то мене обходить?

Йоганна
Всіх обходить!
Мессія наш воскрес!

Міріам
(голосно)
Воскрес? Мессія?!
Йоганна
На бога, сестро, тихше! ще почує
хто з люду й донесе синедріону⁹.

Міріам
Ви боїтесь, коли б вам за Мессію
кров не пролити так, як він за вас
пролив свою?

Йоганна
Проллем, як буде треба,
тепер не час.

Міріам
Ти, жінко, чим торгуєш?
Йоганна

Сказала б я, питання не до речі.

Міріам
А ти не знаєш, де тепер Мессія?
На небі, певне?

Йоганна
Кажуть, на землі,
між людом ходить.

Міріам
Отже в вас надія,
що є кому і вдруге кров пролить,
як прийде знову час!

(Гірко сміється).

А я не вірю,
щоб він воскрес, бо ви того не варті!

⁹ Синедріон – найвища рада в стародавніх євреїв, яка складалася з єврейської аристократії й духовенства. До її функцій, крім релігійних і урядових справ, входили й судові справи.

Йоганна

Він не вважав, чи вартий хто, чи ні.

Міріам

Се правда! він ніколи не вважав
на те, що з вас ніхто його не вартий.
І все-таки не вірю, що воскрес він.

Йоганна

Але ж він сам пророкував про те!

Міріам

Для сеї самої юрби воскреснуть?
На се, либонь, не стало б і Мессії!

Йоганна

Здається, помилилась я, бо ти,
як бачу, не прихильниця його.

Міріам

Прихильних мав він досить і без мене,

Йоганна зо страхом ховається в поблизький гурток.

Міріам

(їй услід)

Не бійсь! не розкажу синедріону,
бо він для мене не миліш, ніж ти, хіба однаково ненависний.

(Близько проходить старий галілеянин, Міріам звертається до нього).

Що, батьку,

чи правду кажуть, що воскрес Мессія?

Старий

Так правда, як і те, що він пролив
за всіх нас кров свою святу, невинну.

Міріам

Він не за всіх пролив. Неправда, значить.

Старий

Як не за всіх!

Міріам

За мене він ні краплі

не проливав.

Старий

А, ти не віриш в нього...

(Хоче ї собі схватись у гурті).

Міріам

Я вірю в нього!

Старий спиняється.

Вірю більш, як ти,

більш, як усі ви.

Старий
То приходь сьогодні
до нас на збір.

Міріам
(з відразою)

Щоб я до вас прийшла?!
Ховатися по норах вкупі з вами?
Мені при вас нема чого робити:
у мене на чолі немає плями!

Старий

А в кого ж є?

Міріам
У вас, у всіх у вас!

Усі ви допустили, щоб Мессія
кривавий викуп дав за ваші душі.
І вам прийнять його було не тяжко?
Віддячилися ви, правда, хто сльозою,
хто щирою до ворогів любов'ю...

Старий

Він сам казав нам ворогів любити.

Міріам

А ви й зраділи! так вам безпечніше:
душа врятована та й тіло не загине!

Старий
(з страхом)

Хто ти така?

Міріам

Я? «Одержима духом»!

Старий

Благай Мессію, щоб зцілив тебе
і визволив від того злого духа
святою силою своєї крові й тіла.

Міріам

Щоб визволив мене ціною крові?
Своєї крові? Та невже ти, діду,
гадаєш, ніби я себе цінюю
дорожчою, ніж чиста кров його?
Так слухай же: чи в огняній геєні,
чи в темряві без краю доведеться
мені на вік віків з душею пробувати,
та радощі моєї не зруйнує
сам князь темноти, радощі від того,
що на мені не важить кров Мессії,
що він її за мене не пролив ані краплини.

Старий
Як могло те статись?

Міріам
Ненависть врятувала від гріха.

Старий
Кого ж ненавидиш?

Міріам
Всіх вас, себе і світ.

Старий
За тебе теж пролита кров, та дармо,
бо ти не прийняла святого дару.

Міріам
І не прийму! бо я не Астарот¹⁰,
щоб мала кров приймати в подарунок.

Непримітно підходить слуга синедріону із ним римський преторіанець.

Слуга
Про що говорите?

Старий
(заминаючись)

Це, бачиш...

Міріам

Про Мессію!

Старий
Зовсім ми не про теє розмовляли.
Преторіанець

А хто ж то, дівчино, отой Мессія?

Поки преторіанець і слуга слухають Міріам, старий галілеянин ховається між людьми.

Міріам
А той, що ви недавно розп'яли,
Ви знаєте, він цар був іудейський.
Тепер він знов по всій країні піде,
бо він воскрес, воскрес у новій славі!
Нехай там стережуться цар, і цезар¹²,
і весь синедріон, пекельна рада!

Преторіанець
(хапає її за руки, киває на слугу)

А дай шнурка, ми спутаємо кізку,
щоб не брикала дуже.

Міріам

Що? в'язати?

(Зручно нахилиється, бере камінь і пускає в голову слугі).

¹⁰ Астарот (Астарт) – в сірійській і фінікійській міфології богиня земної родючості й любові, подібна до грецької богині Афродіти.

Хоч одного, та все ж покарубувала!

Її знов хапають за руки, скручують і в'язуть. Слуга одною рукою обтирає кров, а другою помагає в'язати Міріам.

Міріам

Хотіла б я всю вашу кров пролити,
віддячити за жертву!

Преторіанець

Що ж та жертва,
коли ви кажете, що він воскрес?

Міріам

Так що ж? Хіба минає все минуле?
Він пережив три вічності в три ночі,
прийняв три смерті. Чи тепер, воскресши,
забуде він страждання, зраду, смерть?
Простити може, а забути – ні!
О, будьте прокляті!

Слуга

Хто?

Міріам

Всі ви! Цезар,
синедріон, і цар, і весь народ!

Тим часом на майдані гурти потайних прихильників Мессії зникли, а надбігла юрба іудеїв, фарисеїв та саддукеїв, почувши гомін на майдані.

Слуга

(кричить до народу)

Гей, слухайте, вона нас проклинає!

Голоси з юрби

Що? Що тут? Хто ся жінка? Що їй треба?

За що її зв'язали? Зрада? Змова?

Міріам

Я проклинаю вас прокльоном крові!

Слуга

Що суджено кленучому?

Голоси в юрбі

Каміння.

Люди набирають каміння і з диким ревом кидають на Міріам.

Міріам

Мессіє! коли ти пролив за мене...
хоч краплю крові дарма... я тепер
за тебе віддаю... життя... і кров...
і душу... все даремне!... Не за щастя...
не за небесне царство... ні... з любові!

(Падає під градом каміння).

НА ПОЛІ КРОВІ

Драматична поема

Глуха містина в околиці Єрусалимській. Попід глинищем, серед колючих хащів та червоного бур'яну, що росте на солонці, розчищено невеличку нивку, але скільки кривих дерев з червоною корою залишено зрідка по ній. Чоловік, худий і зниділий, але з природи кременний та тривкий, копає ту нивку великою мотикою і часто викидає каміння з землі, від часу до часу спиняючись та втираючи піт з обличчя.

Дідок-прочанин іде повз нивку стежкою, що звертає вбік з великого Єрусалимського шляху. Прочанин важко дише і налягає на ціпок, ідучи, бо день душний. На ціпку вгорі прив'язана тиковка хилитається порожня і калатає. Чоловік, що працює, оглянувся на мить, почувши те калатання, але зараз же нахилився знов до праці.

Прочанин

(спиняється коло працівника)

Благослови господь твою роботу,
мій брате!

Працьовник мовчить, не одривається від роботи і не дивиться на прочанина.

(Прочанин, тихо до себе).

Він, либонь, глухий

(Голосніше).

Мій друже!

Благаю ревне, дай мені водиці!

Хоч я ще й небагато увійшов,
а вже всю воду випив, – душно, бачиш,
а тиковка мала.

Чоловік

(показує на кухоль з водою, захований у бур'яні)

Он, можеш взяти.

Прочанин

(жадібно прикидає до кухля і довго п'є; потім, напившись)

Нехай господь тобі продовжить віку,
що ти мене порятував.

Чоловік знов не подає знаку, що чув сі слова.

Скажи,

де ти береш тут воду? Я піду
та й наберу собі й тобі. Куди тут
по воду йти?

Чоловік

Туди.

(Показує мотикою в той бік, звідки прочанин прийшов, і знов нахилиється до праці).

Прочанин

Назад... Ну, знаєш,

мій синочку, пробач мені, старому,
я підтоптався вже за довгий вік,
ліниві ноги стали.

(Сідає на межі під деревом).

Світ не близький
мені додому йти. Я з Галілеї.
Ходив оце в Єрусалим на прощу,
там маю родичів – сестру і тітку, –
от з ними й паску їв. А ти, мій сину,
єрусалимський?

Чоловік

Ні...

(Поспішно).

Єрусалимський!

Авжеж!.. Хіба, ти думаєш, я звідки?

Прочанин

Та я не думаю нічого. Так от
спитав собі... А поле се – твоє?

Чоловік

Авжеж моє. Чиє ж би мало бути?

Прочанин

Ото яка чудна балачка в тебе!
То я тому спитав, бо пам'ятаю,
що як ішов я се в Єрусалим,
то ся містина облогом стояла
і нивки сеї наче не було,
хоч люди вже здебільша обробились
у полі й по городах. Десь недавно
купив ти сюю землю?

Чоловік

(неохоче)

Та... недавно.

Прочанин

(оглядає містину уважним оком хлібороба)

А скільки дав за неї?

Чоловік

(так само неохоче)

Небагато.

(З понурим глузуванням).

А ти хіба перекупити хочеш?

Прочанин
(добродушно)

Та ні, нащо ж мені? Я не тутешній.
А дорого, либонь, земля коштує
коло Єрусалима?

Чоловік
Як для кого.

Прочанин
Ну, тобто, значить, як яка земля.

Чоловік
(злісно)

Не як яка земля, а як для кого!
Я так сказав, то так і розумій.

Прочанин
(трохи збентежений його тоном, підводиться. Здержано)
Я розумію. Ти, відай, убогий,
то й дорого тобі дались ті гроші,
що ти за землю заплатив. Багач
сказав би, може: «Се земля дешева», –
адже тепер я зрозумів тебе?

Чоловік
(шорстко)

Мені не треба твого розуміння.
Напився, відпочив ти, – ну й іди.
Мені з тобою ніколи базікать.

Прочанин
(відступив було ображений, потім спинився)

Ні, все ж я так не можу відійти!
Слова твої шорсткі, а серце добре.
Твоя водиця справді мов цілюща, –
вона мені аж сили придала.

Повинен я тебе благословити, як
батько сина рідного.

(Подається до чоловіка, підвівши руки для благословення).

Чоловік
(поспішно, мов з острахом)

Стій, діду!

Он там... є ще вода... ти хтів сповнити
сю тикву на дорогу... дай, наллю...

(Одв'язує тиковку від цінка, переливає в неї всю воду з кухля і знов прив'язує).

Ну от... І йди собі... і не кажи
нічого більше... я зовсім не хочу
твого благословення... я не хочу...
Ну, що ж? Чого ти дивишся? Іди!

Прочанин
(поступається ще ближче і дивляється в чоловіка, не вважаючи на його нетерплячі рухи)

Та ні, стривай, тепер мені здається,
що ти мені мов по знаку. Та вже ж!
Ти навіть був-таки у мене в хаті
в Капернаумі, вкупі з тим пророком,
що се його розп'ято.

Чоловік
(здрігнувся і спустив очі)

Я не тямлю,
про що говориш.

Прочанин
(щиро)

Ти мене не бійся.
Я не такий, щоб зрадити людину,
та ще таку добрячу. Сам я, звісно,
не думаю, щоб твій учитель справді
Мессією мав бути, сином божим,
бо знаю ж добре, чий він син і звідки, –
все ж я його вважаю за пророка.
Він знав таке, що нам не дано знати.
Він був таки великий чоловік.

Чоловік
Великий? Чим же се він був великий?

Прочанин
Чим? Духом тим, що бог йому вділив.

Чоловік
Яким там духом? Що ти знаєш, діду!
Він був такий, як всі!

(Завважає заперечливий рух прочанина).

Авжеж як всі!
Не кращий анітрошечки! Любив він
вино і пахощі. Любив, щоб завжди
жінки йому вродливі слугували, –
вони за ним ходили цілим роєм,
а він їм дозволяв, щоб ноги мили
йому коштовним нардом, і волоссям
розкішним, як буває у блудниць,
воші йому ті ноги витирали.
О, ти його не знав!

Прочанин
Стривай-но, хлопче!

Та я ж таки тебе напевне бачив!

От навіть пригадав і як зовуть:
тобі наймення Юда!

Ч о л о в і к
(збентежено)

Хоч би й так?

Чи мало є людей з таким іменням?

Пр о ч а н и н

Та й з тим пророком два таких було,
Що звались Юдами. Один земляк мій,
а другий здалека... забув я місто,
з якого був він родом...

(Пригадує).

Ч о л о в і к

А навіщо

тобі здалось те місто?

Пр о ч а н и н

Та казали

мені в Єрусалимі, що неначе
той Юда сторонський привів сторожу
на вчителя свого...

Ч о л о в і к

А що тобі,

хто саме там привів і як те сталось?

Пр о ч а н и н

От якось не хотілось би мені,
щоб ти був тим...

(Радісно).

Ба ні, вже ж то не ти!

Згадав я: хтось казав, що Юда-зрадник
завісився.

Ч о л о в і к

(мимоволі)

Неправда!

Пр о ч а н и н

Як? Неправда?

(Вдивляється в чоловіка; тому, очевидно, тяжке те вдивляння.)

Прочанин помалу відступає).

Тепер я бачу добре: ти той Юда,
що вчителя продав.

Ю д а

(з одвагою безвихідності змінє свою дотеперішню понуро-потайну
гутірку на рішучу, до нахабності одверту)

А якби й так?!

Ти думаєш, боюсь я сього слова?

«Продав! Продав!» Хто дарма віддає,
той ліпше робить?

Прочанин
(відступаючи ще)

Та... вже наче ліпше...

Юда
(поступаючи до прочанина)

Ні, гірше! Дурень той або злочинець,
хто дарма віддає. Хто ж продає,
то значить, що йому потрібні гроші,
а більше нічого сінько не значить.

Прочанин

Та тут же річ іде не про товар.

Юда

Що є товар? Як хто що зайве має,
той може те продати. От я мав
учителя, – як він зробився зайвим,
то я його продав.

Прочанин

(з мішаним виразом презирства і цікавості)

І скільки взяв?

Юда

Взяв тридцять срібняків! Що? може, мало?

Прочанин

Та вже хоч би дорожче продавав...

Юда

Я б сам радніший більше вторгувати,
так що ж, за мій товар більш не дали.
Якби продав за тридев'ять талантів,
то, звісно, се було б куди почесніш!
Га? Чи ж не так? Тоді б купив я царство,
а не оце скупе, злиденне поле.
Се ж солонець. От бачиш, ся містина
коштує тридцять срібняків, – за стільки
не можна ліпшої землі дістати...
От мучуся як проклятий над нею,
а чи вона що вродить, сам не знаю.

(Загарливо копає землю).

Прочанин

Нащо тобі здалась та вся рахуба?

Юда

(кинув мотику і заложив руки на грудях. Випростався)

А що ж? Було мені довіку жити
жебрацьким хлібом? Вік поневірятись,

пороги оббиваючи в людей?
Недоїдки по закутках збирати?
З рукою довгою, з язиком довгим
поміж людьми проявою ходити?
Так я ж не звик був змалку до такого!
Та ж я отецький син, ще й одинак!
Я спадок мав від батька: виногради,
і ниву добру, і садок, і дім,
все мав я в Керіюті. Ну, тепер
там послідуці з того багатіють, а я...

(Хапає знов мотику і злісно б'є нею по твердій землі, крешучи іскри з каміння).

Прочанин

(з деяким спочуттям)

Чому ж се ти позбувся спадку?
А може, тн, пробач, його розтринькав,
як то буває молодечий звичай?..

Юда

(знов кидає роботу)

Ні, я не мав звичаїв молодечих,
я статкував... і жалую про те!
Вже краще б я пропив ту батьківщину
з гульвісами, з повіями, то мав би
од них якусь утіху, добре слово...

Прочанин

Ей, хлопче мій, тих добрих слів і втіхи
не надовго зажив би! Поки гроші,
то поти й честь в кумпанії такий.

Юда

Нехай би й так! А я ж обдерти дався
до нитки, до шага – і що ж я мав?
Яку я втіху мав? За жебраками
носити торбу, хавтурки збирати,
попихачем їм будь ні за спасибі!
І що я чув за те? Яке слово?

(Наслідує чийсь голос).

«Лукавий! Маловіре!»

Прочанин

Хто ж се, хлопче,

так з тебе насміявся?

Юда

Хто?

(З притиском).

Учитель!

Прочанин

Отый, що ти продай?

Ю да
(спалахнув)

Так! Я продав!
А він мене ограбував! Ні, гірше!
Він одурив мене!

Прочанин
Як одурив?

То він заволодів твоїм маєтком?
От після сього й вір отим пророкам!
Здався ж він на гроші не жадібним,
все тільки й говорив про царство боже...

Ю да
Отож! отож! Се й був той ятірець,
куди він людські душі, наче рибу, ловив...
(з коротким, злісним сміхом)

та й викидав на суходіл!
(Очевидно, імпровізує пародію на чиюсь промову).
«Жий, рибонько! Нащо тобі вода?
Глянь на пташки небесні у повітрі!
Чи ж їм не добре там?»

Прочанин
(сміється)

Ти лепсько вмієш
вдавати тую мову!

Ю да
(похмуро)

Таж начувся
Її доволі! через вуха плеться!
вилазить боком досі...

Прочанин
(зацікавлений, сідає знов на межі)

Ну, то як же,
як саме видурих він в тебе статок?
Се варто знати, щоб остерігатись, –
тепер їх розплодилось, тих пророків.

Ю да

(мовчить який час, поглядаючи на прочанина, мов вагаючися звірятись йому,
далі не видержує, і мова його проривається прудким, часто безладним потоком)

Се так було. Я їздив раз по рибу
до вас в Капернаум – о, теє місто
далось мені взнаки! Був торг великий,
і люду назбиралось звідусіль.
Та тільки я наблизився до торгу,
як люди раптом в інший бік сунули,

покинувши весь крам. Дивлюсь: на кручі,
там, коло школи вашої, стоїть
ессей чи назорей в одежі білій,
з волоссям довгим, і держить промову.
З цікавості пішов і я послухать...
Ох, як він говорив! Який був голос!
Я пригадав те, що давно забув...
Згадав свою покійницю матусю,
що я маленьким ще зоставсь без неї...
Промовець говорив: «Ходіть до мене...
я заспокою вас... я вас потішу...»
І я незчувся, як ряснії сльози
мене умили – я ж не був плаксивий! –
мені здалося, що нема для мене
ріднішого над сього чоловіка
і не було на цілім божім світі...

Пауза.

З сусідами в той час я позивався
за спаш, за оранку – річ світова! –
і змучився ворогуванням людським,
дрібною та щоденною сварнею –
либонь, ще й тим я так тоді розм'як...
А тут він про любов став говорити –
ти чув коли, як він про те балакав?

Прочанин мовчки потакує головою.

То сам ти знаєш, що в такі хвилини
і лютий ворог міг за брата здатись.

Прочанин

Таки се правда! Раз я сам простив
сусідові образу, ще й чималу,
після речей того пророка...

Ю да

(не слухає його)

Раптом

він річ повів про царство боже! Діду!
мені здалося тая ваша круча,
неплідна, крейдяна, порогом ясним
при божій брамі, що веде до раю.
Мені здавалось: тільки поступити
за той поріг – і всі в едемі будем,
як перші люди. «Що нам заважає? –
так думалось мені, – вже ж не боронить
вогненний меч до того раю війстя.

Туди нас кличе, руки простягає,
обійми розкриває янгол божий,
а може, божий син!» Так, діду, справді
не я один, либонь, тоді подумав,
що він син божий... Глянув я на кручу
і там, край ніг промовця, ще завважив
гурток людей, чоловіків, жінок,
усі вони дивились на промовця,
а часом поглядали і на нас
з осяйної своєї високості,
їх погляди були такі щасливі,
і горді, й приязні. «Оці живуть
в раю господнім повсякчас!» – гадав я...
Налинув дощ і перервав промову.
Я сів під накриття і думу думав.
Скінчився дощ – я не згадав про покуп,
ні, я пішов шукать того промовця.
Бодай би я життя був загубив,
ніж мав його знайти! Та я знайшов
його собі на лихо...

Прочанин
І йому!
Ю да

Що ти сказав?

Прочанин
Кажу, й йому на лихо
Якби не ти, ще б він пожив на світі.
Ю да

Ні, він однаково на лихо грав,
хоч би й ніхто не поживився з нього.

Прочанин
А все ж несправедний такий поживок...
І нащо там було його шукати?
Затямив би собі його слова,
коли вже так припали до сподоби,
та й жив би праведно в своїм маєтку,
що батько чесно призбирав для тебе.

Ю да
(з коротким сміхом)

Не так се просто! Він, бач, говорив,
що тільки з ним увійдем в царство боже,
без нього ж – ані до порога!

Прочанин
Хитрий!

Ю да

Як я знайшов його, я запитався,
що маю я робити, щоб придбати
для себе царство боже. Він спитав,
чи я закон сповняю, й не грішу.
Я мовив: «Так», бо се ж була і правда.
«І все ще царства божого не маєш?» –
спитав він, якось дивно усміхнувшись.
«Як бачиш, ні», – сказав я, і досада
уперше ворухнулась в мене в серці
супроти нього – я її стлумив.
«Ну, то роздай усе, що маєш, бідним
і йди за мною», – мовив він. Я мовчки
від нього відступив. Тяжким здалося
мені те слово.

Прочанин

Бо таки й нелегко
його змістити! Де ж: усе роздай!
Промовити – і то не всякий зможе!

Ю да

Йому воно було зовсім не тяжко!
Бо хто він був? Син теслі. Що він мав?
Нічого зроду. Хто такі всі ті,
що з ним ходили? Все рибалки більше,
їм що, які маєтки їм потрібні?
Вода – масток божий – всім дається,
аби натрапив де: закинув ятір,
та вже й готова їжа... Був там митар
посеред них. Так що ж, не все одно
на митниці сидіти чи ходити
за хлібом жебраним? – однака честь!
Мені ж таки було про що подумать.

Прочанин

Авжеж! Батьківське надбання не абищо!

Ю да

Спочатку я вернувся до господи
і хтів те слово викинути з думки.
Але тісна мені здалася хата,
мізерні клуні й тік, і двір нудний,
і виногради навіть невеселі.
Все марилося мені – то райська брама,
то золотий престол, а на престолі
Мессія в образі того промовця,
неначе судить він живих і мертвих...

коло престола гурт його обранців,
щасливих, радісних, і їм слугують
народи всього світу залюбки...
безмежна щастя їхнього облада...
і я їм заздрих... А вкінці настав
той день, коли я все роздав убогим,
голоті керіотській щонайгіршій,
а сам пішов з порожніми руками,
в одній одежині, без торби навіть,
шукать учителя.

Прочанин

То ти пішов
з порожніми руками? І прийняв він
тебе таким?

Юда

Прийняв одразу.

Прочанин

От як?..

То вже ж він не собі забрав твій статок.

Юда

Все ж він про себе дбав! Бо він збирався
царем голоті всій юдейській стати,
як обдере маючих та дурних,
а їх добром наділить ту голоту.
Він не казав про те виразним словом –
він ні про що не говорив виразно, –
та згодом я ті заміри збагнув.
Ти думаєш, що він задовольнився б
якимсь там хуторцем у Керіоті?
Ні, він хотів – усе або нічого!

Прочанин

То все ж він був великий чоловік.

Юда

(тупає ногою)

Ні, він не був великий! То велика
була його жадоба і пиха!
А він не вмів нічого довершити.
Все в нього розпливалося в словах.
Я хутко се збагнув. Найвиразніше
се стало тут, в Єрусалимі. Знаєш,
був час, що на руках його носили,
«Осанна сину божому!» – гукали...

Прочанин

Та знаю, я ж якраз те бачив сам.

Ю да

Ну й що ж? Він так проїхався по місту
неначе для розривки римська пані,
щось побалакав там своїм звичаєм,
напався на дрібних купців при храмі,
та й знов до Лазаря свого вернувся
серед жінок розводить мляві жалі
про те, що він рокованний на згубу,
що з друзями йому недовго бути...
А люд ерусалимський розійшовся
одурений і гнівний по домівках:
Ет, аж досада здумати, для кого
занапастив я все своє життя!

Пр оч а н и н

Та чом же ти його тоді не кинув?

Ю да

Куди б се я пішов? У Керіот?
просити хліба у тії голоти,
що з рук моїх добро моє посіла?
Щоб там собак на мене нацькували?
Я ж знаю тих людей, – я зріс між ними.

Пр оч а н и н

Ну, розпочав би щось в Єрусалимі...

Ю да

Та що ж би розпочав я – голий-босий?
Завести торг? Я ж ні шага не мав.
Се правда, я глядів у них скарбони,
бо я вважався більш «від сього світа»,
ніж тії чисті душі, – та зайняти
для себе я не смів нічого з неї,
бо зараз, мов тавро, поклали: «Злодій!»

Пр оч а н и н

(з добродушним смішком)

То ти таки поспробував зайняти?

Ю да

(спалахнув)

Хотів би знати я, що б ти зробив,
якби тобі текли крізь пальці гроші
і розтікалися по всіх усюдах,
лишаючи тобі сухі долоні –
і так щодня! Я дбав про харч, про хату
для гурту цілого і про старців,
що меткою за нами волочились,
а сам голодний, збіганий, як пес,

їв облизні та думкою, як дурень,
мав багатіти... День у день промови,
якісь темно-прозорі, наче прірва –
аж світ макітрився мені від них!
я їм не бачив ні кінця, ні краю...
Уже я знав, чого ті речі варті:
«Я заспокою вас... я вас потішу»...
Аякже, сподівайся! Він здалека
спокоем і потіхою манив,
а скоро хто було розвісить вуха
і справді піде з ним, як я дурний,
тому таке ярмо він клав на шию,
що аж додолугнуло. Він любив
байками й загадками говорити;
отож було не смій його спитати,
як то є звичай між учениками:
«Учителю, що значить сеє слово?» –
він зараз попадав у нетерплячку:
«Лукавий роде! Доки буду з вами?
Сліпорожденні! Дивляться й не бачать!»
І все такі слова вразливі, гострі,
що краще б він уже налаяв просто,
ніж так пекти аж до живого серця.

Прочанин

Проте ж таки за ним ходили люди,
не кидали, – відай, було їм добре.
Були такі, що й роду відреклися.
Я сам таких в Капернаумі знав.
Була там молодичка, Саломея
наймення їй, – покинула дітей
і чоловіка; інша знов, Сусанна,
багата підданиця, молоденька
і роду чесного – за ним пішла,
не боячись неслави й поговору.

Юда

(зневажливо)

Не говори мені про те жіноцтво!
Жінки, як ті собаки, – раз поглядь,
а потім хоч щодня лупцюй, все стерплять!
та й руки ще лизатимуть...

Прочанин

Ну, добре, таж не самі жінки, ба й чоловіки,
як сам ти згадував, були щасливі,
в ногах у нього сидячи.

Ю д а

Мана!

Не царство боже, ні – скоріше пекло
було у тім гурті! Яка там заздрість,
ти й здумати не можеш! Кожен важив
на перше місце побіля Мессії,
на п е р ш е, не інакше! І для того
терпів усю зневагу, все приймав.
Учитель мав улюбленців між нами, –
ми, зуби зціпивши, їм догоджали,
щоб приподобитись йому хоч тим.
І я ж, поки ще царства сподівався,
все залюбки терпів, а потім мусив
терпіти й без надії – де б я дівся? –
хоч день і ніч я голову сушив,
як вирватися з того царства глуму,
де не мені народи слугували,
а я служив відметам всіх народів...
І знаєш, діду, що ніхто ніколи
не міг його задовольнити. Якось
він при вечері кинув нам у вічі
такі слова: «Ось, пийте кров мою!
Ось, їжте тіло!» Боже помсти правий!
Чия ж то кров була, як не моя?
Чиє ж було то тіло?! Гіркий сором
гнав кров з мого лица, я з тіла спав,
як жебрав їм того вина та хліба...

П р о ч а н и н

Було тобі піти куди хоч в найми,
щоб вирватись од них...

Ю д а

Куди? До кого?

Цікавий знати, хто мене прийняв би!
Голота нас любила, а заможні
не прийняли б за наймита такого,
що був учеником – ба ні, слугою! –
їх ворога.

П р о ч а н и н

Вже правда – ти попався,
неначе в пастку миш! І як ти жив там!

Ю д а

Либонь, не райське щастя відбивалось
в моїх очах! Учитель те завважив.
Він поглядів понурих не любив.

Він звик, щоб ми, як песики, лагідно
йому дивились в вічі та ловили
його слова. І він мене почав
словами дошкулять. Напроти мене
він байку склав про гостя, що понурий
та нечупарний втисся на весілля
і з соромом був вигнаний. Дедалі
про зрадників почав заводить річ:
чи руку покладу на стіл – він каже:
«Ось зрадницька рука побіля мене»;
чи хліб у страву я вмочу – знов слово:
«Сьогодні зрадник хліб вмочає з нами»,
було, не дивлячись на мене, каже,
мов ненавмисне, але всі навколо
на мене витріщалися одразу,
неначе я одмінок був між ними...

(Задумується. Потім здіймає голову вгору).

Що він посіяв, те й пожав! Сам винен!

(Знов задумується. Раптом шпарко, напосідливо).

Нічого в світі я не мав, крім нього, –
хіба ж не мав я права знов змінити
його на те добро, що я втеряв з його причини?

Прочанин

А як же ти зробив се?

Юда

А як би ти зробив?

Прочанин

Хіба я знаю?

Я зроду ще не продавав людей.

Юда

(з понуриим жартом)

Так само продають їх, як і все,
як гуси, як худобу: поторгують
і вдаряють по руках. Ти ж думав як?
А потім з рук у руки віддають їх
тому, хто купить. От і все. Не бачив?

Прочанин

А як же ти віддав його, як саме?

Юда

(зненацька роздратований)

Та що ти, мов суддя, мене питаєш?

Мені вже се обридло!

Прочанин

(здвигає плечима)

Річ твоя!

Не хочеш – не кажи. А тільки, знаєш,
погана чутка йде про тебе в людях,
що ніби ти його поцілував,
як зраджував.

Ю да
(уперто)

І він мене теж зрадив!

Пр оч а н и н

Цілюючи?

Ю да
(злісно і вкупі з жалем)

Ні, він мене ніколи
не цілував.

Пр оч а н и н
А ти його?

Ю да
(люто)

Гей, діду!

Кажу тобі, доволі вже балачок!

Пр оч а н и н
(встає)

Коли ти справді отаке плюгавство
вчинив, то краще вже тобі мовчати.

(Лагодиться йти).

Ю да
(поспішно)

А може ж, я таки його любив?

А може ж, я хотів з ним попроситись?

Пр оч а н и н

(обертається знов до Юди. З крайнім презирством)

Ну, знаєш, Юдо, я тепер кажу:
доволі вже балачок! Бо як правда,
що ти любив його, то те плюгавство
іще мерзенніше. Убий, заріж,
втопи, продай, та хоч без поцілунків!

Ю да

Я з тебе жартував. Той поцілунок
зовсім холодний був – я ж мусив якось
признаку дати, котрого з гурту брати.

Пр оч а н и н
(тремтить від обурення)

Мовчи! Не говори! Чи теплий гад,
розпарений на сонці, чи холодний –
однаково бридкий!

Ю да

Тепер я гад?

А хто мене хотів благословляти?
Вода ж моя, либонь, таки цілюща,
бо ти її приймаєш.

Прочанин

(раптово обв'язує тикву)

Ось тобі

твоя вода. Волів би на безвідді
пропасти, ніж прийняти щось від тебе!
(Лле воду назад у кухоль).

Ю да

(спиняє його руку)

Ну, діду...

Прочанин

(вириває руку, мов опечений дотиком Юди)

Геть від мене, сатано!

*(Тиква падає, вода розливається по землі, прочанин дрібною,
старечою походом поспішає до стежки).*

Будь проклят!

Ю да

Не тобі мене клясти,

бо він простив мене!

Прочанин

(обертається)

І після цього

ти не завісився?!

(Плює).

Ю да

Ні, не простив!

Я пригадав – він докорив мені.

Прочанин

(перекривляє, з огидою)

«Він докорив!» – Тебе убити мало!

Здіймає камінь і кидає на Юду, але камінь не долітає до Юди. Прочанин, не оглядаючись, спускається стежкою в яр і криється з очей.

Юда стоїть хвилину, стиснувши голову руками, далі стукає собі кулаком по голові, хапає мотику і, не розгинаючись, не втираючи поту, працює до нестяму.

ЙОГАННА, ЖІНКА ХУСОВА

Драматичний етюд

ОСОБИ:

Хуса, або Хузан – приставник Ірода Антипи, тетрарха галілейського.

Йоганна – жінка його.

Мелхола – мати його.

Сабіна – рабиня його.

Публій – значний римлянин.

Марція – жінка його.

Управитель

Виночерпець

Кравчий

Раби

Рабині

} в домі Хусовім.

Діється в Галілеї, в домі Хусовім, за часів євангельських.

Світлиця в домі Хусовім, уряджена по-східному, але з деяким грецько-римським впливом: в ній поставлено «триклініум» – три ліжка для бенкетів навколо круглого стола. Світлиця прибрано гарно, але видно, що покраси в ній давно не відновлялись і на всьому є слід не то що занедбання, а недостатчі пильнування.

Хуса

(чоловік середнього віку, дуже чорнявий, кучерявий, кремезний, вираз обличчя у нього не лихий, але владний; увіходить заклопотаний і плеще кілька раз у долоні).

Гей, слуги! швидше! Хто з вас є? Сюди!

Увіходять: управитель дому, виночерпець і кравчий.

Управитель

До розказу, мій пане!

(Вклоняється, за ним інших двоє вклоняються мовчки).

Хуса

(до управителя)

Слухай, Сабо,

сьогодні в мене будуть гості з Риму,

високі родом гості! То пильнуй,

щоб тут усе було як слід.

(До кравчого).

Наїдки

подай нам тут,

(показує на триклініум)

по римському звичаю.

Пильнуй, щоб не було печені мало,
як отоді, коли був Анцій в гостях, —
се чистий сором був! Адже ти знаєш,
що в Римі всі їдять багато м'яса?
Щоб скільки перемін було! Ти тямиш?

Кравчий вклоняється.

А полівка до риби щоб була
така, як отоді, коли сам претор
до мене завітав з тетрархом¹ Претор
хвалив її, я пам'ятаю.

К р а в ч и й
(збентежено)

Пане,

такої поливки ми не зготуєм...

Х у с а
(суворо)

Чому?

К р а в ч и й

То вмiє тільки наша пані...

Х у с а

Так що ж? Піди до матері моєї
і попроси її...

К р а в ч и й
(ще більше збентежений)

Не паміатка,

іно дружина владаря мого
тоді те готувала, по-саронськи, як з дому ще навчена...

Х у с а
(суворо)

Замовчи!

(До виночерпця).

Не забувай, що треба подавати
фіали грецькі та етрусські вази,
а з наських подаси лиш того кубка,
що з яшми він оправний в чорнім сріблі.

В и н о ч е р п е ц ь

(падає навколішки і здіймає благально руки до Хуси)

Хай не гнівється пан мій велможний

¹ Тетрарх — у давнім Римі — начальник римської провінції.

на пса нікчемного, на марний порох!..
Немає кубка з яшми!

Х у с а

(грізно)

Як нема?

Хіба хто вкрав? Я злодія знайду
хоч під землею!

Виночерпець

(падає ницьма)

Ох, мій гідний пане,

не вкрадено його...

Х у с а

То ти розбив?!

(Хоче вдарити його ногою).

Виночерпець

(захищаючи голову руками)

Ні, пане, ні! Взяла твоя дружина...

То з посагу її...

Х у с а

(одвертається, глухо)

Іди з очей!

Виночерпець виходить як побитий.

Х у с а

(до управителя)

Тут маєш застелити килими,
жовтогарячі, крокосом заткані.

У п р а в и т е л ь

(тремтячи)

Продано килими...

Х у с а

(трохи вагаючись питати)

Хто їх продав?

У п р а в и т е л ь

О, зглянься над рабом твоїм, владарю!

Май ласку, не вели відповідати!

(Складає долоні й покійно схиляє голову).

Сам відаєш, чий то килими...

(Замовкає).

Х у с а

(киває йому рукою, що розмова скінчена)

Іди, проси прийти до мене матір.

Управитель виходить, за ним кравчий. Хуса похмурий, роздратований проходиться по світлиці нерівним кроком, посіпаючи випещену бороду і відпихаючи ногою стільці тощо, коли трапляються йому на дорозі.

Незабаром увіходить Мелхола, дуже стара жінка; її ведуть попід руки дві рабині.

Мелхола
(до Хуси)

Чого ти старощі мої турбуєш?
Ти, Хусо, міг би й сам прийти до мене.
Вже надто запанів... Я не хотіла
рабам лихого прикладу давати,
а то б і не прийшла...

(Далі воркоче щось невиразне. Рабині садовлять її на низьке крісло з подушкою)

Хуса
Пробач, матусю,
я не для себе турбував тебе.
Сьогодні, бач, гостей я сподіваюсь....

Мелхола
(недочуваючи)

Га? Що ти кажеш?

Хуса
(голосніше)
Жду гостей сьогодні!
Мелхола
(воркотливо)

Так що ж мені до того? Ждеш, то жди...

Хуса
*(подає знак рабиням, щоб вийшли, ті виходять. Хуса сідає коло ніг материних,
на малій скамничці)*

Матусю, ти ж тепер в моєму домі
єдина господиня...

Мелхола
(непривітно)

Ба! Тепер!..

А чи воно годилося, щоб тута
молодша надо мною старшувала?
Що заробив, те й маєш. Розпустив
кохану жіночку – оце ж і дяка
від молодої господині. Бачиш:
тепер ти ні вдовець, ні молодець...
Як жінка десь повіялась на безвість,
то мати знов «єдина господиня»...
Чи то ж воно надовго?

Хуса
Не картай.

Доволі з мене й так...

Мелхола
Егеж... доволі...

Як я тобі казала: одружись
тут, в Галілеї; хай і небагата,
хай не шляхетна буде, та покірна...

Хуса

Я взяв її не за саме багатство,
не за самий і рід.

Мелхола
Та знаю, знаю, –

понадився на ту саронську вроду;
але ж та врода, як саронська² рожа, –
розквітне на зорі, а вже в полудні
осиплеться...

Хуса

Лишім про се, матусю...
Я, власне, хтів тепер тебе просити,
щоб допомгла мені гостей вітати.

Мелхола

Та що ж воно за гості? звідки?

Хуса

З Рима.

Високородний Публій і дружина.

Мелхола

Не знаю я таких.

Хуса

Почесні гості!

Він родич преторові...

Мелхола

Він римлянин?

Хуса

Авжеж, матусю.

Мелхола

І вона римлянка?

Хуса

(трохи нетерпляче)

Та певна річ!

Мелхола

Не розумію, Хусо,
що мала б я робити з тими гістьми!

Хуса

Та що ж тут розуміти? – привітати,
віддати їм належну шану, й годі.

² Сарон – найурожайніша рівнина в Палестині, славилась своїми квітами.

Мелхола
Хіба ти сам без мене не потрапиш?
Хуса
Коли б то Публій сам прибув, без жінки,
то вже ж я б сам прийняв його. На лихо,
я запросив його з жоною.

Мелхола
Нащо?

Хуса
Бо Публій сам не так мені потрібен,
як горда Марція, його жона, –
вона з родини цезаря і має
велику силу там, у Палатині.

Мелхола
Де?

Хуса
В Палатині.

Мелхола
Що воно за місто?

Хуса
Та то не місто – цезарські палати!
Мелхола

Далеко?

Хуса
В Римі!

Мелхола
Та чого кричиш?
Я чую... Ну, якісь палати в Римі.
Так що мені до того?

Хуса
(знизус плечима; нишком)

От нещастя!

(Голосно)

Ну, бачиш, Марція...

Мелхола
Хто?

Хуса
Тая гостя,

що буде в нас сьогодні...

Мелхола
Та римлянка?

Хуса
(ще голосніше)

Егеж, римлянка. Так вона про мене

замовить слово цезареві може,
коли я догоджу їй.

Мелхола

Догоджай.

Хуса кусає губи і одвертається від матері.

Мелхола

(трохи лагідніше)

Коли вже я потрібна тій римлянці,
то може на жіночу половину
прийти до мене, я не бороню.
А тут мені сидіти не пристало.

Хуса

Матусю, се ж ніяк не випадає!
В римлян то звичай, що коли подружжя
приходить вкупі, то й вітати треба
обох укупі.

Мелхола

Ну, й вітай їх сам,
чи нарізно, чи вкупі, як там хочеш...

Хуса

Матусю, та чи я ж тобі не син,
що ти мені допомогти не хочеш?
Невже тобі так тяжко привітати
моїх гостей? Я ж не прошу багато.
Ну, вийди їм назустріч, уклонися,
промов до Марції якийсь привіт...

Мелхола

Та я ж по-їхньому не вмію.

Хуса

Байка!

Промов по-нашому, а я приставлю
таку рабиню, що по-римськи вміє,
вона твої слова перетовмачить.
Вже ж гості вибачать старій людині,
що інших мов, крім рідної, не знає.
Я тільки про одно тебе прошу:
при гостях не кажи на мене Хуса,
зови мене Хузаном, – се по-римськи.

Мелхола

(силкується встати, гнівно трясє головою)

А се ще що за новина – «Хузан»?
Твій батько звався Хусою, і сина
на честь йому я нарекла так само!
То ти свого зрікаєшся імення
для римських заволок?!

Хуса

Матусю, слухай...

Мелхола

І слухати не хочу!.. Гей, рабині!

Рабині, гей!.. Куди ти їх послав?

(Плеще в долоні. Увіходять рабині, беруть її понід руки, підводять).

Хуса

Хай буде так, як хочеш. Мамо, слухай,

ти тільки привітай, побудь хвилину

тут з нами при столі...

Мелхола

Я маю їсти

з невірними?! Ні, сину, я стара,

щоб мала звичай батьківський ламати.

(До рабинь)

Ведіть мене!

(Виходить з рабинями).

Хуса

От, кара божа з нею!

(Плеще в долоні)

Увіходить у правитель.

Поклич мені Сабіну.

Управитель іде.

За хвилину ввіходить Сабіна, молода, гарна рабinya-самаритянка, убрана на грецько-римський лад, і мовчки спиняється в порога.

Хуса

(до Сабіни)

От що, слухай...

Сьогодні в мене будуть гості з Рима,

поважні і потрібні, – розумієш?

Сабіна

(хизуючись, з усмішкою)

Сабіна розуміє все, що треба,

чого ж не треба, то не розуміє.

Хуса

(трохи прояснів)

Отак і слід. То тих гостей я хочу

вітати якнайкраще.

Сабіна

Буде Публій

І Марція, жона його?

Хуса

Ти знаєш?

Сабіна

Сабіна знає все.

Хуса

То, може, знає,
що я хотів би Марції вгодити?

Сабіна

(помалу, з притиском)

Сабіна знає все.

Хуса

(трохи сп'ятився від її тону)

Гаразд, гаразд!

Я хочу Марцію прийняти гідно,
як то належить станові її
і родові. У мене паніматка
стара вже і не може тим трудитись.
(Сабіна іронічно всміхається, Хуса вдає, що того не бачить)
Тим часом не приходиться вітати
матрону римську в домі без жіноцтва.
Ти розумієш?

Сабіна

Так, я розумію:

хоч, кажуть, муж є голова жоні,
та голові без тіла трудна рада.

Хуса

(суворо)

Сьогодні я до жартів не охочий –
завваж собі.

(Сабіна з удаваною покорою схиляє голову).

Візьми найкраще вбрання,
оте, що я привіз тобі з Сідона³,
причепурись, бо Марцію вітати
сьогодні маєш ти.

Сабіна

Твоя рабиня
шляхетну гостю має привітати?

Хуса

Не потребуєм їй того казати,
що ти рабиня. Назову тебе
сестрою.

Сабіна

Публій дуже добре знає,
що ти сестри не маєш.

³ С і д о н – стародавнє фінікійське місто.

Х у с а

Ну, нехай

своячкою чи кривною якою,
сама там вигадай.

С а б і н а

Якби жоною,
було б для Марції найвідповідніш.

Х у с а

Для Марції?

Сабіна дивиться на нього скоса з-під спущених вій.

Я раз казав, Сабіно, –
доволі жартів!

С а б і н а

(стиха, знов з притиском)

Може, се й не жарт.

Х у с а

(шпарко, з бистрим поглядом на Сабіну)

Я не вдівець. І Публій теє знає...

С а б і н а

Що знає?

Х у с а

Що не ти мені жона...

С а б і н а

(сміливіше, впадаючи в річ)

Що так бу л о ! А доки має бути
невірній жінці вірним чоловік?
Не знає наш закон розлучних листів?
Коли гостей так трудно одурити,
то хай їх справжня друга жінка прийме.

Х у с а

Сабіно, ти, здається, вже забула,
що ти рабиня?

С а б і н а

(з удаваним раболіпством)

Панові своєму
рабиня дякує, що нагадав їй,
хто він і хто вона. Тепер я тямлю,
що не мені, затоптаній ганчірці,
гостей шляхетних пристойть вітати.
Мій пан хотів собі пожартувати
з рабині. Вдатний жарт!

(Сміється фальшивим сміхом.)

Хай пан дозволить

піти рабині знову до роботи,

бо, може, вернеться з дороги пані,
то ще мене за лінощі скарає.

(Не ждучи відповіді, подається йти.)

Ху с а

Стій!

Сабіна спиняється.

Я... я ще подумаю про те,
що ти казала.

С а б і н а

Часу є доволі,
тож Марція прибуде аж опівдні.

Ху с а

(дратуючись)

Я маю думати про се тепер?!

С а б і н а

(спокійно)

Я маю Марцію вітати завтра?

Ху с а

Ні, ти її сьогодні привітаєш!

С а б і н а

Сьогодні ж має й думання скінчитись.

Ху с а

Ти вже мені розписуєш закони?

А знаєш ти, що я тобі закон?

Що я тебе скарати смертю можу
за непокірність?

С а б і н а

(низенько вклоняється)

Панська воля й божа!

Але рабиня мертва привітати
гостей твоїх не зможе, і матрона
не матиме належної пошани.

Ху с а

(дивиться пильно Сабіні в вічі, вона твердо видержує його погляд. Він відступає і, ходячи по світлиці, говорить немов сам до себе).

Ні, се нечувано... Якась рабиня...

Наложниця... непевного коліна...

Простачка родом...

С а б і н а

Ірод, наш тетрарх, –
нехай йому господь продовжить віку! –
походить від рабині, кажуть люди.

Ху с а

Але його жона царської крові!

Сабіна

Мій владар чей же у царі не важить?

Хуса

(спиняється, зумівшись)

Ти розумієш те, що ти сказала?

Сабіна

(з явною насмішкою в голосі, але з наївним виразом обличчя)

Сабіна розуміє все, що треба,

чого ж не треба, то не розуміє.

Хуса

(нишком, з острахом)

Схидна самарійська!..

Увіходить раб.

Раб

Можний пане!

(Замовк)

Хуса

Чого тобі?

Раб

Там пані прибула...

Хуса

Хто? Марція?

(Заметушився)

Раб

Ні...

Хуса

Хто ж?

Раб

То... наша пані...

Дружина мого пана...

Хуса

Як?!.

Раб

(падає на коліна)

Благаю!

Не покарай свого раба!

Хуса

(зміняє раптом гнівний тон на холодно-спокійний)

Устань.

Скажи, що жду її у цій світлиці.

(До Сабіни)

Ти можеш відійти.

Раб і Сабіна виходять.

Увіходить Йоганна, ще молода жінка, з слідами неабиякої вроди, але доточно змарніла; убрана вбого, буйні коси, мідяного кольору з золотистими полисками, прикриті простим сільським покривалом. Вона спиняється у порога.

Хуса
(непривітно)

То ти вернулась?

Йоганна

(тихо, покійно, але з захованням гідності)

Так, я вернулася.

Хуса
А де ж твій тесля?

Йоганна

Його розп'ято. Ти хіба не знаєш?

Хуса

Ага, достукався!..

Пауза.

І ти так певна,
що я тебе прийму?

Йоганна

Моя повинність –
вернутися до тебе, а прийняти
чи не прийняти жінку – сам ти зважиш.

Хуса

Як ти сьогодні дбаєш про повинність!
Про що ж тоді ти дбала, як побігла
за назаретським теслею?

Йоганна

Я, Хусо,

повинності й тоді не забувала.

Хуса

Нівроку, бачу, стала жартівлива!
Сього давніш не знав я за тобою!

Йоганна

Вір чи не вір – я все тобі скажу:
примусила мене повинність вища
лишити дім мій і тебе.

Хуса

Що плещеш?

Яка ж то в жінки є повинність вища,
ніж вірність мужові?

Йоганна

Я не ламала

ніколи вірності.

Хуса

Ти ще глузуєш?!

Ти думаєш, що я зовсім дурний?
Який же чоловік повірить жінці,
що нібито вона ходила чесно,
коли вона ганяла по світах
за молодим іще і непоганим,
проречистим, облесливим пророком?
Адже се так? Для тебе ж він – пророк?

Йоганна

Що він для мене – висловить несила.

Хуса

(люто)

Безличниця!!

Йоганна

Ні, Хусо, не лютий.

Я певна, що якби ти сам був з нами,
ти мусив би...

Хуса

О, справді, дуже шкода,
що не було мене там межі вами!

Йоганна

Я знаю, трудно вірити чесногі
в зрадливім нашім світі, але там,
в тім світі, звідки я тепер приходжу...

Хуса

То се ти з того світу прибула,
як Самуїл-пророк? Моторна з тебе!

Йоганна

(смутно і спокійно, хоч видимо ображена)

Даремне, Хусо, ти глузуєш з мене, –
сього від тебе я не заробила.

Хуса

Не заробила?! Я тобі скажу,
чого ти заробила! от чого:
прилюдно будь побитою камінням!
Ти перелюбниця!

Йоганна

(складає руки на грудях і випростується одважно)

Каменувати

мене ти можеш, та не маєш за що,
бо я ніколи не жила так чисто,
так чесно, навіть свято, як сей рік.

Хуса
Тиняючись по світу як повія?
Утікши, наче злодійка, з господи?
Йоганна

Не будши злодійкою, я могла б
узяти з дому вдсятеро більше,
ніж я взяла; та я не хтіла брати
нічого, крім тогб, що залишилось
у тебе з мого посагу.

Хуса
А, так?
То ти мені ще й очі вибиваєш
своім багатством?

Йоганна
Хусо, я навчилась
таку складати ціну всім багатствам,
як пороху, що в нас попід ногами.

Хуса
Се хто ж тебе навчив? Отой пророк?
Йоганна мовчки потакує головою.

Проте ж він сам не жив по тій науці,
бо підмовляв чужих жінок тікати
не з голими руками.

Йоганна
Чоловіче!
До мене він і слова не промовив,
щоб я пішла за ним!

Хуса
Чого ж ти йшла?
Йоганна
Я раз почула, як він говорив,
що лиси нори мають, птахи – гнізда,
йому ж нема де в світі прихилитись.
І я вже не могла в палатах жити,
в добрі, в догоді, – я пішла за ним.
Своім достатком я йому служила
і всій його громаді помагала,
щоб міг він мати скрізь собі притулок,
щоб голоду і холоду не знав,
щоб мав гурток прихильних коло себе,
мандруючи між людом непривітним.
Було б і гріх покинути його!
То ж він мене зцілив, як я лежала
на смертнім ложі!

Ху с а

От, велике щастя!

Нехай би ти була тоді сконала,
ніж мала осоромити мене!

Йо г а н н а

(з глибокою певністю в голосі)

Я сорома нікому не придбала,
ані тобі, ані самій собі.

Ху с а

(подивившись тильно на неї)

Ну, добре, – він для тебе був пророком,
чи там уже не знаю чим. А ти?
Чим ти була для нього?

Йо г а н н а

Я – нічим.

Ху с а

По-твоєму, і в се я мушу вірить,
що так-таки нічого ти не мала
за всі твої послуги?

Йо г а н н а

Ні, Хузане,

сього я не кажу. Свою науку
він уділяв усім, і нам, жінкам,
не боронив стояти близько й слухать.

(Щиро)

І чом ти не схотів піти до нього,
як він людей навчав у Галілеї?
Він світ новий словами відкривав!
Світ правди, і добра, й любові, й волі,
Хузане, волі!

Ху с а

От чого бракує
вродливим жіночкам!

Йо г а н н а

(охолонувши, стримано)

Не тої волі,

що ти гадаєш. Він нам говорив
про царство боже, де пресвітлі люди
уже не женяться й не віддаються,
де кожна жінка нічия.

Ху с а

(з їдливо)

А спільна?

Йоганна поглядом проймаючого докору дивиться мовчки на Хусу, так що той сп'ятився.

Йоанна
(після мовчання)

Хузане, дай мені розлучний лист.

Хуса

(хоче якось завернути далеко зайшла розмову)

То ти за сим прийшла?

Йоанна

Ні, не за сим.

Верталась я додому, до дружини,
несла я щиру сповідь, без облуди,
я думала: «Повірите! зрозуміє!»
А ти для мене маєш тільки глум,
зневагу, неймовірність... Я прошу
розлучного листа.

Хуса

Сього, либонь,

ти теж навчилася в свого пророка,
що жінка має право вимагати
розлучного листа за леда-слово?

Йоанна

(хапається за голову, мов ударена спогадом)

Як я могла забути?! Тож Учитель
наказував повік не розлучатись,
хіба що зрада станеться...

Хуса

От, бачиш!

Ти, значить, зрадила мене, що хочеш
розлуку брати? Ти сама признала
свою провину!

Йоанна

(схиляється перед ним)

Ні, мій мужу й пане,
прошу тебе, забудь мені те слово, –
з твоєї волі я повік не вийду.

Хуса

(глузливо)

Хіба що знову з'явиться пророк?

Йоанна

(лагідно)

Тоді вже ми за ним обоє підем,
бо царство боже на землі настане,
як він удруге прийде.

Хуса

А, ти ждеш?

Йоанна

(смутно)

Не знаю, чи діжду жива... казали
багато наших, що до них приходив...
І в Галілею кликав... Я верталась
в надії, що його хоч раз побачу,
ходила всюди по його слідах...
і не побачила...

Хуса

Тоді згадала,
що є ще тут десь твій чоловік,
то час уже йому на шию сісти,
проциндривши весь посаг свій?

Йоанна

Хузане!!

Хуса

А се ще що за норови? Вгамуйся
і рада будь, що не тягну тебе
на суд за марнотратство і перелюб,
а покриваю все для честі дому!
І ти повинна честі тій служити,
як накажу тобі.

Йоанна

(пригноблена)

Покірна буду.

Хуса

Так от: доволі теревені править,
іди, передягнись, бо гості будуть:
з жоною Публій. Поспішай, бо хутко
прибути можуть.

Йоанна

Може б, ти дозволив
мені до них сьогодні не виходить?

Хуса

(владно)

Ні в яким разі! Маєш їх вітати
якнайгrecніше. Швидше йди вдягайся,
а то ще так тебе й застануть в рам'ї.

Йоанна

Я маю тільки сю одну одержу.

Хуса

Туди до лиха! От ще біснубата!..

(Плеще в долоні.)

Увіходить р а б .

Поклич Сабіну!

Ледве раб виходить за двері, С а б і н а з'являється.

Ху с а
(до неї)

Звідки ти прийшла?

С а б і н а

В десятій хаті я крутила жорна.

Ху с а
(суворо глянувши на неї)

Йди і зараз принеси для пані
свою одежу, тільки щонайкращу.

С а б і н а

Я кращої не маю над оту,
що владар мій своїй рабині справив,
але вона пристала б і цариці,
бо владар сам замовив ті шати,
поїхавши навмисне до Сідона,
а владар знається на речах.

Й о г а н н а

Ху с о,

чи правда се?

Ху с а

Авжеж, убрання гарне.

А втім, сама побачиш.

(До Сабіни)

Принеси.

Сабіна виходить.

Й о г а н н а

Не про красу одежі я питала, –
ти ж розумієш, Ху с о.

Ху с а

Я не хочу

нічого розуміти, а тобі
мене допитуватись не пристало.
Ти одіж продала, для кого хтіла,
а я купив, кому хотів. Тепер же
повинна б ти мені ще й бути вдячна,
бо маєш в чому вийти до гостей, –
вони ж не знатимуть, що то з рабині.
Прикраси в тебе є?

Й о г а н н а

Нема нічого.

Ху с а

То йди до матері та попроси
у неї перли, діадему, персні,

заушниці, обручки й пояс.

Чуєш? Чому ж не йдеш?

Йоганна

(благаючи)

Хузане, не примушуй

мене покрас у матері просити!

Хуса

А в кого ж їх просити? Може, бігти

десь по сусідах позичати? Зараз

іди до матері!

Йоганна йде, як на муку.

Сабіна

(приносить одежу)

Ось, пане, одіж.

(Хоче йти)

Хуса

Стривай, допоможеш пані зачесатись

по-римському.

Сабіна

Нехай звелить мій пан

мені крутити жорна, кіз доїти,

носити воду, – все те буде легше,

аніж прислужницею бути в пані.

Хуса

Чого ж се так? Хіба вона лиха?

Сабіна

Господь не допустив.

Хуса

То й не видумуй.

Я не на те учу рабинь по-римськи,

щоб потім їх скотарками робити.

(Підходить, бере її за підборіддя і підводить її похилене обличчя вгору)

Се ти лиха за одіж? Не журися!

Я крашу справлю!

(Пригортає її)

Сабіна

(злегка пручається, поглядаючи на двері)

Шкода втрати, пане,

бо є кому тепер гостей вітати

і без твоєї слугівниці.

Хуса

(усміхається)

От що!

Ба з того вже тепер ніхто не винен!

Се ж, може, й краще. Ти збулась клопóту,
та й я вже думати не потребу́ю.
І вір мені, що се далеко ліпше –
такою будь рабинею, як ти,
ніж панею такою, як Йоганна:

С а б і н а

Мені про те не личить розважати,
бо хто ж така твоя рабіня? Пан мій
все краще знає. Пан мій сам воліє
приставником тетрархові служити,
ніж бути на тетрарховому місці.
То божа воля – треба їй коритись.

Х у с а

Сабіно! Гей, не будь така лукава!
Не доведе тебе се до добра!

С а б і н а

Хіба твоя рабіня щó сказала?

Міряються поглядами. Увіходить Й о г а н н а, бліда як смерть, у руках у неї покраси.

Х у с а

(до Йоганни)

Все є? Гарзд. Тепер іди вбирайся.
Сабіно, поможи.

Й о г а н н а

(тихо)

Я сама...

Х у с а

А я кажу – Сабіна хай поможе,
бо ти ж сама, либонь, того не знаєш,
яка тепера поведінка в Римі
на зачіски. А Марція вже звісно
доглядиться, якщо не до ладу
в уборах буде, – я ж того не хочу,
щоб нас почесна гостя осудила.

С а б і н а

(до Йоганни, облесливо)

Нехай дозволить владарка покласти
крихіточку їй фарби на обличчя,
бо трішечки здороження помітно.
Твоя рабіня вже доложить хисту:
всі зморщечки отут попри очицях,
навколо вустоньків і між брівками
чудово замалює, зробить церу
таку свіженьку, як була колись!

Йоганна
(неживим голосом)

Ходім; роби, що хочеш.

Ху са
Тільки швидше!

Йоганна виходить, за нею Сабіна з одежею.

Ра б
(з'являється на порозі)

Прибув високородний Публій в гості!

Ху са

З дружиною?

Ра б
Сам, без жони прибув.

Ху са
(стиха до себе, заклопотаний)

Що за притичина?..

Раб тим часом розсовує запони, що закривали середній вхід до кімнати; odkриваються сіни й видно, як у них вступає знадвору Публій. Він ще молодий чоловік, але поважний рухами й виразом обличчя; тога на ньому так уложена, як личить людині значно старішій, – широкими заломами і спущена в подолі низько, мало не до п'ят.

Публі й
(ще з сіней)

Здоров, Хузане!

Ху са
(кидається йому назустріч)

Щасливий надмір, що тебе вітаю!

(Веде Публія за руку до порога світлиці, на порозі випускає руку, вклоняється й пропускає гостя наперед, роблячи руками рухи люб'язного запрохування. Потім, посадовивши Публія на кріслі, сам сідає напроти нього на дзиглику)

Чому ж твоя високородна пані
мене, свого раба, не вшанувала,
як намірялась?

Публі й
(по хвилі помислу)

Гм... скажу по правді,
ми вибрались удвох, але жона
лишилась там, коло міської брами.

Ху са
(стурбовано)

Чого? Що сталося?

Публі й
Нічого ніби,

та ми в дорозі поговір почули,

то Марція й наважилась пождати,
поки я дам їй знати, чи годиться
сюди прибути їй.

Ху с а

(удає, що нічого не догадується)

Та що ж таке?

Який же поговір? З якої речі?

Публі й

Я, власне, й на хвилину не повірив.
Та хоч би навіть і була в тім правда,
я на приватні речі не вважаю;
але моя жона, як сам ти знаєш,
сувора звичасм. Воно то правда,
що жінці, ще й матроні, випадає
на кожний крок свій уважати пильно.

Ху с а

Запевне так. Та я ж би не насміливсь
таку поважну гостю наражати
на щось їй не приймове.

Публі й

Отож-то.

Я сам їй се казав. Проте не вмовив –
лишилася-таки пождати звістки.

Ху с а

Яка ж їй саме звістка пожадана?
Я вмить пошлю до пані скорохода
з відповіддю, аби я знав питання.

Публі й

(помалу, неохоче)

В дорозі нам наклепано, що ніби
твоя жона покинула госпóду
і подалась на безвість, а що ти
розлуку ніби маєш брати з нею
і... Ні, сього не випадає мовить...

Ху с а

Прошу тебе, доказуй все до краю

Публі й

Що ніби розпаношилась у тебе
якась рабиня і що ту рабиню
наважився ти взяти за дружину!

Ху с а

(сплескує руками)

Нечувано! Які безчільні брехні!
Хоч би крихітка правди! Ну вже й люди!

Моя жона здоров'ям занепала
і їздила до батька у Сарон,
на купелі з квіток, бо їй ті ліки
надзвичай помічні. Але ж тепера
моя жона вже дома й до послуги
твоїй пречесній пані. Чи дозволиш
гонця послати?

Публії
(потакує головою)

Будь ласкавий.

Хуса

(плече в долоні і з нетерплячки йде сам назустріч рабові в сіни. До раба, що в сінях)

Миттю

пошли Габала до міської брами,
хай скаже Марції високородній:
«Хузанова жона, Йоганна, просить
шановну гостю в дім свій завітати».

Публії
(голосно озивається, не встаючи)

Додай, що Публії радить не баритись.

Хуса
(до раба)

Ти чув? Нехай Габал біжить щодуху!
(Вертається до Публія)

Моя жона ще й знов захорувала б,
якби шановна Марція і справді
обом нам завдала такого жалю,
з дороги завернувшись додому.
Я сам не знаю, що було б зо мною, —
таку високу честь і так втеряти!

Публії

Я розумію, що гостинність ваша
була б уражена, але про честь
нема що говорити, бо приставник
тетрарховий — сам чималий вельможець.

Хуса

Не так, мій гідний гостю. Найчільніший
провінціал зрівнятися не може
з тим, хто зветься «римський громадянин», —
а ти ж при тому й іншу гідність маєш.
Моя жона не простого коліна,
та все ж вона сама те добре тямить,
яке належить місце їй при тій,
хто всіх матрон переважає родом.

Публії

На жаль, не всі у вас тут в Палестині
шанують римське ймення. Є такі,
що раді б згладити його зо світу.

Хуса

Яке безумство!

Публії

І, що найприкріше, –
такі думки живуть у головах,
що начебто повинні бути світліші,
ніж голови поспільські.

Хуса

Ох, на жаль,

на сором Палестині, сьому правда!

(Присувається ближче до Публія і говорить тихше)

По приязні признаюся тобі:
мені ті люди труять пробування
попри особі нашого тетрарха –
нехай йому господь продовжить віку! –
Звичайно, він їх збутися не може,
бо то все родичі його дружини –
хай бог її удержить при здоров'ї! –
А ті ніяк забутися не можуть,
що з них колись були царі тутешні.
Отож мій владар мусить їх терпіти,
хоч жаль дивитись, як вони снують
навколо нього павутиння злості
і замислів злочинних. Страх бере
за розум і чесноту мого пана,
коли такі тарантули отрутні
домують вкупі з ним безперестанку.

Публії

Се справді товариство не найліпше
для вірного підданця Риму. Цезар,
либонь, загоджений не був би з того,
якби довідався.

Хуса

Се я сказав тобі

по приязні, як річ приватну.

Публії

(немов не почувши останніх слів Хуси, змінює розмову)

А тут у вас у Галілеї – гарно!
Далеко придобніше, ніж в Юдеї.
Так яось зелено, – гаї та луки,

і гори не такі сумні та голі.
Моя жона побачила за містом
чиюсь маленьку віллу – несогіршу –
і мовила: «Отут би я жила, –
се наче Тускулум»⁴.

Ху с а

(удає надзвичайну радість)

Яке се щастя!

Я можу зараз волю ту вволити,
бо вілла та моя! Благати буду
твою дружину – в дар її прийняти.
О, се ж мене навіки ущасливить!

Публі й

Не буду відмовлятися за жінку,
либонь, вона сама прибуде хутко.

Скороход Габал

(вбігає задиханий)

Високородна Марція зволила
вже рушити до двору мого пана!

Ху с а

(Габалові)

Звісти мою жону.

Габал виходить.

(До Публія)

Вона тепера

моїй матусі дещо помагає:
старенька вже нездужає ходити,
а на рабинь спуститися не можна
у догляді за матір'ю.

Публі й

Запевне.

Либонь, було сутужно без невістки
твоїй матусі?

Ху с а

Ох, і не сказати!

Вони ж так любляться! Але матуся
вже згодилась терпіти, щоб Йоганна
порятувать могла своє здоров'я,
бо се ж конечна річ.

Публі й

Авжеж, відомо!

⁴ Тускулум – місцевість близько Рима, де знаходились вілли знатних римлян.

Хуса
(встає)

Коли дозволиш, я піду назустріч
твоїй дружині.

Публій
Добре, вийдем разом.

Ідуть через сіни. Публій попереду, Хуса позаду. На ході Хуса шепоче до придворного раба:
«Біжи до пані, – хай там поспішиться!» Раб швидко подається.

Якийсь час нема нікого, згодом увіходять Публій і Марція поруч, за ними Хуса. Марція немолода вже пані, обличчя суворого римського типу, рухи повільні, поведіння гордовите; одяг на їй уложена дуже майстерно; довга, дрібно-зафалдована стола⁵, темна, шовкова, з довгими рукавами, з вузькою, але чудово гаптованою лиштвою, тягнеться ззаду по землі на лікоть; на голові у пані покривало яснішої барви й тоншої ткани, ніж стола, притримане тоненькою діадемою старого золота. Крім сеї діадеми та ще коштовної камеї⁶ коло коміра – покрас на матроні ніяких. Волосся зачесане з мистецькою простотою, розділене проділом і попущене так, що покриває більшу частину лоба і спадає хвилястими кучерями од скронів на груди. Хуса, посадовивши гостей, сам не сідає.

Марція
(до Хуси)

А що ж се я не бачу господині?

Хуса

(ледве ховає свою безпорадність)

Вона от-от надійде привітати
осяйне щастя у твоїй особі.

Либонь, її затримала матуся.

Клопочеться Йоганна бідна з нею!

А ще й сама нездужала недавно...

Марція

(до Публія, трохи підводячись, мов хоче встати)

То, може, ми не в пору прибули?

Хуса

Хіба ж коли не в пору сонце сходить?! –

Та ось моя жона, твоя слугиня!

Увіходить Йоганна, розкішно вбрана: у сріблястій, прозорій, пишно вигаптуваній шовками одязі, у золотому поясі; старосвітські великі обручки на руках, внизу і вище ліктя, на пальцях скільки пернів з дорогим камінням, на шії рясне перлове намисто, на голові сітка й штучний убір з золотих обручів, шпильок, гребінців; довгі заушниці звисають аж до сурелів. Обличчя дуже підмальоване, скидається на маску. Йоганна стає на порозі і мовчки низько вклоняється гостям. Публій встає їй назустріч, Марція лишається сидіти.

Публій
(до Йоганни)

Саронській квітці мій привіт! Я радий,
що рідний край вернув тобі здоров'я.

⁵ Стола – верхня одяг знатних римлянок, що її одягали поверх туніки.

⁶ Камея – прикраса з твердого каменю з різьбленим опуклим зображенням.

Йоганна дивиться на нього, не розуміючи.

Хуса
(п'ощепки їй)

Що ж ти мовчиш?

Йоганна
(безвиразно)

Вітаю, чесний пане.

(До Марції)

Прошу пробачити твоїй слугині,
що не вспішилася тобі назустріч.

(Сідає коло Марції. Хуса сідає коло Публія)

Публій
(обзирає Йоганну з голови до п'ят)

Се не дивниця, – ти роботу мала.

Публій
(до Марції)

От, розпитай лиш нашу господиню,
які то саме купелі з квіток
вона в Сароні мала, – може б, варто
поїхати й тобі туди на купіль,
адже Сарон уславився квітками.

Марція

Невже там тільки й слави, що квітки?

Публій
(з поглядом на Йоганну)

Ні, ще й саронського жіноцтва врода.

Марція

Жінки на сході, може, й непогані,
але, на жаль, вони збавляють вроду
надмірним малюванням, – вимагає
того від них, либонь, краєвий звичай.
Щоправда – фарби кращі тут, ніж в Римі.
В нас не вдали б ніяк такої барви.

(Показує на волосся Йоганни)

Йоганна

Волосся я не фарбувала, пані.

Марція

Я, власне, не про те ж і говорила.
Лише завважила, що сеї барви
абиякий фарб'яр не може вдати,
та рідко де трапляється й в натурі.
Я тільки раз подібне щось вбачала
і то таки було – тут, в Палестині.

Хуса

(з ледве помітною тривогою)

Коли ж то саме трапилось, пречесна?

Марція

Недавно, сеї вєсни. На той час
були ми з мужем у Єрусалимі.
Я з нудів гинула у тому місті!
Знічев'я навіть згодилась дивитись
на те видовисько, як розпинали
якихсь там трьох злочинців.

Хуса

Як же пані

сподобалося тєє?

Марція

Не цікаво.

Хоч, правда, я спізналася на те,
як саме до хрестів їх прибивали,
застала вже, як висіли й конали.
Було людей при тому небагато, –
само простацтво; плакали, кричали.
То не видовисько, а просто бешкет!

(До Йоганни)

І здумай, пані, у тому гурті
я жінку вгледіла з таким волоссям, –
але ж точнісінько! – як от у тебе.

Хуса каменіє з жаху. Йоганна дивиться просто в вічі Марції, але та спокійно править далі.

Була, напевне, барва натуральна,
бо то була простачка, а вони ж
коли й фарбують, то звичайно бридко,
от, чимсь таким рудим. А те волосся
було – нестеменісінько, як в тебе.
Обличчя я не бачила.

Хуса зітхає з полегшенням.

Бо жінка

лежала ницьма, розпростершись долі,
немов без пам'яті, а може, п'яна,
і всю її – волосся покривало,
як мідяним щитом. Один розп'ятий,
конаючи, щось крикнув, певне, з болю.
Тут жінка почала волосся рвати,
без крику, без ридання, так як мичку,
мов їй і не боліло. Скрізь навколо
його розносив вітер. Чиста шкода,
як тії люди вроди не шанують!

І що за дикий звичай – виявляти
так неподобно тугу?

(Завважає, що Йоганна відхилились і закрила очі з виразом глибокого страждання)

Що з тобою?..

Тобі недобре?.. Дати камфори?

(Дістає з мішечка, що при поясі, шматочок камфори і дає понюхати Йоганні)

Я ще з конвалії тут маю ліки.

Ось випий, се на серце дуже добре.

(Подає маленький слоїчок Йоганні, тая не бере й хитає головою, що не треба.

Марція з ображеним видом хоче схвати слоїчок у мішечок)

Коли не треба, я не накидаюсь...

Ху са

(суворо)

Йоганно, випий і подякуй пані!

*(Бере з столика невеличку чарку, наливає ліки, взявши їх з поклоном від Марції,
і подає Йоганні. Йоганна тремтячими руками бере чарку і випиває ліки)*

Марція

А що? Вже ліпше? Правда, помічнє?

Ху са

(нахилившись до жінки, мов з уважності, шепоче грізно)

Та дякуй же!

Йоганна

(слабким голосом)

Я дякую... Вже ліпше...

Марція

(до Публія)

Се дивно, як тут всі бояться крові
і всяких мук! Згадати – зараз млості!

Публій

(до Хуси)

Цікавий, чим ви бавите народ?

Ні гладіаторських боїв, ні цирку,

ані театру навіть! Вряди-годи

когось там розіпнуть – ото і все?

Марція

Та й гарного нічого не вбачаю

у тих розп'яттях – витягнене тіло,

опухлі руки й ноги...

(До Йоганни, що знов має мучений вираз)

Знов недобре?

Йоганна

(робить зусилля й гамує свою муку)

Щось... голова болить...

Марція

Яка ти квола!

А знаєш, то тобі ще, може, вадить,

що ти такі важкі покраси носиш.
Сей пояс кований – який тягар!
Або й такі обручки – се ж кайдани!
На голові десь півталанта злота, –
не дивно, що вона тобі болить.
Та й перли річ нелегка, я те знаю.
Се, певне, теж такий краєвий звичай?
Хвала богам, що в Римі вже немає
такої поведінки.

Ху с а

(під час мови Марції з досади кусає губи)

Се матуся

її примусила отак уратись.
Звичайно, мати, як стара людина,
не розбирає, що в часи новітні
не можна звичаїв старих держати.
Я сам казав: навіщо се? Та мати
вражається, коли в її клейноди
невісточка кохана не вбереться.

(Показує на покраси)

Се речі все, як бачиш, старосвітські.
Про тії перли є у нас в родині
переказ, що аж триста водолазів
втопилося, шукаючи їх в морі.

Мар ці я

(придивляється до перлів, що на Йоганні)

Цікаво!.. Що ж, намисто непогане.

Хуса подає Йоганні знак очима, щоб віддала Марції намисто.

Йо ган на

(здіймає намисто з шиї й подає з поклоном Марції)

Прошу, прийми на спомин про гостину.

Мар ці я

(ледве гамус жадібну втіху, беручи перли. До Йоганни, значно привітніше, ніж досі)

Хоч я й не дуже в сих речах кохаюсь,
та пам'ятка від лубої Йоганни,
хоч би яка, для мене завжди мила!

(Надіває намисто)

Ху с а

Вшануй, пречесна пані, і мене,
приятельки твоєї чоловіка,
зволи прийняти в дар від мене віллу,
що не здалась очам твоїм нікчемна.

Пу бл і й

(до Марції)

Ти пам'ятася? Там в гаю, за містом.

Марція
(спалахує radoщами)

Ах, тую!.. Я не хочу ображати
гостинності твоєї, гречний пане.
Адже, по східному звичаю, гості
не сміють відмовлятися від дарунків,
бо то була б господарям образа?

Хуса

Авжеж, такий у нас ведеться звичай.
І я безмірно вдячний за уважність
до мене й до звичаїв мого люду.

Марція

Коли б же я могла надію мати,
що ми вас привітаємо у Римі!

Публій

Наш друг у Римі буде незабаром
в одній поважній справі.

Марція

Дуже мило!

(До Хуси)

Конечне ж мусиш і Йоганну взяти, –
я покажу їй всі пишноти Риму!

Хуса

Чи варті ж ми такої шани, пані?

Публій

Я певен, що і в цезаря в палатах
саронську квітку не морози стрінуть.

Марція

(глянувши скося на Публія, до Хуси)

Чи звідси видко мій новий масток?

Хуса

Аякже! Тільки вийти у садок
та трошечки здійнятися по сходах, –
зовсім не прикрі сходи, запевняю! –
увесь масток наче на долоні.
Зволиш піти?

Марція

Я залобки.

Хуса

Йоганні

дозволь, шановна пані, тут лишитися,
їй ще несила сходити на гору.

Марція

Авжеж, авжеж, нехай щадить здоров'я!

(Завважючи, що Публій наче думає лишитися з Йоганною, суворо глянула на нього)

А що ж ти, Публію, хіба не йдеш?

Марція з Публієм виходять у садок, Хуса відстає від них. Чутно знадвору голос Марції:
«Глянь, Публію, там озеро! Як гарно!»

Хуса

(шпарким, приглушеним голосом до Йоганни)

Я мало не забув тобі сказати...
Поклич... ні, краще йди сама в пекарню
і розкажи, як треба готувати
ту поливку до риби по-саронськи,
що ти колись для претора варила.
Наглянь, щоб там її не зопсували.
Се дуже важна річ!

Йоганна

Я допильную.

Хуса

Я Марцію вже якось тут забавлю,
поки ти справишся... Та слухай, жінко,
не будь як зварена! Се що за спосіб
гостей вітати? Слова не промовить!
Як вернешся, щоб я не бачив більше
тих погребових строїв. Чи ти чуєш?

Йоганна

Я чую.

Хуса

З Публієм гречніша будь,
та тільки так, щоб Марції не гнівась.

Йоганна

(хоче щось заперечити)

Я...

Хуса

(гнівним рухом перебиває її)

Ну! Гляди мені – шануйся!

(Загрожує їй пальцем і поспішає в садок до гостей)

Йоганна

(сама. Падає на коліна і здимає руки)

Ой господи! Чи довго сеї муки?
Учителю! На що мене покинув?..
Коли ж те царство боже? Де ж воно?
Чи доживе душа моя до нього?..

Мовчазне, здавлене ридання без сліз потраєє все її тіло. Вона встає і, хитаючись, мов билина од вітру, виходить із світлиці.

ПАСХАЛЬНА ДРАМА

ПРОЛОГ: НА ОЛИВНІЙ ГОРІ

Ісус (*стоїть, опертий під скалою, зворушений*):

Не так болить минувшина ціла,
Котру я оглядав з Тобою, Отче,
Солодко, радісно тай любо єсть
Мені направити сі порочну!
Однак во виду адамейї і сути
І наміра відкуплена я питаю:
Чого той шлях, котрим Твоя земля
Піде в будуччині в твої Простори,
Чого він томить голову мені
Своїм окаяним пороком блудом?
Чого він красні вгасли завертає
В одну і ту саму велику затьму?
Сей шлях давить мені туземцьку грудь
І чую з того дивну порожнечу
На серцю, де горіла все любов!
Ах, Отче мій, поглянь на шлях той темний!
Скинь дрібку світла, проясни його, –
А ні, – то відійми від мене нині
Знамя суть і намір Твої волі!

Ангел сходить з небес і ставить на скалі перед Ісусом повну символічну чашу, відлітає.

Так, Отче мій, я весь сповню і прийму,
Тай прославлю Тебе в дочасній тліни
Як яко Синові примірному,
Однак стривожив він мене той шлях,
Котрим земля Твоя в будуччині подається!

Свята во віки воля єсть Твоя
І невідмінні суть Твої закони,
Ім'я Твоє святитись буде
До заходу всіх сонць незаходимих!
Та пощо тільки свободу Ти дав
Одній землі, в Твоім дворі найменшій?
Забувши на примирення своє
До вічного і красною життя,
Вона поцуратися порішила
В пороках нечестивих, в скверних брудах,
У ближній крові, у заздрощі неситій!
Чому се так? Чому той шлях так темний?
Скинь дрібку світла, проясни його
Даром любови, віри і надії,
А ні, – то відійми від мене нині
Знам'я – суть і намір Твої волі,
Котра ставляє перед мене чашу,
Несповнену ще страстями гіркими,
Й жалем задосить неучитену.

Сагана (*зближається гордо; приклонив коліна в молитві*):

Тяженьке іго, сил набрати годі
І тоді розршитися Тобі,
Хоча вже й тут ти сороковий день
І сороковий раз в молитві, в пості
І самоті безчасовій, безкрай!
Пощо було для світа плоть приймати?
Пощо було несите людське кодро
Злюбити серцем непорочним, чистим?
Ти по началам божим вирікся
Вічності і мира й одности,
На те, щоби зі славою минувся,
На те, щоби у часовій появі
Приймати на своє ім'я й істоту
Смирення і хулу і страсть даремну? –
Невжеж Ти так у плоти засліпився,
Що не добачиш, як немає вороття
Для людскости в каятті й найбільшим?
Невжеж Ти за началами своїми
Довідати не хочеш, як пусте
Бажання йде навіть найчистіше,
А надаремна і найбільша жертва
Для половинного єства отсього,
Котре зоветься чоловіцтвом?

Мовчиш? Мабуть, хоч раз на вік тепер
Признати мусиш, що говорю правду
І що не ворог я буду Тобі!
Бож я, я так як Ти єсмь суть вселенни
І лад єї, так Твій єсть, як і мій,
І Ти без мене неподуманий
І я не обійшовбися без Тебе!
Для того примиритися ним треба.
Перед лицем вселення і буття!
Поглянь: зелені ниви навкруги
Порозкладалися розкішно й дружно,
І про весну і май предвічний мріють!
Чи чуєш, як трава росте зелена,
Корінцями ссе грудь землі блаженну,
А листом дихає на синє небо.
Життя вселенни величаючи?
Чи бачиш, як до квітки сходить запах
З небес пахучих, з радісних небес,
А легкий вітер пустигонить всюди,
Здуває з пальників пилок дрібненький
І ним мов маєвим ніжним світом
Землиці килим пестрий застиляє?
Чи ж се не одвість в многоявних дивах?
Чи ж се не чудо і закон вселенний?
Послухай, як Твої пташки небесні
Оспівують життя-буття непевне
І многозвучним, дивним голосінням
Землі пригадують про час майбутній,
Про рай і первовік утрачений,
Як одности нестало поміж нами –
А там у тих просторах безконечних
Так само світи, йдуть, як земський світ,
Так само гріхопадення природне,
Така сама окаянність облудна,
Без серця, без душі, і без лица,
Нема, нема, нема вже тут вороття,
Та й обман многоявний так само.
Нема, нема, нема вже тут вороття,
Хотя й би каяття було найбільше!
А Ти думаєш, що на правду зміг би
Давне минуле і безповоротне
На світ відмінений назад призвати
І поміж згіршене дочасне коadlo
Хотя й на хвилю й частно повернути?

Направду ні! Хоча й була би жертва
Твоя найбільша і найдостойніша,
Ніхто назад не зверне світа лад.
Ніхто не спинить здвиг, розвій і поступ,
Які беруться з кривди, сліз, проклонів,
І світ ніхто вже не спасе тепер
Від блуду в й гріхопадень скаменілих!

Ісус (*бере поставлену чашу, встає*).

Сатана (*неспокійний*):

Подумай, заверни, пожди, розглянься,
Зробися паном над землею всьою,
Зробися самовладником вселенни,
Прийми красу і розкіш і життя,
З'єднайся в мирі спільністю зі мною,
А будеш вічний, всюди, безграничний,
Ніяке средство, але самоціль,
Нехай не осквернить дочасне кодло
Тебе, Владико і могучній Боже.

(*Ісус підніс чашу, н'є спокійно, Сатана з острахом втікає*).

І. ДІЯ

Світлиця в мешканні Марії

Марія (*сидить коло вікна обмережує рушник*):

Нема його, єдиного Ісуса,
Мойого сина доброго нема!
Немовби сонечко з-за хмар густих
Прийде, потішить, наситить, напоїть.
І знов відходить десь у світ широкий
Комусь світити, радувати других.
І знов минає день одна за днем
І ночі довгі скучно волікуться,
І знов я на старі літа сама!
Приходять тут, приходять всі за ним, —
Каліки, хромі, бідні, нещасливі,
І вороги, й прихильники і друга
Чергою, одинцем, або в громаді;
Одні чекають, інші йдуть шукати,
Одні питають, де він, чи нема,
Куди пішов, коли прийде і звідки?
І дармо відповіді ждуть від мене.
А другі розважають співчувально
І потішають все мене смутну.

Що він ще верне й світ цілий направить,
Возлюблений учитель їх і друг.
Хоть всі вони для ради, не для зради,
Однак мене чогось болить все серце
І неспокійна єсть моя душа!
Пощо я рід свій від царя Давида
Зачала єсм? Пощо передання
Отців Ізраїля й володарів
І патріархів в біднім моім роді
Плекали родичі мої колись?
Пощо мені у кров і кість мою
Се родове плекання передала?
Таж я убога та ще й малославна,
А мій покійний муж-обручник – він
Був ремісник, робітник сірий, денний,
Що потом освячав наш хліб насущний!
В нас не було розкопі ні вигоди
І другом нашим голод-холод був.
Однак у праці, згоді і любові
Минався вік наш на отсій землі.
І ми щасливі, ані раз один
Не завидували панам, і родам!
У нашім крузі ми добротворили
І правді покорялися одній,
Любили ближніх, як себе самих.
І вірили в обнову чоловічу
І в царство Боже на Його землі!
Бо так учив і переповідав
Святий товариш ранніх літ моїх –
Пустиножитель Іоан Оссеєць,
Котрий не їв м'яса, ані риби.
І не убив звірини ніякої,
І зілля кожне і травину кожну
Пожалував все і пошанував!
Сей равин і пустиножитель наш –
Він перший научав своє дитя
І призивав сердечного Ісуса
На шлях святої правди і любові!
Нема Його, єдиного Ісуса,
Мойого Сина доброго нема!
Гей, Сину-Сину, чи не на провину
Во Вифлеємі Ти приймив еси
В зачаттю тайнім Божім земську плоть,
А в Назареті виріс сильний духом

І красний тілом, перший між людьми
І перший між учителями всіми?
Ти нині мудрістю й наукою
І чудами своїми всіх дивуєш,
А я смутна чогось!.. Чого ж смутна?..

(Отирає лице рушником).

Іоан (*молодий апостол входить, поклоняється глибоко*):

Здорова будь, Матусю наша добра,
Зі святом Пасхи надходячої
І честь і слава і поклін Тобі!

Марія: Витай, дитино, з празником великим!

Іоан: Приходжу вість благау Тобі подати:

Твій Син рішився в Єрусалимі
Зі школою побожною свого
Агнця ломати і спожити Пасху
Посполу раз і як велить закон.

Марія: Коли ж вас сподіватися мені?

Іоан: Учитель наш з Вифталії вертає

І ще сьогодні загостить до Тебе.

Марія: Не сподівалася я вас сьогодні

І своїми старенькими руками
Не постаралася агнця ні пасхи.

Іоан: Що нам потрібно, маємо з собою,

Буде для нас і вистане для Тебе!
Приготовляється вже наш агнець
І мадзу нам пече один прихильник
У городі і вин буде багато,
Буде чим покріпити тіло й духа!

Марія: На мене забувайте вже стареньку,

Для мене місця не буде між вами,
А десь його мені готує в небі,
Обручник мій при трапезі Отця.

Іоан: І ще одно нам заповів Учитель:

Зближається вже і надходить час,
Коли сповниться діл його вінок!
Для того у кружку дванадцяти нас
У мирі й тишині завести хоче
Для всеї школи тайну установу
При тій річній вечері торжественній!
Не допусти, Матусю, тут нікого,
Нехай не знають люті фарисеї,
Нехай і книжники не відгадають,
Нехай й народ нічо не зна про нас,
Коли така важна надходить хвиля.

Марія: Ах, тайна ваша робиться вечеря?

Іоан: Нові молитимемо благодати,
Нові намірення здвигнем у серцях,
Нової дії першу часть зачнемо!
Він перед нами здіме занавісу,
Яка від завтра нас ще відділяє,
І видасть прикази й зарядження
І вирішить закон нової церкви!

(Застеляє стіл і приготує все до вечері)

Марія (*кладає рушник мережаний на стіл, відходить*):

Піду і тайни вам не заворушу,
Хоч рада чути й узрїть його;
Сама поставлюся на сторожі
Й прикрию вас стареньким омофором,
Бо знаю, що лютує весь кагал тепер
І явно грозить й засідає
І тридесять сребняків, мабуть,
За зраду й передачу він назначив.

(Входить неспокійний Юда)

Не бійтеся, вечеряйте спокійно,
У моїй хаті не посміє вас
Непокоїти ані архирей,
Ні фарисеї, ані книжники,
Ніхто, чи жидовни, чи римлянин!

Юда (*до Іоана*): Він в'їхав на ослиці в город наш,

А діти менші й більші без числа
Йому на стрічу вийшли з галузками,
І цвітом сипали й витали всюди:
«Осанна – Слава Давидовичу
І молодої Юдеї Пану!»

(Сідає числить скарбонку).

Іоан (*за Марією*): Ось бачиш мира нашого знаки

І поголос наміреної тайни!
Прийде-прийде черга ще і на нас!
Ми знищимо лукавий грішний світ,
Що у ненависти любується,
І злобою свій кожний крок значить.
І не обходиться без сліз, без кривди,
Забагнений прокльонами і кров'ю!
Розпадеться стара кагальна влада,
Пробудиться дурманений народ,

Скінчиться соромна неволя наша
І римська сторожа розбіжиться
І щезне десь немов фата моргана!
(Входить Іпатей, Лука, Пилип, Вартоломій з дарами).

А на очищенім кадиллом місці
Ми царство Боже здвигнемо своє
Любови й щастя, царство без царів!
Погодиться й примириться тоді
Весь світ – сокрушений, направлений,
Вражду забудуть люди між собою,
Полюбляться в ділах усіх і думанних,
І братом назове один одного,
І другом і товаришем собі
Зістане кождий у сім'ї одній.

Апостоли: Амінь-амінь, амінь-амінь-амінь!

Матей *(кладає агню):*

Благословенна будь і повна благодати
Ти, наша жертво й утішителько,
Подателько життя й благих сокровищ!

Лука *(кладає мадзу):*

Благославенні будьте, хліби-сіїди,
В отсей день пасхи і примирення!

Вартоломій *(кладає проче):*

А тут вам і вино, і сіль, і риба
Єсть як закон наш вимагає точно.

Пилип *(ставить величавий ящик):*

Сей дар приніс на свято пасхи нам
Багатий жид вин з Арімафтея,
Іосиф іменем, прихильник наш,
Щоб нам було посполу з чого пити!

Юда *(оглядає все жадібно):*

І то все ви дістали нині в дарі?
Невжеш так щедро можна дарувати?

Пилип: Буде великий і багатий празник

Наш сього року в Єрусалимі,
Він нас накормить і наситить так,
Щоби ніколи не жадали більше!

(Входять Якови, Тома, Тадей)

Яків-молодший *(у захваті):*

А я гадаю, браття, що сьогодні
Ми найточніше змовимося тут,
Як після пасхи поступити нам!
Намісників і сторожів неволі

І військо все їх розженемо в порох,
Відсунемо ситну, темну владу
Старих довгобородих каганів
І наш наставимо порядок всюди:
Від митаря в гору до архирея,
І світ цілий відміниться тоді
Від Єрусалима й Палестини
На лучший, кращий і миліший Богу!
Бо ж вислухав уже Господь нас в печалі,
Послав нам поміч і заступника,
Послав Учителя і Чудотворця,
Котрий обновить владу патріярхів
І молоду Юдею звеселить!

Тома: А що ж ми зробимо з народом простим
І зі старцями на случай боротьби?

Тадей: Старі і молоді підуть за нами,
Пристануть без різниці всі до нас.
Ісуса кожний знає й вірить в Його!

Пилип: Чи ж мало тут добра сходило й сходить
На весь жидівськай люд через Ісуса?
Ми три роки кормили всіх голодних,
Вгору всіх нищих духом підіймали,
Всім плачучим ми обтирали сльози,
Калік і хворих ізціляли всюди,
І милосердіє, і мир творили!
Ми вірі, правді і добру навчали.
І нарозумила молодців стільки,
Що вистало би їх самих на те,
Щоби всю Палестину свободити
І ворогів єї прогнати всяких.

Ісус (*входить з Петром і Андреем*):
Благословення вам і мир на дім!

(Мовчанка,

стає перед агнцем, всі довкола стола моляться)

Ісус: Отче наш, що в небесах еси.
Нехай святиться нам ім'я Твоє,
Нехай настане князівство Твоє,
Нехай все воля твориться Твоя,
Так як на небі, так і на землі,
Наш хліб насущний нам подай сьогодні,
Прости довги нам наші, так як ми
Прощаєм їх усім нашим довжникам,
І на спокусу нас не заведи,
Лиш свободи нас від лукавого.

(ламає агнця, віддає часть Іоанові):

Отак ломитися буде також
І чоловічий син колись у жертві,
Щоб відкупити від гріхів людство.

(благословить мадзу і проче):

Здоровлена будь, Маріє, Ти є
У ласці сповнена, Господь з Тобою,
Ти благословлена поміж жінками
І благословен плід утроби Твоєї,
Бо Ти Христа і Спаса породила
І душам всім утіху подала.

(ламає часть мадзи, віддає Пилипові):

Ідїть і занесїть се моїй Ненці,
Нехай спожие і святкує з нами,

(Іоан і Пилип відносять, опісля вертають).

Ісус *(ще хвильку молиться, потихо стоячи, відтак):*

Тепер сідайте, братчики мої!
Сідайте, други, вибрані на пасху.

(Садовить кожного на місце).

Ви нині в мене на моїй гостині,
А я господар ваш й слуга низенький!

(Бере рушник Матері, опоясує ним себе, бере мидницю з водою, приклякає коло Петра):

Здорожені й брудні суть ваші ноги,
Мої рибалки дорогі та й учні!
На празник їх обмити нам годиться.

Петро *(встає):* Невже ж Тобі, Учителю наш благий,

Лицїє грішні ноги нам змивати?

Ісус *(садовить його):*

І сам сідай і других не зрушай!
Що я сьогодні творю, сього Ти
Не знаєш доси та колись узнаєш!

Петро *(соромиться):*

Я не позволю, не позволю мити.

Ісус: Кого не вмию, той не сміє стати
Причастником мого пира, Петре!

Петро: Так мий, Учителю, мий ноги й руки,

І голову обмий, щоб був при Тобі!

(Ісус мие ноги всім по черзі й обтирає їх)

І чистий тілом і душею він;
Смиренно серденько його хвилює,
Добром сповняйся і до добра
Звертає кожде движення своє!

І думи в нього непорочні, ясні
Несуться легко понад грішну землю,
З поклонами злітають до святої
Отця мого вічності на небі
І в суєті собі готують щастя!
І воля в нього кріпка і рішуча
З'являється у добротворенню
На сторожі Господнього закону,
На Його заповіді й вірній службі!
Немов та квітка, що в росі поранній
Скупалася і краще розцвіте,
І запах приятний розсіває всюди
І прикрасить леваду, край, природу
На славу Бога та Його чудес, –
Так ви, обмиті, станете благими,
Моеї пасхи удостоїтеся
І зоднитесь при моїй трапезі!
По правді правду повідаю вам:
Не всі з вас чисті тут прийшли в гостину,
Не всі з вас схочуть при мені зістати.

Андрій: Ми всі єсмо рибалки та й убогі,

Очистиш нас, тоді ми всі до Тебе
Пригорнемося ще сильніше й кріпше.

Ісус: А прецінь передасть мене один із вас.

Тома (зривався): Не вірую, не хочу і не можу,
Щоби було між нами місце зраді?

Пилип: Невже ж се я, Учителю, наш благий?

Іоан: А, може, я окаянником стану?

Вартоломій: Заходить дехто з нас на розговори
До фарисеїв і до книжників,
Однак без намірів яких лукавих.

Чи правду кажу, братчики і други?

Всі: Нема, нема, між нами місця зраді!

Юда: А як де ходимо, то лиш для того,
Щоб не була скарбонка в нас порожня!

Петро: Я знаю всіх нас й кожного зокрема!
Я певен, що ніхто не скривдить з нас,
Не передасть ні словечка Твогого,
Й Твоєї річи, а не то Тебе!

Ісус: Ще сеї ночі, перше поки півень
Запіє, Ти від мене відречешся
Трикрати, Петре!

Петро (цілує Ісуса в полу): Ні, не відречуся!
Умру з Тобою, а не відречуся.

Всі: *(по черзі цілують Ісуса в полу, або в рамена):*

Умру з Тобою, а не відречуся!

Умрем з Тобою, а не відречемось!

Ісус *(садовить всіх):*

Над нами наш Отець Всевишній єсть

І пресвята Його предвічна воля.

Іоан: Тож треба було нам раз рішуче

Приймати визови всіх фарисеїв!

І як та правда, що жиє між нами,

Що понад нами і що перед нами,

Свята і вічна єсть і невідклична,

Тоді нам смерти не лякатися!

Тоді нам зло ламати до основ!

Пилип: Тоді хоча захмариться раз сонце,

Хоча кровавий з хмари спаде дощ,

По бурі красне время завитає

І синє небо чисте, як сльоза,

Над нами усміхнеться після хмари!

Не стане ключників, ні фарисеїв,

Ні римських сторожів і легіонів,

Лишень будуть однакові всі люди

Обновлені, примирені і добрі,

Сини великого й одного Бога

В його державі рівні горожани!

Ісус *(ламає агця й подає кожному):*

Зачалася празнична наша хвиля.

Зачалася вечеря вже моя!

І не для того тайна єсть вона,

Щоби про неї не знав Пилат, Каяфа,

І фарисеї та залога римська.

Лишень для того тайна єсть вона,

Що зачинає мій новий закон,

Котрим збудую церкву на землі

І сопряжу пастирське стадо ним.

Іоан *(ставить хліби):* Благослови та й освяти, Владико!

Ісус *(ламає кусні об ящик, благословить):*

Прийміте і їкте і споживайте –

Се тіло єсть моє, котре за вас

Ламається і будеться ламати

На відпущення оставлених гріхів

Від нині, завтра, завжди і до віка.

Пилип-Іоан: Амін-амін, амін-амін-амін!

Ісус *(наливає вина на ящик, благословить):*

І з цього пийте всі, се кров моя,

Котра за вас проллється і за многих
На відпущення оставлених гріхів
Від нині, завтра, завжди і до віка!

Пилип-Іоан: Амінь-амінь, амінь-амінь-амінь!

Тома (*н'є з ящика, подає опісля другим*):

Учителю, Подателю наш благий!
Блогослови, сідай і скоштуй з нами,
Що дала єсть земля нам добра в дарі.
Ми всі колись повернемося до неї
І віддамо то все їй, що забрали,
А що вам в довг повірила вона.

Петро: Ми віруєм Твоїй всесилі Божій,

Ми віруєм Твоїм святим словам!
Хоча й поняти їх ми ще не годні,
Хоча й не годні зрозуміти їх!

Іоан: Так все було у борбах кривавих,

Так все буватиме у них кривавих!
Одного тіло ломиться святе
І кров невинна проливається
Для щастя і життя грядущих нищих!
Та тут, Учителю, не Ти будеш,
Котрий для світа жертву з себе
Положать ради щастя на землі!

Пилип: Не Ти, не Ти, а ми підемо всі

За Тебе, а Тебе не віддамо!

Ісус: А хто ж з вас єсть достоїн цієї жертви,

Яку пророки прирекли од віка
Для сина чоловічого на світі?
Ви не збагнули ще і не узнали
Ні всю вагу провини в первороді
Цілого покоління людського,
Ні якості і сути цієї жертви,
Яка задосить учинити має
Святої волі рішенням чудним!
Однак обітую вам раз післати
Дар істини, вселенське узнання,
Святого Духа ласку й натхнення,
Щоб кожне слово ви моє узнали –
І поглибили кожний зміст його
І весь його переглядали обсяг
Та не блудили пусто так, як досі!

Іоан: Учителю, пощось смутив нас перше?

Де вічне єсть життя, пощо там смерти?

Ісус: По правді правду повідаю вам:
Не в суєті єсть князівство моє,
Воно буде, та не на цьому світі,
А прецінь передасть мене один із вас!

Іоан: Невже ж се я? Невже ж се я такий?

Пилип: А, може, я?

Оба Якови: А, може, я?

Всі (встають): І хто ж із нас?

Ісус (кладає хліб до соли, разом з ним мачає хліб Юда):

Котрий зі мною руку в сіль мачає,
Він передасть мене і зрадить вас.

Всі (відступають з острахом від Юди, несвідомо):

Котрий зі мною руку в сіль мачає,
Він передасть мене і зрадить вас.

Завіса

II. ДІЯ

Вулиця коло палати Пилата

Сотник: Нам треба заговорника отсього
Піймати і віддати перед суд,
Нехай його Пилат достойний судить
В ім'я законів римської держави.

Фарисей: Його хиба б Каяфа всечесніший
На суд найперше призивати міг би
І після законів святих Мойсея
Судити й присуд усім проголосити,
А в обсяг влади вашого Пилата
Ввійде лиш виконання присуда.

Сотник: Коли Каяфа ваш такий, що міг би,
Нехай він зможе раз, ми раді сьому.
І се, що видається нам трудне,
Нехай буде вам легке! Йдіть, питайте,
Побачимо, чи знайдете його!

Ліктор: За ним глядаю я цілий вже місяць,
І сам і з тайним відділом своїм!
І все, де прийдемо, там був щойно!
І десь пішов, не знать, куди пішов.
Не раз найшли ми у товпі його,
Та поки вирішили путне щось,
Він супокійно далі в світ подався,
Мов та комета, що видніла вчора.

Книжник: Його не гоже забирати
Тоді, коли довкола нього єсть
Робочого й голодного народа
Роз'ярена схвильована товпа,
Котру він кормить, поїть і ситить
На тілі й духовим ворохобництвом!
Він спільноту проголосив майна:
Убогим царство обіцяє він,
А багачам зректися каже всього!
Він завзиває всіх до безробіття,
Ворушить наш цілий суспільний лад,
І грозить нам ще власним князюванням.

Сотник: Його товпи страхатися нам годі!
Бо наш один свобідний римський воїн
Змітає сто рабів в одній хвилині,
А ваших трусів і євреїв двіста!

Ліктор: А прецінь сим разом я сам волів би
Тихенько й скоро справу завершити,
Щоби їй розголоса не набути,
Нехай теперішність не заважає,
А вся будуччина щоби набула!

Фарисей: І ми також для тих самих з'яложень
Зійшлися на соборі архірея
І путь його сьогодні посвята.
Спокійні будьте і завірте нам,
А як прийде пора вам все узнати,
Тоді, будь ласка, допоможіть лишень!

Юда (*заспанний вбігає*):
Тут зараз йти буде людей громада.
У тій громаді йде також і Він.
(*до фарисея*). І сей, кого в лице я поцілую,
Буде той сам, що ви за ним шукали.
(*вертає назад спішно*).

Фарисей: Чи чули? Розумієте тепер,
Як суть чуйні всі слуги архірея!

Сотник (*Дивиться з призирством, мовчанка*).

Фарисей: Так бачите, що годі вам що-небудь
Без наших доносів і наших старань
Ні в Палестині, ані в Галилеї
Виконувати з видним успіхом!
Для того спільність ділання потрібна
І згідність цілей і доріг до цілі!

Ліктор: На сей раз почваніться, що ви перші!
Однак, мабуть, се відоме буде вам.

Що ми доцільно не спішилися
І не було в нас ревности тієї,
Щоб вела нас все до повинности!

Сотник: За нашу поміч ручаюся мечем!

(Здалека чути: «Свят-свят-свят Господь Саваоф»)

Сотник (до сторожі на подвір'ї):

Готов чувай, чекай на приказ кождей,
З мечем, зі щитом і зі списом!

Книжник: А прецінь любо єсть здалека чути

Побожний спів сіренького народу.

Ліктор: Мовчи, а то і здвиг його побачиш!

(Спів близько, товпа переходить, співаючи)

Юда (тиснеся через товпу до Ісуса):

Як любо серед співа і науки!
Себе забудеш, чоловіком станеш,
Возвишся з Богом і вселенною!
Учителю, як добре коло Тебе!
Ми чуємся блаженні, першим духом,
І відреклися певно і конечно
Від зла, порока і лукавства.
Так честь Тобі, Учителю, за се. (Цілує Ісуса).

Ісус (лагідно): За таких, як ти був, Юдо,

Горе на сей світ прийшло,
За таких, як ти був, Юдо,
Сморід затаївався за вас!

(Серед товпи метушня, війська оточують товпу, Юда змішаний, щойно тепер зачав любити Ісуса, але вже не годен лиха направити, хоча й кається).

За таких, як ти був, Юдо,
Скорбна єсть моя душа,
Засумовена на віки.
За таких, як ти був, Юдо,
Лучше було би для Тебе
Не родитися, не жити.

Сотник (відпихає Юду, дає приказ Ісуса зв'язати):

Ти в'язнем моїм відтепер еси,
На суд Пилата поведу тебе!
За заговор твій на державу римську,
За хулення богам і рідній вірі,
За лад суспільний заворушений
Зв'яжіть його і поведіть за мною!

Петро (витягає ніж і відрубє Малхови вухо):

Убійся, рабе, Господа мойого!
І трупом впадь за тьму й невіженство!

- Ісус** (*заступає воїна одною ще вільною рукою*):
Вложи свій острий меч у пахву мечну
І не наважся силою грозити!
Бо чашу, що Отець мені подав,
До дна я хочу випити смиренно!
(*дотикає раненого, спиняє кров, прикладає ухо, ізціляє*)
Коли би треба тут було тепер
Мені якої оборони тіла,
Отець небесний сам післав би нам
Один свій курень ангелів святих,
І нас тоді ніхто вже не посмів би
Зневажити, однак тепер не треба!
В'яжіть мене, на людський суд ведіть,
Нехай сповняться тайни і пророцтва.
(*воїни відпускають Ісуса*)
- Сотник** (*непевно*): Чи Ти Ісус еси із Назарета,
Чи Ти по правді Богом звеш себе?
- Іоан** (*виступає*): Се я Ісус, бери мене й в'яжи
І покарай, коли найдеш вину!
- Ісус** (*до Іоана*): Покайся і молися, Іоане,
Чувай, щоби не впав у сіль гріхів!
(*до воїнів*): Се я Ісус, се я син чоловічий,
В'яжіть тепер і перед суд поставте!
- Ліктор** (*до воїнів*): Спішіться, щоб нас знов не стуманив!
А ви, всі свідки сього чоловіка,
Ходіть свідчити все, хто що відає,
Хто прагне виправдання або суду!
(*Ведуть зв'язаного Ісуса на подвір'я, налякана товпа розбігаєся*)
- Юда**: (*до фарисея*): Гадаю, що не знайдете вини
І нав'язнившись його до схочу
На волю пустите та й узнаете,
Що добрий він і чесний і святий,
Що любить правду, бідних і рабів,
А ненавидить лож і вас, багатих! (*утікає*).
- Фарисей** (*за ним*): Невже ж ти думаєш, що ми для того
Його в'язнили тут, щоб увільняти?
Чи ти думаєш, що ми з цим і з вами
Ігратимемся в лапанку діточу?
Се не гра, не жмуток, але дійсність!
- Агасвер** (*надходить*): Давно пора була вже раз,
Давно була пора здавити сього, рішати,
Що смів себе тут Божим сином звати!
- Фарисей**: А ладками єгипетських жерців
І нас дурманив й простий люд рибацький,
Замовивши, що творить чудеса!

Агасвер: І за знахарство єсть він винен смерті!

Книжник: Ану спробуйте ви хто й покажіть

Таке знахарство і такі ладки.

Агасвер: Ніщо не вийшло й вийти не могло

Ніколи добре й путне з Назарета!

Юда: *(не міг ніде найти пристановища, ученики втікали від нього, інші виступають):*

Невинний він і чистий, як сльоза.

Узнайте се і пам'ятайте се!

Книжник: Запізно, рибонько, тобі на вудці

Каяття всяке й всяке сподівання!

Було потрібно скорше подумати

Наперед, всякого діла й учинка,

Тепер думати інші муть про тебе

Тай невідклично вирішиться щось!

Дверниця *(вийшла з подвір'я, побачила Петра):*

Мені здається, що і ти еси

Один з-помежи учнів його близьких.

Петро *(відвертається):*

Не знаю, про кого говориш й мислиш.

Дверниця: Він перший ученик Ісуса єсть.

Петро: Казав і ще раз мовлю, чоловіче,

Що я не знаю того, про котрого

Ти тут верзеш, так дай мені спокій!

Фарисей: Як ти відпекуєшся, то за тебе

Свідчите буде і признається меч твій.

Петро *(видирається через товпу):*

Пропадьте всі з ним, ви погани злобні!

(Півень піє, Петро голосно плаче).

Книжник: Отак-то вирекуться й відбіжать

Від нього зараз ученики всі,

Коли побачать силу понад ним,

Почують суди й вищі правосудні.

Отак-то завжди об'являється

Любов товпи, котрій ти добротвориш!

Отак кінчають всі сліпі ті вожді,

Що за товпу даються розпинати!

(Вулицею йде товпа, співають псалом)

Ліктор *(виходить до Фарися):*

Пилат у нім провини ніякої

Не бачить й не буде його судити!

Для того віддає Каяфі Анні,

Щоб сей по ваших законах судив
І взяв на себе всю відповідальність!
За суд сей перед божеством безсмертним!

Фарисей: Відповідальності не боїмося.

Ліктор: Для прикладу і явного свідоцтва
Він руки обмиває від усього!

Фарисей: Нічого се свідоцтво і сей приклад
Пилатови тепер вже не допоможе!
Над одиницями стоять закони,
А по законах сей єсть довжник смерти,
Хто синком Божим звати смів себе!
До нас належить правно суд і засуд,
А ви на те поставлені між нами,
Щоби виконували і сповняли
Нам кожду нашу правосудну волю.

(З подвір'я виводять зв'язаного Ісуса, закривавленого у багряній князівській ноші, з терновим вінком, над ним несуть напис: ІСУС – і НАЗОРЕЙ і КНЯЗЬ ЄВРЕЙСЬКИЙ).

Крики товпи: Возрадуйся, Юдеї всеї князю!

Воїн. Юдеї кесар пороірогенетос.

Другий (*б'є Ісуса по лиці*):

Скажи, пророче, хто тебе ударив!

Третий (*тручає Ісуса, щоби сей впав, хапає і б'є*):

Чувайте, друзи, та дивіть, наш кесар

Втікати підступно збирався.

Четвертий (*підносить Ісуса, вкладає йому костур у руку*):

Ось скиперт твій і кесарська відзнака!

П'ятий (*хапає руку Ісуса і костуром б'є по лобі*):

А що я нині вечерятиму,

Скажи-но, ворожбите наш, як знаєш.

Інший: Мене за тунікою щось лоскоче,

Скажи нам, що то там могло би бути?

Агасвер (*роздає між воїнів дари й гроші*):

Почтіть-почтіть ви гетьмана Юдеї,

Як Пан-Біг проказав, ми всі вас просим!

Воїни (*плюють громадно на Ісуса, б'ють*):

Гура, єврейський Гетьмане, гура!

Перший: Пощо було себе звати богом?

Третий (*знов тручає Ісуса*):

Ти, сину бабин, розума не маєш?

Коли вже сам захочеш падати,

То нас не тикай, не тягни з собою,

А то ще раз поб'ємо кесаря!

Ісус (*голосно*):

Небесний Отче, відпусти їм се,
Бо не відають, що невіжи творять!

(Здалека спів побожної товпи).

Завіса

III. ДІЯ

Площа перед Єрусалимським храмом

Каяфа (*сидить серед зібрання на вивищеному сідалі*):

Назвав себе єсть сином Божим він,
Назвав себе єсть Богом на землі.
Не раз себе і сином чоловічим
Зовав непевно й без означення.
Старий Завіт отців зневажив,
Осквернював нам храми і суботи,
Дурив людей убогих і бездомних
Похвалами неробства і спільноти,
І молодіж грішив і розпускав
Знахарством й чарами єгипетськими! –
За теє все повинен єсть він смерти.
Щоби не брався вдруге рідні храми
І розвалити і переставляти!

Фарисей: Боюся, що й сей третій раз не схоче

Намісник заговорника судити
І знов доставить нам його сюди!
А час швидкий минає, не чекає
І ми, осквернені, засісти можем
Святу дорічну нашу пасху їсти!

Агасвер: Коли би знову так складалося тоді

І виконати присуд нам самим,
Й не озиратись вже на Пилата!

Крик (*чути*): Розпни його, розпни його, розпни!

Не хочемо Варавву, лиш Ісуса!
Звільни Варавву, а розпни Ісуса!

Каяфа: Впевняю вас, що все гаразд буде!

Будем до Пасхи чисті і спокійні!
Не верне він сюди четвертий раз!
Бо й до Пилата вислав я людей,
Щоби сей раз його допильнували
І до його палати я післав
Товпу зі свідомими посланцями!
Для того будьте вже тепер спокійні

І вислухайте рішення моє,
Яке сягає у будучність подальшу!
Нехай ніхто про його не посміє
Як-небудь згадувати і що-небудь!
(урочисто)

Ніяка записка, ніяка кннга,
Ніякий образок, ніякий спомин,
Ніякий знак, ніхто й ніщо не сміє
Свідчити коли-небудь про нього перед
Сучасністю чи будуччиною!
Проклятий, хто би смів, проклятий тричі!
Проклятий хай і сей буде на віки
І час його і присуд сей його
Віками, землями, людьми забутий!

Крик (здалека): Не знаємо царя, в нас кесар єсть!

Іосиф з Аримафтеї: Навіщо ж тут таке страшне прокляття?

Навіщо ж так порушувати Бога?
Коли невинен єсть сей чоловік,
Тоді будуччині сказати треба
І голосно, сам час німий се вчинить!
Коли ж він винен єсть, то треба би
Грядучим звітувати і про се
Для прикладу і для перестороги!
Не годжуся я з вами й з вашим ділом!
(встав, відходить)

Каяфа (успокоює): Народ бажає і народ за нами!

Тому вина тут ясна й очевидна!
Нехай відає кожний на будуче –
Який і хто єсть Бог Ізраїля!

Юда (вбігає неспритямний, кидає гроші перед Каяфу):

Я согрівив і зрадив кров невинну!
Відклич сей суд! відклич і присуд свій:
Бо горе нам і нашим її колінням
На віки за ту кривду і невинність!

Фарисей: Не затяжить його варварська кров
Нікому ні тепер, ні на будуче!

Юда: Ти сам не знаєш, що верзеш в гордині,
За всіх верзеш, хоч сам ти одинокий!

(Припадає до Каяфи)

Відклич сей суд і присуд свій відклич.
Як віруєш у Божу справедливість!

Каяфа: Ти справді ученик еси його!

Юда (з острахом встає й утікає):

Я ученик твій невдячний,

І світ не чув про учнів ще таких!

Прости, Учителю, прости! прости! *(мовчанка)*.

Каяфа *(змінений)*: І що ж зі сріблом тим робити нам?

Книжник: Не єсть достойно грішні срібняки

Назад приймати і класти у корвану,

Та неже се ціна його єсть крові?

Фарисей: Купім кусень землі за городом

На гроби грішних, страдників й чужинців!

Агасвер *(забирає гроші, кладе на миску перед Каяфою)*:

Ціна се ціненого, що його

Цінили тут Ізраїля сини!

Рішаємо! – а чуєте сі крики?

Се йде за нам вся судова товпа! *(встав)*.

В товпі цій бачу і його і засуд.

Ще й хрест сам на плечах собі несе!

Піду побачити-узріти зблизька *(відходить)*.

Книжник: Хоч сам Пилат вини не обрїгив,

А прецінь засудив його розп'яти,

Пошанував Каяфу і євреїв.

Нікодим *(входить)*: Побитай дуже син сей чоловічий,

Вже черти на лиці не відрізнити!

Одна колода синя і червона!

Для скотини найдеться милосердя,

А для людини були більше люті,

Як міг би бути звір і найлютіший!

Забити хочете, так забивайте.

І руки покалічили і ноги

І сил немає дерево понести!

Книжник: Що крок поступить, з ніг слабих валиться.

Упав на присьбу коло сеї хати,

Де мешкає наш радник Агасвер!

Агасвер *(здалека)*: Щезни і проч від мешкання мойого,

Не оскверняй моє хаситське домо,

Не трать часу, вставай і поспішай,

Щоб не спізнився на свою Голгофу.

(Видно, як тручає переходячого Ісуса між натовпу. Ісус зупинився, держить хрест, дивиться на Агасвера).

Не трать часу, вставай і поспішай

Щоб не спізнився на свою Голгофу! *(йде)*

Товпа *(викрикує, лає, тручає, плює)*:

«Осанна, сину чоловічеський!»,

«Возрадуйся наш Кесаре Юдейський»,

«Поклін Тобі, нащадку Лже-Давида»,

«Чому ж ти так низенько хилишся,
Невже ж тобі, цареви, так годиться?»

Дехто: Подайте трутки бідному, нехай
Не мучиться і страсти завершить!

Воїни (*розганяють*): Агей, з дороги, жидова, з дороги!
Нехай ваш кесар з крові піднесеться!

Лонгін (*ловить з товпи Симона Керенейця*):
Ходи сюди, ти дужий жидоване,
Поможеш нести хресне дерево
Юдеї Кесарови і своєму!

Семен: Мене ви силуєте допомогти?
По власній волі, не по вашій силі
Поможу нести хрест святий йому!
А може скажете мені відтак
Петлюрицю на шию ще вкладати
Його, або на хрест, звірі, прибити?

Лонгін (*ударяє Семена по спині*):
Гони-гони, жидяте, не торгуйся,
Тамту роботу зроблять ковалі!
(Семен бере хрест, віддаляється, мовчанка)

Книжник: Хоча й велика тут, мабуть, провина,
Та жаль мені щось сього чоловіка!

Нікодим: Коли дивитися тепер на Нього...

Фарисей: Невже ж по страстях міг хто богом бути?

Книжник: Невже ж терпів коли так чоловік?

Каяфа: Однак по правді він і не пророк!

По правді не Єгови він пророк!
По твоїм роді і не єсть він жидом
А найдою невідомих обставин.
Тому лишім його катові Пилата
І совість чиста в нас буде не пасху.

Митар (*вбігає*): Чи бачили, що сталося, не чули?
Агасвер біля хатинки своєї
Кружляє мовчки, вперто, неспокійно,
Вперед – назад і знов назад – вперед,
Понурий, не пристане, не спочине,
Немає часу, немає, так спішиться.

Фарисей: Ісус тут постає ж поганин,
Бо що ж се може обходити тут
Сякого митаря, що Фарисей
Думає, творить, ходить, чи мовчить.

Митар (*віддаляється*): Простіть, коли я прогнівив вас чим!
(Мовчанка)

Агасверова невіста (*вбігає*):

Зроби щось, Равві, бо мій муж слабий,
Кружляє без перерви біля хати,
Не слухає, як кличемо його,
І шепче-шепче завжди щось з собою,
Забула я, чи він так був оброслий,
Чи так шойно заріс, що не пізнати,
Та й щось посивів, чи мені здається –
Зроби щось, Равві, я його боюся (*плаче*).

Каяфа: Нічого з ним, зворушився лишень,

Та й вразлива в нього праведна душа!
За хвилю все перемине і він
Здоров буде. Не бійся, добра жінко!

(*до шкільника*): Піди по нього й призови його
Сейчас сюди до нас (*відходить*)

Митар (*вбігає*): Га, що се? що? ціла земля дрожить –

Невже ж би ви його забити сміли?
Невже ж ви думали, що він єсть смертний?

(Земля вдруге стрясється, многі жиди розбігаються).

Митар: (*припав на коліна, звернений до храму*)

Помилуй, Боже, грішного мене...

Каяфа (*успокоює*): Земля трясеться на ті всі зневаги,

Які той заготував собі,
Немов приймати не хотів би
На вічний упокій пороче тіло.

(Затьмарення сонця, жиди, що zostалися, туляться до Каяфи)

Так все бувало під час затьми сонця:
Пташки тривожні утікають в гнізда,
Тріпочуть крильцями, квилять сумні,
А всі звірі домашні й позадомні
Ричать і виють, в'ються і трясуться,
В оселях смута, по лісах і полях!
І всюди гроза смерти й тишина!
Так дуже образилася тепер
Ціла природа, житнище Єгови,
На того висланника із Назарею!

Нікодим (*вертає*): Церковна занавіса в нашій церкві

Роздерлася на двоє половин.
Від вижнього краю до нижнього!
Аж сум збирає глянути на чудо,
Котре я сам боявся оглядати.

Каяфа: Коли земля трясеться, то звичайно

Доми валяться, храми падають,

Завіси роздираються на двоє,
І смерть скорійша між людьми гуляє.

Шкільник (*вертає*): Нема Агасвера, пропав безвісти.

Лишень сказав ще дітям на відході (*слідно*),
Що більше вже не вернеться до них,
Бо застилилася поперед ним
Дорога дуже довга і далека.
Бо сам я бачив злобу Агасвери.
Коли Ісус попри його йшов хату!

Каяфа: Не бійтеся, щоби спокійні були!

Ходім до храму, Богу помолімся!

Фарисей (*вбігає застрашений з церкви*):

У храм прийшов той Лазар на молитви,
Котрого як мерця ми передвчора
Похоронили й в землю закопали!

Інший (*за ним*): А побіч нього много там мерців

У білих плахтах і завоях смертних.
Позасідали у лавки живих
І моляться усобші, як живі!

Каяфа (*наляканий*): Направду день сей дуже небувалий.

Направду несподівань і неждань
Збирається тут понад нами кільки,
Що понад наші суть слабенькі сили!
Єгова з вами! Зібрання кінчиться!
Нараду завтра продовжатимем,
Як Господь наш нас завтра не оставить!

(Всі поспішно розходяться).

Каяфа (*сам залишається, вклоняючись у бік храму*):

Помилуй, Боже мій, мене помилуй,
По милости Твоїй святій великій,
І по щедрот усіх своїх множеству
Очисти беззаконіє моє! (*тихо*) –
(*на овиді з'являються три хрести*):
Бо як справдаєшся в Твоїх словах.
І побідиш, тоді судитимеш (*тихо*)

(Сонце виступає, освічуючи червоно захід).

Скропи мя осопом й очищуся,
Умий мене, й убілюсь, мов сніг (*знов тихо молиться*).

Юсиф Аримафт (*з ящиком приходить до Каяфи*):

Ось кров його з водою змішана.
Се знак для тебе єсть віродостойний,
Що Назарей Ісус, Юдеї цар,
Вже розпращався з світом сим жорстоким

І духом нереніся в вічне царство,
І зволь мені його похоронити!

(Каяфа молиться далі потихо).

Вже римські власти засвідчають смерть,
Я їх просив і ждатимуть на мене.
Чи дась мені призволення своє,
Ісуса Назорея по закону
На вічний сон зложити у могилу?

Каяфа (*не піднімаючись*): Тепер його вже сам Єгова
А ми не маємо до Його власти! (*судить*),
Коли Тобі Намісник не боронить,
Зроби, що мислив з дивним тим Ісусом.
Однак, справляючи ті похорони,
Вважай, щоб сам себе не осквернив ти!

(Іосиф вдивлявся в хрести, Каяфа хитається в молитвах, здалека чути крик, дзвони, сурми, вулицею біжить несамовито відмінений Агасвер).

Завіса

НА ГОЛГОФІ

ВОЇНИ стережуть могили Ісуса, здалека чути спів учеників, що наближаються. Благообразний Іосиф з'являється коло них.

Воїни (*розганяють тих, хто наближається*):

Чого вам треба? що несе вас нині
Сюди для збродні і нової змови?
Товпа нікчемна рибалок й голоти
Лиш сплетні знає та й у сплетні вірить,
А все боїться правди і природи!

Інший: Вам ще лиш треба би украсти тіло

Учителя і баламута свого.
І чудо воскресення нове
Розголосити перед цілим світом
Готові ви як істинну насущну!

Лонгін: Гоніть-гоніть сю чернь гельотську темну

Мечем чи щитом, списою чи кийом.
Умер ваш спаситель, я сам ломив му кости!

Хор Апостолів і учнів: *оминає воїнів, здалека співає:*

Пам'ятайте, християни...

Воїни (*вертають*):

А прецінь дивна єсть якась набожність,
І віра і надія в тій товпі,
Котра дідакала свого любить
І по смерти не хоче відпустити

Інший: Ми били їх, та се тут не поможе,
Вони тепер вже ані мук, ні смерти
Лякалися не хочуть, але вперто
Голосять, що Учитель їх єсть Богом!

Лонгін: Держімся, други! Світ хоча й валиться,
Та римський воїн не покине зброї!
Таж нами кріпиться вся римська влада,
Таж нами покорився світ цілий
Перед появою начальних легіонів...

Малх: Однак я досвіта щось чув і бачив.
І сам не знаю, сам не розберу,
Чи дійсність там була, чи сон лишень!
Піди, поглянь крізь отвір до гробниці!

Інший: І я чував, в ночі нічо не бачив!

Лонгін: *(заглядає у гріб):* Невже ж я добре не добачаю?..
Ходіть сюди, хто єсть, гей всі сюди!

Малх *(утікаючи):* Що єсть, кажи, і не лякай що єсть?

Воїни заглядають несміло до гробниці, відступають скоро, одні кидають зброю й утікають, інші розбігаються озброєні; над гробом з'являється дивний ящик Іосифа Аримафтейського).

Сотник *(здалека):* Що єсть? чого лякаєшся голото!

(Задержує силою Лонгіна)

Кажи що є, а ні, то зарубаю!
На місци, як собаку зарубаю!

Лонгін: Ми всі чували точно серед ночі,
А він, Юдеї цар, воскрес із гроба,
А замість нього довго у воздухах
Возноситься якась посудина.
Мабуть, се та сама, що в неї збирали
Святу невинну кров, коли я грішний
Ребро його умерше на хресті
Пустим залізним копієм зломив!

(виривається й біжить).

Ай горе, бідному мені! Ой горе!

Сотник: Який се цар? Се – самозванець їх!

А посполитий ошуканець наш!
Що по смерті тривожити уміє.
Порозганяв моїх всіх воїнів,
А неоправданий їх трус блідий,
Мабуть, в сосудину перемінився,
Вражіннями важких послідних днів
Захоплений і переможений!
Піду я сам перевірити ті дива,
Щоби відтак належно відповісти

Не так Понтійському Пилатови,
Який не рад мішатися до того,
Як передовсім Жидови Каяфі,
Котрий ту жертву взяв на власну совість!

(Підходить під могилу, хапає за великий камінь, камінь сам підноситься під його рукою, з могили береться видна ясність, святий ящик підноситься то вниз, то вгору, над ним возлітає голубиця).

Сотник: *(подався назад, закриває лице руками):*

Во істину, Він саном Божим єсть!
Во істину від Нього йдуть всі чуда
(знімає шолом у покорі):

І затьма сонця й стрясення землі
І воскресіння мертвих із могил,
І ніч кровава й дивний спів природи! *(віддаляється)*

Іоан: *(веде стареньку матір Марію над могилу)*

Хор ангелів у воздухах: Чистая Діво, радуйся і т. д.

Іоан: Чи чуєш, Ненько, сей предивний голос?

Чи чуєш, Ненько, сей предивний спів?
Се так, як сам нам предсказав єсть Він:
Дня третого воскрес твій Син із гроба
І всім нам вічне дарував життя!
І всіх нас учинив причастниками
Великої, безмірної любови! *(на ящик).*
Поглянь ласкаво, як наш ящик славний.
Возноситься над нами і до нас!
Се той самий, з котрого твій Ісус
Впоследне на своїй вечері тайній
Благословив, кормив нас і кріпив!
Се чудо ще одно єсть серед нас!
Се вічна пам'ятка його для нас єсть!
Не бійся, Ненько, знов Він з нами єсть!

(бере з ящика кусні хліба з вином, подає Марії й сам кусає):

Він знав, що ми вже від трьох днів нічого
В устах не мали й голода не чули.
Він знову нас запрошує на свій пир,
На дивну і нову і вічну Пасху.

Ученики (десь здалека співають: «Да воскресне Бог»). Іоан з Марією йдуть в сторону учеників.
Далеко видно Агасвера, за ним біжить Юда)

Юда (здалека): Убий мене, тоді спокутуєш

Провини свої хоч якусь частину.
Бо довіку скитатися будеш
По всіх усюдах Божої землі,
Котра тобі не дасть ні пристанови,
Не дасть приюта ані відпочинку,

Не дасть тобі ні жити, ані вмирати,
Убий мене, тоді спокутуєш
Провини свої хоч якусь частину.

Агасвер: Возьми йди мотуз й удавися сам!

Виродку батька галилейського.
Розмова наша й стріча ся послідня
Перехрестили нам дороги наші,—
Я Агасвер, та гордий ще за себе,
Бо зрада й злоба лиш на тобі, Юдо! *(зникають)*.

Марії-Мироносиці надходять з іншої сторони.

Марія Клеопова: А хто ж нам відсунить з могили камінь,

Великий камінь і тяженький камінь,
Яким Його в могилі привалили,
Ісуса нашого й Учителя?
А хто, а хто нам камінь відсуне?

Марія Магдалина: Ми мусимо поругані місця,

Побиті гвоздями і копієм,
Обмити з чистої святої крові
І дорогими мастями закласти.
І вирівняти, вигладити їх
І зляти в них і по цілому тілі
Зварені зілля й запахи олійки!

Мироносиця: Глядіть, сестриці, тут спочив Ісус,

А гріб його отворений чомусь *(плачуть)*.
Невже ж його де-інде заховали,
Щоби таких, як ми, не допустити,
Коли прийдуть послідне ціловання
Віддати дружно і послідну службу?
Ох, де ж Він єсть? Ох, де ж єсть наш Ісус?

Магдалина *(ридаючи)*: Невже ж нема? Ах, лишенько!

За віщо, Господи, так нас караєш?

Клеопова: Шукаймо всюди і не відступаймо,

Глядім, питаймо, поки не найдем.
Та ж прецінь був тут хтось, і хтось се бачив!
А перед нами тайни не задержить!

Ангел *(з могили)*: Не бійтеся, Марії, і не плачте,

Бо слова ваші будуть на радість!
Відаю я, кого сюди глядить
Прийшли, побожні ви, розп'ятого
Учителя Свогого і Ісуса.
Тепер Спасителя цілого світу.
Невже ж живого, хто коли найде
Поміж мертвими? Слухайте, Марії!

Не вмер Ісус Христос – Спаситель світа,
Надія ваша красна ще не вмерла!
Ідїть і вість благу несїть для всіх,
Що вже воскресла ваша вічна радїсть!
Що вже воскрес Ісус Христос із мертвих,

Марії приклякають, довкола спів: «Воскрес Ісус із мертвих». Відтак встають, зливають радїсно в могилу масти й олійки й зілля, підносять хресне дерево, цілують, вимивають слїди крові, зривають квітки, сиплять на дерево і плетуть віночки.

Зі смути народної і печалі,
Зі страстей, сліз й тернового вінця
Встає нам радїсть красна і велика,
І щастя усміхається до нас!
Отворяться сьогодні перед нами
Предвічні небеса і рай Господній
Між нами запанує, ми веселі,
Обновлені святині великим Словом
І жертвою великою й страшною
Воскресну пісню в щасті заспіваєм.

(прикрашають хрест віночками)

Апостоли з Марією приходять і стають довкола могили, співаючи: «Христос воскрес»! Над всіми пропливає свята скринька.

Андрій *(серед того)*: Возрадуйтеся, наші гори й доли,
Возвеселися доси смутний краю,
Бо випогодив небо понад нами
І просвітив всю нашу довгу смуту
І осушив гіркі всі наші сльози
І повернув усі терпіння наші
На воскресення і життя
Учитель наш і Бог й надія наша,
Що сам воскрес і нас усіх воскресив.

Завіса – кінець.

ЧУДО СВЯТОГО НИКОЛАЯ

Драматичний етюд

ДІЄВІ ЛИЦЯ:

Св. Миколай
Священик
Паламар
Міщанин
Діди-прошаки
Ангел

Візник
Хуторянка
Сатана
Бурсаки
Міщанка з дитиною
Нарід

І. ДІЯ

Перед собором св. Софії в Києві; надвечір'я празника св. Николая.

ЯВА 1

Паламар, Хуторянка

П а л а м а р

(сам, замітає притвор):

Празник завтра, день великий
Мир-ликівського владика,
Ласка пресвята, благая,
Пресвятого Миколая.
День цей смутки проганяє,
Бідних щастям наділяє,
Нагих вдягає в свитину,
Взує кожду сиротину,
Дасть голодним хліба й соли,
У щасливий день Миколи!

(Опирається на мітлу)

Радість щира і безкрая
В день святого Миколая!
В цей день божеського пиру
Змовлю й я молитву щиру,

(Хоче клякати)

Бо завтра часу не стане,
Як посходяться прочане.

Хуторянка

(пишно зодягнена переходить попри церкву)

Гей, дідусю сідоглавий!
Тішуся, що вже працюєш
І собор наш величавий
Доглядаєш і пильнуєш.
Кожда праця благородна,
Але праця в церкві й Богу
Але праця всенародна –
Мають цінности премного.

Паламар

Служу людям, служу Богу
І святому Николаю,
Ради празника святого
Порох з церкви вимітаю.

Хуторянка

Добре робиш, рабе чесний,
Служиш людям, та по силам.
Нагородить Бог небесний
По своїм святим правилам!
Та лиши тепер це діло
Ради прохання мойого:
Йди на пошівство і сміло
Панотця поклич свойого.

(Дає йому пару червінців)

Паламар

(Заносить мітлу до дзвінниці):

Панотець наш з бурсаками
Вже від ранку раду має,
Молебені з намірами
Й наспів краший добирає,
Вибачайте за амбарас,
Я його попрошу зараз. *(Відходить)*

Хуторянка

От, нічого, зачекаю,
Я ж до нього діло маю. *(Кличе)*
Гей, візник, давай приноси!
Та вважай лиш, щоб не впасти!

ЯВА 2

Візник

(несе дванацять воскових свічок, та кіш з білими хлібами):

Де ж ці приноси покласти?

Хуторянка
В церкві на престіл святий
Перед образом святого
Чудотворця поскладати
Всі свічки, їх є не мало,
А хліби і жертву прочу
Поскладай на тетраподі,
Але швидко, бо я хочу,
Щоби став ти при підводі.

(Візник поніс приноси в церкву, відтак виходить скоро за сцену).

Хуторянка
Я попови йду на стрічу,
Ти пильнуй мені підводи!
Як намірення відмічу,
Зараз їдем до господи. (*Виходить*)

ЯВА 3

Дід-прошак
(до інших):
От хазяйка! от богачка!
Дасть і нам ще милостині:
Лиш пильнуйте, щоб зненацька
Не втікла куди нам нині.

(Діди розходяться довкруги й спостерігають непомітно).

Візник
(побачив дідів)
О, вже «запорожці» наші
За порогом ждуть церковці
Буде-буде цеї паші
І для вас, ви – срібло-ловці!
Дід-прошак
Пощо лаєшся, старенький?
День святий ти зневажаєш,
Гріх тяженький, гріх тяженький,
Бога в серцю ти не маєш!

Візник
Ов, які з вас уважливі!
Ов які з вас богомольні!
Вибачайте за сміливі
Ці слова і непристойні!
Дід-прошак
(здалека):

Гей, чий це на припоні
Так сполошилися коні?

Дівка сили вже не має,
Залубень перевертає.

В і з н и к

(біжить скоро до коней)

От, тобі за приговори!

(Другий дід-прошак біжить одночасно до церкви й виносить звідтам кілька колачів).

І н ш и й п р о ш а к

Для візника це є кара,
Бо не знає він покори,

(До діда з колачами:)

Чом так мало, ти нездара,
Поділи на рівні часті
Й дай нам всім сніданок з того!
І не будеш більше красти
Приносів з дому Божого...

(Всі діди ховаються).

ЯВА 4

Священик, Хуторянка, відтак Паламар і Бурсаки.

Х у т о р я н к а

Я сиділа раз в хуторі
І молилася святому
У преданности й покорі,
Як захитникові свому.
Нагло чую гамір, крики,
Снуються якісь примари –
Бородаті лиця, дикі,
Турки, гуни та татари –
Стали гримати в погрозі,
Двері зважили до хати
І що було по дорозі,
Починали грабувати.

С в я щ е н и к

Буря всюди була люта,
Повно ворога і крові,
Над краєм велика смута,
Кров і злидні та окуви,
Не було тоді поради,
Ані правди й оборони!
Повно ворога і зради!
Всюди сльози, кров, проклони.

Хуторянка

Отже знаєш, як бувало,
Не інакше було в мене!
Самітну мене застало
Лихо це ненавіжене.
Муж пішов десь з козаками
Захищати рідні межі,
А тут дикими степами
Засідають вражі стежі.

Свещеник

Залишім часи розлуки,
І загибелі й насилі!
Позабудьмо вже раз муки,
Що живі ми пережили.
Позабудьмо, що погане!
Пам'ятаймо, що велике!
Чи з розпуки, чи з пошани
Образ нашого владики
Чудотворця підіймаю,
Смерти прошу і благаю...
І стається зараз чудо:
Заревіли чередою,
Мов настрашилися суду
Перед силою святою,
Труть руками злобні очі,
Розбігаються горлаті,
Серед мряки, серед ночі,
Бородаті та рогаті.

Паламар

(хреститься й кланяється)

Знаю-знаю, чудо-чудо,
Кир-отця і Николая
Осліпив він їх без суду,
Згромила рука святая!

Хуторянка

Хочеш слухати ще далі?
Не минуло чверть години –
Засіяли мов хрустали
Зорі ясні, небо сине,
А з-за ліса, край дороги,
Ржали коні вороненькі,
Я позбулася тривоги,
Засвистали козаченьки –

Чув ти, чув і певно знаєш,
Як в нас судять, як судили?

(Подає пан-отцю гроші)

На молебнів сорок маєш!

П а л а м а р

Всю ворожу кров пустили,

Всі очистили дороги,

Степ, ліси і перелаї,

Тай обтяли грішні роги

Раз на все рогатій зграї!

С в я щ е н и к

(записує в книжечку)

Сорок одпустів одмовлю,

Сорок молебнів послужу.

Б у р с а к и

(обступають Хуторянку колесом, співають, не випускаючи її):

«За святу козацьку волю,

За їх владу й силу дужу –

Голосне буде моління,

І похвала їм всесвята!

На здоровля, на спасення!

Многих літ! На многі літа!

Козаки – це цвіт народа,

Наші мріяння юнацькі!

А ще більша слава й врода –

Чесні їх жінки козацькі!

На погибіль ворогам всім

До посліднього коліна!

На погибіль ворогам всім!

Хай живе вся Україна!»

Х у т о р я н к а

(подає бурсацькому міхоноші гроші)

Галасливі ті юнаки,

Співаки безсеребренні!

Ваші думи все однакі!

Ваші діла небуденні!

Заспіваєте, будьте ласка,

Як панотець поминальну

Відправлятиме, а пайка

Вам відішлеться похвально

В вашу бурсу двосанками

Зараз завтра, – Господь з вами!

Бурсаки

(отворяють колесо, випускають Хуторянку)

Слава нашій Хуторянці,
Добродійці громадянці,
Що шанує наш закон
І спудейський Гелікон
Допирає, спомагає,
Й ніколи не забуває,
Меценаска, наша слава,
Добра, чесна і ласкава!
Покріплює наші сили,
Щоб ми Господа хвалили
Та про неї памятали
Й сорокоусти співали.

(Йдуть за священником у церкву)

Заспіваєм з намірення
І за сповнення обіта!
На здоровля, за спасення,
Многих літ! На многі літа!

Д і д и - п р о ш а к и

(установилися за той час рядком по дорозі):

Святий Отче Николаю,
Славу й честь тобі складаю.
Щось дозволив дочекати
І причасником зістати
Нині празника свого
А з ним чуда знов нового.

Х у т о р я н к а

(дає одному червінці):

Поділіться й помоліться
Лиш набожно й не нагліться.
Любить Бог молитву щирю!
Не пильнуйте в празник жиру...

Д і д - п р о ш а к

(Відходячи, роздає дідам гроші)

Помолюся до святого
Щодня щиро і побожно,
Може й не достойний того,
Але в нього все можливо.

(З церкви лунає спів бурсаків «Ой хто-хто Николая любить»).

Завіса спадає.

П. ДІЯ

Та сама площа, чути гамір людей, світає.

ЯВА 1

Сатана несе дитину. Лірник спить під дзвінницею.

С а т а н а

(летить з вихром попри дзвінницю, несе дитину, зупиняється за углом дзвінниці):

Ах, який проклятий рід!
Де поступиш, всюди дід!
Повно грішників побожних!
Черета звірів двоножних!
Кожний грішник і нероба
Богомольця вдає тут,
О тяжка на вас хвороба
О поганці, що за бруд!
На загал людей не хочу,
Бачити на свої очі.
Чоловік – це хитра штука.
Бука йому треба, бука!
Бо навчитися не дасть
Признавати мою власть.
Чи хазяїн з міст, чи з сіл,
Чи козак без прав, без діл,
Чи запорожський сокіл –
Кожний з них яремний віл,
Не спроможеться до лету,
Поза межі, поза мету,
Бо ніхто не здібний з них
На відвічний, кращий здвиг!
Їх за те мені не жаль,
Хай на хрест! на гак! на паль!
Всюди має верх природа,
Що містить тут нас обох,
Поки віку, поки рода,
Сатана є в ній і Бог!

(До дитини, що кидає до лірника шапку):

Ти, дитино, не бануй
За цим видом чоловічим!
Він є, завжди памятай,
Проти вічних видів – нічим!
Жаль забудь і плач забудь,
В іншу вибирайся путь. *(Тікає)*

Лі р н и к

(збудився)

Во ім'я Отця і Сина
І святого Духа-Бога!
А чия ж оце дитина,
Що кричала, яко мога?
Десь лихий взяв зі собою
Цю заплакану дитину,
Вона дивилась за мною
Й кинула мені шапчину,
Мовби помочи благала,
(Розглядається)

Але щезла вже й пропала!

(Підносить шапку, несе до притвору й кладе високо на рам'я хреста):

Як це чари, пропадайте!
Як це дійсність, час розв'яже!
Люди вірте й оглядайте,
Де тут правда, Бог покаже!

(Настроює ліру, грає, довкола нього збираються люди, дають йому гроші).

ЯВА 2

Міщанка, відтак її чоловік і діди.

М і щ а н к а

(кричить здалека):

Лишенько моє стократе!
І дитячечко моє прокляте!
Доле моя, тай лукава!
Старосте моя слезава!
Щез синочок-кароочок,
Щезла десь моя надія!
Щез мій старости віночок
І моя життєва мрія! (Виходить).

М і щ а н и н

(за нею):

Ах, нігде його не має!
За що нас так Бог карає?
Люди добрі, помагайте,
Дитину мою шукайте,
Дам вам срібла, дам вам злота,
Дам вам всього, що охота,
Поможіть в добру годину
Віднайти мені дитину.

Д і д и - п р о ш а к и
(*обступають Міщанина й Міщанку*)

Святий Отче Николаю,
Славу й честь Тобі складаю,
Щось дозволив дочекати
І причастником зістати
Нині празника Твого,
А з ним чуда не одного!

М і щ а н к а

(*роздає дідам гроші*):

Помоліться до Святого,
Може знайду сина свого!
Помоліться щиро й чесно,
Випросіть ласку небесну!
Щирі молитви людині
Все можуть зробити нині!

Д і д и - п р о ш а к и

Помолюся до святого
Нині щиро і побожно,
Може й недостойний того,
Але в нього все можливо.

(*клякають збоку й моляться.*)

М і щ а н к а

(*йде молитися під церкву*)

М і щ а н и н

(*вдивляється в образ св. Миколая*)

Отче мій, мій омофоре!
Пресвятий кир-Николаю!
Чи ти знаєш наше горе?
Я до тебе мольбу маю!
Пощо я забрав дитину
На твій празник у соборі?
Чи на те, щоб самотину
Я на старість взяв в покорі?
Святий Отче мій, патроне,
Святий Отче, Николаю,
Зглянься на наш плач і стони!
Щож робити я тут маю?
Хай панує в мому роді
Пам'ять про тебе святенька:
Я старий вже й на відході
І моя жена старенька,
Більше нам дітей не мати!
А мали цього одного,

І то прийшлося постраждати
В сам день празника твого!..

ЯВА 3

Ті ж і Паламар.

П а л а м а р

(виходить з церкви)

Чоловіче! Бог з тобою
Чом лица зросив сльозою?

М і щ а н и н

(до Паламаря болісно):

Мав я сина, мав одного,
І бажав на хвалу Богу
І святому Николаю
Виховати по звичаю,
Взяв його на празник нині
І де згубив, не знаю,
Чи десь на Дніпра глибині,
Як плив поромом до краю,
Чи десь по дорозі може...
Боже ж Ти мій, Боже-Боже! *(плаче.)*

П а л а м а р

Хто нещасним помагає,
Покривджених заступає,
Ти не чув ще брата мій?
Ти не трать ще всіх надій!

М і щ а н и н

Знаю-знаю! знаю-знаю!
Святий Отче Николаю!
Якби заповідь Твою
Був я зберігав все точно,
Якби стер гріха змію,
Якби жив був непорочно.
Але з Адама мій рід,
Так тепер терпіти слід!
По спільній такій провині,
Всяке сотворіння нині
Вже на мене настає
Й жити мені не дає.
Води топлять все безслідно,
Вітер бурить землю рідну,
Вогонь нищить і палить
А хвороба з ніг валить.
Не щадять життя таке

Ані звірі хижаки,
Чвороногі чи крилаті
На всяку хитрість багаті!
Я зітру одну гадюку,
Друга голову здіймає,
Я заб'ю одну звірюку,
Інших сто мене кусає,
Накидається уперто,
Заставляє смерти сить,
Ці знічев'я, ці отверто
Порскають трійливу їдь!
Так нам в Адама вині
Жити на землі багатій,
Радісній у давнині,
А тепер для нас проклятій!

(Виймає гроші, дає Паламареві)

На, старий, хоч ти за мене
Поклонися й помолися!
Біль мій так стогнав шалено!
Не дивуйся! Не дивися!
Я лишень є людина,
В тім ціла моя вина!

П а л а м а р

Я помолюся в покорі
Чи то в церкві, чи в притворі
До Николая Святого.
Він ласк людям давав много...
(Ховає гроші, здіймає шапку з хреста)

А це що значити має?

М і щ а н к а

(встає, пізнає шапку сина, вириває йому з рук):

Перший знак нам Бог зсилає!

(до чоловіка):

Глянь, Миколо, ця шапчина,
Це тобі твій знак від сина!

М і щ а н и н

(оглядає шапку й цілує)

Знак його, а де він сам?

М і щ а н к а

(дає дідам гроші)

Дай дідам, ще дай дідам, –
Може Бог простить цей раз...

І сина ще верне нам.

(Всі клякають, в церкві спів, завіса паде)

III. ДІЯ

Перед церквою. Ранок

ЯВА I

Св. Николай веде дитину за руку, церковні двері перед ним самі отворяються; коли св. Николай ввійшов до церкви, двері знов самі замикаються. З майдану наближається священник з бурсаками й народ, співаючи, приклякає перед церквою й мовить тиху молитву, настає хвиля мовчанки, кризь яку чути з церкви плач дитини; священник став нетерпеливий:

С в я щ е н и к

Що за крик у храмі Божім?
Чи злочинець? Чи в безтямі
Хтось зневажив місце Боже?
Що там таке бути може?

С т о р о ж

(із дзвіниці):

Церква замкнена й нікого
Не було тут від світанку,
Паламар замів підлогу,
Двері знов замкнув він зранку.

(З церкви щораз голосніший крик)

П а л а м а р

Що тут пусто говорити.
Я зробив як слід усе,
Треба двері отворити.
Побачимо, що там є!

С в я щ е н и к

(виймає з кишені ключі):

Господь з вами! Господь з вами!
Отворіть замки ключами!

(Дає ключі дякови).

Д я к

(повторяє):

Господь з нами! Господь з нами!
Отворіть замки ключами.

(Дає ключі старшому братови):

С т а р ш и й б р а т

(повторяє):

Господь з нами! Господь з нами!
Отворіть замки ключами!

(Дає ключі паламареві).

П а л а м а р

(бере ключі):

Я боятися не хочу,

Тай спокійно відчиняю,
Бо на Божу власть пророчу
Завжди сильно уповаю.

(Відчиняє поволи й непевно).

С в я щ е н и к

Як ти добротвориш, брате,
Йди вперед, не оглядайся!
І що ж тобі може стати,
Йди, й нічого не лякайся.
Обов'язок – річ свята!
А все проче – суєта!
Вчора, певно, ви забули
І замкнули тут дитину,
А лишивши і не чули...
Прошу вам оцю провину.

П а л а м а р

(*отворив двері, чекає*):

Ні, пан отче! це погано!
Я тут був вже нині рано,
Я немав лихої гадки
І робив свої порядки
І не чув я тут нічого
І не бачив тут нікого.

(Люди входять сміливіше до церкви з Паламарем).

С в я щ е н и к

Гей, ви люди суєвірні!
Де боятись не годиться,
Там боїтесь ви невірні.
А де зло і гріх з'явиться,
Там відвага враз приходить
І до гріха вас приводить.
Ви у гріхах знайте міру
Пам'ятайте, що до Бога
Через труд, любов і віру
Праведна веде дорога!
Не даваймося спокусі!
Будьмо мужні, будьмо смілі,
Добротворім в кожному русі!
Добротворім в кожному ділі!

П а л а м а р

(*випроваджує з церкви заплаканого хлопця*):

Я сказав не все, даруйте,
Але слухайте, й дивуйте!

Досвіта було тут двоє
Сплаканих міщан в печалі,
Десь диття згубили своє
На Дніпра бурливій фалі,
Може ся дитина люба
Цих міщан потворна згуба?

С в я щ е н и к

(кладає на дитині хрест, бере за руку й питає):

Хто ти, хлопчику маленький?
Як дістався ти на хори?
Будь мій любий – спокійненький
Розкажи про своє горе!

Х л о п е ц ь

(плачучи):

Я впав в воду – я топився,
Сатана мене вчепився
І хватив в гарячі руки
Й ніс кудись мене на муки. *(Плаче),*
Та мене тут відібрав
Пан-отець якийсь сивенький,
Сатана драла десь дав,
Я піду до тага й неньки. *(Плаче)*

С в я щ е н и к

Приступайте всі сюди,
Пізнавайте цю дитину!
Мокра вона, мов з води,
І трясеться без упину!

(Люди оглядають та заспокоюють дитину).

Дасть кому з вас Господь діти,
Треба би йому уміти
Виростати їх на славу
Господа на небесіх
Й на дорогу чесну й праву
Наставляти завжди їх!
Ти подай дитині, ненько,
Красний вид і красний стан!
А ти дітям, дай батеньку,
Ясний ум й життя ладан!
Діти – це батьків оздоба!
Діти – це народа цвіт!
Діти злі – життя жалоба,
Діти злі – пропаший світ!
Батько, ненька і їх дім –

Це учителі дітей,
Відповісти треба їм
За їх блуд і чин пустий!
Їм лиш віддає природа
Виховання поколінь!
В них будуччина народа!
З них йде ясність, з них йде тінь!
Школа радить лиш і просить,
Церква кріпить лиш й підносить,
А рішає дім й рідня
Про характер і звання!
Які діти, такі люди!
Які люди, так їм буде!

ЯВА 2.

Попереду Паламар веде Міщан.

М і щ а н и н

(за Паламарем ідучи кричить)

Це мій син! моя дитина!

Наша потіха єдина!

(Товпа розступається).

М а т и

Найшла тут біля храму

Його шапку...

Х л о п е ц ь

(крикнув до матері):

Мамо, мамо!

М і щ а н к а

(зодягає Хлопця в теплу хустку, тупить до себе)

М і щ а н и н

Вчера плили ми судном,

В повних мріях з Божим словом

Віруючи в многі чуда

Пресвятого Николая –

Та вчепилась нас облуда,

Рятуй, мати пресвятая!

В сумерках вчера мій син

Похилюся, впав у воду,

Я не міг кілька хвилин

Зрозуміти цю пригоду...

Що я пережив в той час,

Що тоді переболів, –

Хай ніхто не знає з вас.

Щоб ніхто про це й не снів.
Із глибин Дніпра безодні
Пресвятий наш Николай
Ці кістки підніс сьогодні
І зложив їх в цей свій рай.

(Бере дитину на руки, цілує та відходить).

М і щ а н к а

(припадає до ікони):

Отче мій кир-Николаю,
Чудотворче з Мир-Ликії,
Я до тебе припадаю
В повній вірі і надії,
Каюся гріхів усіх
І за ласку цю чудесну,
Щоб мій син прожити міг,
Я подяку зложу чесну.

(Цілує образ, встає, йде слідом за Священником, Паламарем і бурсаками в церкву)

Зараз спишу і віддам
Пів майна я на твій храм.

ЯВА 3.

Попередні, св. Николай, Ангел, Сатана:

С в . Н и к о л а й

(в ризах виходить з-за вітваря, народ думає, що це священик, за ним Ангел і Сатана):

Бідна ваша Україна!
Бідний ти її народе!
Ах, яка між вами зміна!
Ах чому немає у вас згоди!
Спам'ятайтеся у блуді!
Заверніть на шлях обнови!
Не лінуйтеся у труді,
Тоді скинете окови,
Тоді скинете кайдани
Суєти гріха і злоби,
Тоді правда ваша встане
Серед хвали і шаноби!
Храмом Бога засіяють
Ваші всі церкви порожні,
Ласк нових тут ублагають
Знов родини всі побожні:
Господь поселиться з вами
І дасть щастя всім і волю,
Обновіться лиш думками

І ділами – я вас молю!
Я благословлю й благаю:
В ім'я Боже приступайте,
Забирайте все, що маю,
І за Бога пам'ятайте.

(В тій хвилі вносить Міщанин великий кіш з дарами).

М і щ а н и н
(*ставить кіш*)

Ти мій щит і оборона
Кріпость ти моя і зброя.
Поки віку, аж до скону –
Алилуя, алилуя!

(Тут роздаються дари. Лірник пригравляє на лірі. Серед того Ангел викликає різні імена, названі виступають і приймають дари).

Н и к о л а й
Лиш одно я вас благаю,
Лиш одно я вам тут кажу:
Обминайте грішну зграю,
Обминайте злобу вражу.
Будьте моїй церкві вірні
І народови своєму!
Наше гасло – каже всюди
пам'ятайте добрі, люди:
Наша віра животворна,
Україна всесоборна!

С а т а н а
(*подає свої дари*)

Краща-краща панська віра!
Гірше-гірше хлопське право!
Йди до мене, масо сіра,
Кращу знайдеш в мене славу.

А н г е л
(*тоді вдарив Сатану жезлом і держить його у пострасі*):

Пропади, нечиста сило,
Що цей нарід все водила
Крізь темряву і роздори
До неволі, до покори.

(Сцена роздавання дарів і виступів Сатани повинна бути поважна, Лірник має грати).

Л і р н и к
Наша віра животворна
Наших предків горда слава,
Україна всесоборна –

Наша сила і держава.
Ах, коли ці сни здійсняться?
Ах, коли цей час настане?
Вороги кругом казяться,
Ладять нам нові кайдани.
Гріх законом зовуть сміло,
Злобу чорну білять явно,
І на їх сатанинське діло
Світ мовчить на владу безправну,
А народ не нарікає
І терпить і мре в покорі.
А наш ворог наступає
Кругом нас в союзнім зборі.
Тут лиш ліком чудо стане,
Чудо більше як смирення,
Щоб народ порвав кайдани
Й було в нім одномислення.
Грецька віра животворна
Наших предків горда слава,
Україна всесоборна
Наша сила і держава...

Н и к о л а й

(благословить, виходячи):

Останьте, добрі й чесні,
Наче дітоньки небесні,
На землі вільній своїй
Повні ласки і надій! *(Зникає)*

(Рівночасно виходять з церкви Священик з бурсаками й співають миколаївську пісню).

Завіса.

ЮДА ІСКАРІОТ

Біблійна драматична картина у трьох сценах

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Ісус
Тома,
Петро,
Яків,
Іоан,
Пилип,
Андрій,
Юда,
Ганнан,
Каіфас
Іаір, настоятель божниці
Цадик
Даниїл Робалі,
Рафаїл Робалі } архіреї
Симеон з Цирени
Агасфер, багатий власник
Сауль, його учень
Нахум, векляр
Нагессон, вилікуваний кривий жебрак
Метузаль, вилікуваний сліпий
Симеон
Йосиф } пастирі з Вєфлеєму
Ісаак
Флякус, римський сотник
Клавдія Прокуля, дружина Понтія Пилата
Гагар, служниця Каіфаса
Магдалена
Марта } сестри
Перекупці, іереї, фарисеї, жиди, народ, воїни.

СЦЕНА I

Вулиця в Єрусалимі. По одній стороні – божниця, величавий будинок. Побіч нього дім настоятеля божниць Іаіра. Перед божницею і в її сінях перекупники на поставлених столиках продають святкові пожертви й оточує їх багато народу, який оглядає пожертви. Під муром божниці при вході моляться фарисей Цадик, киваючи подібно до жидівського, головою. Він час од часу споглядає на перекупників і тих, хто жертви купують. Кілька римських жовнірів стежать за порядком. Між народом помітні Симеон із Цирени, служниця Каіфа Гагар, векляр грошей Нахум при своєму столику, три пастирі з Вефлеему: Симеон, Йосиф та Ісаак, усі три вже в літах, вилікуваний жебрак Нагессон, вилікуваний сліпий Метузаль та інші.

I Перекупець : Купуйте пожертви! Купуйте! Свистки, глиняні, срібні і золоті лампи! Квіти!.. Купуйте!

II Перекупець : Жертовні звірята! Воли! Телята! Кози! Купуйте, купуйте!

I Перекупець : У мене! У мене дешевше і краще! Голуби, невинні голуби, найчистіша жертва для Єгови! Купуйте, купуйте!

Жовнір : Тихіше, не верещіть так!

Обидва перекупники криво дивляться па нього. Народ оглядає виставлені на продаж речі, а деякі тримають уже придбані. Входять Агасфер та Юда.

Агасфер : То кажеш, що Ісус зараз сюди прийде?

Юда : Йде вже з багаточисельним народом, який провадить його тріумфально як вождя чи короля свого. Чи ти вже все прилагодив?

Агасфер : Мої люди чекають лише відповідного знаку, щоб в одній хвилі напасти на Понтія, Ірода і Каяфу та ув'язнити їх.

Юда : То добре.

Агасфер : Тільки чи ти певний, що Ісус хоче бути королем юдейським?

Юда : Як тільки народ проголосить його своїм королем, то й буде ним. Ти йди до своїх, а я йду до своїх і зійдемося. *(Розходяться і змішуються з людьми).*

I Перекупець *(до другого)* : Гадаю, що в час сьогоднішнього свята паски заробимо більше, ніж минулого літа. Чужих людей збирається натовпами, немов би вся Самарія та Галилея молитися хотіла в Єрусалимі.

II Перекупець : Але чого властиво цього року так збираються натовпами?

I Перекупець : Хочуть побачити якогось там Ісуса з Назарета, якого вважають за пророка.

Цадик *(перериваючи молитву)* : Пророка? Він такий пророк, як ти. То просто неук, син теслі, котрий самі дурниці плете. *(Молиться далі).*

I Перекупець *(до Симеона Цирейника)* : Симеоне, ходи-но сюди і скажи, що властиво той Ісус проповідує? Відверто, гостро виступає проти римлян?

Симеон *(наблизившись)* : Я не чув, щоб він чогось злого говорив супроти римлян.

Гагар : Славний з нього лікар! Хто тільки його попросить, тому допомагає.

Цадик *(як і раніше)* : Допомагає! допомагає! Так плете собі один за другим і кожен додає чогось свого *(молиться далі).*

I Перекупець : Отож, то мусить бути один із тих чарівників, які об'їджають міста і містечка. Із Лазарету він, кажеш?

На хум: І що доброго може бути з Лазарету? Для нас, ерусалимтян, така людина не має цінності, щоб його слухати.

І Перекупец: А нам що шкодить, якщо галілейчики його славлять?! Нехай собі величають, а ми їм допомагаймо. То супроти нас нічого не вартує, а при цьому зробимо добру справу. *(Гукає)*. Купуйте! Купуйте жертви для Єгови!

Гагар: Він має бути красивим, як грецький бог.

Цадик *(як раніше)*: Нам не потрібно жодних грецьких богів! «Да не будеш имети інших богів, крім мене» – наказує Єгова. Ти безбожна, що тебе його краса обходить? Тьфу! *(Сльовує і молиться далі)*.

Гагар *(сміється до Симеона)*: Він задрісний, бо виглядає, як мавпа.

Цадик *(як і раніше)*: Тихіше! Найвищий іерей Каіфас паближається. *(До Гагари)*. Радуйся, безбожне сотворіння!

Народ входить і робить місце для переходу, кланяючись Каіфасі, і входить разом із іреями.

Каіфас *(приступає до перекупників)*: Як же йде? Чи жертви мають відбути?

І Перекупец: Дуже великий, як ще ніколи.

І Перекупец: Інтерес йде понад сподівання.

Каіфас: Інтерес?

І Перекупец *(тихо до першого)*: Ти, теляча голово! Так не говориться. Хто б там дивився на інтерес! Усі лише на похвалу Єгови, високий архієрею!

Каіфас *(до іреїв)*: Підлий народ. *(Побачивши Гагару)*. А ти також тут, замість пильнувати дім?

Цадик *(як і раніше)*: Бо він такий красивий, як грецький бог.

Каіфас: Так? Нехай же залишається. Вона не одна, яка за ним біжить. *(До іреїв)*.

Йдемо до Іаіра, щоб розрадити його в його горі *(йде з іреями до оселі Іаіра)*.

Цадик: Їй пильніша тут справа *(молиться далі)*.

Гагар: Ісус-пророк має сюди прийти, пане. Я хочу його також бачити.

Симеон *(до пастирів)*: Ви, певно, також на свято паски прийшли?

Симеон *(вже літній пастир, який спирається на високу палицю)*: Ми пастирі з Вефлеєма, приходимо сюди, щоб бачити того, про кого ти згадуєш.

Йосиф *(пастир також уже старий)*: Як новонародженого бачили ми його в яслах.

Ісак *(пастир також вже літній)*: А так! І світло сяяло довкруг його маленької головки. Так!

Симеон *(пастир)*: І ангелів чули ми співаючих, що месія нам народився.

Ісак: Так! І звізда, зійшла над цим та над його хатинкою. І три царі з далекого сходу прийшли і віддали йому поклін. Так! так!

Йосиф: Отже, ми прийшли, щоб побачити його велич, коли вже став дорослим мужчиною, бо по всьому світу говорять, що він коронований буде на короля Ізраїля.

Симеон з Цирени: Так воно ж статись може.

Йосиф: Так! Тому-то ми й прийшли.

І Перекупец: Дурна приповідка! До сьогодні ми про це не чули.

І Перекупец і Нахум: І ми не чули.

Цадик молиться, але час од часу підслуховує пастирів та інших осіб.

Нагессон *(до народу, що оточує його)*: Я ще більше можу про нього розповісти, бо я його пізнав, коли над геназаретським озером проповідували і сліпих, і кривих, німих

і душевно хворих лікував. І мене вінвилікував. Тепер він каміння у хліб перетворить і вже ніхто не буде голодним!

Цадик: І з митарями та грішниками сидів він при одному столі той ваш цар юдейський.

Нагессон: Жебракування вже не буде встидом. «Придивіться до лілій повних, – говорив він, – і до птиць небесних, вони не сіють і не жнуть і не збираються до гумна, а Отець небесний живить їх».

Метузаль: І мене вінвилікував! Я був, як знаєте, сліпий, а тепер бачу. То він так зробив.

Народ: Вже будемо мати що їсти і не будемо вже служити багатим та Іерархам!

І Перекупець (*голосно гукає, прагнучи їх перекричати*): Купуйте жертви! Дуже дешево! Купуйте! купуйте!

Клавдія (*схвильована входить із служницею і прямо простує до дому Іаіра. Цієї миті входить Каіфас, Іаір та Ісреї, затримуються*).

Каіфас (*до Іаіра*): Пе плач, Іаіре! Так суджено було від Єгови (*йде з Ісреями вперед*).

Клавдія (*до Іаіра*): То правда, що твоя Семида померла?

Іаір: Так потрібно було Єгові!

Клавдія (*відходячи від оселі Іаіра*): Бідна Семида!

Іаір затуляє свою голову рукою. Поодалік чути спів.

Гдектори: Тихіше! Він уже наближається!

Інші: То Ісус з Назарету!

Інші: Цар Юдеїв!

І та ІІ Перекупники: (*надто голосно*): Купуйте, купуйте!

Народ (*входить співаючи ще за сценою*): Осанна сину Давидовому! Благословенний цар Ізраїля! Благословенний йде во ім'я Господне! Осанна на небесах!

Ісус входить побіч з осликом, оточений учнями і народом, що тримає зелені галузки та пальми. Поміж народу знаходиться Магдалена та інші невістки, які однаково куди йдуть з Магдаленою. Вона відособлено стає на боці і вдивляється в Ісуса. Коли Ісус зліз з осла, падає перед ним на коліна Іаір.

Ісус: То ти, Іаіре? Йду до тебе.

Іаір: Великий учителю! Прости, що я насмілюся вислати до тебе посланця і просити тебе прийти до моєї хворої дочки. Коли б ти був швидше прийшов і возложив на неї свою божественну руку, моя дочка не померла б.

Ісус: Вона не померла, а лише спить. Не плач, а віруй! (*показу*). То твій дім? Ходи зі мною (*йде з Іаіром до його дому*).

Метузаль: (*до народу*): Побачите зараз чудо!

Народ: Осанна синові Давида! Осанна!

І Перекупець: Купуйте! Купуйте на хвалу Єгові!

ІІ Перекупець: Що там дивитись на якогось чарівника? Купуйте ліпше святочні жертви!

Цадик (*до ІІ перекупника*): Ей ти! То дуже гарна лампа (*оглядає*). Дуже гарно вироблена! То була б зворотна жертва від мене. Що вона коштує?

І Перекупець: Фунт срібла.

Цадик: Чи ти здурів? Так багато грошей на таку марну річ? Шукай собі інших дурних! (*молиться далі*).

І Перекупецъ : Старий скупердяй *(сміється з іншими перекупниками)*.

Ісус *(виходить з дому, за ним Іаїр)*: Не дякуй! Віра твоя уздоровила твою дочку *(іде вперед)*.

Народ : Осанна синові Давида!

Каїфас *(до Іаїра)*: Що він у твоєму домі робив?

Іаїр *(заклопотано)*: Приступив до моєї дочки, взяв її за руку і промовив: «Talita kumi» *(дівчино, встань!)*, і Самада встала і живе» О, то не просто лікар, а правдивий чудотворець, син божий!

Каїфас : І ти? *(відвертається від нього і першим виходить)*.

І Перекупецъ : Купуйте! купуйте жертви для Єгови!

ІІ Перекупецъ : Купуйте жертви для Єгови!

Ісус *(стає перед перекупцями)*: Тихо! Чому вашими криками перешкоджаєте тим, хто молиться до отця мого? Чи тут вам місце для торгівлі? Винесіть усе це звідси і не робіть з дому молитви дому торгівлі!

І Перекупецъ : Яке право маєш нам наказувати? Ми маємо дозвіл від Високої Ради, сплачуємо податок і чин, аби могли на сім місяців продавати святочні жертви для Єгови.

Ісус : Лише поганці жертвують своїм богам золото, срібло і дорогоцінності. Ви ж повинні жертвувати Богові ваші серця, а що вам збуває, жертвуйте тими, хто не має що їсти. А ви дім молитви знецищасте і зробили з нього ясиню збуту! Кажу вам ще раз: Пріч з тим! *(розриває посторонок, що лежить на кошику, б'є ними перекупників і перекидає їх столики. Перекупники хочуть на нього напасти, але учні обороняють його)*.

Петро : Геть! Не руште нашого вчителя!

Учні : Геть! геть!

Петро : Пріч, бо інакше на тих посторонках зависнуть ваші голови! Ви не люди, а рабівники під заслоною закону, котрий лише вартує, що й ви самі!

Яків *(до Юди)*: Сам дає нам знак!

Юда *(до Агасфера та інших)*: Дуже добре починається. Ходімо! *(підходять ближче)*.

І Перекупецъ : Ми заскаржимо вас усіх до Високої Ради!

Юда : Того тільки нам і треба.

І Перекупецъ : Лише не смійтесь! Кара влади спаде на вас, як блискавки Єгови!

Юда : Нас не лякають ваші погрози і крики! За нами стоять тисячі народних мас, народ, якому наш учитель приносить вільність і царство!

Яків : Геть з ворогами народу!

Учні : Нехай буде свобода!

Юда : Геть з Іереями! Геть з Іродом!

Каїфас *(гордо)*: Тут перед вами стоїть архієрей. Від нього й зачинайте.

Учні і народ хочуть напуститися на нього, але Ісус став між ними та Каїфасом.

Ісус *(підносить руку)*: Вступіться! Чи ви хочете це святе місце ще більше збездестити, як вони вже це зробили? *(до Каїфаса)*. Ти тут архієрей і дозволяєш робити з дому молитви дім торгівлі?

Каїфас : Так робили наші отці і праотці, і так ми робимо.

Ісус : Ви любуетесь у справах ваших батьків. Але до них прийшли пророки, а ваші батьки їх повбивали, бо не хотіли слухати слів пророків. Тепер же ви для тих самих про-

років будете гроби і славите їх. Як же не розуміти? Ви є гробами побіленими, в яких всередині суціль плюгавство і рабство! Ошукуєте себе задля ока перед народом, котрий в темноті утримуєте. Молитви ваші довгі, а діла короткі,

К а і ф а с : Хто ти, яке маєш право так говорити і покажи нам знак, що маєш владу так діяти?

І с у с (вказує на божницю): Розваліть цю святиню, а я до трьох днів її відновлю і поставлю знову!

К а і ф а с : Сорок і шість літ будовано сю святиню, а ти в трьох днях хочеш її відбудувати?

І с у с : (жалісливо): О Єрусалиме! Якщо б ти хоч раз пізнав, чого до спасення твого тобі потрібно! Але оскільки ти не хочеш того пізнати, то прийдуть до тебе дні, коли поприятелі оточать тебе валом і обкладуть і стиснуть тебе зі всіх сторін. І розіб'ють тебе і дітей твоїх і не залишать на тобі каменя на камені, тому що не спізнав ти для спасіння твого (*повертається до Каіфаса та Іереїв*). Ви ж, котрі взяли за ключ мудрости, а народ у темноті удержуєте, відповісте за все перед Єговою! Ви ж були і зостанетеся ворогами вічного світла. Ваша побожність – то лицемір'я! Однак настав новий час, котрий жадає нового закону!

Н а р о д : Геть з вашими законами!

К а і ф а с : Заборони народові той крик!

І с у с : Навіть мову хочете їм заборонити? Кажу вам: дозріли вже часи, що коли б народ мовчав, то каміння буде говорити. Трудно мовчати, якщо ви, котрі поставлені за провідників народу, погано його провадите. Мойсей дав вам закон, а ви після того закону не чините законно, але самі стільки законів сотворили, що народ вже не знає, після якого поступати має. Ви дбаєте лише про себе, абис-те ходили в довгих шатах і були поважані на публічних місцях, абис-те сиділи за передніми столиками у божницях і перші місця займали на вечорах, а під прикриттям ваших довгих молитов захоплюєте хати вдовиць. Любові Божої нема у ваших серцях. А знаєте, що в законі записано: «Люби ближнього, як самого себе». Ви ж після того закону не чините і утримуєте народ у темноті. Та я хочу той народ звільнити від темноти, хочу його освітити, що ви, грабівники, митарі і грішники, позбавляєте його. Світло потребує потіхи, а ви володієте лише погрозами. Старий завіт мусить уступити новому і я хочу сотворити той новий завіт, завіт взаємної любови, завіт духу і правди, котрий об'єднає всі народи в одну велику родину!

Н а р о д : Осанна синові Давида, котрий нас вивільнить від наших ворогів!

І с у с : Горе вам учених у письмі і фарисеї, бо замикаєте царство небесне перед людьми, бо самі до нього не ввійдете, а тим, котрі хочуть ввійти, не дозволяйте ввійти!

Ц а д и к (веде Магдалину, котра щойно наближалася до Іереїв): Ходи, ходи сюди, і скажи, яким правом посміла ти ввійти до товариства богочестивих?

К а і ф а с (подається назад): Геть від нас! Геть!

І с у с : Для чого відганяєте цю невістку від мене?

(Магдадена падає перед Ісусом на коліна і схилиє голову).

К а і ф а с : Ти явно грішниця, а закон Мойсея вимагає таку каменувати. Що ж ти на се скажеш?

І с у с (по хвилі): Хто з вас без гріха? Нехай на неї першим кине каменем (*після мовчанки*). Бачите стебло в оці ближнього, а поліна у вашому оці не видите? Кажу вам: «Хто має

гріх якийсь, нехай кається скоро, поки є час, і гріх йому буде відпущений». І вона согрішила, та кається вчасно *(підводить Магдалину, а тим часом Каїфас та ієреї зникають один за одним)*. Невістко, в чому суть того, хто на тебе скаржився? Чи жоден з них тебе не бив?

Магдалена: Жоден, великий учителю!

Ісус: То і я тебе не вбиваю. Іди ж і не гріши більше!

(Магдалена підводиться і з похилою головою відходить у глибину).

Народ: Осанна синові Давида..! Осанна! Осанна!

Флякус *(входить з двома воїнами, які трубою дають знак, аби було тихо)*: Іменем римського намісника Понтія Пилата повідомляю усім: «Всякі збіговиська і крики на честь свята Паски суворо забороняються!» Хто цьому буде супротивитися, каратиметься позбавленням волі і життя! Богомольці мають спокійно входити до божниці і спокійно виходити. Розійдіться! *(проходячи коло Ісуса, кланяється йому)*. Ти, славний учителю, можеш зі своїми zostатися *(Відходить з воїнами)*.

Народ розходитьсь на всі сторони, а Ісус з учнями відходить від божниць, на сцені зостаються лише Магдалена, Юда й Агасфер.

(Магдалена, не спускаючи очей з Ісуса, підходить до божниці і при вході кланяється, спираючись головою об мур).

Агасфер *(до Юди)*: Чи не спостеріг ти, як римський жовнір йому низько кланявся? З того роблю висновок, що твій Ісус знається з римлянами і з їхнім охоронцем. Так гарно розпочалася наша справа, а ти сам перешкодив собі і нам для невиконання нашої справи. Я не вірю, щоби він хотів бути королем Ізраїля. Не вірю і тобі, що ти також прагнеш цього.

Юда: Я переконаю тебе, що ми всі прагнемо бачити Ісуса королем, а якщо він не сховає, то я змушу його до цього.

Агасфер: Лише раз трапляється зрада. Раз ти так говориш, то на тебе і твого Ісуса вже впливати неможливо! Між нами все! Ти зрадник *(відходить)*. Юда *(затремтів і глибоко замислився – оглядається на всі боки, а побачивши вкляклу Магдалену, підходить до неї)*. То ти, Магдалено?

Магдалена: Облиште мене! Мені так добре. Не виводьте мене з того сну *(підводить голову, а побачивши Юду, зривається)*. То ти? *(схаєється його)*.

Юда: Чого лякаєшся мене?

Магдалена: Не приступай до мене і не дотикайся мене! Я вже не та Магдалена, якою була ще годину тому *(потрапляє в релігійний екстаз і з щирістю говорить)*. Ісус із Лазарету пробачив мене і повелів не грішити. Він відкрив очі мої, відкрив переді мною світло. І я мушу його слухати. Два рази людина не живе і не може собі наздогнати у другому житті.

Юда *(наближається до неї)*: Магдалено!..

Магдалена: Пріч від мене! Що було між нами, вже минуло!

Юда: Ти мене відштовхуєш? Хіба ж про мене записано: «Юда не повинен любити жодної жінки»?

Магдалена: Твоя любов була підлою! Ісус заборонив таку любов! Я й почула його і тобі раджу бути його учнем таким, яким він собі бажає. Якщо ти не хочеш чи не можеш бути його праведним учнем, то ліпше зробиш, якщо його покинеш.

Юда: Га! Всі мене зневажають! Зневажив мене мій приятель і ти мене зневажаєш? Ісус, кажуть, се – любов, а я кажу: він убиває любов'ю. Бо той, хто говорить про любов,

а сам віднімає любов жони його ближнього, той для мене стає загадкою. Я хочу ту загадку розв'язати і розв'язу її.

Магдалена: Що хочеш робити!?

Юда: Людина він, чи син Божий? Цю загадку хочу розв'язати, хочу з'ясувати, чи він є правдивим Богові, чи вживає лише мудрості Єгови та сили пророків. Уміє він чудеса творити на інших, нехай же, якщо він з Богом, сам на собі чудеса творить. Тоді і я в нього повірю! (*вибігає від неї*).

Магдалена: Єгово, прости йому! (*Іде з похилою головою у протилежний бік і зустрічається з Мартою*). То ти, Марто?

Марта: Шукаю за тобою.

Магдалена (*радісно*): Слухай, Марто, якого щастя я днесь досягла. Я бачила Ісуса, я говорила з ним. Він простив мені мої гріхи і побажав, щоби надалі не грішила. Я його почула і від учора я вже не Магдалена, а Марія, сестра Лазаря.

Марта: Тоді вертайся додому.

Магдалена: Іду! (*хоче відійти і затримується*). Але ні! Я зостануся тут, бо Ісусові загрожує небезпека від Юди – мушу його застерегти.

Марта: Тоді й я зостануся з тобою.

Магдалена: Ходи зі мною!

Марта: Іду (*виходять обидві*).

СЦЕНА II

Кімната Синедріона в божниці з отвором на середині. Посеред божниці – великий стіл, за яким сидить Ганаан, 90-літній старець, сліпий, підпирається на палицю, а коло нього стоять Данило Робані і Рафаїл Робані. Перед столом стоїть Іаїр, а навпроти нього – Каїфас.

Каїфас (*до Іаїра*): Говори, як усе було?

Іаїр (*злякано*): Донька моя Семида була, як знаєте, смертельно хворою. Я чув, що в нашому краю ходить славний лікар, Ісус з Назарету, якийвилікував багатьох хворих і до здоров'я привів. Я послав слугу і просив, щоби Ісус прийшов до мене і уздоровив мою дочку. Заки Ісус прийшов, дочка на моїх руках померла.. У тому горі вийшов я на двір. Саме тієї хвилини надійшов Ісус зі своїми учнями і я мимоволі кинувся з плачем до ніг його. Ісус сказав: «Не плач і віруй, а дочка твоя буде жити. Вона не померла, лише спить». І ввійшов Ісус до мого дому, приступив до лежачої на смертельному ложі доньки моєї, взяв її за руку і промовив: «Talita kumi». І о диво! Семида встала і живе на мою радість та потіху!

Каїфас: Так ти мені також оповідав.

Ганаан: І що ти думаєш про того Ісуса? (*Іаїр мовчить*). Говори, що думаєш?

Іаїр (*боязливо*): Думаю, що Ісус неабиякий простий лікар, коли такі чудеса творить.

Каїфас: Говори все! Ти сказав також: «То правдивий чудотворець! То син Божий!»

Іаїр: Інакше й тепер сказати не могу.

Ганаан (*сердито стукаючи палицею об землю*): І так говорить настоятель божниці! І ти ще смієш перебувати поміж нами!? Ти вчинив супроти закону Єгови й осквернив самого себе?

Чути крики за дверима

Каіфас: Що то за крики, що перешкоджають нараді Синедріона?

Капеть і Цадик (*входять з кількома жидами і обома перекупцями і волочать за собою убого жиди*): Ходи і виправдовуйся тут за свої діла!

Каіфас: Що він такого зробив?

Капеть: Знаєте його давно. То той, хто від народження був сліпим.

Один із жидів: А тепер прозрів і бачить на обидвоє очей.

Другий Жид: Я зустрів його при купелі Сільви, як він водою вмивав свої очі. На моє питання, що він таке робить, відповів, що так робити йому велів Ісус із Назарету.

Каіфас (*до убогого жиди*): Підійти ближче і відповідай, про що будемо тебе питати. Скажи, яким способом ти прозрів, будучи сліпим від народження?

Убогий жид: Я сидів під божницею. Вийшов Ісус із Назарету і підійшов до мене, запитуючи, відколи я сліпий, а коли я йому відповів, що від народження, він сплюнув на землю, зробив болото із слини та землі, помастив ними мої очі і звелів мені піти до купелі Сільви та обмитися. Я обмився і в ту ж мить прозрів.

Усі присутні сприймають це зі здивуванням

Капеть: От вам новий доказ того чарівника, якого народ називає лікарем і месією! Він лікує навіть у дні сабашу і грішить супроти закону.

Данило: Я сам бачив, на власні очі, як він у сабашний день виганяв із жінки злого духа.

Один жид: Одна людина була 38 років недужою, а той роббі зцілив її також у сабашний день і в сабашний день велів нести йому своє ложе.

Другий жид: То не роббі, бо робить він проти закону!

Інший жид (*кричить*): То чарівник!

Ганаан (*стукає ліскою*): Тихо (*звертається до убогого жиди*). А ти що думаєш про ту людину, яка відкрила тобі очі?

Убогий жид: Я вважаю його за пророка. І ви мусите вважати його за пророка і стати його учнями.

Ганаан (*сердито*): Ти будь його учнем, а ми зостанемося учнями Мойсея. Ми знаємо, що Єгова до Мойсея говорив, але про Ісуса не знаємо нічого.

Убогий жид: Тож бо то і дивна річ, що ви не знаєте, звідки він є. Ніколи не було чути ще з давніх-давен, щоби хтось сліпонародженому світло очей повернув. Якщо б він не був від Єгови, то не міг би такі чудеса творити.

Каіфас (*сердито*): У гріхах ти родився і ще нас учиш?

Ганаан: Від пилу ти не маєш доступу до божниці!

Жиди: Геть! Геть з цим! (*виштовхують убогого жиди за двері і вибігають за ним, лишаються лише Каіфас, Ганаан, Капеть, оба Робані, Цадик і Юда, який в тій метушні входить і залишається у глибині, слухаючи і далі розмову фарисеїв*).

Каіфас: Таким от справами він стягує до себе темний і забобонний нарід. Ви були свідками і чули, як він вас збезчестив перед божницею, перед народом. Конче треба з ним щось зробити, бо коли так облишимо, всі у нього повірять і прийдуть римляни та й візьмуть нам те місце і народ.

Ганаан: Я знаю, що він проти нас і супроти закону робить, однак про бунтування народу ним не маємо ще сильних доказів.

Цадик: Як то, ще мало маємо доказів? Я сам чув, як він говорить, що не лише в Єрусалимі є місце, де хвалити можна і треба Єгови, але на кожному місці можна хвалити Єгови. Хіба ж то не бунтування народу супроти нас і Єгови?

Капєть: Так, так! То бунтування народу.

Цадик: Він казав: «Той, хто не вірить в Єгови, придуть і сядуть з Авраамом, Ісаком і Яковом у царстві небесному, а сили царства, тобто ми, будуть ввержені у вічну пітьму, де буде плач і скрегіт зубів». Хіба ж то не бунтування народу?

Даниїл: Так, так він говорив!

Цадик: Хто вивищується, буде понижений, а хто понижається, буде вивищений! Так він також говорив і називав нас фарисеями, а грішників – митарями. Сам же до митарів пристає і радо йде до їх дому. Знаємо, прецінь, хто є Закхей в Єриху, а той рабоні до його дому вступив і гостив у нього зі своїми учнями. Я сам те бачив на власні очі, а бачили ми все, що він забороняє продавати у божниці і перед божницею жертви для Єгови і зневажає тих, хто продавав. Його слова говорять переконливо і притягують слухачів до себе. Наш учений у письмі і філософ Тома навіть став його ревним учнем і радо став членом його прибічників, котрі потайно знаються з тим чарівником. Якщо так буде й надалі, то увесь Синедріон до нього пристане! Це небезпека велика!

Капєть: То не рабоні, а лжепророк і бунтар народу від Галілея до Єрусалиму!

Ганаан: Гм! Що ж з ним зробити?

Каїфас: Щодо моєї думки, то корисніше, аби вмерла одна людина, аніж увесь народ.

Ганаан: *(стукуючи ліскою об землю)*: Так, так! Добре кажеш! Хто не з нами, нехай умирає! Око за око! Зуб за зуб! Бог Адонай спалив Судому вогнем і сіркою за те, що чинила супроти закону Єгови! Єгова рукою Юдити відокремив голову Голоферцві від тіла за те, що тому хотілося вивищитися! І Ісуса така доля чекає. Однак нам слід остерігатися, бо його однодумців є велика кількість – вони на все готові. Найменша зневага особи Ісуса може підпалити іскру і рознести вогонь на цілу Палестину. Підступом треба робити, аби кого до наших рук заплучити, а заплучивши, робити скоро, дуже скоро, щоб його однодумці не мали часу стати супроти і до закликів, до оборони. Ми як слуги Бога не можемо оскверняти Єгови його ж кров'ю – нам належить лише засудити, а виконання того присуду до наших ворогів!

Капєть: Я так кажу, але подумати треба над тим, як би цю справу пришвидшити.

Каїфас *(йде до шафи, виймає мішок з грішми і кладе його на стіл)*: То є нагорода для того, хто нам допоможе у справі і видасть нам Ісуса до наших рук.

Юда *(при вигляді грошей ступив крок уперед, з обличчя його видно захланність)*.

Каїфас *(побачивши його)*: Хто ти?

Юда: Я не питаю, хто ви, то ж не запитуйте, хто я. А коли я на вас дивлюся і чую ваші слова, то лише погордувати вами можу. Хочете здійснити справу, а боїтеся самі себе. Слабкодухі! Вмієте красиво говорити з книг, а словам своїм не вірите!

Каїфас *(розмовляє з іншими, а ті знову один за одним нараджаються; підступає до Юди)*: Скажи, що ти за людина, бо вигляд твій зухвалий, а слова твої грубі й терпкі? Якщо ти прокрався сюди, щоби нас послухати і нас зрадити, то знай, що заплатиш за це своїм життям!

Юда: Ха-ха-ха! Я ж сказав, що ви слабкодухі, а тепер додаю, що ви ще й боягузи, бо боїтеся самих себе. І маєте чого боятися, бо там на горі Єфраїм підноситься великий

неспокій і крик такий, що всі стада перестрашені з пасовиськ своїх утікають, а конина, сквапливо нюхає землю, відчуваючи війну. Рід монаший, котрий з племенем пастухів у Юдеї, не хоче платити десятини і кожен чоловік повстає проти людей Понтія. Одні з гори збігають у долину, а до них збігаються зі всіх сторін усі ті, хто немає власної хати. Їх предводителем є Варрава, убивця, і його хочуть його намістити королем Ізраїля, сподіваючись, що він знищить Понтія та його людей.

Каіфас: Знаємо про то і знаємо також, що Понтій спіймав уже цього бунтівника і утримує його у в'язниці.

Цадик *(підступаючи до Юди, пильно придивляється до нього)*.

Юда: О, Понтій є проворним намісником і вміє коло справи ходити, коли йдеться про цього, Варраву, свого неприятеля, він тримає в ув'язниці, а тепер знайшов собі чоловіка, який є його прихильником і проти вас виступає.

Каіфас: А тим чоловіком є...

Юда: У Флякуса, улюбленця Понтія, занедужала дочка. Понтій дуже тим зажурився, і коли йому було донесено, що через край простує якийсь галілейський лікар, той, який стару жінку, гонену злими духами, з тієї хвороби вилікував *(Цадик потакує головою і ще більше споглядає Юду)* сказав: Якщо той лікар диявола виганяє, то може також допомогти і моєму сотникові. І послав Понтій свого Флякуса до того лікаря, щоб уздоровив йому його дочку *(Цадик ствердно киває головою)*. Лікар той вчинив волю Понтія і від того часу він у Понтія у великих ласках.

Члени Синедріону виражають подивування й острах).

Каіфас: Ми тебе боїмося, бо ти учень того, хто проти нас виступає *(хоче взяти мішечок з грошима і сховати)*.

Юда: Облиш це! То мені належить!

Каіфас: Як то?

Юда: Ти архіерей! Ти сказав: «То нагорода тому, котрий вам Ісуса видасть у руки ваші». Тож не потрібно тобі скасовувати свого слова.

Каіфас: Ти хочеш, отже...

Юда: Я ненавиджу Рим, так як і ви. Ненавиджу й Ірода Антипу, котрий скоряється перед Понтієм Пилатом. І тому прилучається до Ісуса, бо думає, що він всьому злу кінець зробить. Я думав, що Ісус, ставши королем, звільнить Юдею від ворогів. Та нинішній день переконав мене, що Ісус не є героєм моїх снів, що він не є той месія, якого предсказали пророки.

Каіфас: Коли б був месією, то дав би знак якийсь, що він ним є. Месія прийде до Ізраїля і виступить супроти нас як учителів Ізраїля.

Цадик: Усе те засвідчує, то Ісус є ворогом Ізраїля!

Каіфас: Коли б він був приятелем Ізраїля, то найперше порозумівся б з нами. Замість з нами приятелювати, він з мотлохом і грішниками водиться і їх проти нас бунтує. Того ми не стерпимо! *(мимоволі взявши мішечок з грошила, вдаряє ними об стіл)*.

Юда *(почувши дзенькіт грошей, виявляє міну захланності)*: І я переконався, що він не месія. Він гониться лише за славою, і ту славу шукає він у молитві, так як Варрава її шукав.

Каіфас: Варрава отримав свою кару і Ісус її має дістати. Якщо ти хочеш бути нам помічником, то *(підносить мішечок з грішми)* ось чекає тебе нагорода. Ми могли б його

в божниці зловити, але там стережуть його учні та однодумці, а місце, де він вночі перебуває, не відоме нам, бо кожну ніч він де-небудь інде перебуває.

Ю да (*протягує руку*): Дайте мені обіцяну нагороду, а я вам вкажу, де він цієї ночі буде, і допоможу вам його спіймати.

Ка і ф а с (*перемовившись з членами Синедріону, подає йому мішечок*): Так скажи!

Ю да (*взявши мішечок*): Цієї ночі буде він у саді Гетсиманським споживати вечерю зі своїми учнями. Ви дайте мені сильну охорону, а кого я поцілую, того ловіть і в'яжіть!

Ка і ф а с (*вказує на Цадика*): Ось тобі й провідник сторожі, та горе тобі, якщо ти нас зрадив!

Ю да: Тоді можете мене разом з ним на хрест повістити! (*відходячи, про себе*). Якщо він син Божий і правдивий чудотворець, нехай же і на собі здійснить чудо! (*виходить разом із Цадиком*).

Ганаан: Гидота!...

СЦЕНА ІІІ

Сад Гетсиманський. У глибині видно Єрусалим. На протилежній стороні на горбку відкрита зала з накритим столом, до якої вхід деревами закритий. Вечір при заході сонця. Входять Юда, Агасфер, Сауль і Тома, перші три закаптуровані.

А г а с ф е р (*до Юди*): Ти ще вважаєш, чи властєся нам схилити Ісуса до вдосконалення нашої справи?

Ю да: Я сказав, що його до цього змушу. Так і станеться. Я знаю нашого вчителя добре і знаю, що він внутрішньо погоджується з нашими намірами, а якщо нам учора справа не вдалася, то очевидно Ісус не вважав день той ще за відповідальний.

Сауль: Хочемо ще раз тебе послухати і зробити так, як ти нам порадиш. Будинки Каіфаса, Ганаана, Антипи і Пилата стережуться моїми людьми.

А г а с ф е р: Мої вістуні розставлені по всіх вулицях.

Тома: Я, Петро, Яків і Пилип озброєні.

Ю да: Коли я вчора був гнаний через невдачу і вашим недовір'ям до мене та як збожеволілий звір бігав вулицями, опинився я перед Синедріоновим домам. І мимо волі ввійшов до середини, власне, на хвилю, коли архієрей і старшина радилися про Ісуса. Я чув усю їхню бесіду і довідався, що вони наступають на життя нашого вчителя.

Тома: Ми станемо на його захист і не дамо йому заподіяти чогось злого.

Ю да: Тоді ж зродилась у мені думка головна до підступництва, яке прискорить нашу справу.

А г а с ф е р: Щоб тільки твоя підступність не зіпсувала цілої справи.

Ю да (*ображено*): Таж вам відомий розум Юди!

Тома: Що ти гадаєш робити?

Ю да: Коли цілий Синедріон радився над способом, якби Ісуса зробити для них нешкідливим, і коли постановлено його спіймати і постати перед їхнім судом, а не знали, де і в котрім місці кого зловити, я виступив й офірував себе на посередника.

Усі (*обурені*): Ти хочеш віддати Ісуса в руки Синедріону?

Ю да: Тільки й того треба, аби змусити вчителя до удосконалення справи.

Тома: Що наша справа має спільного зі здачею нашого вчителя до їх рук.

Юда: Ти в усьому недовірливий, Томо, і підозріваєш кожного і все, не знаючи, що лише так можемо пришвидшити справу до укоронування Ісуса царем Ізраїля.

Томас: Ми лише того бажаємо.

Юда: Незабаром уночі ввійду я до цього саду з посланнями Синедріону і жовнірами та покажу їм місце, де мають зловити Ісуса (*присутні з подивом дивляться один на одного*). Того лише треба, щоб вони кинулися на нашого вчителя. Тоді-то ми на них нападємо, а Агасфер і Сауль, сховані поміж деревами, нехай зараз же біжать до міста, зчинять крик, що Синедріон напав на Ісуса, і хай тут же відчинять галилейчикам брами міста, а весь Єрусалим буде в наших руках.

Сауль: То добрий план!

Юда: Учитель наш завжди творить чудеса і безсумнівно, що й цієї миті створить нове чудо.

Агасфер: Тепер, Юдо, переконуюся, що ти наш! (*цілує його*).

Сауль: Не тратймо часу! Там при вході будемо чекати тієї ж хвилини (*йде з Агасфером*).

Томас (*хитає недовірливо головою*): Говориться багато, а справи мало.

Юда: Ти ще сумніваєшся?

Томас: Як довго я сам не переконаюся власними очима, так довго і вірити не можу. Слепий бачить своїми руками. Мислитель вирішує по ділах. Слава ж розганяє вітер. І мені тут...

Юда: Тихо, бо наші йдуть.

Входять Петро, Іоан, Яків, Андрій і Пилип.

Петро: Ти тут, Юдо?

Яків: І що ви вважали?

Юда (*тріумфально*): Ще трохи й укоронуємо учителя царем Ізраїля!

Яків: Того ми лише бажаємо! Нарешті сповняться надії мої і в царстві нашого вчителя засяду я й Іоанн, один праворуч, а другий ліворуч.

Петро: Ні! Я й Андрій (*показує на Андрія*), бо ми обидва завжди були першими в Ісуса.

Андрій: Так, так! Петро і я.

Яків: Його улюбленцем завжди був Іоан, а після нього я.

Петро: Ні, я та Андрій!

Ісус (*входить з іншими учнями*): Чому сваритеся, мої діти?

Яків: Великий наш раббоні! Наближається хвилина твого царства і ми хотіли б знати, хто з нас у тому царстві займе перше місце. Я думаю, що та гідність належить мені та Іоану, а Петро стверджує, що йому та Андрієві.

Ісус (*посміхаючись*): Ви всі у мене рівні.

Яків: Однак є нас дванадцять і всі не можуть бути першими.

Ісус: У моєму царстві духу ви всі будете рівними. Лише князі земські бажають царювати над іншими, та в моєму царстві ніхто не матиме першества. У моєму царстві царювати має рівність і любов один до одного, бо я не прийшов для того, щоб мені слугували, лише для того, щоб я всім служив. Мої діти, я знаю, що наближається моє царство і що я піду туди, куди мене мій отець покличе. І коли настане моє царство, то любіться вза-

ємно і служить один одному, так як я вас любив і всім служити хочу, бо по цьому пізнають усі, що ви мої учні. Про першість і достоїнства не журіться, бо за це переймаються лише поганці. Ходіть, я вам покажу, як ви чинити маєте, коли настане моє царство (*йдучи в бік саду, побачив Юду, який стояв задуманий*). То ти, Юдо? Про що так замислився? Не бійся сказати, бо те, про що думаєш, мусить статися. Так бо є написано (*іде з учнями в глибину саду*).

Ю да (*до Томи*): Бачиш він сам каже за те, аби ми сповнили наш план (*виходить з Томою та іншими учнями*).

Входять Магдалена і Марта

Марта: Куди ж ти мене ведеш?

Магдалена: Сказано мені було, що Ісус цього вечора буде в тому саду, й хочу його попередити про те, що Юда носиться з якоюсь злою гадкою (*оглядається*). Глянь, він там зі своїми учнями (*придивляється*). Глянь, вони сидять один коло одного а він наповнює цебер водою. Тепер клякає він перед Петром і... умивав йому ноги. Тепер робить те саме Якову. Тепер умиває ноги Андрієві. Що це має означати?

Марта: Коли прийде сюди, запитаємо його.

Магдалена (*ступє кілька кроків уперед і знаходить два мечі, що лежать під кущем*): Що це? (*підносить*). Два мечі? Тут у такому місці? Невже хочуть його убити його вороги? Але ні, я захищатиму його. От тобі один і обидві його захищати будемо! (*відступає ближче*). Тихо! Дивись! Тепер він засів за стіл – розломлює хліб – і подає його своїм учням.

Голос Ісуса: «Прийміть, їжте, се є тіло моє, що за вас розломлене».

Магдалена: Тепер бере чашу з вином, благословляє – і подає учням.

Голос Ісуса: «Пийте з неї всі, се є кров моя нового завіту».

Магдалена: То Ісус так говорить.

Ю да (*вбігає з саду збуджений і аж перед Магдаленою та Мартою зупиняється*).

Магдалена: То ти, Юдо?

Ю да: Що ти робиш у цьому місці, Магдалено? Колись шукала за мною, а тепер за ним шукаєш? (*ловить її за руку*) Магдалено! Ще раз хочу тебе спитити...

Магдалена (*вириває руку*): Геть від мене, бо я не Магдалена, а Марія – сестра Лазаря.

Ю да: Ти – моя дружина! (*хоче знову взяти її за руку*).

Магдалена (*обороняється мечем*): Відступись, а ні то сим залізом переб'ю твою грудь. (*Юда відскакує*). Бачиш, як лякаєшся цього заліза, лукавче! То ти се залізо сюди приніс для того, аби першим умерти від нього! (*спрямовує на нього меч*).

Ю да: Га! Не мій то буде гріх, якщо він з твоєї причини умре!

Магдалена: Ти помреш! Я чую, що я дочка Юдеї (*спрямовує на нього меча, Юда утікає. а вона вибігає за ним, тримаючи у руці піднесений меч*).

Марта (*кидаючи меч на землю*). Маріє! (*іде за нею*).

Входять Петро, Яків, Тома та Іоан

Петро: Що то все має означати?

Яків: Таке приниження!

Іоан (*пророчо*): Я ще ніколи не бачив нашого вчителя таким знесиленим, як у миті, коди він нам ноги омивав, і чув я, як невидимі ангели співали над нашими головами. Пе-

ред моїми очима стала заслona минувшості і я бачив світло будучности – царство небесне на землі.

Т о м а : Ти один можеш зрозуміти те все – я ж не можу збагнути нічого.

І о а н : Бо ти всьому лише недовіряєш.

І с у с *(входить з учнями)*.

П е т р о : Скажи нам, наш робоні, що те вмивання наших ніг має означати?

І с у с : Я подав вам лише приклад, як ви маєте діяти у моєму майбутньому царстві. Якщо я ваш учитель умив ноги ваші, то і ви повинні один одному вмивати ноги, коли мене не стане між вами.

П е т р о : Хіба ж ти хочеш нас покинути?

І с у с : Написано є: «Вдарю пастиря, а розбіжаться вівці». Але ви не страхайтесь, що я від вас відійти мушу, щоби здійснилися слова отця мого. А там у батька мого є помешкань багато, і я йду туди, аби приготувати й для вас місце. Потім знову прийду і візьму вас до себе, щоби ви там були, де в дорогу, куди я йду, ви знаєте.

Т о м а : Ми не знаємо тієї дороги, куди ти йти хочеш.

І с у с : Дорога та така, що ніхто до отця мого не приходить окремо, лише через мене. А коли я увійду, то буду просити отця, аби він дав іншого утішителя, щоби з вами був навіки. Утішитися той, якого отець пришле во ім'я моє. То Дух святий, дух правди. Той вас навчить усього і пригадає вам усе, що я вам казав. Уже багато з вами говорити не буду, бо йде князь світу цього.

П е т р о : Учителю, ми тебе не розуміємо, що ти говориш.

І с у с : Незабаром усі зрозумієте. Тепер можете відійти, а я йду помолитися. Петро, Яків та Іоан нехай залишаться тут.

Д р у г и й : І ми того не розуміємо *(виходить)*.

А н д р і й *(стенаючи плечима)*: Ні, я того всього не розумію *(виходить з іншими)*.

І с у с *(до Петра, Якова та Іоанна)*: Дух є бадьорим, але тіло слабке. Зоставайтеся тут, абис-те не потрапили у спокусу, ніхто не знає години, коли надійде ворог.

П е т р о : Ще ніколи ти до нас так загадково не промовляв. Скажи, може тобі загрожує яке зло, то ми будемо захищати тебе.

І с у с : Симоне! Сатана забажав пересіяти вас як пшеницю, але я просив би, щоби не спала віра твоя, а ти підкріпляй братів своїх *(виходить аж до кінця саду, де вклякає перед каменем і молиться)*.

Петро, Яків та Іоан розмовляють тихо між собою, сідують під куц і засинають.

І с у с : Єгово, отче мій! Прискорбною є душа моя. Ти послав сина свого до синів Ізраїля, аби приготувати їх до царства небесного і повернути закончителів та фарисеїв з дороги зла. І що я тут застав? Закон твій порушений і народ збаламучений від тих, хто закон тримає у своїх руках. Єгово, отче мій! Сина твого вони не послушали, а пророків твоїх зневажали і син твій, якого ти послав, зневажений і висміяний. Єгово, отче мій! Син твій виконав те, що ти наказував йому, а якщо з волі твоєї все не сталося, то в тому не моя вина. І тому страждаю я і чаша страждань душу мою сприкрує. Єгово, отче мій! Якщо можливо, хай десь інде буде чаша страждань моїх. Утім, да буде воля твоя, а не моя!

Цієї миті на небі робиться ясно. Ангел злітає з неба до Ісуса з чашею і дає йому напитися, потім зникає.

Ісус: Єгово, отче мій! Який є на небесах! Да святиться ім'я твоє! Да прийде царство твоє! Да буде воля твоя як на небесах, так і на землі!.. *(через якийсь час піднімається і йде до учнів, розбуджує їх)*. Ви спите і спочиваєте. Встаньте і ходіть, бо ворог наближається.

Цієї миті входять книжники і фарисеї зі слугами і воїнами. Слуги несуть факел. На чолі їх – Юда і Цадик, побачивши яких, учні зриваються на ноги.

Петро *(дабуває меч)*: Що це? Напад на нашого вчителя?

Ісус: Сховай, Петре, залізо те, бо ті, хто залізом воюють, від заліза і гинуть.

Юда *(підступає до Ісуса і цілує його)*. Радуйся вчителю і царю Ізраїля.

Ісус: Приятелю, навіщо ти прийшов? Поцілунком продаєш сина людського *(до прибулих)*. Кого шукаєте?

Цадик: Ісуса з Назарету.

Ісус: Це я. Чого ж прийшли ви як на якогось збуя з мечами та палицями, щоб мене зловити? Майже кожного дня сидів я між вами, навчаючи в божниці, та тоді ви мене не ловили.

Петро *(який бігав і всюди заглядав)*: Де ж Агасфер? Де Сауль? *(до прибулих)*. Чого ви сюди прийшли? *(вдаряє мечем одного жандарма, Мальхуса)*.

Ісус: Симоне, сховай свій меч! Так має статися, щоб сповнилися слова пророків.

Петро: Якщо тебе ніхто не захищає, то я тебе захищати хочу! *(перекидає Мальхуса на землю, утворюється велика штовханина)*.

Іоан: Учителю, я тебе не залишу *(вдивляється в обличчя присутніх)*. Де ж вони?

Яків *(який також бігає і заглядає кожному в очі)*: Ми думали, що ти врятуєш Ізраїль, а вони хочуть тебе вбити. Ти ж сам не боронишся!

Ісус: Будьте спокійні, брати мої! Тайна велика сповнитися мусить.

Воїни *(за вказівкою Цадика кидаються на Ісуса і зв'язують його)*.

Ісус: Сталося.

Цадик *(до воїнів)*: Ведіть його!

Воїни *(ведуть Ісуса, а за ним ідуть книжники та фарисеї)*.

Петро *(до Юди)*: Де ж твої союзники, які обіцяли багато, та нічого не роблять?

Юда: Якщо він син божий і чудотворець, нехай зробить чудо і на собі!

Яків: То твоя справа! *(вибігають з Петром та Іоанном)*.

Вбігають Агасфер і Сауль

Агасфер *(до Сауля)*: Де ж учні його, аби дали знак народові?

Сауль: Учні перестрахані і самі повтікали! *(до Юди)*. Або ти нас ошукав, або вони тебе ошукали. Що ж тепер робити будеш?

Юда *(який, було, задумався)*: Якщо він не хоче бути царем, то я ним стану.

Сауль: Наколи знайдеш ще народу для себе.

Агасфер: Підлий! *(йде з Саулем)*.

Юда *(зостається, ніби закаменів, стояти)*.

КІНЕЦЬ

«ОЙ ЗІЙШЛА ЗОРЯ НАД ПОЧАЄВИМ»

Історично-релігійна драма у трьох картинах

*_*_*_*_*_*_*_*_*_*

І. ДІЯ

17-го квітня 1198 р.

«Ой зійшла зоря, вечерова, над Почаєвом стала...»

Іван Босий – пастушок

Чернець Методій – пустинник

(Воевода Михайло Цетнер – власник міста Макова Галицької землі)

Олена – дружина його

Павлусь – син їх

1-ий дружинник

2-ий дружинник

Жінки, дівчата, старець, чоловіки.

ІІ. ДІЯ

23-го липня 1675 р.

«Ой рятуй, рятуй, Божая Мати, монастир загибас...»

Лірник – сліпий старець

Хлопчина – поводитатор

Ганна – робітниця в монастирі

о. Йосиф Добромирський, ігумен монастиря оо. Василіян в Почаєві

1-ий турецький вістун

2-ий турецький вістун

С. Жабакрицький – шляхтич волинської землі

П. Орловський – шляхтич перемиської землі

Юнак Марко – яничар

Карахан – візир турецько-татарських військ

Дружинник – посол Карахана

Кучук – бей

Шерек – мурза (турецькі ватажки)

Турецьке військо

III. ДІЯ

1831 р.

«Матері Божій Почаївській поклін всі віддаймо»...

Особи: о. Іван Любич-Сківський, протоархімандрит Чина оо. Василян, Ченці

Від 13 Ігумен василіанського монастиря в Почаєві
до 14 Брат Гедеон
музичних Івась – пастушок
номерів Князь Орлов, начальник карної московської екепедиції проти українців-католиків
о. Евлогій, московський православний чернець
1-ий солдат
2-ий солдат
3-ий солдат

В 1, 2 і 3 діях поява Божої Матері.

В 2-ій дії поява кол. ігумена почаївського монастиря о. Йова Заліза.

*_*_*_*_*_*_*_*_*_*

I. Дія

17-го квітня 1198 р.

«Ой зійшла зоря, вечорова, над Почаєвом стала...»

Після піднесення завіси проти глядача велика скала. Довкруги ліс. Вершок скали заслонений білою марлею, за якою, коли на сцені смеркається, появляється Божа Мати. Сутеніє.

Під скалою вхід до печері. При вході клячть чернець Методій і молиться. Неповдалік на переверненому дереві сидить пастушок Іван Босий із сопілкою в руках й уважно слухає, неначе хотів би навчитись цього співу, що його чути з-за сцени.

1-ий музичний номер За сценою співає хор а сарелла першу строфу думи про почаївську Божу Матір, але так, що перші два рядки (сольо або хороспів) чути докладно виразно: «Ой зійшла зоря, вечорова, над Почаєвом стала»... натомість решту слів («виступало турецьке військо, як та чорна хмара») не чути, хор співає мурмурандо.

Коли хор скінчить спів, Іван ще хвилину надслухує, але непевний, чи запам'ятав мелодію, пробує її відтворити на сопілці. Але це йому не вдається.

ЯВА 1.

Іван (*бачить, що чернець молиться і нетерпляче півголосом*): Братику!
Методій (*хвилину клячть, б'є доземний поклін і підводиться*): Що ж такого, мій сину?

І в а н (*нетерпляче*): Братчику, так хочу заграти на сопілці цей спів, що його ліс співав, як Ясна Пані сюди прийшла. І не можу.

М е т о д і й (*підходить до пастушка, й сідає побіч*): Як вдруге прийде сюди, то попроси її, щоб Вона дозволила тобі цей спів запам'ятати. Вона певно дозволить.

І в а н (*радісно*): О, так. Вона дозволить! (*захоплено й радісно*) Братчику, яка Вона гарна, щоб ти знав, і ясніша від сонця. Мені так сумно, що ти її не бачив.

М е т о д і й: Я молився перед хвилиною до Неї, щоб Вона тільки хвилину, малу, маленьку, дозволила побачити мені краєчок її одягу. Я негідний, щоб побачити її обличчя.

І в а н (*пригортається до нього*): Не кажи так, братчику, ти ліпший від мене. Я не є такий добрий, як ти. А тямиш, як за цією вівцею, що я її паскудою назвав, я кинув каменюкою і ногу її перебив? А ти не тільки, що мене не набив, але ідеш і ногу вівці обмив і ранку зав'язав. А я до тепер цієї паскуди не люблю – о, бачиш, бачиш (*показує рукою і кричить*) знову біжить кудись, гей, паскудо, ти куди?! (*Схоплюється з місця, бере прутик, що лежав побіч, і вибігає зі сцени, по дорозі кричить до Методія*). Жди на мене, братчику, я зараз вернуся, бо Ясна Пані прийде... (*за сценою уже*). Куди паскудо, куди?

ЯВА 2.

М е т о д і й (*у слід за пастушком*): Добре, добре, я пожду тебе, тільки не бий вівці... (*усміхається, витягає чотки й починає тихо молитися, дивлячись на скалу*),

За сценою чути гамір голосів.

Г о л о с и: Це, мабуть, сюди! А, може, туди? Гей, хлопче, є ти тут?

Входять кілька озброєних лицарів, з ними жінка з маленьким хлопчиком.

1 - и й о з б р о є н и й (*бачить Методія, зупиняється*): Мир тобі, брате!

М е т о д і й (*підводиться і йде назустріч*): І мир хай буде з вами! Шукаєте когось?

1 - и й о з б р о є н и й: Я воевода Михайло Центер із галицької землі, із міста Макова.

А зі мною жінка моя Олена зі сином Павлом і дружина моя. А шукаємо ченця із боголюбивої Гори Чернечої, Афону, пустинника Методія.

М е т о д і й (*легко схиляє голову*): Мене звать Методієм.

О л е н а (*зітхаючи*): Слава, Тобі Господи! (*хреститься*).

В о є в о д а: Слуго Божий, дійшла вістка до хутора Кімнатки, дванадцять верстов звідсіль, куди прибув я, щоб відвідати родичів своїх, що тобі явилася Богородиця. Правда це?

М е т о д і й: Що явилася Богородиця, це правда, але не мені...

О л е н а (*підходить до ченця*): А кому вона явилася, скажи, кому?

М е т о д і й (*оглядається, щоб побачити пастушка*): Явилася вона пастушкові овець Іванові, сироті, в якого ні батька, ні матері немає, що його Босим звать, бо він чи зима чи літо босоніж бігає...

В о є в о д а: А він є тут?

М е т о д і й: Так, побіг вівці заганяти. Ось щось його й не видно.

О д и н з д р у ж и н и: Брате Методію, а правда це, що Богородиця цьому сироті об'явилася? Не бреше хлопець?

Д р у г и й д р у ж и н н и к: Ти був при тому?

Олена: Розкажи, брате, бо ми ось з чоловіком своїм і сином нашим прибули сюди з мольбами до Богородиці.

Воєвода *(бере за руку хлопця)*: Німий він, слуго Божий, від уродження.

Олена: А прибули ми сюди, щоб мольбам упросити ласки в Матері Сина Божого.

Методій *(кладає руку на голову хлоп'яті)*: «Просить а дасться вам» – сказав Син Божий, Мати Його ще нікому не відмовила Свої Ласки. І кажу вам, що заговорить ваш син. Те, що ви прибули сьогодні сюди, це доказ ласки.

Воєвода *(здивований)*: Чому?

Методій *(гляди́ть на скалу)*: Бо сьогодні прийде знову сюди Пречиста.

Олена й дружинники: Коли прийде? Розкажи нам, брате, де Вона являється? Тут?

Методій *(оглядається)*: Бажав би я погостити вас тут, але в мене нічого немає. Ось сядьте хоч на цьому зваленому дереві, щоб пождати. *(Усі тут і там сідають)*.

Методій *(хлоп'я садовить коло себе й розказуючи показує на скалу)*: Спічніть трохи, поки я розказуватиму. І мусимо пождати, бо Пречиста являється при заході сонця. Ось коли сонце кине останнє своє червоне проміння на оцю скалу, тоді являється світло, ясніше від сонця. А в цьому світлі – Ясна Пані.

Олена *(захоплено)*: Ясна Пані!

Воєвода: Хто це так назвав Пречисту?

Методій: Пастушок Іван, бо він побачив її, і не знаючи хто це, тому що від Неї було проміння від сонця ясніше, назвав Пречисту Ясна Пані. А об'явилась Вона вперше перед двома тижнями в суботу. Коли з'явилася вперше, не було мене тут, по воду я пішов, бо тут її немає. Іван залишився ждати мене й, коли я вернувся, побачив, що він клячить перед скалою, вдивляючись непритомно у вершок її. Що таке, питаю я його? В нас була Ясна Пані, каже Іван. Не зрозумів я його спочатку, та й питаю, яка пані? Ясна Пані, повторює він, наче нерозумний. А відтак розказує, що на скалі появилася якесь несамовите світло. Воно начебто блистіло, рухалося а було ясніше від сонця, і казав Іван, в очі не пекло. А лісом чи радше верхівцям дерев ішов спів і невідомо було хто це співає. І коли так зчудований Іван глядів на світло й слухав співу, на скалі, ось тут *(показує)* явилася Пречиста, у довгій білій і блакитній одежі. І Став Іван на колінах перед Нею і спитав, бо хлопчина з нього відважний: «Чого Ти сюди прийшла?» Усміхнулася Пречиста, кажучи до нього: «Я Мати цього краю. А прийшла Я сказати тобі, щоб ти всім говорив, що Я замешкаю тут. І через три тижні Я кожної суботи приходитиму сюди, а ти йди й скажи усім, що хто перепросить мого Сина за гріхи, які він зробив, хто помолитиметься за спасення душ грішників, за всіх тих, які зневажають Бога, тому Я обіцяю мою ласку й, як прийде сюди, одержить її»...

Олена *(закриває обличчя руками й плачучи повторює)*: Ласки для мого сина, ласки, ласки!

Воєвода *(обнімає її лагідно за плече, потішаючи. Малий Павло, бачучи, що його мати плаче, прибіг до неї і гладить її по обличчі, вона обнімає його плачучи)*.

Методій *(по хвилині)*: І зараз же потім пастушок Івась пішов, а коли я спитав його, хто заведе вівці додому, він спокійно сказав, що вони зайдуть самі. А признаюся вам, що я не вірив у слова пастушка Івася. Я не вірив навіть і тоді, коли вівці самі пішли з пасовища й самі другого дня прийшли на пасовище. І я ще не вірив і тоді, коли вів-

ці так кожного ранку приходили й відходили без Івася, аж чергової п'ятниці прийшов Івась. Коли я спитав, куди він ходив, він відповів мені: «Я виконав те, що мені сказала Ясна Пані». І так прийшла друга субота.

ЯВА 4.

Входять кілька чоловіків і жінок, кланяються низько.

Гурт: Мир Вам!

Усі (відповідають): І вам, і вам. (Сідають на землю, вдивляючись у скалу).

ЯВА 5.

Методій (по хвилині, розказує далі): Уже від ранку почали сходитись сюди люди, одні вірючи, другі з недовір'ям. А коли сонце, заходячи, торкнулось червоною позолотою беріжка скали, ліс заспівав. А я, негідний, ще не вірив, хоч чув цей спів і бачив дивне сяйво на скалі.

Один з дружинників: І ти не бачив Пречистої?

Методій (з каяттям): Тому й не дозволила Пречиста мені побачити Її (замовкає).

Воєвода: А люди бачили?

1-ий з гурту: Я бачив,

1-а жінка: І я бачила.

1-а дівчина: І до мене всміхалася Пречиста, хоч таке сонце йшло від Неї!

ЯВА 6.

Знову входить гурт і всі сідають по боках

Методій: І в цій самій порі знову прийшла Пречиста. І знову сказала Івасеві, щоб усім, усім говорив, що Вона ще останньої, третьої суботи сюди прийде. І щоб кожний, хто має якесь прохання до Неї, сюди прийшов, покаявшись, бо Вона є Матір'ю цього цілого краю і усіх тих, що живуть на цій землі.

Олена: І чули голос її?

Методій: Голосу Пречистої ніхто, крім Івася, не чув. І сказала йому, щоб дуже-дуже вірували в Неї і дуже-дуже перепросили Бога за зневаги. А коли сонце заходитиме, хай усі стануть на коліна й заспівають «За всіх молитися Благая».

Червоне проміння сонця паде на підніжжя скали.

Здалека співав Іван: Пасли пастирі.

Вівці на горі,	2-ий музичний
Увиділи Матір Божу	номер
На скалі!	

Іван (вбігає на сцену).

ЯВА 7.

Іван підбігає до Методія і зупиняється, бачачи озброєних.

Методій: Не бійся, Івасю, ці люди теж прийшли з далеких сторін помолитися до Ясної Пані.

О л е н а (протягає руки): Ходи сюди, Івасю!

І в а н (підходить ближче).

О л е н а (пригортає його): Івасю, підеш з нами? Бачиш, це мій син, а це мій чоловік (показує на воеводу): Ми живемо далеко звідсіль у великому, гарному замку. В тебе немає батьків. А я буду тобі матір'ю, а чоловік мій – батьком. І брат в тебе буде, ось він, Павлусь. Підеш з нами?

І в а н (гляди́ть на Павла): І ми будемо разом бавитися?

О л е н а (усміхається): І ви будете разом бавитися, разом на конях їздити, з луків стріляти.

І в а н (зацікавлено до Павла): Ти вмієш з лука стріляти?

П а в л у с ь (хоче сказати, але не може і махає руками).

І в а н (до Олени): Він ще не вміє говорити?

О л е н а (крізь сльози): Попросиш, Івасю, Ясну Паню, щоб Вона дозволила Павлу́севі говорити? А дім мій буде твоїм домом.

І в а н (самовпевнено): Зі мною Павлусь буде говорити... Я попрошу Ясну Паню! (Задумується). Тільки, чи Ясна Пані дозволить мені до вас піти?

В о є в о д а (підходить до Івана, бере його голову в руки й цілує): Дозволить тобі Ясна Пані, якщо ти скажеш, що будемо моїм сином. А присягаю тобі ось тут, перед людьми, що не буде різниці між сином моїм Павлусем і тобою,

І в а н (дивиться на його зброю і торкає пальчиком руки його меча): І матиму меч, такий, як ти маєш?

В о є в о д а : Матимеш усе, що захочеш!

І в а н (бере за ручку Павлу́ся): Павлу́сю, ходи! Помолимось і Ясна Пані навчить тебе говорити.

(Стають обидва навколішках біля підніжжя скали).

За ними стає на колінах і гурт. Червоне проміння ось-ось торкається верхка скали.

3-ий)

музичний (

номер)

У с і (починаються співати): «За всіх молитися Благая, прибігаючих со вірою в державний Твій покров іного б не імами грішніі ко Богу в бідах і скорбіх присно ізбавлення, обременені гріхи многими, Мати Бога Вишняго, тім же Ти припадаєм, ізбави от всякаго обстоянія раби Твоя».

4-ий)

музичний (

номер)

Після закінчення співу хвилину павза. Усі стоять мовчки на колінах. І далеко, далеко чути мурмурандо-спів «Ой зійшла зоря»... При повторенні (без слів) вдруге строфи думи, ясне пронизливе світло паде на скалу й в цьому світлі за марлею являється постать Матері Божої, вдягнена в білий хітон з накинутим блакитним шалем із розгорненими руками.

Методій (кричить): Я бачу Її, я бачу?

Оклики в гурті: Ія! Ія! А я не бачу! Ія ні! Ія!

Якась жінка: Пречиста, уздорови мою дочку!

Якийсь мужчина: Спаси мене, Богородице!

Старик: Під Твою милість прибігаєм, Богородице Діво, під Твою милість... (схлипує і припадає до землі).

Іван (*вдивляється в постать Матері Божої і відповідає їй, але її слів не чути*): Я скажу!
(*по хвилині*). А можна мені бути з ним?
Дякую, буду!
Я скажу!
Так, як Ти велиш, Ясна Пані.
І вже більше не прийдеш?
Усім, усім скажу!

5-ий) Здалеку знову чути тихий спів мурмурандо, світло гасне й з'ява зни-
музичний (*кає*. Довга хвилина мовчання, впродовж номеру всі стоять навколішках,
номер) вдивляючись в скалу. Чутно шум, неначе б шуміла вода в джерелі.

Голоси (*тихо*): Що де? Десь вода б'є!

Методій (*встає і підходить до Івана*): Івасю, можеш нам сказати, що тобі веліла Ясна Пані?

Іван (*який неначе зачарований глядить на скалу. поволі підводиться з колін і, звертаючись до гурту, голосно говорить*): Ясна Пані сказала, щоб тут збудувати церкву, де Вона мешкатиме. А збудувати на цьому місці, де в скалі відбилася її стопа, бо звідтам плистиме цілюща вода. А буде ця вода цілюща, поки Вона тут мешкатиме. А назвати треба це місце так, як Павлусь скаже. І треба дуже всім молитися до Бога, бо дуже Його зневажають. А поки Вона тут буде, то хай люди приходять до Неї, а Вона всім допоможе, бо Вона – Мати цього краю. А як Ясна Пані відійде звідсіль, то буде великий плач і багато крові, а мені можна буде бути братом Павлуса.

Методій: Павлусю, як веліла тобі Пречиста назвати це місце?

Під час цього деякі з гурту, чуючи шум води, ходять навколо скали, шукаючи, звідкіля походить цей шум.

Павлусь (*невиразно*): Поча-Діва!

Олена (*кидається до нього*): Мати Божа, він заговорив! Моя дитина говорить! (*Обнімає його плачучи*).

Павлусь (*старається виразно сказати*): Поча-ів-а!

Довкрути збираються люди.

Голоси: Німий заговорив! Чудо! Чудо! Слухай, слухайте!

Воєвода (*крізь сльози*): Як, Павлусю, як? Кажи поволі!

Павлусь: Поча-Поча-

Методій (*старається йому допомогти*): Поча-ла...

Павлусь: Ді-Ді-і-

Методій: Почала Діва... Почала Діва являти чудеса свої!

Павлусь: Поча-ів-ів-

Усі (*разом*): Почаїв!

Методій: Хай буде, як Пречиста твоїми устами сказала: від сьогодні зватиметься це місце Почаїв.

1-ий озброєний (*який вийшов на скалу, кричить*): Брате, брате! Тут слід стопи Пречистої і з-під стопи джерело б'є!

Методій: А тут не було води!

(Гурт людей кидається, одні п'ють воду, другі нею миють обличчя).

Воєвода (*виходить на середину сцени*): Люди, слухайте! Ось тут перед вами негідний слуга Богоматері – Михайло Центер. Зглянулась наді мною Богородиця й привернула мову дитині моїй. Зглянулась над землею нашою і обіцяла замешкати тут, якщо ми збудуємо тут церкву для Неї. Слухайте, люди! Добра в мене багато, маєтків не поскупив мені Бог. Із вдячності за те, що Богородиця не опустила мене, що вислухала молитви мої, усі мої маєтки, усе моє добро віддаю їй, віддаю на цю церкву, яка має стати на цьому місці, де Вона, у своєму безконечному милосердю, заявилася нам. Господь дозволив нам бути свідками чуда, бути свідками слів Богоматері, яка устами пастушка Івася Босого від сьогодні обіцяла край наш, землю українську під Своєю милістю взяти, Матір'ю України-Руси стати. Тому звертаюся до вас, усі тут приявні, станьмо на коліна й присягнім Матері Нашій, Богородиці, вірність і послух до смерти.

Усі стоять на колінах.

Воєвода (*до Методія*): Слуго Божий, брате Методію! Проведи присягу, а ви (*до озброєних*), дружино моя, витягніть мечі, бо вони честь наша й на них ми поклянемося. (*Обросні витягають мечі*).

Методій (*проводить присягу й всі за ним повторюють*): Богородице Діво, Ти, що явилася на місці, названому Тобою Почаїв, не відкинь молитов наших і прийми присягу нашу. Присягаємо Тобі вірність і послух до смерти нашої, присягаємо Тобі, що завжди й всюди, до останньої краплі крові нашої, боронитимем ім'я Твоє і ім'я Бога нашого й Сина Твого. Допоможи нам витривати у боротьбі, будь Матір'ю землі української і не дай загинути цьому народові, якого Ти вибрала дитиною своєю. Прости йому всі гріхи, як мати дітям прощає, покарай Своєю люблячою рукою, як мати дітей карає і осуши сльози, так, як мати осушує сльози дітям своїм. Веди нас, Богородице Діво, навчи нас і не опускай нас! Бо ми діти Твої, а Ти – Матір Наша!

6-ий) Здалеку тихий спів «Ой зійшла зоря»..., але так, що слів не чути.
музичний (Починається він ще під час присяги,
номер)

Хвилину павза.

Завіса

II. Дія

23-го липня 1675 р.

«Ой рятуй, рятуй, Божая Мати, монастир загинув»...

Сцена являє собою почаївський монастир посередині з церквою, обведений високим муром. На сцені є тільки один закрут муру, а за ним, зовсім на заднику сцени, бачимо баню церкви й частину монастиря і знову кусок муру, на якому при кінці дії являється Божа Мати. В мурі тайні двері, яких не видно. Коли турки наступають, з-за муру видно оборонців.

Перед муром кілька камінюк. Сумерк.

ЯВА 1.

Входить сліпий лірник з малим хлопчиною і поводитирем. Хлопчина веде за руку лірника й сторожко оглядає мур. Стають посередині сцени.

Хлопчина: Ні, діду, сюди не дістанемось до монастиря. Всі брами зачинені. Треба вертатись до головної брами, може нам відчинять.

Лірник (втомлено): Не відчинять... синку, бо турків ось-ось не видно. Може пождемо тут і спічнемо трохи, бо втомлений я дуже.

Хлопчина (веде діда до каменя): Ось тут, діду, можна сісти. Спічніть трохи, а я піду, погляну, може когось найду, що нас в монастир заведе.

Лірник (сідає, втомлено): Господеві слава, що хоч спічну трохи. Йди, сину, йди. Не залишила нас Мати Божа Почаївська дотепер, не оставить нас і далі. Когось таки найдеш! (*Обтирає рукавом чоло*). Ну й душно сьогодні!

ЯВА 2.

Хлопчина (виходить).

Лірник (хвилину відпочиває, а відтак починає грати на лірі й співає):

7-ий) Пасли пастирі вівці на горі,
цузячний (Увиділи Матір Божу на скалі;
номер) На тій скалі стопку зняти,
Де стояла Божа Мати –
Там воду беруть,
Всім вірним дають!

ЯВА 3.

Ще під час співу входить на сцену Ганна зі сапою та граблями, й задумується, бачачи лірника

Ганна (після співу підходить до лірника): Помагай Боже, старче Божий! А звідкіля Бог несе?

Лірник: Помагай Бог і тобі, душе християнська! Здалеку йду та хотів би з отцем ігуменом говорити, бо кара Божа впала на край наш нещасний!

Ганна: Позачинювано в нас усі брами, бо кажуть, що невірні йдуть і отець наш ігумен нікого не пускає. Та тебе пустить він у монастир, і як хочеш, то я попрошу його.

Лірник (хреститься): Слава Тобі, Господи, й Матінці Почаївській слава! Я і казав, що Вона нас не залишить! А хто ж ти, жінко, бо по голосі чую, що жінка ти й як звать тебе? Бо відколи невірні бусурмани очі мої гарячим залізом випалили, темінь довкруги мене.

Ганна: Бачу я це, старче Божий! Мене звать Ганною, а зі землі я волинської. Двадцять років працюю я тут коло городу, добровільно, не силувано. Бо двадцять років тому мого сина маленького, Марка семилітнього, татари в ясир взяли, а чоловіка на очах моїх забили. От і пішла я на службу Матінці Нашій Пречистій. І двадцять років молю її, щоб мені дозволила перед смертю сина мого побачити, та й тут, за дозволом отця ігумена нашого, в городі працюю.

Лірник: Вернеться твій син, Ганно, певно вернеться. Бо немає такого прохання, що його не вислухала б наша Почаївська Богомати. От і втислухала Вона мене, негідного, бо пильні справи треба мені отцю ігуменові переказати. Ось-ось турки під Почаєвом стануть.

Ганна: Казали це сьогодні отець наш ігумен і не хотіли мене за мури пустити, та я сказала їм, що мене Пречиста не омине. Пустили, але далеко казали не відходити, щоб на голос дзвона можна було до монастиря добігти. Але ходім, старче Божий, я заведу тебе зараз же до отця ігумена, тут недалечко є тайні двері, ці двері ще не зачинені, я проведу тебе ними. А кожного дня, як сонце заходить, наші отці молебень служать на спогад, що колись в цьому часі об'явилась на скалі Почаївська Богородиця. Ходить зараз, ще перед молебнем можна буде з отцем ігуменом поговорити.

Лірник (*пробує встати, Ганна йому помагає*): Та коли в мене є ще хлоп'я, проводир мій, пішов він шукати когось, щоб до монастиря дістатися, пождати його нам треба.

Ганна: А, може, я пошукаю його?

Здалеку чути голоси. За сценою говорять ігумен і поводир.

Ігумен: А чого ж ти залишив самого старця?

Хлопчина: Втомилися дуже, сил уже не мали йти.

ЯВА 4.

На сцену входять ігумен і хлопчина.

Ганна: А ось і наш отець ігумен і хлоп'я з ними.

Ігумен (*підходить до Лірника*): Здоров будь, діду! От гаразд, що ти прийшов, розкажеш нам, що в світі чувати й чи скоро втікатимуть звідтіль турки.

Лірник (*низько схиляється*): Бог говорив би вашими устами, отче ігумене? Хай не опускає вас Пречиста. Та розлилося по Україні турецьке військо, як та чорная хмара. Продирались ми лісами й багнами, щоб до вас дійти та вас сповістити, де турки стоять, та й сказати вам, що як Пречиста не охоронить нас, то ніхто не допоможе!

Ігумен (*бодьоро*): А чи ти чував таке, діду, щоб рідна мати своїх дітей залишала? Не журись! Випросить ласки для свого монастиря покійний наш ігумен о. Йов Залізо, вірний син Почаївської Богоматері, випросить ласки для своїх синів наш св. Василій Великий, не дасть на поталу Пречиста свого мешкання!

Лірник: Але другі зневажають Божу Матір, отче ігумене, другі зневажають Сина Божого і своїми гріхами розпинають його щоденно на хресті. Боюся кари Божої, отче ігумене, бо провинились ми дуже й перед Матір'ю Нашою Богородицею і перед Сином її Богом – Спасом нашим.

Ігумен (*з вірою*): Просім і дасться нам! (*Бере за руку лірника*). Ходім, діду, спічнеш і розкажеш, що треба. А вже те, що сюди допровадила тебе Богородиця живим, то знак, що опікується Вона своїм монастирем. (*До Ганни*). Відчиняй, Ганно, малі двері й зараз їх зачинемо. Я уже велів нікому не виходити з монастиря.

ЯВА 5.

8-ий) Хвилину сцена порожня. Смеркає зовсім. Видно, що в церкві
музичний (світлиться, і по хвилині чути хор ченців, як співають «Під милість».)
інструмент) На слова «Єдина Чистая» на сцену входить двох молодих
турецьких вістунів. Вони хильцем ідуть під муром, торкаючи
його руками, шукаючи щілини,

1-ий вістун (*півголоском*): Не найшов?

2-ий вістун: Ні!

Спів «Єдина Чистая» чути добре.

2-ий вістун (*півголоском*): Що це?

1-ий вістун (*вдержується і надслуховує*): Це співають, мабуть, їхні жреці.

(Обидва, прислухаються).

1-ий вістун (*по хвилині до 2-го вістуна*): Що ти так заслухався? Ще чого доброго розкиснеш від їхнього співу.

2-ий вістун: На Аллаха! Гарно співають! Краще, як наші мулли!

1-ий вістун: Ну, до шайтана їх усіх! (*Мацає рукою мур*). Мабуть, ця дівчинка таки збрехала, коли ми їй пекли на вогні ніжки, і що, мовляв, тут щілини завбільшки пальця... Ніде немає.

2-ий вістун: Вони це вміють. Чим більш їх мучити, тим більш скривають правду й брешуть, що й не розбереш.

1-ий вістун: Вертаймось до Карахана. Нічого не найдемо.

2-ий вістун: Пожди, тудою і так не вийдеш, бо з цього боку вода... (*Вмовкає*). (*Чутно голоси за муром і дзенькіт зброї, від цього на даний знак оба турецькі вістуни припадають до землі*).

Голос за муром: Грицевич з Козинським підуть праворуч, Жабокрицький зі Синковським обійдуть мур ліворуч.

Узяти смолоскипи зі собою!

Кроки віддаляються.

Оба вістуни (*по хвилині підводяться, пошепки*).

1-ий вістун: Втікаймо! Монастир стережений!

2-ий вістун: Хтось попередив їх.

1-ий вістун: Коби хоч Марка не спіймали!

2-ий вістун (*показує на оба боки сцени*): Ти сюди, я туди, може ще його переловимо в дорозі.

(Тихо розходяться).

ЯВА 6.

Хвилину сцена порожня. По якійсь миті відблиск смолоскипа паде на сцену. Входять двох озброєних, Жабокрицький і Синковський з витягненими мечами. Поруч чура несе смолоскип. Коло місця, де лежали турецькі вістуни, Жабокрицький затримується.

Жабокрицький: Стій! (*Показує на землю*). Гляньте, тут хтось був. Подай ближче смолоскип. (*Жабокрицький і Синковський нахилиються над слідами й нагло Синковський кидається туди, звідкіля він вийшов, за сцену. Жабокрицький подивовано дивиться йому в слід*).

Крик за сценою: Не вбивай!

Жабокрицький (*хоче кинутись слідом за Синковським*).

ЯВА 7.

Попереду йде юнак в сільській одежі, за ним з добутим мечем Синковський.

Синковський: Ось і піймали голубчика!

Жабокрицький: Шпигун турецький! А як ви його зачули?

Синковський *(сміється)*: Українські ліси навчать слухати. А я – лісовик! *(До юнака)*.

А тепер відповідай, хто ти, звідкіля прийшов і чого! Але щиро, бо ми вміємо так само добре на вогні п'яту смажити, як і твої турки!

Юнак *(жваво)*: Я не турок!

Жабокрицький: Чи татарин ти, чи турок, – одна шерсть. Одним миром усі ви мазані.

Юнак: Ні татарин я, ні турок, я українець з Волині, а ім'я моє Марко.

Синковський: А ти думаєш, що яничари на Волині не родяться. Цього зіллячка по всій нашій Україні чимало. Хто тебе сюди прислав?

Юнак: Ніхто не прислав, я сам.

Синковський *(кричить)*: Брешеш! *(Підносить меч)*. Кажі, хто тебе прислав, а то по тобі буде.

Юнак *(жваво)*: На Аллаха клянусь *(вказує)*.

Синковський *(опускає меч і регоче)*: Українець з Волині Аллаха взиває! От тобі чудасія! *(Поважно)*. Слухаймо ти, сину Магомета, якщо не хочеш побачити бороди свого пророка, то не бреші! Вдруге тебе питаємо й в останнє: хто тебе сюди послав і чого?

Юнак *(мовчить)*.

9-ий () Здалеку чути спів ченців «За всіх молитися Благая»...

музичний ()
номер ()

Жабокрицький *(підступає до нього)*: Скажи відверто, чого ти прийшов сюди з турецького табору?

Юнак *(слухає, що співають і наче в нестямі відповідає)*: Слова «За всіх молитися»... майже повністю чути. Щоб вас перестерегти.

Жабокрицький: Перед ким?

Юнак: Перед турками?

Синковський *(регоче)*: Ха-ха-ха! От-і вибрався! Ми у турків мало що не на носі сидимо, а він прийшов нас перестерегти перед ними! От християнська душа з тебе!

Юнак: Я християнин! Я знаю це, що співають...

Синковський *(кричить розсерджений)*: Мовчи, собако! Ще під християнство підшиваешся, невіра!

Юнак *(слухає співу)*: Я це колись давно-давно чув...

ЯВА 8.

Входить ігумен, за ним збройний зі смолоскипом.

Ігумен: Що це за крики, пане Синковський? Та вашу милість, мабуть, до Києва чути!

Синковський: Шпигуна турецького зловили ми, ігумене, а він, невіра, до християн записався, рятувати душі наші хоче! Та чого ви воловодитеся з ним? На гіляку личину!

Ігумен: Спокійно, не гарячіться, ваша милосте, на гарячіться! *(Підходить до юнака близьенько)*. Хто ти такий і чого ти в ночі тут шукаєш?

Юнак *(бачно розглядає ігумена, по хвилині показує на монастир)*: Це твій монастир?

Ігумен: Це монастир Богородиці, Матері нашого Бога, не мій! Я тільки начальником у ньому.

Юнак (*припадає до колін ігумена*): Не здавай монастиря в руки Карахана, не здавай! І що-небудь він скаже, не вір йому, не вір! (*Обіймає ноги ігумена*).

Синковський (*розсерджено*): Кажу вам, не воловодьтеся з ним, хитрун з нього й от якої співає! Шпигун він і більш нічого!

Юнак (*стоїть далі навколішках, гарячково*): Я не шпигун, я не шпигун! Мене послав сюди Карахан, але я не шпигун! Я християнин, в мене є хрестик, ще з давен-давна (*гарячково розпинає сорочку*).

Ігумен (*рішуче*): Стій! Що в тебе, тут на шії? (*До збройного*). Подай ближче смолоскип! (*Збройний присвічує смолоскипом*).

Юнак: Це білизна, ще з дитячих років. Я стругав лук з ліщини й біг з ножиком в хату та на порозі спіткнувся...

Ігумен (*піднімає його з колін*): Підеш зі мною. А ви, панове, теж ходіть зі мною.

Жабокрицький: Отче Ігумене, ваша воля, але я не раджу брати його на мури. Він же сам сказав, що його сюди послав Карахан...

Синковський: Що ви, Ігумене, хочете нас усіх погубити? Ворога до себе берете, щоб він вам брами в ночі повідчиняв, знаки їм давав?

Ігумен (*рішуче*): Панове, знак про нього дав мені хтось інший і не тут нам про це говорити. Будь ласка, за мною! (*Бере за руку юнака*).

Юнак (*зупиняється і надслуховує*): Чуєте, вони йдуть! Чуєте?

Всі (*надслуховують*).

Жабокрицький (*по хвилині*): Нічого не чую.

Синковський (*прикладє вухо до землі, по хвилині*): Правду каже невіра, земля стугонить. Ідуть.

Ігумен: За мною, на мури!

Усі виходять ліворуч. Хвилину сцена порожня.

ЯВА 9.

По хвилині за мурами брязкіт зброї, крики «бийте в дзвони, ворог близько!» Починають дзвонити дзвони й рівночасно на сцені появляються Карахан в дружиною, з яких один несе білий прапорець. Чури несуть запалені смолоскипи. З обох сторін дикі оклики «Алла! Алла! Алла!» Декілька турецьких вояків хоче драпатись на мури, кілька накладають стріли на луки.

Карахан (*підносить руку, всі заспокоюються. За мурами тишина, тільки дзвони дзвонять*).

Дружинник з прапорцем (*підходить до самого муру й три рази стукає мечем об мур*): Посол великого візира всесильного падишаха Магомеда четвертого непереможного Карахана хоче говорити із начальником монастиря, що його звать Почаїв.

За мурами тиша, дзвони перестають дзвонити.

Дружинник з прапорцем (*по хвилині*): Посол великого візира непереможного воїна й улюбленого сина Аллаха та його пророка Магомеда, перед яким покійно схиляють голови всі народи світу, могутнього й вседоброго Карахана, постраха ворогів і надії усіх людей, забезпечує начальникові монастиря життя і свободу, якщо він вийде на мури на розмову із послом.

За мурами тиша.

Дружинник з прапорцем (*по хвилині*): Запорукою обіцянки хай буде трикратний удар меча, і хто ним вдаряє об мури монастиря, якого звать Почаїв, посол, що його вислав вседобрий і всемудрий, опіка всіх вірних, надія усіх зневірених, месник усіх кривд, улюблений слуга пророка, непереможний Карахан, хай ім'я його живе вічно! (*Вдаряє мечем три рази з перервами об мур*).

ЯВА 10.

Ігумен (*виходить на мур*): Я є начальник монастиря, що його звать Почаїв. Чого бажає собі Карахан, що підступно напав на землю українську, що проливає кров неповинну й якого не мине кара Бога?

Дружинник з прапорцем: Великий і всемогутній вождь військ турецьких і татарських непереможний Карахан наказує тобі, начальнику монастиря, що його звать Почаїв, віддати всі скарби, все золото і срібло й дорогоцінне каміння, яке скриває в підземеллях монастиря, наказує тобі віддати йому всі нагромаджені запаси харчів, наказує тобі віддати щодесятого чоловіка й щодесяту жінку й за те обіцяє тобі, що ви усі й цілий ваш монастир залишитесь неторкненим і повік вічні стоятиме під всесильною і непереможною опікою всемогутнього воїна Аллаха та його пророка Магомеда. А якщо ти, начальнику монастиря, не покоришся і не послухаєш того, що тобі наказує всесильний Карахан, ніхто з вас не оминє його страшного гніву. Камінь на камені не залишиться з монастиря, що його звать Почаїв, ніхто з живих із нього не вийде, а тіла ваші кинемо на поживи птаству й звірятам. Так сказав непереможний Карахан, хай ім'я його живе вічно!

Ігумен: После великого візира Карахана! Скажи своєму панові, що він ні всесильний, ні непереможний, бо тільки один є всесильний, тільки один є непереможний – Бог. А великий візир Карахан – марна порошок перед Богом. І скажи, после, своєму панові, що всі скарби, все золото й срібло ми самі й всі ті, що стоять під мурами й ждуть мого наказу, не належимо до себе, а тільки до Матері Нашої, яка є Матір'ю Бога нашого – Ісуса Христа. Ми не боронитимем скарбів, бо ми не потребуємо їх, ми не віддамо їх, бо вони є наші, ми боронитимем не себе й не монастир, а тільки Матір нашу, Богородицю, яка вибрала собі це місце на мешкання, перед якою і ти й твій пан і пан твого пана, султан Магомед четвертий, – малесенькі дрібні черв'яки. І, мабуть, нічого нам більше з тобою і говорити,

Дружинник з прапорцем: Начальнику монастиря, що його звать Почаїв, подумай над словами ласки великого й могутнього візира Карахана, бо може бути запізно.

Ігумен: Я прохаю тільки ласки у нашої Заступниці, а ласка твого візира мені непотрібна.

Дружинник з прапорцем: Начальнику монастиря, що його звать Почаїв, вдруге звиваю тебе покоришся непереможному Караханові, бо може бути запізно.

Ігумен: Я корюся тільки Богові й Матері Його, нашій Заступниці, а твій непереможний вождь безсилий черв'як перед моїм Богом,

Дружинник з прапорцем: Начальнику монастиря, що його звать Почаїв, втретє і востаннє звиваю тебе: піддайся і не губи себе й других!

Ігумен (*витягає меч і показує мечем на церкву*): З нами Бог! Це моя відповідь!

За мурами оклики «З нами Бог! З нами Бог!» і дзвони починають дзвонити.

ЯВА 11.

Ігумен) Сходить з мурів, за мурами спів «З нами Бог, розумійте
10-ий (язици й покланяйтеся, яко з нами Бог».
музичний) Під час цього дружинник з прапорцем три рази стукає
номер (мечем об мур і підходить до Карахана, який під час цієї розмови стоїть
незворушно в оточенні своєї дружини. Дружинник з прапорцем
щось тихо хвилинку говорить, Карахан хитає головою. Через мить
звертається до дружини.

К а р а х а н : Кучук-бей вдариш зліва, Мерек-мурза справа, середину залишити для мене.

Відділи яничар хай стоять напоготові й ждуть мого наказу. Не щадити нікого! До ранку мусить бути закінчено! Аллах! Аллах!

Кучук-бей і) Ідуть один ліворуч, другий – праворуч.

Мерек-мурза (

За сценою стріли й крики «Алла», «Алла»!

За мурами дзвонять дзвони й чути оклики «З нами Бог».

Ліворуч видно червону заграву вогню.

І нагло все мертвіє: в ясному світлі на мурі появляється чернець, який стоїть навколішках і, простягаючи руки до гори з обличчям задивленим понад церкву на сам задник сцени, сильним голосом звиває:

ЯВА 12.

Чернець : Ой рятуй, рятуй Божая Мати, монастир загибає!

Поодинокі оклики . Отець ігумен Йов! Покійний Йов Залізо! Чудо! Чудо!

ЯВА 13.

Цілковита тиша на сцені, а здалеку несеться пісня хору:

11-ий) Отець Залізо з колії вийшов,
музичний (та слізьми умліває:
номер) «Ой, рятуй, рятуй Божая Мати, монастир загибає!...»

На слова «Ой, рятуй, рятуй» появляється у ясному світлі, на заднику сцени, над копулою церкви та ж сама постать Богоматері, що і в дії, яка поволи простягає руки з омофором, неначе накриваючи нам увесь монастир. Коли хор співає останнє слово «загибає», ліворуч і праворуч чути крик.

О к л и к и . Втікаймо! Втікаймо! Гинемо! Рятуйтеся! Кулі вертаються! (*тихо*). Алла! Алла!

На сцені розбігається Карахана, кричучи: втікаймо, дух, дух! Смерть! Смерть! (*Деякі мертві падають на землю*).

Карахан (*випрягає меч і кидається вперед*): За мною, на мури? (*Але по кількох кроках хапається за серце, меч випадає йому з рук і падає мертвий на землю. В цьому моменті відчиняються тайні двері в мурі й звідтам вибігають збройні Синковський і Жабокрицький з мечами, за ними інші вибігають за сцену*).

О к л и к и : Пречиста з нами! З нами Бог! (*Кидаються за сцену*).

ЯВА 14.

Ясне світло гасне, а з ним щезають і постать Богоматері та ченця. По хвилині крізь відчинені тайні двері нишком виходить Марко. В одній руці у нього меч, в другій – смолоскип. Уважно придивляється до кожного лежачого турка, наче шукає когось.

ЯВА 15.

Червона заграва освітлює сцену й монастир.

Ігумен (*появляється у дверях і уважно дивиться на Марка. По хвилині*): Кого шукаєш між мертвими, Марку?

Марко (*здригнувся й дивиться уважно на ігумена. По хвилині*): Вбивника моїх батьків... Карахана....

Ігумен: Він уже на суді, Марку, й не нам його судити. (*Підходить до нього ближче*). Скажи мені, тямиш ти ще своїх батьків?

Марко (*вдивляючись в далечинь*): Так. Як сьогодні бачу наш палаючий хутір, чую скажений рев наших корів і телят, що згоріли в стайні, бачу зарубаного батька й чую останні слова матері, яку мечем у голову вдарив татарин: «Почаївська Божа Мати, рятуй нас»!

Ігумен: А скільки було тобі років тоді?

Марко: Не цілих десять. А двадцять років я був в ясірі.

Ігумен (*здивовано*): І не забув ти Почаївської Богоматері? Не потурчився, не обусурманився?

Марко: Ні. Я нічого не забув. Я не забув, як ми всі троє з батьком щоденно вечором молились перед Іконою Почаївської Божої Матері, як кожної неділі й свята ходили ми сюди до церкви, я сьогодні пам'ятаю усі стежинки й доріжки, що вели до нашого хутора, я донині чую запах кошеного сіна, свіжої трави, по якій я ранньою росою так любив качатися...

ЯВА 16.

У відчинених тайних дверях появляється Ганна й руками заслонює уста, щоб не вибухнути плачем.

Марко: Ох, як хотів би я хоч перед смертю ще почути голос мами, коли вона з порога хати кликала мене в саді: Марку, не качайся, бо позелениш собі штанятка...

Ганна (*тихим здушеним голосом*): Марку... не качайся... бо позелениш собі... штанятка...

Марко (*здригається й швидко обертається та бачить Ганну*).

Ганна (*кидається до нього*): Сину мій, сину!

Марко: Мамо! Мамо!

Павза-мовчанка, син і мати в обіймах.

12-ий) За сценою хор мурмурандо, так що слів не чути,
музичний (співає одну строфу думи «Ой, зійшла зоря»...
номер (

Ігумен (*коли спів поволі стихає, задумливо*): Немає на світі людини, якій Божа Мати відмовила б своєї помочі!

Завіса.

III. ДІЯ

1881 р.

«Матері Божій Почаївській поклін всі віддаймо»

Середина церкви. Позаду висить чудотворний образ Божої Матері. Перед ним клячуть ченці. День. Перед образом горять дві воскові свічі. Побіч – купка малих свічок. Праворуч – двері до захристі. Перед ними стоїть протоархимандрит о. Іван Любич-Сківський, обличчям звернений до ченців і коли завіса підноситься, він кінчає проповідь. Ліворуч – двері на вихід.

ЯВА 1.

Протоархимандрит: І хай не сумують серця ваші! Хоч цар Микола перший забронив нам тут молитися, хоч відбирає нам наш монастир і не вільно нам, українцям, святу католицьку віру визнавати, із сердець наших він нам цієї віри не видре! Марні його зусилля й надаремні його старання! Не в царській силі це зробити, бо черв'як перед Богом – кожний цар, кожний володар, кожний гнобитель. Прийде час і указами царськими будуть в печах палити, а тіло його царської милости розсиплеться в такий же порошок і гниль, що й тіло жебрака. Бо жебрак і володар, найсильніший навіть самодержець, – перед Богом ніщо.

Не плачте й не побивайтеся! Прийшла-бо кара Господня на нас і на нарід наш. А Бог карає, щоб усвідомити нас в наших провинах. Пам'ятайте слова пророка Осії: «В злиднях своїх будуть вони з досвідку шукати мене, Бога, й говорити: «Ой, вернімося до Господа, бо Він вдарив, та Він і загоїть, Він поранив і Сам рани перев'яже. У два дні нас оживить, третього дня на ноги поставить і жити будемо перед лицем у Нього. Ми спізнаємо Його, будемо старатися щораз краще пізнавати Господа. Він явиться ранньою рососою і прийде до нас, мов той пізній дощ, що скроплює землю».

І це вам востаннє наказую, браття мої: зверніться до Бога нашого всім серцем в пості й в плачу, і в жалю. Пречиста Мати вибрала собі мешканням своїм наш Почаїв. І не царські укази викидають Її з Її землі, не московські посіпаки знущаються над народом Її. Ми самі, браття мої, наші бацьки, наші предки, своїми злочинами і гріхами й нерозумом своїм стягнули та себе ганьбу нашу!

Пам'ятайте це! І де б ви не були, всюди закривайте до твердості у своїй вірі й самі будьте, як скала, бо на скалі вибудував Христос Церкву свою. А тепер, браття мої, востаннє спільно станьмо навколішках і спільно відмовимо молитву «Під Твою милість», бо хто віддасться під покров Богоматері, того Вона не залишить.

Протоархимандрит стає навколішках і всі голосно моляться: «Під Твою милість прибігаєм, Богородице Діво, молитов наших не презри во скорбах, но обід ізбави нас, єдина чистая і благодієсловенная».

Після молитви кожний із ченців поодинокно встає, підходить до скали під образом, клякає, п'є воду, кладе на собі св.хрест і йде до купки зі свічечками, бере одну свічечку, засвічує від воскової свічі перед образом, з горючою свічечкою підходить до образу, цілує образ і зі засвіченою свічечкою підходить до протоархимандрита. Той цілує кожного і благословить. Чернець гасить свою свічечку після того й стає на бік.

Коли вже всі перейшли, протоархимандрит благословить їх усіх св. хрестом.

Протоархимандрит *(здушеним голосом від внутрішнього плачу)*: Ідіть!

Ченці *(не рухаються)*.

Ігумен *(виступає вперед)*: Отче протоархимандрите, дозволь нам залишитися з тобою і разом перенести всі муки.

Усі: Дозволь нам!

Протоархимандрит *(твердо)*: Ні! Вашим обов'язком є йти між народ наш, зігрівати його у вірі й кріпити його, поки Пречиста не покличе вас до Себе. Почаїв був осідком протоархимандрії і я, як протоархимандрит, залишаюся тут, у стін Богоматері. А ви... *(здушеним голосом)* ідіть... А свічку кожний хай заховає собі на серці... не розлучайтеся з нею ніколи... бо вона... з нашого Почаєва... Ідіть... *(по хвилині до одного з ченців)*. Брате Гедеоне, залишися хвилинку.

Ченці виходять дверима через захристію. На сцені залишаються протоархимандрит і брат Гедеон.

Протоархимандрит: Брате Гедеоне, коли Івась дасть нам знати ударом дзвона, що московські солдати наближаються, подивися до келій наших, чи хтось щось не забув і все забори звідтам, якби ти щось там знайшов – чи вервицю, чи образці, чи молитовники. Ніщо не залишай москалям на наругу. І дехто мені сказав, що люди під монастирем збираються, спротив хочуть робити. Вийди до них, і якщо це справді так, то попроси їх від мене, хай не роблять цього. Тільки Бог сильний і все, що діється, діється з Його волі. Шкода крові й жертв невинних людей. Як хочуть нам допомогти, хай спокійно розійдуться додому і дома хай помоляться, щоб Пречиста Мати Почаївська додала нам усім сил перетерпіти переслідування за її Сина, за Неї і за їхню Церкву. А відтак прийди ще до мене сюди.

Брат Гедеон *(схиляє голову)*: Так, отче протоархимандрите! *(Виходить дверми на вихід)*.

Протоархимандрит. *(Сам. Дивиться на церкву, наче б хотів собі запам'ятати кожну річ. Обертається до образу й стає навколішках, скриваючи обличчя в долоні. По хвилині підносить руки й обличчя до образу, так само як в 2-ій дії з'ява ігумена Йова Заліза, голосно)*:

Да будет воля Твоя? Да будет воля Твоя! Але Богородице, Ти Мати українського краю! Ти заступниця українського народу! Коли Тебе колись просив ігумен Іов: «Ой, рятуй, рятуй Божая Мати, монастир загибає», Ти вийшла, «на хресті стала, кулі звертала, турків вбивала, монастир врятувала!» Не опускай мене, безпомічного, допоможи мені врятувати чудотворний Твій образ, заховай його для народу свого, бо Ти не покинеш України, я знаю, Ти вернешся в Україну... Дай знак, як заховати Твій образ, дай знак, як захоронити його перед наругою і безчестям. За всі зневаги, за всі терпіння, що Ти зазнала їх тут, в Україні, покарай мене, негідного, тільки не карай народу українського, заховай йому Свій образ! *(З плачем)*. Дай знак мені Свій, Пречиста, дай знак мені Свій! *(Лежить хрестом перед образом)*.

Хвилину павза.

Іздалеку чуто мелодію (однієї строфи) «Ой, зійшла зоря»..., але слів не чуто.

Протоархимандрит *(усміхається й пригортає хлопця до себе)*: Ой ти, хлоп'я моє миле! Добре, гарно, але боронитимеш тоді, як виростеш. Тоді напевно оборониш!

Івась (*сумно*): Але тоді отця вже не буде!

Протоархимандрит: Чому не буде! За кілька років ти виростеш такий-такий (*показує*) високий, а я тільки трохи посивію! Ну, що ж добре?

Івась (*радісно*): Добре! Тоді я перед усіма москалями отця обороню!

Протоархимандрит (*усміхаючись*): Перед усіма! А тепер біжи, бо москалі тебе зловлять і за кілька років нікому мене буде боронити.

Івась (*самовпевнено*): Я від москалів утечу, я найкраще бігаю з усіх хлопців нашого села.

Протоархимандрит: А ти не хвалися так, бо навіть я тебе зловлю!

Івась (*вперто*): Ні, не зловлять отець!

Протоархимандрит: Побачиш, що зловлю?

Івась (*сміється*): Ану, ловіть!

Протоархимандрит (*показує на двері захристії*): Але туди тікай!

Івась (*самовпевнено*): Хай буде туди! Ловіть! (*вибігає*).

Протоархимандрит (*робить глибокий поклін перед образом і хоче виходити через двері на вихід*).

Назустріч йому виходять цими ж дверима троє солдатів з наготовленими крісами, за ними князь Орлов і московський піп.

Піп (*кричить, показуючи на протоархимандрита пальцем*): Це він, ваша княжа милість! Це він бунтував народ проти царя, не приймаючи віри нашої православної, закликаючи на муки йти за українську католицьку віру. Це найбільший бунтівник з них усіх!

Князь Орлов (*до протоархимандрита*): За наказом его царського велічства ти арештований... (*До солдатів*). Скувати його.

Один зі солдатів (*закладає на руки й на ноги протоархимандрита кайдани*).

Князь Орлов: Ти ігумен цього монастиря?

Піп: Так, так, він ігумен.

Князь Орлов (*гостро до попа*): Не твоє діло. Ти маєш перебрати монастир і все, що в ньому.

Піп (*схиляє голову*): Вибачте, ваша милість! (*Іде до церкви й шукає стопки з джерелом*).

Князь Орлов (*до протоархимандрита*): Ти ігумен?

Протоархимандрит: Ні.

Князь Орлов: А чим ти тут є? (*витягає папір-записку й дивиться в неї*).

Протоархимандрит: Я протоархимандрит Чина Отців Василіян.

Князь Орлов (*дивиться в записку*): Протоархимандрит! Не абияка птиця! Значить, ти Іван Любич-Сківський, шляхтич! Ну й чудаки ці українці! Шляхтич і попушкою стає! З мужика монахом, от і правильно, але зі шляхтича монах – чудасія! Вели прикликати усіх твоїх попушків.

Протоархимандрит: В нас немає попушків!

Князь Орлов: Як же ж немає? Що ж ти сам?

Протоархимандрит: Сам!

Князь Орлов: А де ж решта попушків?

Протоархимандрит: У нас ніколи не було й немає попушків!

Князь Орлов (*сердито*): Як немає і не було? В мене (*б'є долонею по папері*) всіх їх тут імення написані! Що ти брешеш, що немає і не було!

Протоархимандрит (*спокійно*): Ще раз кажу вам, що немає і не було попушків. Попушки є у вас, у нас є священники.

Юнзя Орлов (*зневажливо махає рукою*): От знайшов з чим сперечатись – хто попушка, а хто священік. Хіба ж то не все одно?

Протоархимандрит (*твердо*): Ні, не все одно.

Князь Орлов: Ну, а яка різниця?

Протоархимандрит: Велика: я (*витягає наперед руки і показує, що вони в кайданах*) священік, а він (*показує головою на попа*) – попушка.

Князь Орлов (*прикусує уста*): Ну, не будем про це сперечатись! (*до одного зі солдатів*). Біжи в монастир і залич сюди усіх (*надумується*) священіків! (*Солдат виходить*).

Піп (*за цей час нишпорить коло образа, клякає, мацає підлогу, дивиться на пальці і врешті скрикує*): Ваша милість! Ваша милість! Вони воду вкрали!

Князь Орлов (*здивовано*): Яку воду?

Піп: Воду. Цілюше джерело. Воно тут було. Тепер нема води.

Князь Орлов (*підходить ближче до попа*).

Протоархимандрит (*підводить обличчя до неба й шепче*): Дяка Тобі, Пречиста, дяка Тобі!

Князь Орлов (*оглядає, легковажно*): Нема води, ну то хай так і буде! Закладемо водопровід до криниці й вода буде. Нічого клопотатись – нісенітницями голову завертати.

Піп (*підходить до образа й відслонює його, кричить*): І корону й дорогоцінне каміння вкрали! Ваша милість, образ обдерли, усі скарби вкрали!

Князь Орлов: А, це вже інше діло! (*Підходить до образа й пильно і вдивляється в нього*): Хоч тут я не бачу слідів якоїсь корони... А може це інший образ? Підмінений?

Піп (*жваво заперече*): О, ні, ні! Я знаю цей образ докладно, Ваша милість. Він мав на собі корону, цю корону римський папа Василіанам сюди прислав, щиро-золото з перлами!!

Салдат (*вертається і стає струнко перед Орловом*): Ваше сіятельство, нікого немає в монастирі, весь монастир порожній!

Князь Орлов (*обертається до протоархимандрита*): Ну, священік, це діло інше. Побалакаєм з тобою інакше! (*Подає записку, яку держав в руці, солдатіві*). Передай цю записку штабс-капітанові Болконову, що жде перед монастирем, і перекажи, щоб зараз же послав гінців з наказом придержати усіх тих, яких тут прізвища написані. Зрозумів?

Салдат (*бере записку*): Так точно, ваше сіятельство! (*Виходить*).

Князь Орлов: Де захована корона й перли, що були на образі? (*Підходить до протоархимандрита*).

Протоархимандрит (*спокійно*): Не знаю.

Князь Орлов: А решта священіків?

Протоархимандрит (*спокійно*): Не знаю.

Князь Орлов (*витягає записник і щось пише в ньому, потім підписує широко й замашисто*): Отче Євлогіє!

Піп (*підступає до нього*): Слухаю, ваша милість!

Князь Орлов (*подає йому записку*): Читай!

Піп (*читає поволи*): «Усіх придержених католиків українців, католицького українського священіка Базиліянина Івана Любич-Сківського відправити з місця ланцюговими підводами в північну Московщину, в Кострому, в карний монастир на десять років. – Орлов».

Протоархимандрит (*радісно – тихо*): Ти прийняла мою жертву, Пречиста! Дякую Тобі! (*На сцені смеркає*).

Піп (*віддає записку Орлову*): Яке у вас благородне й милосердне серце, князю! А скарби?

Князь Орлов: Скарбів ти сам шукай! На те тебе наш цар-батюшка ігуменом монастиря в Почаєві назначити соізволив! В мене немає часу на дрібниці! (*До одного зі солдатів, подаючи йому записку*). В'язня відвести й передати враз із запискою штабс-капітанові Болконову.

2-ий солдат: Так точно, ваше сіятельство! (*Бере записку і ховає в кишеню шинелі, а відтак бере за кінець ланцюга кайдан, якими сковані руки протоархимандрита й так його виводить, кажучи*). За мною!

3-ий солдат (*іде за ними, виходять*).

Князь Орлов (*по хвилині*): Слухай, Євлогію, щоб ти зробив, якби я тобі таку саму кару дав, як оцьому католицькому українцеві?

Піп (*настрашено*): Господи сохрани! А в чому ж я провинився перед нашим наймилостивішим царем-батюшкою?!

Князь Орлов: А якби не було нашого царя?

Піп (*усміхається*): А якже ж наша свята Росія, наша свята православна віра могла б існувати без царя, без імператора всеросійського?

Князь Орлов (*підходить до образу, дивиться на нього й посвистує фію-фію-фію-фі. Нагло обертається до пона*): Далєбі, ти мудра голова, Євлогію! Митрополитом будеш!

Піп (*кланяється*): Надто ласкава, ваша княжа милість, надто ласкава!..

Князь Орлов: А може й патріярхом! Ха, ха, ха! Ха! Ха! Ха! (*Регочучи йде в двері. За ним піп повторюючи*).

Піп: О, ваше сіятельство, о, ваше сіятельство!

Сцена порожня, в церкві уже майже зовсім темно, тільки дві великі запалені свічі перед іконою, освітлюють образ і сцену.

Хвилина павзи.

По хвилині чутно за сценою брязкіт кайдан і оклик салдата.

Солдат: Паганяй!

По хвилині знову оклик:

Солдат: Паскарей!

І знову брязкіт ланцюгів,

Хтось починає співати за сценою останню строфу думи «Ой, зійшла зоря»...:

А ми люди всі, християни,
До Бога, всі вдаряймо,

Багато голосів підхоплює: Матері Божій, Почаївській,
Поклін всі відаймо!

Спів віддається і неначе відгомін, хор за сценою, мурмурандо, повторює два останні рядки, слів не чути. На тлі цього співу, зі захристії виходить Мати Божа, вдягнена так само, як в 1 і 2 діях, тільки з малим Ісусом на руках. Посередині церкви між свічками затримується і, звертаючись до Ісуса, каже: «Підемо, Сину, за ними, на Сибір!» (*Виходить поволі дверима*).

Завіса опускається.

ПОСОЛ ДО БОГА

Історичний фактомонтаж на дев'ять картин

I. КАРТИНА

Великдень 1620 р. на Виленщині

II. КАРТИНА

20 липня 1621 р. у Варшаві

III. КАРТИНА

Два велетні

IV. КАРТИНА

Ніч під хрестом

V. КАРТИНА

Заговір

VI. КАРТИНА

12 падолиста 1623. у Витебську

VII. КАРТИНА

І знову два велетні

VIII. КАРТИНА

Посол до Бога

IX. КАРТИНА

Смерть Мелетія Смотрицького

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Староста

Жид

Дідуган

Хлопчина

Латинський священник

о. Велямин Рутський

Юрба

Мушкетери

Король Жигмонт III

Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний

Князь-чернець Курцевич

Вацлав Лещинські, підканцлер коронний

Микола Зенович, каштелян полоцький

Лаврентій Древінський, волинський посол

Станіслав Любомірські, підчаший коронний

Христоф Радивил, цільний гетьмант литовський

Лев Сапега, канцлер литовський

Лянцельотті, папський нунцій

Примас

Шляхта

Козаки

Вартові

Архиєпископ Мелетій

Смотрицький

Хор монахів-василіян

Привиди:

Мати

Покалічені схизматики

Хор жебраків

Діти
Жінка
о. Ілія
Архієпископ Йосафат Кунцевич
Слуги Архієпископа:
Е. Кантакузен
О. Дорошкевич
Ушацький Григор
Чоловіки
Жінки
Кардинал Бандіні
Кардинал Мадруццо

Кардинал Есте
Кардинал Мілліні
Кардинал Медічі
Кардинал Савеллі
Кардинал Борджа
Кардинал Сакраті
Папа Урбан VIII
Негребецький
Слуга Мелентія
Архієпископ гієраполітанський
Диякон Митрофан
Хор монахів

I. КАРТИНА

ВЕЛИКДЕНЬ 1620 РОКУ НА ВИЛЕНЩИНІ*

Поволіє вечоріє. Кілька широких сходів і брама церкви замкнена штабою. Ліворуч і праворуч юрба неначе приготвується до наступу. Поміж юрбою просто церкви вільний вхід, на сходах стоять – староста і жид з ключами. За старостою – два вояки з мушкетами. Ще поки підноситься заслона, чути голоси й дзвони. З підняттям заслони вривається голос дзвону, нагло й болуче. По юрбі проходить шепіт-погроза: «Віддай церкву, жиде, віддай церкву».

ЯВА I.

Хвилина тиші. Юрба приготовлена до нападу, деякі зі стисненими п'ястуками, з напруженими обличчями. Юрба здригається. Два вояки приводять на середину малого, обідраного хлопчину і зупиняються перед старостою і жидом.

Староста: Ти чого бив у дзвони? Горить де? Татари йдуть?

Хлопчик: *(оглядається довкруги й не говорить нічого)*.

Староста: *(підходить ближче)*. Ну, говори, а ні, то різки приневолять говорити! Чуєш?

Хлопчик: *(насилу відважився говорити)*. Тато сказали, що сьогодні всюди співають «Христос воскрес», а в нас навіть і дзвони мертві. І я побіг на дзвінницю.

Жид: А тато заплатив податок від церкви панові каштелянові?

Хлопчик: Я не знаю...

Голос із юрби: Віддай церкву, жиде, чуєш?

Голоси: Киями їх, проклятих нехристів!

Староста: *(кричить)*. Тихо! А то військо покличу! Хто не заплатив, той у церкві не сміє молитися. Хай громада заплатить наложену данину, а тоді відчинимо церкву. Ясновельможний пан так наказали і зайво тут багато говорити. Ідть домів, сьогодні ніякого богослуження не буде. *(До вояків)*. А того козака візьмемо із собою, щоб на Січ не втік!

* Автентичне.

Юрба: *(робить один крок, з неї висувається старий дідуган і кидається до ніг старости).*

Дід: Пане старосто милостивий, змилосердіться над нами, відчиніть нам церкву. Хай ми хоч на Великдень помолимося перед святими іконами нашими, перед...

Жид: Заплати, то й помолишся!

Дід: Ми уніяти, такі ж самі католики, коли ж іншим вільно...

Староста: *(кричить)*. Я знаю, що вам вільно, а що ні, ти мене розуму не вчитимеш, хаме! *(Копає ногою діда)*. Геть звідсіля, а то вас мушкетрами розуму навчу! Ходім *(До жида і сторожі з хлопцем)*.

Дід: Пане милостивий, не бери мені внука. Він не винен...

Жид: У магістраті побачимо, хто винен!

Староста: Я відповідаю за спокій і ніяких бунтів не дозволю. *(Кричить до всіх)*. Геть звідсіля! Чуєте! Заплатіть податок, а тоді церкву відчиниться, чуєте. А тепер геть, розійтися домів!

Юрба: *(мовчить, грізна, насуплена)*.

Староста: *(дає знак мушкетерам, ті ладують мушкети й ціляють у натовп. Хвилина тиші)*.

Голос із юрби: На коліна, браття, на коліна! Ходім до Христа, який сьогодні воскрес! *(Усі клякають і починають тихий спів: «Христос воскрес» – староста із жидом стають ліворуч сцени, юрба клячить і співає, звернена до церкви лицем, згодом до залі, при словах «воскрес» староста дає знак над юрбою мушкетерам, ті стріляють, кілька осіб падає в судамах на землю, між ними хлопець, дід припадає до нього. Мушкетери ладують знову, юрба співає щораз тихше)*.

ЯВА II.

Виходить латинський священник і о. Рутський. Ідуть зліва-направо – авансценою.

Священник: Що це? Рокіт? Бунт?

Староста: *(підходить, низько кланяється, жид скидає шапку й оба стають з простоволосими головами)*. Це, прошу вашої мосці, як звичайно, хлопи бунтуються, не заплатили податку пану каштелянові Пшитильському...

Священник: Страшно, страшно, що воно тепер не діється! Хай вас Господь має в своїй опіці, панове. *(До старости й жида)*. Поступайте справедливо, лише справедливо, а Отець небесний вас не залишить. Ходім, ходім звідсіля! *(Заслонює долонею очі)*.

О. Рутський: Який же це податок, пане старосто, що його треба кров'ю платити?

Староста: За церкву, ваше преподобіє, а в них сьогодні Великдень. Щоб, отже, не потурать їм, бо це ж небезпечно.

Священник: Це православні?

Жид: *(кланяється)*. Ні, уніяти, католики!

Священник: Уніяти, як же ж це, пане старосто?

(Діалог іде на тлі тихого співу «Христос воскрес»).

О. Рутський: І ви смієте їх смертю карати за те, що вони хочуть молитися?

Священник: Господи, які часи! Ходім звідсіля, ходім!

О. Р у т с ь к и й : Але ж про це мусить дізнатися їх милість король, про це мусить довідатися Ватикан, як поступають католики з католиками!

С в я щ е н и к : Отче Рутський, не гарячіться, не гарячіться! Їх милість король це з певністю знає!..

Д і д : *(повзає на колінах із трупом хлопчика на руках і подає Рутському, до латинського священика)*. Христос воскрес!.. *(Хлипає)*. Христос... воскрес!

С в я щ е н и к : Боже, які страшні часи!.. Ходім, отче Рутський, ходім!

(Мушкетери йдуть сходами церкви й кольбами розганяють юрбу, юрба від ударів здригається, але не розходиться).

Ж и д : *(масно)*. Ми дозволимо собі відвести отців додому, правда, пане старосто? *(Рутський клякає біля дитини й діда; жид невинно)*: Пан каштелян Пшитильський казав поскромити бунтарів... Ми тут не винні...

С в я щ е н и к : *(з жидом і старостою йдуть до виходу, звертається до Рутського)*. Отче Рутський, ходіть з нами, ходіть!

НІМА СЦЕНА: Заграва заходячого сонця червона й кривава паде на вхід до церкви й трираменний хрест на вході. На сходах лежать кілька з юрби. Мушкетери з піднесеними мушкетами готові до ударів по обох боках сцени серед юрби. Тут і там лежать трупи. По середині до церкви вільний простір. На авансцені, проти входу до церкви, клячить О. Рутський і тримає головку мертвого хлопчика на руках при грудях. Біля нього дідуган цілує ноги хлопчини. Їх опоясує також керва сонця. Ліворуч у темряві староста й жид звернені плечима до юрби. Священик з витягнутою рукою в напрямі о. Рутського.

О. Р у т с ь к и й : *(поволі, твердо й голосно)*. Ні, я лишуюся з ними!

ЗАСЛОНА

II. КАРТИНА

20 ЛИПНЯ 1921 РОКУ У ВАРШАВІ

Престольна зала короля Жигмонта III, праворуч на підвищенні – фотель, навколо дзиглики. Двері посередині й двоє дверей ліворуч. Вечір. Тут і там свічники засвічені. Біля тронового фотелю, спиною до нього, а лицем до залі, стоять князь Радивил і Станислав Любомірські. Як завіса підноситься, вони хвилину мовчать, відтак Любомірські неначе продовжує.

ЯВА I.

Л ю б о м і р с к і : Не можу повірити, вашмосць, щоб було воно правдою, яким чином?!

Р а д и в и л : Рим далеко, Бог високо, до короля можна дістатися лише через нас, дорогий друже!

Л ю б о м і р с к і : Неймовірно! А як же ж король прийняв цю вістку?

Р а д и в и л : Всі вістки король приймає сердито й поважно. А тому кожному здається, що виграв справу. А на суті...

Л ю б о м і р с к і : Неймовірно!

Р а д и в и л : Зчеркніть це слово «асан» зі свого словника. На королівському дворі немає ніколи нічого неймовірного.

Л ю б о м і р с к і : Щоб на очах католицького священика вбивали католиків, бо вони іншої народности, це справді неймовірно. Ми граємося з вогнем, князю!

Р а д и в и л : (*позіхає*). Дуже приємна гра! І не конечно треба турбуватися. А от вчора на бенкеті в Лещиньського якийсь венеціянець вогонь ковтав, і нічого йому не пошкодило. Рутину, вашмосць, і більш нічого.

Л ю б о м і р с к і : Побачимо нашу рутину в бою з Іскандер-пашею.

Р а д и в и л : Не конечно ми мусимо бути свідками цього бою!

Л ю б о м і р с к і : А хто ж оборонить Річ Посполиту перед Туреччиною, перед Іскандер-пашею?

Р а д и в и л : (*позіхає*). Козаки, асан, козаки!

Л ю б о м і р с к і : (*здивовано*). Козаки? Православні? Тепер боронитимуть католиків?

Р а д и в и л : Боронитимуть! Рація стану, друже, в усьому рація стану!

ЯВА II.

Входить Лещиньскі, за ним кілька шляхтичів

Л е щ и н ь с к і : Чолем вашмосцем!

Л ю б о м і р с к і : (*кланяється*). Чолем!

Л е щ и н ь с к і : Не пошкодив вам вчорашній мед, князю! У мене ще сьогодні джмелі гудуть у голові. Забагато!

Р а д и в и л : (*позіхає*). Кому забагато, а кому замало! А що ж, того гершгта козацького ще немає?

Л е щ и н ь с к і : Його ще й не видно! Ну й заспіває він нам, заспіває!

Л ю б о м і р с к і : Ми не є чесні, панове, чесні з собою!

Р а д и в и л : (*регоче*). От вигадав, вашмосць!

О д и н з г у р т у : (*регоче*). А в монастир не ласка? Пострижешся в ченці, то в чесність поростеш!

Л ю б о м і р с к і : Тепер лижемо руки козакам, а завтра їх у кайданах до в'язниці кидатимем! Чи ж це чесно?

Р а д и в и л : Рація стану, вашмосць, рація стану велика річ!

Л ю б о м і р с к і : (*сердито*). Але ще більша річ бути правдивим католиком!

Л е щ и н ь с к і : Тоді то вже буде рація без стану!

Р а д и в и л : (*підсміхається*). Чи може стан без рації?

ЯВА III.

Входять лакеї з запаленими свічниками й ставлять їх на столиках.

Шляхта щось собі шепоче й деякі поправляють на собі вбирання.

ЯВА IV.

Входить маршал.

М а р ш а л : Наш милостивий пан!

ЯВА V.

Входить король з пажами, за ним гурт шляхти, біля нього нунцій Лянцельотті, канцлер Сапега і польський примас. Радивил, Лещиньскі й інші низько кланяються. Король прямує до трону, по дорозі кінчає говорити з Лянцельотті і звертаються до примаса Гембіцького.

Король : *(до примаса)*. Нашим бажанням, Ваша Еміненціє, було б якнайшвидше це діло поладнати!

Примас : Милостивий пане, не дозволь серця свого обманути підлесними і брехливими словами схизматиків. Вони завжди користають з ласкавости твоєї, тоді коли належало б їх вигубити вогнем і мечем.

Король : *(сідаючи на троні, поважно дивиться на примаса)*.

Король : Може би ви, Еміненціє, залишили це діло моєму війську. Воно краще справиться, як духовенство...

Радивил : *(тихо докидає)*. Католицьке!

Король : *(звертається до Радивила)*... І протестантське...

Любомірські : Милостивий пане, те що сталося на Великдень у Виленщині, покриває соромом нас усіх. Воно не гідне нас, шляхти, яка завжди була передмур'ям християнства...

Радивил : *(докидає)*. На папері...

(Легкий сміх шляхти, згурпованої довкруги Радивила, який стоїть на боці).

Король : *(ударяє гостро рукою по поручнях фотелю)*. Панове, це не сойм! Всякі оклики можете вигукувати у себе вдома, а не в моїй присутности. Я радше корони зречуся, як дозволю збезчестити Католицьку Церкву!

Тиша.

Радивил : *(потиху до шляхти)*. Іскандер-паша недалеко! Рація стану, панове, вимагає, щоб бути католиком! Рація стану!

Король : *(дивиться по всіх)*. Мосці панове! Як нам відомо, приїхало до нас козацьке посольство. Веде його дорогий нашому серцю заслужений вояк і благородний лицар, гетьман козацький Сагайдачний.

Любомірські : *(тихо)*. Схизматик!

Король : *(хитає головою, поволі)*. Так, схизматик!

Древінський : *(виступає наперед)*. Милостивий пане! Тепер, коли Річи Посполитій грозить загибель від Османа, звертаються очі твої в сторону схизматиків, тих, яких убивають і яким не вільно признатися до батьківської, грецької віри. Чи ж можемо ми, православні, боронити й захищати своїми грудьми Річ Посполиту й старатися подбати для неї за мир зовні, коли всередині цього миру нема, коли цього спокою нема вдома. Адже ж сам знаєш, милостивий пане, що православні церкви запечатані, майно розграбоване, а з монастирів наших зробили стайні для худоби. Діти вмирають нехрищені, тіла померших вивозять як падлину, чоловіки з жінками живуть без благословення божого, а люди мруть без сповіді й причастя. Я, представник цих недобитків православної шляхти, яка ще залишилася вірна народові, заносу скаргу, милостивий королю, перед тобою, на всі ці злочини, які діються без твоєї волі на розлогих землях Речи Посполитої, за що тут на землі ти відповідаєш, а перед Богом *(хвилину затримується, а потім швидко дивиться на Лянцельотті)* Папа римський!

Лянцельотті : *(спокійно)*. Святійший Отець не хоче бачити вас латинниками, лише католиками!*

* Автентичне.

З е н о в и ч : Милостивий пане, це правда, що сказав волинський посол Древінський, але я мушу зауважити, що багато вини тут можна добачити в уніятів. Адже ж вони надто використовують твою лагідність, милостивий пане, а потім це все скидають на твої розпорядки й універсали.

Л ю б о м і р с к і : *(підходить до короля)*. Королю, уже в невдовзі, я по твому приказу вирушаю під Хотин, щоб там боронити нашу дорогу батьківщину. Не одного з нас стріне доля Жулькевського або Конєцьпольського. Пам'ятай, королю, що разом із польським гетьманом Жулькевським згинув під Цецорою чигиринський підстароста, українець Михайло Хмельницький. А разом із Конєцьпольським попав у татарський ясир його син Богдан Хмельницький! І хто знає, чи з Ходкевичем або зі мною не згине під Хотином козацький гетьман Сагайдачний. Не може нас із козаками погодити життя, так смерть нас лучить. Але ти не винен, милостивий пане, за сьогоднішнє страшне становище Речі Посполитої, коли нас опустили всі католицькі держави й замість війська й грошей посилають нам слова потіхи й розради, коли ми мусимо благи помочи в тих, яких ми гробимо й на кожному кроці обманюємо. Цьому всьому, королю, не ти винен, а лише винні ми, шляхта! *(Вдаряється в груди; усі, крім короля, Сапєги й нунція, обурені)*.

Л ю б о м і р с к і : *(до всіх)*. Так, мосці панове! Польські королі могли перейняти цю владу в церкви, яку мали українські або литовські князі. Але вони звикли шанувати лише латинський клир. Владу взяла шляхта і от – замість одного пана – має українська церква незчисленну кількість тиранів, які з різних приводів і під різними плащиками накидають їй свої самовільні забаганки! Мосці панове! У Царгороді є один цісар, у Москві один великий князь. У нас кожний шляхтич, який має у себе попа, рядить ним так, як йому хочеться! Каже йому робити в полі, каже його бити різками, коли цей його не слухає, не дозволяє, щоб навіть у церковних речах він слухав кого іншого...

Р а д и в и л : Правильно! Це все зрадники й шпигуни! *(Примас і дехто з гурта по-такуюче хитас головою)*.

Л ю б о м і р с к і : Добре асан каже! Зрадники й шпигуни! Лише католицькі священники не є зрадниками, ні шпигунами. Але, скажіть мені, асан, чому в такому випадку ця ж сама католицька шляхта, а між ними ви й ваші свояки, Збараські, Потоцькі?

О д и н і з ш л я х т и : І ваші теж свояки!

Л ю б о м і р с к і : *(не зважає на оклик)*. Ця сама католицька шляхта наставляє на своїх землях в Україні православних попів, цих самих зрадників і шпигунів? А коли прийде до діла з уніятами, то ніхто про них не дбає і ніхто не знає про них!

П р и м а с : Це не згідне з правдою, князю, не згідне з правдою!

Л ю б о м і р с к і : *(звертається до короля)*. Милостивий королю, дозволь канцлерові хай перечитає останній меморіал грецького митрополита Рутського, якого, мабуть, не знає ще отець примас!

(Король дає так, Сапєга виходить)

Л ю б о м і р с к і : *(до примаса)*. Адже ж ви знаєте митрополита Рутського. Він з латинського обряду перейшов на грецький лише тому, щоб рятувати грецьку церкву. І він, зверхник 10.000.000 душ, не має дотепер місця в сенаті, тоді коли в сенаті засідають латинські єпископи, що в своїй дієцезії мають ледве кілька тисяч душ.*

* Автентичне.

(Входить Сапєга)

Сапєга : (стає коло короля і читає...). «А деколи на приказ латинського єпископа вище ставлять звичайного латинського крилошанина, як усіх наших владик. А як маємо якусь справу до латинського єпископа, то нам важче туди дістатися, як якому-небудь латинському священикові. Чи ж ми не є праведними і єпископами римської церкви? Серця наші рвуться з поля, як бачимо цю погорду до нас, бо ж ми є лише людьми й важко бути нам досконалими. За що нас переслідують? Хіба за те, що ми католики?!...»*

(Лянцельотті стоїть, схиливши голову, так само король схиляє голову).

Примас : Але, милостивий пане, це нахабність! Це просто наклеп... це...

Лєщиньскі : А крім цього, тут нема ще того, що вони роблять із православними! Бідні уніяти! (Глумливо). Їм церкви забирають!!!

Сапєга : До мене також дійшли скарги на уніятського архієпископа полоцького Йосафата Кунцевича, що він насильно привертає українців до унії і таким чином не лише не поступає згідно із заповідями любови ближнього, але своїм насильством наражає Річ Посполиту на небезпеку.*

Зєновіч : Це знову ж неправда! Як каштелян полоцький, я здаю, що навпаки, недавно, коли Йосафат в одній з церков відправляв богослуження, юрба розлючених схизматиків побила єпископських слуг і вірне архієпископові духовенство, а потім пограбувала церковну касу й захристію.

Король : (до Сапєги). Треба буде вислати листи до Йосафата й до православних. Напередодні війни з іновірними бусурманами треба припинити ті братовбивчі розрухи. Я дякую панам за їхні поради. (Всі кланяються; до Любомірського). А вам щиро дякую за одверті слова, слова, які так рідко можна тут почути.

(Всі поволі наближаються до дверей).

Король : Зайдіть, панове, до мене на хвилику вечером, треба буде ще інші військові справи перед походом поладнати.

(Всі, крім Сапєги, відходять).

ЯВА VI.

Король – Сапєга

Сапєга : Чи ваша королівська величність зволють покликати зараз Сагайдачного?

Король : (устає з трону й поволі проходить по кімнаті). Так. Думаю, зараз. Адже ж ще треба буде з Ходкевичем поговорити. Ви не знаєте, як іде бранка?

Сапєга : Погано. На Волині цілий полк Юрія Заславського взяв на чверть року жолд з волинських податків і розбігся.

Король : Завжди те саме!

Сапєга : В прусах 400 кіннотників узяло жолд і втекло. А вояки полковника Арніма, помимо одержаного жолду, нападають і грабують населення.

Король : (ходить важко задуманий і мовчить).

Сапєга : Знову ж козаки в своєму меморіялі пишуть, що не можуть піти на Чорне море проти турків.

Король : (зупиняється, живо). Не можуть? Чому ж?

* Автентичне.

Сапегга: Мабуть, ваша величносте, забули, що ми минулого року веліли їм попалити всі чайки, щоб вони більш не нападали самовільно на Туреччину.

Король: Ага, правда, правда! Вони з певністю своїх чайок не попалили, але це не перешкоджує їм таке говорити.

(Проходжується далі).

Павза

Король: Чи не думаєте, канцлере, що воно дивно якимось. Ми завжди скорочуємо волю козакам, ослаблюємо їх чисельно, велимо палити човни, перед якими турки дрижать зі страху, а як лише грозить нам якась небезпека, ми благаємо в них помочи...

Сапегга: *(докінчує)*. І знову даймо їм можливість розвинутися й зрости в силу, якої потім боїмося і знову їх ослаблюємо.

Король: І навіть платимо їм...

Сайєга: *(легко усміхаючись)*. Часто лише обіцянками.

Король: *(жваво)*. Адже ж минулий жолд ми їм заплатили?

Сапегга: Ще ні, милостивий пане!

Король: Ну, на решту можуть пождати...

(Поволі сутеніє).

Сапегга: Чи можна вже покликати Сагайдачного?

Король: *(не слухаючи)*. У такому випадку зовсім не дивно, що козаки не мають до нас довір'я. Як думаєте, канцлере? Адже ж таке дивне і навіть, можна би сказати, дике уступництво з ними не може викликати ні довір'я, ні пошани до нашого уряду. Безумовно!

Сапегга: Так, як і справа унії...

Король: *(живо)*. Унія може пождати, що там унія! *(Стає при вікні)*. Тут татар от-от не видно.

Сапегга: *(тихо)*. Дуже незручне положення!

Король: *(дивиться у вікно)*. Як у політиці, канцлере! Чи як положення зручне, треба політики? Лише незручні положення вимагають політичного підходу.

(Настав цілковитий сумерк).

Король дивиться у вікна.

Сапегга: Милостивий пане, Гетьман Сагайдачний чекає...

Король: *(неначе пробуджуючись)*. А-а-а! Правда, правда! Так покличте його, будь ласка! Ну й світла, – вже зовсім темно. *(Ходить по кімнаті і стає знов коло вікна)*.

Сапегга: *(плече в долоні)*.

Служба: *(входить)*.

Сапегга: Світла! *(Виходить)*.

ЯВА VII.

Служба вносить засвічені свічки й ставить на дзигликах. Потім виходить, по хвилині Сапегга упроваджує Сагайдачного і Курцевича.

Сапегга: Милостивий пане, гетьман Сагайдачний і князь о. Курцевич! *(Виходить)*.

Сагайдачний і Курцевич низько кланяються, аж до колін. Король з лагідною усмішкою підходить до Сагайдачного і бере його в рамена.

Король: Дуже тішуся, гетьмане, що вас бачу. *(Цілує його в рам'я з одного й другого боку)*. Серце моє радіє на вид такого заслуженого оборонця нашої землі. *(До Курцєвича)*. Щиро вітаю вашу милість *(і Сагайдачний і Курцєвич цілують в руку короля)*.

Король: *(веде їх обох до дзигликів)*. Сідайте, мосці панове, трудив я вас аж сюди, щоб розрадити трохи своє серце, наболіло воно журбами вітчизни нашої.

Сагайдачний: Знаємо, милостивий пане, журби твої і не дивуємося смуткові твостму.

Король: Цвіт лицарства нашого згинув під Цецорою, перед невірним Османом навстіж відкриті брами нашого християнського краю.

Сагайдачний і Курцєвич *(мовчать)*.

Король: *(говорить далі)*. Тому я й тішуся, що вас бачу. Адже ж ваша приявність тут – це доказ, що непереможені козацькі полки і цим разом з нами заступляться за християнську Європу.

Сагайдачний: Могучий королю, милостивий наш пане! Знаючи природжену твою доброту і знаючи, що ти завжди лагідним оком дивишся на нас твоїми ласками – ось і тепер вносимо до твого трону цю супліку... *(Подає йому звій пергаміну)*. Захисти перед очорнюванням нашого патріярха Теофана та не відмов нашому проханню вирішити пекучу релігійну справу: уневажни універсали, видані на православних, і затверди королівські грамоти новопоставлених єрархів на їх урядах. А обіцяємо тобі, милостивий пане, вірно служити і грудьми своїми захистити нашу спільну батьківщину від невірних бусурменів.

Король: *(хитає поважно головою)*. Знаю і розумію вас дуже добре. Терплю і я цими вашими міжусобицями і не одну морщину вирили вони на мойому чолі. Обіцяю вам якнайшвидше вирішити цю, болочу для обох наших народів, справу, але знаєте, що тепер не час на те. Поки заведемо порядки дома, мусимо спільним зусиллям побороти нашого відвічного ворога, і думаю, що ви не відкажете своєї помочи. Ваші єрархи будуть затверджені, маєте моє королівське приречення!

Сагайдачний: Милостивий пане, сорок тисяч козаків, слуг твоїх вірних, жде твого приказу.

Курцєвич: А разом із ними, милостивий пане, увесь наш нарід жде твоєї ласки.

(На слова Сагайдачного лице короля проясняється і він кладе руку йому на рам'я).

Король: Обіцяю вам, мосці панове, що поти не спічну, поки на черговому соймі вашої справи не поладнаю. А тобі, гетьмане *(до Сагайдачного)*, якому не лише наша держава, але й королівська родина чимало завдячує, ще раз дякуємо за вірність і лицарськість твою.* Зайди тепер до Хоткевича і разом із ним завітайте ввечері до мене. Обміркуємо разом воєнні пляни. *(Встає, Сагайдачний і Курцєвич також)*.

Король: Мосці панове! Сповняйте ви свій обов'язок супроти народу і держави чесно й по-лицарськи. Маєте ласку нашу! Скажіть іншим, прошу, щоб учинили це – дістануть ласку нашу! *(Сагайдачний, Курцєвич цілують руку короля і з низьким поклоном виходять. Якусь хвилину Король сам. По хвилі входить Сапєга)*.

* Автентичне.

ЯВА VIII.

С а п е г а : Милостивий королю! Як чув я від Сагайдачного, козаки згодні йти з нами проти турків. А з нас ніхто не мав надії, що вони допоможуть нам своєю поміччю. Справедливо, королю, історія напише колись про тебе, що Жигмонт III «боровся мечем, перемагав Христом».

К о р о л ь : *(задумано)*. Та-а-ак. *(По хвилині)*. Не будуть удоволені з мене уняти-українці, та інакше годі! *(Згодом)*. Чи не завважуєте, канцлере, що в нашій ерархії суспільній немає просто місця для таких людей, як запорожці?

С а п е г а : Що торкається Сагайдачного, милостивий пане, то він є безумовно один із найвизначніших людей у Польщі. Сагайдачний – це людина великого духу, яка шукає небезпеки, легковажить життям, у бою перша, у відворотті – остання. Зріла думками, бистра розумом!..

К о р о л ь : *(задумано)*. Власне,.. козак!..

Заслона.

III. КАРТИНА

ДВА ВЕЛЕТНІ

ЯВА I.

Кімната митрополита Рутського. Крізь вікно видно сад і стежку. Стіл закиданий паперами й книжками. Просте залізне ліжко, прості дерев'яні стільці. На столі хрест із Розп'ятієм, біля нього засвічені дві свічі. Посередині двері. Ліворуч на стіні великий хрест. Біля нього клячник. Праворуч маленька шафка. Рутський сидить за столом. Смотрицький палкий, вогнистий, рухи нервовні, стоїть, спертий на поруччя ліжка. Рутський спокійний, повільний.

С м о т р и ц ь к и й : Преосвященний, чи ви не розумієте, що не маєте в нікого ніякої помочі? Ви мусите згинуть!

Р у т ь с ь к и й : Ми маємо поміч!

С м о т р и ц ь к и й : Яку!

Р у т ь с ь к и й : *(вказує на хрест)*. Його.

С м о т р и ц ь к и й : *(поволі)*. І ми його маємо.

Р у т ь с ь к и й : *(твердо)*. Ні.

С м о т р и ц ь к и й : Преосвященний, не забувайте, що він є власністю всіх людей.

Р у т ь с ь к и й : А ви знову не забувайте, преосвященний, що не всі хочуть бути його власністю. Деякі вже не належать до нього.

С м о т р и ц ь к и й : Це ви про мене!

Р у т ь с ь к и й : *(спокійно)*. Ні, ви до нього повернетесь.

С м о т р и ц ь к и й : *(скипів)*. Преосвященний, ви забуваєтесь!

Р у т ь с ь к и й : *(спокійно)*. Ні, це ви тепер забулися, але прийде час, коли ви отямитесь.

С м о т р и ц ь к и й : Пізнати, що вас вчили в Римі!

Р у т ь с ь к и й : Шкода, що вас там не було!

С м о т р и ц ь к и й : Стеріг мене Господь від езуїтів!

* Автентичне.

Рутський: *(спокійно)*. Ні, не стеріг, а навпаки. Дав вам вільну волю, а ви використали її на зло.

Смотрицький: *(холодно, злісно)*. Залишіть уже мені, преосвященний, означувати мої вчинки. Повірте, що я в них краще розуміюся.

Рутський: І це також помилка. Свої вчинки ви оправдуєте своїми намірами, які ви лише знаєте. А ми бачимо ці вчинки і про вас думаємо на основі їх, і тому ви себе не знаєте.

Смотрицький: У такому випадку ви й себе не знаєте, преосвященний! Тепер я саме розумію вас і не можу надивуватися вашому божевіллю!

Рутський: А я вам дивуюся.

Смотрицький: *(здивовано)*. Мені?

Рутський: Так. Вам, що унію звете божевіллям.

Смотрицький; Цілковите божевілля. Релігійне й політичне!

Рутський: Але божевілля, яке веде до вічного спасення.

Смотрицький: Великий знак питання!

Рутський: Цей знак питання кров'ю окупив Ісус Христос.

ПАВЗА

Смотрицький: Преосвященний, скажіть мені щиро, ось тут, без свідків, чому ви, людина високоосвічена, талановита, на заклик вашого зверхника, папи, покинули латинський обряд, свою народність і перейшли на грецький обряд? Чому ви тепер даєте собою номітати в сенаті, опльовувати себе православним і ні в кого не маєте ні послуху, ні віри.

Рутський: *(тихо всміхається)*. Маю послух і маю довір'я... *(Задумано всміхається далі й якась внутрішня радість заливає його душу)*.

Смотрицький: *(пильно вдивляється в Рутського, відтак сам показує на хрест, неначе мовчки питається)*.

Рутський: *(тихо)*. Так!

ПАВЗА

Рутський: *(повільно)*. Так, отче Мелетіе! Ви зовсім справедливо перед хвилиною сказали, що треба бути божевільним, щоб вірити в життєздатність унії. Не має вона і не матиме ще довго з політичних причин піддержки в нас, у сенаті, хоч милостивий пан наш король і серцем, і умом своїм є католиком і сильно боліє над цим. Про це вже заздалегідь старається патріарх Теофан, до якого вступ мають лише москалі.

А що варта православна Москва без православної України? Чого вартий політичний союз без духовного? Не масмо ні священиків, ні церков. Це все правда. Але ж чи назвете божевільним св.Петра, що як ішов у Рим проповідувати Христову науку, то не мав нічого більше, лише ласку Божу? Ішов до патрищів він, син принижованого й опльованого народу. Не знав ніякої філософичної школи, й коли його питали, може, його Бог має щось принадного в собі, він відповів, що його Бога повісили на хресті між двома розбійниками. У такому випадку – питали його римляни – може його опікунами є сильні світа цього – багаті, філософи, цісарі? «Я багачам проповідую, щоб вони своє майно роздали бідним, філософам, щоб покорилися вічній вірі, а цісарям, щоб уступили зі становищ зверхників церкви». Нема, отже, сумніву, відповіли римляни, що всі вони виступлять проти тебе. Що ж ти тоді зробиш? – Умру! – відповів спокійно св. Петро.

С м о т р и ц ь к и й : Преосвященний, гляньте на цю справу з політичного боку. Хоч ви не є українцем з тіла, але ви є українцем з духа. Я ж із тіла й духа українець. Чи ж ви не бачите, що ми, українці, можемо лише в єдності православної Церкви добути те, про що ми мріємо в глибинах душі своєї?

Р у т с ь к и й : *(рішуче)*. Ні, не бачу! І ви теж не бачите! І так як ви питалися, чому я, вихованець Риму, перейшов на грецький обряд, той я запитую, як ви, вихованець Візантії, можете бачити рятунок у православ'ю?

С м о т р и ц ь к и й : *(швидко)*. У єдності православ'я!

Р у т с ь к и й : *(сумно)*. Де ж ця єдність? І в кого ви її шукаєте? Чи ж ви не бачите, що сильні цього світа притемнюють ум еретичними релігіями, щоб на цьому скористала держава? Чи ж ви не бачите, що оглуплення при допомозі релігійної ереси – це найсильніший доказ у політиці? А використання нашої релігійної немочі – це лише вода на млин ворогів народу й Церкви!

С м о т р и ц ь к и й : Преосвященний, сила там, де більшість. Нас, православних, потребують, козаки сьогодні захищають своїми грудьми польську державу, а ви, уніяти, призначені на загибель. Маєте найкращий доказ, як відбувся Великдень на Виленщині. Ви не лише не можете допомогти, але ви шкодите! Через вас, уніятів, наша шляхта покидає нарід, через вас використовують нашу неміч. Чи ж ви не бачите, скільки крові проллялося, скільки церков поруйновано! А користають на цьому шляхтичі, які забирають церковні майна й піднаймають їх жидам. Преосвященний! Стримайте свій бій за унію, пождіть, поки політичні умови не наладнаються, зробимо собор, порозуміємося...

Р у т с ь к и й : Цього самого й я вас можу просити: преосвященний, стримайте свого митрополита Борецького, нехай не пише суплік до короля, віддайте нам наші церкви, не обкидуйте камінням і прокльонами наших священників. Хай наладнаються політичні умови...

С м о т р и ц ь к и й : Але ж зрозумійте, преосвященний, що не уніятське, а православне козацтво пішло зі Сагайдачним боронити Річ Посполиту і що саме тепер ми, православні, можемо це використати для вашого й нашого добра, скажімо, для народного добра.

Р у т с ь к и й : *(спокійно)*. Ви цього не використаєте!

С м о т р и ц ь к и й : *(жваво)*. Як то? А хто ж використає?

Р у т с ь к и й : Москва!

С м о т р и ц ь к и й : Ні, це божевілля, цілковите божевілля! Так, як православні українці в кожному католицькому священникові бачать єзуїта, так католики-українці в кожному православному бачать москвина. При чім же ж тут Москва? Ми проливаємо кров, і ми з цього черпаємо силу!

Р у т с ь к и й : Тут саме, отче Мелетіє, й засаднича різниця: ми проливаємо кров, і ми з цього черпаємо силу, а ви проливаєте кров і силу з цього черпає хто інший, і майже завжди ворог. І так було, є і завжди буде. Бо лише кров пролита за правдиву віру й за правдиву ідею дає силу тому ж народові. За все інше пролита кров дає силу другому, часто ворожому чинникові, а ще частіше кличе за собою кару.

С м о т р и ц ь к и й : Преосвященний, хто сіє вітер, збирає бурю. Ваші священники сіють незгоду між нами, відбирають нам церкви. Не треба багато шукати: ваш Йосафат Кунцевич, цей святий за життя, іде з римським хрестом проповідувати ваш католицизм.

Свій похід значить він насиллям аж поки доведе до того, що обурені жертви смертю його пімстять свої кривди. А все це діється під плащиком католицизму й любови ближнього!

Рутський: *(тихо всміхається)*. Преосвященний, які ви несправедливі супроти себе! Забуваєте, чи то так докладно кажучи, хочете забути, що католицизм це не є фраза, не є собі якась видумана чи вифілософувана доктрина. Католицизм – це устрій всесвіта, і кожний прояв життя є католицький. Католицизм – це об’явлення, в чому лежить суть, звідки постає й куди прямує ціле існування. В тому велич та істота католицизму. І в тому ви, отче Мелетіє, по волі або можете навіть мимохить, є католиком. Ви і багато інших.

ПАВЗА

Рутський: *(тихо)*. Ви боїтеся унії. Ще довго боятимуться її. Бо ми, люди, щораз більш звикаємо до блудів, щораз більш освоюємося з гріхом. Ми щораз то менше ненавидимо брехню, бо щораз то слабше любимо правду...

Павза

Здалеку чути голос монастирського дзвона. Крізь вікно видно, як монахи в насунених каптурах ідуть на молитву. Рутський хреститься, за ним хреститься і Смотрицький, який підходить до Рутського й кланяється. Рутський подає йому руку. Обидва міряють один одного поглядами.

Смотрицький: *(твердо, повільно)*. А коли вас зневажить король, коли вас кине нам на поталу сенат і сойм?

Рутський: *(сильно, спокійно)*. Тоді заступиться за нас христовий намісник у Римі!

Смотрицький: *(виклично)*. А як не відгукнеться Ватикан і мовчатиме Папа?

Рутський: *(виклично)*. Тоді вишлемо посла до Бога, щоб там розказав про наші кривди.

ЯВА II.

Бічні двері відчиняються і входить Йосафат. Завважуючи, що Рутський не сам, спиняється і тихо схиляє голову, кланяючись. Смотрицький здригається і приймає руку. Німа сцена.

Заслона

IV. КАРТИНА

НІЧ ПІД ХРЕСТОМ

Каплиця. Ніч. У глибині престіл, ліворуч престолу – вікно, крізь яке паде на долівку і каплицю світло місяця. Над престолом горить червона вічна лямпادا. На сходах лежить хрестом св. Йосафат.

ЯВА I.

Хвилину тиша.

Йосафат: *(підводить голову і, стоячи навколішках, дивиться на надпрестольний образ Пр. Діви. По хвилині)*. Дай мені знак свій, Господи, дай мені знак свій!

Тиша.

Йосафат: *(припадає знову обличчям до сходів престолу)*.

ЯВА І.

Праворуч входить по-міщанськи вдягнена жінка із сумним, заплаканим обличчям і звертається до Йосафата.

Жінка: Залишив ти нас, сину, покинув ти батьків своїх. І казав ти, що йдеш служити Тому, Який тебе створив. Полишив ти нас без помочі, без поради, без утіхи в тяжких днях старости. Чого ж ти зробив це, сину, чи ж не жаль тобі матері, батька? Вернися до нас, сину, вернися! Чи ж не жаль тобі нас?

Тиша

Йосафат: Ні, ні, Господи, не жаль мені...

ЯВА ІІІ.

Ліворуч входить Смотрицький. Говорить дужим сильним голосом.

Смотрицький: А не жаль тобі, Йосафате, цих сотень покалічених твоїх братів православних, яких гонять у тюрму – беруть на тортури? Тобі їх не жаль, тобі, що ворогів любити маєш і прощати їм усі їхні злочини й гріхи?

ЯВА ІV.

Привиди один по другім висуваються ліворуч і праворуч сцени. Вони всі окривавлені, в лахміттях.

1-й привид: У Перемишлі всіх православних священиків у смердючій в'язниці ув'язнюють, беруть на тортури, мучать і калічать...

2-й привид: У Берестю кількох людей вкинули в глибоку смердючу яму, де вони й подушилися. А вкинули їх твої овечки, католики!

3-й привид: У Сокалі нашу церкву забрали, наших православних священиків киями били...

4-й привид: У Красноставі розбили церкву нашу, невинних людей покалічили й побили...

5-й привид: І в Белзі били людей! І у Вильні!

6-й привид: І в Буську! І в Могилеві!

7-й привид: І в Кременці!

8-й привид: І в Ярославі!

9-й привид: А в Пинську всі церкви забрали, а людей по в'язницях мучать...

Усі привиди: *(кричать хором)*. Душехват! Душехват!

Йосафат: *(підводиться зі сходів, обтирає ніт рукавом)*. Господи, покарай за них мене, дозвоь мені взяти вину їхню на себе, бо не розуміють вони Тебе. Прости їм, прости їм, равві...

Смотрицький: *(підходить ближче)*. Тепер просиш Господа, щоб їм простив, а хто цькує собаками православних братів своїх, хто велить відбирати їм їхні святощі й кидати їх у в'язницю, у смердючі ями, калічити й тортурувати. Адже ж ти, фальшивий пастире, ти!

Всі: Душехват! Душехват!

Йосафат: *(кричить у розпучі, в гарячці)*. Це неправда, це неправда, я того не робив, я не вчинив ніякого насильства, ніхто не докаже мені, що я когось присилював до прийняття унії! Господи, Ти все знаєш, Ти можеш сказати всю правду, скажи їм, Господи...

Тиша

По хвилині

Смотрицький: *(глумливо)*. Ну, де ж твої свідки, преосвященний, покажи їх, послухаємо...

Усі німіють. Йосафат дивиться довкруги, неначе шукаючи їхні очі, і бачить грізні обличчя й витягнені проти нього руки привидів і Смотрицького.

ПАВЗА

Йосафат: *(кидається обличчям на сходи престолу і з боєм кричить)*. Ілі, Ілі, ліма савахтані!

ПАВЗА

Смотрицький і привиди приступають крок ближче. По хвилині ще один крок. Здалеку чути хор монахів. Привиди мергтвють.

ЯВА V.

Авансценою проходить хор монахів-василіян з накинутими каптурами та із засвіченими свічками. Монотонно рецитують.

ХОР ЗА СЦЕНОЮ:

(нс. 21). Боже мій, Боже мій, зверни увагу на мене!
Чому опустив ти мене?
Далеко від спасення мого
Слова прогріхів моїх.

НА СЦЕНІ:

Боже мій, взиватиму я в день Тебе,
А Ти не вислухаєш мене.
Взиватиму Тебе щоночі
І знатиму, що опустив Ти мене.
На Тебе уповали батьки наші,
Уповали і Ти вибавив їх.
До Тебе кликали і спаслися,
Уповали і не пісоромились.

КОЛО ЙОСАФАТА:

Я ж черв'як, а не чоловік.
Посміховище людям і погорда всіх.
Всі, що бачили мене, насміхалися,
Говорили устами, головою хитали:
«Уповав на Господа, нехай вибавить його,
Нехай спасе його, бо хоче його»,
Не відступай від мене, бо смуток близько
І нікого немає, хто поміг би мені,

Мов черепок висохла сила моя,
І в порох смерти обернув Ти мене.
Звіщатиму ім'я Твоє братам моїм
І серед громади оспівуватиму Тебе,
Ви, що боїтеся господа, хваліть Його,
Усі прославляйте Його,
Бо не погордив ані не відкинув молитви бідного
Ані не відвернув лица свого від мене.

ЗА СЦЕНОЮ:

І як я взивав Його,
То Він вислухав мене.
їсти будуть убогі і наситяться
Хвалитимуть Господа ті, що шукають Його...

Хор переходить авансценою справа-наліво. У далині мовкне спів монахів.
П р и в и д и й С м о т р и ц ь к и й неначе зломані. Й о с а ф а т непорушно лежить хрестом.

З того місця, де стояла жінка, виховзується в лахміттях жебрак. Побачивши його, привиди відступають. За ними висуваються інші жебраки й жебрачки, жінка з дитиною, кілька молодих хлопців гарно, чисто вдягнених.

ЯВА VI.

Ж е б р а к : А як я вмирав із голоду, то ти *(показує на Йосафата)*, не маючи грошей, продав свій єпископський омофор і нагодував мене.

Х о р ж е б р а к і в : Ти кормив нас і напував, удягав нас і потішав.

Ж і н к а : *(з дитиною)*. Ти дитину мою вирятував від смерти, а мені вказав чесноти шлях!

Х о р п р и в и д і в : *(відступаючи, тихо грізно)*. Душехват! Душехват!

М о л о д і х л о п ц і в о д и н г о л о с : Ти засіяв зерно правди Божої в наших серцях і міцні твосою вірою ми ідемо в життя!

Х о р п р и в и д і в : *(тихо, грізно)*. Душехват!

Х о р ж е б р а к і в : Ти кормив нас і напував, одягав нас і потішав!

М о л о д і х л о п ц і і ж і н к а в o д и н г o л o c : Ти бідних пригортав і всім указував шляхи правдивої віри!

Х о р п р и в и д і в : *(виклично)*. Душехват!

М а л а д и т и н а : Молитвою і піклуванням ти врятував мене від смерти і віддав батькам!

Х о р п р и в и д і в : *(виклично)*. Душехват! Душехват!

Х о р ж е б р а к і в : Ти кормив нас, напував, одягав і потішав!

Біля престолу з'являється Рутський і голосно кличе.

Р у т с ь к и й : Ти вдихнув духа Божого в нашу Церкву й оживив її своїм духом.

Привиди щезають – жебраки, жінки, діти і т. д. Рутський також. Крізь вікно вже ясніє день. Йосафат хвилину лежить і молиться. Підносить голову і дивиться на престол. Промінь сходячого блілого сонця паде на престол і оправа Євангелія блищить. Йосафат стає, робить метаніє перед

престолом, підходить до престолу, хвилину думає, а потім відкриває Євангеліє наосліп. Хвилину очі його звернені вгору. Павза. Нахиляється і читає вголос.

Й о с а ф а т : А ще хто душу віддасть за други своя, опасен будет! (*По хвилині*). Дякую тобі, Господи! Хай ім'я Твоє буде благословенне!

(Закриває Євангеліє і тихо-лагідно всміхається).

На дворі щораз більше дніє. У церкві ще темно. Здалеку чути хор монахів. Виходять так, як перше, але зліва-направо, у каптурах і зі свічками. Йосафат має навхрест зложені руки й дивиться вгору, неначе молиться. Коли хор його минає, Йосафат поволі сходить зі сходів і в малій віддалі виходить зі сцени разом з хором.

ХОР МОНАХІВ:

(90 пс.) Хто живе в помочі Вишнього,
Під охороною Бога небесного замешкає,
Він скаже Господеві: Ти заступник мій,

ЗА СЦЕНОЮ:

Прибжище моє, Бог мій, і я вповаю на Нього.

НА СЦЕНІ:

Бо Ти, Господи, вповання моє,
Найвищого Ти поставив прибжищем Твоім,
Не прийде до Тебе зло
І удар не приблизиться до осідку Твого.

КОЛО ЙОСАФАТА:

Бо Він янголам Своім заповів про тебе,
Щоб охоронили тебе на всіх дорогах твоїх,
На руках понесуть тебе,
Щоб коли не спіткнув ти об камінь ногу твою.
На аспіда й василиска наступиш
І потопчеш льва та змія,
Бо він на Мене уповав
І Я вибавлю його.

ЗА СЦЕНОЮ:

Взивати буде до Мене
І Я вислухаю його,
Я з ним у смутку
Визволю і прославлю його.

Заслона.

V. КАРТИНА

ЗАГОВІР

Напіврозвалена шопа. Темно. На переверненій бочці сидить чоловік у подертій одежі. Довкруги жінки й чоловіки, дикі, розлючені, в лахмітті. Високо під стелею світить слабким світлом маленька лампочка, брудна й закіптужена. Всі похмурі, завзяті.

ЯВА I.

Хвилину павза.

1-й чоловік: Патріярха нашого Теофана шпигуном турецьким зробили!

2-й чоловік: А наших владик султанськими загіродавцями, ворохобниками і зрадниками!

1-а жінка: Над чоловіком моїм знущалися, волосся з бороди видирали, за нігті голки вбивали, – собако ти православний, – прозивали.

Павза

1-а жінка: *(зломаним голосом)*. А потім сина єдиного, Тимоша, взяли на війну! *(Хлипає)*.

2-й чоловік: У католиків срібло-злото, а піп, правдивий син Христа, не має кусника хліба.

3-й чоловік: Геть з проклятими католиками! *(Кричить)*. Бий їх, собак скажених!

Всі: Бий їх, бий! *(Грізно півголосом)*.

Чоловік, що сидів на бочці: Тихо!

Всі стихають.

Чоловік на бочці: Преподобний митрополит наш Йов своє посланіє нам тут післав.

Всі: Ну що? Кажі, що таке? *(Деякі хрестяться і шепочуть молитви)*.

Чоловік на бочці: Дай світло ближче! *(Один подає лампу. Всі оточують чоловіка, той витягає папір і читає)*:

«Ми не шпигуни ані ховаємо шпигунів. Ми горожани цієї землі, тут осілі й замешкалі. Проповідуємо ту ж віру, що й попередники наші, й навчаємо про царство небесне. Ніякого життя і ніякого майна не хочемо, ні злочинів, ні насилля не чинимо. Не звемо на війну на християн, убивати не вчимо. Навпаки, даємо себе вбивати, майно своє губити і не жаліти за цим, знаючи, що краще – вічне майно на небі...».

Павза

«Не бунтівники ми й не ворохобники, а люди, призначені на мучеництво. Нехай про латинську Церкву і про уніятів іде неслава по всьому світу, що вони гонять і мучать український нарід. А про нас на всі сторони світу хай іде добра слава мучеництва, нехай кожний знає, що поки ми взяли на себе цю святу службу, ми положили на себе мученичий вінець. Не на панування і розкоші ми пішли, й ніякий страх, ні карі, ні муки не відвернуть нас від правдивої віри й служби Богу».

Павза

«Стійте твердо, не падайте і не тривожтеся! Веселими ногами поспішайте на блаженне мучеництво! Тіштеся переслідуванням, муками, смертю братів наших – бо велика нагорода наша на небі».

Павза

ЯВА II.

Ще перед кінцем читання входить крадькома православний священик Ілія, оглядається довкруги й залишається в тіні. По скінченні читання і по павзі серед тиші голосно говорить.

І л і я : *(виходить на середину сцени і стає біля бочки)*. Рідні мої! Ще вам мало крові й знуцання? Мало вам, що ваші батьки й брати по в'язницях гниють, що наші монахи й священики з голоду гинуть? Хто ж це зробив? Хто своєю диявольською силою наших братів або польщить, піддаючи їх під масть римського папи, або кидає у в'язницю? Чи ви можете терпіти біля себе цього посла диявольського, який не допускає до нас наших владик, цього фальшивого пророка, що забирає нам наше церковне майно, замикає нам церкви і собаками цькує – нашого патріярха Теофана?

Павза

І л і я : Браття мої, чи ж ви не бачите нашої муки, чи ж ви не бачите терпінь? Церкви нам замикають, мерців не дають нам покропити священою водою, молитися не вільно! За що це все? Чи ж тому, що ми такі ж вірні сини нашої Речі Посполитої, як і інші? Шляхта нас опустила, голосу не маємо в сенаті, всі з нас глузують, собаками цькують! Прокажені ми, прокажені!

В с і : *(тихо)*. Прокажені ми, прокажені!

І л і я : *(по павзі)*. За всі ці кривди, за сльози наших рідних, за кров наших братів і сестер хай відповість найбільший шкідник, найбільший злочинець...

Павза

В с і : *(одноголосно – тихо й грізно)*. Йосафат!

І л і я : Браття мої, ви знаєте мене, чи я ж зробив кому щось злого? Я ж ваш і тілом і душею, з вами я жив, вам робив добре, вас охороняв. І за це... за це...

Павза

(Голос Ілії неначе заломлюється).

Г о л о с и : Що? Як то? Що вони хочуть зробити?

І л і я : Мене хочуть... хочуть кинути у в'язницю. І такий приказ дав Йосафат.

Г о л о с и : Не дамо тебе! Смерть Йосафатові, смерть йому! Всі згинемо, а тебе не дамо!

(Всі оточують Ілію).

І л і я : *(розкриває рамена, неначе хоче обняти)*. Браття мої, хочу вас сьогодні попрощати. Не можу довше терпіти, не можу дивитися на ваші кривди й ваші сльози. Завтра я скажу цьому проклятому папістові Йосафатові все, чим наболіла душа моя, скажу йому, що він є причиною нашої неволі й нашого терпіння. Але за це жде мене... смерть!

Г о л о с и : Не ти згинеш, згине Йосафат, смерть йому, смерть!

Г о л о с и : Я битиму у дзвони на тривогу, як вони тебе схоплять!

Г о л о с и : Визволим тебе, а Йосафата в пекло!

І л і я : Тішуся, браття мої, що мене не хочете дати на поталу. Бог з нами, браття. Ось тут вам і доказ, що й про нас Бог не забуває. *(Витягає гроші)*. Виленське братство післало нам 200.000 фльоренів на боротьбу з проклятими католиками. Ось вам трохи грошей. Роз-

дайте їх бідним і скажіть, щоб завтра були ранком під палатою цього папіста. Щоб мене оборонили перед посіпаками його.

В с і : *(ловлять гроші)*.

Г о л о с и : Оборонимо! Оборонимо!

І л і я : *(роздає універсали)*. А ось тут письмо нашого преосвященного Мелетія Смо-трицького, щоб боронити кров'ю нашої віри. Могилів, Орша, Полоцьк вже підняли бунт проти папістів. Ще лише Витебськ...

Г о л о с и : І Витебськ оборонить гідно батьківську віру.

І л і я : А ви знаєте, що Йосафат усіх на польську віру навертає. От недавно Службу Божу служив у Варшаві в альбі латинській...

Г о л о с и : А-а-а! Єзуїт, єзуїт... собака...

1-й ч о л о в і к : А в Могилеві міщани зложили три тисячі золотих і принесли до По-лоцька до Йосафата, щоб він занехав прав до церкви. А він їм відповів: «Помиляєтеся, діти мої, я хочу душ ваших, не вашого золота...».

В с і : *(тихо, унісонно)*. Душехват!

1-а ж і н к а : А в Полоцьку, як з монастиря св. Тройці ходив на ринок по харч, то раз усіх людей торгуючих привів зі собою і всіх висповідав.

2-й ч о л о в і к : Так ось диявольське кодро наших людей до папи притягає.

Г о л о с и : *(побренькують грішми)*. Убити його, папіста, вбити!

І л і я : *(м'яко, тихо)*. За цю смерть, дорогі мої, Бог пошле нам своє благословення.

(Всі клякають, Ілія тримає розпростерті ним руки, неначе благословить).

Заслона

VI. КАРТИНА

12 ПАДОЛИСТА 1623 РОКУ У ВИТЕБЬСКУ

Ранок. У далині церква, ліворуч брама відчинена, кілька сходів провадять униз. Праворуч пала-та єпископа і широкі сходи до неї. Між церквою і палатою на кінці сцени ріка Двина. Видно гору, решту якої закриває палата. Ліворуч, проти палати з одного боку, і церкви з другого боку, ходить о. І л і я та інші з юрби. Коли підноситься заслона, юрба зникає (мімічна гра), а залишається лише Ілія.

ЯВА I.

З церкви виходить Йосафат, з ним кілька його слуг, між ними диякон Доротей, Емануель Канта-кузен, Григорій Ушацький та інші.

Й о с а ф а т : *(іде наперед, Ілія підбігає до нього й погрожує кулаком)*.

І л і я : Ти ходиш молитися, святим себе робиш, а хто позамикав наші церкви, хто вби-вати православних велів?

Й о с а ф а т : *(спокійно дивиться на нього)*. Ви мене всі ненавидите, хочете мене вби-ти, а я вас усіх ношу в своїм серці й буду щасливий, як умру за вас.

І л і я : *(кричить)*. Син диявола ти, чортівське насіння, ти паршивий уніят!

Кантакузен: *(з кількома слугами оточують Ілію)*. Не смій зневажати нашого пастиря!

Дорошкевич: *(до других)*. Візьміть його, браття, і замкнімо в кухні, він щодня нападє нашого владику! *(Тим часом Йосафат зникає в брамі палати)*.

Ілія: *(кричить)*. Не владика він, а собака, перевертєнь польський, насіння диявольське! Папіст! Латинник! *(Кантакузен та інші слуги обезвладнюють Ілію, він борюкається і кричить)*. На поміч, люди добрі, на поміч, уніяти мене вбити хочуть, рятуйте!

ЯВА II.

З усіх сторін збігаються з мушкетами, киями, ножами.

Голос з юрби: *(репетує)*. Бийте в дзвони, бийте в дзвони, нашого батюшку забивають!

Ілія: *(кричить)*. Рятуйте, православні, християни! *(Дзвони дзвонять)*.

Юрба нападає на слуг Йосафата – двоє з цих слуг відводять Ілію за сцену. Решта слуг з Кантакузеном, Доротеєм і Ушацьким стають на сходах, заступаючи вхід.

Голос із юрби: Де ваш владика? Давай сюди цього латинника, папіста, душехвата!

Всі: Бий душехвата!

(До Ушацького підходить один з юрби й півголосом говорить).

Чоловік: Що ти тут робиш? Чого стоїш тут із цими людьми? Спасайся чим скоріше!

Ушацький: Ні, брате, то радше ти йди звідсіля і не бери невинної крові на своє сумління...

Голоси: Бийте їх, пахолків папіста! Давай сюди Владика! *(Кілька пострілів)*.

На слуг паде град каміння; Кантакузен хапається за голову й скочується сходами долі.

ЯВА III.

На сходи виходить з палати спокійний Йосафат і стає проти юрби.

Павза

Юрба: *(з камінням у руках і мушкетами відступає)*.

Йосафат: *(поволі, спокійно)*. Бог з вами, діти мої! Чого ж ви знущаетесь над моїми слугами? Що ж вони вам злого вчинили, в чому винні вони? Як щось маєте проти мене, ось я тут є! Залишіть слуг моїх у мирі й не вбивайте їх.*

Хвиля вагання, деякі руки піднесені опускаються долі. Із-за палати вибігає Ілія і кричить.

ЯВА IV.

Ілія: *(кричить)*. Бий папіста, бий латинника!

Юрба кидається на Йосафата, один б'є його кием по голові, другий сокирою в чоло. Йосафат падає на землю.

Голоси: Бий, щоб знав, як то болить!

Голоси: Молися до свого папи, Владико! А, може, тобі король допоможе!

* Автентичне.

Ушацький: *(кидається зі слугами між юрбу)*. Люди добрі, що ви зробили! Святого вбили!

Кілька з юрби киями б'ють Ушацького й Дорошкевича та слуг. Ті падають на землю. Дзвони цілий час дзвонять. Людей усе більше й більше збігається.

Ілія: *(до юрби)*. Браття, ходім погрітися до палати! *(Вбігає до палати, за ним інші)*.

Деякі підходять до трупа Йосафата.

Жінка: *(плює на нього)*. За наші сльози й за наші кривди!

Чоловік: *(копає його ногою)*. Владико, та ж чому сьогодні не говориш проповіді? Народ тебе слухає!

Всі: *(регочуть)*. Ха-ха-ха!

Зі сходів палати скочують дві бочки вина й вибігає решта юрби з чарками.

Чоловік: *(до Йосафата)*. Поснідаймо, владико! А може й тобі винця дати?

Всі: *(регочуть)*. Ха, ха, ха!

Юрба п'є, деякі просто з бочки!

Жінка: *(підходить з чаркою до трупа)*. За твоє здоров'я, Йосафате! Кланяйся там Велзевулові від мене!

Голоси: І від мене також! І від мене!

(Вікно палати відчиняється, і Ілія викидає через нього жмут паперів).

Ілія: Ловіть, братці, листи найсвятішого отця! І дайте душехватові хай собі під час дороги в пекло почитає!

Дехто з юрби виносить із палати фотелі, різні одяги й т. і. Деякі з речами втікають зі сцени.

Чоловік: Гей, ти там, що ти собі береш, а може, б ти й нам що дав!

Ілія: *(знов при вікні)*. Беріть, братці, беріть. Та ж то все наше, ми за це кров'ю і сльозами заплатили!

Ті, що пили, беруться за руки й навколо Йосафата кружляють колом і співають:

Їде, їде Йосафат,

Їде в пекло душехват!..

Уха-уха-уха-ха-ха-ха!

Чоловік: Гей, людоньки, а може би так владика проїхався по нашому місті? Га? Хай би поглянув на бідних своїх овечок!

Голоси: Давай сюди шнурів, давай сюди!

(Кілька з юрби приносять шнур і ним зв'язують ноги Йосафата).

Жінка: *(сідає Йосафатові на груди)*. А може, би ми так удвійку собі поїхали? Га? *(Встає)*.

Голоси: Ану-мо тягніть того святого!

Всі: *(б'ють у долоні, декілька з них тягне за ноги, чути спів)*:

Їде, їде Йосафат,

Їде в пекло душехват!

Уха-уха-уха-ха-ха-ха!

Голоси: До Двини його, до Двини! Він так рідко купався!*

* Автентичне.

В с і : До Двини, до Двини!

(Йосафата витягують за куліси, по хвилині юрба стоїть на горі, і згори мечуть у ріку тіло. Видно, як воно поволі котиться, піддержуване шнуром).

Г о л о с и : Владико, тримайся! Тримайся добре, владико! *(Тіло падає у воду).*

Нагло цілковито темніє. Сильний голос дзвонів. Народ мовкне.

Г о л о с и : Що це! Свят, свят! Господи, рятуй! Втікайте, спасайтеся!

Сцена порожніє. На тому місці, де впало тіло Йосафата, появляється великий, світлий хрест.

Д е х т о : *(Відступає на вид хреста, хреститься і стає навколішки).*

Г о л о с и : Господи! Прости нам! Ми святого вбили!

Д е х т о : Боже, будь мені милосердний!

Г о л о с и : Прости нам, Угоднику Божий, прости нам, святий Йосафате!

Заслона

VII. КАРТИНА

I ЗНОВУ ДВА ВЕЛЕТНІ

Та сама обстановка, що в III картині. Владики неначе продовжують розмову.

С м о т р и ц ь к и й : Цілковите божевілля!

Р у т с ь к и й : Преосвященний вже раз назвали в одній з наших розмов унію релігійним і політичним божевіллям.

С м о т р и ц ь к и й : Так. А ви відповіли мені, що це божевілля веде до вічного спасіння, що його своєю кров'ю окупив Ісус Христос.

Р у т с ь к и й : Дозвольте вам сказати ще більше: Унія, оце власне, на вашу думку, релігійне й політичне божевілля, воно веде не тільки до вічного спасіння по смерті, але й до повної духовної незалежності людини в потойбічному житті.

С м о т р и ц ь к и й : Що ви розумієте під цією духовною незалежністю?

Р у т с ь к и й : Те, що розумів наш Спаситель: людину свідому, яка створена на подобу і образ Бога, свого творця, людину вільну, розумну, яка кориться і відповідає за свої вчинки тільки перед своїм Творцем.

С м о т р и ц ь к и й : Хіба ж наша православна Церква заперечує існування такої людини?

Р у т с ь к и й : Так.

С м о т р и ц ь к и й : *(знижує раменами).* Безглуздя!

Р у т с ь к и й : *(спокійно).* Зовсім ні! Адже ж хіба ви свідомі того, що кожна православна чи яка-небудь інша не з'єднана з Римом церква є завжди залежна від держави!

С м о т р и ц ь к и й : Хіба ж держава – це зло?

Р у т с ь к и й : Кожна держава, яка ради свого існування й при допомозі своєї сили йде проти законів совісти й проти свободи її, – це зло. Тільки єдина Божа держава, Церква є доброю. І тому Божа держава не сміє бути залежна від світської держави.

Павза

С м о т р и ц ь к и й : А я вам повторюю, преосвященний: повну політичну неза-
лежність ми знайдемо в єдності православ'я. Прийде час, коли всі православні Церкви
об'єднаються в одно, й тоді, хто-зна, чи встоїться Рим!

Р у т с ь к и й : Ви їдете на Схід тепер?

С м о т р и ц ь к и й : *(неначе заскочений)*. Так, чому питаєте?

Р у т с ь к и й : Бо на Сході ви побачите справдішню «єдність» православної Церкви,
побачите «єдність» антіохійської, єрусалимської та інших церков... І переконаєтеся, пре-
освященний, тоді на власні очі, що ні в одній православній Церкві нема й не буде, бо не
може бути єдності!

С м о т р и ц ь к и й : Що нема ще тепер – погоджуюся. Але хіба ви пророк, що від-
важуєтеся казати «не може бути й не буде»?

Р у т с ь к и й : Не може бути й не буде, бо рушійною силою кожної православної чи
якої-небудь іншої нез'єдиненої церкви є людська амбіція і жадоба влади. А ці людські
слабості доти існуватимуть, доки житиме хоч одна людина на землі!

С м о т р и ц ь к и й : *(глумливо)*. Ну, мабуть, більшої амбіції, як у римській Церкві,
ледве чи можна знайти! Пригадайте: на одному престолі – аж три папи зразу!

Р у т с ь к и й : Не перечу! Христос настановив людину зверхником своєї Церкви,
а людині дуже тяжко піддатися всеціло Христовій амбіції. А рушійною силою римської
Церкви не є амбіція людини, тільки амбіція Христа.

С м о т р и ц ь к и й : *(глумливо)*. І ви в це вірите, отче Рутський?

Р у т с ь к и й : *(твердо)*. Так, як вірю в Нього, отче Смотрицький! *(Показує на хрест)*.

Павза

Р у т с ь к и й : Ви забуваєте одно, преосвященний, Божа держава, Церква не є тільки
на землі й не є тільки в небі. Тут на землі це тільки частина одної цілості, що її творить
небесна й земська Церква разом. Наша Церква тут – це експозитура небесної. І зовсім не
в тому річ, скільки душ матиме ця Церква: чи один мільйон, чи десять душ. Правдивість
Церкви не в числі душ, тільки в якості їх. Ви дивуєтеся, що я, митрополит київський, що
має владу над 10.000.000 душ, дозволяю поневіряти себе польській шляхті. Саме тому,
що я це дозволяю, в тому моя сила і в тому моя перемога. Найбільша сила Христа – це
не Його життя, а Його розп'яття. Ми сильні смертю, преосвященний, і цієї сили ніхто не
переможе.

Павза

Здалеку чути голос монастирського дзвону. Крізь вікно видно, як монахи в насунених каптурах
ідуть на молитву. Р у т с ь к и й хреститься, за ним хреститься й С м о т р и ц ь к и й .

Р у т с ь к и й : І ви нам допоможете бути сильні смертю, преосвященний!

С м о т р и ц ь к и й : *(здрігнувшись)*. Я?

Р у т с ь к и й : *(по хвилині)*. Може, не ви безпосередньо, але посередньо так. Адже ж
ваша Церква віддала нам тепер одну з найбільших прислуг..

С м о т р и ц ь к и й : *(ніяково)*. Наша Церква?

Р у т с ь к и й : Так, ваша церква! Тобто, може, не наша, українська, тільки ваша, мос-
ковська Церква православна, допомогла нам вислати свого посла до Бога – святого Йоса-
фата.

Смотрицький: *(з легким глумом)*. Чи незаскоро його канонізуєте, преосвященний?

Рутський: *(гостро)*. Це не моє діло – це діло Христа й його намісника.

Смотрицький: *(з легкою усмішкою)*. Інколи послів відкликають!..

Рутський: Ми вислали посла, що його ніхто і ніколи не відкличе!

Смотрицький: Ми висилаємо їх щоденно сотні й теж завдяки вам, преосвященний! І невідомо, хто в Бога матиме більше послугу: ваш посол чи наші послы?!

Рутський: Відомо, преосвященний, дуже добре відомо. Ваші послы ідуть до Бога несвідомо, ради вашої амбіції чи політичного крутіства таких керівників православної Церкви, як патріярх Теофан. Наш посол пішов свідомо ради амбіцій Христа.

Смотрицький: *(холодно)*. Не вам писати історію про патріярха Теофана, і думаю, що було б краще, коли б ви, митрополите, вживали інших слів, говорячи про нього...

Рутський: *(усміхається)*. Не є це мої слова, преосвященний, це його слова. Вам відомі, мабуть, уривки його послання *(бере зі столика звіт, розвиває і читає)*... а вашою єдиною поміччю в боротьбі з латино-уніятами є наша православна руская Москва...*

Смотрицький: Ви фальшиво зрозуміли слова патріярха Теофана. Він думав тут про єдність...

Рутський: *(з усмішкою)*. Преосвященний, не обманюйте себе й других. Хіба може бути єдність українців із москалями?

Смотрицький: *(швидко)*. Української православної Церкви з московською православною Церквою під одним патріярхом.

Рутський: *(з усмішкою)*. А як ви назвали б мене, коли б я українську католицьку Церкву хотів «об'єднати» з польською католицькою Церквою?

Смотрицький: *(вибухово)*. Це було б національне відступництво!

Рутський: *(з усмішкою)*. Чому? Я ж вас не зву відступником тому, що ви православних українців хочете з'єднати з православними москалями, а ви звали б мене відступником, коли б я католиків-українців хотів з'єднати з католиками-поляками? Щось воно, преосвященний, з логікою не в порядку...

Павза

Смотрицький: Не розумію! Не можу зрозуміти! Польща гнобить нас і використовує нас. Польща гнобить вас, насміхається, глузує і поневіряє вас! І ви не хочете об'єднатися з нами в одну українську православну Церкву!

Рутський: *(докінчує)*. Щоб піддатися одній православній Москві! Не хочу! і не об'єднаюся!

Смотрицький: *(вибухає)*. Чого ж ви хочете? Ради Бога, скажіть, чого ви хочете?

Рутський: *(поважно, твердо)*. Одної української православної церкви у злуці з намісником Христовим у Римі.

Смотрицький: *(вибухово, мимоволі)*. Але ж до цього не допустить ні Польща, ні Москва!

Рутський: *(підходить поволі до Смотрицького і пильно дивиться йому в вічі)*. Преосвященний, ви сказали історичні слова! Але коли ми цього схочемо, то нам допоможе Він *(показує на хрест)* і Його намісник у Римі.

* Автентичне.

ПАВЗА

С м о т р и ц ь к и й : *(тихо)*. А як не відгукнеться Ватикан і мовчатиме папа?

Р у т с ь к и й : *(сильно й спокійно)*. Тоді допоможе нам наш посол до Бога, який Спасителеві розказав про наші кривди.

На двері, якими в III картині входив Й о с а ф а т , паде ясний світляний хрест, який поволі пересувається і неначе лучить обох Владик.

С м о т р и ц ь к и й здригається і поволі низько хилить голову перед Р у т с ь к и м .

Заслона

VIII. КАРТИНА

ПОСОЛ ДО БОГА

ЯВА I.

Ватикан. Заля засідань пропаганди. Великий стіл, кругом нього високі фотелі. У глибині – підвищення для папи. Три кардинали (Савеллі, Борджа й Сакраті) стоять у розі й нишком розмовляють. Авансценою проходить секретар пропаганди Вандіні й кардинал Мадруццо.

М а д р у ц ц о : Воно є зовсім непотрібне. Всі унії непотрібні. Усі повинні прийняти один, латинський, обряд і тоді б не було ніяких суперечок, зайвої плутанини.

Б а н д і н і : Не говоріть так. Адже ж ніяка релігія не може виступати проти нації, а обряд – це ж елементи, якщо вже не форма нації.

М а д р у ц ц о : Треба стояти вище нації, і кожна релігія є понад нацією.

Б а н д і н і : Справедливо! Саме тому католицька релігія є понад нацією, бо кожна нація може чи радше мусить міститися в католицизмі. А всі інші християнські релігії є власне понад: там треба вибирати або релігію, або націю.

ЯВА II.

Входить кардинал Мілліні.

М і л і н н і : *(до присутніх)*. Не розумію! Що це таке? Кожного дня засідання пропаганди? Краще от просто замешкаймо в цій залі.

С а в е л л і : *(з гурта трьох)*. То секретар Бандіні таке видумує.

Б а н д і н і : *(до Мілліні)*. Я думав, що ви вже знаєте, еміненціє, що сталося у Витебську.

М і л л і н і : У Витебську? Де це є?

М а д р у ц ц о : У Польщі.

М і л л і н і : Ага, ага, в Польщі! Знов якась війна, певно, з турками чи що?

Б о р д ж а : Для Мілліні Польща не існує без Туреччини!

М і л л і н і : *(не зважаючи)*. Ну, що ж там сталося?

(Всі кардинали сходяться до Бандіні і Мадруцця).

Б а н д і н і : Убито архієпископа полоцького, українця Йосафата Кунцевича.

Б о р д ж а : Але не турки його вбили!

М і л л і н і : Ну, прошу ж я вас, де ж таки... Та не перебивайте ж! Ну, ну, цікаво. Що то, революція?

Мадруццо: Ні, православні.

Міллїні: Ага, православні. Але він зовсім не був такий відомий!

Сакраті: Як то, не відомий?

Борджа: Відомо ж, кого не знає Міллїні, той не є зовсім знаний!

(Легкий, дискретний сміх).

Сакраті: *(усміхаючись)*. Ні, Міллїні думає, що вбивають лише відомих, а він нікого з українців не знає, лише Рутського.

Міллїні: *(сердито)*. Ну, чого ви всі, властиво?..

ЯВА ІІІ.

Увіходить папа Урбан VIII, за ним кардинали Есте й Медічі. Всі кланяються, папа повагом переходить на свій фотель. Кардинали займають свої місця, стоячи говорять, і всі стоять.

Папа: *(по хвилині)*. Наш дорогий брат, митрополит грецького обряду в Польщі, Рутський – стовп східної церкви, український Атаназій, повідомив нас, що за католицьку віру, за злуку українців із Римом у Єдиній Церкві, життя своє віддав благородний син наш Йосафат Кунцевич, полоцький архієпископ. Сповнив свій благородний обов'язок і відійшов як послушний син до свого Батька.

(Мала павза, неначе тихо молиться так, як усі).

Папа: Тому попрохав сюди я вас, щоб у першу чергу ми, зібрані разом, віддали поклін нашому братові-мученикові, а далі, щоб кардинал-секретар Банді ні прочитав нам усім письмо митрополита Рутського. Розкриває воно не лише стан нашої грецької Церкви, але застановляє призадуматися над тим важким становищем, яке тепер переживає грецька з'єдинена Церква.

(Всі сідають).

Бандіні: Нунцій Лянцельотті, який також повідомляє про мученичу смерть архієпископа Йосафата, освітлює дещо докладніше становище грецької церкви. Також і монсїніоре Торрес, описуючи смерть Йосафата, висловлюється неприхильно про польське латинське духовенство, включно з примасом Гембіцьким. Не лише, що польське латинське духовенство не признає грецьким владикам належної їм влади й поваги, уважаючи їх нижчими від себе, але навіть на сеймах і дискусіях повторюють, що унія є не потрібна, а навіть шкідлива для держави. *(Бандіні витягає сувій записок)*. Що більше, нібито різнородність обрядів не годиться з єдністю церкви й віри, а добро Польщі вимагає, щоб унії не було. *(Переглядає записки)*.

Митрополит Рутський догадується, що коли б усі стани в Польщі сприяли католицькій церкві так, як король Польщі Жигмонт III, то впродовж одного року не було б схизми й не пролилася б ні крапля крові. Головно ослаблює дуже унію перехід української шляхти на латинський обряд і брак українських священників...*

Есте: Тепер щойно можна зрозуміти, Ваша Святосте, чому унія так пиняво приймається...

Медічі: І саме є великим питанням, чи варто її поширювати, коли вона стрічає на своєму шляху перешкоди, які лише смерть може усунути.

* Автентичне.

П а п а : Забуваєте, еміненціє, що провидіння вже так установило, що щоб вернути до Христа, не вистачить самих лише слів. На тверді людські серця треба чогось сильнішого, треба, щоб рани говорили, треба серце зворушити кров'ю.

М а д р у ц ц о : Адже ж, якщо не помиляюся, уніятське духовенство в Польщі має такі ж самі права, як і латинське. Неторканість особи, свобода від податку й право до десятин.

Б о р д ж а : Але забуваєте, еміненціє, що уніятське духовенство є жонате, тому й трапляються різні дива, наприклад, що треба платити податок від відчинення церкви чи від уділювання св. Тайн.

Е с т е : Чи ж ви не пригадуєте собі тієї справи зі священником Кишкою, якого покійний Григорій XV іменував жмудським єпископом? Цей Кишка запросив був Рутського на своє висвячення, і під час торжества виленський суфраган Война зажадав першенства для себе перед митрополитом Рутським. Це зухвале жадання єпископа-помічника без юрисдикції, без дієцезії, супроти митрополита-достойника, якого влада є більша від гнєзненського архієпископа, обурило до живого виленського єпископа Волловіча, який і велів суфраганові Войні усунутися. Але Война вперся, і справа найшлася у нас. Щойно Григорій XV, довідавшись про це, зганив суфрагана й постановив, що не сміє бути ніякої різниці між обрядами.

Б а н д і н і : Усі листи митрополита Рутського писані сльозами й кров'ю серця. Таку силу душі може людині дати лише Спаситель. Останніми часами знову навістила його атака паралічу. Свій останній лист він кінчає: «Не зложу цього тягару, який я взяв на себе, не зйду з хреста, на який я увійшов, аж поки не знайдеться черговий, який мене заступить».

М і л л і н і : *(наївно, поважно).* Як-то, і там де існує унія?

П а п а : Не лише існує, але саме дала найкращий плід, посів крові. Значення слуг Божих є більше по смерті, як за життя. Почуваю, що український владика стане власністю вселенської Церкви, а знову українці відцураються його. Бо ніхто не є пророком у своїй вітчизні! Мине кілька століть, коли всі зрозуміють, що Йосафат був першим, хто своєю кров'ю засвідчив єдність Церкви, й що Він є тим посланцем, що його вислали українці до Бога, тим прапором, який поведе інших апостолів не лише в Україну, але й на цілий Схід. Довго ще ненавидітимуть Його, довго оплюгавлюватимуть Його ім'я, бо найбільшим і непоборним противником є той, що віддає життя своє за щастя і долю своїх ближніх! *(Встає, за ним усі кардинали, – до Бандіні).*

П а п а : Отче секретарю, зараз напишемо листа до короля Жигмонта III і його опіці передамо українську унію та зажадаємо покарання винуватців і зрівняння з правами латинських і грецьких єпископів. *(До кардиналів).* Крім цього, цими днями видамо наше брєве, що ніякий українець як світський, так і духовний не може перейти на латинський обряд, хоч би з причин найважливіших, без окремого дозволу Апостольської Столиці. Католицька церква не сміє тратити українців! *Per vos mej Rutheni Orientem convertendum spero!**

(Німа сцена. При останніх словах у даліні появляється той самий світляний хрест, що при смерті Йосафата. Сцена темніє, всі стоять непорушно, ясніє лише хрест).

Заслона

* Автентичне.

ІХ. КАРТИНА

СМЕРТЬ МЕЛЕТІЯ СМОТРИЦЬКОГО

Дермань. Мала келія, білі стіни, на стіні хрест. Ліжко, біля нього маленький столик. На столику засвічена свічка. Ліворуч вікно маленьке й загразоване. Сумерк. Смотрицький лежить у ліжку. Біля нього слуга Негребецький, молодий хлопчик, щось порядкує. Позад сцени (крізь вікно) видно вежу дзвінниці.

ЯВА І.

Негребецький: Може преосвященний ще щось потребують?

Смотрицький: Ні, можеш іти, я й так чекаю гостей.

Негребецький: Чи може мають приїхати оо. Єзуїти з Острога?

Смотрицький: Ні, хтось інший прийде...

Негребецький: (*уже виходить*). Ну, то я залишу двері відчинені, щоби преосвященний не потребували вставати.

Смотрицький: Не треба! Можеш зачинити! Для цих гостей не треба відчинених дверей. Подай мені лише папську буллю.

(Негребецький подає звій пергаміну і виходить. Сумерк щодалі більше западає).

ЯВА ІІ.

Смотрицький лежить непорушно. У кімнаті мовби війнув вітер. Полум'я свічки хитається, не наче мало б згаснути. Смотрицький здригається, в одній руці тримає сильно пергамін, другою сьгає по хрест ручний. Сідає на ліжко і вдивляється в темряву.

У той кут келії, який не є освітлений і не видно його в темноті, входить гурт людей. Чути шелест кроків. Урешті голос здушений зі злоби:

Голос: «Отче Смотрицький, готуємо для тебе кару!»

Смотрицький: (*усміхаючись*). Пізнаю тебе, дяче, по голосі. То ти, намовлений схизматиками, отруїв мене! Благословлю тебе, сину, ти не знав навіть, що робиш мені ласку...

Голоси: Владико, вернись до нас! Адже ж ти сам велів нам убити Йосафата, цькувати собаками католицьких священиків, бити католиків.

Смотрицький: (*з розпучкою*). Не пригадуйте мені цього! Не пригадуйте! Боже, Боже, прости мені це – прости мені!

Хор за сценою: Проклятий ти, проклятий! Ти переслідував Бога й Церкву.

Голоси: (*на сцені*). Ти проклятий, владико, ти проклятий...

Смотрицький: (*душиться*). Я проклятий, проклятий! (*Знаходить рівновагу*). Ні, ні! Намісник Христа мені простив (*показує сувій пергаменту*), я маю його письмо, я маю знак ласки, маю... (*Ховає голову в долонях*).

Голос: Хто ж тобі вірить, Мелетіє? Ти два рази зрадив нас і запродався уніятам і папістам. І ти знову зрадив папістів і перейшов до нас, православних. Хто ж знає, чи ти тепер, на цьому ложі смерти, не зрадиш знову римської Церкви...

Смотрицький: (*затуляє вуха руками*). Неправда, неправда! Боже, Боже! Ні! Ні!

Голос: (*легко насмішливий*). Ти ж навіть сам тепер ще не віриш у правдивість догми римської церкви?

С м о т р и ц ь к и й : *(корчиться з болю)*. А-а-а, вірю, Господи, вірю. Поможі моєму невірству, Господи, поможі...

(Німіє)

ЯВА ІІІ.

Авансценою проходить хор Василян, у руках свічки засвічені, на головах каптурі. Ідуть поволи зліва-вправо. Голови схилені.

Хор: (пс. 101 за сценою)

Господи, вислухай молитву мою,
І жалісний голос нехай дійде до Тебе.
Не відвертай лиця Твого від мене,
В котрий лиш день сумую, нахили до мене ухо Твоє,
В котрий тільки день призову Тебе,
Господи, вислухай мене.
Щезли, наче дим, дні мої,
І кості, наче хворост, зісохлися.
Я став зранений, наче трава,
І висохло серце моє, їсти забув я хліб мій.

(На сцені)

Від голосу зітхання мого
Присохли кості мої до тіла мого.
Я неначе пелікан у пустині,
Неначе сова в румовищах,
Я їв попіл, наче хліб,
А питво моє я з плачем мішав.
Дні мої зникли, як тїнь,
А я зісох, неначе трава.
Господи, ти поглянув на молитву покірних
І не погордив просьбою їх.
Ти нахилився з висоти святої Своєї

(За сценою)

Господь із неба на землю поглянув...

(Привиди щезають. Хвилину тиша).

С м о т р и ц ь к и й : *(неначе отямився і дивиться в далечїнь і до когось близького говорить)*. Владико! Адже ж я писав Христовому намісникові до Риму, що схизма є впливом недбалства польської шляхти, що треба примушувати шляхту більше піклуватися душами підданих, а не використовувати лише їхню працю і піт. І хай папа заборонить змінювати східний обряд на західний, бо таким чином не користує ні східна, ні західна Церква. Східна марніє, а західна не користує. Рутський, ти ж це знаєш!

Павза

С м о т р и ц ь к и й : *(тихо)*. Господи, ти кличеш мене, вчини цю ласку, хай допровадить мене до Тебе святий Йосафат. *(Весь час Смотрицький тримає буллю в руці)*.

Павза

(Праворуч наче стовп ясного світла, і в ньому стоїть Йосафат з раною на голові, з витягненими руками).

С м о т р и ц ь к и й : *(вдивляється широко у привид, витягає до нього руки й скрикує). Йосаф... (В ту ж мить хапається за серце й паде мертвий на ліжку).*

Й о с а ф а т : *(підходить поволі до ліжка, світло йде за ним, укладає йому руки, а потім поволі виходить праворуч).*

Тиша.

ЯВА ІV.

Входять диякон Митрофан і митрополит Рутський, за ними слуга Негребецький. Як вони увходять до келії і є в дверях, починають дзвонити дзвони.

М и т р о ф а н : Що це? Дзвонять?

Р у т с ь к и й : З якого ж то приводу?

М и т р о ф а н : *(до Негребецького).* Ану, йди подивися, хто то дзвонить! *(Негребецький виходить).*

М и т р о ф а н і Р у т с ь к и й : *(підходять до ліжка Смотрицького).*

М и т р о ф а н : Преосвященний, прибув Митрополит Рутський... *(Бачучи, що Смотрицький неповорушно лежить, підходить ближче, торкає рукою чола і оба вклякають).*

Р у т с ь к и й : *(по хвилині підводиться, підходить до Смотрицького й хоче витягнути з його рук папську буллю. Затиснені руки не дають).*

М и т р о ф а н : *(нишком).* Їх преосвященство кир Мелетій зажадали похоронити себе із цією папською буллею в руках...

Р у т с ь к и й : *(спокійно).* Письмо, в якому Христовий намісник висловлює свою радість, що кир Мелетій навернувся та уділює йому похвалу за його праці в користь св. унії, не належить до покійного преосвященного, тільки до історії нашої святої Церкви. *(Знову силкується взяти буллю із затиснених рук, але надаремне).* *(По хвилині, неначе зосереджується, сильним голосом кличе).* Мелетіє! Ти був послухний Апостольській Столиці, то ж іменем св. Столиці наказую тобі, віддай мені письмо, що його тримаєш у руці!

(Рука Смотрицького розтуляється і булла випадає)

Р у т с ь к и й : *(бере буллю і звертається до Митрофана).* З неї треба зробити відпис, а буллю знову віддати преосвященному в домовину...

М и т р о ф а н : *(дрижачим голосом).* Я вже зробив відпис, Ваше високопреосвященство! Сам кир Мелетій наказав! Раніш!..

Р у т с ь к и й : *(вкладає буллю у розкриті руки, руки знову тісно сплітаються)*.*

ЯВА V.

Н е г р е б е ц ь к и й : *(вбігає і кричить).* Прошу отця, там нема нікого. Дзвони чогось самі... *(Бачить померлого, мовкне й вклякає).*

* Автентичне.

ЯВА VI.

Справа-вліво виходить хор монахів і стає ліворуч, де раніше стояли привиди, поволі рецитують.

Хор :

Яка солодкість життєва не має у собі журби?
Яка слава на землі незмінна?
Все більш немічне від тіні, все більш фальшиве від сну,
В одну мить все те забере смерть.
Але в світлі лиця Твого, Христе, й у насолоді Твоєї краси.
Того, що вибрав Ти, упокой, як чоловіколюбець.
Як цвіт в'яне і як тінь минається,
Розкладається кожна людина,
Але коли заголосять труби
І мертві всі воскреснуть на твою стрічу, Христе Боже,
Духа Твого слуги, якого Ти переніс від нас,
У святих Твоїх житлах помісти.

Німа сцена.

Під час останньої строфи, яку рецитують хор, заслони поволі опускається.

КІНЕЦЬ

ГОЛГОТА – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа

Релігійна містерія на 7 картин

НА ОСНОВІ СВЯТОЇ ЄВАНГЕЛІЇ

В перекладі о. Т. Г. Галущинського ЧССВ, виданої в Римі 1946 р.

- I. КАРТИНА. Проповідь на горі
- II. КАРТИНА. В'їзд до Єрусалиму
- III. КАРТИНА. Тайна Вечеря
- IV. КАРТИНА. В Гетсиманському саді
- V. КАРТИНА. Суд
- VI. КАРТИНА. Хресна дорога
- VII. КАРТИНА. Воскресіння

Р. Б. 1950

ОСОБИ:

Ісус Христос
Симон-Петро
Андрій – його брат
Яків – син Заведая
Іван – його брат
Филип
Вартоломей
Тома
Матей – митар
2 Яків – Алфеїв
Тадей Юда Левій
Симон Кананіт
Юда з Каріоту
1, 2, 3, 4, 5 Фарисеї
Каяфа – первосвященик

Марія з Магдалі
Малх
Служниця
Слуга 1-ший і 2-гий
Анна – первосвященик
Пилат Понтійський
Лівій – патрицій
Сабіна – дружина Пилата
Вероніка
Симон з Кирени
Марія Яковова – мирносиця
Саломія – мирносиця
1, 2, 3, 4 римські воїни
Ангел
Сатана
Діти, юрба.

І. КАРТИНА

ПРОПОВІДЬ НА ГОРІ

Сцена являє собою узбіччя гори, яке праворуч від глядача підноситься щораз вище. Ліворуч і праворуч низькі кущі. Із-за них згодом являються Сатана й Ангел. При піднесенні завіси дехто з юрби вже сидить біля підніжжя гори, дехто ходить і розмовляє. Ліворуч, там де пізніше являється Сатана, стоять книжники й фарисеї і розмовляють.

ЯВА І.

1 ф а р и с е й : Ви чули, нарід збирається в Єрусалимі, щоб витати його.

2 ф а р и с е й : Нарід іде за Ним і вірить в Нього.

3 ф а р и с е й : Від біса силу має Він. Хто ж, як не біснுவатий може виганяти бісів? Він бісовським князем виганяє біси.

4 ф а р и с е й : Суботи не шанує і каже, що прийшов, щоб доповнити закон.

5 ф а р и с е й : Пророком зве себе, Месією.

1 ф а р и с е й : А може Він пророк?

2 ф а р и с е й : *(сміється)*. Пророк з Назарету. Що доброго може бути з Назарету?

4 ф а р и с е й : Або з Галилеї.

3 ф а р и с е й : *(тихо)*. Здыхатися його треба. Багато шкодить нам. Відколи проповідує, храми наші опустіли, приходів немає...

5 ф а р и с е й : Купітв-мінйялів, що нам платити за те, що при храмі торгували, із храму вигнав, бичем побив, столи поперевертав, кажучи, що з дому Отця його вертеп розбійників зробили.

3 ф а р и с е й : Якщо Його не здихаємося – пропадем.

2 ф а р и с е й : Спитаю я Його сьогодні, чи Він платить податок? Будьте при тому, як приступлю до Нього, щоб зізнання зробити Пилатові.

4 ф а р и с е й : Авакум краще зробив. Він умовився з Марією з Магдалі. Вона тут жде.

У с і : *(оглядаються)*. Де? Де?

5 ф а р и с е й : Ні, не тут, там далі. Цікаво, що Він скаже, побачивши її...

3 ф а р и с е й : *(єхидно сміється)*. Зустріч Сина Чоловічого із явногрішницею...

ЯВА 2.

Надходить група людей. Група Фарисеїв змовкає і слухає. Юрба окружає мужчину і старшу жінку, які розказують.

М у ж ч и н а : Я був при тому. І я бачив, як Лазар вийшов із гробу.

Ж і н к а : Я ж бачила, як Ісус уздоровив сліпонародженого...

Г о л о с и : А я, як ізцілив скорчену жінку...

Як уздоровив сновиду...

Як воскресив дочку Яіра...

Як уздоровив слугу сотника...

Як воскресив сина вдовиці...

Як уздоровив розслабленого...

Як ізцілив прокаженого...

Г о л о с и : Слухайте, слухайте. Розкажи, ти бачив Лазаря? Ти бачив, як він встав із гробу?

Г о л о с : Тихо. Хай розкаже. Розповідай, розповідай.

М у ж ч и н а : А коли Ісус був на тому боці Йордану, прийшов посланець з Витанії, де живе Лазар, від сестер його – Марії й Марти, кажучи: Господи, ось той, кого Ти любиш, нездужає. А Ісус, почувши це, сказав: Ця недуга не на смерть, а на Божу славу, щоб через неї прославився Божий Син.

І через два дні каже Ісус: Лазар, наш друг, заснув та піду розбудити його. А Його учні сказали: Коли заснув, Господи, то й одужає. Ісус говорив про його смерть; вони ж думали, що про сонний спочинок говорить. Тоді сказав їм Ісус одверто – Лазар умер і Я радіюся ради вас, що там Я не був, щоб ви повірили. Та ходім до нього.

І як Ісус прибув додому Лазаря і сестер його, мовила, що Лазар чотири дні був уже в гробі й багато знайомих приходило до Марти й Марії, щоб розважити їх по смерті брата. Тоді Марта, почувши, що надходить Ісус, вибігла на зустріч йому, а Марія сиділа в хаті. Сказала тоді Марта до Ісуса: Господи, коли б Ти був тут, не вмер би був мій брат. Та й тепер знаю, що чого тільки попроси в Бога, дасть Тобі Бог.

Каже до неї Ісус: Воскресне твій брат. Каже йому Марта: Знаю, що він воскресне у воскресення в останній день. А тоді сказав їй Ісус: Я є воскресення і життя, хто в мене вірує, хоч би вмер, житиме. І кожний, хто живе і вірує в мене, не вмере повік. Чи віруєш цьому? Так, Господи – відповіла Марта – я вірю, що Ти Христос – Син Божий.

Сказавши це, пішла й нишком покликала Марію, сестру свою, кажучи: учитель тут і кличе тебе. А знайомі, які були з Марією в хаті, як побачили, що Марія хутко встала й вийшла, пішла задумуючись, що вона йде до гробу плакати там. Марія прийшла на місце, де був Ісус і, побачивши Його, впала Йому до ніг, кажучи до Нього: Господи, коли б Ти був тут, не вмер би мій брат.

Ісус, як побачив, що вона плаче й ті, що прийшли з нею плачуть, засумував дуже й спитав: Де ви положили його. Сказали Йому: Іди, Господи, й подивися. І заплакав Ісус.

Ж і н к а : Син Божий заплакав над людським горем...

М у ж ч и н а : І всі говорили: дивись, як Він любив його... А деякі казали чи не міг цей, що відкрив очі сліпому, зробити, щоб той не вмер?

Ісус підійшов до гробу, а була це печера й камінь, що лежав на ній. Каже Ісус: візьміть камінь.

Господи, сказала Марта, вже чути, бо чотири дні йому. Відповів їй Ісус: Чи не сказав я тобі, що як віруватимеш, побачиш славу Божу. І зняли тоді камінь, де лежав умерлий. Ісус звів очі вгору і промовив: Отче, дякую Тобі, що Ти вислухав Мене. Я знав, що Ти завжди вислухаєш Мене, тільки ради народу, що стоїть навколо, сказав Я, щоб звірили, що Ти післав Мене. І, не промовивши, кликнув сильним голосом: Лазаре! Вийди сюди. І вийшов умерлий, об'язаний крайкою по руках і ногах, а обличчя в нього перев'язане було хусткою. І сказав до нас Ісус: Розв'яжіть його та й пустіть, нехай іде... І всі ми увірили, що Ісус – Син Божий...

Г о л о с и : І ти бачив Лазаря? І говорив з ним?

М у ж ч и н а : Так, як тепер з вами...

ЯВА 3.

Входить Каяфа з двома Фарисеями й підходить до гурту фарисеїв.

(На боці сцени).

К а я ф а : Чи знаєте ви, хто із учнів Його, виконає те, що ми йому накажемо?

1 Ф а р и с е й : Знаємо, Каяфо, це Юда з Каріоту, один із дванадцятьох учнів Ісуса. Він буде тут сьогодні.

К а я ф а : Пильнуйте його, а коли він погодиться видати нам свого вчителя, донесіть мені.

2 Ф а р и с е й : Що робити нам, Каяфо, цей чоловік багато робить чудес, і як залишимо його так, то усі ввірують в Нього і прийдуть римляни й заберуть нам Край і нарід наш.

(Чути голоси за сценою: Месія, Месія).

К а я ф а : Ви не знаєте нічого й не міркуєте, що каже нам, щоб один чоловік умер за людей, а не весь народ загинув. *(Відходить з Фарисеями, два залишаються)*.

ЯВА 4.

Сильний гамір за сценою, та гляньте: сам Месія іде, Ісус, Ісус.

Г о л о с и : Ісусе, Сину Давидів, помилуй нас. *(Входить Ісус, за ним Апостоли, без Юди. Юрба стає навколішки, жінки з тихим плачем припадають до стін Ісуса. Група фарисеїв зовсім на боці)*.

І с у с : *(спиняється на хвилинку)*. Прийдіть до Мене всі, стружені й обтяжені, а Я заспокою Вас. Візьміть Моє ярмо на себе й навчіться від Мене, бо Я тихий і впокірному серці знайдете спокій душам вашим. Бо Моє ярмо миле й тягар мій легенький. *(Іде на узбіччя гори й сідає. Біля його ніг розміщується юрба)*.

1 ф а р и с е й : *(під час того)*. Бачиш, що за Ним народу йде?

2 ф а р и с е й : І з Галилеї, і Десятирогоддя, і з Єрусалиму...

1 ф а р и с е й : І з Юдеї та з-за Йордану...

2 ф а р и с е й : Якщо ми його не переможемо, Він нас переможе.

І с у с : *(починає проповідь)*. Блаженні вбогі духом, бо їх царство небесне. Блаженні, що сумують, вони бо потішаться. Блаженні лагідні, бо вони наслідять землю. Блаженні голодні й жадні справедливости, бо вони наситяться. Блажені милостиві, вони бо милосердя доступлять. Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать. Блаженні миротворні, бо вони синами Божими назвуться. Блаженні переслідувані за справедливість, бо їх царство небесне. І блаженні ви, коли зненавидять вас і гнатимуть і всяко лихословити вас будуть не по правді, ради Мене.

Радуйтеся і веселіться, бо нагорода ваша велика на небі; бо так переслідували й пророків, що були перед вами.

Пауза

Ви – сіль землі. Коли ж сіль звітріє, то чим її осолять?

Вона ні до чого вже непридатна, хіба, щоб її геть викинути й щоб топтали її люди.

Ви – світло для світу. Не може сховатися город, що стоїть на горі. Та й свічки не засвічують і не кладуть її під посудину, а на свічнику; і світять усім у хаті.

Так нехай сяє ваше світло перед людьми, щоб бачили вони добрі діла та й прославляли Отця вашого, що на небесах.

Фарисеї *(наближаються)*.

Ісус: *(продовжує)*. Ви чули, що сказано: Люби ближнього свого, а ненавидь ворога твого. А я до вас кажу: Любіть ворогів ваших, добре чиніть тим, що вас ненавидять і моліться за тих, що нападують і переслідують вас, щоб ви стали синами Отця вашого, що на небесах. Він велить сходити своєму сонцю над злими й добрими, а також посилав дощ на праведних і грішних.

Бо коли любите тих, хто любить Вас, то яку нагороду будете мати? Чи ж те саме й митарі не роблять? А як поздоровляете лише братів ваших, то що особливого робите? Чи й погани отак не роблять? Тому будьте досконалі, як досконалий Отець ваш небесний.

1 фарисей: Ти чув?

2 фарисей: Тихо.

Ісус: *(продовжує)*. Остерігайтеся творити милостиню перед людьми, щоб бачили вас, а то не будете мати нагороди від Отця вашого, що на небі. Тому, коли подаєш милостиню, не труби перед собою, як і ті облудники роблять у божницях і по вулицях, щоб їх люди прославляли. Поправді кажу вам, вони дістали свою плату. А ти, як даєш милостиню, то хай не знає твоя лівиця, що чинить твоя правиця, щоб твоя милостиня була в тайні, а твій Отець, що бачить у тайні, віддасть тобі явно. А як молитеся, то не будьте, як лицеміри, що люблять ставати на молитву в божницях і на розпутьях, щоб показатися людям. Направду кажу вам, вони дістали свою заплату.

ЯВА 5.

Входить 3-й фарисей.

Ісус: *(продовжує)*. А ти, як молишся, увійди в свою хатину й, замкнувши за собою двері, потай молися до свого Отця. Коли ж молитеся, не говоріть багато, як погани; бо гадають, що в своєму багатомовстві будуть вислухані. Не будьте ж подібні до них. Отець бо Ваш знає, чого вам треба, перш ніж попросите у Нього.

3 фарисей: *(підходить до 1-го й 2-го)*.

2 фарисей: Тихо.

Ісус: *(продовжує)*. Як прощатимете людям їх провини, й Отець ваш небесний простить вам провини ваші. А як не будете прощати людям, і Отець вас не простить вам провин ваших.

ЯВА 6.

Входить Юда з Каріоту.

Ісус: *(продовжує)*. Не збирайте собі скарбів на землі, де черв і міль нищать і де злодії підкопуються і крадуть. А збирайте собі скарби в небі, де ні черв, ані міль не нищать, де злодії не підкопуються, ні не крадуть. Бо де ваш скарб, там буде й серце ваше.

3 фарисей: *(показує)*: Дивись он там іде Юда.

1 фарисей: Тихо.

Ісус: *(продовжує)*. Ніхто не може двом панам служити, бо або одного зненавидить, а другого полюбить, або до одного пристане, а другого знехтує. Не можете служити Богові

й мамоні. Тому говорю вам, не журіться життям вашим. Що будете їсти, чи що пити; ні тілом вашим в що вам зодягнутися.

Юда : *(тихо сміється)*.

Ісус : Бо чи життя не варте більше від поживи, а тіло від одежі? Спогляньте на птаство небесне, що не сіють, не жнуть ні не збирають до засіків, а Отець ваш небесний годує їх. Чи ж ви не варті більше від них? Хто ж з вас, журачись, може причинити собі віку хоч на один лікоть? Чого ж турбуєтеся й про одягу? Зважте не лілеї в полі, як ростуть: не трудяться, ні не прядуть. А кажу вам, що й Соломон у всій своїй величі не зодягався так, як одна з них.

Коли ж польову траву, що сьогодні росте в полі, а завтра кидають у піч, Бог так зодягає, то чи ж не багато більше вам, маловіри?

ЯВА 7.

Юда з схидною усмішкою виходить.

Ісус : Тому не турбуйтеся і не кажіть: що будемо їсти, або що будемо пити, або в що зодягнемоя? Бо за тим усім побиваються погани. Та ж Отець ваш небесний знає, що того всього вам треба. А шукайте перш царства Божого та його справедливості, а те все додасться вам.

Тому не журіться про завтра, бо завтра саме за себе клопотатиметься. Доволі днів і свого лиха.

ЯВА 8.

За сценою гамір. Чути жіночі голоси, які заспокоюють дітей, кілька апостолів махає руками, щоб гамір вщух. Чути голоси дітей: Мамо, я хочу бачити Ісуса. Пустіть мене до Ісуса.

Ісус : *(перериває і дивиться в той бік, звідкіля гамір)*.

Апостол Андрій : Учителю, це матері заспокоюють дітей своїх, які хочуть бачити Тебе.

Апостол Тома : *(остро за сцену)*. Візьміть дітей звідсіля, вони перешкоджають Учителеві.

Апостол Филип : *(до Ісуса)*. Господи, дозволь відвести дітей матерям їх, бо вони перешкоджають їм слухати слів твоїх.

Ісус : Приводьте дітей до Мене й не бороніть їм, таких бо – царство небесне жде.

Апостол Яків : *(закликає рукою)*.

ЯВА 9.

Входять матері з дітьми.

Ісус : *(обнімає дітей і кладе їм руки на голову, благословляючи до народу)*. Направду, направду кажу вам: хто не прийме царства Божого, як дитина, не ввійде в нього. Коли не навернетесь і не будете, як діти, не ввійдете в царство небесне. Тим-то, хто упокориться, як дитинка, той більший у царстві небеснім. І хто прийме таку дитинку в ім'я Моє, Мене приймає. А хто згіршив би одне з таких малих, тому краще було б, щоб йому повішено млинський камінь і потонув він у морській глибині. Горе світові від згіршень, та горе такому чоловікові, через кого стається згіршення.

Стережіться, щоб ви не погордили одне з цих малих, бо кажу вам: ангели їх на небі повсякчасно бачать через лице Отця Мого небесного; бо Син чоловічий прийшов знайти й спасти погибше.

3 ф а р и с е й : *(підходить зовсім близько до гурту)*.

І с у с : Як ви думаєте? Коли б у кого було сто овець, а одна заблукалась; чи не покине він 99 у горах і не піде шукати заблуканої? І коли йому доведеться знайти – поправді кажу вам – що більше втішиться нею, ніж 99-ма, що не заблудили. Так нема волі перед Отцем вашим небесним, щоб згнуло одне з них малих.

3 ф а р и с е й : *(рукою закликає інших фарисейів)*.

1 ф а р и с е й : *(підходить)*.

І с у с : *(по павзі)*. Не судіть, щоб вас не суджено. Бо яким судом судите, таким і вас будуть судити; й якою мірою міряєте, й вам відміряться. Чого глядиш за скалкою в оці свого брата, а поліна в своїм оці не відчуваєш? Або як можеш казати до свого брата: дозволь, хай вийму скалку з твого ока – а он поліно в твоїм оці. Облудник. Перш викинь поліно зі свого ока та й аж тоді побачиш, як виймити скалку з ока твого брата.

А чи є такий чоловік поміж вами, що в нього син просив би хліба, а він подав би йому камінь? Або просив би рибу, а він дав його гадюку? Тож коли ви, хоча лукаво вмієте давати дітям вашим добрі дари, то стільки більше ваш Отець небесний дасть блага тим, що в нього просять. Так усе, що тільки бажаєте, щоб люди вам чинили, так і ви їм робіть.

2 ф а р и с е й : *(став окремо)*.

І с у с : Входить вузькими ворітьми, бо широкі ті ворота і розлога та дорога, що веде на загибель; та багато входять нею. Вузькі бо ворота й тісна дорога, що веде в життя і мало її знаходять. Стережіться лжепророків, що приходять до вас в овечій одежі, а внутрі вони вовки хижі. По їх плодах пізнаєте їх. Чи збирають виноград з тернини або з будяків смокви? Так кожне добре дерево родить гарні овочі, а погане дерева родить лихі овочі.

Не може добре дерево давати лихі овочі, ні погане дерево родити добрі овочі. Усяке дерево, що не приносить доброго плоду, рубають і кидають у вогонь. Та, отже, по їх овочах пізнаєте їх.

Не кожний, що говорить до Мене: Господи, Господи – увійде в царство небесне, а той, хто чинить волю Отця мого, що на небесах.

У той день чимало казатиме до мене: Господи, Господи, чи не ім'ям Твоїм ми пророкували? Та й не Твоїм ім'ям бісів проганяли?

Чи не Твоїм ім'ям багато чудес творили? А я тоді заявлю їм: Я вас ніколи не знав, ідіть від Мене ви, що творите беззаконня.

Тож кожен, що слухав цих моїх слів та сповняв їх, – подібний до чоловіка розумного, що збудував свій дім на скелі. І прийшла злива й прибули ріки й повіяли вітри та й налягали на той дім; а він не завалився, бо був збудований на скелі. А всякий, хто слухав цих Моїх слів та не сповняє їх, подібний до нерозумного чоловіка, що збудував собі дім на піску. І прийшла злива й прибули ріки й повіяли вітри й ударили на той дім і впав він, і руїна його була велика.

І с у с : *(встав, оточений дітьми і юрбою)*. *(Під час того 1 і 3 фарисейі підступають ближче до Ісуса, а 2-й фарисей виходить швидко за сцену)*.

ЯВА 10.

1 ф а р и с е й : *(голосно до апостола Симона)*. Спитай, чому ваш учитель їсть із матерями і грішниками?

І с у с : Не здоровим треба лікаря, а недужим. Ідїть же і навчіться, що значить: милости хочу, а не жертви. Я не прийшов призвати праведних, а грішників до покаяння.

А п о с т о л П е т р о : Господи, скільки разів, коли провиниться проти мене мій брат, маю йому прощати? Чи до семи разів?

І с у с : Не говорю тобі до семи разів; але до сорока семи рази сім. *(Сходить узбіччям в долину)*.

2 ф а р и с е й : *(Вертається із Марією з Магдалі, її оточують фарисеї)*.

ЯВА 11.

2 ф а р и с е й : *(підступає до Ісуса)*. Учителю, ми знаємо, що Ти праведний і по правді на Божу путь наставляєш і ні про кого не дбаєш, бо не дивишся на лице людей. Скажи нам, як Тобі здається: годиться давати цісареві данину чи ні?

І с у с : Чого ви мене спокушаєте, лицеміри? Покажіть Мені податковий гріш.

2 ф а р и с е й : *(показує динарій)*. Ось він.

І с у с : Чий це образ і напис?

2 ф а р и с е й : Цісаря.

І с у с : Тож віддайте цісареві цісарське, а Богові Боже.

2 ф а р и с е й : *(засоромлено відступає)*.

Марія з Магдалі : *(вдає, що хоче вирватись від фарисеїв)*. Пустіть мене. Пустіть.

Ф а р и с е ї : *(ніби пручаються з нею)*.

3 ф а р и с е й : *(тягне її перед Ісуса, фарисеї за нею)*. Учителю, цю жінку схоплено в чужоловстві. А Мойсей у законі звелів таких каменувати. Ти ж що кажеш?

І с у с : *(дивиться уважно на Марію, яка під Його поглядом поволі схиляє голову і, припадаючи обличчям своїм до стіп його, шепче)*.

Марія : Господи, прости мені. *(Фарисеї дивляться зчудовано на себе)*.

І с у с : *(нахиляється і мовчки починає писати щось пальцем на землі, не зважаючи на фарисеїв. Підводиться на хвилину)*. Хто з вас без гріха, нехай перший кине в неї каменем.

Ф а р и с е ї : *(Один по одному підходять з боку Ісуса й читають написане. Кожний з них, боязко оглядаючись, чи, мовляв, ще хтось другий не прочитав, тікає)*.

На сцені залишається Ісус і Марія, що клячуть у Його стіп, неподалік – Апостоли.

ЯВА 12.

Входить Юда

І с у с : *(підводиться)*. Жінко, де ж ті, що тебе обвинуватили? Ніхто тебе не осудив?

М а р і я : *(підводиться)*. Ніхто, Господи.

І с у с : І Я тебе не осуджую; іди й більш не гріши.

М а р і я : *(обнімає ноги Ісуса)*. Прошу тебе, Господи, дозволь мені йти за Тобою, прошу Тебе.

І с у с : Просить і дасться вам. Шукайте й найдете. Стукайте і відчиниться Вам. Бо кожний, хто просить, одержує, і хто гукає, знаходить. І тому, що стукає – відчинять. *(Виходить, за ним Апостоли, кілька кроків за ними Марія з Магдалі й юрба. Темніє)*.

Юда : *(услід за ними)*. Пішли за ним, всі пішли за ним, як вівці. Вірте йому, вірте. Я йому теж завірив. Але тепер... йду до Каяфи і...

ЯВА 13.

Юда сам. Праворуч і ліворуч нього являються Ангел і Сатана.

Ангел : Заверни з цієї дороги, Юдо, поки ще час. Заверни.

Сатана : А як завернеш з цієї дороги, Юдо, то ким залишишся? Залишишся далі жебраком, попихачем Того, який обіцяв тобі царство. Ти бачив такого Царя, як Він, ти бачив, щоб Цар із жебраком при одному столі сидів, в драному лахмітті ходив. Глянь на себе, Юдо, глянь на свій хитон, на свої постолі, адже ж тебе вибрав Цар, щоб ти Його науку ширив *(помалу оглядає свій дірявий хитон, шнурком пов'язані постолі)*. Так, це твоє усе багатство...

Ангел : Юдо, Юдо. Багатство не приносить щастя.

Юда : *(неначе у відповідь Ангелові)*. Приносить щастя. За гроші все купиш, усе, що для щастя потрібне.

Сатана : За гроші купиш владу, за гроші купиш славу, гроші приносять пошану. У кого гроші – той сильний, у кого гроші, того величають, шанують, слухають, низько кланяються і поважають... Гроші – це сила.

Юда : *(шепче з пристрасстю)*. Гроші...

Ангел : Юдо, заверни з цієї дороги, яка веде до загибелі твоєї душі.

Сатана : Що тобі з душі, Юдо, коли на спині в тебе дірявий хитон, а в калитці зломаної драхми немає? І що тобі з душі, коли всі стрічні люди відвертаються від тебе з погордою, кидаючи згірливе слово: жебрак! Але ти, Юдо, сьогодні жебрак, а завтра ти багач, завтра ти володар, завтра всі ті, хто сьогодні ще насміхаються з тебе, тобі низько кланятимуться, наввипередки прохаючи тебе зайти в низькі пороги їхніх хат...

Юда : *(гордо)*. Бо в мене будуть гроші.

Ангел : На цих грошах буде кров невинної людини...

Сатана : Хіба ж це гріх видати юдейському народові їхнього Царя. Адже Цей, що зветь його вчителем, прийшов до юдеїв, а Він обманює, ніякий цар, пророк фальшивий. Ти робиш благородне діло, Юдо, коли видаш його цій владі, яка законно покарає Його.

Ангел : Ти зрадиш свого Вчителя, який повірив тобі, вибираючи тебе Своїм апостолом, Юдо.

Сатана : Багато ти заробив на ньому апостольстві? В твоїх палатах, Юдо, ждуть тебе сотні невільників і невільниць, щоб по праці дня викупати тебе в пахучій купелі, намастити втомлене тіло твоє дорожочінними олійками, а після вечері легкою, пестливою грою на цитрі заколисати тебе до сну... У тебе наготові стоять при палатних воротах золотом ковани колісниці, а баскі коні тупцюють нетерпляче, щоб відвезти тебе, апостола, до твого царя. Адже ж ти апостол царя!

Юда : *(оглядає свій дірявий хитон, шнурком пов'язані постолі)*. Я – жебрак.

Ангел : Але ти не зрадник, ти ще чесна людина, в тебе немає гріха...

Сатана : Цей гріх втопиш у найсолонішому вині із Смирни, що його тобі подадуть до стола невільниці, цей гріх втопиш в обіймах жінок, яких матимеш, скільки завгодно, бо всі тебе звільнять од гріха... за гроші...

Юда : *(гордо)*. Я вільна людина, я маю вільну волю, я можу вибрати.

С а т а н а : І ти вже вибрав, Юдо. Тебе жде Каяфа й якщо ти сьогодні до нього не підеш, то втратиш останню можливість бути великим і багатим... Юдо, ти вибрав.

А н г е л : Ні, Юдо, ні. Ти не вибрав ще, ти вагася і тому заклинаю тебе, не слухай підшептів, заверни з цього шляху, що веде тебе у пекло...

С а т а н а : Цей шлях вистелений дзвінками, блискучими срібняками... Ти чуєш їх звук, Юдо? Шовковий, пестливий звук, коли то срібняки вдаряються об себе. Один, другий, третій... Дзень, дзень, дзень... Чуєш їх, Юдо?

Ю д а : *(потакуючи, хитає головою і наче рахує гроші)*. Один, другий, третій... Дзень, дзень...

А н г е л : Вони в крові, ці срібняки, вони в крові...

Ю д а : *(жахається і перестає рахувати, немов звстигає)*.

С а т а н а : Чи чуєш під дотиком своїх пальців ніжний холод срібла? Погладь їх, Юдо, адже ж ти почувеш, що в цьому холоді є велич, є могутність, є сила, перед якою гнуться? Почуваєш ті карби, вузькі й тоненькі, але такі сильні, що ними спутаєш усі почування, усі хотіння, усі прагнення – все життя ти вложиш в ці вузькі, тоненькі, карби-смужки, так ніжно вичеканені на срібняках...

Ю д а : *(знову робить рух, начебто торкається монети, шепче)*. Раз, два, три... Дзень...

А н г е л : Юдо, отямся, ще є час.

С а т а н а : Немає вже часу, Юдо. Каяфа жде. Йди до нього, біжи мерщій, бо може бути запізно. Синедріон не буде довго ждати. Видай їм Його, який зве себе Сином Божим, і зробиш законне діло й твій вчинок не забудуть, поки існуватиме хоч одна людина на землі...

А н г е л : Юдо, не роби цього.

С а т а н а : *(тихо)*. Дзень...

Ю д а : *(надслухує)*.

С а т а н а : *(тихо)*. Дзень...

Ю д а : *(щораз пильніше надслуховує)*.

С а т а н а : *(ще тихше)*. Дзень... Дзень...

Ю д а : *(оглядається навколо, наче боїться, чи хтось бачить його рішення і вибігає)*.
Іду! Іду до Каяфи!

Ангел і Сатана зникають.

Голос Ангела *(за сценою)*. Юдо! Юдо!

Голос Сатани *(за сценою)*. Ха! Ха! Ха! Ха! Ха!

Завіса

II. КАРТИНА

В'ЇЗД ДО ЄРУСАЛИМУ

Вдалині Єрусалим

ЯВА 1.

Гурт Фарисеїв розмовляє, усі хвилюються, здалеку чути гамір юрби.

1 ф а р и с е й : Ви питаєте, що говорять? Одні кажуть: «Він пророк», другі – «Він Месія», треті – «Він – Син Божий». У місті протовпитися годі. Юрба біжить назустріч Йому й кричить: «Осанна», «Осанна».

2 ф а р и с е й : *(вбігає)*. В місті бунт, в місті крик. Юрба пливе всіма вулицями в напрямі Витанії, усі кричать, плачуть і моляться. Багато народу стелять свої одежі на дорозі, а інші відрізують віття з дерев, кидаючи під ноги осляті, на якій їде Ісус і всі гукають «Осанна».

3 ф а р и с е й : *(сердито)*. Нічого нового ти нам не сказав. Ми аж сюди чуємо ці божевільні крики. Не бачив ти, чи Юда з Каріоту з ними?

2 ф а р и с е й : Ні, я не бачив його.

3 ф а р и с е й : Каяфа велів нам сьогодні домовитися з ним остаточно. Вчора він говорив з ним і Юда погодився видати нам цього «пророка».

5 ф а р и с е й : *(задумливо)*. Ти кажеш Він їде на осляті?

2 ф а р и с е й : *(жваво)*. Так, так. Коли Ісус з апостолами наблизились до Оливної Гори, велів Ісус двом учням своїм піти вперед, кажучи, «їдіть в село, що перед вами, увійшовши до нього, знайдете осля прив'язане, що на ньому ніхто з людей не сів. Відв'яжіть його і приведіть. І коли хто вас запитає: нащо відв'язуєте, – то скажіть йому: Господеві його треба». Післані пішли й знайшли, як Він їм сказав. Якже ж відв'язували вони осля, хазяїн його запитав їх: навіщо відв'язуєте осля? Вони ж сказали: Господеві його треба. І привели його до Ісуса й, накинувши свої одежі на осля, посадили Ісуса.

3 ф а р и с е й : *(сердито)*. Чи ж в тебе нічого важнішого немає, як слухати цих теревенів, що їх Арон розкажує? Ти забув уже, що нам велено збунтувати народ, щоб укаменувати цього обранця Месію?

5 ф а р и с е й : *(задумано)*. Ні, я не забув, тільки нагадалися мені слова пророка Захарії.

3 ф а р и с е й : *(здивовано)*. При чому тут пророк Захарія?

5 ф а р и с е й : *(задумано)*. В нього є такі слова: «Веселися, Сіонова дочко, викликуй радісно, дочко Єрусалимська: се цар твій надходить до тебе, справедливий і спасаючий, тихий, сидячи на осляті, сині яремної ослиці».

Ф а р и с е й : *(на мить змовкають)*. *(По хвилі дивляться один на одного)*.

3 ф а р и с е й : *(ледве проговорив)*. Невже й ти дурієш, Натане? Та ось і Юда.

ЯВА 2.

Входить Юда. Гамір юрби наближається.

Юда : *(бачить їх і швидко підбігає до фарисеїв)*. Маєте гроші?

1 ф а р и с е й : Спершу дай нам свого наря, а тоді щойно дістанеш обіцяне.

Юда : Каяфа сказав мені вчора, що ви матимете гроші для мене.

3 ф а р и с е й : *(гостро)*. Не Каяфа він для тебе, Юдо з Каріоту, а первосвященик. Гроші в нас у руках *(показує мішечок)*, але замість них ми хочемо мати в своїх руках твого Месію.

Юда : *(пристрасно протягає руки)*. Давайте гроші.

3 ф а р и с е й : Постривай. Нам сказано: якщо не вдасться збунтувати народ...

Юда : *(жваво перебиває)*. Навіщо бунтувати народ?

3 ф а р и с е й : Замовчи, сину Симона, й дай мені докінчити. Якщо народ укаменує твого пророка, то оці гроші *(показує)* – не твої.

Юда : *(нервово)*. Вам не вдасться підбурити народ. Ви навіть не пробуйте цього. Шкода ваших старань.

1 ф а р и с е й : Нам велено.

Ю да : І небезпечно. Народ розорений, чуєте, як Його витають. Замість Нього можуть укаменувати вас. Бо весь народ іде за ним. Усі вірять, що Він Месія. *(Гамір наближається щораз більше, чути вже виразно слова «Осанна Синові Давидовому. Благословен, хто йде в ім'я Господнє. Осанна на висоті»).*

Ю да : Стережіться юрби.

Ф а р и с е ї : *(вагаються)*. *(Гамір щораз ближчий)*.

Ю да : *(швидко)*. Давайте гроші. Я вам видам Його. Я додержую слова, я чесна людина. Я вам віддам його в руки. Ви мені можете вірити. Дайте гроші.

ЯВА 3.

На сцену вливається юрба. Попереду біжать діти з пальмовими галузками в руках і кричать «Осанна! Осанна». Жінки й чоловіки стелять свої хитони під ноги Ісусові, витаючи його словами, «Благословен, хто йде в ім'я Господнє. Благословен».

Ф а р и с е ї : *(кидаються до юрби)*. Стійте, куди ви йдете? Чи знаєте, що заборонено робити походи? Розійдіться по домах, бо римляни придержать вас.

(Юрба не слухає їх, відитовхує і далі вигукує «Осанна»).

ЯВА 4.

Входить Ісус, за Ним апостоли, неподалік жінки, між ними – Марія з Магдалі й інші.

Д і т и : Осанна! Осанна! Це Ісус, пророк із Назарету!

1 ф а р и с е й : *(до 3-го)*. Чи чуєш, що ті говорять?

І с у с : *(чує ці слова)*. Так, а хіба ви не читали ніколи, що з уст немовлят і тих, що ссуть, учиняється така хвала?

Ж і н к и : Благословенний Цар, що йде в ім'я Господнє.

М у ж ч и н и : Мир на небі й слава на висотах.

3 ф а р и с е й : *(гостро)*. Заборони так говорити своїм учням.

І с у с : Кажу вам, що коли ці замовкнуть, то каміння заголосить.

Один з юрби : Народе Юдейський! Він хулить. Укаменуйте Його.

1 ф а р и с е й : *(бере камінь до руки)*. Ми знаємо, чого Ти прийшов. Ти хочеш збунтувати нарід.

2 ф а р и с е й : Ти обдурюєш. Себе царем хочеш зробити. А сам Ти син теслі з Назарету.

3 ф а р и с е й : *(бере камінь до руки)*. Вертайся назад, звідкіля Ти прийшов. Ми знаємо Тебе.

Один з юрби : *(до фарисеїв)*. Замовкніть. Скінчився час вашого панування.

Ж і н к и : Геть від нас. Ісуса хочемо.

Другий з юрби : Народе, не дайся обманути фарисеям. Досить вони насалися крові нашої.

Третій з юрби : Не вірте пророкам.

(Юда нишком відходить).

ЯВА 5.

І с у с : *(виходить наперед, до фарисеїв, щораз голосніше, під час Його слів вони відступають з острахом і випускають каміння з рук)*. Горе Вам, книжники й фарисеї, що

зачиняєте Царство Небесне перед людьми: бо ви самі не входите й тих, що хочуть увійти, не пускаєте. Горе вам, книжники й фарисеї, лицеміри, що поїдаєте вдовині хати й на показ довго молитесь, тим ще тяжчий приймете засуд. Горе вам, книжники й фарисеї, лицеміри, що проходите море й землю, щоб зробити одного нововірця, а як це станеться, то робите його сином гієни вдвоє гіршим від вас. Проводирі сліпі, що відціджуєте комарі, а верблюда проковтуєте. Горе вам, книжники й фарисеї, лицеміри, що зверху очищуєте чашу й миску, а всередині повні здирства й кривди. Фарисею сліпий. Очисть перше середину чаші й миски, щоб і зверху вони стали чисті. Горе вам, книжники й фарисеї, лицеміри, що подібні до гробів побілених, що зверху здаються гарні, а всередині повні кісток мерців та всякої нечистоти. Так і ви назовні являєтесь людям праведними, а всередині повні облуди й беззаконня.

Ю р б а : *(оточує Ісуса)*. Осанна! Осанна! Благословен, хто йде в ім'я Господнє. Осанна на висотах!

(Юрба виходить. Ісус в середині юрби).

ЯВА 6.

Фарисеї самі. Хвилину павза, дивляться мовчки на себе.

- 5 ф а р и с е й : *(дивиться у слід)*. Ніколи так не говорила людина, як цей чоловік.
3 ф а р и с е й : *(сердито)*. Чи й тебе, Натане, теж одурманив цей фальшивий пророк?
5 ф а р и с е й : *(тихо)*. Він не пророк. Він Син Божий.
2 ф а р и с е й : Натане, отямся, ти не знаєш хіба, що говориш?
5 ф а р и с е й : *(рішуче)*. Знаю. І йду за Ним. Бо Він – дорога, правда і життя! *(Виходить)*.

ЯВА 7.

Фарисеї хвилину приголомшені.

- 1 ф а р и с е й : Що робити?
2 ф а р и с е й : Біжимо за ним.
3 ф а р и с е й : *(втихомирює)*. Стривайте. Без Каяфи нам нічого не можна робити. Ходім до нього. Що нам первосвященик велить, так буде.
1 і 2 ф а р и с е ї : Ти сказав.

(Швидко виходять).

ЯВА 8.

Хвилину сцена порожня. Темніє. Входить Юда.

Юда: *(до публіки)*. І що ви зробите без мене, книжники й фарисеї? Без мене, Юди з Каріоту? Декілька слів, гремучих і палких, і всі розбіглися, мов барани. Та ці слова не зловлять Юди з Каріоту. Замудрий я на це. Я витривалий, своє роблю потику й сумлінно й завжди все доводжу до кінця. Не проповідую, не кидаю словами вліво, вправо, тільки немов картинія йду вперед, без галасу, спокійно й тихенько. *(Сходить місяць. На сцені яснє)*. Я ждатиму на вас. А ви прийдете, раніше чи пізніше – байдуже. Прийдете ви напевно. Це я знаю, і я спокійний. Юда жеде. *(Виходить)*.

ЯВА 9.

Світло місяця заливає сцену й освічує Єрусалим. Входить Ісус, з ним Апостоли Іван, Петро й Яків І.

Ісус: *(дивиться на Єрусалим, по хвилині)*. Симоне Йонин, любиш Мене більше, ніж ці?

Петро: Так, Господи, Ти знаєш, що люблю Тебе.

Ісус: Паси ягнята Мої. *(По хвилині)*. Симоне Йонин, любиш Мене?

Петро: Так, Господи, Ти знаєш, що люблю Тебе.

Ісус: Паси вівці Мої. *(По хвилині)*. Симоне Йонин, любиш Мене?

Петро: *(сумніваючись)*. Господи, Ти все знаєш, Ти знаєш, що люблю тебе.

Ісус: Паси вівці Мої. *(Кладе йому руку на рам'я)*. Ти Петро – скеля і на цім камені я збудую Мою церкву і ворота пекельні не переможуть її. І дам тобі ключі від царства небесного й що ти зв'яжеш на землі, буде зв'язано на небесах, а що ти розв'яжеш на землі, буде розв'язано на небесах. *(Знову дивиться на Єрусалим)*.

Іван: Учителю. Коли це буде й яка ознака, коли світ має скінчитися?

Ісус: Стережіться, щоб хто вас не оманів. Бо чимало прийде під Моїм Ім'ям, кажучи, що це Я, і багатьох омануть. Коли ж почуєте про війни й про воєнні кличі, не тривожтесь, бо мусить так статися, але то ще не кінець. Устане бо народ на народ і царство на царство й місцями будуть землетруси, будуть голоди й заворушення. Це початок горя. А перед тим усім наложать на вас руки й переслідуватимуть вас і видаватимуть у божниці й в'язниці; і поведуть вас перед царів і намісників за Моє ім'я. І станеться це вам на свідчення. Тож postanovite собі в серці не думати наперед, що відповідати. Я бо дам вам уста й мудрість, що їй не зможуть противитись ані відповісти усі ваші противники. Видаватимуть вас батьки й брати й рідня; і приятелі декому з вас смерть заподіють. І зненавидять вас усі за Моє ім'я; вам волосся з голови вашої не загине. У терпеливості вашій здобудете ви свої душі. Та у ті дні після горя того померкне сонце й місяць не дасть свого світла; й зорі падатимуть з неба й сили, що на небесах, захитаються. І тоді побачать Сина Чоловічого, що йтиме на хмарах зі силою великою і славою. Коли почне це діятися, то ви випростуйтесь і підніміть голови – бо зближається визволення ваше. Гляньте на смоківницю і всякі дерева. Як вони розпускаються уже, то бачивши самі, розумійте, що літо близько.

Так і ви, коли побачите, що діється, то знайте, що царство Боже близько.

По правді кажуть вам: небо й земля проминуть, а Мої слова не минуться.

Про день же той чи годину ніхто не знає – ні ангели, що на небі, ні Син, тільки Отець. Дивіться, чуйте й моліться, не знаєте бо, коли настане час.

Яків І: *(по хвилині)*. Учителю. Пізно вже. Де хочеш, щоб ми, пішовши, наготовили Тобі спожити пасху?

Ісус: Ідіть у місто й стріне вас чоловік, що нестиме збанок води; йдіть за ним і куди він увійде, скажіть господареві дому, що вчитель каже, це світлиця Моя, що споживатиму там пасху з Моїми учнями? І він покаже вам горницю простору, прибрану й готову; там приготівть нам.

(Апостоли виходять)

ЯВА 10.

Ісус сам

Ісус : *(іде на гору, сідає і дивиться на місяцем залитий Єрусалим. По хвилині)*. Єрусалиме, Єрусалиме, Ти, що вбиваєш пророків і каменуєш посланих до тебе. Скільки раз хотів Я зібрати дітей твоїх, як квочка свої писклята під крила, й ви не схотіли. Оце оставляється дім вам пустий. Кажу ж вам, що не побачите Мене, поки прийде час, коли ви скажете: Благословен, хто йде в ім'я Господнє. О, коли б зрозумів і ти, хоч у цей день твій, що для спокою твого. Тепер же воно закрито перед твоїми очима. Бо прийдуть на тебе дні, що вороги твої окопами обложать тебе й обступлять тебе навкруги і стиснуть тебе звідусюди. І зрівняють із землею тебе й дітей твоїх, а тобі й не зоставлять каменя на камені за те, бо не зрозумів ти часу відвідин твоїх.

(Дивиться хвилину, встає і відходить).

ЯВА 11.

Входить 1 фарисей

1 фарисей : *(оглядається довкруги й жде)*.

По хвилині входить 2 фарисей.

ЯВА 12.

2 фарисей : *(до першого)*. Немає Юди. Я шукав усюди.

1 фарисей : Пождім на Арона, може він приведе його *(хвилину павза)*.

ЯВА 13.

Входить 3-й фарисей і Юда. Тамті приступають до них

3 фарисей : Домовилися. *(Передає йому мішечок з грішми)*. Ось на тобі 30 срібняків. Коли нам видаш цього обманника? Тільки не в празник, щоб не вчинився заколоту серед народу.

Юда : *(переможно трясучи мішечком і милучись звуком)*. Скажи первосвященикові, що в перший день опрісночний видам вам його.

1 фарисей : Але де? Він завжди йде з юрбою.

Юда : Після пасхи вночі Ісус піде в Гетсиманський Сад молитися. І нікого не буде при Ньому, тільки учні його. Я ждатиму вас при вході до Гетсиманського Саду.

3 фарисей : Добре. Тільки гляди не обманной, бо знаєш, яка за не кара жде тебе...

Юда : *(самовпевнено)*. Ти не знаєш ще Юди з Каріоту.

3 фарисей : Справедливо сказав ти: я щойно тепер його пізнав. *(Хоче виходити, та надумавшись, вертається)*. А скажи, як пізнаємо Його? Адже це буде ніч.

Юда : Цей, до котрого я підійду й поцілую, кажучи: радуйся учителю, – це буде Ісус.

3 фарисей : Ти сказав, Юдо із Каріоту.

(Фарисеї виходять)

ЯВА 14.

Юда сам

Анґел: *(являється праворуч).*

Сатана: *(являється ліворуч).*

Юда: *(милується мішечком і дзенькотить грішми).*

Сатана: Ти довершив великого діла, ти багач і славний.

Юда: *(шепоче відповідаючи).* Я багач. Я можу все. Я можу купити собі невільниць, овець, доми – я можу жити. Я матиму новий хитон, нові постолои. Я багач.

Анґел: Ти запродав невинного, Юдо. Поверни ці гроші, бо вони в крові.

Сатана: Зі срібла можна легко змити кров.

Юда: *(шепоче відповідаючи).* Повернути гроші? Ні, ніколи. *(Притискає їх до грудей).* Щоб я знову був жебраком, щоб я знову скитався із хати до хати, щоб я згідно із Його заповідями, коли мене хто вдарив в одно лице, підставляв друге? Ні! Цього вже не буде. Довго обманював мене, обманець, але врешті прийшов край. Трапила коса на камінь. Я тепер могутий, я тепер сильний – я не Він.

Сатана: Який ти могутий, Юдо. Ти царя видав на суд.

Анґел: Ти зрадив свого вчителя і видав Його на смерть.

Юда: Я не видав Його на смерть. Як суд засудить Його – не моя річ. Він мене обдурив – і за обманство я мав право віддати його судові. Хай суд з ним робить, що хоче, я не суддя.

Сатана: І тому, що ти зробив справедливе діло, ти дістав нагороду.

Анґел: Ти ще можеш поправити свій вчинок, Юдо.

Сатана: Коли хто зробив справедливе діло, то немав що поправляти.

Юда: *(поволі).* Я не маю що поправляти. Моє сумління чисте. *(Грається звуком грошей).* Дзень... Дзень... День...

Анґел: *(закриває очі руками).*

Сатана: *(сміється).* Ха. Ха. Ха. Ха. Ха.

Завіса

ІІІ. КАРТИНА

ТАЙНА ВЕЧЕРЯ

ЯВА 1.

Світлиця. Її докінчують прибирати апостоли Петро й Іван.

Іван: От і все готове. Не знаєш, Петре, чи Юда прийде теж?

Петро: Не знаю, я не бачив його тепер між нами. А чому питаєш?

Іван: Відчувився він од нас чомусь. А хотілося б, щоб в день трапези були коло Спасителя усі ті, що Він їх вибрав,

Петро: Коли не прийде, піди й пошукай його.

Іван: Уже й так пізно, а де ж знайти його?

ЯВА 2.

Входять Яків, Тадей і Симон Кананіт

Яків: Мир вам. Учитель уже йде а з ним і решта.

Іван: Не знаєш, Юда прийде соди? Мабуть, ніхто йому не сказав, що ми сьогодні тут сходимось.

Симон: Я бачив його і сказав йому.

Петро: *(втішився)*. От добре. Буде нас усіх 12. А то Іван боявся, що сьогодні не всі, що їх Учитель покликав, будуть з Ним.

Тадей: Дивний став Юда. Неначе гнівається на Учителя і на нас.

Іван: *(зажурено)*. І я це Петрові сказав.

ЯВА 3.

Входить Юда

Яків: А ось і він. А ми побивалися за тобою.

Юда: За мною? Чому?

Петро: Учитель хоче нас сьогодні бачити всіх 12 біля себе. А ми не знали, де ти є і чи знаєш ти, що ми тут сходимося.

Юда: Мені Симон сказав і я прийшов.

Іван: *(підходить до нього, ніжно)*. Юдо, що журить тебе?

Юда: *(відвертається)*. Нічого не турбує. *(Сердито)*. Чого ви хочете від мене?

Петро: Ти знаєш, як навчає Учитель: любіться й допомагайте собі.

Юда: Нічого мені від вас не треба.

ЯВА 4.

Входять: Дуже сумний Ісус, за Ним Андрій, Филип, Вартоломей, Тома, Матей, Яків II

Ісус: Мир вам!

Петро: Учителю, чому ти такий сумний?

Ісус: Забавав Я їсти з вами цю пасху, перш, ніж прийму муки, кажу бо вам, що відтепер буду споживати її, поки не сповниться в царстві Божім. *(Знімає верхню одіж, бере рушник і підперезується. Наливає води в умивальницю і підходить до Петра)*.

Петро: Господи, Ти обмиваш ноги мої?

Ісус: Що я роблю, ти не знаєш тепер, зрозумієш же опісля.

Петро: Не митимеш ніг моїх по вік.

Ісус: Як не обмию тебе, не матимеш частини зо Мною.

Петро: Господи, не тільки ноги мої, але й руки й голову.

Ісус: Умитому не треба, хіба тільки обмити ноги, бо весь чистий. І ви чисті, та не всі. *(обмиває ноги і обтирає рушником, яким підперезаний)*. *(Підходить до Андрея)*.

Андрій: Обмий мене, Господи, бо вірю, що матиму частину з Тобою.

Ісус: *(обмиває)*. Хто вірує, не буде осуджений, а хто не вірує, той уже осуджений за те, що не ввірував у ім'я Єдинородного Сина Божого. *(Підходить до Якова)*.

Яків: Обмий мене, Господи, щоб тіло моє було чисте, як сніг.

Ісус: Істинно, істинно кажу тобі: Коли хто не родиться з води й Духа, не може ввійти в царство Боже. Роджене з тіла – тіло; а роджене з Духа – дух. *(Підходить до Івана)*.

І в а н : Обмий мене, Господи, бо люблю Тебе.

І с у с : Так бо Бог полюбив світ, що й Сина Свого Єдинородного дав, щоб кожний, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне. *(Підходить до Філіпа)*.

Ф и л и п : Обмий мене, Господи, бо визнаю Тебе.

І с у с : Кожного, хто визнав Мене перед людьми, визнаю і Я його перед Отцем Моїм, що на небі, а хто відречеться Мене перед людьми, й Я відречусь його перед Отцем Моїм Небесним. *(Підходить до Вартоломея)*.

В а р т о л о м е й : Обмий ноги мої, Господи, щоб вони могли піти слідом Твоїм.

І с у с : Коли хто хоче йти вслід за Мною, нехай відречеться себе, візьме свій хрест і йде вслід за Мною. Бо хто б хотів зберегти свою душу, той погубить її; хто ж погубить свою душу Мене ради, той придбає її. *(Підходить до Томи)*.

Т о м а : Обмий мене, Господи, обмий мене вірою своєю.

І с у с : По правді кажу вам, що хто скаже цій горі: двигнись і кинься в море, та й не сумніватиметься у своїм серці, а матиме віру, станеться так, як говорить і буде йому. Тим-то кажу вам: усе, що тільки в молитві просите, віруйте, що одержите й буде вам. *(Підходить до Матея)*.

М а т е й : Обмий мене, Господи, щоб я не провинився перед Тобою.

І с у с : Коли ж провиниться твій брат проти тебе, піди й напімни його між тобою і ним одним. Як послухає тебе, ти придбав свого брата. А як не послухає тебе, візьми із собою ще одного чи двох, щоб устами двох свідків, або трьох ствердилось всяке слово. Коли ж їх не послухає, скажи церкві. А коли церква не послухає, нехай буде тобі як поганин і митар. *(Підходить до Якова II)*.

Я к і в II : Обмий мене, Господи, щоб я був досконалий.

І с у с : Коли хочеш бути досконалий – іди, продай, що маєш і роздай убогим, а матимеш скарб на небі; і йди за Мною. *(Підходить до Тадея)*.

Т а д е й : Обмий мене, Господи, ради імення Свого.

І с у с : І кожний, хто покинув дім, або братів чи сестер, або батька чи матір, або жінку й дітей на землі імення Мого ради, прийме щастя вічне, і багато перших будуть останні, а останні – перші. *(Підходить до Симона)*.

С и м о н : Обмий мене, Господи, як воля Твоя.

І с у с : Хто чинитиме Божу волі, той Мені брат, сестра й Мати. *(Підходить до Юди)*.

Ю д а : *(мовчить. Ісус мовчки обмиває йому ноги й надіває Свою одежу)*.

І с у с : Чи знаєте, що зробив Я вам? Ви звете Мене Вчитель і Господь і добре кажете, бо Я Той і є. То ж коли Я, Господь і Вчитель, умив вам ноги, то й ви повинні один одному вмивати ноги. Приклад бо дав Я вам, щоб, як Я зробив, і ви так творить. Істинно, істинно кажу вам: слуга не більший від свого пана, ані посланець не більший від того, хто його послав. Як не знаєте, то блаженні ви, якщо таке чините.

(Підходить на своє місце за стіл – апостоли займають свої місця).

І коли молитесь, кажіть: Отче наш, що на небесах.

Неха святиться Ім'я Твоє; Нехай прийде царство Твоє;

Нехай буде воля Твоя – як на небі, так і на землі.

Хліб наш щоденний дай нам на кожний день і прости

нам гріхи наші, бо й ми самі прощаєм кожному довжникові нашому;
І не введи нас у спокусу, а визволь нас від лукавого

(Сідає, за ним усі).

Ідїть за Мною і Я зроблю вас ловцями людей. А йдучи, проповідуйте: наблизилось царство небесне. Хворих поздоровляйте, прокажених очищайте, мертвих воскрешуйте й злих духів проганяйте. Дармо прийняли ви, дармо й давайте. Не набирайте ні золота, ні срібла, ні мідяків собі в пояси; ні торби на дорогу, ні дві свити, ні обуви, ні палиці, бо робітник заслуговує на свій прижиток. І як хто вас не прийме й не слухатиме ваших слів, то, виходячи з тієї хати або з того міста, обтрясїть порошок із ніг ваших. Як послав Мене Отець, так і Я посилаю вас. Кому відпустите гріхи, тим відпуститься, а кому задержите, задержаться. Я посилаю вас, як овець між вовків, то ж будьте розумні, як змії, і прості, як голуби. Не про всіх вас кажу: Я знаю, кого вибрав; та щоб справдилось писання: хто їсть зі Мною хліб, підняв на Мене свою п'яту. Тепер кажу вам, перш ніж станеться, щоб, як станеться, ви увірили, що це Я. Направду, направду кажу вам; хто приймає того, кого Я пошлю, той Мене приймає; а хто приймає Мене, приймає і того, хто послав Мене. *(По хвилі, сумно).* Направду, направду кажу вам, що один з вас зрадить Мене.

Апостоли: (один на другого дивляться подивовано).

Петро: Чи то я, Господи?

Яків І: Чи не я?

Филип: Чи не я?

Матей: Чи я, Господи?

Симон: Учителю, чи я?

Петро: *(до Івана, що сидить побіч Ісуса).* Спитайся, хто той, про кого Він говорить?

Іван: *(припадає до грудей Ісуса).* Господи, хто це?

Ісус: Син Чоловічий іде, як написано про Нього; але горе тому чоловікові, через кого Сина Чоловічого видано буде; краще було б не родитися чоловікові тому. Це той, кому Я, вмочивши кусок, подам. *(Вмочивши кусок хліба в сільничку, подає Юді Іскаріотському).*

Юда: Чи не я, Учителю?

Ісус: Ти сказав.

Юда: *(схоплюється і вивертає сільничку й нахиляється через стіл, начеб хотів щось сказати).*

Ісус: *(по хвилі).* Що робиш, роби швидше.

(Юда швидко виходить).

ЯВА 5.

Ісус: Тепер прославився Син Чоловічий і Бог прославився в Ньому. *(Бере хліб, благословить, розломлює і подає Апостолам).* Прийміть, споживайте, це Тіло Моє, що за вас дається. *(Апостоли їдять. Бере чашу, віддає хвалу й подає їм).* Пийте з неї всі, бо це кров Моя Нового завіту, що за многих проливається на відпущення гріхів, – це чинить на спомин про Мене. По правді кажу вам, не питиму вже від плоду виноградного аж до того дня, як нове питиму в царстві Божім. Дітоськи, ще короткий час Я з вами; шукатимете Мене так, як сказав Я жидам: куди Я йду, ви не можете йти – те й вам говорю тепер. Нову заповідь Я даю вам, щоб любили ви один одного. Як Я полюбив вас, щоб і ви любили один одного. Потому й знатимуть усі, що ви Мої учні, як матимете любов між собою.

Петро: Господи, куди йдеш?

Ісус: Куди Я йду, не можеш тепер іти зі Мною. Згодом же підеш за Мною.

Петро: Господи, чому не могу тепер піти з Тобою?

Ісус: Симоне, Симоне. Ось Сатана жадав вас, щоб пересіяти, як пшеницю. Та Я молвився за тебе, щоб не змаліла віра твоя.

Петро: Господи, з Тобою готов я і в темницю, і на смерть іти.

Ісус: Кажу тобі, Петре, – поки півень заспіває, ти тричі відречешся Мене. *(До всіх)*: Нехай не тривожиться ваше серце; віруйте в Бога й в Мене віруйте. У домі Мого Отця осель багато, коли б ні, сказав би вам; бо йду наготовити місце вам. І коли відійду і приготую вам місце, знову прийду та й заберу вас до Себе, щоб де Я і ви там були. А куди Я йду – знаєте і дорогу знаєте.

Томас: Господи, не знаємо, куди йдеш; як же ж можемо знати дорогу?

Ісус: Я дорога, правда й життя. Ніхто не приходить до Отця, як тільки через Мене. Коли б ви знали Мене, то знали б і Мого Отця і віднині знаєте Його й бачили Його.

Філіп: Господи, покажи нам Отця – то й досить нам.

Ісус: Стільки часу Я з вами й не пізнав ти Мене, Филипе? Хто бачив Мене, той бачив і Отця. Як же ж ти кажеш: покажи нам Отця? Хіба не віруєш, що й в Отці, а Отець у Мені? Вірте мені, що Я в Отці, а Отець у Мені; й чого б не просили ви в Отця в ім'я Моє, то сотворю, щоб Отець прославився в Сині. Коли чого просите в ім'я Моє. Я зроблю. Не залишу вас сиротами, прийду до вас. Це не дорго й світ Мене не побачить, ви побачите Мене. Бо Я живу й ви житимете.

Тадей: Господи, що це, що Ти маєш об'явитись нам, а не світові?

Ісус: Як хто любить Мене, слово Моє берегтиме, Мій Отець полюбить його і прийдемо до Нього й оселю сотворимо в Нього. А хто не любить Мене, той не береже Моїх слів. Утішитель же Дух Святий, що його пішле Отець в Моє ім'я, той навчить вас усього й пригадає вам усе, що Я говорив вам. *(Павза)*. Вже не багато говоритиму з вами, йде бо князь світу цього... *(По хвили)*. Перебувайте в Мені й Я в вас. Це Моя заповідь, щоб любили ви один одного, як Я полюбив вас. Більшої від цієї любови ніхто не має, як хто душу свою кладе за своїх друзів. Коли зненавидить вас світ, знайте, що Мене зненавидів раніше ніж вас. Коли б ви були зі світу, то світ своє любив би; а що ви не зі світу, але Я вибрав вас зі світу, тому ненавидить вас світ. Вилучать вас з божниць та настане година, коли кожний, хто вб'є вас, думатиме, що Службу приносить Богу. Направду, направду кажу вам, що плакати будете й ридати, а світ радітиме, ви ж сумні будете, але ваш сум обернеться у радість.

Яків і І: Ось тепер, Господи, відкрито говориш і притчі ніякої не говориш; тепер знаємо, що знаєш усе й не потребуєш, щоб хто питав Тебе. Тому й віруємо, що Ти вийшов від Бога.

Ісус: Тепер віруєте? Ото надходить година, та й уже прийшла, що ви розбіжтесь кожний до свого, а покинете Мене самого; та Я не ваш, бо зі мною Отець. Це сказав Я вам, щоб ви мали спокій у Мені. У світі скарб матимете, та бадьоріться, Я бо переміг світ

(Встає, за Ним усі Апостоли підносять очі до неба).

Отче, прийшла година: прослав свого Сина, щоб і Твій Син прославив Тебе. Як Ти дав Йому владу над усяким тілом, щоб усьому, що Ти дав йому. Він дав життя вічне. Це ж вічне життя, щоб пізнали Тебе, Єдиного Істинного Бога і Того, що Ти послав, Ісуса Христа. Я об'явив ім'я Твоє людям, що Ти дав Мені їх зі світу; Твої вони були, а дав їх Мені й вони

зберегли Твоє Слово. Тепер зрозуміли вони, що все, що тільки Ти дав Мені, проходить від Тебе; бо слова, що Ти дав Мені, я передав їм і вони прийняли й зрозуміли дійсно, що Я вийшов від Тебе й увірували, що Ти післав Мене. Я за них молю, не молю за світ я за тих, що Ти дав Мені – Твої бо вони. І Я вже не на світі, а вони на світі й Я їду до Тебе. Отче Святий, збережи їх у Твоєму імені, тих, що дав Ти Мені їх, щоб вони були одно, як і ми. Коли Я був з ними на світі, то зберігав її у Твоєму імені; і ніхто з них не загинув, тільки Син погібелі, щоб сповнилось писання. Я дав їм Твоє Слово і світ зненавидів їх, бо вони зі світу. Не молю, щоб Ти взяв їх зі світу, але щоб зберіг їх від лукавого. Як Ти послав Мене в світ і Я послав їх у світ і за них Я посвячую Себе, щоб і вони посвячені були правдою. Та не тільки за цих прошу, але й за тих, хто вірують у Мене через їх слово; щоб усі були одно: Яко Ти, Отче, в Мені й Я в Тобі, щоб і вони в нас одно були, щоб увірував світ, що Ти послав Мене і що Ти полюбив їх, як Мене полюбив, Отче, хочу, щоб ті, що Ти дав їх Мені, там Мною були, де Я, щоб виділи славу Мою, бо Ти полюбив Мене перш сотворення світу. І Я об'явив їм Ім'я Твоє і об'являтиму, щоб любов, що Ти нею полюбив Мене, в них була, а Я – в них.

Павза

Завіса

IV. КАРТИНА

В ГЕТСИМАНСЬКОМУ САДІ

ЯВА 1.

Ніч. По хвилі входить Юда з фарисеями й воїнами

Юда: Сюди Він приходить зі своїми учнями і тут нам треба пождати Його. Сховайтесь, поки я вам не дам знаку. *(Усі ховаються)*.

ЯВА 2.

Входить Ісус з Апостолами

Ісус: *(До апостолів)*. Усі ви згрішитесь Мною цієї ночі, бо написано: поражу пастиря і розсиплються вівці. А потім, як воскресну, попереджу вас з Галилеї.

Петро: Хоч усі згрішаться, тільки не я.

Ісус: По правді кажу тобі, що сьогодні, цієї ночі, перше ніж півень заспіває двічі, тричі відречешся Мене.

Петро: Та хоч би мені й умерти з Тобою, не відцуруюся Тебе.

Симон: І я теж, Господи.

Всі: І ми всі.

Ісус: Посидьте тут, поки Я піду там помолитися. *(Апостоли гуртками розсідаються. Ісус з Петром, Яковом і Іваном – відходять трохи далі)*.

Ісус: *(до них)*. Прискорена душа Моя аж до смерти; зостаньтесь тут і чувайте разом зі Мною. *(Відходить трохи далі на гору, падає на коліна)*. Отче Мій! Якщо можливе, нехай мине Мене ця чаша; а проте не як Я хочу, але Ти.

Які в : Спічну трохи, бо щось втомлений я дуже.

Петро : І мене огоргає втома.

Іван : Очі мої злипаються до сну. *(Апостоли засинають)*.

Ісус : *(підводиться, підходить до апостолів. До Петра)*. Так то ні одної години не змогли ви чувати зі Мною?

Петро : *(з просоння)*. Дуже втомлені ми, Господи.

Ісус : Чувайте й моліться, щоб не впасти у спокусу. Дух бадьорий, та тіло немічне. *(Відходить знову на бік і на колінах молиться тихо. Апостоли сплять)*. Отче Мій! Коли не може ця чаша минути Мене, щоб Мені її не пити, нехай буде воля Твоя.

Ангел : *(являється із чашою)*. Отець Наш небесний посилає Тобі для підкріплення чашу оцю. Випий її, бо така є воля Його. І так, як посилає Він її Тобі, бо на смерть і на славу йдеш Ти ради любови до людей, ради гріхів усього світу й ради тих, що не користатимуть з Твого відкуплення, – так і Ти посилатимеш цю чашу всім тим, яких переслідуватимуть, мучитимуть і вбиватимуть із-за імени Твого й із-за слів Твоїх.

Ісус : *(п'є)*.

Ангел : *(забирає чашу й щезає)*.

Ісус : *(встає і підходить до Апостолів)*. Усе ще спите і спочиваєте? *(Знову клякає і тихо молиться. По хвилині)*. Авва, Отче. Тобі все можливо. Тільки ж не чого Я хочу, а чого Ти. *(Встає і підходить до учнів)*. Ви ще далі спите й спочиваєте? *(Здалеку чути кроки воїнів і видно світла смолоскипів)*. Ось наблизилась година і Син Чоловічий видається у руки грішників. Устаньте, ходім. Ось наблизився той, що видає Мене.

ЯВА 3.

Входить Юда, за ним фарисеї, воїни й юрба. Апостоли схоплюються.

Юда : *(підходить до Ісуса і цілує Його)*. Вітай, Учителю!

Ісус : *(з болючим докором)*. Юдо! Нащо ти прийшов? Чи поцілунком зраджуєш Сина Чоловічого? *(Виступає наперед до юрби)*. Кого шукаєте?

Фарисеї : Ісуса Назарянина!

Ісус : Це Я!

(Фарисеї і юрба подаються назад і падають навколішки).

Ісус : Кого шукаєте?

Фарисеї : Ісуса Назарянина!

Ісус : Я сказав вам, що це Я. Коли ж шукаєте Мене, то дайте оцим відійти. *(Показує на Апостолів, які нишком розбігаються)*. Сьогодні на розбійника вийшли ви з мечами та дрючками, щоб узяти Мене, тоді як щоденно сидів Я у храмі, навчаючи, й ви не взяли Мене.

Які в : Господи, чи вдарити нам мечем?

Петро : *(втягає меч і кидається на Малха, той відхиляє голову й меч відтинає вухо)*.

Ісус : Сховай свого меча на своє місце, бо всі, хто беруться за меч, від меча й згинуть. Чи ти думаєш, що Я не можу упросити Мого Отця і Він пішле Мені більш як дванадцять ангельських полків? Та, як справдиться писання, що так статись? *(Підходить до Малха й дотиком руки зіліяє йому вухо)*.

3 фарисеї : *(до слуг)*. Чого ви стали? В'яжіть його!

Іван : *(хоче кинутися до Ісуса)*. Учителю!

Ісус : *(спиняє його рукою і подає руки до ув'язнення)*. Це тепер ваша година й влада темряви.

(Воїни й фарисеї та юрба оточують його й виводять. На сцені залишаються два фарисеї та Юда. Петро, Яків та Іван виходить за Ісусом).

ЯВА 4.

Юда : Як бачите, я додержав обіцянки, хоч ви й не довіряли мені.

Фарисеї : *(до себе)*. Треба би перешукати сад, чи не скрився хто із учнів його там.

Юда : *(підходить до них)*. Будьте спокійні. Як пастиря заберуть, то вівці розбігаються.

Фарисеї : *(відвертаються від нього плечима)*.

Юда : *(здивовано)*. Що ви? Сердитесь на мене?

1 фарисей : Яке тобі діло до нас?

Юда : Невже ви не подякуєте мені за те, що я зробив для вас?!

2 фарисей : За зраду не дякують. За зраду платять, і ми заплатили тобі.

З погордою відходять.

ЯВА 5.

Юда : *(сам, поволі дивиться їм у слід)*. За зраду платять. І ми заплатили тобі. Так. Заплатили. І я багач. Я сильний. Я могучий. *(Витягає мішечок з грішми з-за поясе й легко, ніжно гладить його рукою)*. Дзень! Дзень! Дзень! Зараз почую звук, чарівний оксамитний звук, у порівнянні з яким і ти, Месія з Назарету, ви фарисеї, що дивитесь на мене з погордою, – ви всі ніщо. Ви чуєте цей звук? *(Трусить мішечком. Гроші не видають ніякого звуку)*. Що це? Вони обманули мене, вони вкрали в мене гроші! Ні! Ні, гроші є, є всі, є всі... Мені здавалось... *(Пробує пальцем міць)*. Так., це срібло... *(Б'є монетою об монету, звуку немає ніякого)*. Що це? Це не є срібло. Воно немає звуку! Грабіжники! Злодії! Де мої гроші? *(Вибігає)*.

(Здалеку чутно сміх Сатани. Ха! – Ха! – Ха!)

Завіса

V. КАРТИНА

СУД

Від глядача ліворуч мале підвищення, при якому судить Ісуса Анна; праворуч підвищення, на якому сідає Пилат. Посередині подвір'я горить вогнище, біля якого гріються слуги, між ними Петро.

ЯВА 1.

1 слуга : *(гріється коло вогнища)*. І ще хочеться такому бути пророком?! Бліде воно, сухе, мабуть, навіть і в рот покласти немає що, а тільки говорить і картає і перестерігає. І так чи так піде на смерть. І що Він мав з життя?

2 слуга : О, цей пророк багато доброго зробив. Я знаю це, мені розказували.

Служниця : От плетуть люди. В ніякі чуда вже не вірю.

1 слуга: Я теж. От якби Він зробив таке чудо, щоб, не маючи грошей, можна би все купити, а не працюючи, заробити, тоді б то я навіть в Нього повірив.

ЯВА 2.

Гамір голосів. На сцену вводять Ісуса, за Ним – жиди, довкола воїни не допускають до Нього. 1-ий, 2-й слуги і служниця кидають вогнище й підбігають, щоб побачити Ісуса. Петро біжить за ними, Ісуса ведуть до Анни. Жиди штовхають Його, плюють на Нього.

Жиди: Швидше. Швидше.

Один з юрби: *(плює)*. Загадай Ісусе, хто на Тебе плюнув? Ти ж знаєш усе.

Похід спиняється перед підвищенням у Анни.

Петро: *(хоче бачити краще й штовхає служницю)*.

Служниця: Що, ти не бачиш, що я тут стою? *(Обачно дивиться на нього)*. Чи не був ти з Ісусом Галилейським?

Петро: *(знижує плечима)*. Не знаю, про що ти говориш, бо не бачив я ніколи цього чоловіка.

(Відступає до вогнища й гріється при ньому).

ЯВА 3.

На підвищення входить первосвященик Анна в оточенні ради священників

Анна: *(дивиться на Ісуса)*. Невже це Він зве Себе Сином Божим?

1 фарисей: Анна, Він не тільки зве Себе Сином Божим, Він не тільки хулить, але й говорив, що може зруйнувати Храм Божий і за три дні збудувати його.

2 фарисей: Він бунтував народ проти нас, плумився і насміхався з Мойсеєвого закону.

3 фарисей: Себе звав Царем, а нас священників – родом гадючим, кодлом зміїним.

4 фарисей: Він обманював нас, кажучи, що всі пророки вказували на Нього й що Він більший від Мойсея.

Анна: Нічого не відповідаєш на те, що ті на Тебе свідчать?

Ісус: *(Мовчить)*.

Анна: *(Підступає)*. Скажи, правда те, що вони на Тебе свідчать?

Ісус: Я чесно й одверто говорив світові. Я постійно навчав у божницях і в храмі, куди сходяться жиди, а потай не говорив я нічого. Чого питаєш Мене? Поспитай тих, що чули, що Я говорив.

Один з орби: *(б'є Його в лице)*. Як Ти відповідаєш первосвященикові?

Ісус: Коли Я сказав зле, так свідчи, що зле; а коли добре, за що Мене б'єш?

Юрба: *(до Анни)*. Засуди Його, засуди.

Анна: *(хвилинку радиться тихо з радою)*.

Один з юрби: *(підходить до вогню і показує на Петра)*. І цей був з Ісусом з Назарету. Твоя мова зраджує тебе.

Петро: Клянуся, що не знаю цього чоловіка.

Анна: *(до Ісуса)*. Заклинаю Тебе Богом живим, скажи нам, чи Ти Христос – Син Божий?

Ісус: Ти сказав. Але скажу вам: відтепер побачите Сина Чоловічого, що сидітиме праворуч Всемогучого і проходячого на хмарах небесних.

Анна: *(роздирає одіж свою)*. Він сказав хулу. Яких ще треба свідків? Ось тепер ви чули його хулу. Як вам здається?

Усі: Повинен умерти! Повинен умерти!

Анна: *(до воїнів і фарисеїв)*. Відведіть його на суд до первосвященника Каяфи.

Один з юрби: *(б'є Ісуса по лиці)*. Пророкуй нам, Христе, хто Тебе вдарив.

Жінка: *(плює на Нього)*. Спаси мене, Сине Божий, спаси мене.

2-й з юрби: Гей, Христе, а чому не заступиться за Тебе Твій Отець Небесний?

Малх: *(розганяє юрбу)*. Відведіть Його до первосвященника Каяфи. *(До Петра)*. Чи ж не я бачив тебе з Ним у саді?

Петро: Я не бачив ніколи нього чоловіка, я не знаю Його. *(Ісуса виводять. Піє півень. Ісус хвилину здержується і бочно глядить на Петра. Петро закриває обличчя руками й плачучи повторяє)*. Господи, прости мені грішному, Господи, прости мені. *(Виходить)*.

ЯВА 4.

Два фарисеї йдуть до дверей, що ведуть на літостратон, перед якими стоїть римський воїн.

Фарисей: Скажи намісникові, що зараз приведуть до нього бунтівника на суд.

Воїн: *(з легкою погордою)*. Ввійдіть і скажіть йому.

2 фарисей: Нам не вільно туди входити, щоб не осквернитися, бо сьогодні в нас Пасха.

Воїн: *(знижує плечами)*. Не моє діло.

1 фарисей: *(остро)*. Ти знаєш, що за непослух владі карають.

Воїн: *(з погордою)*. Для мене влада гегемон, не ви, що розпинаєте й каменуете своїх пророків...

Фарисеї: *(відступають, між собою)*. Невже й він повірив у Христа. Весь світ іде за ним... Він вмерти мусить... *(Підходять до вогнища, розмовляючи щось нишком зі слугами)*.

ЯВА 5.

Входить патрицій – слуги відходять, один – в одну, другий – в іншу сторону.

1 фарисей: Вітай нас. Прохання маємо до тебе.

Патрицій: *(недбало)*. Що там?

1 фарисей: Повідоми, будь ласка, нашого намісника, що зараз до нього приведуть бунтівника на суд.

Патрицій: Бунтівника? Проти кого він бунтує?

2 фарисей: *(нідlessly)*. Проти цісаря нашого, Тиберія.

Патрицій: *(здивовано)*. Он як. А я про нього не чув ще. Як звуть його?

1 фарисей: Ісус із Назарету.

Патрицій: *(задумується)*. Ісус із Назарету... Невже це той пророк, що мертвих воскресшає і прокажених ізціляє?

Фарисей: Ти сказав.

Патрицій: Я не чув, щоб він проти цісаря народ бунтував... Невже ви певні в цьому?

1 фарисей: Ми певно знаємо. Ми слухали Його.

Патрицій: Ну, гаразд. Ви приведіть Його, а ми розсудимо цю справу вже як слід.

(Йде до дверей, що ведуть на літостратон).

ЯВА 6.

2 ф а р и с е й : Нам свідків треба, бо інакше Його не засудять,

1 ф а р и с е й : Спокійний будь. Свідки вже є.

(Здалеку наближається гамір, оклики: На смерть Його! На смерть!).

ЯВА 7.

Вводять Ісуса – юрба, воїни. Усі спиняються перед літостратоном. На літостратон виходить Пилат, за ним патрицій.

Ю р б а : *(кричить)*. Покарай Його! Засуди! На смерть Його! Геть з фальшивим про роком!

П и л а т : *(підносить руку, юрба заспокоюється)*. Яку вину приносите на цього чоловіка?

1 ф а р и с е й : Якби Він не був лиходій, не видавали б ми Його тобі.

П и л а т : *(до фарисеїв)*. Візьміть Його ви, та й судіть за вашим законом.

2 ф а р и с е й : Нам не дозволено вбивати нікого.

П и л а т : *(до Ісуса)*. Чи Ти цар жидівський?

І с у с : Від себе ти це говориш, чи інші тобі сказали про Мене?

П и л а т : *(з погордою)*. Хіба я жидовин? Нарід Твій і первосвященики видали Тебе мені; що Ти вчинив?

І с у с : Царство Моє не від цього світу; коли б від цього світу було Моє царство, Мої слуги воювали б, щоб не видано Мене жидам; тільки ж Моє царство не звідсіля.

П и л а т : То Ти цар?

І с у с : Сам Ти кажеш, що Я цар. Я на це родився і на це прийшов на світ, щоб засвідчити про правду; кожний хто від правди, слухає Мого голосу,

П и л а т : Що то правда! *(Звертається до жидів)*. Ніякої вини я не нахожжу в Ньому.

Ф а р и с е ї : Як не знаходиш? Він людей бунтував проти цісаря. Він наказував податки не платити. Він казав, що Єрусалим зруйнує так, що камінь на камені не залишиться, Він Сам каже, що Він цар.

П и л а т : *(утихомирює рукою юрбу. До Ісуса)*. Нічого не відповідаєш? Бач, скільки Тебе звинувачують.

І с у с : *(мовчить)*.

П и л а т : Є у вас звичай, щоб одного із злочинців я відпустив на Свято Пасхи. Кого хочете, щоб я відпустив вам, – розбійника Варавву чи Ісуса, що його звать Христом?

Г о л о с и : Варавву відпусти, Варавву.

П и л а т : Ви привели до мене цього чоловіка, що ніби бунтує народ; ось я при вас розпитував Його – й не найшов у цьому чоловікові ні одної провини такої, про що ви оскаржуєте. Також Ірод ні, бо він відіслав Його нам; ось нічого достойного смерті Він не вчинив. Отож я покараю й відпущу Його. *(До воїнів)*. Відведіть Його.

(Ісуса виводять, юрба лишається).

ЯВА 8.

Юрба: Розіпни, розіпни Його!

Первосвященик: *(підступає до Пилата)*. Пилате, робиш заколот. Вволи волю народу, бо дійде до відкритого бунту.

Пилат: *(здивовано)*. Яке ж зло вчинив Він їм? Я нічого гідного смерті не найшов у Нього. Отож, покаравши, відпущу Його.

Первосвященик: Ти не смієш Його відпустити. Він бунтував проти цісаря.

ЯВА 9.

Входить швидко Сабіна, дружина Пилата

Сабіна: *(до юрби)*. Пустіть мене до Пилата, пустіть мене.

Юрба: *(кричить)*. На смерть фальшивого пророка. Розіпни Його. Варавву хочемо, Варавву.

Сабіна: *(проштовхується до Пилата)*. Я жінка Пилата, пустіть мене.

Патрицій: *(сходить з літостратону й помагає Сабіні ввійти на сходи)*.

Пилат: *(побачивши її)*. Що сталося, Сабіно?

Сабіна: *(задихано й схвильовано)*. Пилате, нічого не чини праведникові тому.

Пилат: *(гамує злість)*. Невже й тебе одурманили жиди?

Сабіна: Пилате, я багато терпіла сьогодні у сні за Нього. Якщо видаш присуд, нещастя жде всіх нас.

Пилат: Сабіно, відколи це дружини римських патриціїв у сні бояться жидівських пророків? Заспокойся і йди. Тут не місце тобі. *(До патриція)*. Лівіє, відведи, будь ласка, мою дружину додому.

(Патрицій виводить Сабіну).

ЯВА 10.

Юрба: Видай нам Ісуса з Назарету.

Пилат: *(дає знак привести Ісуса)*.

ЯВА 11.

Воїни приводять Ісуса в багрянлиці й терновому вінку, обличчя в крові, тростина замість скипетра в руках.

Палат: *(показує на Нього)*. Це чоловік.

Юрба: Розіпни, розіпни Його!

Жінка: *(вирвавши Йому тростину з рук, б'є Ісуса по голові)*. Радуйся, царю юдейський.

Мужчина: *(клякає перед Ісусом)*. Спаси мене, царю, спаси мене!

Інші: *(б'ють Ісуса по обличчі)*.

Пилат: Що ж робити мені з тим, що Його ви називаєте царем юдейським?

Юрба: Розіпни Його.

Пилат: Візьміть ви Його й розіпніть, бо я не нахожу в Ньому вини.

Фарисей: Ми маємо закон і по нашому закону Він повинен умерти, бо зробив Себе Сином Божим.

П и л а т : *(з легким страхом. До Ісуса)*. Звідкіля Ти?

Ісус: *(мовчить)*.

П и л а т : До мене не говориш? Хіба не знаєш, що маю владу розпі'яти Тебе і владу маю відпустити Тебе?

Ісус: Не мав би ти ніякої влади наді Мною, коли б не дано тобі звиш; тим-то, хто видав Мене тобі, більший гріх має.

П и л а т : *(не знає, як рішити)*.

Ф а р и с е ї : Коли його відпустиш, то ти не друг цісареві. Всякий, хто себе робить царем, противиться цісареві.

П и л а т : Це Ваш цар.

Ю р б а : Геть з ним. Розіпни Його.

П и л а т : Царя вашого розіпну?

Ф а р и с е ї : Не маємо царя, тільки цісаря.

П и л а т : *(дає знак воїнові й той приносить мідницю води. Він мие руки)*. Я не винен у крові праведника цього, самі побачите.

Ю р б а : Кров Його на нас. І на дітей наших.

П и л а т : *(дає дозвіл рукою)*.

Ю р б а : *(кричить)*. На хрест Його! На Голготу! На Голготу!

З а в і с а

VI. КАРТИНА

ХРЕСНА ДОРОГА

ЯВА 1.

Шлях на Голготу, який піднімається щораз вище. Недалеко шляху кілька великих каменів – на одному з них згодом сідає Юда. Ліворуч і праворуч кущі. За ними з'являються Ангел і Сатана. На схилі стійка воїнів римських. Вони пильнують дорогу, кудю нестиме хрест Ісус. Входить патрицій.

П а т р и ц і ї : *(до воїнів)*. Нікого не пускати до середини й нікого зі середини. Як похід мине, підете за ним на гру.

І в о ї н : Ти сказав.

ЯВА 2.

Чути накази воїнів

Г о л о с и : Швидше, швидше.

Входить похід, на чолі кілька воїнів і сотник. Ісус у терновіму вінці й в білому хитоні несе хрест. За ним ідуть жінки, Матір Його, Марія Клеопова, Марія-Магдалина, апостол Іван та інші. Побіч на сцену входить гурт жінок, між ними Вероніка, жиди, фарисеї та інші.

Ісус: *(хитається під хрестом)*.

Ж і н к и : *(до воїнів)*. Допоможіть Йому, допоможіть. *(Плачуть)*.

О д и н з в о ї н і в : *(б'є Його бичем)*. Не вдавай безсилового. Коли Ти цар, то мусиш мати силу.

Ісус: *(падає під хрестом. Дехто з юрби кидається допомогти. Воїни загороджують руками).* Не вільно?

Фарисей: *(між собою).* Інших спасав, нехай спасе й Себе, коли Він Христос, вибранець Божий.

Ісус: *(силкується встати й піднести хрест, але надаремно).*

Вероніка: *(продирається до Ісуса).* Учителю! Дозволь обтерти обличчя Твоє.

Ісус: *(підводить голову, вона прикладає платок і коли знімає платок, на ньому образ обличчя Ісуса).*

Вероніка: *(тулить платок до уст).* Христе, мій Христе.

Патрицій: *(оглядається на всі сторони, кого б взяти до помочі. З другого боку сцени надходить Симон із Кирени з лопатою і граблями).*

ЯВА 3.

Патрицій: *(махає до його рукою).* Гей, ти. Як звать тебе?

Симон: Симон із Кирени.

Патрицій: Куди ти йдеш?

Симон: З поля, до дому йду.

Патрицій: *(показує на Ісуса).* Допоможи-но Тому занести хрест на лобне місце. За труд заплатимо тобі.

Симон: *(дивиться на Ісуса, кладе знаряддя побіч одного з каменів і йде до Ісуса).* Не треба мені платити. *(Бере хрест і несе, за ним Ісус і решта проходять сценою).*

ЯВА 4.

1 воїн: *(до 2-го).* Ти залишись тут хвилину, я піду на гору й вернуся назад. А ти нікого не пускай.

2 воїн: Ти сказав *(стає посередині шляху й спостерігає за походом).*

ЯВА 5.

Входить Юда, спустошений, неначе в гарячці, руки дрижать, щохвилини оглядається назад, наче хтось його переслідує.

Юда: *(до воїнів, шепотом).* Пішли уже, всі пішли?

2 воїн: Егеж. Ти хочеш теж туди?

Юда: *(здрігається немов від голоду).* Ні! Ні! Ні! Ні!

2 воїн: Ти хворий. Холодно тобі?

Юда: І холодно і гаряче. І душить щось у горлі. І темінь *(показує руками),* ніч довкруг мене. А в цій ночі щось ворушиться і кличе й давить мене. *(Закриває очі рукою, стогне).* А-а-а...

2 воїн: Чи біс не навістив тебе припадком?

Юда: *(дивиться в дну точку незворушно, по хвилині).* Не знаю... Може...

2 воїн: А шкода, що ти раніше не прийшов. Цей, що Його повели на хрест, то, кажуть, Він бісів виганяв.

Юда: *(закриває вуха руками й втікає наперед сцени).* Мовчи. Мовчи.

2 воїн: *(зчудовано).* Ні, таки ти біснுவатий.

Ю да : *(по хвилині сідає на камінь, дивиться у безвість і, не оглядаючись на воїна, говорить)*. Ти бачив Його?

Воїн : Кого?

Ю да : *(здушеним шепотом, крізь стиснене горло)*. Того, кого повели розпинати.

Воїн : Та там їх трьох розіп'яли.

Ю да : Про-ро-ка.

Воїн : Бачив. Та Він не виглядав на бунтаря.

Ю да : Не виглядав...

Воїн : Всі кажуть: Він – Син Божий...

Ю да : *(стискає долонями скроні)*. Син Божий...

ЯВА 6.

Надходять три воїни з одежею Ісуса

Воїн : *(ділить)*. Ділимо на чотирьох. Ось тобі, тобі, тобі й мені. Залишається ще хитон.

Воїн : *(придивляється до нього)*. Він не шитий, а весь від верху тканий. Шкода дерти його.

Воїн : Не будемо дерти його, а киньмо жереб на нього. Кому припаде.

Воїн : Згода.

Кидають жереб.

Воїн : *(скрикує)*. Мені!

Воїн : Ходіть уже. І так немає нам тут чого ждати. *(Беруть кожний з них одіж і відходять)*.

ЯВА 7.

Юда сам. Сидить на камені й вдивляється непритомно в далечінь. Здалеку чути сміх фарисеїв. Юда підводиться і йде їм назустріч. Входить два фарисеї сміючись.

Фарисей : І навіть Йому Його Отець не поміг.

Фарисей : А я казав тобі, спокійний будь. Ми переможемо.

Ю да : *(заступає їм дорогу)*.

Фарисей : *(гостро)*. Чого хочеш? *(Обидва відступають від Юди)*.

Ю да : *(витягає мішечок з грошми)*. Я згрішив, видавши кров неповинну. Ось вам ваші гроші. Заберіть собі їх. *(Кидає їм під ноги гроші, вони з дзенькотом падають. Відвертається від них і знову сідає на камінь)*.

Фарисей : А нам що до того? Дивись сам.

Фарисей : *(піднімає гроші)*. Не годиться класти їх у скарбону, бо то ціна крові.

Фарисей : Купимо за них гончарове поле, на похоронення чужинців. *(Кидають оком на Юду й швидко відходять)*.

Ю да : *(сидить мовчки на камені і вдивляється в далечінь)*.

ЯВА 8.

Нагло темніє зовсім, чути пронизливий підземний гуркіт. Здалеку лунають крики: «Рятуйте! Втікаймо!» Через сцену пробігають мужчини, жінки, воїни – чути крики: «Земля розкололася – мертві з гробу встають!»

Симон з Кирени: *(задиханий падає на сцену й затримується)*. Воістину. Це був Син Божий... *(Шукає свого знаряддя)*.

Юда: *(стогне)*. А-а-а. Син Божий. *(Стискає руками скроні)*.

Симон: *(налякано)*. Хто тут?

Юда: Не наближайся.

Симон: *(відступає кілька кроків)*. Ти прокажений?

Юда: *(глухо)*. Я – проклятий!

Симон: *(підступає ближче)*. Хто ти?

Юда: *(глухо)*. Я Юда із Каріоту.

Симон: *(тихо)*. Ти Юда із Каріоту... Ти Сина Божого продав?

Юда: *(тихо)*. Так... Я...

Симон: *(оглядається. В червоному зареві на горі видно три хрести. Він довго дивиться на них. Кладе своє знаряддя і сідає побіч)*. Я ніс Його хрест. Але для мене чомусь цей хрест був легкий, як серце. І я постановив, що від цієї хвилини я допомагатиму всім нести їхні хрести. Так люблю й радісно потім на серці... І почуваюся такий щасливий...

Юда: Мойого хреста ти не удвигнеш...

Симон: *(усміхається)*. Чому ні? Я сильний *(лагідно)*. Скажи, чим тобі допомогти?

Юда: *(не вірить)*. Ти хочеш мені допомогти?

Симон: *(безпосередньо)*. Чому ж би ні? Та ж ти людина.

Юда: *(затуляє обличчя руками, кризь плач)*. Я – проклятий, я – проклятий. *(По хвилині до Симона)*. Іди звідсіль. Облиш мене самого, іди звідсіль.

Симон: *(безпосередньо)*. А я хотів би так тобі допомогти... *(Тихо)*. Бо я ніс хрест Його.

Юда: Іди звідсіль, іди. Мені ніхто вже не допоможе.

Симон: *(бере своє знаряддя)*. Як хочеш, щоб я пішов, то я піду,

Юда: *(тихо)*. Іди. Іди.

Симон: *(дивиться на Юду, на хрести в червоній заграві, ще раз на Юду, неначе хоче щось сказати й без слова відходить)*.

ЯВА 9.

Юда сам. Хвилину сидить на камені нерухомо, врешті, немов зважившись на щось, встає, ліворуч і праворуч являються Ангел і Сатана:

Ангел: Юдо, вір у милосердя Боже й покайся.

Юда: Для мене вже немає каяття.

Сатана: Не вір, що Бог міг простити тобі зраду й видачу на смерть Свого Єдиного Сина.

Юда: Не вірю.

Ангел: Юдо, вір, а він простить тобі. Іди на Голготу, припади до хреста, проси помилування. Він простить.

Сатана: Ніколи не простить, навіть не пробуй, Юдо.

Юда: Для мене немає вже рятунку.

Ангел: Є рятунок. Якщо впадеш у відчай – згинеш. Якщо покаєшся – житимеш. Немає такого гріха на світі, Юдо, якого би Бог тому, що щиро кається, не простив.

Сатана : Я маю для тебе рятунок, Юдо. Ходи ближче.

Юда : *(мимоволі підступає)*.

Сатана : *(кидає йому петлю)*. Повіся!

Юда : *(ловить петлю, дивиться на неї, зашморгує собі на шию і мовчки виходить)*.

Ангел і Сатана : *(щезають)*.

Голос Ангела : Юдо, покайся і твоє є царство небесне.

Голос Сатани : Юдо, твоє є царство тьми.

Завіса

VII. КАРТИНА

ВОСКРЕСІННЯ

ЯВА 1.

Сходить сонце. Камінь з гробу відсунутий, лежить побіч. Перед гробом покладані в неладі списи, щити й шоломи воїнів, які втекли. Входить Марія з Магдалі з миром і олійками.

Марія : *(бачить це все, підходить до гробу, заглядає до середини здалека)*. Що це? Узяли тіло Господа. *(Кидає мир і олійки побіч і вибігає)*.

ЯВА 2.

По хвилині вбігають Петро і Іван. Першим вбігає Іван, стає перед гробом і дивиться. Другим засапаний вбігає Петро.

Іван : *(обертається до Петра)*. Правду сказала Марія з Магдалі. Немає тіла Господа Нашого.

Петро : Я гляну в гріб.

Іван : *(показує на списи й шоломи)*. І воїни чомусь залишили свої речі так в неладі, немов втікали...

Петро : *(входить до гробу й по хвиллі виходить, тримаючи в руках старанно зложеної покрівці й хустку на голову)*. Глянь, невже насильно чи потайно могли забрати тіло Вчителя, коли це все в такому гарно зложеному порядку?

Іван : *(ловить Петра за руку)*. Петре, невже Христос Воскрес із мертвих?

Петро : *(швидко складає речі назад до гробу)*. Ходім до братів наших, розкажемо їм усе. *(Вибігають)*.

ЯВА 3.

Хвилину сцена порожня. Входять мироносиці, Марія Яковова й Саломія, веде їх Марія Магдалина.

Марія Магдалина : Бачите? Узяли Господа з гробу й не знаємо, де поклали Його. Усі : *(клякають перед гробом і схиляють голови)*.

Марія Магдалина : *(плачучи)*. Взяли Господа Мого й не знаю, де положили Його. *(Припадає обличчям до гробу)*.

ЯВА 4.

Ісус: *(з ранами на руках з'являється побіч гробу й рівночасно Ангел в ясному сяйві являється у вході до гробу. Мирносиці не підводять голів). (До Марії). Жінко, чого плачеш? Кого шукаєш?*

Марія: *(не підводить голови). Пане, коли ти виніс Його, скажи мені, куди ти Його поклав, і я візьму Його.*

Ісус: Маріє!

Марія: *(підводить голову й скрикує). Раввуні!*

Ісус: Не затримуй Мене. Я ще не відійшов до Мого Отця, а йди до братів Моїх і скажи їм: іду до Отця Мого й Отця Вашого, Бога Мого й Бога вашого.

(Зникає).

ЯВА 5.

Ангел: Не бійтеся. Ви шукаєте Ісуса Назарянина розіп'ятого. Чого шукаєте живого між мертвими. Він Воскрес, Його нема тут. Ось місце, де поклали Його. Пригадай собі, як Він вам говорив, коли був ще в Галилеї, кажучи: що Син Божий мусить бути виданий у руки людей грішників і бути розіп'ятим і третього дня Воскреснути. Підійдіть, погляньте на місце, де лежав Господь. І йдіть швидко й скажіть Його учням і Петрові, що Він Воскрес із мертвих і ось попередить вас у Галилеї, там Його побачите. Ось я вам сказав.

Мирносиці: Христос Воскрес! Христос Воскрес!

Завіса

СЕСТРА ВОРОТАРКА

*Релігійно-побутова драма на чотири дії
з прологом на основі середньовічної легенди*

Місце дії:

Пролог і IV дія – в монастирській каплиці

I дія – в монастирській школі

II дія – в помешканні Степана

III дія – в парохіальній канцелярії

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Сестра Марія

Ігумен

Огородник

Степан

Адвокат

Труцький

Оксаночка

Зіна

Секретарка

Парох

Сотрудник

Перша жінка

Друга жінка

Третя жінка

Перший чоловік

Другий чоловік

ПРОЛОГ

Монастирська каплиця. Вдалині хор черниць завершує вечірню і чути пісню «За всіх молимося Благая». Праворуч вітвар із запрестольним образом Богоматері, біля якого світяться свічі і червона лампадка. По хвилині входить огородник. Він – каліка, на милицях, одне око заплющене, вухо надірване і від вибуху пошрамоване, неначе віспою вкрите обличчя. Стає перед престолом, якусь мить слухає спів і, зауважуючи, що килим перед вітварем загнений, розправляє його, також поправляє щось біля свічок, уважно роззираючись довкруг, чи ще б щось не поправити, відтак стає перед престолом і, схиливши голову, в задумі молиться.

ПАВЗА

Через якийсь час відходить у глиб сцени. Спів стихає. За хвилину парами через сцену переходять черниці із запаленими свічками в руках. В останній парі йде сестра-воротарка Марія. Переходячи через сцену, вона ледь затримується, зиркає на образ Пречистої, уповільнює крок та, врешті, йде далі і разом з усіма виходить зі сцени. Але по короткій хвилі повертається назад і начеб у якомусь ваганні припадає до престолу, перед образом Пречистої.

ПАВЗА

Годинник з монастирської вежі б'є поволі 10 разів. Сестра Марія на звук годинника підводиться, відпинає від пояса монастирські ключі, ступає на підвищення престолу, кладе ключі перед образом пречистої і, непомітно оглядаючись, швидко виходить.

ПАВЗА

З глибини сцени наближається огородник і підходить до престолу. Здивований бере ключі, оглядає їх і кладе назад. Гасить свічі, залишаючи лише червону лампадку, покланяється їй, шкутильгаючи, виходить.

ЗАВІСА

І. ДІЯ

Шкільна зала. Захід сонця. За сценою чути гамір дитячих голосів, потім руханкові вправи: «раз-два-три» й пісню до вправ. На сцені мати ігуменія і сестра Марія.

ЯВА І.

Ігуменія: Це не тільки я зауважила, сестро Маріє. І сестра Варвара, і сестра Ігнатія та інші сестри вже звертали мені увагу, що ви наче б не ті стали. Ви розсіюєтесь, занедбуєтесь і все робите ніби під якимось примусом. Правда, ви проходите тепер час проби, але ваша дотеперішня поведінка була такою зразковою, що я вповні вам довіряла, призначаючи вас навіть воротаркою нашої обителі. Скажіть, будь ласка, що з вами? Ми всі спільно стараємося якось вам допомогти. Я зараз навіть зачала молитви за вас. Ми все зробимо, щоб ви були й далі нашою доброю сестрою Марією, бо ми всі вас дуже любимо.

Марія: *(ось-ось хотіла щось сказати, але перемогла себе)*. Ні, прошу матері ігумені... мені нічого... справді нічого... Тільки... я так не хотіла б ні матері ігумені, ні нікому із сестер зробити прикрости...

Ігуменія: Прикрости? А чому би ви мали нам зробити якусь прикрість чи кривду, Боже хорони! Що ви, сестро Маріє! Може, дехто з нас, надто тепер, коли ви ще як слід не познайомилися з нашим життям, куди ви ввійшли, не сприймав вас повністю, не проникав у всю вашу істоту. Може, кажу, дехто з нас нині мимоволі зробить вам кривду, вразить вас

якимось необачним слівцем... але, самі знаєте, що зараз вас перепросять, зараз прохають у вас прощення, хоч і не зумисне це вчинено... (*Обіймає її легко*). Треба мати до нас довір'я, сестро Маріє, повне довір'я і не слухати того, хто щось про нас розповідає...

Марія: (*здивовано*). Про вас, мати ігумене? Ні! Рішуче ні!

Ігуменя: (*лагідно*). І про мене, і про нас усіх, і про наше життя в монастирі. Та хай їм Бог простить, так як я їм прощаю і як ми всі їм прощаємо. І ви нам простить, сестро Маріє, якщо ви з приводу котроїсь з нас маєте прикрости... Добре? Але... (*суворо*) коли ви не поправитесь, коли не схочете запанувати над собою, то тоді, сестро Маріє, я мусітиму відібрати у вас ключі від нашої обителі й призначити воротаркою когось іншого...

Марія: (*налякано*). Ні! Ні! Прошу матері ігумені, ні!.. Я... я... поправлюся. Так, я поправлюся...

Ігуменя: Дивіться, сестро Маріє! Порадьтеся нашого отця-сповідника, розкажіть йому все, що маєте на серці, а що найважливіше і найуспішніше, віддайте свою журбу в руки нашої заступниці, Пречистої Богоматері. Бо не було ще випадку, щоб мати Божа не допомгла тій людині, яка просить у Неї помочі.

Марія: (*тихо*). Так...

Ігуменя: Думаю, сестро Маріє, що з цього приводу не повинно бути більше у нас розмов. Добре? Обіцяєте мені?

Марія: (*тихо*). Обіцяю...

Ігуменя: (*усміхається*). Ну, то гарно. Сьогодні день прийому. Може, дехто з батьків приїде до вас розвідати про свою дитину. Постарайтеся дати вичерпні відповіді й будьте терпеливі. Навіть дуже терпеливі. До батьків треба часом більше терпеливості, як до дітей... (*Виходить*).

ЯВА II.

Темніє. Марія сама, старається запанувати над собою, кілька разів ходить по кімнаті, врешті, сідає за катедру і починає переглядати каталог. Входить огородник.

ЯВА III.

Марія – огородник.

Огородник: (*з мітлою і смітьяркою; побачив Марію, стає на порозі*). О, я перепрошую, дуже перепрошую сестру. Я не знав, що сестра ще тут і хотів зробити порядок... (*таємниче усміхається і кладе смітьярку та мітлу на кульпін*). Але я маю щось для сестри, я це приніс таємно, ніхто ще цього не бачив... перший цвіт... (*Витягає з-за блузки галузку бузку й подає його сестрі*).

Марія: Бузок!..

Огородник: Сьогодні досвіта зацвів, один кущ тільки. А я зразу подумав: сестрі Марії принесу, бо у сестри Марії... (*вагається і вмовкає*).

Марія: (*з бузком у руці дивиться пильно на нього*).

Огородник: (*тихо*). Вибачте, простіть...

Марія: (*рівно і м'яко*). Дякую вам, пане хорунжий...

Огородник: (*здрігається*). Не кажіть так, сестро Маріє. Не треба (*оглядається*). Ніхто не знає, ким я був колись, тільки ви це знаєте. Тільки ви, і не треба, щоб хтось інший знав. Не треба, прошу вас.

Марія: *(підводиться, підходить до шафки, витягає флякон, кладе в нього галузку і сідає знову за катедру)*. Ви ним були і ви ним є тепер...

Огородник: *(нервово)*. О, ні, ні, ні. Що минуло, те й загуло. А тепер я... я... страховище природи... мене всі лякаються, діти переді мною розбігаються.

Марія: *(усміхається лагідно)*. Діти дурненькі, нерозумні, але якби ви їм розповіли про війну, про ваші бої, про вибух шрапнелі і як мати Божа рятувала вас від смерти...

Огородник: *(нервово)*. Не треба, не треба... *(по хвилині, наче набрався відваги)*. Бо треба вам знати, сестро Маріє, ще одну таємницю, і то велику таємницю...

Марія: *(цікаво)*. Яку?

Огородник: *(вертається, бере мітлу та смітьярку і старається стати струнко)*. Дозвольте представитися: посмітюх!

Марія: *(починає сміятися, чути сильний стукіт у двері, огородник швидко відходить у кут)*. Прошу!

ЯВА ІІІ.

Ті ж і Труцький

Труцький: *(підходить до сестри Марії, яка встала)*. То ви, мабуть, учителька будете?

Марія: Ні, я не буду вчителька, я є учителька!

Труцький: Нічого! Значить, я сюди зайшов, щоб мою Оксану відвезти.

Марія: Як ваше прізвище?

Труцький: А яке вам діло до мого прізвища?

Марія: *(усміхається)*. Зовсім просто: у нашій школі є кільканадцять дівчаток, що мають ім'я Оксана, а в моєму класі є сім Оксанок...

Труцький: Ага! Ну, то мене зовуть Труцький, інженер Труцький...

Марія: Прошу дуже, зараз вам приведу Оксанку, хвилинку прошу почекати, діти бавляться в саду *(хоче йти)*.

Труцький: Зараз, чекайте, нам треба поговорити...

Марія: *(спиняється)*. Прошу, слухаю.

Труцький: Бачите, я невдоволений вашим навчанням...

Марія: Чому?

Труцький: Просто так, невдоволений. Ви скажіть, на кого ви орієнтуєте мою доньку?

Марія: На добру жінку-громадянку, патріотку, гарну матір...

Труцький: *(перебиває)*. Заждіть, заждіть!.. Це не те, бо, одверто кажучи, ви орієнтуєте Оксанку на черницю!.. От що! Правда?

Марія: Ні, це неправда...

Труцький: Що ви говорите? Та ж дитина тільки й молиться та молиться, життя святих читає, чорт його батька знає, що таке! Кажу ж їй: іди, Оксанко, перейдися, не сиди так над книжкою, а вона: не можу, батеньку, я лекції ще не проробила. Ну, гаразд, кажу їй: Оксаночко, ти вже вивчила лекції, ходи до кіна з нами, а вона знову: не можу, я ще вервиці не змовила... Ну, скажіть, через це ваше навчання з дитиною ні до кіна, ні куди-небудь інде піти не можна. Скажіть же ж, ради Бога, що воно таке? А ви кажете: добре навчання!

Марія: Молитви ніколи не є забагато, а, врешті, пане інженере...

Т р у ц ь к и й : Я розумію прекрасно, розумію все добре, тільки прохаю вас, поменше. Моя няня була теж дуже побожна, о, дуже, але бачите, я ченцем не став, слава Богу!

М а р і я : А чому слава Богу?

Т р у ц ь к и й : *(збентежився)*. Га? Як кажете?

М а р і я : Запитую, чому слава Богу, що ви ченцем не стали?

Т р у ц ь к и й : От, які бо ви, їй Богу... Ну, серйозно, які бо ви, як би то вам сказати...

М а р і я : *(усміхається)*. Ну, добре, я зараз приведу вам Оксаночку... *(Виходить)*.

ЯВА V.

Огородник – Труцький.

Т р у ц ь к и й : *(запалює сигарку, всміхається до себе і бачить, що Огородник витирає вікна)*. Га? Скажіть, жартівлива у вас сестра оця, їй Богу!

О г о р о д н и к : *(під носом)*. Умгу!..

Т р у ц ь к и й : І гарна з біса, як кров з молоком, правда?

О г о р о д н и к : *(повертається до нього)*.

Т р у ц ь к и й : *(дивиться на нього, наче вражено здивований)*. Ну, але не поскупив вам Бог вроди, ха-ха-ха!

О г о р о д н и к : Так, як вам розуму...

Т р у ц ь к и й : *(збентежено)*. Га? Як кажете?

О г о р о д н и к : Те, що чули...

Т р у ц ь к и й : *(знизує раменами)*. Ви, мабуть, в монастир рихтуєтеся...

О г о р о д н и к : *(спокійно)*. Чому питаєте?

Т р у ц ь к и й : Так... Хоча з вашим обличчям краще б в цирк, ха-ха-ха. І грошики придбали б, і серце звеселили б...

О г о р о д н и к : *(підходить поволі до нього)*. А ваше серце я дуже звеселив, дуже?

Т р у ц ь к и й : *(відступає на крок)*. Га?

О г о р о д н и к : А коли скажете мені, що я ваше серце розвеселив, то ви брешете! Чуєте? Ви брешете! Бо у вас нема серця, ви й інші такі, як ви, не мають серця... Ви хіба знаєте, що значить серцем думати й серцем говорити? Ви всі говорите багато про серце, а свою доньку ви виховуєте так, щоб замість серця у грудях оце от *(вимахує смітяркою)* у грудях мала... Ви!..

ЯВА VI.

Ті ж і сестра Марія з Оксанкою

М а р і я : Ось і ваша донечка, інженере...

Т р у ц ь к и й : *(збентежено)*. Дякую, дуже дякую *(підходить до Оксанки)* ходім, донечко, ходім... *(Оглядається боязко на огородника)*.

О к с а н а : *(пригортається до Марії)*. Батеньку, я ще хочу бути трохи із сестрою...

Т р у ц ь к и й : Ні, ні, ходім, Оксаночко, там ненечка жде... *(До сестри Марії)*. Дякую, дякую...

М а р і я : *(до інженера)*. А ми, пане інженере, постараємося, щоб все було в порядку з нашим навчанням...

Т р у ц ь к и й : Ні, ні, хай буде вже так, як є... Так буде навіть краще... о, так, так... Ходім, ходім!.. *(Швидко виходять)*.

ЯВА VII.

Марія – огородник

Марія: *(стає у дверях і дивиться уважно на огородника)*. Що це сталося з паном Труцьким?

Огородник: *(виправдується)*. Ми з ним говорили про... серце...

Марія: І він вас вразив?

Огородник: *(тихо)*. Так!

Марія: *(вагається і врешті тихо-ніжно)*. Але ви не гніваєтеся на нього?

Огородник: *(не відповідає. По хвилині тихо)*. Треба йти. Вже темно. Я вже йду, сестро Маріє...

Марія: А зараз буде ясно! *(Світить світло)*. Скажіть, ви простили йому, правда простили?

Огородник: *(подивився на бузок, на Марію і усміхається; тихо)*. Так.

Марія: *(втягає швидким рухом до нього обидві руки)*. Дякую вам!

Огородник: *(збентежений, хоче поцілувати її в руку, вона не дає)*. Це я вам дякую, бо через вас мені цей гріх Бог простив... Я тут пізніше прийду, сестро, й все почищу... прошу будинку не замикати...

Марія: Добре...

ЯВА VIII.

Марія: *(ще хвилину стоїть у дверях, потім важко задумана підходить до катедри, швидко порядкує папери й ховає до шухляди. Здалеку голос монастирського дзвону. Вона здригається. Потім, неначе мертва, дивиться непорушно на двері. Павза)*.

ЯВА IX.

Марія – Степан

Марія: *(тихо скрикує)*. Прийшов!

Степан: *(підбігає до неї і бере її за руки)*. Чи ж ти могла хоч хвилину подумати, що я не прийду, недобра!

Марія: *(боязко)*. Мені так страшно чогось...

Степан: Не бійся, я нікому тебе не віддам, нікому, нікому... *(Хоче її пригорнути до себе)*.

Марія: *(відсувається)*. Ні, ні!.. Я ще не переодяглася. Я зараз... там приготовлені речі...

Степан: Тільки швиденько, дорога моя!..

Марія: Біжу, біжу!.. Хай, Стефі... *(Вибігає до кімнати ліворуч і за хвилину виходить в суконці, плащину і беретину)*.

Степан: Яка ти гарна! *(Голос монастирського дзвону)*.

Марія: *(мертвіє)*.

Степан: Що тобі, кохана?

Марія: Стеф, а може, ми зле робимо?

Степан: *(заспокоюючи)*. Що ти вигадуєш. Чи ж можна щось поганого зробити з любови, з правдивої і щирої любови, цього найкращого почування, яким нас обдарував Бог?

Марія: А як на нас загнівається Його Мати?

Степан: За що?

Марія: За те, що я не хочу їй служити, а тільки своєму почуванню...

Степан: Смійся! За це тільки люди карають, Бог ні...

Марія: *(здригається, наче б їй було холодно)*. Стефі...

Степан: *(нетерпеливо)*. Ну, що знову?

Марія: Я боюся...

Степан: Нісенітниця!.. Ходи! Поки черниці вечеряють, ми зможемо непомітно вийти, чуєш. Йдемо, й ані слова більше.

Марія: *(наважуючись йти, нехотючи зачіпає рукою флякон, що стоїть на катедрі, перевертає його. Бузок паде на землю і, не зауважуючи, топче його ногою. Степан бере її за руку й швидко веде до дверей. Вона спиняється у дверях)*. Почекай ще!.. *(Окидає зором кімнату, вириває руку з його руки й біжить до катебри, бере малий образець Богоматері, що висить над катедрою на стіні, й, притуляючи його до грудей, біжить знову до дверей, трохи винувато до Степана)*. Цей образець я взяла собі на пам'ятку, ти не гніваєшся, правда, Стеф?

Степан: *(нетерпляче)*. Ні, Ні! Тільки ходи вже! *(Вибігають)*.

Хвилину сцена порожня.

ЯВА X.

Огородник: *(входить по хвилині, бере в руки мітлу и починає з кута, де міститься комірка, замітати, плечима до переверненого флякона)*.

ЯВА XI.

Огородник – Ігуменя

Ігуменя: *(стає у дверях)*. Це ви тут замітаєте? А я думала, що забула світло погасити.

Огородник: Ні, прошу матері ігумені, я не міг раніше замести, бо приходили сюди батьки...

Ігуменя: Так, розумію, добре. *(Хоче йти і не знає, чи спитати, чи ні)*. А сестра Марія... не знаєте, куди пішла?

Огородник: Сестра Марія щойно звідсіля вийшла, але не сказала, куди йде.

Ігуменя: Так... Добре... А... Не забудьте погасити світло. *(Виходить)*.

ЯВА XII.

Огородник – сам

Огородник: Ні, прошу матері ігумені.

Замітає далі, відчиняє двері комірки й враз щось там побачив, опирає мітлу об стінку, йде туди і по хвилині виходить з рясом у руках. В цей же момент бачить перевернутий флякон і зломану галузку бузку. Тримаючи рясю в одній руці, помалу підходить до катебри й, опираючись на неї, спиняється і піднімає зламану галузку. Дивиться на одно й на друге. *(Німа сцена)*.

ЗАВІСА

II. ДІЯ

Сцена поділяється на дві частини, праворуч – б'юро з бюрком, і ліворуч – салон з фотографіями, посередині столик, на якому цвіти. При піднятті завіси в б'юрі за машинкою сидить машиністка і під диктовку Степана друкує. На кріслі біля б'юрка сидить приятель Степана, адвокат Мазель.

ЯВА 1.

Степан: *(закінчує диктувати)*. «Висилаючи вам цей транспорт, просимо ще раз перевірити всі ваші замовлення, в яких немає фактури з дня 17 травня ц. р. і залишаємось з пошаною – підпис...» Так. Готово. Дякую, панно Галю! Вишліть це, будь ласка, негайно... *(Підписує)*. Прошу.

Галля: Дякую! *(Виходить)*.

Степан: *(сідає коло адвоката)*. А тепер можемо продовжувати нашу розмову.

Адвокат: Вибач, ти тепер продиктував дату 17 травня? Чи це не день твоєї сенсації?

Степан: *(по хвилині)*. Правильно. Це був день 17 травня.

Адвокат: День схоплення Сабінянки, що? Прекрасна сенсація! Ти, думаю, усі вірники часописів старанно призбирав до альбому?..

Степан: Ні, це все зробили за мене мої приятелі й то навіть більш старанно, коли б я це зробив.

Адвокат: Інша справа, що ти справді втяв сенсацію.

Степан: І ти знаєш, спершу мій батько був трохи сердитий на мене за мій проступок, мовляв, чесний підприємець так не поступає і шанує своє ім'я, а згодом, після цієї сенсації, обороти нашої фірми збільшилися майже удвоє, батько сказав: «Молодець з тебе, Степане!».

Адвокат: Словом, якщо схопиш ще кілька черниць – станеш мільйонером.

Степан: Ні, це не те, сьогодні кожна сенсація оплачується, незалежно, чи вона побудована на благородному чи на низькому почуванні.

Адвокат: Еге ж! Але, до речі, в чому я тобі можу допомогти?

Степан: Річ у тому, що я хотів тебе просити правної поради, а, може, радше скажемо, товариської поради...

Адвокат: Дуже добре, що ти зробив цю різницю між правничою і товариською порадою.

Степан: *(частує сигаретами)*. Хіба ж тут така велика різниця?

Адвокат: Дуже велика. По-перше, правнича порада коштує, а товариська – ні. По-друге, правнича порада оперта на законі й параграфах, а товариська – на словах. Тобто товариську пораду дам тобі дуже радо, бо так чи так, ніхто з неї не скористає...

Степан: *(усміхається)*. Уже тепер сам не знаю, чого в тебе просити...

Адвокат: Ну, та жарти набік! В чому справа, говори!

Степан: Справа в тому, що я хотів би закінчити вже офіційно цю, як ти сказав, сенсацію, тобто одружитися!

Адвокат: Справедливо, це теж своєрідне закінчення, не завжди щасливе, але закінчення... Ну, що ж, бери шлюб і жийте на здоров'я, в чому ж тут радити?..

Степан: *(вагається)*. Так, це виглядає дуже просто, а між тим воно не таке просте.

Адвокат: Якщо взагалі є якісь прості речі на світі...

Степан: Власне, ти знаєш, я влаштував Марію у своїх знайомих, щоб обергти її від пліток...

Адвокат: *(докидає)*. Частинно...

Степан: *(здивовано)*. Як то частинно?

Адвокат: Бо щоб ти оберіг від пліток черницю, яку молодий чоловік вкрав з монастиря, це виключено...

Степан: Я розумію. Але так, як тепер є, ніхто не може сказати, що я живу з Марією...

Адвокат: Може, але якраз про це всі тільки і говорять, і то навіть голосно.

Степан: *(вибухає)*. Знаєш, це останнє нахабство!

Адвокат: *(спокійно)*. Ні, не нахабство. Бо треба бути божевільним, щоб повірити, що не старий це, а гарний, з досить «веселим» минулим, багатий і незалежний чоловік украв молоду, вродливу черницю, вивіз її з монастиря і... поведився з нею, як з образом, чи докладніше, скажімо, як із черницею!

Степан: *(з вибухом)*. Даю тобі найсвятіше слово чести...

Адвокат: *(перебиває)*. Ніякого слова чести мені не треба, бо я тобі вірю і тебе знаю, що ти ніякої кривди нікому не то свідомо, але навіть несвідомо не зробиш, але що твоя Марія уже має ганьбу на собі, на це не порадиш...

Степан: Слухай, що ти говориш? Та я з кожним за її честь...

Адвокат: Не вживай фраз із перестарілих повістей! Честь!.. Що може двобій? Облиш це і дивися тверезо на справу! Вибач, я, може, гострих слів уживатиму, але як твій приятель можу тобі одверто сказати. Ти не подумав, що зробив. Але пропало! Зробив, і треба діло довести до кінця, незалежно від того, що люди говорили, говорять і що будуть говорити чи, може скажیم докладніше, брехати. Бо колись люди говорили, а брехали собаки, тепер брешуть люди, ну, а собаки ще не почали говорити. Адже ж ти Марію кохаш *(дивиться на Степана)*. Правда?

Степан: *(тихо)*. Більш, як своє життя...

Адвокат: *(спокійно)*. Так всі говорять перед шлюбом і так має бути. Ти в цьому випадку зовсім не є оригінальний... Отже, де перешкода?

ЯВА II.

До почекальні входить Марія, вдягнена гарно, але дуже скромно, поволі знімає капелюх, жакет; підходить до вікна й дивиться задумано. – Павза. – По хвилині через двері хтось передає кілька листів. Марія розпечатує їх, читає, мне... і... швидко вкидає до торбинки.

Степан: *(не відповідає)*.

Адвокат: Хіба так раптом не змінилися почування Марії до тебе, коли вона із-за тебе кинула монастир і прийняла на себе усі наслідки цього?

Степан: *(тихо)*. Здається, змінилися...

Адвокат: *(свище)*. Фю-ю-ю-ть!.. От тобі, бабонько, й бублик! В найгіршому випадку це ще не є так погано...

Степан: Як ти думаєш?

Адвокат: Є вихід!

Степан: Який?

Адвокат: Ти вступи до монастиря і хай вона тебе тепер викраде. Після такої сенсації ти будеш уже мільярдером!

Степан: Ех! Дурниці плетеш!

Адвокат: *(спокійно)*. А що можна сьогодні плести? Жінки уже волосся не плетуть, бо його не мають, прядиво плетуть не прядільниці, лише фабрики. Тільки й залишилося нам, інтелігентам, як плести дурниці! *(По хвилині)*. Але... я думаю, якщо вона вже, скажім, змінилася щодо тебе, ну то цим самим ти є звільнений від усіх зобов'язань і щодо неї... Що?

Степан: Так, з правного боку чи навіть з морального боку, безумовно, так... Але я не хочу.

Адвокат: Чого не хочеш?

Степан: Не хочу, щоб вона не стала *(з притиском)* мою жінкою!!!

Адвокат: Вибач, але ти мене без потреби сюди викликав. Тут ніякий адвокат тобі не допоможе...

Степан: Але ти ще, крім того, що ти адвокат, є теж моїм другом...

Адвокат: Тобто?

Степан: Поговори з Марією, я її попередив, що ти прийдеш, вона тебе, може, ще найбільше шанує з усіх моїх друзів... Справді, не віриш?

Адвокат: Вірю і знаю чому!

Степан: Цікаво?

Адвокат: Бо я ще їй ні разу не сказав, що вона гарна. А знаєш, що жінки на це дуже вразливі. А не сказав я їй просто тому, що все, що вона робить, вона робить інакше, як інші, вона навіть інакше гарна, як усі другі.

Степан: *(радісно)*. Правда, що вона інша від усіх?

Адвокат: *(завважує це й пильно дивиться на нього)*. Та-а-ак...

Степан: *(жваво)*. Дуже тебе прошу, поговори з нею. Я дуже хотів би справу цю уже скінчити. І навіть тому зачепи справу звільнення її від чернечих обітів *(усміхається)*. Це вже, правда, порада, й за це я заплачу. Марія тебе жде вже, напевно, у нашій почекальні.

Адвокат: Якій почекальні?

Степан: Тут, за стіною.

Адвокат: Значить, під крилом поважної торговельної спілки «Арабецьки і Син» – експорт, імпорт, ти заснував бюро подружньої поради!..

ЯВА ІІІ.

Ті ж і Зіна

Зіна: *(вбігає)*. Добрий день, Стеф! Добрий день, докторе! Як я вас давненько не бачила! Добре, що я вас тут обох зустріла *(сідає на крісло)*. Хоча я тільки на хвилинку, але в мене діло. Велике, поважне діло. І ви, панове, не можете мені відмовити...

Адвокат: Пані Зіно, хоч ви знаєте, як я вас люблю, але таки простіть, бо мені вже треба йти...

Зіна: *(надуває губи)*. Негодяй! А я не пушу! Бо діло до вас обох...

Адвокат: *(підходить до дверей)*. А я, кохана Зіночко, уже йду, й діло ваше перекажіть Степанові. Я з ним буду бачитись сьогодні... *(до Степана нишком)*. Де ж ця почекальня?

Степан: *(відводить його до дверей – пошепки)*. Перші двері ліворуч! *(Підходить, береться за ручку дверей)*.

Адвокат: *(виходить)*.

ЯВА ІV.

Степан повертається до Зіни і сідає біля неї. В цій же хвилі стукіт у двері почекальні.

Марія: Прощу!

Адвокат: *(входить до почекальні)*.

Акція йде рівночасно по обох боках сцени.

Марія: *(простягає руку)*. Вітаю вас, докторе, прошу розташуйтеся. Степан мені говорив, що ви хочете зі мною бачитися...

Адвокат: *(цілує її руку)*. Якщо дозволите, пані Маріє, то я хотів би зайняти у вас хвилику часу.

Марія: *(показує на фотелик)*. Будь ласка, сідайте! *(Адвокат сідає)*.

Зіна: *(пробує сісти на коліна Степанові)*. Стеф, ти мій хлопчик, ти мені не відмовиш, ти не відмовиш моєму кохання, правда, не відмовиш?

Степан: *(легко відсовує її)*. Хочеш грошей? *(Втомлено витягає з кишені кілька банкнотів)*. Ну, скажи одверто! Скільки?

Зіна: *(рвучко встає і відходить в глибину)*. Ах, ти, негіднику, в тебе завжди тільки гроші на умі!

Степан: *(спокійно)*. Чого ти сердишся? Хіба я не знаю, що акторки мистецького кабаре «Коломбіна» завжди потребують грошей?!

Адвокат: Я, пані Маріє, говоритиму з вами не як друг Степана, але як адвокат, скажімо, в першу чергу, як адвокат вашого майбутнього чоловіка.

Марія: *(твердо)*. Ви, докторе, помилилися. Степан не є моїм майбутнім чоловіком.

Адвокат: Вибачте, пані Маріє, я, мабуть, вас не розумію.

Марія: Ви, може, не хочете мене розуміти, бо я говорю зовсім ясно! Я не вийду заміж за Степана... хоч... *(Тихіше)*. Я дуже його люблю.

Адвокат: Даруйте, тепер-то я таки вже справді нічого не розумію.

Марія: Ви сказали, що хочете зі мною говорити як адвокат, тому й я з вами бесідую як з адвокатом... Я... передумала цілу справу... довго, довго передумала... Я мушу звідтіля втікати...

Адвокат: Чим можна пояснити таке ваше рішення...

Марія: *(наважується)*. На це склалося багато причин, але – прошу! *(Витягає з торбини листи і подає адвокатові)*.

Адвокат: *(випростовує їх і прочитує)*.

Зіна: *(нахабно зважується)*. Стеф, чому ти вже не заходиш до «Коломбіни»?

Степан: *(уникаючи)*. Не маю часу, Зіночко, різні справи...

Зіна: *(кривиться)*. Знаю ці справи, ми всі їх знаємо...

Степан: Твоя справа, Зіно, можеш думати, що хочеш...

Зіна: *(підходить ближче до нього)*. А я маю право, Стеф, думати. Й не тільки думати...

Степан: *(знижує плечима)*. Байдуже мені, дорога, що ти думаєш...

З і н а : *(починає хвилюватися)*. А мені не байдуже, от що! І маю право на те, що мені не байдуже *(закидає йому руки на шию)*. Стеф, чи прийдеш до мене сьогодні ввечері? У мене нині день народження, буде дехто, але я хочу, щоб ти був! Будеш? Будеш?

С т е п а н : *(хоче визволитися з обіймів)*. Зіно, не мели дурниць! Тут бюро й кожної хвилини може хтось надійти.

З і н а : Ніхто не прийде, я сказала твоїй секретарці, щоб нікого не впускала до тебе. В мене важливі справи *(не відпускає його й дивиться йому пильно в очі)*. Ми самі тут, Стеф, ми самі...

А д в о к а т : *(зневажливо відсуває листи)*. Пані Маріє, ці листи писала людська підлота, й було б мені дуже дивно, коли б ви на основі морального бруду щось вирішували...

М а р і я : *(заперечує головою)*. Ні, пане докторе, це не таке просте, як ви думаєте. Може, задум цих осіб, що писали й пишуть *(гірко)*... О, в мене є вже кільканадцять таких листів – є інші, але вони пишуть правду...

А д в о к а т : Правду?!

М а р і я : Правду! Правду в тому, що коли я вийду заміж за Степана, я кину ганьбу на нього, на його прізвище... *(тихо докінчує)* і на наших дітей...

А д в о к а т : *(перебиває)*. Хай вас це не турбує! З цими добродіями *(показує на листи)* він собі дасть раду...

М а р і я : Я не так розумію подружжя... Я дуже хочу бути жінкою, я дуже хочу бути матір'ю, але я хочу жити в сонці, хочу жити в довір'ї, хочу боронити мого чоловіка й моїх дітей від усього злого й так само захищати його, як він мене захищає... і хотіла б усім-усім робити добро! *(Тихо)*. А я тепер обліплена вся брудом...

А д в о к а т : Пані Маріє! Хіба ви схочете жити зі Степаном у цьому бруді. *(Вказує на листи)*.

М а р і я : Але я змушена буду жити... І на нього, на мого Стефка, може навіть за плечима його показуватимуть пальцями, сміятимуться з нього, зневажатимуть його... *(Гірко з розпучкою)*. Ні, ні, докторе, я не можу дозволити того, щоб найдорожчих мені людей заради мене зневажали...ні, ні!

А д в о к а т : Пані Маріє, сьогодні люди прагнуть сенсації і скандалів, поплещуть язиками, пошухають, а за рік чи два уже навіть ніхто й не згадує...

М а р і я : Вам так здається, але я вже тепер почуваюся в бруді й де не гляну, усюди бруд... *(тихо)*. І цей бруд чіпляється мого тіла, втискується в його пори і я чую цю гидь, живу з нею і в ній...

А д в о к а т : Любов Степана вилікує вас від цього бруду...

М а р і я : Ні, докторе, цей бруд може запламити нашу любов... А я не хочу цього, бо нікого більш немає на світі, крім Стефка... Ви знаєте, що я сирота, мене добрі люди пригорнули... І я думала, що на світі я зможу більше добра зробити, як в монастирі...

С т е п а н : *(визволяється з обіймів)*. Ні, Зіно, *(твердо)* я сьогодні до тебе не прийду. Я пришлю тобі подарунок...

З і н а : *(рвучко)*. Не треба мені подарунків, можеш їх собі посилати... *(Побачивши скам'яніле обличчя Степана)*. Стеф, я хочу тільки, щоб ти прийшов до мене...

С т е п а н : Ні, Зіно, я сказав тобі, що я до тебе не прийду. Ти знаєш, що я тепер нікуди не ходжу й ні в якому товаристві не буваю і не хочу бувати...

З і н а : *(винувато)*. Я збрехала, Стеф, вибач. В мене нікого не буде... Будеш тільки ти й я... Зроби це для мене, прийди...

С т е п а н : *(твердо)*. Ні!

З і н а : *(опановує себе, ніби спокійно)*. Ну, хіба що ти так тремтиш за свою... опінію...

С т е п а н : *(зневажливо)*. Зовсім мені на ній не залежить... А втім, чого ти так бавишся зі мною в піджмурки? Адже ти знаєш, що я... заручений... і що маю намір оженитися... просто й ясно!

З і н а : *(зневажливо)*. Женися собі, яке мені діло... Буде навіть цікавіше!

С т е п а н : Для кого цікавіше?

З і н а : Для мене! Одружені чоловіки для нас багато цікавіші, як нежонаті... Врешті, сам побачиш... *(Степан усміхається)*. А ти не смійся! Уже багато так сміялося, а через місяць по шлюбі приходило до нас і жебрало...

С т е п а н : І це було для тебе цікавіше...?

З і н а : *(зловиво)*. Дуже! Ти уявляєш, які тоді маленькі ваші «законні жінки»... Охо-охо!

С т е п а н : Облишмо цю тему, Зіно, я не люблю болота...

З і н а : Як одружишся, то будеш любити... Ще й як! Стеф, востаннє питаю тебе: прийдеш?

С т е п а н : Ні!

З і н а : Остаточні ні?

С т е п а н : Ні! *(Сідає за б'юрко з папіросками)*.

З і н а : *(підходить ближче й сідає на б'юрку та нахилиється до Степана, щось йому шепче, дивиться на нього і говорить)*.

М а р і я : І так я Стефкові скажу просто, одверто. Він зрозуміє мене, він, напевно, простить мені, що я, не подумавши, зробила йому прикрість, уже тепер наразила його на такі величезні неприємності... Але я робила це несвідомо, я не знала, що так кохати когось, як я Стефка, то можна тим зробити йому, цьому моєму найдорожчому кохання, таку велику кривду... Я не подумала

А д в о к а т : Але чи ви розумієте, що таким вчинком ви зробите йому ще більшу кривду?

М а р і я : Ні, найбільшу кривду я зробила б йому тоді, коли б я вийшла за нього заміж! А так тепер... то буде тільки миттєва неприємність для нього.

А д в о к а т : Я іншої думки, пані Маріє!

М а р і я : *(здивовано)*. Але ж, пане докторе, ви подумайте про наслідки. Що б то було, якби я вийшла заміж за Стефка!?

А д в о к а т : *(нетерпеливо)*. Пані Маріє, вибачте, не гнівайтесь на мене, але ви якось думаете... по-чернечому... Хто з нас думає про наслідки? Якби так кожний думав, як ви, то взагалі ніхто нічого не робив би... *(По хвилині)*. Але ж що ви тепер робитимете?

М а р і я : Наймуся, щоб жити...

А д в о к а т : А чи ви знаєте, що вас чекає? Вас, колишню черницю?

М а р і я : *(поволі бере в руки зім'яті листи)*. Трохи знаю, але я свідомо того, що буду знати ще більше... *(Із сумним усміхом)*. Це все наслідки, пане докторе...

А д в о к а т : Одначе цього всього можете дуже легко уникнути...

Марія: Це було б нечесно, а я не хочу бути нечесною щодо найдорожчого для мене почування, кохання до... *(зовсім тихо)* мого Стефка... *(Встає з фотеля важко, але рішуче)*. Вибачте, пане докторе, що я закінчую нашу розмову... Дякую вам дуже за ваше ставлення до мене, я ніколи його не забуду. *(Подає адвокатові руку)*.

Адвокат: *(цілує руку)*. А якби ви коли-небудь, пані Маріє, потребували моєї допомоги, я завжди готовий.

Марія: Ще раз дуже дякую! *(Бере листи)*. А тепер я йду до Стефка, щоб зараз-таки закінчити усе...

Адвокат: *(начеб хоче її затримати)*. Ще одну хвилинку, пані Маріє, послухайте поради адвоката. Ви боїтеся, що на вас, подругу й магір, показуватимуть пальцями: «Гляди, це та, що з монастиря втекла». І так було і так буде, якщо ви не маєте грошей. Але як ви маєте гроші, а повірте, у Стефка є їх досить, то всі вам на сто кроків кланятимуться і всі вас величатимуть. Як у вас гроші в кишені, то вам волосок з голови не впаде. В сьогоднішніх часах, пані Маріє, на вид грошей німі говорять, сліпі бачать, глухі чують, а ті, що можуть говорити, мовчать. Не дивіться на світ, пані Маріє, через вузьке віконце чернечої келії... розплющте широко очі...

Марія: *(сумно всміхається)*. Може, навіть я їх надто широко розплющила. І це теж одна із причин, пане докторе, що я не бачу цього Стефка, якого я бачила через вузьке, як ви кажете, віконце моєї чернечої келії... Але я завжди дивитимусь на світ тільки через це віконце, бо я вірю, що це віконце показав мені сам Бог... *(Рішуче)*. Ну, нічого. Ще раз дякую вам, пане докторе, іду вже поговорити зі Стефком.

Адвокат: *(швидко)*. Може, дозволите, то я піду погляну, чи він вільний...

Марія: Ні, дякую, в цьому часі вже в нього клієнтів немає...

Адвокат: *(заступає їй дорогу, щоб вийти раніше)*. А все-таки дозвольте...

Марія: *(усміхається)*. Пане докторе, не трудіться... *(Легко його відсуває; через двері вже виходячи)*: Ще раз вам дякую за все! До побачення! *(Виходить)*.

Адвокат: *(стоїть хвилину й врешті стає на порозі, дослухуючись, закурює)*.

ЯВА V.

У цьому моменті, коли Марія відчиняє двері, Зіна, сидячи на б'юрку, нахилиється до обличчя Степана.

Марія: *(стає, як вкопана, з рук випадають листи, вибухає спазматичним окликом)*. Бруд! Бруд! *(Тут же повертається і, закриваючи руками обличчя, вибігає)*.

Степан: *(почувши голос Марії, схоплюється і бачить, що вона вибігає з кімнати, біжить за нею)* Марусе! Марусе!!! *(Зіна не знає, що сталося)*.

Адвокат: *(почувши крик Марії, вибігає із почекальні і вбігає до б'юра)*.

ЯВА VI.

Адвокат: *(бачить Зіну, порозкидані листи аноніми, затримується)*.

Зіна: *(здивовано)*. Що це, властиво, сталося? Чому вона так втікала? Який бруд?

Адвокат: *(поволі підходить ближче й показує пальцем, спершу на порозкидані листи, потім на Зіну, а вкінці на себе)* Раз бруд, два бруд, ну й три бруд, але вже з професії. *(Сідає важко на крісло. Німа сцена)*.

ЗАВІСА

III. ДІЯ

Парохіяльна канцелярія: б'юрок, кафка з мотриками, софа, два крісла. На стіні хрест із Розп'ятим Христом, під ним килимок. Біля б'юрка сидить трохи згорблена, змарніла Марія, яка саме закінчила розповідати про своє життя парохів. Парох сидить на іншому кріслі, навпроти Марії, й уважно слухає її, хитаючи час од часу сивою головою. Пізній вечір, кімнату освітлює настільна лампа. На б'юрку розкритий молитвослов, біля нього недопита склянка чаю.

ЯВА I.

Парох – Марія

Марія: *(після павзи)*. Ось і вся моя історія, отче парох. Нічого я не затаїла, нічого не приховала. Усе вам розповіла, як на сповіді. Але довше скитатись я вже не маю сили. Вже три роки я скитаюся від міста до міста, й поки мала силу, втікала від бруду, щоб тільки відпокутувати свій нерозумний вчинок. Я в нікого не просила помочі, тільки в Бога. І ви перші, отче парох, що я до вас, по трьох роках скитання, приходжу з проханням: допоможіть мені чесно заробити на хліб...

Парох: Я поможу тобі, дитино, я поможу... Бог ласкавий, усе зверне на добре, й ти ще будеш щаслива...

Марія: Ні, я вже щаслива не буду... Може, я грішу, але часом мені здається, що Пречиста мені цього не простить, що я покинула Її дім!

Парох: *(просто з обуренням і великою вірою)*. Що ти говориш, дитино моя? Де ж би тобі Пречиста не простила, коли Вона бачила й бачить твою муку, твої думки, твоє-життя! Господи ти мій! Та вона вже давно тобі простила й уже давно тобі підготувала таку радість, про яку ти навіть і не мрієш... А я поможу тобі, дитино, поможу. Тут, у моїй парохії, добрі люди, вони пригорнуть тебе, винайдем тобі якусь працю і все буде добре. Так, усе буде добре. Господь про найменших хробачків і пташенят пам'ятає, а де ж би Він у своєму безмежному милосерддю про нас забув! Не журися, дитино, все буде добре...

Марія: *(встає)*. Дякую вам, отче парох, дуже дякую. *(Зітхає)*. Аж легше мені стало, коли я висповідалася у вас... по трьох роках...

Парох: *(заспокоююче)*. Нічого, нічого! Не треба згадувати про те, що було... Все буде добре... Але, чекай, дитино, куди ж ти хочеш іти... Та ж це вже ніч...

Марія: Може, у когось впрошуся на ніч... А завтра знову, якщо дозволите, прийду сюди...

Парох: А до кого ж ти підеш, дитино? Чи в тебе тут ніяких знайомих немає?

Марія: Ні, немає...

Парох: То, може, я тобі дам записку до когось з моїх парохіян, або зараз... Навіщо тобі кудись йти? Ще чого доброго знову натрапиш на якогось негідника, як оце недавно... Зараз, зараз, от, знаєш, що зробимо? Ти покладешся ось тут, в кухонці *(показує на бічні двері)*. Там є ліжко, не дуже воно вигідне, але то нічого, якось перебідуєш. Краще тут, як десь по людях ходити й шукати правди! А... де твої речі?

Марія: *(показує на вузлик, що лежить біля її ніг)*. Ось і все моє майно...

Парох: *(весело)*. От добре, що навіть таксівки брати не треба, коштує менше. Ну, ходімо моя дитино, покладися... А може, ще хочеш чаю?

Марія: Ні, дякую, отче парох, спасибі вам... Хай вам Бог заплатить за те, що ви пригорнули сироту... *(Бере вузлик і встає)*.

Парох: *(задумано)*. А ти так не кажи, дитино, ніхто з нас не є сиротою, всі ми маємо одного Всесильного Батька й одну найбільш милосердну Матір, до них ми всі підемо... Тільки знаєш, дитино, не всі про це хочуть знати, от тому її клопіт...

Марія: Ну і клопіт зі мною масте...

Парох: Та що ти говориш, дитино! А навіщо я священиком став? *(Жартівливо)*. Ну, ходи, бо ти вже, бачу, сонна, і теревені мої тобі набридли... *(Виходять обос, за хвилюк парох повертається, бачить склянку з недопитим часом, швидко випиває, йде в куток, наливає, додаючи цукру, свіжий чай, несе до дверей кухонки і стукає)*. Слухай, дитино, я тобі чай зварив на ніч. Ти знаєш, часом уночі так пити хочеться... *(Двері кухонки відчиняються і в них появляється Марія)*.

Марія: *(бере чай)*. Отче парох, чого ж ви собі стільки клопоту зі мною завдаєте?... *(Цієї миті чути легкий стукіт у двері, що поволі відчиняються, і в них показується сотружник)*.

ЯВА II.

Ті ж і Сотружник

Сотружник: *(якого ніхто з них не зауважує)*.

Парох: *(жартівливо)*. А тобі яке діло, чи ти мені клопіт робиш чи ні? На добраніч, дитинко, спи спокійно! Хай Бог тебе хоронить!.. *(Обертається, йде до б'юрка, бере часослов в руки і зауважує сотружника, який тимчасово увійшов до кімнати)*.

Сотружник: Слава Ісусу Христу!

Парох: Слава навіки! Заходьте, заходьте ближче, отче сотружник. Що нового? Так пізно, а ви ще не спите?

Сотружник: Я повертаюся, отче парох, із засідання комітету...

Парох: Ага, так, так, правда. Ну, що там ввадили? *(Закладає пальцем розгорнений часослов і, тримаючи його в руці, сідає у фотель)*. Сідайте, розповідайте...

Сотружник: *(старається опанувати хвилювання)*. Властиво, так докладно кажучи, отче парох, ми не змогли вичерпати всіх справ, бо всіх вразила вістка щодо нашої громади... Серед нас появилася одна паршива вівця...

Парох: *(вражений)*. Паршива вівця?

Сотружник: *(твердо)*. Так, отче парох, паршива вівця... *(Посилує голос)*. І я, вибачте, отче парох, я просто не можу повірити, що ви не тільки не прогнали цю особу, цю... цю... жінку від свого порога, але ви, парох, прийняли її у свій дім... Коли мені одна з наших сестриць, яка вистежувала її, це сказала, я не хотів вірити. Я примчав сюди, щоб вас попередити. А ви хіба не знаєте, кого ви прийняли, ви хіба не знаєте, що та, яка є тепер вашою гостею, втекла з мужчиною з монастиря, жила як блудниця, а перед кількома годинами, найнявшись у ресторані як кельнерка тут, у нашому місті, вдарила в обличчя власника ресторану за те, що він відкинув її залицяння. *(Парох тихо усміхається. Сотружник, спохватившись, що він підніс голос)*. Вибачте, отче парох, я, може, надто кричу, прохаю вибачення, але я дуже схвилюваний...

П а р о х : *(з усмішкою)*. Це нічого, що ви кричите... Молодість завжди кричить... На весну все кричить: і дерева, і ручаї, і кров... Це закон життя... Ви навіть мусите хвилюватися... це також закон молодости. Але щодо цієї справи, то, будь ласка, ви трохи неправильно поінформовані...

С о т р у д н и к : Але ж, отче парох, ви хіба забули, що ця нечувана втеча з монастиря була темою усіх часописів...!

П а р о х : *(махає зневажливо рукою)*. Облиште це, дорогий отче, хіба часописи не живуть сенсацією?.. А сьогоднішня сенсація завтра лежатиме у смітнику. А я сказав, що ви є трохи неправильно поінформовані, бо це правда, що ця нещасна дитина покинула монастир, щоб прийняти святу тайну подружжя, але неправда, що вдарила власника ресторану нашого парохіянина пана Черваня за те, що він відкинув її залицяння... То було якраз навпаки. Вона вдарила його саме тому, що вона не хотіла прийняти його залицянь...

С о т р у д н и к : Щось мені важко повірити... Знаю Черваня, він нашому комітетові великий внесок зробив...

П а р о х : І він завтра чи післязавтра знову не менший, якщо не більший внесок зробіть...

С о т р у д н и к : Але ж, отче парох, це ж неможливо, це ж облуда. Це треба гостро осудити...

П а р о х : Нічого не маємо права осуджувати ми, люди. Право останнього суду, суду найсправедливішого, має тільки Бог. Бо Він бачить не тільки діла й їх наслідки, але й задуми та наміри...

С о т р у д н и к : *(починає ходити по кімнаті)*. Ні, отче парох, не можу з вами погодитися. Втечу з монастиря, втечу з дому Господнього, з дому служби Богіві, в обійми чоловіка – це вже тепер, незалежно від задуму чи наміру чи чого-небудь іншого, щоб там не було, кожний з нас, священиків, мусить гостро осудити...

П а р о х : Не кожний, отче дорогий, не кожний. Бо я – ні!

С о т р у д н и к : *(обурений)*. Ви ні? Ви, отче парох, ви, заслужений священик, папський шамбелян, ви не осуджуєте цього негідного вчинку!?

П а р о х : *(поволі, твердо)*. Не осуджую і не осуджу!

С о т р у д н и к : Ні, не можу цього зрозуміти... Адже ж існують закони, що їх установив сам наш Господь...

П а р о х : *(хитає головою)*. Так...

С о т р у д н и к : І хто не повинується тим законам, підлягає карі...

П а р о х : *(хитає головою)*. Так...

С о т р у д н и к : То який же закон є вірнішим для вас, отче парох?

П а р о х : *(випягає високо руку з молитвословом)*. Цей!

С о т р у д н и к : *(здивований)*. Молитвослов?

П а р о х : Так. А в ньому головний мотив, основний тон усіх молитов, що ми їх шлемо в небо: Господи, помилуй нас, грішних... І вас, і мене, і всіх нас... Якже ж ми можемо не помилувати інших, коли ми просимо Господа, щоб Він нас помилував?.. І чи це можливе, щоб Господь не простив і не помилував нас, коли ми про це просимо, коли Він помилував би навіть Юду, який сина Його, Ісуса, зрадив і на розп'яття видав? Він би Юду помилував за одно-однісіньке зітхнення: Господи, помилуй м'я!

Сотрудник: *(по хвилині, задумано)*. Але Господь є справедливий і безкарно не дозволяє топтати Його законів... Коли хтось втік з монастиря, щоб віддатися земським утіхам...

Парох: *(лагідно усміхається)*. Я є іншої думки, дорогий мій отче сотрудику, про ці земські втіхи, що ви про них згадуєте. Я є зовсім іншої думки... ми всі часто забуваємо, що коли б не наші матері, то й святих не було б на землі. Але не тільки навіть святих приводять матері на світ, на світ сина Божого привела Мати...

Сотрудник: Це діло друге, отче парох, не змішуймо земське з небесним...

Парох: Справедливо, отче сотрудику. Але так як людський ум не може обняти істоти Бога й твору Його, вселенної, так і не нам обняти величі Його милосердя і величі Його справедливості. Бо ці два поняття в нашому бідному умі дуже часто плутаються, а часом і виключають себе, мовляв, хто є справедливий, той не може бути милосердний...

Сотрудник: *(по хвилині тихо)*. Я покарав би цю жінку, яку ви пригорнули...

Парох: *(так само)*. А я їй простив в ім'я Того, Котрого я щоденно прошу, щоб мені простив... *(В сінях чути голоси, наче б йшли люди)*. Ви зачинили двері, отче сотрудику?

Сотрудник: Так, отче парох. *(Дзвінок. Сотрудику встає і виходить, тим часом парох встає, кладе молитвослов на б'юрок, закладаючи папірцем місце, де він тримав палець)*.

ЯВА III.

Сотрудник: *(входить)*. Це до вас, отче парох...

Парох: До мене? В цій порі? Хто такий?

Сотрудник: Делегація наших парохіян...

Парох: *(дивиться бистро на сотрудику, по хвилі)*. Ви знали про це, отче сотрудику?

Сотрудник: Я знав, що дехто із наших парохіян схоче вияснення, але я не думав, що вони зроблять це тепер...

Парох: *(спокійно)*. Попросіть їх ближче...

Сотрудник: *(відчиняє двері)*.

ЯВА IV.

Входять два чоловіки і три жінки

Входячі: Слава Ісусу Христу!

Парох: *(з кам'яним спокоем)*. На віки слава! *(Всі стають на порозі)*. Що скажете, добрі люди? І так пізно, по ночі? *(Жінки і чоловіки дивляться на себе)*.

1-й чоловік: Та ми перепрошуємо, прошу отця, що ми тепер тут до вас прийшли, але нам сказали...

1-а жінка: Ая, ая, нам казали...

2-й чоловік: Присяй богу, казали... *(Павза)*.

Парох: Хто казав і що казав?

1-й чоловік: Та казали, що ніби-то, тово, якби то сказати, ніби, як наш молодий отець кажуть, блудниця...

2-а жінка: *(швидко)*. Сохрани нас, Господоньку, сохрани нас нещасних, бідних...

2-й чоловік: Та цитьте, кумо, хай уже кум-куратор скаже...

1-й чоловік: Що, тово, блудниця, як то кажуть, тут є...

Парох: Як то «тут є»?

1-й чоловік: Тово тут, в нашому парохіяльному домі...

Парох: Ні, вона тут не є...

2-а жінка: *(до 3 жінки)*. А я не казала, сестрице, що то неправда, то присяйбогу, неправда, падоньку мій, то ви не доглянули, аякже...

Парох: *(докінчує)*. Вона є у мене!

1-й чоловік: *(по хвилині павзи)*. Я перепрошую, отче, але як вона є у вас, то вона є тут.

2-й чоловік: А ніби воно може бути інакше?

2-а жінка: Ая, ая, а якже ж?

Парох: *(до 1-го чоловіка)*. Ви яко куратор парохіяльного дому маєте право до всього, що тут є, але не маєте права до того, хто є у мене, або що є мое. А ця бідна дівчина, яку помилково хтось назвав блудницею, бо вона такою не була ніколи й не є, ця дівчина є у мене, й я за неї відповідаю перед Богом і не дозволю їй зробити найменшої кривди.

3-я жінка: *(висувається наперед)*. Дорогий наш отченьку, де ж би ми комусь кривду хотіли зробити, хай Господь нас сохраниць. О, Боже наш милосердний, сохрани нас від того, тільки ми просимо ласки вашої, пастире наш дорогий, усуньте її звідсіль, усуньте цю заразу...

2-а жінка: Сохрани нас, Господоньку, сохрани нас нещасних, бідних...

3-я жінка: *(докінчує)*. Усуньте, бо ми знаємо, що одна паршива вівця усіх овець заразить...

2-а жінка: *(докінчує)*. Та чи ми заслужили собі, щоб в нашому парохіяльному домі така гниль була... та такі паскудства діялися...

Парох: Досить! Я вам сказав уже, що за все я відповідаю і нічого тут більше говорити!

1-й чоловік: Та ми, прошу отця, нічого, як отець хочуть, то хай так буде, але ми не дозволимо ображати нашого парохіянина!

2-й чоловік: Що ні, то ні!

Парох: А хто ж тут кого образив?

1-й чоловік: Та якже ж то так віддячитися нашому заслуженому громадянинуві, що він їй роботу дав, ударити в лице за те, що він не хотів разом з нею...

Парох: *(гостро перебиває)*. Ви помиляєтесь!

3-я жінка: *(жваво)*. Я бачила, на власні очі бачила, присяйбогу!

Парох: Вірю вам, але власник ресторану, пан Черевань одержав удар в лице не за то, що він не хотів, але за то, що він хотів... *(Всі дивляться на себе)*.

2-й чоловік: *(до 1-го чоловіка)*. Та воно, кумо, можливо: хлопів під шістдесятку, а жінці його вже поза 7-й хрестик пішло. Навіть і дивуватися нема чого!

1-а жінка: От, паскуда, старий гриб! А скажу Череванісі, їй Богу скажу, щоби-м з того місця не встала.

(Хвилина паузи).

Парох: Ну й що ж, добрі люди, все ми собі з'ясували та й добраніч, розійдімся, як Бог приказав! *(Усі дивляться на себе, жінки шепчуть щось між собою)*.

1-й чоловік : Ну, то як отець зроблять?

Парох : Зроблю так, як вважатиму сам за доцільне.

1-й чоловік : І не хочуть отець нам поступити?

Парох : В чому?

3-я жінка : Щоб цю паршиву вівцю геть звідсіль викинути, геть, на смітник...

Двері від кухні відчиняються, і в них появляється Марія зі своїм клуночком. Її не бачать. Вона опирається на одвірок і слухас.

Парох : *(спокійно)*. Її ніхто не має права викинути!

3-я жінка : Я маю право!

Парох : *(здивовано)*. Ви? А хто вам дав це право?

3-я жінка : Бо я мама! Бо я своїх дівчат хочу виховати на порядних людей! Я не хочу, щоб вони мені до очей цвѳіркали: аво диви, з монастиря втекла, а наш парох її до себе пригорнув і ще більше коло неї ходить, як коло нас. Я мама і я маю право! Аякже, маю і свого буду добиватися! Я не хочу, щоб між нами таку погань тримати, хай собі іде, звідкіль прийшла, аякже, і таке право мають усі мами, що своїх дітей не хочуть вуличницями бачити. І я, і вона *(показує на 2-у і 3-ю жінку)*, і вона... Ми всі таке право маємо, бо ми мами й ми її з нашого парохіяльного дому вижинемо, з нашої читальні викинемо, а то навіть з нашої церкви проженемо!

ЯВА V.

Марія : *(поволі виходить на середину кімнати. Усі зацімліли. Марія тихо, твердо)*. Не треба мене проганяти. Я сама піду. *(Підходить до зацімлілого пароха, цілує його в руку)*. Хай вам, отче парох, Бог винагородить за все! *(Хвилину зупинилась і начеб здушеним голо- сом до всіх)*. А вам хай Бог простить! *(Відходить)*.

ЯВА VI.

Ці ж без Марії

Парох : *(стрепенувся і біжить до дверей)*. Дитино, куди ж ти йдеш, вернися! Дитино моя!

Сотрудник : *(живо)*. Отче парох, я наздожену її!

Парох : Біжіть, біжіть, отче сотруднику, біжіть! *(Сотрудник вибігає)*.

ЯВА VII.

Ці ж без сотрудника

Парох : Люди, люди, що ви зробили, що ви зробили!

1-й чоловік : Ми не знали, прошу отця, нам казали...

Парох : *(гірко)*. Ідіть додому! Ідіть!... *(Всі розходяться. Парох ходить хвилину по кімнаті, а відтак важко опускається на клячник і ховає голову в руках. Хвилина паузи)*.

ЯВА VIII.

Поволі в дверях появляється сотрудник

Парох : *(тихо)*. Знайшли? *(Сотрудник мовчки заперечує головою, стоїть у дверях. Парох підводить голову й довго дивиться на Розп'яття – по хвилині)*. Прости їм, Христе,

бо вони не знали, що роблять! А Ти, Пречиста, покрий її своїм омофором і обережи її, нещасну, від всякого зла!

ЗАВІСА

IV. ДІЯ

Та сама монастирська каплиця, що в пролозі. Чути хор чорниць «За всіх молимося Благая». Біля престолу огородник поправляє свічі.

ЯВА I.

Огородник – Марія

Марія: *(входить по хвилині до каплиці зі своїм клуночком. Тут же таки під стіною кладе клуночок, стає на колінах, ховає голову в руках і починає тихо хлипати).*

Огородник: *(почувши хлипання, оглядається, бачить Марію, перестає прибирати і з ганчіркою в руках підходить ближче до неї).* Хто тут? Як ви сюди дісталися, жінко?

Марія: *(боязко).* Не виганяйте мене звідсілля... Я сама піду, я прийшла тільки помолитися, тут, біля стін Пречистої... Брама була відчинена... Я зараз піду.

Огородник: А хто ж вам заборонить помолитися? А як у вас якесь горе на серці, то я теж помолюся з вами до Пречистої і весь монастир помолитись буде, а Пречиста вас вислухає... *(Сідає на сходах біля Марії).* Напевно вислухає! Бо ще не було випадку, аби Пречиста не вислухала того, хто до неї звернеться...

Марія: *(наче непритомно).* Хто сказав ці слова?.. Вже хтось говорив, що ще не було випадку, щоб Пречиста відмовила... Я чула десь ці слова...

Огородник: Це всі говорять, бо це правда. Але я вам щось пораджу, тільки ви не гнівайтесь на мене й не бійтеся мене... Я тут огородник...

Марія: *(усміхається, живо).* Я вас знаю!

Огородник: *(здивовано).* Ви мене знаєте? Звідкіля?

Марія: *(похопившись).* Ні, я знаю... що... Що в нашому монастирі є огородник, що доглядає сад, квіти...

Огородник: О, власне, таким і я є. Але я хочу вам порадити. Тут, в монастирі, є одна сестра, воротарка, свята сестра... хоч вона ще вічних обітів не хоче складати, бо каже, що вона ще недостойна й мусить перейти більший час проби, як звичайно, але вона свята, таки правдива свята. Її просить, аби вона помолилася до Пречистої. Вона це радо зробить. А все, про що вона для других просить, усе Пречиста вислухає... сюди люди з далеких сторін приїжджають до сестри Марії.

Марія: Воротарка... Сестра Марія...

Огородник: Так, вона зветься сестра Марія, сестра Марія...

Марія: *(непритомно).* І... вона тут... є?!

Огородник: А ви її, може, знаєте?

Марія: *(труситься).* Ні, ні. Я лише... я... чула про неї...

Огородник: Хто про неї не чув! Її святістю славиться наш цілий монастир!

Марія: А вона... довго тут є?

Огородник: О, вже довго, я навіть не пригадую...

Марія: І безперервно?

Огородник: А як же би інакше?

Марія: І цілий час воротаркою?

Огородник: Цілий час! Її ігуменя зразу ж полюбила, бо наша ігуменя наскрізь усіх знає...

Марія: І цю... Сестру Марію можна бачити?

Огородник: Зараз там побачите. Вечірня ось-ось закінчиться, і коли черниці переходитимуть через каплицю, то вона йде завжди остання. Вона звичайно затримується ще перед престолом Пречистої, ось тут (*показує*), і хвилину молиться. Але ви її зразу пізнаєте, бо за поясом у неї два великі монастирські ключі... й такий вона завела звичай, що після замкнення монастиря ключі ці кладуться на престолі...

Марія: Вона! (*Закриває очі руками*).

Огородник: Ви не бійтеся, сміло приступіть і все скажіть їй, все, що у вас на серці. Врешті, як тільки побачите її, то знатимете, що це не якась собі звичайна черниця... Скажу вам по правді, я колись теж мав гріх перед нею... Це було три роки тому, коли я найшов у комірчині рясу... Я заховав її, але сатана не спав. А тут тобі зараз на другий день репортери з різних газет поприїжджали, мовляв, з нашого монастиря черниця втекла, інтерв'ю хочуть робити. А я рясу під паху та й до матері ігумені, просто кажу вам, лихий мене, прости, Боже, під ніч згадувати, опутав. Приходжу до ігумені, а вона зі сестрою Марією сміються із тих редакторів. Побачила рясу ігуменя і питає мене, звідкіля у мене ряса взялася. А сестра Марія каже: це моя, бо я в школі переодягаюся. Я завжди тримаю другу рясу в комірчині. А на мене так проймаюче-ніжно глянула, що я хотів їй до ніг упасти. Перепросив я її потім, просив прощення, сповідався, що невинно другого осудив, але ще й досі, як згадаю її погляд, то соромно стає мені за мій вчинок... Але що вам таке?

Марія: (*яка хитається, мов зімліла*). Нічого, нічого мені не треба, мені вже добре...

Огородник: Ви, може, втомлені... Але вже не треба довго чекати, вечірня скінчилася і зараз черниці вийдуть... Ви вибачте, що я вас так нуджу, але так якось мені гарно з вами, якби ми вже давненько зналися... Вже йдуть! Боже вам помагай! Я тепер іду... А ви нічого не бійтеся. Сестра Марія вам не відмовить! (*Швидко виходить*).

ЯВА II.

Парами через сцену переходять черниці з запаленими свічами в руках. З останньої пари відлучається одна черниця і клякає перед престолом. За поясом у неї два монастирські ключі. По хвилині встає, гасить свічі і, залишаючи червону лампадку, відходить з-за престола й стає на колінах. Годинник з монастирської вежі б'є поволі 10 разів. Коли годинник б'є, до образу висувається постать черниці, що у витягнених руках тримає ключі, подаючи їх Марії.

Голос: Ти передала мені монастирські ключі і просила мене заступити тебе. Я три роки тебе заступала, а тепер у твої руки я віддаю їх назад. (*Німа сцена*).

ЗАВІСА

БОГ ПРЕДВІЧНИЙ

Вертепне дійство

ДІЄВІ ОСОБИ:

Михась – літ 14
Івась – літ 13
Олекса – літ 13 } пастушки
Ірод – літ 45
Жінка Ірода – літ 30
1. Мудрець
2. Мудрець
3. Мудрець
Гануся – літ 13
Мати – літ 35
Господар – літ 41
Два янголи
Військо (8 людей)

І. ДІЯ

Толока. За сосниною пасуться вівці. Три пастушки сидять при огні і щось варять в каструльці.

Михась: *(мішає щось в банячку й говорить)*. Нічого так не люблю, як пасти вівці.. Побігаєш, побавишся до схочу і ніхто на тебе не кричить – а то, як пригадаю собі, як то було мені зле, як я ще був малим – то на саму згадку дроз тілом пробігає.

Івась: А чому тобі так було зле?

Михась: Бо мама замикали мене з маленькою Катрусею в хаті, а самі йшли в поле. Тоді ми цілими днями сиділи в хаті і бавилися на землі.

Олекса: А чому на землі, а не на лавці чи на скрині?

Михась: Добре тобі говорити... Я тоді міг мати не цілих 5 років, а Катруся то ще тоді навіть ходити не вміла. Як бачу її: суне по хаті... Таке якесь з великою головою, з чорними

очима і з випуклим животиком... Мама, йдучи в поле, лишали Катрусю в колиці, а мені казали пильнувати її, а я сам не був більший від неї. Вона щодня сливе падала з колицки і плакала дуже голосно. А на голові наб'є собі такого гудза, як кулак. Коли мама прийдуть додому, як побачуть той гудзок – то вже мені хоч з хати тікай...

І в а с ь : Що мама тоді робили? Били?

М и х а с ь : Ой били, били! І ще як били!... Так били, що на тілі лишалися пояси, як батоги, а коли вже самі не могли, тоді тата кликали до помочі. А тато, бувало, розпережуть свій широкий ремінь, як почнуть бити, то так якби хто щіпом в stodолі молотив. Нераз відбиту пряжку з ременя носив я на тілі. Насамперед вона синіла, потім жовтіла, а опісля зникала, поки знову тато не били.

О л е к с а : О, коли б мене так били, як тебе – я ніколи не приходив би додому.

М и х а с ь : Не приходив би? А їсти? А спати? До хати таки все треба повернути, як би воно й ні було. Раз, пригадую собі, я такий був дуже голодний і Катруся, мабуть, теж була голодна, бо ссала два пальчики своєї руки і плакала, а я лазив на піч і заглядав у горшки. Часом нічого в них не було, а часом була задубіла картопля або пригарі з каші і я їх їв, а бідна зморена Катруся засинала з пальцями в ротику. Потім я сів на вікно, притулював ніс до шиби та ждав мами з поля. В хаті було темно і мені робилося лячно. Здавалося, що з кожного кута щось суне до мене і хоче мене з'їсти. Я кричав, я плакав, але те все нічого не помагало. Прибігала тоді до мене кітка і муркотіла, а я пригортався до неї і засинав...

І в а с ь : І довго ти так спав?

М и х а с ь : Довго, бо аж другого дня я будився з затерпими руками й ногами.

О л е к с а : О, то ти був бідний!

М и х а с ь : Певне, що бідний. Скільки то я тоді натерпівся, це лиш один Бог знає. Потім, як вже Катруся підросла і вже вміла трохи ходити, тоді краще було мені. Але найбільша радість була в мене тоді, як я перший раз погнав пасти вівці. Ціла толока була тоді моя! Я не знав, що робити: я бігав, бавився, співав... І до сьогодні, хоч я вже і підріс, люблю толоку і вівці. Але я так заговорився – не знати тільки, де наші вівці? Побіжи, Івасю, та подивися!

І в а с ь : Йду (бере палицю і виходить).

М и х а с ь : (звертається до Олекси). Подай, Олексо, миску, а то вляю і їстимемо, бо чогось зголоднів я дуже. (Івась повертає, бере свою ложку, сідає біля миски і разом з ними їсть. По їжі бере Олекса баняк і миску і йде до потоку мити, а Івась і Михась голодно говорять: «Дякую Тобі, Боже, що ми наїлися»). Опісля Івась лягає звернений лицем до трави, а Михась плечима до трави і дивиться на синє небо. Приступає тоді янгол – показує рукою на небо і каже: «Чи бачиш оцю зірку? Ідїть за нею». Янгол відходить, а Михась і Івась дивляться на зірку і йдуть за нею. На суфіті на шнурку пересувається зірка. Олекса з банячком і мискою повертає до огнища, але нікого там не застас).

О л е к с а : (сам до себе). Цікавий я, де Івась і Михась? Мабуть, пішли дивитися, куди ця зірка впаде, що сунулася по небі. Мені так було лячно... Скільки літ я вже вівці пасу і бачив різні зірки, але такої, як ця, я ще не бачив. Вона так по небі сунулася і така велика...

Прибігають Івась і Михась

М и х а с ь : Олексо, ти бачив, як сунулася зірка по небі?

О л е к с а : Бачив. А куди вона впала?

І в а с ь : О, цей господар (*показує пальцем вдаль*) мешкає недалеко – говорив мені, що ця зірка задержалася над Вифлеємом і світить дуже ясно над стаєнкою, бо в тій стаєнці Мати Божа породила Сина – Спасителя світа.

О л е к с а : Що ти кажеш? Гонім вівці додому і ходім подивитися на Божого Сина і поклонимося Йому.

Пастушки збирають все, зганяють вівці і виходять.

КУРТИНА СПАДАЄ.

II. ДІЯ

Палата Ірода. Ірод сидить на троні, прибраний в блискучий одяг. По однім і другім боці його трону стоять жовніри 5 і 5. Йому за плечима стоїть схований чорт.

І р о д : (*сам до себе*). Так, я великий цар, цар світа, цар над царями. Маю все, що тільки хочу. Всі трясуться переді мною з боязні, але і слухають мене. А яке в мене військо... Ніхто мені не дорівняє ні військом, ні послухом, ні скарбами. Ні, ніхто! Я цар над царями – великий цар! (*Хтось стукає у двері. Ірод каже*): Прошу! (*Входять три мудреці. Один з них тримає під пахою велику, грубу книгу. Всі три мудреці кланяються низько аж до землі [японський поклін], а опісля встають*).

І р о д : Чого ви потребуєте ?

1 м у д р е ц ь : Ми прийшли спитати, де тут є цар світа?

І р о д : (*показує рукою на себе*). Я, я є цар над царями, цар цілого світа!

2 м у д р е ц ь : Ні, це не ти! Тут десь народився другий цар!

І р о д : Що? Другий цар?

3 м у д р е ц ь : А так, другий цар, справжній цар світа.

І р о д : (*збентежений*). А де, де він?

1 м у д р е ц ь : Ми не знаємо, де він? Ми шукаємо за ним.

2 м у д р е ц ь : Чи ти бачив що ясну зірку, що сунулася по небі, а опісля спинилася?

І р о д : Не бачив. А що ця зірка?...

2 м у д р е ц ь : Ця зірка мала вказати дорогу, де родився цар світа.

І р о д : Дорогу, дорогу – та вона вам вказала дорогу і ви прийшли до царя світа.

3 м у д р е ц ь : Ні, то не ти! Ти є царем, але не є царем світа.

І р о д : (*розлючений*). Звідки знаєш, що я не є царем світа?

3 м у д р е ц ь : Знаю, знаю (*витягає книгу, отворає її і читає*). Тут є написано, що Пречиста Діва Марія породить мале дитячко і воно буде царем світа і спасителем людей.

І р о д : Що?

3 м у д р е ц ь : А так! Це є книга пророча і вона всю правду пророкує.

І р о д : То ви йдете шукати його?

Всі 3 м у д р е ці р а з о м : Йдемо!

І р о д : А чого ви йдете до нього, за чим, чого потребуєте?

1 м у д р е ц ь : Йдемо, щоб побачити його і поклонитися йому.

І р о д : Йдіть, йдіть! Я за вами теж піду, щоб поклонитися йому.

Мудреці кланяються і відходять.

І р о д : *(сам до себе)*. Їм... Спаситель світа, цар світа!... А хто ж це він? Ні, це неможливо, це брехня! Царем світа ніхто не може бути другий, бо ним є я, а спасителем теж я, бо хто ж інший? Чи я не спасаю людей від голоду? Чи я не дбаю про них, не даю їм їсти? *(Задумується)*. А, може, справді народився якийсь такий, що хоче бути царем світа? Я мушу знищити його... *(Чорт в тій хвилі шепче йому до вуха: вбий! вбий!)* Я, я вб'ю його, я вб'ю! *(Вбий, вбий – нівголосом говорить чорт. Ірод звертається до одного жовніра і дає наказ)*: Прикажи, щоб усі жовніри були у повній зброї. Підемо й виріжемо всіх дітей до двох літ. Ані одна дитина не зостанеться,

Жовнір відходить – вбігає жінка Ірода.

Ж і н к а І р о д а : Слухай, я чула, що ти дав наказ жовнірам вирізати всіх дітей до двох літ.

І р о д : Так, дав наказ. Або що?

Ж і н к а І р о д а : Не роби цього, пощо вирізувати такі невинні єства?

І р о д : Мушу!

Ж і н к а І р о д а : Чому мусиш, чому?

І р о д : Мушу вирізати всіх дітей, бо десь там народився Месія – цар світа.

Ж і н к а І р о д а : Ну і що ж? Народився, то хай живе!

І р о д : *(кричить)*. Що, хай живе? Хай живе другий цар? А чим я тоді буду? Буду його підданим?

Ж і н к а І р о д а : То будеш, і що ж?

І р о д : Я *(показує пальцем на себе)* цар світа, цар над усіма!

Ж і н к а І р о д а : *(клякає перед ним і благає)*. Не йди, не йди, благаю тебе, не рій тих маленьких дітей з невинними серцями. Не йди! Не йди!!...

І р о д : Дай мені вже спокій, не муч мене – йди.

Ж і н к а І р о д а : Не піду, поки не вблагаю тебе, щоб ти не ризав тих бідних дітей.

І р о д : Йди, кажу тобі, йди!. А то, як мені докучатимеш, то не пожалую і своєї дитини, *(чорт шепче: «вбий»)*.

Ж і н к а І р о д а : Не дам! Не дам!!...

Ірод виходить зі своїми жовнірами, а жінка Ірода вміває.

КУРТИНА СПАДАЄ.

ІІІ. ДІЯ

Сільська хатина. В ній є ліжко, столик, колиска. Мати бавить свою дитину і розмавляє з господарем.

Г о с п о д а р : Чи ви чули – Пречиста Діва Марія породила Божого Сина у Вєфлеємі.

М а т и : Що ви кажете? А де? В хаті?

Г о с п о д а р : Навіть не в хаті, а якийсь там стаєнці, що стояла пусткою серед поля.

М а т и : А чому ж в стаєнці, а не в хаті?

Г о с п о д а р : Пречиста Діва Марія з святим Йосипом йшли з Назарету до Вєфлеєму, бо там був опис людности. Йшли вони, йшли, аж в дорозі захопила їх ніч. Шукали вони за будь-якою хатиною і не могли найти, бо це було серед поля. Аж дивляться, стоїть опущена стаєнка з порозбираними дверми, із повибиваними вікнами. Туди вони зайшли, щоб в ній переночувати. І саме тоді Пречиста Діва Марія повила там дитятко – Спасителя світа.

Мати: То десь трясеться воно з холоду в пустій і холодній стаєнці. Я сливе щодня топло в своїй хаті, а так чогось холодно. І накриваю Петрусика перинкою й отулюю його, щоб воно не змерзло. А Пречиста Діва Марія бідна не має там нічого – ні пеленок, ні нічого, щоб накрити його, бо вона, видно, не сподівалась, що її таке захопить у дорозі.

Господар: Коби хоч сіно там було, то все таки хоча сіном накрила б це бідне дитятко.

Вбігає Гануся і говорить до господині

Гануся: Дядино, сховайте десь свого Петрусика, бо Ірод зі своїми жовнірами ходить по хатах і вирізує всіх дітей до двох років.

Мати: Що ти кажеш? Гей, де ж я його подію? *(на руках тримає Петрика весь час)* Де сховаю? На стрих ні, бо там зимно і плакатиме, а там на стриху, певно шукатимуть. До комори теж ні! Бідна ж моя головонько, де ж я його сховаю? Може тут о, тут під ліжку. Може, під ліжку не будуть заглядати, бо не годиться. *(Мати підсуває свою дитину під ліжку і звертається до Ганусі)*. Ганусю, візьми цю колиску і винеси на подвір'я. *(Гануся виносить колиску на подвір'я і знову входить в хату)*.

Гануся: Дядино, я вже піду додому, а ви зважайте на Петрика, бо він такий гарний хлопчик – шкода, щоб йому Ірод відрубав голову *(відходить)*.

Господар: *(встає з лавки)*. І я теж уже йду додому.

Мати: Та посидьте ще трохи. Не йдіть. У вас діти великі – не маєте чого боятися.

Господар: Великі і ще які великі і не Ірод їм, але вони Іродові вже голову могли б стяти, але мені вже таки чогось лячно. Йду таки. *(Підходить до порога)*. А ви не дуже лякайтеся, добре що воно спить – тільки, щоб не збудилося, як прийде Ірод... *(відходить)*.

В хату входить військо Ірода.

І жовнір: *(звертається до господині і питає)*. Де твоя дитина?

Мати: Паночку, не має. Не має в мене дитини. Як же ж може бути в мене дитина? Подивіть, яка я вже стара *(показує рукою на своє обличчя)*.

І жовнір: Не говори багато, а скажи, де ти поділа свою дитину?

Мати: Паночку, не маю дитини.

І жовнір: Не маєш? А колиска чия он там на подвір'ї?...

Мати: Та моя. В мене була дитина, але вже два роки, як померла.

І жовнір: З тою жінкою нема про що говорити. *(Звертається до жовнірів)*. Шукайте, проколоне місце перетрясіть!

*Жовніра шукають під столом, на ліжку, під лавкою,
а не найшовши нічого відходять.*

Мати: *(клякає на коліна і молиться)*. Боже, дякую Тобі за широкого серця, що Ти мені врятував дитинку. *(Витягає дитину з-під ліжка – цілує його, пригортає і говорить)*. Петрику, Петрусю мій! Дитинко моя одинока, дорога – добре, що ти живеш. Зараз тепленько тебе одягну й підемо до Вєфлеему, до Божого Дитяти помолитися, що Він тебе врятував від смерти.

Мати вдягається сама, вдягає дитинку і відходить.

КУРТИНА СПАДАЄ

Кирило СТУДИНСЬКИЙ

ДВІ ЗОРІ

Християнські драматичні картини

Драматичні картини з поч. XVII століття в 4 діях і 6 відслонах

- I дія. В ШИРОКИЙ СВІТ
- II дія. РОЗБИТІ МРІЇ (1610 р.)
- III дія. СОН І ЯВА (1620 р.)
- IV дія. АНАТЕМА (1628 р.)

Дві перші дії відбуваються в Острозі, дві останні – в Києві

ДІЄВІ ОСОБИ:

Герасим Данилович Смотрицький, ректор Острозької Академії (літ біля 60-ти)

Анна, його дружина (літ біля 50-ти)

Максим, пізніше Мелетій, їхній син,

Алісія Гулевич, його суджена, пізніше княгиня Заславська

Реміній Гулевич, її брат

Князь Януш Заславський

Максим Заславський, син його й Алісії (років 10)

Іван, пізніше Йосафат Кунцевич

Дідусь Степан,

Козак Не-Питай

Посли від Януша Острозького

-//- віленського братства

-//- козаків

Спудеї

Ченці Острозького монастиря

Патріш Теофан

Гетьман Сагайдачний
Митрополит Йов Борецький
Архимандрит Петро Могила
Протопіп Андрій Мужилівський
Йосиф Бобрикович, намісник Мелетія Смотрицького
Степан Літинський, отець собору
Іван Стеткевич, отець собору
Чернець-послушник
Запорожець Соленик
Шляхта, ченці, духовенство, козацтво, міщани, служба.

ПЕРША ДІЯ

В широкий світ

Дія відбувається в домі ректора Острозької Академії. Сцена представляє велику світлицю. По правій стороні від видця входові двері, посередині світлиці – другі двері, що ведуть до дальших кімнат. З лівого боку вікна.

З дверей посередині світлиці входить Герасим Данилович Смотрицький, ректор Острозької Академії, одягнений у багатий шляхетський стрій із шаблею при боці, його дружина Анна у святочному шляхетському вбранні, за ними їхній син Максим у козацькому жупані й синіх шароварах із припоясаною шаблею. У світлиці стає він між батьком і матір'ю.

ПЕРША ЯВА

ГЕРАСИМ: Незабаром з'їдуться гості, щоб тебе, сину, вирядити в широкий світ, у далеку дорогу. Хоч ти молодий, одначе вже сьогодні маєш серед нашого громадянства глибоку пошану. Здобув ти її, сину, своїми творами, писаними в обороні нашої нещасної матері-України і православної Церкви.

МАКСИМ: Батьку дорогий! Я тільки пішов твоїми слідами. Я ще був малим хлопцем, як вийшла твоя книжка в обороні старого календаря. Пам'ятаю, як у сні, що до тебе, батьку, прийшли учителі й спудеї Академії, щоб тобі за книжку подякувати, бо не було ще кому боронити Церкви і старих порядків. Пам'ятаю також, як до твоєї, тату, хати приїхав тоді князь Костянтин Острозький з великим почотом шляхти і сотнею їздців, що супроводили його вулицями міста. Крізь двері бачив я достойного князя, а хоч мало чув, що говорили до тебе князь, учителі й спудеї, у мене, малої дитини, так било серденько, що мало не вискочило із грудей. Я розумів, що сталось щось велике, коли тебе так громадянство шанувало. І в мене вперше відізвалась така глибока пошана для тебе, така сердешна любов до моєї України і до православної Церкви, що я ще сьогодні згадую ту хвилину, як якийсь чудовий сон. Під твоїм, батьку, оком я ріс, учився, й мої перші писання – це вислід твоєї праці наді мною.

ГЕРАСИМ: Сину, радію твоїми успіхами й з гордістю бачу, що ти вже вище станув від мене. І коли сьогодні їдеш у Німеччину вчитись, я тебе, сину, благословлю в далеку дорогу та вірю, що таланту не змарнуєш і ще нераз станеш пером і словом в обороні української землі й Церкви. *(Цілує його в чоло, а Максим батька в руку).*

МАКСИМ: Батьку мій дорогий! Мамо моя сердешна! Маю ще до вас перед виїздом одне прохання. Лишаю в ваших руках мій скарб найдорожчий, мою дівчину суджену, Алісію – моє щастя. Молода вона дуже та сирота. Умер її батько, минулась мати і вона залишилась сама, як та билина в полі, бо брат її, вітрогон, займається більше кіньми й собаками, ніж достатками, що лишились їм обоєм по батьках. Візьміть її до себе, пригорніть, як рідну дитину!

АННА: Максиме, це була й моя думка. Коли тільки захоче, ми цілим серцем привітаємо її в нашій хаті. Вона буде нагадувати тебе, вона заступить нам місце рідної дитини. Будь спокійний, сину!

ГЕРАСИМ: Така вона молода і вже пошани гідна! Її батько Ілля й мати Раїна остались вірні нашому народові й Церкві, а їх слідами пішла Алісія. Серце в мене росте, коли вона заговорить про Україну! Славна з неї козачка, як вона сама себе називає! На жаль, її брат Ремігій став уже латинником.

МАКСИМ: *(бере ботька й матір за руки)*. Щасливий я, що віддаю мою панянку в такі золоті й зичливі руки. Я шукав дівчини, щоб мене розуміла і була моєю помічницею у праці для щастя моєї землі.

ГЕРАСИМ: Гарно ти вибрав, сину! А як вернешся з Німеччини, справимо таке гучне весілля, що світ здивується.

МАКСИМ: Я був такий щасливий у вашій хаті, що не вмю висловитись. Нам люди завидують, що в нас така одність і сердешність. Алісія зв'яже нас із собою ще тісише. Моя козачка Алісія заслужить собі на любов і пошану в моїх батьків. *(Герасим і Анна цілують сина. Він припадає до них і цілує)*.

ДРУГА ЯВА

З правих дверей входить слуга

СЛУГА: Якийсь мододий гість приїхав і хоче бачитися з паном Максимом. Каже, що він купець!

МАКСИМ: Купець?

ГЕРАСИМ: Проси і введи до світлиці. *(Слуга виходить)*.

ТРЕТЯ ЯВА

Входить молодий міщанин Іван Кунцевич

ІВАН: Поклін вашому домові, пане ректоре! Поклін вам, ясна пані! Привітання тобі, Максиме!

МАКСИМ: Це ти, Іване, добрий товаришу з віленської єзуїтської школи? Мамо, тату, це Іван Кунцевич! *(Цілюються)*.

ГЕРАСИМ і АННА: Вітайте, гостю, в нашій хаті!

МАКСИМ: Що з тобою діється? Я й слід твій загубив.

ІВАН: Я купець. Батькові помагаю.

МАКСИМ: І вдоволений з того?

ІВАН: Ні, брате!

МАКСИМ: Що ж тебе загнало між нас?

ІВАН: Я в дорозі за крамом. Хотів тебе побачити. Коли ж ще мені доповіли люди, що їдеш у Німеччину та що супроводити тебе будуть їзди князя Соломирецького, я рішився відбувати дальшу дорогу з тобою. Буде безпечніше й відрадніше.

МАКСИМ: Радію дуже. Поїдемо разом, а покищо, розгостись.

ГЕРАСИМ: Сказали ви, пане Іване, що невдоволені з купецтва. А ким хочете стати?

ІВАН: Хочу бути ченцем і священиком.

ГЕРАСИМ: Щастя вам, Боже! Розумних людей нам усюди треба! А їх так мало!.. Наша Церква така бідна, що потребує помочі. Вітайте, гостю, в нашому домі! *(Стискає йому руку)*.

ІВАН: Велике моє щастя, що можу вітати в домі ректора Острозької Академії та побачити його хоч раз у житті. Поклін вам, пане ректоре! Поклін вам, достойна пані! *(Звертається до Максима)*. А чому не їдеш до Падуї чи Риму? Скільки там уже людей не бувало!

АННА: Наш Максим їде як учитель і дорадник молодого Соломирецького – то не з його волі оця дорога.

ІВАН: Боюсь, Максиме, що привезеш із собою багато євангелицьких думок, а вони щастя православної Церкві не принесуть.

МАКСИМ: В боротьбі кожний союзник добрий. А я везу з собою на половину готову працю, що від неї затремтять панове римляни. Я перешлю її з Німеччини й заки вернусь, видрукує її віленське братство. Буде це великий і величний плач Східньої Церкви над синами, що її покинули.

АННА: В трійку з чоловіком і Максимом читали ми поодинокі частини і серце наше плакало. Ми вірили, що народ з'єднається в одне в нашій Церкві, стане непереможним муром проти всяких ворожих заходів та що для нашої України блисне ясне сонце!..

ІВАН: Щасливі ви, ясна пані, у своїй вірі! Щасливий ти, Максиме, що маєш таких приятелів і дорадників у своєму світлому батькові й громадянці-матері. Вдвоє щасливий!

ЧЕТВЕРТА ЯВА

СЛУГА: *(являється в дверях)*. Гості над'їзять *(Герасим і Анна зближаються до входових дверей. Максим та Іван гуторять між собою, побравившись за руки. Входять гості)*.

ПЕРШІ ГОСТІ: *(в шляхетському вбранні)*. Ми послали від князя Януша Острозького.

ГЕРАСИМ і АННА: Вітайте, дорогі гості!

ДРУГІ ГОСТІ: *(міщани)*. А ми від віленського братства.

ГЕРАСИМ: Привітання для славних борців за віру! *(Подають собі руки)*.

ТРЕТІ ГОСТІ *(козацтво при шаблях)*.

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ: А нас козацтво прислало, щоб попровадити вашого сина в далеку дорогу.

ГЕРАСИМ: Вітайте, славні молодці! Чи бачиш, Максиме, яких гостей маєш?

МАКСИМ: *(зближається, подає всім руку)*. Завіщо стільки пошани для мене?

ЧЕТВЕРТІ ГОСТІ: *(спудей Острозької Академії. Один із них каже)*. І ми прийшли попросити славного колишнього учня Острозької Академії...

П'ЯТІ ГОСТІ: *(ченці)*. А ми від острозького монастиря.

МАКСИМ: Я дуже радий *(подає руку)*. Просимо ближче!... *(Входить ще шляхта у більшому числі. Всі вітаються. Останньою входить Алісія)*.

АЛІСІЯ: Вибачте, пане ректоре! Вибачте, достойні пані, вибач, Максиме, що опізнилась. Ждала на брата, але він, як звичайно, на ловах і я мусіла їхати сама. *(Вітається)*.

ГЕРАСИМ: Це наша доня, це суджена Максима! Алісія Гулевич, дочка Іллі й Раїни, нащадок славного і заслуженого роду. *(Загальне пожвавлення. Гості зближуються до Алісії та вітаються)*.

АЛІСІЯ: Я ваша усіми думками. Я козачка Алісія!

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ: Їй Богу, славна дівчина!

Настає святочна тишина

ПОСОЛ *(від князя Острозького)*. Покійний князь Костянтин Острозький високо цінував твій талант, пане Максиме. Нераз читав твої молодечі писання, хвалив тебе, і перед смертю доручив цей великий ревнитель православ'я своєму синові Янушеві, щоб він передав тобі двісті червоних дукатів. Це признання за твою працю! Прийми, пане Максиме, цей дар та згадуй великого князя, приятеля твого батька і твого покровителя. Згадуй у своїх писаннях і молитвах. *(Передає мішечок з червінцями. Максим приймає дар і стискає послові руку)*.

ПОСОЛ: *(від віленського братства)*. Пане ректоре! Ми пам'ятаємо, як ви будили наше сумління, як кликали до нас: «Повстаньте, почувтеся і поднесіте очі душ ваших, а обачте з пильністю, як спротивник ваш диявол не спить не тільки, як лев рикаючи, іщеть кого по-жертти, але явне самі в пащенки ему розними способами многіє впадають... О чем Церков святая, яко мати ваша – тепер вмісто надії, радости і потіхи жалостно нарікаєть і многослезно плачет»...

І збудилося наше сумління, а віленське братство стануло заборолом у боротьбі за права Церкви. Подяка вам за те, пане ректоре! І не менша за те, що дали нам сина, Максима, вірного оборонця її прав.

Братчику Максиме! Приносимо тобі, одному із наймолодших поміж нами, грамоту. Будь нашим членом, оборонцем і ревнителем православ'я! Стань нам провідником, борони нашу землю і Церкву твоїм пером! *(Подає грамоту)*. Нехай за твоїм «Антиграфі», що вийшло сумітом братства, підуть інші твої писання на славу Богу і нашій землі!...

МАКСИМ: Спасибіг, спасибіг!

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ: Ми не вміємо так складно промовляти, як братчик, бо цього куншту ми не вчились. Наше ремесло – боротьба, а наша дружина – шабля! Коли її треба буде, то десятки тисяч стануть на послугу українській землі! Їдь щасливо, Максиме! А твою козачку залиши між нами. Якби їй сталась кривда, то за неї кожному голову з плечей здіймемо! *(Максим дякує і стискає руку)*.

СПУДЕЙ: В дорогу далекую тебе отправляєм
І піснь прощальную тобі воспіваєм,
Їдь, славний Максиме, щасливе в дорогу,
Которуюсь офірувал единому Богу!
Жий же Церкві, Отчизні, домови статечме.
І вертай до краю помеж нас безпечне!
Такіє нехай у тебе містце мівають,
Которис не раді на все зезволяють,

А котрим мильша роскош, ніж цнота,
Пред такими кажи замикають ворота!

(Максим цілує Спудея і подає руку)

ЧЕРНЕЦЬ: Максиме, брате, подвижнику Церкви! Від монастирської братії привітання! Глаголю твоїми словеси: «Глас в Рамі слишан бисть, плач, риданіє і воплъ мног. Рахиль, Рахиль Восточная Церков, плачеться чад своїх і не хочеться утішити, яко не суть. Розсипана, розсипана радість сердца єя, погашена піснь єя, злуплена корона з голови єя»...

«Якого єсмо преслідованя, якого уруганя, якого по-личкованя, якого замешаня і за-трясеня ми не дознали!»

Брате Максиме! Отри сльози матері твоєї Рахилі, Восточной Церкви! Корону їй на главу поклади, піснь їй погашену воскреси, радість їй приверни, бо «глас в Рамі слишан бисть, плач, риданіє і воплъ мног!»

МАКСИМ: Браття кохані мої! За малий труд багато пошани! Що ж скажу вам? Поклін пам'яті князя Костянтина Острозького, великого ревнителя православ'я, що недавно закінчив життя. Поклін пам'яті його сина Александра, що на нього ми такі надії покладали. Подяка князеві Янушеві, що сповнив батьків заповіт і дар великий на дорогу мені переслав.

На вагу золота кладу, віленські братчики, ваше привітання, а грамота ваша злучить мене ще сильніше з вами. Моє перо ще слабе, та воно скріпиться, зміцніє на славу моєї України й Церкви!

Поклін козацтву, що шаблями стає в обороні наших народніх і церковних прав!

Вітаю вас, спудей Острозької Академії, та бажаю, щоб росли в науці на славу свого народу.

А пей плач Рахилі, моєї матері Церкви, я відчуваю цілим серцем, бо виріс у домі мого батька і неньки, а вони викресували в моїй душі гарячу любов для Церкви і народу. З тремтінням сердца вслухувався я в слова Євангелиста Матея:

«Глас в Рамі слишан бисть, плач і риданіє і воплъ мног!»

Усім вам поклін, пошана і глибока подяка!

(Максима обступають, стискають за руки, вітають окликами: слава!)

ГЕРАСИМ: Дорогі гості! Просимо в гостину! Небавом настане час розлуки!

АННА: Просимо до столу! *(Герасим і Анна відчиняють двері по середині світлиці. Виходять усі, залишаються Максим і Алісія. Музика грає Палестрина «Світські мадригали» продовж усієї дальшої яви).*

П'ЯТА ЯВА

МАКСИМ: *(до Алісії)*. Дитино моя золота! Панночко моя кохана! Зірньоко моя ясна! Щастє моє велике! *(Обіймає її та цілує)*. Я такий безмежно радий, що Бог зіслав мені таку красну дівчину і що з нею поділю своє життя і працю. Яка велика шкода, що я не мистець-живописець! Чому я не Леонардо да Вінчі? Твої сиві оченята, такі добрі та сердешні, я змалював би, а твій усміх, краший, як у Монни Лізи, я зачарував би кистю на картині...

АЛІСІЯ: *(горнеться до нього)*. Любиш мене і тому так говориш! А якби я була різьбарем, я вирізьбила б твою головку і вінець на ній поклала. Скільки похвал ти сьогодні почув, а в мене так серденько билосся, так росло з гордоців і радоців, що така талановита людина буде моєю дружиною і опікуном, братом і батьком, паном нашого дому.

МАКСИМ: Без краю радість моя! Я досі тільки учився, працював і про дівчину не думав. Ти моя перша й остання любов. Збережу для тебе, моя дитино, на далекій чужині мої сердешні почування і вірність. Коли буду працювати, твої очі сиві будуть ходити по мені, як по ниві, ясним сонцем, в дні щасливі, будуть гоїти мою тугу, і твій усміх, моя Монно Лізо, буде блукати по моїй скроні й повіках та додасть мені сили до праці...

АЛІСІЯ: Розлука все важка! Чи знаєш, Максиме, я чогось тривожусь. Мені так сумно на душі. Я така сама, одинока...

МАКСИМ: Мої батьки візьмуть тебе до своєї хати. Вони тобі так раді!..

АЛІСІЯ: Це неможливо! Брат все поза домом і треба, щоб хтось був у замку. А що твої батьки мене сердешно люблять, про це я знаю.

МАКСИМ: Ні мені, ні тобі кривдно не станеться. Ти чула, скільки оборонців будеш мати в козацтві?

АЛІСІЯ: Чула! Та тепер тривожний час. Нині-завтра піде козацтво в похід проти турків, чи татарів, чи на Москву, а ми залишимося самі з невеличкою охороною.

МАКСИМ: Хочеш, Алісіє, щоб я залишився?

АЛІСІЯ: Ні, Максиме! Ти поїдеш. Для дівчини козакові не можна кидати зброю і відхилятися від бою... їдь, козаче! Буде те, що Бог хоче. Буду на тебе ждати. Рік чи півтора мине як сон. Станеш князеві Соломирецькому за провідника і брата, покінчиш свій лямент Східньої Церкви і тоді повинчаємось. За тобою, Каю, піде всюди твоя вірна Кая! *(Обіймаються і цілуються).*

МАКСИМ: В такій любові, в такому палкому поцілунку не жаль було б навіть сконати! *(Цілує її сердешно).*

ШОСТА ЯВА

У дверях являється князь Януш Заславський

КНЯЗЬ ЯНУШ: Вибачте, що перешкоджаю такій чудовій ідилії! *(Сміється).*

МАКСИМ: Чого йдеш, князю, у православну хату? Ми не вміємо кривити душею, як ти! З Україною й її Церквою ти порвав зв'язки. Чого хочеш від нас?

КНЯЗЬ ЯНУШ: Приходжу як приятель, а не як ворог. А хіба шляхтич пошанує шляхтича у своїй хаті... Я теж прийшов, щоб тебе, Максиме, попросити. Коні мої стоять готові, а я до твоїх послуг...

МАКСИМ: Чи широко говориш?

КНЯЗЬ ЯНУШ: Широ!

МАКСИМ: Коли так, то вітай в домі мого батька! Алісію знаєш! Це моя суджена!

КНЯЗЬ ЯНУШ: Суджена? *(Збентежений цілує її руку, мовчить хвилину).* Радію дуже!

СЬОМА ЯВА

Із другої світлиці виходять Герасим і Анна Смотрицькі, за ними всі інші гості

ГЕРАСИМ: *(здивований).* Князь Януш між нами? Ворог чи приятель?

КНЯЗЬ ЯНУШ: Приятель! Приїхав попросити Максима в далеку дорогу, у широкий світ.

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ: *(до Януша).* Вважай, князю, щоб ми не зійшлися з собою! Пам'ятай, що якби волос із голови впав Смотрицьким, то з рук моїх не втечеш! Повішу шляхтича, як собаку. Чимало вже наїздів на православну шляхту маєш на своєму сумлінні...

ЯНУШ: Шляхтич тільки з шляхтичем розмовляти може!

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ: Коли ти наїздиш на безборонних для сваволі, ми нашою шаблею і кров'ю боронимо рідної землі й Церкви. Хто з нас шляхетніший? А втім, я теж шляхтич! *(виймає грамоту)*. Шляхтич по крові, шляхтич по шаблі!

ГЕРАСИМ: Лишіть, панове, суперечку! Зближається хвилинка розлуки. Нехай вона нас усіх примирить із собою. Максиме, сину наш коханий! Обов'язок тебе кличе! Їдь і вертайся щасливо! Благословення моє буде витати над тобою на кожному кроці. Україна потребує не тільки сильних рук, але й великих умів! Учися, щоб міг стати в пригоді рідному краю! *(Благословить і отирає сльози)*.

АННА: І я, матір твою, благословлю тебе. *(Благословить)*. Моє серце все буде битися для тебе. І твоїй Алісії стану за матір. *(Цілує його)*.

ВОСЬМА ЯВА

Вводять старенького сліпого дідуса Степана в козацьких шароварах, у білій сорочці.

ДІДУСЬ СТЕПАН: Достойний пане господарю, і ви, ясна пані, не погнівайтесь на мене, що я теж прийшов попросити мого паниченька-сокола! – Максиме, козаچه мій! Тобі я розповідав казки, тебе я вчив верхом їздити, тебе я полюбив, як свою дитину. *(Максим зближається до нього, дідусь Степан підіймає голову й немовби здивований кличе)*. Боже! Я бачу! Дві Зорі!.. Одну над головою Максима, а другу он там, над скронєю цього молодого чоловіка *(показує на Кунцевича)*. Твоя, Максиме, зоря ясна, та смутком мережана, а твоя, молодче, червоною кров'ю забагрена... Будеш, Максиме, славний!.. Ні! більш нічого сказати не вмію, бо в очах моїх світло загасло... Не бачу більше нічого... Будь здоров, Максиме!

МАКСИМ: *(цілує дідуса Степана в чоло)*. Бувай здоров, добрий приятелю.

ДЕВ'ЯТА ЯВА

Входить слуга

СЛУГА: Вози та коні готові! *(Виходить)*. *(Максим цілується з батьком і матір'ю, обіймає Алісію й сердешно цілує, подає руку гостям. Орхестра грає знову)*.

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ: А ми, козаки, проведемо Максима аж до князя Соломирецького.

ШЛЯХТИЧ: А ми, шляхта, теж сядемо на коні. Слава господарям! Слава Максимові! Сідлати коні!

Усі прощаються. Виходять Герасим і Анна, за ними Максим з Алісією і всі гості... На сцені немає хвилину нікого. Орхестра перестає грати.

ДЕСЯТА ЯВА

Входять Герасим, Анна й Алісія

ГЕРАСИМ: Поїхали! Навіть князь Заславський супроводить його на коні!

АННА: Чув ти, Герасиме, що приповідав Степан?

ГЕРАСИМ: Чув! Над головою Максима зоря ясна; він буде славний!..

АЛІСІЯ: Батьку коханий! Степан сказав: «Твоя, Максиме, зоря ясна, та смутком мережана»... Не хочеш, тату, чути про смуток?... Хіба ж я йому смутку не принесу...

ГЕРАСИМ: Доню моя! І всі ми славні і всі ми сумні! Смуток витає заєдно на наших чолах. Ми боремось, та інші легкодушно покидають свою народність і віру! Нас, борців, ненавидять! Чи думаєш, що ненависть не мережає смутку на наших скронях? Не одиниці, а вже сотки з-поміж нашої шляхти для нас пропали! Замість церков ростуть костели, замість монастирів св. Василя фундує наша шляхта монаші оселі для латинників... Замість наших шкіл та академій виростають єзуїтські школи... Сильніші вони від нас і треба багато сили, праці, волі, щоб устояти. Ломляться дуби, вихор їх ломить!..

АЛІСІЯ: Але наш Максим не зломиться! Він такий сильний! А як він гарно пише! Скільки там вогню і серця! А як чудово він промовляє! Скільки жару в його словах!..

АННА: Це правда! Боятися його римляни і ненавидять.

Коли латинники хотіли відібрати острозький монастир, він скочив на коня, голосом ясным, як дзвін, промовив до молоді й козацтва так гарно й велично, що вмить сотки їздців полинули за ним і монастир відбили!

АЛІСІЯ: І це буде мій дорогий чоловік! А я моїми очима, моїм усміхом буду з його чола смуток зганяти й рани гоїти! Чи так, матінко? (*горнеться до неї*). Ти також любила! Ти своєму чоловікові помічницею була, радощі й смуток з ними ділила, його роботу улегшувала і сина виховала такого красною, як зоря, такого розумного, як мудрець, такого гарного письменника й промовця, що своїми писаннями огонь креше, до сумління промовляє, а мене своїм поглядом і словом ясным, чистим, сердешним чарує....

АННА: Радію всім серцем, що ви так обоє полюбилися. Будь мому синові в житті ясною зорею, його щастям, його долею! Усміхом веселим чаруй його душу, щоб був заєдно готовий до великого діла! (*Обіймає*).

АЛІСІЯ: Як гарно говорить до мене мати Максима, мати-громадянка!..

Герасим увесь час стояв і з розкішшю прислухувався до розмови. Нараз чути за сценою крик і гамір. Герасим береться за рукоять шаблі. Вбігає слуга.

ОДИНАДЦЯТА ЯВА

СЛУГА: Пане! Наїзд! Князь Заславський із своїми їздцями вже на замковому подвір'ї! Службу в'яжуть! Я ледве втік! (*Відходить*).

ГЕРАСИМ: Що це значить?

АЛІСІЯ: Батеньку, матінко! Це по мене. Не дайте мене! (*Горнеться до Анни*).

ДВАНADЦЯТА ЯВА

Князь Януш вбігає до світлиці

КНЯЗЬ ЯНУШ: Я приїхав по Алісію!

ГЕРАСИМ: Не забувай, князю, що ти в моєму домі та що Алісія під моєю охороною!

КНЯЗЬ ЯНУШ: Вона піде зі мною! Брат згодився, що Алісія стане моєю дружиною!

АЛІСІЯ: Боже мій! Максиме! Яка я нещаслива!

ГЕРАСИМ: Князю! Добровільно я Алісії не дам! Вона суджена мого сина! Ставай, виїми шаблю! Я готов до бою з тобою! (*Виймає шаблю, Януш також*).

АЛІСІЯ: Батеньку! За що стільки зневаги? За що така жертва?

ГЕРАСИМ: Ставай, князю! Шабля в мене добра, рука в мене вправна! Ставай, князю! Це, що ти робиш, негонорово!...

КНЯЗЬ ЯНУШ: Але здорово! *(сміється)*.

ГЕРАСИМ: *(опускає в діл шаблю)*. Шляхтич може боротись тільки з шляхтичем, але ніколи з пройдисвітом! *(Вкладає шаблю до піхви)*. Маєш, князю, свою шаблю. Зітни мені голову! Маєш пістолі. Стрільай у мене! Не буду боронитись! А коли в тебе крихітка шляхетського гонору – кинь мою чесну хату! Геть, князю, з мого дому!...

КНЯЗЬ ЯНУШ: Ха, ха, ха, ха!

ТРИНАДЦЯТА ЯВА

Входить брат Алісії Ремігій

РЕМІГІЙ: Алісіє! Я приїхав по тебе!

АЛІСІЯ: І князь-наїзник з тобою?

РЕМІГІЙ: Не ображай мого приятеля! Ти його суджена. Я згодився на твоє подружжя з князем!

АЛІСІЯ: А мене не питаєш? Братіку, голубоньку мій сизий! Не губи мене! Коли Максим просив тебе, як брата й голову дому, щоб ти згодився на моє з ним подружжя, ти дав йому руку на згоду! І я була така щаслива, бо вибрала найкращого з-поміж найкращих, найздібнішого з-поміж найздібніших, борця-лицаря за свій народ, що пером і словом хоче вести його до кращого! Братіку! Не зневажай моєї молодости і любові! Зозулею буду тобі біля твого віконця кувати, щоб ти був щасливий! Жайворонком буду літати над твоєю головою і пісню тобі співати! Братіку! Я, горда шляхтянка Гулевич, прохаю тебе, не рани мого серця, не зневажай Максима і його батьків, таких достойних, таких люблених і шанованих не тільки на волинській землі, але й по цілій Україні! *(Кидається йому на груди)*.

РЕМІГІЙ: Шкода говорити! Вдягайся! За бунтаря не підеш!

АЛІСІЯ: За бунтаря? Він орел сизий, а не бунтар!

ГЕРАСИМ: Максим такий самий бунтар, як його батько! Пером хочемо служити рідній землі! За моє бунтарство дарував мені князь Острозький два села. Видно, що й князь Костянтин був теж бунтар! Він основував типографію, Академію, видав Острозьку Біблію, церкви будував і монастирі для свого, а не для чужого народу... А у вас що в голові? Коні та лови! Хотите насильно відібрати моєму синові суджену? Маєте силу, то не зжахнетеся перед нічим! І я не погрожую, але за ту зневагу ви обидва гірко заплатите! Не буду я розраховуватися з вами, ані мій син! Бог нас розсудить! А бережіться людей, бо і в них є сумління, і вони обстануть за нами!

КНЯЗЬ ЯНУШ: Хто? Козацтво? Я тих паливодів щодня по одному вішаю...

ГЕРАСИМ: Не зневажай, князю, війська, бо воно наше, бо воно шаблями скородить турецькі і татарські ребра, бо воно життя кладе за свою землю, а його буйні голови вимостили дороги по всій українській землі... Ти, князю, як кажеш, вішаєш їх щодня по одному! А прийде час, що вони тебе можуть повісити! Бережися, князю Заславський! Бережися, Ремігію Гулевичу!

РЕМІГІЙ: Пусті погрози! Алісіє, зодягайся!

АЛІСІЯ: Мамо, тату, ви мої рідні! *(Припадає до Герасима й Анни)*. Прощавайте! Передайте поцілунок Максимові! Скажіть, що я, козачка Алісіє, люблю його так сердешно, як він на це заслужив своїм коханням до мене і працею для України! Але що ж? Не підудобровільно, то служба мене силою візьме..!

АННА: *(обіймає Алісію)*. Не пусти тебе, доню, від себе! Що ж я скажу Максимові?

АЛІСІЯ: Що скажеш, мамо? Скажи йому, що козачка Алісія ніколи його не забуде! А скажи ще й те, що йду не по власній волі. *(З розпукою кличе)*. Ой татар, брат татар, про-
дав сестру за таляр!

Німа сцена. Герасим і Анна горнуть Алісію до себе. Заславський і Ремігій дивляться тупо в долівку. Завіса спадає.

КІНЕЦЬ ПЕРШОЇ ДІЇ

ДРУГА ДІЯ

Розбиті мрії

ПЕРША ЯВА

Світлиця, як у першій дії. Герасим і Анна сидять біля стола задумані

ГЕРАСИМ: Ось небавом повернеться наш Максим. Що скажемо йому, коли запитатись про Алісію? Посивіли ми, змінилися. Над нашими головами перейшла люта буря і розбила нас старих, та ще більше боюся, щоб вона не розторошила його молодого...

АННА: Важко мені, Герасиме. Такі щасливі були ми і Бог дав нам сина. Доглядали ми його обоє, як ока в голові. І виріс він нам, як бистрий сокіл! Такий талант Бог влив у його душу, що соколом почав підніматись до неба. Письменник виріс із нього такий буйний, як степовий вітер, такий могутній, як грім! І полюбили його люди і з пошаною гляділи на нього, а вороги дошукувались його імени по книжках, бо ненавиділи його за ту велику любов до України, до її минулого і до Церкви.

ГЕРАСИМ: Правду кажеш, Анно. Не було більшого щастя для мене, як коли я глядів на його працю, таку вперту, таку завзяту! Не боявся перепон, ломив їх, не жахався переслідувань, що йому загрожували. Як могутній орел линув під хмари і глядів сонцю в очі, ставив свої сили до дальшої праці... Ось нині, завтра вийде його нова книжка, писана болем, мережана смутком, а все-таки крізь них продирається віра у краще, надія на кінцеву перемогу. Це його Лямент Східної Церкви над синами, що її покинули...

АННА: І в його трудящому, молодечому житті станула в дорозі Алісія, красна обличчям і душею, дівчина шляхетського роду. І полюбив він її цілою душею, всім серцем, вона ж відплачувалась йому такою ж самою любов'ю, ясною, як сонце. І розуміла вона його працю і гляділа на нього з подивом, а я вірила, що буде йому помічницею, що своїм веселим поглядом, своїм ясним усміхом зжене нераз журбу з його чола. Бог судив інакше і закривавив наше серце. Воля Його свята!

ГЕРАСИМ: Чудо не дівчина! І через те мені важко. Така гідна, така красна думкою й душею. Та рідний брат стоптав ту квітку, знівечив її. Насильством, тюрмою, катуванням примусив її вийти по неволі за нелюба. Бідна дитина!

АННА: Як сердешно її Максим любив! Ось його листи з Німеччини, що до нас прислав для неї. А вона їх навіть не читала, не знала, скільки туги вклав він у свої писання, скільки почувань любови передавав їй із далекої чужини, скільки надій покладав на неї!

(Читає). Суворий був я для себе, Алісіє, бо суворе було наше народне життя. Я хотів прислужитись моїй землі пером, як служив мій батько. Я оминав забави, читав, працював над собою, кидав свої твори поміж наше громадянство і в них кликав його до опам'ятання. І на життєвій дорозі виросла моя велика любов. Це ти, Алісіє! З думкою про тебе, моя ясна зоре, викінчував я свій Лямент, бо ти огріла його своїм серцем. Цілою душею радію, що небавом звінчаємось і будеш мені моїм ясним світом. Будемо жити одними думками й надіями, а наш дім буде такий ясний, як у моїх батьків.

Бідний він, нещаслива Алісія, горе нам на старості літ!

ГЕРАСИМ: Болить у мене серце! Що скажемо Максимові, як він вернеться домів?
(Мовчанка).

ДРУГА ЯВА

Входить слуга

СЛУГА: Приїхали братчики з Вільни.

ГЕРАСИМ: Проси! *(Слуга відходить. Входять три братчики. Герасим подає їм руку, вони цілують руку Анни)*.

ГЕРАСИМ: Вітайте, давно знайомі, дорогі гості! Які новини приносите? Ласки просимо, сідайте! *(Всі сідають)*.

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: Серед важких часів деякі новини добрі.

ДРУГИЙ БРАТЧИК: Чи не найкраща новина – це книжка вашого сина Максима: Лямент Східньої Церкви. Видали ми її з великим трудом!

ТРЕТІЙ БРАТЧИК: Провідали про її складання латинники, але не довідались нічого. Щойно, як книжка вийшла й почала ходити по руках, заметушились!...

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: Та ми сподівались напасти. Тисячку книжок ми зберегли в безпечному місці і продаємо їх між певних людей. Десяток книжок принесли ми для Максима. Та золотом за золото ми заплатити не в силі. *(Передає одну книжку Герасимові)*.

ДРУГИЙ БРАТЧИК: Свята вона для нас!

ТРЕТІЙ БРАТЧИК: Не жаль нашого смутку, не жаль наших терпінь, коли маємо таку золоту книгу. З Москви присилали за нею, бо ще заки вийшла, слава про неї між православними поширилася...

ГЕРАСИМ: Між Польщею і Москвою саме тепер війна. Чи з цього приводу не буде для Максима клопоту? Готові вважати його за зрадника...

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: Вашому Максимові волос із голови не спаде. На книжці немає його імени. Творець книжки: Теофіл Ортолог. Правда, що між нами немає людини, що не знала б, хто її писав, та серед злиднів ми навчились мовчати. Самі латинники не вірять, щоб Максим Лямент написав, бо знають про те, що він виїхав до Німеччини.

АННА: Це гарно! До того нещастя, що він переживатиме, нехай не прилучується нове...

ГЕРАСИМ: *(бере книжку в руки і читає)*. «Горе мені нужденній, горе нещасній! Ах! З усіх сторін з достатків обдертій, горе мені на світську ганьбу мого тіла з одержаній, горе мені невиносними тягарями обтяженій! Руки в оковах, ярмо на шії, пута на ногах, ланцюг на бедрах, меч над головою обо січний, вода під ногами глибока, огонь по боках негашений, з усіх усюдів нарікання, з усіх усюдів страх, з усіх усюдів переслідування. Горе по містах і по селах, горе по полях і дубровах, горе по горах і пропастях землі...

Колись королевою я була, по цілому світі люблена, а тепер від усіх погорджена... Дітей породила я і виховала, а вони виріклися мене і стали для мене посміховищем... Нещасна я мати, що ж такого вчинила, що важке переслідування від власних синів терплю?» *(Задумується)*.

АННА: *(бере книжку і читає)*. «А де тепер неоцінений той камінчик, що я його поміж іншими перлами, як сонце між зорями в короні голови моєї носила, дім князів Острозьких, що блеском світлости своєї старинної віри перед іншими світив? Де також інші неоцінені камінчики тієї ж корони, чесні доми наших українських князів, безцінні сафіри і діаманти: князі Слуцькі, Заславські, Збараські, Вишневецькі, Гулевичі...» *(Задумується)*.

ГЕРАСИМ: Ми плачемо, коли читаємо, а як плакала душа Максима, коли він ці рядки на папір клав? Немовби оплакував свою власну долю!.. *(По хвилині)*. Не забудуть йому римляни ні віршів проти їх столиці, ні глибокої віри, що все ж таки не вони, а ми будемо переможцями!

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: За Максимову книжку підняли латинники проти віленського братства нагінку. Віленський магістрат перевів у братстві трус та забрав 36 книжок Ляменту, що ми їх нарочно лишили. Неласка короля спала на нас!

ДРУГИЙ БРАТЧИК: Говорять латинники, що ніхто з польських еретиків не нападав на римський апостольський престіл із такою жовчю, як Ортолог. Тут, як кажуть вони, що слово – то рана, а що думка – то отруя, тим зрадливіша, що Ортолог заправив її прекрасним складом, як солодкою приманою...

ТРЕТІЙ БРАТЧИК: А зате наші православні читають її із захопленням, не випускають із рук та велять вкладати собі по смерті в домовину, немов святу Євангелію...

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: А наше духовенство веліло вам, пане ректоре, переказати, що Лямент в описі правд Божих дорівнює творам Золотоуста і що воно готове пролити свою кров і покласти душу...

ДРУГИЙ БРАТЧИК: Творця Ляменту зове наше громадянство «отцем православія, ангелом божим»!

ТРЕТІЙ БРАТЧИК: А навіть євангелики признають за ним великі заслуги для збереження віри.

ГЕРАСИМ: Була б радість подвійна, якби не те важке горе, що впало на його голову...

АННА: Що в нашу хату вдарило ненадійно, як грім з ясного неба!..

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: Чули ми про те. Така сваволя! Немає у наших перевертнів нічого святого!..

ДРУГИЙ БРАТЧИК: Але ж покарано брата дівчини і князя Заславського дуже важко.

ТРЕТІЙ БРАТЧИК: Жорстоко покарано!

ГЕРАСИМ: Хто знає, чи не згинули б оба від рук козацтва, якби не вибігла із замку Алісія і не вимолила для них пощади.

АННА: Свята з неї жінка! Була чиста, як ангел, і такою залишилась... *(Мовчанка)*.

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: Коли ж вернеться Максим?

ГЕРАСИМ: Сподіємось його нині або завтра. Коні князя Соломирецького вже від тижня чекають на границі. Одні їздки повезуть мододого князя Соломирецького під Менськ, других сотня буде супроводити Максима до Острога.

ДРУГИЙ БРАТЧИК: Дозвольте, пане ректоре, що й ми його привітаємо з далекої дороги!

ГЕРАСИМ: Усім серцем раді вам. Може ваше слово вирятує нашого нещасного Максима.

ТРЕТЯ ЯВА

Входить Козак Не-Питай

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ: Поклін, пане ректоре, поклін, ясна пані! Здорові були, братчики! Вирядив я теж сотню своїх козаків назустріч Максимові, щоб було йому відрадніше їхати. Народ товпиться. Всі виглядають вашого сина. А як на церкві вдарить дзвін – це буде знак – що він доїздить до Острога. Наші ченці не можуть забути, як він оборонив їх оселю, вони бачили теж його Лямент...

АННА: Які вдячні добрі люди!

ГЕРАСИМ: Не знає бідний, які новини його ждуть! Горе нам нещасливим!

За сценою чути гомін дзвону – всі встають і хрестяться.

АННА: Максим вернувся, мій син дорогий, моє щастя!

ГЕРАСИМ: І гордість наша! *(Чути привітальні оклики, тупіт коней. Дзвін щораз голосніше дзвонить).*

ЧЕТВЕРТА ЯВА

Вбігає слуга

СЛУГА: Ігумен і братія вітають у ризах пана Максима. А він поцілував хрест і потім ігумена в руку... Востаннє так князя Острозького зустрічали... Вже близько нас! Біжу привітати свого доброго панича! *(Вибігає).*

За сценою чути гамір, тупіт коней, оклики. Крізь двері з правої сторони вбігає Максим у козацькому одязі, усміхнений, веселий. Скидає шапку та прожогом кидається в обійми матері й батька.

МАКСИМ: Моя дорога матусю! Мій коханий батьку! Стужилися за мною? Поблідли, посивіли.

АННА: Це з туги за тобою, сину!

МАКСИМ: Найбідніші в житті батько і мати. Все клопочуться дітьми... Але бачу гостей...

ГЕРАСИМ: Це братчики з Вільни і приятель козак Не-Питай. Привезли тобі братчики твій Лямент та оповідають, яка слава пішла про нього...

МАКСИМ: *(бере книжку в руки).* Радію дуже! Важкі дні переживав я, складаючи цей плач мого народу й моєї Церкви!

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: Люди одні знають, другі догадуються, хто його писав та ангелом Божим тебе, братчику, кличуть! А в Менську, недалеко маєстности князя Соломирецького, згадують тебе, як ти, братчику Максиме, піддержував простий народ при вірі. Мешканці Менська покинули своїх, уніятських священників, оснували православне братство й вибудували нову Церкву!

МАКСИМ: Спасибі за добру новину і за пам'ять!

ГЕРАСИМ: Маємо теж недобрі вісті. Іван Кунцевич покину православну Церкву, став уніятом і бореться завзято проти нас у Вільні. Кажуть, що небавом стане ченцем і архи-мандритом!..

МАКСИМ: Цього я сподівався по ньому. Коли ми в сзуїтській колегії у Вільні сперечалися, він ждав заєдно спасення з Риму... Небезпечний з нього суперник. Святий життям, неуступчивий у своїх поглядах, у боротьбі завзятий...

Але скажіть мені, чого я бачу смуток на ваших обличчях, матусю і батеньку? Навіщо козак очі в долівку понизив?.. Що сталося? Чому між гістьми не має Алісії? (*Мовчанка*). Ради Бога, ви щось переді мною затаюєте.... Де Алісія?.. Забула? Умерла? Не раніть мого серця! Скажіть, умерла?

ГЕРАСИМ: Не забула про тебе, але вмерла для тебе...

МАКСИМ: Вийшла за іншого?

ГЕРАСИМ: Звінчано її по неволі з нелюбом, з Янушом Заславським... Таки тієї самої години, як ти виїхав, князь Януш із своїми їздцями вдарив на наш дім, пов'язав службу і враз із її братом Ремігієм забрав Алісію із собою, як яку бранку...

АННА: І як вона не просилась, щоб брат не ломив її долі, не топтав ногами... не помогло!

ГЕРАСИМ: І йшла від нас Алісія, твоя козачка, така горда, така свята, така чиста й веліла тобі переказати, що не по волі йде та що тебе ніколи не забуде....

МАКСИМ: Служба! На коні! (*Звертається до козака Не-Питая*). Хіба й ти не відкажешся і підеш зо мною враз із твоєю сотнею... Що? Мовчиш? Батеньку, матусю! Сам піду й хоч би з пекла я її добуду!

ГЕРАСИМ: Послухай до кінця! Не хотіла Алісія йти за нелюба. Замкнув її брат у вежі замку, сторожу поставив, голодом морив, а коли це не помогло, силою звінчав її з Янушом...

МАКСИМ: А-а-а!

АННА: Скільки вона перейшла, один Бог знає! Вона бідніша від тебе!

МАКСИМ: (*до козака Не-Питая*). Брате, а ти прирік, що не даш мені заподіяти кривди...

ГЕРАСИМ: Він вже покарав його і брата Алісії. Зловив і мало не повісив, а опісля дав обом шляхтичам по сотці нагаїв... Ремігій вже не живе, а князь Януш ледве чи вилежитьсь... Якби не Алісія, козацтво було б затовкло обох на смерть... Вона випросила.

АННА: Не хотіла, щоб її свята любов для тебе, Максиме, обагрилась кров'ю... І лишилась Алісія із своїм смутком, з калікою-чоловіком та малим хлопчиком-сином... Нещасна вона, сину!

МАКСИМ: Ось чого я, матінко, діждався... Розбиті мої мрії на щастя з Алісією!.. З далекої Німеччини я душею линув до неї. Не було дня, ані години, щоб я про неї не згадав. Пишучи Лямент, я все мав її на думці, мою козачку Алісію, таку горду, таку чудову з її хрустальною душею, з її сивими очима, з її розкішним усміхом. ...Писав я плач мого народу, а виплакав лямент для самого себе... З якими надіями вертався я додів!... Тепер щойно розумію, чого товпився народ, чому ченці в ризах вітали мене хрестом святим? Вони співчували з моїм горем! Тепер знаю, чому ти, матусю, й ти, батьку, так постарілись і посивіли? Сина оплакували... Ледви розпростер я крила, ледви зірвався до лету на службу свому народові й Церкві, а вже крила підтяті! Померкло моє сонце!.. (*Чути дзвін*). Ой дзвоніть, двони, та скликуйте гостей на Максимове весілля, на гучне весілля!

ГЕРАСИМ: Не кривав нашого серця!

ПЕРШИЙ БРАТЧИК: Жий для нас! Віленське братство пригорне тебе, як рідного брата. В Києві хочуть тебе бачити ректором школи.

ДРУГИЙ БРАТЧИК: А твого орлиного пера не ломи!

ТРЕТІЙ БРАТЧИК: Ангелом Божим звати тебе будемо. Жий для нас! Гріх закопувати талант.

КОЗАК НЕ-ПИТАЙ: Брате Максиме! Гордосте козацтва й наша надіє! Твій розум нам потрібний! Прийде час, він недалекий, що ми за тобою будемо шукати. А наші шаблі стануть біля тебе!

МАКСИМ: Зайшло моє сонце! Скотилась зоря! І знову я самотній, як цей розбиток на морі. Чому мене хвиля не втопила? Чому те бідне серце має мучитись само і другим болю завдавати? Матусенько моя, який я нещасливий! *(Горнеться до матері. Завіса спадає).*

КІНЕЦЬ ДРУГОЇ ДІЇ

ТРЕТЯ ДІЯ

Сон і ява

У братському монастирі в Києві. Чернеча келія. Дерев'яний тапчан, прикритий покривалом, без подушки. Побіч ліжка столик і дубове крісло. З лівого боку отворене вікно. При стіні стоять ще два крісла.

ПЕРША ЯВА

МЕЛЕТІЙ СМОТРИЦЬКИЙ: *(з невеликою бородою, одягнений в рясу, стає біля вікна).*

Хоч пізна осінь і сонце хилиться до заходу, на дворі так тепло, що й душа моя оживає. Давно такого дня у мене не було, від десяти років. Я рад би увесь світ пригорнути до себе. Хочуть мене висвятити на архієпископа. А я лякаюсь, що моя душа хора, зломана. Спало на мене одно нещастя за другим. Бідна мати не могла перенести мого горя. Батько мій, такий життєрадісний, пішов небавом за матір'ю. Одна кривда, мені заповідана, вела за собою нові нещастя й нові рани. І лишився я сам. Де тільки мене кликали, я ставав до роботи, хотів заглушити свій біль і свою безмежну тугу. Роками я мучився, я терпів, вкінці постригся в черці, щоб найти спокій і рівновагу духа. А одначе щойно сьогодні вперше вітає радість у моїй душі. Що воно означає? Чи якусь радісну подію день принесе, чи нове горе?

Чути стукіт у двері

МЕЛЕТІЙ: Гостеві радий! Прошу увійти!

ДРУГА ЯВА

Входить Алісія з 10-літнім сином

МЕЛЕТІЙ: Княгиня Заславська в моїй келії!... Хто тебе сюди впустив? Сюди жінки не заходять...

АЛІСІЯ: Заспокойся, Максиме! В Києві велика радість, бо патріярх Теофан приїхав. Народ товпиться по вулицях. Козацтва всюди багато! Манахів гостять по домах. Радість,

бо вже висвячено митрополита Йова Борецького, а над ранком тебе висвятять. Ось я прийшла до твоєї келії, не з власного почину, але послужна волі громадянства... І маю до тебе три прохання.

МЕЛЕТІЙ: Говори! Що ж я, бідний чернець, можу тобі приректи?

АЛІСІЯ: Перше прохання: прости мому покійному чоловікові ту важку кривду, що він її тобі заподіяв!

МЕЛЕТІЙ: Алісіє! Чи твій чоловік, вмираючи, просив у тебе прощення? Хіба ніхто не міг тобі вчинити такої кривди, як він!..

АЛІСІЯ: Він каявся, просив прощення і я йому простила. Прости й ти, не тільки за себе, але й за твою матір і батька. Вони ж через нього передчасно пішли в могилу. Прости йому!

МЕЛЕТІЙ: Нехай йому Бог простить і за мене, і за тебе, і за моїх батьків, Герасима та Анну. Нехай йому Бог простить! (*Хвилина мовчанки*). Але, Алісіє, є теж у мене прохання до тебе. Прости мені, коли я словом, чи думкою тебе образив. Прости, коли я по неволі був причиною твого нещастя...

АЛІСІЯ: Не маєш за що просити в мене прощення. Зберегла я про тебе святі спогади. Прости мені, коли козачка Алісія не мала гарту сили серед важких зневаг і не встоялась. Ніхто мене не навчив бути незламною. І зломала мене доля, а враз зо мною ломила тебе! Прости мені!

МЕЛЕТІЙ: Ні за що мені тебе прощати! Я знаю, ти, як ангел чиста і душа в тебе ясна, як хрусталь! Такою була ти, такою згадував я тебе у моїх молитвах, коли просив Всевишнього про ласку забуття...

АЛІСІЯ: Спасибіг, Максиме, що ти простив Янушеві. Я увесь час стежила за тобою і твоєю працею. Мій чоловік гас, як свічка, і я нераз гадала, що ми ще зійдемося з тобою, як чоловік і дружина. Бог судив інакше. Саме тоді, як я хоронила мого Януша, в тому ж дні і годині, як ти постригся в черці...

МЕЛЕТІЙ: (*зворушений*). Видно, так Бог хотів...

АЛІСІЯ: Так Бог хотів і воля його свята! До чого іншого призначила тебе Божа ласка!... (*Мовчанка*). Та є ще у мене до тебе друге прохання. Я привела з собою мого сина. Поблагослови його, щоб він ріс розумний, Богові на славу, а людям на пожиток, щоб він не зазнав ніколи такої кривди, як ти від Януша...

МЕЛЕТІЙ: Коли благословення зламаної життям людини має принести дитині щастя, то від цілого серця благословлю. (*Кладе руку на голову хлопця*).

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ: Мене кличуть Максимом. А матуся казала, що поведе мене до дядька Максима. То ти, дядечку?

МЕЛЕТІЙ: Дядько Максим умер для світу, а залишився Мелетій...

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ: А знаєш, дядечку, я молюся щодня рано і вечером за тебе...

МЕЛЕТІЙ: Переповіж мені молитву.

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ: Я хрещуся, мовлю «Отче наш», «Богородице Діво», а потім прошу Бога: «Боже, прости усі прогрішення мому батькові Янушеві», а далі: «Дай вічний упокій дідусеві Іллі і бабусі Раїні і другим дідусям Герасимові й Анні...» Потім молюся за тебе, дядечку, щоб тобі Бог дав здоров'я і силу для служби народові й Церкві. Вкінці молюся за здоров'я матусі й за своє, щоб Бог дав мені змогу й силу стати таким славним, як дядько Максим...

МЕЛЕТІЙ: *(зворушений)*. А хто тебе таких молитов навчив?

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ: Матуся молитву проказувала, а я повторяв і вивчився.

МЕЛЕТІЙ: Дитино моя золота! Нехай тебе Бог благословить! Буду молитися за твоє здоров'я, та не можу благати Всевишнього, щоб дав тобі славу таку криваву, як моя... Від неї нехай тебе Бог береже!

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ: Дядьку Максиме! Чи прийдеш до мене до Заслави? Я тобі покажу коника, такого гарного! Я на ньому верхом їжджу...

МЕЛЕТІЙ: *(зі зворушенням)*. Не приїду до тебе й коника не побачу, але пришло тобі книжку; з неї будеш вчитися тієї мови, що нею моляться у церкві, щоб ти Церкву любив та їй вірний залишився.

МАКСИМ ЗАСЛАВСЬКИЙ: А люди говорять, що ти дітей любиш. Чому ж до мене не прийдеш?

МЕЛЕТІЙ: Не приїду, хлопче, хоч як тебе полюбив, хоч як дітей люблю. Тебе ж, дитино, прохаю, молись, щоб Бог дав дядькові Максимові забуття всіх радощів і горя!.. *(Мовчанка)*.

АЛІСІЯ: Маю ще до тебе одно прохання. Максиме, сумніваєшся, чи ти гідний стати Єпископом? Хто перебув таке горе, як ти, цей має душу здорову й сильну! Якби ти знав, як тебе люди цінують, як гордяться тобою, як молять Бога, щоб ти не зрікся посвячення – то в тебе не виникла б така думка. І я, козачка Алісія, що для неї був ти колись цілим світом, молю тебе, послухай голосу громадянства і дай йому себе цілого, такого сильного й могутнього, як був ти тоді, коли складав свій Плач Церкви. А в тому Плачі була одна маленька частина моєї душі. Козачці Алісії не можна відмовити! *(Бере свого сина за руку)*. Поцілуй дядька Максима, а він твого поцілунку послухає! *(Дитина цілує Максима, а він пригортає її до своїх грудей і каже)*.

МЕЛЕТІЙ: Моя кохана й золота дитино! Прощай, Алісіє!

АЛІСІЯ: *(виходить із сином)*. Прощай, Максиме!

ТРЕТЯ ЯВА

МЕЛЕТІЙ: *(сам)*. Боже великий! Яка зустріч! Скільки чару в тієї дитини! Скільки чару і спокою розсіяла в моїй душі Алісія! Прости, Боже, мені, черцеві, коли мої думки в чому-небудь Тебе образили. Каюсь перед Тобою, Боже великий! Зішли мені свою ласку, ласку забуття радощів і кривди і горя!

Знову стукіт у двері. Входить чернець-послушник

ЧЕТВЕРТА ЯВА

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК: Хочє побачення з вами якийсь купець!

МЕЛЕТІЙ: Купець? Впусти його! *(Чернець-послушник віддаляється, входить Йосафат Кунцевич, одягнений за міщанина)*.

ЙОСАФАТ: Не пізнаєш мене? Я Кунцевич!

МЕЛЕТІЙ: Чого хочеш від мене? Наші дороги давно розійшлися. Лиши мене в спокою! Я православний, ти уніят. Чи знаєш, яке нещастя принесеш для мене, як черці дізнаються, що в мене був Кунцевич?

ЙОСАФАТ: Не лякайся! Бог із тобою! Я навмисне з Полоцька до тебе приїхав, щоб побачитись і щоб в душу твою покласти віру й надію...

МЕЛЕТІЙ: Хоч я простий чернець, у мене віри багато і надія на краще майбутнє мого народу мене ніколи не покидала...

ЙОСАФАТ: Тим краще! Я прийшов до тебе з проханням. Знаю, що тебе хочуть висвятити на архієпископа в Полоцьку, де тепер моя влада...

МЕЛЕТІЙ: Хочеш дораджувати мені, щоб я не прийняв мітри?

ЙОСАФАТ: В Полоцьку ходять такі вісті, що ти не хочеш стати владикою, – я приїхав, щоб тебе переконати, що ти свячення повинен прийняти.

МЕЛЕТІЙ: Та чи знаєш, що як стану архієпископом, то письмом і словом буду йти проти тебе?

ЙОСАФАТ: Знаю. І те мені відоме, що твоїм талановитим пером, твоїм золотоустим словом накличеш на мене зневагу й ненависть і лють, і переслідування, і смерть!

МЕЛЕТІЙ: Смерти твоєї не хочу... але боротись буду цілою моєю істотою проти тебе з мурів монастиря...

ЙОСАФАТ: Та я тобі кажу, що для твоєї душі треба простору. Бог тебе кличе, щоб ти став владикою, щоб серед боротьби ти забув про своє давнє горе, що тебе ломило, крила підтигало, та не зломило.

МЕЛЕТІЙ: Не нагадуй мого давнього горя, не рани мого серця, я хочу забути про нього.

ЙОСАФАТ: В спокою про нього не забудеш. Серед боротьби будеш згадувати про нього, як про зловіщий сон! Максиме, приятелю з молодих літ, послухай мене!

МЕЛЕТІЙ: Кажеш, що через мене впадуть на тебе зневага й ненависть і люте переслідування і смерть, а я нічій смерті не бажаю.

ЙОСАФАТ: Одначе коли моя смерть принесе тобі оновлення, то й не жаль мені буде мого життя.

МЕЛЕТІЙ: Кажеш, оновлення? Хіба ж я йшов злою дорогою?

ЙОСАФАТ: Так! ти йшов і будеш ще довго йти злою дорогою. Та прийде час, що ти отямишся.

МЕЛЕТІЙ: Ти ведеш своїх вірних до Риму, а я до Царгороду. У тебе на Заході спасення, у мене на Сході!...

ЙОСАФАТ: Ні, брате! І ти опер свої твори на Заході. Тільки в мене Рим сказав своє останнє слово, а в тебе твори Лютра, Кальвіна стали за євангелію...

МЕЛЕТІЙ: Так думаєш?

ЙОСАФАТ: Візьми до рук твій Тренос, твій плач Східньої Церкви. Знаю, що православні велять собі його замість євангелії класти в домовину, а тебе ангелом Божим називають. Знаю навіть те, що ніхто з польських еретиків не зневажив ще так сильно католицьку Церкву і Столицю, як ти! Але поглянь, усі ті вірші, що ти переклав, піддав тобі твір Кальвінового ісповідника, Зібранда Любберта: «De Para Romano»...

МЕЛЕТІЙ: Це правда!

ЙОСАФАТ: І цю зневагу ти мусиш відкупити своїм життям, своїм оновленням...

МЕЛЕТІЙ: Моїм оновленням! Хіба ж маю признати примат Папи і вашу догму: «и от Сына» і науку про чистилище? Цього ніколи не буде.

ЙОСАФАТ: А одначе я в це вірю, бо Рим сказав своє останнє слово...

МЕЛЕТІЙ: А мені Царгород!

ЙОСАФАТ: Ні, брате! Померкла в турецькій неволі зоря Царгороду! Немає там сьогодні великих Учителів Сходу!.. І ти шукаєш памочі в євангеліків, бо для тебе в боротьбі з Римом кожний союзник добрий!

МЕЛЕТІЙ: Патріярхи дали нам львівську Ставропігію і устави для братств і ми тим в боротьбі жиємо.

ЙОСАФАТ: Правда! Але ці братства вирости понад голови єпископів і нічого без волі братчиків не може статись...

МЕЛЕТІЙ: Патріярхи обновлять нашу Церкву, і патріярх Теофан висвятить нам єрархів, що їх місце ви зайняли, не питаючись ні духовенства, ні вірних!...

ЙОСАФАТ: І кого було питатись? Чи тих бідних духовних, що їх кривдили, відбирали їм церковні надання, за простих хлопів повертали, між кожем'як і шевців, поза всіми, на кінці на універсалах клали і податки за церковне обійстя накладали. Чому ж ваші пани, ті грецького набоженства за їх кривди на соймах ніколи не впоминалися? Чому не кричали, коли єретики й апостати на шопи й стайні ваші церкви обертали? Чому?

МЕЛЕТІЙ: Народу ви теж не питали...

ЙОСАФАТ: Треба було раніше народ двигнути, звільнити його з ярма підданства, людське обличчя йому повернути, навчити його правд віри, щоб він, знав за що, або проти чого бореться.

МЕЛЕТІЙ: Шукаєте ласки у панів... Чому ж вам не признали місця в сенаті, щоб ви могли відкликатись до сумління влади, латинського духовенства й шляхти?

ЙОСАФАТ: Ласки, окрім Бога, в нікого не шукаємо. Щляхта нас покидає, бо хоче почесей і ладу іншого, як у нас бачила. Завмерли в неї національні почування і через те сотки родів Церкву покинули. Та все ж таки Церква моя буде рости серед зневаг і терпінь і переслідування, серед зради апостатів і коли дух антихристів зруйнує Божі дома в Україні, моя Церква остоїтьсЯ Божою ласкою і власними силами, бо видасть добрих слуг Божих, письменників і народних діячів, що душу покладуть за Божу правду. І зацвітуть монастирі й з них вийдуть учені ченці, Божі сівачі, Христові вірні слуги!... Не нас скривдили, але ті скривдили себе, що нас до себе не пустили. Гордість буття ніколи щастя не принесли ні одиницям, ні загалові... Тому тебе, Мелетію, кличу до обновлення, кличу, як брат брата, як владика владика!...

МЕЛЕТІЙ: Не маю сили бути гідним владикою!

ЙОСАФАТ: Станеш ним! І будеш боротися так, як я боровся. І прийде час, що підеш за мною...

МЕЛЕТІЙ: Ніколи!

ЙОСАФАТ: Підеш, Мелетію, бо це Богу миле й потрібне! Підеш за мною і пером своїм послужиш тій Церкві, що я їй служу...

МЕЛЕТІЙ: Ніколи! Залишусь вірний Сходові й патріярхам, а проти тебе буду боротись на кожному кроці, аж до втоми, аж до смерти.

ЙОСАФАТ: Аж до моєї смерти. Опісля будуть тебе зневажати ті самі люди, що завтра покладуть тобі на голову золоту корону, що вбирати тебе будуть у найкращі ризи, бо ти не вгодив їх волі, бо хотів бути незалежним для хвали Божої!...

МЕЛЕТІЙ: Ні! Вірю, що всі підуть за мною в боротьбі, так, як досі йшли. Бог дав мені перо і слово. Пером буду накликувати сучасне й майбутнє покоління до витривалости, словом буду кресати такий огонь, такий могутній, що загориться ціла українська земля!..

ЙОСАФАТ: І серед боротьби підеш за мною й обновишся духом і признаєшся до важких помилок, що ними затроював життя Церкви, і спокутуєш ту кривду, що ти її заподіяв

своїм Ляментом, де на кожному листку і болюча рана і важка зневага. Прощай, Мелетію! До побачення серед боротьби! Я її не лякаюсь. І перед нею не спинюсь!

МЕЛЕТІЙ: І я також! Нехай же лунає оклик: до бою, до бою!

ЙОСАФАТ: Не чого іншого я бажаю. До побачення, Мелетію, серед боротьби! (*Йосафат відходить*).

П'ЯТА ЯВА

МЕЛЕТІЙ: (*сам*). Чи це сон, чи ява? Небезпечний суперник, бо не похитнеться! І смерть собі віщує з мого приводу! Сон, чи ява!? (*Стукім у двері*).

ШОСТА ЯВА

Входить чернець-послушник

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК: Патріярх, духовенство, козацтво, київські братчики ждуть вас у Церкві з проповіддю, отче владико!

Отварається заслона. Нутро братньої церкви. Царські врата отворені. Біля лівих дверей іконостаса сидить на підвищенні патріярх Теофан в оточенні ченців та духовенства. По правій стороні сидить гетьман Сагайдачний, біля нього стоять козаки і братчики. Мелетій стає перед патріярхом, що благословить його. Духовенство і козаки кличуть: «аксіос!» Мелетій стає на камені, приготованому для проповідника, хреститься і проповідає:

МЕЛЕТІЙ: Браття! Важка настала хвилина! Чи чуєте голос Церкви, Матері нашої? Знаю, що я ваша мати, а ви дітьми моїми були! Але як ви відречетеся і відкинете мене, я з болем серця погорджу вами, відречуся вас, виклену і всім народам дам вас на посміховище, а тоді ані вашою Матір'ю зватися, ані нею бути не схочу. І тоді Бог вас покине і видасть на затрату в те місце, де вічні муки і скрегіт зубів. А тоді скажете: «Горе тій, що нас сплodiла, горе тій, що нас кормила...

Горе нам, що ми покинули свою Матір, що занедбали заповіді Батька!»

Нещасна я Мати, що ж я такого учинила, що невиносне переслідування від власних моїх синів терплю? Що ж я гідного смерті заподіяла, що моє здоров'я є непевне? Одні мені через недбальство непотрібні, а другі в очі мені глузують і мене покидають! Поглянь, сину, на старинні народи і подумай, чи той, що вірив Всевишньому, був засоромлений, а хто тривав у Його боязні, чи не був вислуханий?... Приготови душу твою на службу Панові твоєму...

Від плачу почав я, бо Ісус Христос мовить: «Блаженні плачущі, яко тії утішаться...»

У хвилині, коли нас покинула шляхта і люди камінням на нас кидають, кличу до Єрархії й до Духовенства манашого й світського: «Нехай щодня жертву безкровною приносять, а в євангельської науки проповіданні нехай жаднії трудности, ні слабость здоров'я, ні повітря непевность, ні натяжшєе зимно, ні наслютійшая непогода не отстрашат!...»

Кличуть нас до бою! Будьмо готові! Нехай козацтво гострить шаблі, щоб вороги знали нашу силу! Нехай міщанство з козацтвом займуть місце нашої відступної шляхти! Нехай люд вірить, що ведемо його до добра! Ворог не спить і жде на нашу погубу. Біля Христа станьмо, узброєні в силу нашого духа! Не кличу до ненависти, але взиваю вас усіх, щоб були так само сильні, так само непохитні, як вороги наші, так само тверді, як вони! Бій буде важкий, але ми переждемо! До бою! до бою! Амінь. (*Хреститься*).

Встає гетьман, виймає шаблю, а за ним козацтво підносить до гори шаблі. Патріярх благословить гетьмана й козацтво. Завіса спадає.

КІНЕЦЬ ТРЕТЬОЇ ДІЇ

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

Анатема

ПЕРША ЯВА

Келія в Печерському монастирі, уладжена подібно, як у попередній дії.

МЕЛЕТІЙ: *(сам)*. Важко мені! Болить у мене серце. Зламаний мій дух! Від хвилини смерти Йосафата не маю спокою. На мене вказували, як на винownika. Не дармував він! «Душехватом» його звали, а я йшов всюди слідом за ним. Поїхав він до Вітебська, а я туди ж за ним. Крізь вікно суміжнього дому бачив я у Вітебську, як його зневажали, як сокирою розбили йому голову і відтяли два пальці, як стріляли в нього кулею. Я все те бачив, а хоч хотів, не міг його спасти. Ноги відмовили мені послуху. Я не мав сили побігти до нього, щоб рятувати приятеля з молодих літ. А він, сердешний, молився, ворогам прощав, сміло глядів у очі тим, хто його зневажали. І бачив я, як мощі його товпа волочила по місті...

Як докір сумління привиджується мені його мученича смерть і п'ятий рік немає в мене спокою. Шукав я його в Царгороді і Святій землі, де при гробі Спасителя молився, щоб Він дав мені успокоєння й забуття, або щоб зіслав для мене смерть...

ДРУГА ЯВА

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК: Чотири священники, прислані від собору, хочуть говорити з тобою, отче владико. На чолі їх протопіп Андрій Мужилівський.

МЕЛЕТІЙ: Чого ті люди хочуть від мене? Нехай мене лишать у спокою...

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК: Прийми їх, отче владико! Чи не знаєш, що цілий монастир обставлений козацтвом і народом? Вони відгрожуються тобі... Коли не приймеш, ледве чи вийдеш звідсіля живий, отче владико!...

МЕЛЕТІЙ: Введи їх! *(Чернець виходить, входять чотири священники і кланяються)*.

ТРЕТЯ ЯВА

МЕЛЕТІЙ: Не вітаєте мене, як владикую?

АНДРІЙ МУЖИЛОВСЬКИЙ: Цілуємо руки тільки того Святителя, що його признаємо. А ти, отче, нас відступив...

МЕЛЕТІЙ: Відступником мене називаєте?

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Так, отче Мелетію! Знаєш, отче, що собор відбувається, а тебе до участі не закликали. І відомо тобі й те, що архимандрит Печерської Лаври – Петро Могила, не впустив тебе перед собором до монастиря! Бо ти нас зрадив!...

МЕЛЕТІЙ: Колись величали ви мене ангелом Божим, а мій Лямент веліли православні класти в домовину, як святу Євангелію...

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Все те правда! Лямент ще й нині душі наші кріпить.

МЕЛЕТІЙ: Скажіть, загроює...

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Ні! Кріпите, бо ти любив у ньому свою Церкву, бо ти нас кликав до опам'ятання, бо ти, отче, плакав враз із нами, бо ми з тобою жили одними думками, одним болем, одним горем!...

МЕЛЕТІЙ: А те, що я троїв вас кальвінськими думками, що зневажав близьку нам католицьку Церкву й її голову, – це було добре?...

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Не на розважування твого минулого прийшли ми, отче! Воно колись і для тебе було світле. Чи пам'ятаєш, як виряджали тебе православні за границю, як церковні дзвони вітали тебе, коли ти вернувся з Німеччини? Ти будив наше сумління і за те ми тобі вдячні і цієї прислуги тобі ніколи не забудемо!

МЕЛЕТІЙ: А тепер прийшли мене далі зневажати? І за віщо?

МУЖИЛОВСЬКИЙ: За віщо? – питаєш. За те, що ти їздив до патріярха Лукаріса і добув від нього грамоти, щоб ними знищити самоуправу братств і монастирів... Ще й за те, що видав ти книжку «Апологію», і в ній признав усі католицькі догми за свої... За неї ми тебе зневажаємо!...

МЕЛЕТІЙ: До Царгороду їздив я з доручення владик і не зробив нічого, на що не мав їх згоди. «Апологія» накликає до примирення Церкви православної та уніятської...

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Ні, отче! В «Апології» накликаєш нас до відступництва... Отче! Шкода слів! Та й не на розмову з тобою ми прийшли. Дай нам відповідь, чи виречешся «Апології» чи ні? Собор осудив її від першого до останнього листка і вважає її за противну вірі, за нечисту, за безбожну...

МЕЛЕТІЙ: Нехай вам Господь простить за такі зневажливі слова!.. Не бороніть мені явитись на соборі. Там я при Божій помочі постараюсь очистити своє писання від таких несправедливих дорікань.

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Ти, отче, хочеш диспути?

МЕЛЕТІЙ: Ні! Я хочу тільки доказати, що мій твір або неправильно зрозуміли, або обмовили як єретичний, хоч він православний...

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Собор твоїх міркувань не потребує. Справа для нього аж надто ясна. Собор хоче знати, чи ти, отче, маєш намір держатися своєї «Апології», чи ні?

МЕЛЕТІЙ: Ось моя відповідь: Я вважаю свій твір, оскільки в ньому обговорюю догми віри, за православний. Якби одначе отці собору найшли при описі недостатків Східньої Церкви що-небудь неприємливе, то що до тих справ можуть бути наради, а вслід за тим і поправки в «Апології».

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Як можна робити поправки, коли «Апологія» друкується?

МЕЛЕТІЙ: Але ще не вийшла і видання можна припинити..

За сценою гамір і крик

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Отче Мелетію! Чи чуєш цей гамір? Народ і козацтво погрожують тобі! Оскільки не виречешся твоїх помилок, живий звідсіля не вийдеш... Подумай добре над собою! Не обагрюй цих святих мурів кров'ю! Не втечеш звідсіля, бо товпа пильнує. Завтра останній день і собор ще нині кару над тобою припинити може... Опісля буде запізно!

Гамір змагається. Чути оклики: «Смерть зрадникові-єпископові!»

ЧЕТВЕРТА ЯВА

Вбігає чернець-послушник

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК: Товпа вдирається до монастиря. Вона вже на подвір'ї. Я запер залізні ворота, але їх виломлять!

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Випустіть нас! Ми успокоїмо народ! А ти, отче Мелетію, подумай! Коли пам'ятаєш про твого батька Герасима і матір Анну, наших великих світочів, коли твоє ясне минуле стоїть ще тобі перед очима, коли пам'ятаєш про твій Лямент Східньої Церкви, виречися твоєї книжки, бо згинеш!

Виходить, а з ним і священниками віддаляється чернець-послушник, і за хвилину вертається.

ЧЕРНЕЦЬ-ПОСЛУШНИК: Отче владико! Запорожець Соленик хоче з вами говорити!

Входить Соленик, чернець відходить.

П'ЯТА ЯВА

МЕЛЕТІЙ: Чого хочеш, козаче?

СОЛЕНИК: Я посол від запорізького війська! Колись виряджало тебе козацтво в Німеччину і вітало при повороті. Нині велить воно тобі переказати, що як не виречешся твоєї проклятої книжки на завтрішньому соборі, – головою наложись...

МЕЛЕТІЙ: Маєш зброю, вбий мене сьогодні!

СОЛЕНИК: Я не душегуб! Ти мені нічого злого не заподіяв. Нехай тебе карає товпа! Для зрадника немає помилування! Ти зрадив усіх тих, що вів за собою огненним словом і письмом! І вони нині мають жаль до тебе і кличуть: Навернись, Мелетію! Ти зрадник!

За сценою гамір: впустити княгиню Заславську!

МЕЛЕТІЙ: Так, так, козаче! Зрадником мене називаєш...

ШОСТА ЯВА

Входить Алісія

АЛІСІЯ: Козаче! Я теж православна і мій син пішов за мною... Владика Мелетій не зрадник! Душа в нього така чиста, така щира, а слово його таке могутнє, як степовий вітер, як грім... Він правди шукав, він рад би душу покласти за свій народ і Церкву! (*Звертається до Мелетія*). Максиме, взиває до тебе Алісія! Вволи волю твому народові! Ти мусиш жити! Тебе ще потребують народ і Церква! Відклич твою книжку, йди у дерманський монастир і там роздумай у спокою, куди маєш піти... Александер Заславський і я передали тобі архимандрію в Дермані. В спокою скаже тобі твоє сумління, чи та, чи інша дорога для тебе добра? Ти не зрадник! Твій дух шукає простору, нових доріг і він їх певно найде! Максиме, послухай голосу Алісії, так, якби послухав голосу твоєї матері Анни! А ти, козаче, не грози, але скажи козацтву, що владика Мелетій, творець Плачу Східньої Церкви, нездібний до зради і зробить те, що йому сумління скаже...

СОЛЕНИК: Махлюйте, махлюйте, отче владико! Кажуть, що ви з Савла перемінилися в Павла! Дістанеться і Савлові і Павлові! (*Відходить*).

СЬОМА ЯВА

МЕЛЕТІЙ: Алісіє! Я хочу забути своє минуле, бо воно таке важке, таке жадливе! Ти сама знаєш, бо й ти велике горе перебула... Але горе моє давнє нічим перед горем моєї

душі. Я був злий, я був гордий! Я кликав народ до ненависти і він ішов за мною, як за ангелом Божим! Я це зрозумів і кинув зневагу на свою роботу! Я, письменник, вирікся свого Ляменту Східної Церкви, бо думки там не православні, але євангелицькі... Я видвигав братства, та братчики згорділи і владу духовну собі присвоювали. І привіз я патріяршу грамоту проти братств, що її опісля той самий патріярх Лукаріс відкликав. Я бажав послуху від вірних, але вони хотіли, щоб владику їх слухав! Тому й написав я свою «Апологію», і в ній обдирав самого себе із слави, бо я мому народові щастя бажав... Вдруге вирікатись усього, що я писав, до чого інших прикликував – я вже не маю сили! Я бажав примирення Церков, щоб брат брата не убивав! Я шукав правди й світла для мого народу, та вірю, що їх найшов... Я оновився і хочу таким залишитись!...

АЛІСІЯ: І оновлений, коли тобі так твоє сумління веліло, – інших за собою поведеш!..

МЕЛЕТІЙ: Ні, Алісіє! Інших не поведу, бо душа моя зламана...

АЛІСІЯ: Вмовляєш в себе, бо ти сильний і дужий духом, як був за молоду...

МЕЛЕТІЙ: Одначе мій друг Йосафат не відкликав нічого і життя віддав за свою Церкву... Він був сильний!

АЛІСІЯ: Досить однієї жертви! Церква потребує здорових рук і могутніх умів. Своєю кров'ю він уже вирішив долю своєї Церкви!

МЕЛЕТІЙ: І ти це говориш, хоч вірна православ'ю?

АЛІСІЯ: По всій Волині, де Йосафат народився, люди вірять у нього, як у святого, і моляться до нього і ласк у нього шукають. Я теж людина, помочи в Бога і у святих молила. Мене ж життя ломило! Скільки я разів по днях і по ночах не думала над своєю і твоєю важкою долею! Щоб рятувати свою і твою душу, я монастир оснувала і бідним милостиню давала, я молилась сердешно за себе й за тебе, я благала Господа, щоб дав тобі силу духа перебути нещастя, що лихі люди тобі й мені спричинили... І нині так само буду молитись, щоб Бог повів тебе такою дорогою, що Йому буде мила! Людськими думками для щастя, добра народу і Церкви керує Бог! Йому покоритись треба!

МЕЛЕТІЙ: Коли ж мене будуть зневажати, обмовами обкидати, – чи світ повірить, що я тільки добра своєму народові бажав?..

АЛІСІЯ: Твоїм нещастям було, що ти мав талант, дар слова і творче перо. І величали тебе люди, доки ти давав волю їх думкам і за свої їх брав... Коли ж ти свою думку виявив, а вони не хотіли з нею погодитись, пішли обмови, зневаги і погрози... За великий ти був серед свого оточення, щоб тобі не погрожували навіть смертю... Та прийде час, що твоя думка примирення Церков найде послух. І не буде сварки і незгоди між дітьми нашого народу у справах віри, бо настане час, що сповняться Божі слова і буде одна Церква і один Пастир!... Ти вчиниш те, що тобі твоє сумління скаже! Пам'ятай, одна жертва життя вже вирішила долю тієї Церкви, що тебе за неї зневажають! Прощай, Максиме! Вірю і знаю, що кожна твоя постанова буде згідна з твоїм сумлінням! *(Відходить)*.

ВОСЬМА ЯВА

МЕЛЕТІЙ: *(сам)*. Ангел був у мене, не Алісіє! Боже великий, допоможи мені, дай силу духа у цій важкій хвилині!

Відслонюється заслона. Іконостас замкнений. Перед іконостасом підвищення. На ньому засів митрополит Йов Борецький. Побіч нього стоять отці собору.

ДЕВ'ЯТА ЯВА

МИТРОПОЛИТ: Я, митрополит київський, Йов Борецький, взиваю до тебе, архієпископе Мелетію Смотрицький! Ти зрадив Церкву! Ти важився Церкві Східній, Твоїй Матері, ересі і блуди завдавати! В твоїй «Апології» слідний дух нечистий і гордий! Ти вводиш ересі папську, маніхейську, савеліянську, аполінарієву і багато інших... Покайся!

МЕЛЕТІЙ: Немає в моїй книжці ніяких ересей!

МИТРОПОЛИТ: Не будемо з тобою сперечатися! Ти або відкличеш і прокленеш свою книжку, або ми прокленемо тебе як еретика!...

МЕЛЕТІЙ: *(мовчить)*.

МУЖИЛОВСЬКИЙ: Отче Мелетію! В моїх руках початок твоєї книжки. Переглянь тільки наголовки, а побачиш, скільки там образи для православної віри!

МЕЛЕТІЙ: Немає там ніякої образи!

МУЖИЛОВСЬКИЙ: *(виймає з-за пазухи грамоту)*. Отці собору! Шкода багато слів тратити! *(До Мелетія)*. Собор ухвалив письмо. Хочеш бути між нами на соборі і причисляти до православних, мусиш приректи, що не будеш зневажати нашу Церкву ні словом, ні письмом. Крім того, мусиш прилюдно відректися і проклясти свою «Апологію»...

МЕЛЕТІЙ: Собор накладає на мене кару тяжчу від моєї провини!

МИТРОПОЛИТ: Ти жорстоко образив нашу Церкву і перед нею мусиш покаятися у важкому грісі!

ОТЕЦЬ СОБОРУ СТЕПАН ЛІТИНСЬКИЙ: Отче Мелетію, ти зрадив нас! Покайся!

ОТЕЦЬ СОБОРУ ІВАН СТЕТКЕВИЧ: Покайся, отче Мелетію, коли не хочеш напитися води в Дніпрі! Козацтво і народ ждуть на твій засуд, відступнику і еретичу, а тоді не оглядати тобі більше світу! Покайся!

МИТРОПОЛИТ: Колись звали тебе православні ангелом Божим, а нині кличуть тебе відступником і еретиком! Покайся!

АРХИМАНДРИТ ПЕТРО МОГИЛА: Я, архимандрит Печерської Лаври, взиваю до тебе, отче Мелетію, або покайся, або вийди геть із Церкви і не оскверняй її твоїм еретичним духом! Геть, еретичу, з Божого дому!

МЕЛЕТІЙ: Ангелом Божим мене звали, а нині лихослов'ять як еретика... Підпишу акт відречення, Бог мені простить!...

За сценою гамір і оклики: «Смерть зрадників!» Народ, козацтво вдираються до церкви. На амвоні стає намісник Смотрицького Йосиф Бобрикович. Настає тишина.

ДЕСЯТА ЯВА

МИТРОПОЛИТ: Я, митрополит київський, Йов Борецький, проклинаю «Апологію» від імені цілої православної Церкви, проклинаю всі ересі, в ній висловлені. Проклинаю всіх помічників при виданні книжки! *(Дре картки «Апології», палить ті над свічкою, опісля кидає їх на землю і топче ногами. Те саме роблять отці собору, а між ними Мелетій)*.

БОБРИКОВИЧ: *(читає голосно з амвону)*. Я, Мелетій Смотрицький, милістю Божою архієпископ Полоцький, підозрений нашою Церквою у відступництві від православної віри грецької, соборної Східньої, і ще більше підозрений, коли видав «Апологію», заявляю, що по часті я винуватий в заблудженні проти православних догм, а по часті ж інший

чоловік, що без мого дозволу і відома поробив у книжці зміни. Признаюсь до помилок проти православної Церкви, молю Господа, щоб був милостивий для мого прогрішення і всій моїй Церкві добровільно обіцую, що в майбутньому остерігатимусь цілою душею перед такими зловживаннями. На доказ мого розкаяння і перед очима всіх вас, милостей, у цій святій церкві висловлюю свою погорду для «Апології», роздираю її й топчу ногами, пам'ятаючи на присягу, що я складав її при висвяченні ерусалимським патріярхом Теофаном. Року 1628, авгу́ста 14 дня.

Бобрикович дре книжку, кидає її під ноги і топче.

Отці собору йдуть поза іконостас. Народ виходить із церкви. Мелетій вертається до своєї келії. Заслона відмежовує церкву від келії.

ОДИНАДЦЯТА ЯВА

МЕЛЕТІЙ: *(сам)*. Це останній мій поклін Царгородові! Сповнилося те, що приповідав мій приятель із молодих літ. Ангелом Божим мене кликали. Золоту корону клали на мою голову, в найкращі церковні ризи мене вбирали, а потім зневажали, зрадником і еретиком мене називали.

Під загрозою смерти вимусили у мене відречення. Зневажив я вдруге свої писання, і вирікся того, що стало змістом мого дальшого життя. Прости мені, Боже! Я спокутую мій гріх! Важко письменникові, що топче ногами свої писання.. Але свого сумління я таки не стопчу і піду шляхом, що за нього дав життя приятель із молодих літ!.. І силу в собі дивну чую, таку саму, як за молоду! Нам світла треба!

КІНЕЦЬ ОСТАННЬОЇ ДІЇ

ПОВОРОТ СВЯТОГО МИКОЛАЯ

Релігійна сценка українських дітей

О С О Б И :

БАТЬКО

МАТИ

ПРУСЯ, має 10 літ

ЮРЧИК, має 5 років

Св. МИКОЛАЙ

ЯНГОЛ

ДЕСЯТНИК УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ

ЧОРТ

ЖИД

ХОР ЯНГОЛІВ

ЯВА 1.

Вечір. В кімнаті сидить Мати з Ірусею та Юрчиком. Іруся пише при столі домашню задачу, Юрчик посеред кімнати «іде» на дерев'яному коні і вимахує також дерев'яною «шаблюкою». Мати щось шие. В печі догоряє вогонь. За вікном – зима, заводить студений вихор.

ПРУСЯ (*перестає писати*): Мамочко, а чи сьогодні св. Миколай справді до нас прийде?

ЮРЧИК (*зупинив «коника»*): Прийде?..

МАТИ: Якщо ви цілий рік були чемні та слухняні, то напевно прийде.

ПРУСЯ: Отак, мамочко, ти ж знаєш, що ми завжди були чемні, слухняні тобі та молилися за татка...

ЮРЧИК: І я молився! І я молився!

МАТИ: Добре, діточки мої, добре. Вже за те саме, що ви молилися за нашого бідного татка – св. Миколай про вас памятатиме і обдарує вас гарними подарунками.

ПРУСЯ: Мамочко, а чому св. Миколай тогід до нас не приходив?

ЮРЧИК: Чому?

МАТИ: Бо більшовики не пустили св. Миколая з неба на землю.

ПРУСЯ: Мамочко! А може більшовики св. Миколая арештували так, як нашого татка?

ЮРЧИК (*налякано*): Арештували?..

МАТИ: Може і справді арештували, але зараз св. Миколай уже на волі. *(Зітхнула)*. Ох, коли б так ще наш тато вернувся до нас, Боже, як воно гарно було б! Та хто знає, яка йому доля судилася... Може якраз, в цю непривітну пору, він, сердешний, скитається самотньо у сибірських тайгах, серед снігів, серед крижаних піль та непрохідних лісів-борів, а до-вкруги нього – стогне пільма і виють голодні вовки... *(ломить руки)*. О, Боже правий! Рятуй його нещасного!... А може він уже не живе... *(плаче)*.

ПРОЧКА *(підходить до неї)*: Не плач, мамочко, не хвилюйся, наш татко напевно живий, він напевно до нас поверне. Ми ж із Юрчиком щоранку і щовечора молимося до Бозі за його здоров'я. Ось і зараз ми клякнемо та помолимося за нього. Ходи, Юрчику, будемо молитися за татка так, як нас матуся навчила.

ЮРЧИК *(злазить з «коника»)*: За татка?

Іруся і Юрчик стають навколішки посеред кімнати, складають ручки і моляться:

«Добрий Бозю, ми, двоє маленьких українських діточок, Іруся і Юрчик, молимося до Тебе з цілого серденька, щоб Ти, Бозю, вислухав нас і не забув у пригоді про нашого батька. Його ув'язнили безвинно лукаві вороги і повели далеко-далеко, за гори, ріки і моря. Хорони його, Бозю, вдень і вночі, в кожній годині, в кожній хвилині, і в лісі, і в полі, і в дорозі на морозі, рятуй його від лютої злоби, від лютої кари, даруй йому сили, щоб він переміг всі нещастя, всі біди, всю муку і горе і живий та здоровий вернувся до нас!...»

ЮРЧИК: Вернувся до нас!.. До мене, Бозю, до мене!..

ІРУСЯ: Юрчику, чого ти так викрикуєш?

ЮРЧИК: Бо я хочу, щоб Бозя мене почула...

ІРУСЯ: Бозя всеодно чує, чи ти молишся голосно чи тихенько.

ЮРЧИК: Але Бозя – далеко!

ІРУСЯ: Хоч і далеко, то почує.

МАТИ: Досить вже, досить, діточки, помолитися гарненько за татка, а тепер – пора спатоньки.

Бере Ірусю і Юрчика за руки і відводить їх до сусідньої кімнати.

ЯВА 2.

Чути стукіт до сінних дверей. Знадвору входять: десятник Української Поліції, з крісом на рамені, і жид – з мітлою у руці та з сіонською зіркою на рукаві. Жид трясеться від холоду й тривоги, дзвонить зубами.

ЖИД: Ой-вей, пане український поліцай, нащо ви потребували мене тут привести?

ДЕСЯТНИК: Мовчати, не патякати! Зараз мені тут чистенько прибереш цілу кімнату. Позамітай, припрятай, щоб все світилося, мов у дзеркалі, щоб зайвої порошинки ніде не було. Тут будуть сьогодні достойні гості!

ЖИД: Ну, я розумію. Тут треба зробити ремонт!

ДЕСЯТНИК: А хай тобі буде – ремонт, щоб тільки все було зроблено.

ЖИД: Пожалуста. Але, пане український поліцай, я не звикло до така некультурна робота *(показує на мітлу)*. Я таким вічним пером – зроду не писав.

ДЕСЯТНИК: Нічого, звикнеш. До всього звикнеш.

ЖИД: Канєчно. Але я більше звик до інтелігентна робота.

ДЕСЯТНИК: А що ж ти за большевиків робив?

ЖИД: Ну, я потребував бути главбух!

ДЕСЯТНИК: Ну, так, тоді воно так водилося: що главбух, то цибух.

ЖИД: Ой-вей, пане українська поліція! Тоді була квітуча жизнь. Ми всі були трудящі, а не роботящі. Я був за главбух, мій Лейбусь за комсомолец, мій Сурусь вийшов заміж за начальник від НКВД...

ДЕСЯТНИК: Що! Що ти сказав? *(вхопив жида за обшивку)*.

ЖИД *(наляканий)*: Ну!.. Я нічого не сказав!.. Я сказав: – Де він тепер, де?.. Ой-ой, як ми собі тоді фейно жили!.. Пірша кляса! А тепер – що?..

ДЕСЯТНИК: А тепер ти – орденоносець *(показує на рукав)*.

ЖИД: Тьфу, тьфу, бодай такий рік на мене! Що мені такий ордер? Начхать мені на такий ордер!.. Уй, пане український поліцай, я вас дуже прошу, будьте такі гречні, і відверніться на одна секунда, я собі тут, поміж публікою, загандлюю... *(до аудиторії)*: Шановне панство, може шановне панство потребують замінити трошку цибульку, трошку кігіт або качку, я, шановне панство, дуже прошу, в мене завтра сабаш...

ДЕСЯТНИК: Що?! Ти тут спекулювати прийшов? Зараз мені берися до роботи!

ЖИД: Ну, я вже роблю! *(покванно замітає)*.

ДЕСЯТНИК: То ж гляди мені! *(Виходить)*.

ЯВА 3.

ЖИД *(сам)*: Ну, я можу глядіти! Чому я не мав би глядіти? *(зітхнув)*: Уй, яке воно сердите! Тільки крикне, а здається вже вдарив поза вуха!.. *(сперся на мітлу, зітхає)*: Ой-вей, товариш Йосиф Саріонович, куди ти пішов, чому ти нас покинув? А може ти тут десь сховався? Ну, Йосиф Саріонович, я буду пляскати в долоні, а ти покажися *(плеще)*. Кім-кім, товариш Сталін, кім-кім! Ура, товариш Сталін, ура! *(зітхнув)*: Йому нема. Ой-ой, товариш Сталін, що ми, бідні жидки, без тебе зробимо? Ми нічого не зробимо. Ми повмираємо. Ой-ой, товариш Сталін, а де твої храбрі байци? Вони були таке файне військо, нівроки. Вони так машерували: Ас, два, трі! Ас, два, трі! Вони так голосно співали: «Могучая, квітучая!...» І що з того? Файно співали, файно машерували і так швидко повтікали...

ЯВА 4.

За сценою дається чути свист, лемент, брязкіт ланцюгів, блиснув сніг вогню і крізь вікно влітає до кімнати – Чорт. Жид із переляку покотився на землю.

ЧОРТ: Здрастуй, Мойше! Ти мене кликав?

ЖИД: Нет, товариш Чорт, це помилка!.. Я кликав: товариш Сталін, кім-кім!..

ЧОРТ: Ага. Або я власне лечу на Урал по його душу.

ЖИД *(трясється)*: Товариш Чорт, а може ви вже маєте «бецугшайн» на мою душу?.. Уй, товариш Чорт, не беріть мою душу, вона така худа від тих карток на хліб, то вона так похудла, як курительна бумажка!

ЧОРТ: Тьфу! А який я тобі – товариш, ти, свиняче вухо!

ЖИД: Ой-вей, який антисемітник! А я собі гадало, що ви, чорти, наші союзники.

ЧОРТ: Ми – ваші союзники?.. Ха, ха, ха!.. *(регоче)*.

ЖИД: Ну, пане чорт, чого ви так нахабно регочетесь, – «ха, ха, ха!» Чого вам так весело?

ЧОРТ: Бо комуну дідько взяв!

ЖИД: Ну! І ти з того такий радий?

ЧОРТ: Дуже радий! Якби ви, жиди, ще рік попанували в Большевії, то наше пекло збанкрутувало б! Та ж цілих 23 роки наше пекло, на яке ми маємо ліцензію і патент, фактично не існувало. Було тільки більшовицьке пекло на землі. Котрий грішник достався від вас до нас, то по руках нас цілував. Слава ж Тобі Господи, казав, що я вже в пеклі, а не – в червоному раю. Через таку вашу конкуренцію в нас вся робота завмерла. Під котлами – погасло, настала криза, безробіття, а наш найстарший Люципер – трохи не повісився з гризоти. Аж тепер ми віджили, як більшовиків не стало!

ЖИД: То у вас тепер всьо харапо і всього хватить?

ЧОРТ: Очевидно.

ЖИД (*з плачем*): Пане Чорт, беріть мене з собою. Я хочу відійти на лоно Авраама.

ЧОРТ: Ходи, братіку! Що правца – паршива в тебе душа, але, як на воєнний час, і то ввійде. (*Кидається на жиду, починає його душили*).

ЖИД (*з острахом*): Ой-вей, що є, пане Чорт?! Ви, хіба, жартуєте? Ви справді хочете злобити мені капут?..

ЧОРТ: Очевидно!

ЖИД: Перепрашаю вас, але пощо так спішитися? Тож не до поїзду, і не до трамваю. До пекла є завжди час дістатися. Пане Чорт, а як там у вас, в пеклі, загандлювати щось можна?

ЧОРТ: Нічого!

ЖИД: Ой, то зле. То не добре. Що то за порядки?.. А робити там кажуть?

ЧОРТ: Авжеж. У нас для жидів заведено примус праці. Всі котли жиди опалюють.

ЖИД: Ну, то вже цілком зле. А таку звізду – у вас теж треба носити?

ЧОРТ: Аякже!

ЖИД: Ой, це дуже погано. І поліція у вас є?

ЧОРТ: Поліції нема, але зате є дуже великі і злющі собаки!

ЖИД: Ой-вей, то я вже не хочу вмирати!..

За сценою почувся іздалеку голос архангельської сурми.

ЧОРТ (*присів*): Ой, а то що за концерт?!

ЖИД (*дзвонить зубами*): Гевалт, пане Чорт, я чую, що моя душа з великого страху вже сама до пекла пішла!

ЯВА 5.

Вбігає десятник.

ДЕСЯТНИК: А тут хто такий?.. Ого! Гляньте, яке товариство дібралося: жид із чортом в купі! (*вхопив чорта за вухо*). Ти, куцохвостий, за чим тут?

ЧОРТ: Я тут службово, пане десятнику. (*Показує цирограф*).

ДЕСЯТНИК: В якій справі?

ЧОРТ (*випрямився, стукнув копитами*): Пане десятнику, голову слухняно, що лечу на Урал по Сталіна душу.

ДЕСЯТНИК: А, ну то все в порядку. Але тепер – гайда мені звідси один з другим. Пішли поганці, щоб і вашим духом тут не пахло. Не місце вам тут! Тут появиться за хвилину у світлому почоті св. Миколай.

ЧОРТ (*до жиди*): Утікай, утікай, бо йде св. Миколай!

ЖИД: Ай-вай, ай-вай, іде святий Миколай!

Оба метушаться по кімнаті, врешті перевалюються один через одного і тікають на двір.

ЯВА 6.

Голос сурм і хоровий спів янголів наближаються, потужніють. Предивна надземна ясність заливає всю кімнату. Вдарили дзвони, входять два ряди янголів, що стають обабіч дверей. Десятник Української Поліції стоїть з боку «на струнко» і віддає крісом військову почесність. Входить св. о. Миколай у митрополичій мантії з жезлом у руці.

Св. МИКОЛАЙ: Мир дому сему, мир дому сему. Після дволітнього розстання приходжу до вас знову, дорогі українські діти, привітати вас, ваших батьків, опікунів, учителів, привітати вашу Рідну Землю! Свята від крові мучеників Українська Земле, вітаю Тебе з Твоїм Воскресенням, вітаю Тебе раз і назавжди вільною від лукавого Ірода, від кривавого ката! Вітаю Тебе, земле Господньої хвали, земле – колись квітуча і багата, земле могутніх володарів, світлої пам'яті лицарів, земле княжих городів і святих, золотoverхих Божих церков. Вікова неволя скувала твої руки, та не скувала Твого вольного духа. З руїн і попелищ, з могил і цвинтарич, з тлінних кісток героїв і борців народних в огні і крові, на очах усього світу виростає величавий храм Твоєї свободи. Українські діти, вітаю вас з Волею!

Десятник ставить кріс до ноги.

ХОР ЯНГОЛІВ:

О, розквітайся Україно,
Красуйся, вольна, на весь світ!
Сповнився в завітню годину
Тараса віщий Заповіт.
О, земле, пресвята від крові
Не будь тобі вже під ярмом!
Вітає у цей день Обнови
Рука Господня над Дніпром.
У славі, величі і силі
Встає свободи храм ясний,
І княжі предки із могили
Благословлять на шлях новий.

ЯВА 7.

Входить Маги, веде за ручки Ірусю і Юрчика. Діти, зразу подивовані, стоять, неначе вкопані, відтак падають навколішки і складають руки, немов до молитви.

ЯНГОЛ: Встаньте, любі діточки, і підійдіть ближче, до святого отця Миколая. За вашу чемність і слухняність, за ваші добрі-золоті серденька, за ваші щоденні молитви за долю вашого батенька – св. о. Миколай нагородить вас сьогодні найкращим у світі подарунком.

Діти підходять до св. Миколая.

Св. МИКОЛАЙ: Дорогі діти, ваші гарячі молитви, які слали ви повседенно перед престіл Всевишнього за долю вашого батька, виєднали у Господа нашого цю ласку, що Він

всемогучою своєю рукою врятував його від смерти і живим та здоровим дозволив йому вернутися до вас. Гляньте, діточки: оце вам дар від мене на сьогоднішній вечір!

ЯВА 8.

Сурмлять сурми. Десятник стає «на струнко», і знову віддає крісом військову честь. Входить батько Ірусі і Юрчика – український політкаторжанин. Обличчя у нього вихуділе і заросле, він увесь у лахмітті, вишита сорочка сплямлена кров'ю, розірвана на грудях. На руках у нього – розбиті кайдани.

МАТИ (*радісно скрикнула*): Боже мій! Діти! Ваш тато вернувся! Живий!

ДІТИ: Татко наш, татко! (*Всі троє кидаються батькові в обійми*).

БАТЬКО (*зворушений до глибини, цілує дітей і дружину*): Слава Тобі, Великий Боже наших предків, що Ти чудесною Твоєю ласкою безліч разів хоронив мене у лихій пригоді, що Ти вирвав мене живим із страшної большевицької каторги і дозволив повернути до рідних порогів, на рідну землю, до дружини та дітей. Довгі роки я боровся і терпів за святу справу – за волю рідного краю. Хай же Тобі буде хвала безсмертна, що Ти (*підносить вгору руки*) зламав окупи на моїх руках, що Ти по стількох віках ганьби і неволі визволив наш рідний край з московських пут. Герої, борці, мученики за волю України встають з могил і складають Тобі дяку за Твою ласку. Коли ж Ти з-поміж стільки тисяч-тисячів замучених, закатованих братів дозволив мені остатися при житті, то я клянусь Тобі, Всевишній, що все своє життя, до останньої хвилини, до останнього віддиху віддам рідному народові і святій нашій справі, якій Ти благословиш – та дітей своїх виховаю на вірних захисників Твоїх заповітів і волі, слави та чести Української Нації.

Пісня: «Боже Великий, Єдиний...»

Завіса

НЕРОН

П'єса в п'ятьох діях

ДІЙОВІ ОСОБИ

- Св. Петро
Св. Павло
Св. Лінус. Наслідник св. Петра
Нерон
Статілія Мессаліна, третя дружина Нерона
Актея, придворна дама, тайна християнка
Менекрат, цетаред, цебто грач на цитрі
Терпнос і Діодор, співаки і музиканти
Спікулюс, мірмільйон, цебто «коханець» Нерона
Доріфор, визволенець-мірмільйон
Спорус, улюбленець Нерона (18 літ)
Хлоя: Наймолодша співачка, подає Неронові квіти, деклямує та врешті розказує казку про Три Золоті Помаранчі, або іншу
Тігеллінус, трибун і префект преторіян
Ватініус, царедворець, син вкритого ганьбою сенатора з часів Ціцерона
Ікціус, центуріон, сотник, висланець сенату
Два римські вояки
Фаон, звільненець Нерона
Елафродіт, секретар Нерона
Два літописці
Сім'я Помпоніїв Флаків та Аніціїв
Помпонія Гречіна: видатна римська матрона, християнка, 40 літ носила жалобу за Юлією, невинно вбитою Мессаліною
Луціус Плавтус, дідусь, переможець германців із 18 р. по Христі
Луціус, син: консул, вояк і поет
Луціус, 8-річний син останнього
Метелліус: 35 літ, чоловік Фавстини, з роду Помпоніїв
Фавстина: римлянка, ок. 28 літ, з дому Аніціїв
Тараіцій: 9 літ, син Метелліуса й Фавстани
Пріскус: брат Метелліуса, 30 літ, з роду Помпоніїв
Фульвія: дружина Пріскуса, 24 роки, з дому Аніціїв
Лоллія, 7 літ, їх доня
Пробус: 20 літ, брат Фульвії, учень Сенеки, з дому Аніціїв
Лівія-Роксана: 15 літ, адоптована Фавстиною.
Ліцініус: 10-річний муринчик до посилок, у домі Помпоніїв
Локуста: чарівниця з Субурри
Два раби нумідійці
Раби дому Помпоніїв:
Стратонісса
Медея
Нера
Сільвія
Гудруна
Корбулон
Філон
Змовники проти Нерона:
Кальпурній – голова
Пізон – голова
Флявій – сотник
Наталіс
Скевінус
Люкан
Квінтіанус
Сенека
Пробус
Феніус Руфус – другий префект преторіян
Епіхаріс (жінка)

Щоб зменшити число виконавців, усі тут згадані особи заговорників поперибирати з раніш згаданих: темний плащ, каптур. Сутінок у підземеллі храму. У 4-ій дії рабинь із дому Помпоніїв перебрати на невольниць Нерона в Золотому Палаці. Корбулона та Філона перебрати в 4-її дії на негрів із сережками у вухах.

Дівочий хор виступає зі співом псалми у відслоні другої, третьої дії, в підземеллях римських катакомб. Ці ж самі співачки виступають у відповідному перебранні та перегримовці зі співом і балетом у 4-ій дії, яві другій, перед Нероном.

Читаючи або граючи п'єсу, прошу ввічливо мати на увазі сучасне становище України та Христової Церкви в ній! Історія – це постійне повторення!

Автор

ДІЯ ПЕРША – ВІДСЛОНА 1

Ява перша

Римська весна 65 року в садах Луція Помпонія. Зелень і квіти, лаври, олеандри і дуби. Під лавром сидять Фавстина і Лівія-Роксоляна і плетуть туніки зі сніжнобілої вовни. Здалека чути притишений віддаллю гомін юрби і стукіт молотків. Патридійський квартал, «вікус», розташований на пагорбку.

Фавстина: Люба дитино! Яка я щаслива, що в свято Сатурналій я могла тебе звільнити й адаптувати до славної фамілії Луція Плавтуса!

Лівія-Роксоляна: Пані, не уявляєте собі, яка й я вдоволена, сповнена щастям і вітхою, ну прямо п'янію волею. А знову, як згадаю мою вітчизну над Бористеном*, то мої очі наповнюються слізьми. Я була така щаслива з батьками в нашому городищі серед пшеничних ланів і медом текучих соснових лісів, коли дикі скити вдерлися в наше селище, убили батька і братів, а мене з матір'ю продали в Ольвію грекам у неволю. Я й досі не знаю, де моя рідна мати: чи живе вона, чи може загинула.

Фавстина: Ні, не горюй, доню. Все лихо минуло для тебе. Маш щастя, дитино, що Метеллійос купив тебе в Бріндізі для нашого дому. За десять років ти воросла в нас на красуню. Я полюбила тебе за ці густі, довгі коси, кольору спілої пшениці, уложені вінком на голові, за рожеві уста та яскраві, сині очі. А найбільше люблю тебе, дитино, за твоє добре серце та поступ у науці.

Лівія-Роксоляна: Я дякую Богові, що доручив мою долю у ваші руки, чесна патриційко. Ви пригадуєте мені мою рідну матусеньку й за таку хочу вас уважати.

Фавстина: Вранці молодий Пробус прислав мені табличку із запискою, що військовий трибун відпустив його з капуанського легіону на відпустку. Він і просив дозволу відвідати нас. Ти певно зрадієш, побачивши цього шляхетного сотника з Аніцієвої родини. Я дозволила йому до нас загостити й доручила рабові, щоб впустив його без попереджень.

Ява друга

Входить Пробус у супроводі молодого раба-нубійця. Хлопець вклоняється по-військовому. Раб вклоняється рухом правої руки до серця і виходить.

Пробус: Вітай, шляхетна Фавстино! Вітай, чарівна Лівіє!

Обидві Жінки: Вітай нам, воїне! Які радісні вісті приносиш з собою?

* Бористен – Дніпро, Україна.

Пробус: Недавно приїхав я з Капуанського табору і не міг здержатись від того, щоб вас не привітати. Тим більше, що від префекта преторійських когорт дізнався я, що влітку наш легіон правдоподібно кинуть у похід на східні кордони.

Фавстина з Лівією-Роксаною: Бідні наші хлопці! Це певно знову війна. Проти кого?

Пробус: Здається, проти партів та скитів. Вам чейже відомо, що Азія Мінор – це казан, у якому вічно клекоче.

Фавстина: На Полюкса, ми так стурбувалися цією вісткою, що забули попросити нашого лицаря сісти. Сідайте, сотнику, та будьте, як у себе вдома.

Пробус: Нічого, можна й постояти. А тут у вас в саді так розкішно. *(Хлопець сідає на садову лавчину. Фавстина плече в долоні. З'являється рабня).*

Фавстина: Стратоніссо, пригости дорогого гостя фалернським!

Стратонісса: Слухаюсь, пані! *(Вклоняється. За хвилину приходять із дзбаном вина. Наливає гостей).*

Пробус: *(п'є, крекче).* Дякую, ласкава патриційко. За ваше здоров'я!

Фавстина: І за здоров'я Лівії-Роксани! У свято Сагурналії дарувала я їй повну волю та адоптувала за нашу дочку.

Пробус: Браво, панночко! Що за радісні перспективи! Бажаю сповнення усіх мрій і встеленої рожами юности!

Лівія-Роксоляна: *(усміхнена).* Дякую, дякую, лицарю! І вам бажаю усього кращого *(зриває три галузки з дубовим, лавровим та акантовим листом, вправно сплітає вінок і вкладає на голову хлопця).* Нехай цей вінок з гілок дуба, лавра й аканту стане провісником ваших потрібних успіхів у житті.

Пробус: Спасибі тобі, Роксано.

Фавстина: Як давно, ще малою, дісталась нам Лівія, Пробусе, дізнались ми від одного старого скита, що вона дочка князя великого народу з-над Бористену – роксолянів. От ми й потракували її неначе римлянку й доручили педагогам. Вона прекрасно вивчила грецьких і римських авторів і чарівно грає на арфі. Ану, вшануй, дитино, дорогого гостя!

Лівія-Роксоляна: Добре, мамо! *(грає і співає. Поволі із саду показуються рабині й два раби, яких притягнула музика. Пробус і Фавстина плещуть у долоні з окликом «браво». Рабині відходять до праці. Входить Стратонісса).*

Стратонісса: *(вклоняється).* Милостива пані! Прийшов жрець із храму Ізиди і просить ласкавого побачення у важливій справі.

Фавстина: Добре. Звели йому ждати мене в домашній бібліотеці за перістилем. Там я його прийму. *(Стратонісса виходить вправо, звідкіля прийшла. Фавстина – наліво).*

Ява третя

Лівія-Роксана та Пробус сидять розмовляючи.

Пробус: Я вже раніше довідався, Роксано, про твій рід та княже походження. У Капуї часто думав про тебе і прагнув побачити й поговорити. Чи тобі добре тут? Чи чуєшся щаслива?

Лівія-Роксоляна: Я – надзвичайно вдячна Помпоніям за їхнє батьківське ставлення до мене. Але часом душа щемить з туги за рідним краєм і важко прийти до рівноваги від пережитих страхів.

Пробус: Яких? Певно маєш на увазі минулорічну пожежу Риму?

Лівія-Роксана: Так, шляхетний сотнику! Ще й досі годі викинути з пам'яті все, що тоді я бачила й чула. Нераз у сні зриваюся в тривозі: кругом ввижається червоне й жовте море вогнів, чую крики погибаючих, живих смолоскипів. Бачу, як з грюкотом провалюються у Тібр величезні будинки, вчуваються дикі верески грабіжників та підпалювачів. Годі повірити, що це мало б бути діло нашого молодого імператора!

Пробус: *(оглядається обережно кругом. Говорить децю стишено)*. На жаль, Роксано, воно так і є насправді! Я знаю Нерона змалку, бо довелося мені вчитися разом із ним в одній школі та в однакових професорів: Сенеки і Бурра. Мідянобородий здатний на таке діло! Скільки раз висловив він перед нами дику погорду до всіх людей, скільки разів він називав себе вже тоді божеським і надлюдським. Зрештою, від часу пожежі прилюдна опінія чесних людей – проти нього. Я сам бачив тоді озброєних грабіжників, як кидали горючі смолоскипи в далекі від вогню квартали Риму. У кипучому гніві я хотів з друзями прогнати їх. Але злочинці цинічно заявляли нам: «Гей, молодики, не смійте плутати нам, а то доведеться вам круто. У нас приказ згори!»

Лівія-Роксана: Тепер, дорогий Пробусе, краще зрозумієш, чому я не можу бути безжурна серед таких людей і в такі понурі часи. З людської злости згинуло стільки людей, пропали величезні скарби культури, пишні палаци з трофеями давніх і нових переможців, гори перл і самоцвітів, золота та срібла. Певно, в Капуї тобі стало відомо, що внаслідок спалення Риму й виниклих із того нестач восени шаліла чума, яка забрала тридцять тисяч людей.

Пробус: Чув і про це. Не диво, що в Римі і в легіонах, у римських провінціях глухо щось приготовляється. Тим часом сама бачиш і чуєш, як швидко Рим відбудовується, воскресає, як той Фенікс із попелу. Августянці та звільненці горляють: «Божеський Нерон відбудовує», а це наш народ, із своїх надр викресав нову енергію, спалахнув життєвою силою, буде краще майбутнє, в якому і наше щастя звине собі кубельце.

Лівія-Роксана: Шляхетний лицарю, я дуже вдячна тобі за теплу прихильність до мене. Але я вже така: неначе завжди боюся нової грози, щоб спаливши і відбудувавши Рим, цезар не придумав нового горя на людей.

Пробус: *(потішливо)*. Не бійся, не турбуйся, добра Роксанко! Страхіття уже минулись і не повернуться ніколи. Ти втихомирся та розглянься кругом, яка чудова весна, як пахнуть рожі з Пестум, шипшина й олеандри, як голосно ляцять соловейки в Меценатових садах і кожна пташка заклопотано стелить гніздечко. Забудьмо усяке горе.

Лівія-Роксана: Так, так, лицарю, правду кажеш. Хочу широко розкрити очі на доволішню красу, бачити тільки те, що гарне, надійне та високоякісне.

Пробус: Такому дівчаткові, як ти в твоїх роках, тільки жити і впиватись життям, як садова брунька в повені сонця й роси.

Лівія-Роксана: Пробусе, мій учитель багато похвального говорив про твоїх виховників та їхнє вчення. Розкажи мені децю про них.

Пробус: Добре, Роксано, тим більше, що я гордий ними і сповнений вдячності за їхній труд. От Буррус, невинно замучений Мідянобородим. Це був справжній лицар без страху й лукавства. Він насаджував у душах юнаків любов до вітчизни, військову карність і суворість звичаїв.

Лівія - Роксана: А Сенека?

Пробус: Він імпонував нам усім мудрістю, літературним талантом та проворністю. Адже він зробив усе можливе, щоб втримати Нерона на Гераклевому шляху честоти. Йому Рим завдячує хоч тих кілька перших літ світлого володіння молодого цезаря. На жаль, вони так швидко минулися! Безперечно, Сенека – один із наймогутніших і оригінальніших геніїв, яких ми досі мали.

Лівія - Роксана: Дуже люблю читати його трагедії та «Опис Індії», а з трактатів – «Розраду для Гельвії» й «Потішання Поліба».

Пробус: Саме вранці я зложив учителеві візиту. Він прийняв мене дружелюбно, як рідного сина, розказав чимало інтересного й дозволив мені познайомитися з новими творами. Мудрець багато страждає, бо цезар щораз більше ненавидить його і, мабуть, задумує його вбити.

Лівія - Роксана: Ох, Боже, тепер хіба найкраще жити в печерах і непрохідних горах, інакше можна зовсім невинно потрапити катові під меч. Я дуже хотіла б знати, які твори ти бачив у Сенеки?

Пробус: Мене сильно зацікавили такі його праці: Про Лагідність, Про Провидіння, Про Витривалість Людини, Про Гнів, Про Короткість Життя, Про Добродійства, Як жити щасливо, Про Дозвілля та Про Емеритуру Мудреця, Листування з Люцілієм та Природничі Питання.

Лівія - Роксана: Чи хотів би ти, шляхетний сотнику, поділитись зі мною кількома засадками, які ти запам'ятав собі від своїх учителів?

Пробус: Дуже радо послужу, хоч стільки в мене цих золотих зерен розсипалося, цебто прямо забув.

Лівія - Роксана: Нічого, скажи хоч дещо, що пам'ятаєш!

Пробус: Хай буде. Ось хоча таке: Правда велич – ставити вимоги тільки до себе самого, а не до інших. Навіть не вимагати вдячності. Або таке: У чому смисл душі? Не підкорятись ані часові, ані просторові, а тільки Вічному та Незмінному. Врешті таке: Справжня велич любить окриватися гейби на пустинню, щоб приховатись не тільки від людських очей, але й від себе самої.

Лівія - Роксана: О, це справді золоті зернята мудрости.

Пробус: Сенека дуже благородно трактує всіх людей усіх рас. Обстоює ті засади, що опам'ятовують людей від сліпого й пересадного чи звихненого захоплення поверховним життям, земськими мастками й славою. Засуджує ненависть і пімсту. Всупереч загальній практиці голосно твердить, що наші раби з природи рівні вільній людині.

Лівія - Роксана: О, це вчення таке дуже схоже з моїм переконанням! Адже я сама знала стільки вбогих людей із простолюддя, із наших рабів, що з такою гідністю виконують свої щоденні обов'язки, наче б були вони створені до найвищих урядів. І я переконана, що найпокірніша людина може поводитися справді по-царськи. І, навпаки, чимало царів поводяться по-рабськи.

Пробус: Я зачував, що за останні роки Сенека подружив із Павлом із Тарсу, що по всій Імперії проповідує нове вчення якогось Хрестоса. Сенека, сказали мені його знайомі, переписується з цим килікійцем і останні писання Сенеки мали б бути сильно пройняті науками тарсянина. Чи ти, Роксано, чула що-небудь про визнавців Хрестоса?

- Лівія-Роксана: *(що дуже уважно слухала останніх фраз хлопця, відповідає йому живо)*. Чи чула я щось про християн? О, так! Дуже багато. Адже в Римі від деякого часу дуже багато говорять про них, відколи цезар порішив їх знищити.
- Пробус: У Капуї, в легіоні, теж нераз чував я серед воїнів, як вони говорили про нову секту. Одні сильно хвалили її, інші ж висловлювались про неї з найбільшою ненавистю. Я так хочу зустрінути когось, хто знав би цих людей по-справжньому, щоб пояснив мені всю їхню науку.
- Лівія-Роксана: Я рада б підшукати тобі таку людину, Пробусе. Але це так важко, відколи шеф преторіян Тігеллінус зачав поширювати по Римі вістки, що це християни спалили місто, а не – Мідянобородий. Християни ще більше ховаються тепер від невгасменичених у їхню віру. Збираються на молитву тільки в ночі, у важко доступних місцях і на свої збори впускають тільки добре їм знайомих або за пропусками.
- Пробус: *(уважно дивиться на неї)*. Уже з того, що ти сказала мені досі, бачу, що ти багато знаєш про цих людей. І дивне прочуття огортає мою душу... Не знаю тільки, чи скажеш мені щиро, чи я вартий того, щоб ти мені сказала...
- Лівія-Роксана: *(ще більше оживлена)*. Що таке?
- Пробус: Будь переконана, що коли б справдилося те, що я прочуваю, то я був би найщасливішою людиною на світі.
- Лівія-Роксана: Шляхетний сотнику, що маю тобі сказати? Мені здається, я до тієї міри пізнала твою одвертість, доброту, бажання правди, що я готова відкрити тобі всі тайни моєї душі, щоб тільки це було корисне тобі.
- Пробус: Лівіе-Роксано, коли я дивлюся на тебе, слідкую за твоєю поведінкою й вслухаюся у кожне твоє слово, а водночас пригадую все похвальне про віру християн, – мною оволодіває щораз твердіше переконання, що ти теж – християнка ...
- Лівія-Роксана: *(хвилину мовчить)*. Так Пробусе, не потрібно тобі підшукувати людину, яка втаємничила б тебе в християнську релігію. Я від року – християнка і чуюсь цим безмежно щаслива. Це предобра Стратонісса просвітила мене, завела на зібрання християн, познайомила зі Святішим Отцем, верховним апостолом Петром. Він і охрестив мене й миропомазав.
- Пробус: О, небо! Як так, розкажуй мені скоріше про цю дивну релігію, що потрапить так видатно піднести, ушляхетнити та збагатити людину!
- Лівія-Роксана: Дуже радо. Але перш за все знай, що бути християнином у Римі, це – злочин. Горі мені було б, якби виявилось перед чужими, що я – християнка, учениця Ісуса Христа з Назарету.
- Пробус: О, хіба мені можеш вірити, Роксано. Усе, що мені скажеш, заховаю на самому дні душі, як у глибині океану.
- Лівія-Роксана: Добре. Я вірю тобі. Отже, ми віримо, що є один Бог у трьох особах: Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий. Віримо, що Син Божий приблизно 66 літ тому став людиною і народився в Палестині з Діви Марії, трудився, страждав, умер розп'ятий на хресті і власною силою воскрес у третій день. Заложив свою Церкву, зобов'язав кожну людину охреститись водою в ім'я Пресвятої Тройці. Віримо, що при смерті людини душа живе далі, живе вічно й що колись душа повернеться до тіла і буде радісне воскресення.

Пробус: Отже, зі смертю не все кінчається, як говорили Демокрит, Епікур та Люкрецій Кар?

Лівія-Роксана: Ні, бо в нас є невмирущий дух, що його згадували вже Анаксагор, Сократ, Платон та Аристотель, а про нього з певністю навчав нас Син Божий – Ісус Христос. Душа живе завжди, з моменту існування кожної людини. Хрищення – це брама до надприродного життя душі, життя освятої Божої ласки. З цією ласкою приходять сила приймати, як треба, досвідчення, переслідування, а навіть муки і смерть. Ти, певно, чув, а може й бачив, як у цирку в Римі і по інших містах Імперії мученики вміють умирати за Ісуса Христа?!

Пробус: Так, Лівіс-Роксано. Я чув про величезні муки тих, що в Римі віддали життя за свій високий Ідеал. І в Капуї я бачив десятки чоловіків, матерей із дітьми, стариків і молодих, що зі співом на устах ішли під катівські мечі, або в пащі циркових тварюк...

Лівія-Роксана: Ще покажу тобі, як це християни пізнають себе, коли доведеться іти в далекі сторони, серед невідомих людей. Дозволь, лицарю, на хвилину меча.

Пробус: Прошу (*добуває меч із піхви і подає дівчині. Вона схилиється й креслить на піску мечем знак риби. Пробус теж встав із лавки і цікаво приглядається*). Що це?

Лівія-Роксана: Ану, вгадай.

Пробус: Риба.

Лівія-Роксана: Так. І от дуже часто християнин, не знаючи, чи невідома йому людина вже просвічена світлом віри, креслить йому на табличці чи отак на піску знам'я риби. Як співрозмовець – хрищений чи й катехумен, то зразу пізнаються, бо грецьке слово риба: іхтіс складається з початкових літер назви нашого Господа: Ісус Христос – Божий Син, Спас.

Пробус: (*зацікавлений*). О, справді, воно так і виходить, і як це гарно! Але чи це правда, що цього Христа розп'яли на хресті, знярядді найганебнішої смерті, і що християни дуже шанують тепер і цілують його подобу?

Лівія-Роксана: Так, бо Божий Син зволив з любови до нас вмерти на хресті. Цей знак став символом незрівняної Божої любови до всього людства, перемоги над злом, смертю і гріхом і запевнив воскресіння. Он чому хрест для нас – знак волі, а не рабства, не упідлення і ганьби, а слава, радощі й спасіння. Знак хреста часто креслимо собі на чолі, грудях і раменах, його малюнок чи наслідування з дерева скриваємо в кутках і сховках наших домів, врешті... носимо на грудях. Поглянь. (*Дівчина добуває з-над грудей маленький хрестик і цілує його*).

Пробус: О, з яким вогнем ти говориш! Скільки сили, радощі й певности дає твоя релігія!

Лівія-Роксана: Так! Бо досі ми поклонялись казковим ідолам з мармуру, металу чи з фарби. Тепер я пізнала єдиного Бога – правдивого й живого, що наповняє небо й землю, Своєю ж ласкою живе в душі людини, як у небі.

Пробус: Як це розуміти? Воно таке нове й незбагненне для мене.

Лівія-Роксана: Хоч Господь Бог є усюди й наповняє все, але з особливішою приємністю перебуває Він у серцях праведних людей. Як ти схочеш стати християнином, то згодом відкриють тобі багато більше таїнств, які нам треба держати в секреті.

Пробус: Так! Мене сповняє бажання пізнати правдивого Бога. Ти сказала, що хрищення – це брама до цього нового життя. Що це таке хрищення і хто достойний його прийняти?

Лівія-Роксана: Хрищення – це тайна, яку подають так, що поливають свяченою водою хрищеного і проказують слова: Хрищається Божий слуга в ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

Пробус: *(повторяє формулу хрищення)*.

Лівія-Роксана: Так точно. А охристити може кожний єпископ, священник і диякон, а в наглій потребі навіть кожна людина, що вміє христити і має намір охристити. У наглій потребі міг би охристити й не-християнин.

Пробус: А чого вимагає твоя релігія?

Лівія-Роксана: Відцуратися зла, служити Добру. Полюбити Бога всім серцем, всією душею і – ближнього, як себе самого. Не як стоїки, що хочуть ніби наслідувати божество за своєю видумкою, бо допомагають злидарям, але не співчують їхньому терпінню. *(Входить посланець у супроводі раба-нубійця. Раб відходить)*.

Посланець: Шляхетному сотникові Пробусові – привіт! Приношу звиток-листа у важливій справі. Мені звелено підождати на твою відповідь. *(Пробус енергійно зриває воском закріплену на звітку стрічку, розгортає пергамент і читає уважно. По хвилині)*.

Пробус: Скажи, що на визначений час я особисто ставлюся *(ісланець, вклонившись, відходить)* Прощай, дорога Роксано! Мені треба негайно йти в дуже важливих ділах. До швидкого і милого побачення. Прощавай ... *(Пробус двома руками на хвилину стискає праву долоню дівчини)* І молись за мене до твого Христа! *(відходить)*.

Ява четверта

На сцену з радісним гомоном увіходить група рабів, Стратонісса, Медея, Нігра, Гудруна, Філон і Корбулон. Усі в радісному настрої, усі молоді, за винятком Корбулона – наглядача рабів у маєтках Помпоніїв. В усіх у руках садівничі приладдя: в кого ніж до втинання галузок, в кого рискаль.

Кілька Голосів: Вітай нам, благородна паняно! *(дехто з рабів зразу береться за садівницьке діло)*. З твого дозволу хочемо тобі побажати з близьким днем твого щастя. Від Фульві чули!

Лівія-Роксана: *(усміхається, злегка рум'яніючи)*. О, це ще не скоро буде. Дякую, дякую.

Стратонісса: Але обіцяєте їм, панночко? Як діждемося того радісного дня, то дістанемо повні три дні відпочинку?

Лівія-Роксана: Певно, певно. А хто найкраще заслужить, то з нагоди мого вінчання з шляхетним Пробусом, дістане волю.

Рабині: *(разом)*. Ох, воля, воленька, коби її діждатися! *(працюючі відходять поза сцену, враз з Л. Роксаною залишаються Філон та Корбулон)*.

Корбулон: Філоне.

Філон: Прошу *(зближається)*.

Корбулон: Слухай хлопче, щось дуже важливе маю тобі сказати *(розглядається, чи немає когось третього. Не добачує Стратонісси, що забарилась за кущем при роботі)*.

Філон: Слухаю.

Корбулон: Ти чув, що Помпонії приготовляються до шлюбу Пробуса з Роксаною. Тимчасом, про її руку довго старався син начальника преторіян, Тігелліна. Роксана

і чути не хоче про нього. Вже й заручиться із Пробусом. От і за згодою батька, молодий Тігеллін порішив знищити свого суперника. *(Стратонісса зжахнулася)*.

Філон: *(перестрашено)*. Убити шляхетного сотника? Ні, я на таке діло не піду!

Корбулон: Нерозумний хлопче! Не виривайся, слухай, що мудрі люди говорять. Я і не думаю доручити тобі цього завдання, бо в тебе заяче серце. А он що ти маєш зробити. Близько Священного гайку, в Суббурі над Тібром, живе славнозвісна чарівниця Локуста. *(Легко прихована за куцем Стратонісса з жахом підоймає руки)*. Вона вміє приготувляти найсильнішу отрую в цілій Імперії. Не дармо Агрипіна користалася її послугами, щоб убити Клавдія, а Нерон – Брітаніка. От за три дні, опівночі, вона буде в Священному гайку для зустрічі з тобою. Ти з нею поговориш і дізнаєшся, як це діло треба зробити.

Філон: А що мені буде за такий важкий і небезпечний труд?

Корбулон: Он тобі від молодого Тігелліна два гаманці зі срібними цистерсами *(кидає хлопцеві)*. Один тобі, другий Локусті. А як все піде гаразд і Пробус опиниться біля Клавдія та Брітаніка, тоді обидвоє дістанете ще по одному гаманцеві з золотими червінцями!

Філон: Гаразд, для такої благородної мети, як червінці, варто й зарискувати.

Корбулон: Отже, ми домовились. Пішли! *(виходять. Зі сховку виходить Стратонісса)*.

Стратонісса: Ох, Боже, що це я дізналася! Уся дрижу, як листя осичини! Люди, люди, які ви східні! Пробусе й Роксано, ви й не догадуєтесь, яка хижа звірюка роззявила на вас пащу і готується вас пожерти. За три дні, в Святому гаю, опівночі, відбудеться чорна затія на судженого моєї добродійки!!! *(стоїть, як закам'яніла)*.

Завіса

ДІЯ II. Відслона перша

Ява перша

Підземелля храму Діани. В глибині поганський престолік. На столі, закритому червоним сукном, стоїть оливна лямпа. Сидять змовники: Наталіс, Сцевінус, Люкан, Квінціанус, Сенека, Феніюс Руфус, префект преторіян, Епіхаріс (жінка). Предсідник: Кальпурніюс Пізон. Сходи ведуть з півниці вгору. До половини видно сотника Флавія, що стоїть на варті.

Кальпурніюс Пізон: *(встає)*. Брати! Сповнилась міра, морем червоніє невинно пролита тираном кров! Нерон зганьбив і опоганив славне ім'я Риму перед лицем вселенної. Ніколи ще в історії не було більш пригожого моменту вбити тирана. Я скликав вас усіх, щоб кожний висловився, а тоді порішимо змову і заприсягнемо на наші мечі. Заявляю наші сходи відкритими.

Наталіс: Дайте боги вам побачити, як усі легіони в Галлії, Еспанії, Германії та Брітанії готові будуть до зриву. На саме ймення Нерона спалахують у них очі, як в хижих пантер. Доля світу тепер у наших руках.

Сцевінус: Ми мусимо вибирати одне з двох: або через одну людину пропаде вітчизна, загине Рим ще більш ганебно, як колись Картагіна, або врятуємо батьківщину смертю однієї людини.

Люккан: (з вогнем). Якщо взагалі цій тварюці можна дати ймення людини! Досі вважа-ли ми, що Рим заволодів світом, Європою, Африкою та Азією... що залізна стопа римського легіонера раз назавжди розчавила дикого варвара, звідки б він не станув з нами на прю... що зараз ми вільні, щасливі й багаті. А насправді, серед народів у кайданах ми останні затужили за справжньою свободою та усвідомили собі усю ганьбу нашого рабства!

Квінціанус: Внаслідок горожанських війн нами оволоділи смертні боввани, що кажуть представляти себе на монетах із громами в руках, небесними зірками й соняшними променями довкруги лоба. Доки ж терпіти нам це безправство, гордість та зухвальство Мідянобородого?

Феніюс Руфус: Мої преторіяни нераз кажуть одверто: «Навіщо ж у кожного з нас меч при боці, луки та списи? Чи ж не на те, щоб скинути тирана братовбивника і здобути волю?». Матеровбивник загрожує нам усім мечем і панує над людом. Чи ж би воля єдина мала не знати, що на те у нас мечі, щоб з них зробити вжиток?!

Сенека: Ви, напевно, чули, якщо не прочитали самі, про мій твір Апоколокиндоза, або «Як Клавдій перемінився в гарбуз», де я показував, чого вартий був попередник Нерона. Я доклав зусиль, щоб вдержати цього останнього в шорах. Але не минуло п'ять літ, як Нерон зненавидів мене й моє вчення і довів державу до того оплаканого стану, в якому бачите її тепер. Нерон спалив Рим, а вину скинув на християн. Тисячі зовсім невинних загинули серед нечуваних мук. Те, що я сам недавно бачив на власні очі, і, напевно, ви всі бачили, цього забути ніколи! Оці рафіновані тортури, залізо, вогонь, козли, дикі потвори, напущені на людину, палі, що розпорюють шию і виходять устами, туніка випхана й обшита усім, що тільки найкраще підсичує вогонь; меч, що наново розтинає напівзгоєні рани та виточує свіжу кров з ледви присушених виразок¹. Пригадуєте цього праведного старця, мартіра-свідка свого Хрестоса, як «серед нелюдських мук не стогнав; мало того, не просив пощади; мало того, не відповідав на кпини; мало того, щиросердечно усміхався»², «глядив на свої нутрощі з розпороного шлунка і, наче з висоти, нездоланий сприймав свої муки»³. «Отож не жахайтесь його погроз, бо в ваших душах народжується вічність! Як може жаяхатись той, для кого смерть в бою за правду – світанок надій?!»⁴.

Епіхаріс: І я за те, що найвища пора скинути ярмо тиранів і здобути волю. Шляхетний Кальпурніюс запросив мене на ваш таємний збір. Це найкращий доказ, що я відкинула спосіб життя, що так принижує жінку та невідклично порішила боротись за її визволення та за її достоїнство. Чимало завдячую Актеї, симпатії Нерона. Актея тайкома читала мені листи Павла і Петра, Якова та Йвана. І я – вірна Вчителіві з Назарету, що пробачив Магдалині і сказав ці слова: Ніхто більшої любови не має над ту, як хто власне життя поклав за друзів своїх. (Ів. 15, 13). Що вдіяли Август, Тиберій, Калігула, Клавдій, Нерон з достоїнством римської жінки? Потоптали його, в болото вкинули, важко про це й згадувати!

¹ Лист Сенеки ч. 85.

² Лист Сенеки, ч. 78.

³ Лист Сенеки, ч. 85.

⁴ За листом Сенеки, ч. 102.

Сотник Флавій: *(на варті)*. Стій, хто йде?

Пробус: Запрошений на сходини.

Флавій: Кличка?

Пробус: «Римська вовчиця».

Флавій: «Ромулюс і Ремус». Заходьте. *(По сходах входить Пробус)*.

Ява друга

Ці ж і Пробус. Усі встають за столом.

Пробус: Вітай, чесний Пізоне. Вітайте, шляхетні римляни *(витягає руку по-військовому)*.

Кальпурніус Пізон: Вітай, Пробусе. Які новини приносиш із собою?

Пробус: Я сповнив приказ ваш, Феніюсе Руфе, і проскочив конем до трьох військових шефів легіонів, що стаціонують в Італії. Ось секретні записки від них *(дістає три дрібні звитки і передає Руфові)*.

Феніюс Руфус: *(розкрив перший звиток)*. Це від Аттікуса: «Привіт. Готові на твій приказ». Цей лист від Рутіля *(читає)*: «Привіт. Ведіть. Солодко і почесно жити для вітчизни». А цей – від Марціяна: «Вітай. Ждемо на слухну пору». Як бачите, новини прекрасні!

Пробус: Крім того, Аттік просив усно повідомити, що Віндекс, Гальба і Отон в курсі діла і спочувають нам.

Кальпурній Пізон: *(до всіх приявних)*. Брати, як чуєте, великий історичний момент назрів. Провалюється старий світ сваволі і безправства, відходить у безвість Нерон і його підлі діла. Поки світ світом, усі покоління та всі народи будуть показувати своїм дітям на Нерона, як на воплощення зла, етичного розхитання і непоміркованости, а, навпаки, благословлятимуть усіх нас, що це зло знищили. Отож я закликаю вас усіх тут приявних до присяги для скріплення нашої змови.

(Усі приявні, за винятком Епіхаріс, уставляються в коло, рвучким рухом добувають мечі і, простягаючи їх гострими кінцями в середину кола, зворушено проказують присягу. Епіхаріс витягнула руку вперед і собі говорить формулу).

Народові жертвуєм масток, кров, життя,

Залізом цим шлюбуєм взять свободу;

А якби хто посмів зламати угоду,

Хай від меча цього погигелі зазна!

Заслона

Відслона друга. Ява третя

Підземна кімната в катакомбах. Посередині літургичний камінь-жертівник. В бічних стінах замуровані прямокутники з моцями мучеників і з грецькими та латинськими написами. Справа і зліва сцени входи й виходи. Кімната яскраво освітлена кількома смолоскипами. Здалека чути дівочий хор. Голос, зразу ледви чутний, спотужнюється. Співають 37 псалом.

Тим, хто в житті лукаві, не завидуй,

Ні тим, хто Богові несе обиду.

Бо, як траву їх швидко скосять,

Як лист биліни їх розносять.

Надійсь на Господа й твори добро,
Замешкуй землю, вір в'одно.
Господь твоя хай буде милість,
Твого Він серця сповнить живість.

Свої на Господа здавай шляхи,
Й надійсь на Нього, – діла жди!
Правду твою, мов світло чудне
Він виведе в само полудне.

Мовчки жди Господа й надійсь на Нього,
Не подивляй «щасливця» Злого.

Хто діє злочини, будуть потяті,
Довірені ж на Бога – лани управляти!

Ще трохи і злюки не стане
І місця постою ніхто не догляне!
Земля ж буде спадком всім людям покірним
І спокоем будуть втішатись безмірним!

Входять Помпонія Гречіна в жалобі, Пріскус, Фульвія та Лоллія, яку Фульвія веде за ліву руку.
У правій долоні кожного – оливна лямпка.

Лоллія: Матусю, ох як тут таємно. Чи то тут будуть класти Гарзиційка на довгий, до-
вгий сон.

Фульвія: Так, люба донечко. Твій братік життя віддав за Господа Ісуса, що вічний Цар
є наш і сонечко у душах.

Помпонія Гречіна:
Так дуже полюбив малих діток щасливих,
Все вчення уквітчав лілеями пільними.
Любив життя, озера, гори й квіти
Благословенне будь ім'я Його на віки.

Пріскус: Розказують, під градом каменюк
Хлоп'я святі хранило Дари.
Вмираючи уста за снам'ятання злюк,
За віри скарб для матері шептали.

Лоллія: Нераз серед забав казав мені мій братік,
Як виросте, Христа він пастиме ягняток.
І ось у сні приснився якже милий
Як пастир овечок, веселий і щасливий.

Фульвія: Хвала Тому, Хто полюбив всіх нас
І кров'ю нас обмив у лютий муки час.

Сім'я християн кладе оливні лямпки, накриває літургійний камінь посередині катакомби сніжно-білою скатеркою та ставить квіти обабіч престола, а тоді в заглибину стіни, де зложені мощі хлопчика. В той час говорять.

П. Гречіна: Ти – кращий із людських синів,
Оливою радощів усіх намастив.

Пріскус: Дозволь нам вдихати уст подих Твоїх,
Щодня поклонялись Господній красі.

Фульвія: Приложи старання, щоб травнева днина

Була в сонці ласки зроджена людина.

Помпонія Гречіна: Зачинаєм Богу пісню гарну нову

Про Христове царство і життя обнову.

(Світло більшає і ближче проносяться шість останніх віршиків псалми.

Сім'я Помпоніїв прислухається непорушно).

Хто злочини творять, ті будуть потяті,

Довірені ж Богу – лани управляти!

Ще трохи – і злюки і сліду не стане

І місця постояю його не доглянеш!

Земля ж буде спадщина людям покірним

І спокоем будуть втішатись безмірним.

Сильний прожектор білого світла на сцену, що його спроектовано з тіла Мученика. За мощами Метелліус, Лівія-Роксана, Стратонісса і хор християн з пальмами в руках. Оператор пускає на сцену жмути різнокольорового світла, до можливості наслідуючи веселку. Хор зачинає сильно і переможно: «Тепер відпускаєш, Владико». Моці кладуть перед літургійний престіл.

Кургина

Ява четверта

Та ж сама крипта в катакомбах Риму, але майже безлюдна. Освітлені олійними каганцями сидять на ослоні св. Петро, Павло з Тарсу, Метелліус. Тонкі воскові свічі слабо горять перед завітчаною в стіні могилою молоденького Мученика.

Св. Петро: Який тут мир! Справжній острів спокою серед розбурханого океану римської імперії. Тим часом наш супротивник вештається усюди, як лев за своєю здобичею. Які новості приносиш із собою, сенаторе?

Метелліус: Я бачився сьогодні вранці у Акціум із двома видатними християнами з родини цезаря. Вони закликають вас, апостолів Господа, рятувати життя для добра братів. Нерон завзявся винищити і саме ім'я визнавців Хрестоса. Від пожежі Риму – по сьогодні уже приблизно 10.000 братів згинули за правду. Нам важко й уявити, яка доля зустрінула б зацілілих у випадку вашого ув'язнення і страти.

Павло з Тарсу: Ми зворушені турбуванням громади про апостолів. Але чи з Христовим царством не діється подібно, як зі спаленим Нероном Римом? Як блискавично швидко відбудовується місто! В'їжджаючи в нього через Капуанські ворота, я не міг начудуватись усюди кипучому рухові; тисячі майстрів, будівників і рабів, усюди кишить, як в улику! Торохтять сотні возів із кедровими бальками, з цеглою й ферарським мармуром, з гранітними кубами. Так на місце замучених прибувають сотні й тисячі нових оголошених і нових визнавців. І то не тільки в Римі й Італії, але й у Палестині, в Малій Азії, Македонії, Криті та Іспанії, звідкіля я саме їду. Не стане в Церкві Кифи чи Павла або Аполлоса, Господь пошле їй кого другого.

Св. Петро: Так, правильно каже апостол. І знаю, що незабаром повинен я покинути свою оселю, як і Господь наш Ісус Христос був об'явив мені. Та я пильнуватиму з неба, щоб і по моїм відході всі завжди мали в пам'яті найважніші вчення*.

* Другий соб. лист св. Петра, 1,14-15.

Метелліюс: Я завжди подивляв і досі не в силі начудуватись достоїнству і глибині Спасителевої Науки, що має таких провідників і таких визнаців. В обличчі нашого Бога Зевс Аполлон, Сатурн, Гера та Веста – це тільки тічня жалких жартунів, бешкетників та негідників! От чому я і сотки моїх ровесників відцурались пересудів і довірилися усюдисущій правді, красі й любові Триединого Бога. А зразу я прямо жахався вашого вчення! Мені здавалося, що в ньому немає ані мудрости, ані краси, ані щастя.

Павло з Тарсу: І вчення це цілком певно переможе, завоює серця і уми людства, попхає історію на новий ясний шлях. Хто б не хотів, щоб на землі запанувала правда замість брехні, доброта замість злочинности, вірність замість зради, братолюб'я замість кровожадности й запеклости? Саме такий переверот приніс Той, хто поразив мене на шляху до Дамаску. А як живеться усім братам, що я прохав поздоровити їх у листі?

Метелліюс: Не один із них поклав голову за Христа. Епенет із Ахаї та Марія, Андронік та Юніюс, Амплій та Стахій, Апеллес та Наркиси. Зате взавтра тут прийдуть для зустрічі з вами невтомні Лін і Клет, Прискілла й Акілла, Урбан та Аристовули, Іродіон, Трифена й Трифоса, Персида й Руф із матір'ю, Асинкрит, Флегонт, Єрм, Єрмій, Патрій, Філолог та Юлія, Нірест із сестрою, Олімпіян та чимало інших. О, як зраділи всі на вістку, що в таке люте врем'я ні хвилини не завагались ви приїхати до нас з Іспанії, піддержати нас словом та подати допомогу Його Святості.

Павло з Тарсу: А як ставиться до Доброї вістки Сенека?

Св. Петро: Від кількох літ помітне в нього зацікавлення нею та спочуття до невимовних страждань св. Мучеників*.

Павло з Тарсу: Те саме я помітив у кількох листах, які Тулій Сенека заадресував мені в Іспанію. Де він зараз?

Метелліюс: У своїй підримській віллі. Там живе в повному відокремленні від прилюдних справ та пише філософські твори.

Св. Петро: Так хоче напевно відвернути від себе увагу імператора, який щораз більше досадує на свого вчителя і взагалі на всіх стоїків. Місяць тому Сенека тайкома запросив мене разом із Ліном і Клетом до себе. Цілу ніч розпитував мене wraz із своїми друзями про Спасителя і подивляв Його благовість.

Метелліюс: Я чув від моїх довірених, що мислитель дуже огірчений невдячністю свого учня та смертю Бурруса, Сулли та Рубелія Плавтуса. Прочуває, що скорше або пізніше і його зустріне їх доля.

Павло з Тарсу: Мені справді жалко цих людей. Буррус – це був справжній лицар із лицарів, римлянин залізної волі та ласкавої вдачі. Як було кілька років тому на приказ намісника Фелікса завезли мене на суд з Палестини отут до Риму, то Буррус, тодішній вождь преторіян, поставився до мене дружелюбно, казав розкувати й дозволив замешкати в приватному домі, під наглядом тільки одного добрячого вояка. Цілих два роки міг я отак проповідати тут відважно й беззаборонно Боже царство.

Метелліюс: Усюди поширена вістка, що полководець не помер власною смертю, тільки на спосіб Британіка й Домітії.

Св. Петро: Справжню розгубленість принесла теж відомість про вбивство шляхетних Сили та Плавтуса.

* Історичне.

- Павло з Тарсу: Я розбудовував церкву в Марсилії, як до тамошнього дому Сили вдерлися в час вечірнього бенкету цезареві горлорізи та зрубали мудрецеві голову.
- Метелліус: У тому часі я дістав приказ ескортувати цезаря в дорозі до Неаполя. Йому кортіло пописатись «божеським» співом на грецькій мові. В час подорожі на кожній зупинці крики маскараду, учти, співи й танці. От у час однієї вакханалії жажливе видовище: до тріклінію у найбільшому розгарі учти входить група рабів і сотник євнух. Раби принесли перед Нерона шовковий мішок. Цезар звелів висипати на стіл його вмісткість. Бенкетувачі з жахом побачили дві зрубані голови, що покотились по столі. Це були голови великих римлян: Сили та Рубеліуса Плавта. Кілька матрон зомліли на вид несамовитого дарунку цезареві. А Нерон зовсім безтурботно зачав шуткувати з довгого носа Плавта та з ранньої лисини Сили.
- Павло з Тарсу: Он чому я дякую моєму Богові через Ісуса Христа за те, що віра звіщається по всьому світі (*лист до Римлян 1,8*), та що «Люди, що в темряві сиділи, побачили Світло велике, а тим, що в країні смертної тіні були, засяяло Світло» (*Мат. 4,16*). За те ж гнів Божий з'являється з неба на всяку безбожність і неправду людей, що правду гамують неправдою, (*до Рим. 1,18*).
- Св. Петро: (*до Павла*). Брате улюблений, а якими вістками можеш потішити нас, відбувши що четверту велику місійну мандрівку?
- Павло з Тарсу: Як знаєте, я був слугою Ісуса Христа між поганами та силою ознак і чудес, силою Духа Святого я поширив Христову Євангелію від Єрусалиму й околиць аж до Ілліріка, при чому пильнував я звіщати Євангелію не там, де Христове ім'я було знане, щоб не будувати на чужій основі (*до Римлян 15, 16-20*), а тепер силою Божою повстало багато нових громад у Іспанії та Римській Провінції.
- Метелліус: У Римі ми дуже турбуємось долею братів по всій імперії. Чи едикт Нерона виконано з однаковою суворістю на провінціях, як у Римі?
- Павло з Тарсу: Це залежить від наставлення начальників у провінціях супроти імператора. В деяких провінціях легіони – прямо ворожі до нього. Там наші громади не потерпіли шкоди. Зате в більшості областей було дуже багато жертв. Наші брати гинули в пащах левів і в вогні, від меча і від води, гинули під градом каміння, на допитах, розпилювані на куски, чимало ще й посьогодні скитаються по пустинях і горах в овечих і козячих шкурах, по печерах і земних прірвах (*лист до Євреїв, 11, 34-38*).
- Св. Петро: Саме цими днями прийшли до мене гінці з Медіоляну та Аквілеї. В Медіоляні замучено Кельсія та Назара, Гервасія та Протасія й чимало братів, в Аквілеї переставились, свідкуючи Господеві, Гермоген та Фортунат і чимало інших. Декого дали на пожертя скаженим собакам. Багатьох вбрали в мішки повні живиці, воску й папірусу й посадили крізь горло на палю, а тоді спалили.
- Павло з Тарсу: Я сам бачив на власні очі в кількох містах Іспанії, як на форумі мулярі здвигали стели з подякою Неронові за очищення провінції від бандитів і від сівачів нового суєвір'я, цебто християн.
- Метелліус: Маймо надію, що найлютіше верем'я уже перейшло. Отож нам треба основно передумати програму завтрашніх нарад.
- Св. Петро: Перш за все прагну взавтра по Літургії визначити Ліна як мого наслідника на римській катедрі і Христового заступника. Дальше нам треба буде рукоположити

нових єпископів і пресвітерів та послати їх на місце замучених. *(До Павла з Тарсу)*. Розуміється, що зразу представлю тебе, Христового апостола, усій громаді і вже сьогодні запрошую промовити Боже Слово на літургії.

Павло з Тарсу: Дякую вам, Святий Отче, за цю честь. Нераз у довгих і втомливих мандрівках я справді мріяв про радісну хвилину, коли зможу привітати римських братів та розтлумачити їм слово істини *(до Римлян 15, 23)*.

Метелліус: В імені громади вірних прошу опісля в час агапи розповісти про враження з мандрівок. Ще сьогодні мої друзі патриції і квірити очаровані вашою розповіддю з 61 року.

Павло з Тарсу: *(усміхається)*. Дуже радо. При чому скористаю з нагоди, щоб порушити перед римлянами дві, на мою думку, сильно актуальні теми: поведінка з рабами та ставлення римських горожан до сумежних з імперією націй.

Св. Петро: Пригадую, що на Соборі в Антіохії ви блискуче відстояли ідею універсальності Божого Царства.

Павло з Тарсу: Із кожним роком щораз більше переконуюсь про єдиноправильність тодішнього нашого рішення. Нема юдея, ні грека, нема невільника, ані вільного, нема мужчини, ні жінки, – бо всі ми – одно в Христі Ісусі *(до Гал. 3, 28)*. На жаль, римляни, навіть охрищені, часто не ставляться з пошаною до інородців, не трактують їх на рівні з собою, прямо не хочуть поцікавитись ними.

Св. Петро: А жаль, бо це дуже перешкоджає євангелії, а ще більше може пошкодити їй на будуче. Адже нам треба понести євангелію і поза кордони Лімес Романа, як це вже вдіяли мій брат Андрій серед скитів, та Тома серед індійців.

Метелліус: Я сам був свідком над Реном і в Британії, як мої земляки часто несправедливо ставляться до інших народів, прямо не вважають їх за людей, а за ненависних варварів. Римський легіонер вважає собі за честь обманути чужинця, перехитрити його на торговиці, під різними претекстами, і без них, захопити якнайбільше невільників і закладників. Адже вже за Ціцерона деякі провінції в Малій Азії прямо не мали зовсім працездатних мужчин і жінок, бо намісники усіх погнали в Італію в рабство на лятифундії. Про долю рабів не приходиться говорити і поготів.

Св. Петро: А це – не гаразд, бо народи, які тепер зростають, словняються огидою до римлян і пам'ятатимуть дуже довго лиху поведінку з ними. Он чому перед нами, християнами, стеляться зараз завдання історичної важливості!

Павло з Тарсу: І тому дозвольте, Святіший Отче, поставити взавтра перед найважливішою громадою християн у світі оці дві конкретні вимоги: 1). Римські горожани та майже уже рівноправні з ними представники союзних народів мають доложити зусиль, щоб з великою люб'язністю ставитись до тисяч і тисяч германців, скитів, індійців, арабів, негрів, вірмен і партів, даків та етіопів, які живуть серед нас. 2). Патриції й квірити та всі заможні люди мають звільняти або допомагати пускати на волю якнайбільше число рабів. Не Господь створив рабство, а – людська загребушість. Християнство ставить за найважливішу земську мету – зліквідувати з лица вселенної ту ганебну установу: визиск людини людиною.

Метелліус: Вже і сьогодні серед наших братів-поган є видатні одиниці, що з усією суворістю засуджують рабство. Сенека пише та водночас із багатьма своїми одностудцями виразно й прилюдно стверджує, що «раб з природи – рівний кожній вільній

людині», засуджують самолюбство і далеко поширену сьогодні засаду: «Живи кожний лиш для себе». Плямують ненависть і пімсту. Вже Август обурювався і навіть карав нелюдяне трактування рабів панамі.

Павло з Тарсу: Пригадую: ще дитиною чув я цю розповідь про нього. На бенкеті в честь Августа в домі одного патриція раб нехотючи упустив цінну амфору з фалернським вином і розбив її. Патрицій зразу звелів кинути раба в ставок, на пожертя муренам. Нещасному поталанило в останній хвилині підбігти до лежанки імператора та благати його про рятунок. Як тільки цей дізнався, як хоче сенатор повестися з рабом, прилюдно вилаяв свого гостеприймця і за кару звелів своїй сторожі потовкати на черепки усі вази й амфори, які знаходились у палаці.

Св. Петро: Нехай же одне це не буде заховане від вас, улюблені, що в Господа один день – немов тисяча літ, а тисяча літ – немов один день (*другий соборний лист св. Петра, 3, 8*). Я свідомий того, що Церкві доведеться зазнати невимовних трудів, поту й крові, заки переборе гріх і всякі види рабства. Але ми переможемо, бо Учитель на Евхаристійній Вечері сказав: «Страждання зазнасте в світі, але будьте відважні. Я переміг світ!» (*Ів. 16,33*).

Ява п'ята

Сад при оселі Помпоніїв, як у дії I, Яві I. За сценою чути крики юрби: «Евое» і «Сальве, цезар, імператор!» Це Нерон переїжджає вулицею, щоб пирувати в палаці Тігелліуса. Сім'я і гості напівлежать на лавках із подушками у садовім триклініюмі, затіненім виноградом, плющем і жимолостю. На сцені: Луцій Плавтус, Помпонія Гречіна, їх син Луцій, консул, воєнний і поет; їх внук Луцій. Далі Фавстіна, Пріскус і Фульвія з Лоллею, врешті Лівія-Роксана. Крик вакханалій раз впотужнюється, то знову втихає в час розмови приявних на сцені. Малий Луцій грається з боку з Лоллею, рисує квадратики на землі і стрибає через них на одній нозі.

Малий Луцій: (*стрибаючи*). Раз, два.

Лоллія: (*стрибаючи*). Раз, два, три! Я виграла! (*Накреслює збільшення свого поля*).

Малий Луцій: Не кажи, кізонько, гоп, поки не перескочила! Он тепер – я: (*стрибає*) раз, два, три, чотири! Ага, козулько, хто виграв?

Лоллія: (*трохи сердита*). Ти сам коза!

Фульвія: Діти, цить; не гарно ж так прозиватись. Перспросіться (*діти беруться за руки і перебігають до старого Луція Плавтуса. Саме в цій хвилині крики юрби впотужнюються*).

Діти: Дідусю, чому так люди кричать на вулиці?

Луцій Плавтус: Це імператор з августанами справляє вакханалії. (*Крики мужчин, жінок і дітей: евое! Аве, Нерон, імператор*).

Діти: Дідусю, дідусю (*пестяться до нього*), а вільно нам побігти в перістиль і крізь ворота дивитись на імператора?

Луцій Плавтус: Нічого корисного там не побачите!

Фульвія: Малим дітям не годиться глядіти на ці маскаради!

Лоллія: Матуся! Я з Луцусем тільки на хвилиночку. Страх, як кортить мені побачити різнокольорові костюми і маски!

Луцій Плавтус: (*махнув рукою*). Ех, та де вже там (*побігли*) здержиш цих малят! Нехай!

Малій Луціюс: *(з-за сцени)*. Діду, дідусю! Ой, що я бачу; скільки, скільки людей! Сиплють на дорогу квітки та цукерки *(туніт коней)*, їдуть нумідійці преторіанської варти. Каски та списи сяють на сонці! *(За хвилину)*. А ось страшні біляві сікамбри з синьо-зеленими очима, а перед ними хорунжі несуть римських орлів і статуї божків, *(крики: Привіт тобі, божеський! Вітай, непереможний Алоллоне! Вбігає збуджена Лоллія й припадає до матері)*.

Лоллія: Матусечко, ой, скільки див я бачила перед хвилиною: раби й рабині несуть бронзові, золоті та срібні статуетки, коринтійські та етруські вази! Інша група несе арфи, цитри, флейти, лютні, кимвали! Зараз біля них їдуть танцюристки та акробати, а індійці та араби провадять на ремнях загнuzданих тигрів і левів *(побігла знову)*.

Малій Луціюс: *(з перістилю)*. Татусю, а он їде імператор Нерон, вбраний у білу туніку і аметистову тогу, на возі, запряженому в шість коників. Біля ніг цезаря – два кумедні карли. А за цезарем багато слуг несуть у лектиці якусь пишну панію.

Луціюс Плавтус: *(До Помпонії Гречіни)*. Це, певно, Поппея, Неронова дружина. Ах, як народ її ненавидить! І подумати, що недавно цей матероббивник казав відрубати голову мого брата, Рубеліюса Плавта і в Неаполі плумився над його закривавленою головою. Бідна Антістія, бідна моя небога!

Помпонія Гречіна: *(плете вовну куділля)*. Кожний раз, як вулицями Риму гомонять сатурналії, люперкалії, марції чи інші вакханалії, я пригадую собі мою невинну Юлію, закатовану Мессаліною. Одначе і Метелліус і Пробус мусять брати участь у цих п'яних походах і держатись близько імператора!

Луціос Плавтус: Одного не забуваймо, Помпоніє, що, за винятком оргій, які і я засуджую суворо, є й дещо доброго в цих народних звичаях.

Фавстіна: Я цікава, що саме?

Луцій Плавтус: От хоч би сатурналії в місяці січні. Їх ніби то влаштував Янус для свого гостя Сатурна, який перший мав навчити землеробства. В ці дні зникають суспільні різниці між нами і нашими рабами. Часто раби мають право сісти на місце своїх панів, натягають на голову шапку звільненого, лягають за столи, а рабовласники їм usługують. *(До Помпонії)*. Чи, матусю, такі звичаї в Римі і в усій імперії не улегшують завдання християнства, щоб двигнути рабів з приниження й довести до повного звільнення.

Помпонія Гречіна: Так, Плавтусе, це правда. Ще добре пам'ятаю, як негідна поведінка з рабами довела до близької небезпеки життя для всіх вільних за Клавдія, коли цей прилюдно виступив в обороні рабів, або як тисячі германських глadiatorів зворохобились у Пренесте. Біда тільки, що чимало знатних римлян теоретично визнають людську рівність рабів із вільними, а в практиці трактують їх, як бездушні предмети.

Фульвія: Я саме читала в Пріскусовім табліні уривки з Петронієвого твору Трімальціон. Головна особа твору, сам визволенець, висловлюється за скасування невольництва: «Раби – теж люди, і всі однако ссали материнське молоко; а як не загину, то швидко скуштують і вони водиці свободи». Але цікаво, що Петроній, цей арбітр елегантії, наскільки мені відомо, зовсім не квапиться звільнити своїх рабів!

Помпонія Гречіна: От у тому й трагедія, що поганські гарні теорії не в силі перейти у практику життя. Єдина надія: Спаситель наш Ісус Христос!

Завіса. Кінець другої дії

ДІЯ ТРЕТЯ

Ява перша

Гай на лівому березі Тибру, в сусідньому до Субуррум кварталі. Місце назване Анна Перенна над Флямінським шляхом. Серед кушів з правого боку – статуя ідола. Блискавиці і громи.

Стратонісса: *(Сама. Вся загорнена в чорну намітку, тривожно розглядається і щохвилини пристає)*. Це тут, у Священному гайку, поблизу ідола... *(блискавиці та громи посилюються)*. Ох, як страшно, як дуже боюся ... Господи Боже, допоможи, захорони від злого припадку *(хреститься)*. Ще нікого не видно, ні не чути! *(Розглядається уважно)* Ані Локусти-чарівниці, ані Філона ... Ще певно трохи часу до півночі... Ох, подруго Роксанко, для рятунку тебе і твого нареченого Пробуса, я готова на всякі жертви, навіть – на смерть! Я не дозволю, щоб лукаві затії Тігеллінового сина довели до руйни щастя моєї солодкої подруги... От тут, у кушах за ідолем, вигідно буде сховатись *(надслухує)* ... Ох, здається, наче шелест кроків. Сховаюсь *(ховається за ідола)*.

Ява друга

Надходить Філон. Накинув темний мішок на голову і плечі.

Філон: От проклята буря. І не могла вона собі скаженіти в іншому часі, а не саме тепер, коли ти, Філоне, маєш таку чесну роботу перед собою ... Ух, готова ще відьма не прийти. А тоді, що буде?! ... Від Корбулона я Тігеллінові гроші взяв, а ще більший кашпук з цистерсіями жде на тебе, хлопчику! *(блискавиця і грім. Філон зі страху сідає)*. Ой боги, змилуйтесь, не вбийте Філона... І де та чортиця забарилась? Ще я готов загинути від грому *(кричить:)* Локусто, Локусто! *(З часок чути обережну ходу)*.

Ява третя

Локуста і Філон. Стратонісса надслухує, схована за ідола. Локуста – старезна чарівниця, уся загорнена в темне, з оливною лямпою у руці.

Філон: Ах, врешті! А я так боявся, що в таку негоду ви готові були не прийти.

Локуста: Так, так, хлопче, це свята правда! Мало що недоставало до цього. В час перевозу через Тібр зачав вихор так скажено кидати човном, що я вже не думала вертатися із пазурів блідої Лібітини*. А далі, мої очі, мої очі! Та де вже їм розбиратись у таку горобину ніч. Що вже там pomoже цей крихітний каганець.

Філон: Саме головне, що ви тут, бабусю. Молодий Тігеллін нагородить ваш труд по царськи. Чи знаєш, що маєш робити?

Локуста: На табличках, в моїм помешканні, було написано тільки, що маю явитись отут в цю пору. Але я догадуюсь, що шляхетний син начальника преторіяннів дурочить мені працю, гідну мого таланту!

Філон: Отож добре слухай, старушко! Взавтра, в п'ятій годині вечора, як звичайно, матрони в домі Помпоніїв питимуть поску**. Фульвій повідомив мене, що на цю пору запросили вони сотника Пробуса, бо Фавстина послала запрошення для нього

* Лібітина – богиня смерти.

** Поска – напитек старовинних.

Фульвієм. Помпонії і проєктують довести взавтра в діло заручини Лівії-Роксани з Пробусом. Тігеллін бажає, щоб твоє мистецтво повернуло Пробусові заручини в подорож між Єлісейських тіней. *(Стратонісса зачула з свого сховку останню фразу. Швидко вихилиє голову з-поза ідола й півголосом шепче до публіки).*

Стратонісса: Ах, Боже! Вони хочуть його вбити! *(ховається знову. Блискавиця і грім).*

Локуста: *(сміється).* Ха-ха-ха-ха. Благородний панич знає, до кого в Римі звертатись за такого рода високоякісними прислугами. О, Локуста найкраще у всьому Римі розуміється на чарах і ліках і зіллячку! Ще замолоду добре школили мене сирійські та вавилонські знахарі! *(добуває з-за пазухи фляконець рідини).* От на тобі, голубе, цього лікарства для залюбленого центуріончика. Вилікує воно його раз назавжди від стріл Купідона, на віки віків!

Філон: *(не приймає фляконика).* Молодий Тігеллін приказав, щоб ти обдумала спосіб взавтра особисто з'явитись на поску в перебранні та власною досвідченою рукою влила отрую до Пробусової чаші.

Стратонісса: *(зі сховку, півголосом).* О, підлий злочинець! І це мав би бути чоловік для доброї, солодкої Роксанки!

Локуста: Ах, безсмертні божки! Та де ж уже мені, старусі, тупцювати такий світ, аж до палацу Помпоніїв і, ризувати своєю сивою головою! Чи ж шляхетному повелителю не однаково, чи трутизну підоллю я сама, а чи котра з рабинь?

Філон: Ні, бабусю, не однаково. Більша частина рабів у нас уже – християни. Їх ані погрозами, ані тортурами, ані гаманцем не склониш до такого гарного діла. Іншими ж не хоче Тігеллін ризувати. В таких справах треба спириту і твого досвіду! Син начальника преторіян хоче бути певний, що все піде гладко і що красуня з країни сарматів буде його!

Локуста: А чи подумав благородний панич, мій повелитель, що за таку важку та небезпечну працю треба було б надгородити бідну, невинну старушку?

Філон: О, за це зовсім не турбуйся, бабусю! *(добуває гаманець з дукачами і з розмахом кидає в бік відьми. Локуста зручно хапає гроші).* Шляхетний лицар вміє по княжому платити такі прислуги! А ще два такі гаманці, повні золота, дістанеш, коли Пробус відпочиватиме вже «в обняттях Лібітини»!

Локуста: *(любовно притискає гаманець до серця).* А, це що інше. За таку щедрість належить бути щедрою в роботі.

Філон: Отже, згода, добродійко?

Локуста: Згода. Прошу переказати вашому панові в Преторії, що лікарство діє несхибно в шість годин по спожитті, а в дванадцять годин доводить клієнта на човник Харона.

Філон: Добре. Це ж ясно, що в наших обставинах не можна було б дати Пробусові швидкісної отруї. Це надто робило б підозрілу твою появу в домі Помпоніїв.

Локуста: Ні, отруя значне діяти аж за якийсь час, в ночі. Ранком знайдуть гарного Роксаниного хлопця мертвим, у його власному домі. Це зовсім виглядатиме випадкове. Ага, ще одна важна для мене справа. Скажи мені, що з усіх страв і закусок найлюбіше старій Помпонії Гречіні, або другим її матронам?

Філон: *(сильно здивований).* А тобі навіщо це знати, бабцю?

Локуста: Не питай, хлопче, не твоє діло. Подумай і зразу кажи!

Філон: *(потер лоба долонею, думає)*. Ага, усе жіноцтво в домі Помпонія пропадає за грибами! Ще ніколи не відмовилась Помпонія Гречіна купити свіжих грибів!

Локуста: *(затирає руки з вдоволенням)*. От і добре, от і чудово! Значить, я взавтра прийду до палацу перебрана за селянку, із кошиком свіжих грибів. Біля п'ятої години ти крутись коло брами і, як тільки побачиш мене, сповісти матронам, зібраним на поску, в тріклінію. Помпонія Гречіна напевно не упреться спокусі оглянути свіжі грибочки і скаже дверникові впустити мене до їдальні. А там уже знаю, як братися до діла!

Філон: Знаменито. Ну, бабусю, бувайте здорові і до побачення взавтра.

Локуста: До побачення, голубе! *(обидвоє розходяться в різні сторони. Стратонісса виходить зі схованки)*.

ЯВА 4-га. Стратонісса сама

Стратонісса: О, люди, люди, о лукаві душогуби! Чому ж вашими кровожадними за-
т'ямия переменяєте світ на пекло і життя – в боротьбу диких звірів, у цирк? Але ні, Господь Бог не дозволить, щоб ці падлюки здійснили свій підлий замір. Чую в душі голос сумління: він велить мені стати на захист кривджених, рятувати Пробуса і Лівію-Роксану. Хоч би це мало мене коштувати і втрату життя, я піду за голосом Бога у моїй душі. Святи Мученики, дайте вашу силу дівиці Стратонісси.

(паде заслону)

Ява четверта – відслона друга

Два літописці в чорних рясах з клобуками на головах сидять спереду, праворуч і ліворуч сцени за пупітрами і пишуть історію. За хвилину переривають письмо і поперемінно в голос рецитують. Сидять звернені лицями до себе. Від глибини сцени відгороджує їх червона завіса.

Л. 1. Літопис Неронового царства. Він відобразив собою всемогутність зла.

Л. 2. Він в найвищій мірі проявив погорду до людства поза собою, а хотів довести до ідолопоклонства людині в самому собі.

Л. 1. Божевільно та безмірно змагав до «надлюдського» по-диковинному, став на прою зі святим Богом.

Л. 2. Непомірно розбурхав собою людський індивідуум, проявив невимовну крихкість влади.

Л. 1. Цей Набуходоносор римський поставив собі статую з золотою головою, але її ноги були глиняні.

Л. 2. Народився ногами вперед, зразу дістався в опіку танцюриста та голяра. Вбив брата, матір і тітку.

Л. 1. Вдіяв нечуваний злочин, діло Герострата.

Он чому його пам'ять – віками проклята.

Л. 2. Шість днів з його волі кипіли пожари.

На приказ Тігелліна з димом йдуть квартали.

Л. 1. Катапультами й таранами валить рештки мурів,

З Меценатової вежі співає в «траурі»:

«О священне місце, гніздо моїх батьків, таке дороге моїй душі».

Л. 2. «Ще сьогодні око воложиться сльозами, о болю великий!»

«Подібно, як квітка перлиться росою,
Коли на звук мого славня, знечев'я, понуро з савану
Твоїх древніх руїн встає день пожару,
О Риме, священний мій городе!»*

- Л. 1. Казав бувало: «Найкраще для держави зрушення зазнати,
Найлучче для старого міста вогню скуштувати».
- Л. 2. Он відроджується з попелищ місто та держава,
За мірою та плянами «Нерона вічна слава».
- Л. 1. Як на помах чарівної палиці розгортаються просторі вулиці, однаково відмірена ви-
сота будинків, портиків, терас і фасад.
- Л. 2. Клясично – грецький смак імператорів не буде більше ремствувати на недолуге бу-
дівництво Тарквініїв.
- Л. 1. Пішли з димом покручені та тьмяні вулиці староримського середньовіччя, пропали
незграбні поверхи, ці гидотно мальовничі «острови».
- Л. 2. Хіба ще малярі тужать за світлотінями, за світловими ефектами старого міста, за
сміливими обрисами, за інтересними красвидами.
- Л. 1. Нерон мріяв за невимовними пишностями прямого кута в архитектурі. На вид ново-
го міста він кликав: «О, Риме, ти вже не – Рим, а – Нерополіс».
- Л. 2. Своїм «Золотим Палацом» охопив весь Палатин і Священну Дорогу, довів його до
Есквилину, аж до обширних садів Мепената.
- Л. 1. Сьогодні Рим розступився перед натиском Неронової палати, залишив їй чимало
вільного простору, щоб красуватися і розростатись.
- Л. 2. Ставайте до праці знаряддя цезарового «генія», Севере й Келере!
- Л. 1. Люди геніяльні та сміливі, що, наче опукою, грається всемогутністю імператора та
мистецтвом дістаєте все, чого не хоче дати природа!
- Л. 2. Твій дім, Нероне, зостається Римом. Квірити, мандруйте до Веїв. Коби цей дім не
загарбав і Веїв!
- Л. 1. Зовсім поплутались міські шляхи Риму, Перехідний дім уярмив, закував Святу До-
рогу; увесь Рим – обложений Золотим Домом.
- Л. 2. Перед ним хлюпочуть сині хвилі озера.
- Л. 1. Між фасадом та берегом збудований вестибюл, де ждуть народи світу на авдієнцію
в цезаря.
- Л. 2. Посередині вестибюля, собі на славу, поставив Нерон колосальну статую, усю з зо-
лота і срібла, на 120 стіп заввишки.
- Л. 1. Опісля Гадріянові потрібно було запрягти аж 80 слонів до статуї, щоб перетягти її
на іншу площу.
- Л. 2. Веспазіян і Тит заступили голову Неронову відображенням соняшного диску.
- Л. 1. Опісля цар Комод скинув соняшний диск і поставив там свою власну подобу.
- Л. 2. На будову пограбував Нерон міста і села, на «добровільні позики» зруйнував людей
і храми.
- Л. 1. Продав усі самоцвітні вінки, даровані йому за спів містами Греції та Італії, ограбив
і недокурки міста.

* Автентичне.

- Л. 2. Повитягав з храмів і казав стопити на монету срібні і мідні статуї ідолів, забрав усе золото з військових перемог та всенародних обітниць.
- Л. 1. Казав стопити старовинних римських пенатів-домовиків, з самих Дельф притаскав до Риму п'ятсот бронзових ідолів.
- Л. 2. Цісарські комісари ввихались по всій Греції, мов ті гончі пси по найменших присілках, та награбували велетенське жниво для будуарів імператорських фавориток.
- Л. 1. Від вестибюлю Золотої Палати протягнув довгі на три і пів кілометра портики, з трьома рядами стовпів.
- Л. 2. Казав причепурити кімнати Золотого Дому золотом, самоцвітами, перлами й морськими мушлями.
- Л. 1. Заставив до праці мистця-маляра Апуліюса. Цей довгі, довгі літа свого життя провів у підземних кімнатах Дому та розмалював їх розкішно.
- Л. 2. Отак, за Плінієм, став йому Золотий Дім за тюрму мистецтва.
- Л. 1. Розкрутиш кран у лазничках і купаєшся в морській воді; натиснеш другий – і вже паришся у лікувальних грязях Амбулі.
- Л. 2. Казав збудувати із нововідкритого білого та прозорого каменя храм Фортуни. Замокнеш із нутра двері храму і весь він освітлений без вікон і лампад. *(Пліній 33, 22)*.
- Л. 1. У бенкетних залах вставив серійні панелеві стелі. До кожної нової страви раби насували іншу стелю.
- Л. 2. Зі слоневокістних склепінь сиплються маси квіток і трояндних платків на безумно сп'янілих прожор; з рур із кості африканських слонів приськають на негідників парфуми.
- Л. 1. Кімнати продовж дня повертаються на велетенському гвинті за сонцем, зі сходу на захід.
- Л. 2. Кругом синіють ставки, рясніють квітками левади й виноградники, пахнуть живицею таємні дуброви, чарують око красвиди.
- Л. 1. В самому серці Риму стрибають альпейські кози, ревуть на паші череди худоби.
- Л. 2. Тринадцять літ проминуло, а всі ці пишноти, збудовані людською кривдою, кров'ю і сльозами, як вітром змело, з «Нерополя» не остало «камня на камені».
- Л. 1. Да воскреснет Бог і розточаться врази Єго! Як щезає дим, як тоне віск перед лицем вогню ...

Ява п'ята. Відслона третя

Тріклінієм в домі Помпоніїв. П'ята година по полудні. Ще зовсім ясно, соняшно. На софах при столах лежать: П. Гречіна, Фавстіна, Фульвія з Лоллею, Лівія-Роксана у пишному вбранні, із діядемом на причісці. Усюди чимало квітів. Із спеціального посуду куриться ладан. По залі увихаються рабині-служанки: Стратонісса, Медея, Сільвія, Гудруна: usługують дамам і що часок доливають у фарфорові чашечки сидр «поску» із глиняних жбанів. На столах клоші з фруктами й виноградом. Матрони ведуть живу гутірку.

Фавстіна: *(збуджено до Лівії-Роксани)*. Врешті дочекались ми, люба доню, радісного дня твоїх заручин із шляхетним Пробусом. Його тільки що не видно *(до рабинь)*.

Пора вам, дівчата, востаннє перевірити вбрання молодой.

Стратонісса і Медея: Добре, пані, дуже радо *(зближаються до Лівії-Роксани та увихаються коло взуття, вбрання та зачіски)*.

Лівія-Роксана: *(до Фавстини)*. О, яка я – схвильована! І плакати хочеться мені, і сміятись на radoщах, *(плаче)*.

Фавстина: *(пригортає Роксану)*. Ну, цить, моя люба. Не годиться плакати в такий день! І шляхетний Пробус напевно чудувався б на твої сльози *(втирає їх шовком з личка дівчини)*.

Лівія-Роксана: *(усміхається з полегшею)*. Вже більше не буду, мамо! Ці капосні сльози тиснуться непрошені.

Ява шоста

Увиходять Луцій Плавгус, Луцій Пріскус, Метеліус і Пробус у формі центуріона. Пробус несе в руках гарно завинені подарунки для Лівії-Роксани і дещо для Фавстини. Три жінки відпочивають на софах. Одна Лівія-Роксана стоїть біля Фавстини, а по боках сцени – рабині.

Луцій Плавгус: *(римським звичаєм кланяється дамам)*. Вітайте, шляхетні дами, САЛЬВЕТЕ! Вітай, Фавстино, що виплекала на славу Риму цю пишну квітку з-над голубого Бористена.

Луційус: Вітаємо вас, благородні матрони, що, як славетні рожі з Пестуму, гірляндою окружаєте та хороните пахучу фіялку з країни роксолянів.

Метеліус: За старовинним римським звичаєм ми прийшли на прохання славетного лицаря Пробуса як його найщиріші друзі та його свідки для важного діла! Тому, що батько Пробуса загинув у Партянській війні, ми одногосно обрали переможця тевтонів – Луції Плавгуса на законного батька центуріона Пробуса *(до Фавстини)*. Чи дозволите, високодостойна матроно, висловити наше прохання?

Фавстина: Просимо, просимо.

Луцій Плавгус: *(виступає неперід)*. Хай вільно мені буде попросити у вас, благородна матроно, руку прекрасної Лівії-Роксани, для оцього шляхетного воїна *(злегка вклоняється)*.

Фавстина: Шлюб може статись тільки за обопільною згодою молодих. Отож я не спротивлюсь заручинам, якщо *(до Лівії-Роксани)* ти, моє дитя, прагнеш з'єднати своє життя з шляхетним лицарем Пробусом. *(Пробус зближається до Лівії-Роксани. Очі всіх звертаються на молоду пару. Хвилина напруженого очікування)*.

Пробус: Волошко пшеничних ланів Скитії, чарівна Лівіє! Я пізнав твої чесноти та зазнав виявів твоєї доброти. Чи зволиш пообіцяти мені свою руку?

Лівія-Роксана: *(уся паленіє, схвильована)*. Нехай Господь Хрестос буде свідком, як щиро довіряю тобі, Пробусе, моє серце і руку! І хай Він благословить наш будучий зв'язок *(подає руку юнакові. Пробус доручив на хвилину коробки з подарунками заручин Метеліюсові та Пріскусові. Бере з однієї шкатулки для дорогоцінностей золотого персня з ізумрудом і дає дівчині. Дівчина цілує персня та зразу вкладає на підмізничний палець лівої руки)*.

Усі приявні: *(плескають на radoщах в долоні)*. Фелікітер!* Фелікітер!

Пробус: А ось ще скромні мої подарунки заручин *(розгортає скриньки в руках Метеліюса та Пріскуса і роздає Л. Роксані, Фавстині та другим жінкам золоті і срібні діядеми для зачісок, дорогоцінні різнокольорові намиста, сережки, а невольницям – шовкові косинки. Жінки та дівчата цохвилини окликають своє захоплення дарами і зразу їх примірюють)*.

* Щастя (бажаємо).

Луцій Плавтус: Коли розсікати на частини людське тіло, як це роблять, наприклад, єгиптяни, то ми знаходимо дуже тонкий нерв, що зачинається від підмізинного пальця і достає до серця. Он чому *(звертається до зарученої)* ви, Лівіє-Роксано, оздобили його обручкою, щоб, за старовинним звичаєм, підкреслити важливість сьгоднішнього акту. Від сьгодні ваше серце належатиме юному воїнові.

Лівія-Роксана: Аж до хвилини, коли вода хрищення поллється на його голову та св. апостол поблагословить наш зв'язок. Тоді Пронуба занесе всі мої речі до Пробусового палацу і я скажу йому невідкличне слово: «Де будеш ти, ГАЮСЕ, там я буду, ГАЯ!»

Всі приявні: *(плещуть в долоні)*. Фелікітер! Фелікітер! *(мужчини залягають до учти)*. Пробус розмовляє з нареченою. Рабині розносять напитки та коржики на срібних тацях. Дуже оживлена гутірка).

Завіса – Ява сьома

Продовження учти. Ці ж самі особи. Ще більше жвава гутірка. Входить Філон, вклоняється приявним і підходить до Фавстини. Стратонісса – насторожена і нервозна.

Філон: Благородна пані! Воротар просив сповістити вас, що з Тібурнум прийшла старушка і принесла для продажу всячину. Питається, чи дозволяєте впустити її в атріюм.

П. Гречіна: Не мала коли прийти, аж над вечором!

Фульвія: Ще й до того в час заручинової учти!

Фавстина: *(до раба)*. А що вона принесла з собою?

Філон: Лісові ягоди, чорниці, ліщинові горішки, свіжі гриби, суніці.

Лоллія: *(до Фульвії)*. Матусю, я дуже, дуже люблю суніці й чорнички.

Фавстина: *(до інших матрон)*. Може і справді поглянути б, що доброго принесла незнайома. Я пропадаю за свіжими грибками.

Ява восьма – Локуста, Корбулон

Локуста: *(розхляє дверну завіску і хильцем, але швидко, входить у тріклінію з козубенькою на лівій руці, підтираючись костуром у правій. За нею вбігає Корбулон)*.

Борбулон: *(удавано, сердито)*. Стривай, стривай, стара відьмо. Не маю дозволу тебе сюди впустити *(тягне її до виходу)*.

Локуста: *(виривається, підбігає до римлянок і улесливо показує на козубеньку)*. Пані ласкаві і солодкі, свіжих грибочків я вам принесла!

Свіжі грибочки, свіжі грибочки,
маслюки, опеньки,
сунічки, чорнички,
горішки, сиріожки
лисички, полунички
підпеньки, опеньки
свіжі грибочки, свіжі грибочки!

(добуває кілька пахучих грибів з кошика і роздає в руки матронам. Ці радо розбирають гриби і з насолодою нюхають їх. Лоллія і рабині цікаво обступили Локусту (в перебранні) та куштують ягоду з кошика. Одна Стратонісса стоїть назирці оподалік).

Лоллія: Матусю, які смачні чорниці!

Рабині: Знамениті суниці.

Медея: Які здорові горішки.

Сільвія: Яка запахуца малина!

Гудруна: От і кущик калини принесла бабуся!

Фульвія: Справді, чудові грибочки.

Фавстина: Скільки цистерсів вам за те все добро, бабуся?

Локуста: *(улесливо)*. О, таким достойним матронам продам дешево, майже пів-даром.

Сотню цистерсів! Але, дозвольте найперше ще й поворожити славним лицарям, римським орлам, завзятим левам, що напилися молока римської вовчиці *(швидко пробігає поуз софи мужчин і кожному каже підлесний комплімент. Доходить до Пробуса)*. Хай Кастор і Поллюкс обдарить тебе безсмертям, о юний Марсе *(швидко добуває з-за пазухи фляконик з отруєю і непомітно вливає її до чаші Пробуса)*. Сальве, о сальве, лютий громителю партів! *(іде далі, бере гроші від Фавстини і наближається до дверей. Стратонісса швидко проходить серед учтовиків із жбаном вина аж до Пробуса, вдає, що хоче долити в чашу вина і ніби ненароком перевертає чашу на землю. Одночасно амфора випадає її із рук)*.

Стратонісса: Ох, Боже!

Фавстина: Що ти така незручна, Стратоніссо? Що тобі сталося сьогодні?

Стратонісса: *(до Пробуса)*. Дуже, дуже перепрошую вас пане, за мою незручність.

І вас теж, солодка пані Лівіє *(бере її руку і плаче)*.

Лівія-Роксана: Ну цить, цить, нічого лихого не сталося!

Корбулон: *(що з кутка помітив увесь маневр дівчини, погрожує їй люто кулаком. Півголосом)*. Ух, ти, гадино, провчу я тебе!

Завіса

Ява дев'ята

Сад при оселі Помпоніїв, як у 5-ій яві другої дії. Стратонісса копає грядку під квіти.

Стратонісса: Яка я щаслива, яка я вдячна Богові, що поталанило мені ударемнити підлу затію Корбулона, Філона й Локусти. Дякую Тобі, Христе *(цілує нагрудний хрест)*. Я нікому і не виявила змови, бо сама ударемнила зле діло, а тепер не хочу нікому пошкодити! Лихо тільки, що Корбулон помітив продуманість мого жесту з чашею і вже кілька разів загрозив мені, що не помру природною смертю. Ах, Боже, хай діється Твоя воля *(співає)*.

Хто живе під Найвищого тінню,
У Бога Небесного такий – володінню!
Він скаже Господеві: «Ти – захисник мій, скеля,
Бог Ти мій і могуча оселя!
Бо Він тебе вирве з тенет птахолова,
З згубної зарази – Він певна покрово!
Плечима тебе Він накриє Своїми,
Заживеш у надії під крильми ясними*.

* Псалма 91 (переспів автора).

Корбулон: *(скрадається)*. Ага, тобі дуже весело, дівчино.

Стратонісса: *(стривожена, але ласкава й лагідна)*. Я прагнула б, щоб і всі люди в світі були вдоволені і щаслив. Щоб із твого лиця, Корбулоне, зник вираз зацьковання і люті, а натомість прийшов вираз доброти і вдоволенню

Корбулон: Ах, ти, нехитра християнко: «Бов, бов, раденька, бо дурненька!» Ні! Не любови мені до римлян потрібно, а ненависти і... доказів цієї ненависти. Тільки дурна вівця може бекати і стрибати серед квітів, не знаючи, що взавтра її заріжуть, зжарять на рожні, а з шкір пошиють зимову намітку. Як довго усі ми, греки і другі народи – зацьковані римлянами собаки – невольники – так довго по-вовчому ми будемо кусати їх, де й коли тільки зможемо.

Стратонісса: І я – ненавиджу рабство, духове та фізиче і саме тому я і тисячі других полюбили Христа і Його вчення! *(швидко добуває з-під туніки дерев'яний хрестик і цілує)*. Люблю Господа, бо Він умер за нас на Хресті, бо Він – самотній – повернув людську гідність мільйонам поневолених і нещасних. І тільки християнство, раніше чи пізніше, зруйнує визиск людини людиною, звічить рабство.

Корбулон: *(з жаром ненависти в очах і в голосі)*. Ух, гадино, а тимчасом, заки те звільнення станеться, ми маєм «любити», лизати сандалії наших панів і годувати нашим тілом мурени в ставках? Га?

Стратонісса: Не Христос і не Його християнство винувате в тому, що є рабство на світі. Винуваті люди, що заглушили голос правдивого Бога в своїм серці... Голос, що говорить про рівність і гідність кожної людини на світі.

Корбулон: Пізнати, що стара Помпонія, Пріскус і Лівія-Роксана затуманили зовсім твою голову, Стратоніссо. Я довго гадав, що потраплю приєднати тебе до нашої роботи, я й хотів одружитись з тобою. Та сього ні, я все зрозумів! Даремний труд! Пора тобі спокутувати!

Стратонісса: Я – ладна вмерти за тебе, Корбулоне, і за всіх братів. Щоб ви зрозуміли справжнє життя і справжню волю!

Корбулон: Патриції – християни, точно так само діють, як епікурейці і стоїки; багато балакають про рівність людей і право раба на волю. А самі не звільнюють своїх рабів.

Стратонісса: Корбулоне! Гнів і досада заважають тобі правильно бачити дійсність. Християни звільнили вже дуже багато рабів. От у день заручин Лівії з Пробусом звільнено Медею і Нерею. Решту, в тому числі і тебе, звільнить Помпонія в день їхнього шлюбу.

Корбулон: Ні, Стратоніссо, тебе вже не звільнить, бо скорше я сам звільню Рим від підлої зрадниці *(добуває ніж)*. Чому ти зрадила мене і Локусту в тріклініум? Чому ти підслухувала зустріч у Священному гайку?

Стратонісса: *(блідне, але говорить рішуче)*. Я вас не зрадила, а тільки визволила від страшного злочину, від – вбивства людини.

Корбулон: Пробус – центуріон римської армії і як такий заслужив на смерть.

Стратонісса: Справжні борці за волю міряться з ворогом у чесному бою. Вони не воюють трутизною та скрито вбивством.

Корбулон: От і за ці слова ти попросаєшся з життям. Гинь, християнко! *(вдаряє Стратоніссу ножем)*.

Стратонісса: *(паде. Слабнучим голосом)*. Для нас, християн, життя – це сон, а смерть – це пробудження. В ім'я Христа я прощаю тобі, Корбулоне! Передо мною – не смерть, а життя; не болі і темрява – але невечірня радість і світ! *(тихше)*. Бачу: ми-нає ніч, світає ясний Ранок. З очей паде луска *(вмирає)*.

Корбулон: Ох, що я зробив! *(кидає обагрений кров'ю ніж. Втікає)*.

Метелліус: *(несподівано з'являється з другого боку сцени)*. Що тут сталося? Стратонісса! *(бачить втікаючого Корбулона)*. Корбулоне ... душогубе!

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА – Ява перша

Апартаменти Нерона в Золотому Домі. 68-ий рік. Нерон і Актея.

Нерон: Прошу, читай далі.

Актея: *(читає 4-ту сатиру другої книги Горація, стих 12-35 – «Перш за все знайте, що в подовгастих яечках – біліше молоко. Вони – смачніші за круглі. Подавайте їх до столу найрадше; шкаралуца в них – тверділа. Вміщують у собі мужеські зародки. Приємніша (для піднебіння) є капуста, викохана на сухому ґрунті. Надто ж розводнена вдається вона в зрошуваних садах. Уявім, що нежданно увечорі навідається до тебе гість: схочеш прийняти його куркою. Рецепт така: найперше намочити її живу в фалернському мускаті. Так м'ясо стане делікатне та не вражатиме піднебіння. Найлучший сорт грибів – масляки-сироїжки. До інших не маю довір'я. Хочете благополучно перевести канікули. Завжди по обіді на десерт смакуйте чорну ожину, зірвану з кущів ще до соняшної спеки. Авфідій любив попоти собі кожного ранку фалернського з медом. Зовсім неправильно! На порожній шлунок вранці годиться тільки щось легке. Дуже добре прополоскати шлунок легкого сорта звареним вином. Страждаєте від шлункового затвердження? Нема то ліпшого ліку на те, як їстивні черепашки та звичайні устриці, шавель короткий із чарчиною-двома, біле соське вино. Слизькі рачки дозрівають у час новомісяччя. Та не усюди в морі водяться доброякісні рачки. Байська улитка менше смачна за черепашки з Лукринського озера. Славні теж устриці з-над Кіркейського миса, а теж морські їжачки з-під Мізени. Ніжний залив Тарента гордиться пластинчастими свинками»*.

Нерон: *(сміється)*. Ха-ха-ха! Досить, досить! От і натеревенив старий Квінтус Горацій Фляккус!

Актея: Ми забуваємо на хвилину, світлий Августе, що і в цій сатирі висміює римський поет епікурейців та їх надто високу думку про себе. Іронія не тільки в тому, що Кацій самим врочистим тоном говорить явні небилиці Сам факт, що Кацій зове гастрономічні дрібниці самою «тонкою» філософією, важнішою за вчення Пітагора, Сократа й Платона, аж надто осмішує епікурейця.

Нерон Правда з тобою, Актеє! Я завжди мав тебе за наймудрішу жінку в Римі. Аж соромно мені тобі одній признатися, скільки речей позабував я з часу, коли молодим учнем дістав лавровий вінок із масивного золота за латинську поезію. І взагалі я чуюся передчасно старий і – такий нещасний!

Актея: Чи вільно мені, світліший Августе, щиро висловитись перед тобою?

Нерон Говори, говори, любя, усе, що думаєш. Кожне твоє слово – бальзам для хворої душі.

- Актея:** Ти чуєшся такий нещасний, бо залишлв лагідну систему володіння перших сімох літ. Ніщо так не гнітить, як потоки людської крові. Пора завернути на правильний шлях.
- Нерон:** Запізно, добра моя порадице, запізно. Надто загрузла в болоті моя квадрига.
- Актея:** Ніколи не запізно стати хорошою людиною. Добро чинити – то і пізно – не шкодить.
- Нерон:** Страшні докори сумління не залишають мене ні на хвилину, не дозволяють спати по ночах. Привиджуються мені отруєні Брітаннікус і тітка Домітія, вічно чигає на мене мара задушеної матері.
- Актея:** Немає злочину, якого не виправило б каяття і щира любов.
- Нерон:** (*стискаючи в горі чоло*). Ох, нещасна я людина! Я мріяв стати найкращим, найліпшим, великим імператором, мистцем і архитектором, а заслужив в народі на назву матеровбивника, потвори, клошна, підпалювача Риму.
- Актея:** Великі люди – то як великі вулики. Якщо не докладають великого труду, щоб наповнитись медом, то стаються легко кублом ящірок*.
- Нерон:** Усе життя я чув у собі два голоси: один закликав мене наслідувати працюючих бджіл і ласкавих голубів. Другий: засвоїти собі поведінку хитрої пантери. І ті голоси змагалися люто один з одним.
- Актея:** На жаль, переміг досі старий демон Калігулі та Тиберія.
- Нерон:** Я – «чистий» у злі, улюблена, як ти – чиста в добрі. Переміг у мені кровожадний тигр, бо я запрагнув вимуштрувати підле людство за мою вподобу.
- Актея:** Чи людство треба «муштрувати», чи його любити?
- Нерон:** Любити – це, по-моєму, щось протилежне покликанню імператора, протилежне життю.
- Актея:** Для мене життя – це великий подвиг, це – ущасливити кругом себе якнайбільше братів.
- Нерон:** А для мене жити – це безоглядно ствердити мою необмежену владу. От чому потрібно мені безліч підлеглих, могутности, глядачів, жертв. Багато, багато жертв.
- Актея:** Кесарю! От і в тому нагла причина твого нещастя, розхитаности, незрівноваження. Чи можна особисте щастя будувати на гекатамбах людських жертв, на сльозах мучених жінок і дітей? Що скаже історія?
- Нерон:** Я досконало... плюю на історію. Щоб ми не робили, і так не потрапимо принести рай на землю. Чи ти, голубко, твоїм солодким воркуванням про вселюдську любов потрапиш зробити, щоб люди не старілися і діти щоб не вмирали? Чи твої «срібні» слізки захоронили мою донечку від пазурів кістлявої Лібітини? Пусте!
- Актея:** Ми не потрапимо знищити смерти, старіння, вибухів стихійних нещасть. Але за те нашою працею і братолюб'ям ми можемо бодай значно притупити дошкульне жало хворіб і терпінь; ми повинні хоч самі ще більше не роздирати людські рани.
- Нерон:** (*щораз більше розпалюється в хворобливому маячінні*). Що? Братолюб'я? А від чого я – імператор? Я в найвищій мірі погорджую усім людством поза мною. Раз годі навіть голубам доброти, подібним до тебе, воцарити в світі Добрість, то я посаджу на престол всемогучу Неправду й Лукавство. Адрем! Чи віриш ти, Актеє, в Божество?

* Вислів А. Міцкевича.

Актея: Чимало стоїків вірило в Нього. Християни ...

Нерон: Досить! І я вірю в нього і... ненавижду його!

Актея: Як квітка може ненавидіти сонечко, що без нього зів'яло б? Як можна ненавидіти праджерело добра, правди і краси?

Нерон: Бо я зрозумів – що він один, він – Бог, протистоїть мені! Я все життя прагнув засісти на його троні, хотів злінути понад зорі. І от тому я танцював у цирку, як навіжений клоун, переганявся на квадригах, запряжених пантерами та верблюдами, день і ніч виспівував перед звироднілою черню в театрі, божевільно поривався стати «супергомо»!

Актея: Царю, тобі потрібно відпочати, переспатися!

Нерон: Ох, щоб я дав за одну ніч спокійного сну! Але ... ти гаразд сама знаєш, це – неможливо!

Актея: Воно стане можливо тобі, якщо тільки відвернешся від смерті і даш згоду помиритися з Життям!

Нерон: Ні! Життя, світ і людство – нестерпні для мене! Тому я ночами пориваюся до місяця і зір, розмовляю з ними під понурими перістилями Золотого Дому! (*розлучливо здійсмає обидві руки вгору*). Щастя мені дайте, зорі! Щастя, спокою і безсмертя, або... запалю увесь світ і в його полум'ї згорю зі славою Герострата.

Актея: Щоб увійти на шлях справжнього щастя, спокою та безсмертя, потрібно відважитись на перший крок.

Нерон: Куди?

Актея: На стежину каяття. Вона ж завжди доступна людині. Тисячі ж голосів невпинно накликають нас на той шлях.

Нерон: Що ж це за шлях?

Актея: Йому на ім'я: «Мир людини з Божеством»*. Секрет же нашої величі – у нашій свободній волі. Я вірю в красоту людства, бо воно – освячене. Тільки треба тобі з крові та грязі піднести голову до світла!

Нерон: Мені здається, добра Актеє, що я б інакший зараз був, якби не з гадючою Поппеею, а з тобою був одружився. Ното sum, et nihil me alienum puto (*Я – людина, і все людське мені – не далеке!*), писав приблизно двісті п'ятдесят літ тому Теренційус у творі «Кат для себе самого». Але тепер пізно!

Актея: Так, на одруження пізно, але не пізно зачати нове володіння, справді достойне тих талантів, що їх дало тобі, Августе, Божество. Яка чудова програма для людини – вислів Павла з Тарсу: «Шукайте гарних ціннощів, думайте про небо, а не про земські речі!»**

Нерон: Дивне диво! Кожне слово з твоїх уст, Актеє, трапляє неначе на пригожий ґрунт у моїй душі та хоч на хвилину вспокоює завірюху неспокою й ненависти.

Актея: Це не я, цезарю, а Правда стукає до твого серця. Головне – це відчинити їй навстіж двері.

Нерон: Нехай! Але... я поставив Правді важну умовину: нехай не стукає до мене вона ані Стоєю, ані Хрестосом. Я порішив винищити і філософів, і «святців» християнських!

* Грицько Сковорода.

** Кол. 3, 1-2.

Актея: А як саме у них – Істина? Адже відомо, що тільки те гарне, що – істинне. І ти, пресвітлий Августе – поет і артист, насмілився б стати на прою з Правдою і Красою?

Нерон: Стоїків і патриціїв я ненавиджу всіма волокнами моєї істоти. Філософи: Сенека, Сіліанус, Соранус з дочкою Сервілією, Тразеяс мають по заслугі: смерті і муки замало для них за те, що мали мене за блазня і дурника, а самі на кожному кроці хизувалися «староримською чеснотою». Гниють на вигнанні Гельвідій і Паконій, Корнутус, Аполоній з Тіани та Мусоній Руфус. О, якже ненавиджу теж патриціїв і сенаторів! Усі вони – закляті змовники на моє життя, зі страху, безділля та охоти бавитися ще краще за мене!

Актея: Якщо правдиве це Вірування, яке стало умовиною для життя, то даремно, Августе, ти пролив стільки крові! Ані християнства, ані того, що є позитивне в Стої, ти не знищиш!

Нерон: Найбільше сердило мене в стоїцизмі, коли ці гугняві і дряхлі дідки наживували пальцем мені, римському імператорові, неначе дитині, та рипіли казку про так звані «невід’ємні права та гідність людської особи» в протиставленні до держави. Скільки разів капосні Мусоній Руфус та Тразеяс давали мені зрозуміти, що їх *impravidos ferient ruinae!* (*можуть їх присипати мури, але не злякають*). А вже найбільше сердило мене оце внутрішнє противенство в їх доктрині: до нуду повторяють набридле «*zeduege rajugat!*» (*слухайся природи*). А тут мене прилюдно лають за надмірне потурання «пожадам».

Актея: А може вони праві в тому, що щастя людини в атараксії, в гармонійному підкоренні змислових пожад розумові, а нашого розуму і серця – провідінню Логоса?

Нерон: Та от, до яких нісенітниць доходять вони. Мій визволенець Епамідонт у приступі скаженої лютоги так нещадно побив палицею раба Епиктета, що аж зламав нещасному ногу. Епиктет спокійно заявив: «Це нічого! Я відмовляюся признати, що біль від зламаної ноги – правдивий». Ха-ха-ха!

Актея: Не дивно, що філософи помиляються. Адже сам Платон помилявся не раз дошкульно. Та завжди останеться правдою їх ствердження: «Кожний, хто перемагає себе самого – більший за всіх завойовників».

Нерон: Можливо, люба Калліопо¹! Нумо, задеклямуй мені ще дещо із Квінта Флакка!

Актея: (*пригравуючи на арфі*) –

Богів почитувач нецирий та повільний
Я мушу кинути свою неправу путь
І, заблукавшись у мудрості омільній,
На шлях перейдений звернуть.

Бог милує малих, для гордих має кару,
А славу сильних тьмить. Так доля б’є крилом
Із хижим посвистом зриває тут тіяру,
Щоб над новим сіять чолом².

¹ Муза промовців та героїчної поезії.

² Горацій «Оди до себе самого»: I, 34. Переклад М. Зерова.

Н е р о н : Актес, Актес, яка догадлива ти для вибору текстів. Кожна стрічка оди палючою стрілою прошиває мені нутроці. Але годі! Досить етичних тонкощів! Пора забавитись, сп'яніти в оргії, все інше – єрунда! *(плескає в руки. Входять два нумідійські раби)*. Чи все приготовано до симпозіона?

Р а б и : Готове, доміне³!

Н е р о н : Пішли!

Заслона

Ява друга – Відслона друга

Тріклінієм у Золотій Палаті. На столах і на стінах статуї, коринтські амфори, багато тремтливих ламп. На софах лежать: Тігеллінус, Епафродіт, Терпнос, Діодор, Ватініюс, Метелліюс і Фавстіна, Пріскус і Фульвія, Пробус і Лівія-Роксана. Розносять прянощі, вино і квіти. Медея, Нерей, Сільвія і Гудруна нагримовані за невольниць Нерона. Філон і Корбулон нагримовані на рабів-нумідійців із довгими сережками у вухах. Входить Нерон у товаристві Статилії Мессаліни, Менекрата, Спікулуса, Споруса та Доріфора. Усі підіймаються з місць і, плескаючи в долоні, кричать: «Аве Цезар, Імператор!» Нерон лягає, а біля нього його почет. Дівочий хор зі сцени*:

ЕКЛОГА

Музи Сіцилії! нині почнем поважнішої пісні;
Кущ тамариску, гаї та діброви не всім до вподоби:
Вже як співать про ліси, хай той спів буде консула гідний.

Час надходить останній по давніх пророцтвах кумейських;
Низка щасливих віків на землі починається знову.
Знову вертається Діва, вертається царство Сатурна;
Парость новітню богів нам із ясного послано неба.

Та лише, чиста Діяно, злелій нам дитину ту дивну:
З нею залізна доба переходить, спадає в непам'ять,
Вік настає, золотий! Непорочна, твій Феб уже з нами!

Так! І у твій консулят, Полліоне, це станеться чудо,
Місяці дивні, щасливі літа розпочнуться від тебе:
Щезнуть останні сліди диких чварів і братньої крові,
Від ненастанних тривог земля одпочине стражденна.

Хлопчику любий! Надійдуть часи, і побачиш ти небо,
Світлих героїв побачиш і сам засіяєш в їх колі,
Правлячи світом усім, втихомиреним зброєю батька.

Зразу ж родюча земля принесе тобі перші дарунки:
Ладан поземний та кручений пліощ зростить без насіння,
Лотосом вся процвіте, засміється веселим акантом.
Кози самі понесуть молоко з полонини додому;

³ Так зверталися до імператора.

* IV-га еклога Вергілія; співати на лад псальмодій або ораторії. *Переклад М. Зерова.*

Смирна худоба без страху на лева глядітима в полі.
Квіти ласкаві, рясні поростуть край твоєї колиски.
Згине і ворог твій – змії, і все зілля отрутне загине
І асирійський амон, ніби килимом, землю укриє.

Виростеш ти і почнеш дізнаватись про славу героїв,
Батькову славу пізнаєш і мужности міць непохитну, –
Колосом буйноважким заговорять лани неосяжні,
Терна колючого куш зчервоніє, від грон виноградних,
Листя суворих дубів золотистим ороситься медом.
Дещо лишиться проте із давніших гріхів та нещастя.
Випливуть в море човни, і місто оточиться муrom;
Рало по лону землі борозною глибокою прійде.
З'явиться Тіфіс новий, і юнацтво добірне, відважне
Славному збудує Аргó і в криваві походи долине.
З смілим лицарством Ахілл проти нової вирушить Трої.
Мужем ти станеш і віку дозрілого дійдеш, – чи бачиш:
В морі не видно вітрил, і сосни нагірні не возять
Краму по хвилях морських; все, що треба, земля дає людям.
Оранки більше нема, ні ножа для кушів виноградних;
Скинув волові ярмо з терпеливої шиї плугатар.
Вовни не красять уже у фарби, пороблені штучно:
Нині вівця на пасовищі ходить в одежі червленій,
Кольором ясным шафрана та пурпуром міниться темним;
Нині природний сандикс одягає ягнят недорослих.

Дивні, надходьте, віки! До своїх веретен нахилившись,
Присуд сповняючи Долі, так випряли Парки нехибні.

(за столами усі плескають).

Т е р п н о с : *(співає ставши перед лежанку Нерона та пригравуючи на арфі)*

Час вже обняти тобі руками дитячими владу,
Вибранче милий богів, Юпітера славний нащадку,
Глянь, як на радості всесвіт дрижить, як радість проймає
Море і простір землі і безодню глибокого неба;
Глянь, як подвиглось усе назустріч прийдешнього віку

(плескання в руки)

Ц и т а р е д М е н е к р а т : *(співає, граючи на цитрі)*

О, коли б мав я на світі прожити і, як пан свого хисту,
Співом прославить гучним твої вчинки для пізніх нащадків!
Проти мене не устояв тоді б ні Орфей – ісмарієць,
Ані досвідчений Лін, хоч обом їм боги помагали –
Калліопея – Орфееві, Лінові ж Феб уродливий.
Навіть і Пан, коли став би зо мною до суду аркадців,
Навіть і Пан – чарівник признав би мою перемогу.

(зал плескає в долоні).

Наймолодша з хористок: *(співає перед Нероном)*

Хлопчику любий! Навчися ж вітати, всміхаючись, матір
Волю і прикрих страждань довелось їй натерпітися досить.
Хлопчику любий, навчися! Кого бо не пестила мати,
Той не зазнав ні поваги богів, ні кохання богині.

Нерон: Прекрасно, зворушливо! Дякую, дякую. А уявіть собі, мої любенькі квірити,
що клятї християни сміють верзяти теревені, ніби IV-та еклога Вергілія пророчо
славить не мене, Нерона, і не Золотий Вік мого царства, а тільки ... «Боже Дитя»,
їхнього Хрестоса, що згинув розп'ятий на хресті!

Тігеллінус: Іч, божевільні! Іч, християни!

Усі: *(за винятком християн, усі дико сміються)*. Ха-ха-ха-ха! От претензії! *(Співачка
вертається до групи хористок, Нерон плескає в долоні)*.

Рабині: Страви, печиво, овочі і напитки! *(Нерея, Сільвія, Медея та Гудруна увихають-
ся між бенкетуючими і розносять страви та жбани з вином. Хор виходить)*.

Спорус: Царське серце смуток має?

Доріфор і Спікулюс: На потіху дай вина!

Ватініус: Вип'ємо!

Тігеллінус: Вип'ємо!

Менекрат: *(підносить чашу з вином вгору)*. Божеському Августові – сотню літ!

Усі: *(піднімають чаши)*. Сотню літ!

Менекрат і Терпнос: Вип'ємо! *(співають)*

Щоб наша доля нас не цуралась,

Щоб в світі краще жилося!

Спорус, Доріфор і Спікулюс: *(співають)*

Пиймо братя, грай музико, нам усе одно!

Хай журбу в серцях затопить іскристе вино!

(підносять чаши).

Тігеллінус: Усе пішло гладко, завдяки твоїй мудрості, повелителю! Прокляті попада-
лися усі мені в руки, як миті – котів в пазурі.

Ватініус: *(з глуповатим виразом лиця. Говорить затиноючись)*. Всі вони хотіли відо-
грати роллю героїв, визвольників, а насправді показали боягузами. Ха-ха!!!

Тігеллінус: Хоч в тебе, Ватініусе, ще більш заеча душа, та тимразом ти правду ска-
зав. Змовники в більшості соромно заломились на тортурах. Наталіс видав Сенеку.
Скевінус виспівав усе на Люкана. Квінтіанус прозрадив Сенекіона. Сенекіон і Квін-
тіанус засипали своїх найкращих друзів. Поет Люкан продав рідну матір. Тільки
екскуртизана Епіхаріс серед зграї збаблених мужчин – поводитись по-мужньому, ні-
кого не видала і вмерла серед лютих тортур без одної сльози в очах!

Нерон: *(в люті стискаючи кулаки)*. Ух, шельми, шалапути, покажу я вам, що значить
чигати на цінне життя *(кладе праву руку на груди)* найбільшого з артистів! *(під-
носить голос)*. Кари для них, кари! Смерти для них замало! Дерти їх тіло гаками,
труїти, заморювати голодом, підрізувати горлянку їм самим, їх жінкам і дітям, їх
дидаскалам і рабам *(дико кричить)*. Наповнити Рим трупами і похоронами!

Тігеллінус: Божеський, усе станеться за приказом!

Нерон: *(дуже високим тоном)*. Убити ... *(закашлюється, хапається за горло, здавленим тоном)*. Ох, голос мій, голос мій!

Спорус, Доріфор, Спікулус: *(прискакують рабськи до цезаря)*. Сину Аполлона, Фебусе!

Доріфор: Де ж можна отак забуватися?

Спорус: *(тонким голосом євнуха)*. Отак надривати еольську арфу твоєї горлянки!

Тернос і Менекрат: *(наввипередки прискакують із великими вовняними шальями і завивають ними товсту шию цезаря. Нерон смирно і жалісно покашлює)*.

Тернос: О Музи, дев'ятірне гроно дочок Зевса і Мнемозини, пощадіть для людства найсолодший голосок із смертних!

Цитаред Менекрат: *(вдавано патетично воздвигас обидві руки вгору)*. Свята мешканко Парнасу, Піндуса та Гелікону, патронно музики і співу, Евтерпіє, пощади, пощади горло Незрівняного! *(Нерон поволі знову лягає на софу. Служанки метушливо приносять фалернського і коського. Нерон жадно п'є і вспокоюється. Приявні уважно стежать за ним. На лицах християн – огида до цього видовища)*.

Ватініус: Я пропоную, щоб взавтра вранці кожний з нас приніс жертву в храмі Ізиди в намірненні горла імператора.

Спорус, Доріфор, Спікулус: *(підхоплюють)*. Браво, браво, бравіссімо! Взавтра усі до Ізиди! *(християни – видно схвильовані)*.

Метелліус: Пропозиція Ватініуса – знаменита. Дозвольте одначе мені застерегтись в одному: Його царська Величність потребуватимуть спочити після сьогоднішнього симпозіум.

Статілія Мессаліна: Правильно кажеш, Метелліусе. Августійшому потрібно взавтра крастінум.

Нерон: В такому разі жертвуйте кожний де і коли схочете *(християни відітхнули з полегшею)*, а тим часом пригадай нам, благородна Актее, якусь корисну сентенцію з уст давніх.

Актее: З першої книги Люцілових сатир:

*Aeteris coelique quaerite tempus genitabile!**

Поет виводить собор небесних, які віщують грізну будучину римському народові з огляду на його етичне розхитання. На доказ правильності свого твердження наводить Люцілус два явища занепаду, знані у Римі вже 172 року тому назад: 1) Легіони б'ються тільки для наживи, а не для слави**. 2) Римляни полюбили надто вже часто вчащати до мерзотної, безчесної та розпутної корчми***. Внаслідок чого витворилось у нашому громадянстві таке шкурництво та грошолобство, що фальшиво оскаржують перед судом найневинніших людей, навіть рідного батька – матір, братів і сестер, щоб тільки загарбати їх маєтки. Що положення і далі трагічне, вистачить уважно прочитати ближчий до нас перший лист, де Квінтус Флаккус гримить проти гордощів, пустослів'я, загребущости, заздросців, гнівливости, ліньків, п'янства та розпусти.

* Шукайте творчих сил неба і повітря.

** Mercedi merae – legiones.

*** Cesserunt infamem, turpem atque incestam odisse popinam.

Н е р о н : Я не згідний з вашим твердженням, Актее, ніби нападки Люцілюса та Квінта Флякка – актуальні в пору радісного та щасливого життя* за мого володарства. Признаю однаке вашу начитаність та добру волю. Попрошу ще тебе, Фульвіє, відсвіжити нам у пам'яті те, що так переконливо висловлював у час учти з нагоди *ludi comitalitii*. Я завжди ціну високо інтелігенцію представників роду Помпоніїв.

Ф у л ь в і й : На вулиці Аргенторія, поблизу храму Януса, гомоняють он такі мудроці з уст грошових міняйлів і майстрів срібних справ: «Городяни, городяни, найголовніше в житті це – гроші. Перше гроші, а потім тільки – чеснотне життя»**. Ні, навчає Квінт Флаккус, правда є у вислові: «Срібло – підліше за золото і золото – за чеснотливе життя»***. Будь, як той бронзовий мур, свідченням чистого сумління та не блідну-чи від будь-якої провини****.

Н е р о н : Знаменито, Фульвіюсе. А тепер ще може і ти, Спорусе, хоч чим виявиш свою дотепність.

С п о р у с : Трьох речей не вільно надуживати: ходження по сходах на поверхи; терпеливості податковців і почуттєвих утіх!

П р и я в н і : *(за винятком християн і Актеї)*. Ха-ха-ха! Дотепно сказано!

С п о р у с : Трьох речей не сховаш у тайні: парфум, крові і кохання!

Н е р о н : Теж дотепно сказано.

П р и я в н і : Ха-ха-ха!

Н е р о н : *(після останніх слів похмуріє)*. І мені здається, що Спікулос – правий. От від кількох літ мучать мене зловіщі сни: то я пливу кораблем і держу стерно; а от розбишаки приходять і виривають з рук кермо. То знову Агрипіна з'являється з розкуйовдженими косами і зі страшним виразом обличчя. Коси стають у неї гадуками, які сичать на мене й хочуть укусити. Мати показує на своє лоно і кричить: *Recute ventrem!******. І хоче мене душити. То знову по мені лезять цілі муравлища крилатих термітів, що тнуть мене безпощадно. Однієї ночі являється мені улюблений астурійський кінь, увесь подібний на мавпу, за винятком голови та загрозливо ірже. *(глибоко стривожений)*. Що мені, нещасному, робити? Чи вірити в ці сни? Може вони – віщі?

Т і г е л л і н у с : Ніколи в світі! Не вір їм, Августіший!

Н е р о н : *(якби не чув слів Тігелліна)*. От я весь – вражений вчорашнім сном. Він, як живий, стоїть перед очима моєї застрашеної душі. Я бачу себе над чудовим озером Альбано. В його голубих хвилях відбиваються картини днів мого щастя з Октавією. Значев'я краєвид чорніє і вона сама підходить до мене з довгими розпущеними косами, з витягненими вперед руками, з заплющеними очима, як умерла. Як зараз пам'ятаю сильні пахощі фіялок, які розносяться від її кіс і пеплюму. Вона кличе несамовитим голосом: «Убий, убий мене, негіднику!». Вмить її рамена оповили мене, холодні і слизькі, як липкі вужі, та зачали тянути у кромішню тьму. Зір її пронизував

* Натяк на тріумфалізм у тоталістичних режимах.

** O, cives, quaerenda pecunia primum est; virtus post nummos! Лист Горация, кн. 1, вірш 53.

*** *Vilius argentum est auro, virtutibus – aurum.* Там же.

**** *Hic murus aeneus esto, nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.* Там же, рядок 60-ий.

***** Порази (кинджалом) лоно, (бо воно зродило Нерона).

мене, як дві блудні жарини, сповнені жахіття та безвиразу. Я прокинувся, залитий холодним потом. Здалека скавуліли собаки та шакали в звіринцях, наче б за вмерлим. Крізь вікно я побачив, як фіолетові хмари пересувались по кривавому місяці. Волосся з'їжилось мені на голові і я, босий, з несамовитим криком вибіг на галерею.

Ватініус: В годині розпачу умій себе стримати,*

І в хвилі радості заховуй супокій,

І знай: однаково прийдеться умирати,

О, Деллію, коханий мій.

Тігеллінус: Як клятих дум тебе бентежить рій,

Коським його жени вином мерщій!

Нерон: *(жадно п'є. Після того говорить жалібно, уже підхмелений)*. Життя – складне і люди кругом мене – обмежені, плазуни, поганці. Я б так дуже хотів вирвати їх із проклятого кола буденщини, прагнув би оселити їх на лугах, де шуміли б івги й кипариси, де над грядками рож та мімози пурхали б зграї голубів! *(плаче)*. Я збудував для них новий Рим, Нерополіс, повний чудових палаців, площ та скверів, справжнє чудо архітектури, де дика природа поступилась перед мистецтвом. А тим часом погана і вонюча чернь не бачить того, тільки прозиває мене «рижобородим» та мазюкає по фасадах палаців і храмів ось такі «епіграми»: «Нерон, Орест та Алькмеон: матеревбивці!». «Свіжа оповістка: Нерон убив рідну матір. Хто би смів заперечити, що Нерон не з роду Енея? Той поніс свого батька; цей – сховав рідну матір!». Як роз'юшені бики, чи скажені оси, всюди кладуть мені у відповідальність чуму з осені з-перед двох років, яка вбила 30 тисяч римлян; – поразку в Британії, коли бріти зрівняли з землею дві наші фортеці та вирізали усіх горожан і союзників; врешті – поразку від партів в Арменії, як моїх легіонерів перевели під ярмом ганьби. Ось що я власними очима прочитав кілька днів тому на фронтоні Помпеєвого театру на Марсовім полі: «Наш чоловічок настроює цитрю, зате парт натягає лука. Нашого назвемо Фебом-музикантом, а парта – Фебом-далекоразючим з лука!». Недавно сказав до мене на форумі Ісидор Цинік: «Прекрасно співаєш казочки про сокрушення Навплюса, препогано господарюєш у себе»! А вже вершок безличности осягнув Датус, афінський актор. Оноді вклоняється він мені у ватиканському цирку, східно усміхається та співає оцю стрічку з пісеньки: «Здоров будь, батеньку, здорова – матінко!», при чому при слові «батечку» робить жест пиття трутизни, а при «матінко» наслідував рухи потопельниці-плавачки.

Тігеллінус: Божеський, навіщо завдаєш серцю жалю цими понурими споминами?!

Nunc est bibendum, nunc pede libero

Pulsanda tellus** *(нумо, попитаймо собі, хвацько черкнімо землю закаблуками!)*,

Вина і пахоців і ясних рож без краю –

Короткочасний цвіт! – несіть туди, несіть,

І хай дзвенить бенкет, покіль твій вік буяє

І невблаганна Парка спить.

Бо прийде, прийде час: покинеш поле й луки,

* Ода Горация до Деллія, II, 3. *Переклад М. Зерова.*

** 31-ша ода Горція «До друзів».

І віллу, і сади, де Тібр тече мутний,
І на усі скарби пожадливі руки
Наложить спадкоємець твій*
Дозволь, найясніший, повеселитись!

Нерон: *(киває головою на знак згоди)*.

Тігеллінус: *(плескає в долоні)*. Рабині! *(служанки розносять ласощі, квіти, пахощі, різні роди вин, плескає знову в долоні)*. Балет! *(Балет вбіга у залю й виводить хоро-води на єгипетський лад. Нерон приглядається крізь зелений ізумруд)***.

Наймолодша танцюристка Хлоя: *(подає Неронові великий букет рож. Деклямує співним тоном)*. «Звідки би ви не були; чи зростали в розкішнім Тібурі***, чи червоніли, як кров, в Пестумських ви квітниках,
Чи в Пренестійських садах садовниця вас позрізала,
А чи красою буяв ваш по Кампанії цвіт, –
Скажем: «Троянди оці завитали з мого Номентану»
Фебу Нерону тоді видасться кращим вінок.
Його сіятельству вінок із троянд від поета Марціяла.
(дівчина вклонюється і передає рожі).

Нерон: *(випогодився, стає рухливий і говіркий, голосно)*. Дякую, дякую, чарівна Хлоє!
Перекажи мою подяку юному поетові! Я почуваюсь багато краще! Неначе зовсім відроджений. Менекрате! Твою цитрю!

Спорус і Доріфор: Божеський зволять співати!

Усі: Браво! Браво!

Тігеллінус: Орфей чаруватиме морських потвор!

Нерон: *(зривається з софи і встає серед тріклініюм)*. Терпносе і Діодоре! Ви акомпануватимете мій спів! *(обидва з удаваним поспіхом уставляються обабіч кесаря та настроюють арфи)*. Балет може прислухатися моєму співові!

Хлоя з товаришками: *(буйно рукоплещуть)*. Евое, евое! *(сідають неподалік на килим долівки)*.

Ватініус: Тільки, ясне сонечко Риму, звольте не надто напружувати голосові струни божеського горла!

Нерон: Гаразд, гаразд, Ватініусе! Хоч боюсь, коли надто вже тихо співатиме Орфей Еввідіці, щоб не заснула насправді така морська потвора, як ти.

Усі: Ха-ха-ха!

Нерон: Отож зразу в кількох словах вкладу вам умовини геніального, божеського співу.

Усі: Просимо, просимо.

Нерон: Улюбленець муз має найперше цуратися грубих, надто жирних страв і овочів, що затовщували б гортань та споганювали б делікатність голосу. По-друге, геніальний співець обов'язково мусить часто заживати блювотних засобів, щоб вповні відтяжиги шлунок і легені для співочих трелів. По-третє, Гомер, Піндар, Сафо, Анакреон плекали буйну набожність до дев'ятьох донь Зевса та Мнемозіни, муз,

* Ода Горація: «До Деллія II», 3, 4-та і 5-та стрічки. Переклад М. Зерова.

** Історичне.

*** З епіграми Сабінові, посилаючи вінок з троянд: Марціяла.

зокрема до Евтерпії; адже це Камени дають натхнення співцеві (*піднімає голову вгору, химерно завертає очними галками*).

О, священнії діви дев'ятірного грона,
Що живете на зелених Олімпу лугах,
На Парнаських вершках,
Між снігів Гелікона.

Усі: На парнаських вершках, між снігів Гелікона.

Нерон: (*здіймає благально обидві долони вгору*)

Вразуміть, осініть ваше земське дитя,
Хай достойно Нерон чар Камен оспіва!

Усі: Хай достойно Нерон чар Камен оспіва!

Нерон: (*при дуже тихому акомпанименті цитр та арф декламує кволим і пискливим голосом, пересадно натискаючи звук P*) –

Torva Mimallonei implerunt cornua bombis
Et raptum vitulo caput ablatura superbo
Bassaris et Lyncem Moenas flexura corymbis.
Evion ingeminat: reparabilis adsonat Echo*.

Усі: (*довго плескають в руки*).

Тігеллінус: (*дукаво вдавано*). О, Аполлоне Делоський!

Менекрат, Терпнос і Дюдор: Боже поезії, музики, пишномовности та мистецтва!

Ватініус: Сину Зевса та Лятони!

Спікулюс, Доріфор, Спорус: О буйнокудрий, прекрасний, чудововродливий!
Віртуозе китари, убивцю дракона Пітона!

Усі: (*ще раз плескають*).

Нерон: (*видно вдоволений водить зором по залі; здійсмає дві руки вгору, наче в захопленні*).

О, музи священні, без вас – мені жити не можна! Життя моє та віддих – це спрага за красою та мистецтвом! Забути, ох забути гидоти буденного життя! Співе та музико!
Ви – мій солодкий смуток, мої ви надії, мрія та єдине прагнення.

Спікулюс, Доріфор, Спорус: Дозволь потурбуватись про райську горлянку (*підбігають із шалями та замотують у них шию кесаря*).

Тігеллінус: О, божеський, щади бронх та звели держати хустинку перед ротом! (*Нерон лягає на софі. Два нумідійські раби тримають велику хустку перед його лицем*).

Нерон: Вневдовзі обіцяю вам виступити в Ціркус вагіканус у ролі нагого Геракла, який руками роздирає пащу жакливого левові.

Усі: In gloriam! In gloriam!

Нерон: Тим часом огляньте нові гідравлічні органи, які сконструйовано за моїми вказівками (*раби приносять велику скриню, учтовики пильно оглядають її*).

Тігеллінус: На кінець Августіссімус звелить Хлої продеклямувати казку про Три Золоті Помаранчі. (*Хлоя несміливо підходить*).

* Чотиростих, зложений самим Нероном, а збережний у першій сатирі Персея (99-102 вірша). Значення – таке: Вони сповнили круторога мімалонським трубінням. Бассаріянка з шалу пишному бичкові голову зрубала. У запрягу вже рисі, Менади завивають, подвоює все Бакхус. Луна перекликається. Круторіг – староримська сурма. Мімалонськям – бахічним. В очах п'яниці подвоюються предмети. – *Авт.*

Нерон: Просимо, просимо!

Хлоя: *(вклоняється перед кесарем і рецитус цю казку (або яку іншу), акомпануючи собі грою на арфі. Може їй пригравати теж оркестр арф'янок, Як казка скінчена).*

Усі: Прекрасно, прекрасно!

Нерон: Спасибі, маленька Хлоє *(дарує їй самоцвітне намисто).*

Хлоя: Дякую, Ваша Величносте! *(нервною ходою вривається на залю центуріон Ікціюс із двома вояками; салютують Неронові).*

Сотник Ікціюс: *(задиханий, рішучим гострим тоном).* Імператоре, всі легіони в Германії, в Галлії та Іспанії збунтувались проти тебе. Віндекс із галлійцями та Гальба з еспанцями підходять до Риму.

Хлоя: *(блідне, цитра паде з грюкотом на землю).* Погибель, погибель! *(загальний крик і замішання).*

Куртина

Ява третя. Два чорноризці – хронікарі

Перед засуненою куртиною один праворуч, другий ліворуч. До Римлян *(Горацієва Ода, III, 6)*

Хронікар А

Покутувати нам смертельний гріх батьків,
Поки, о римлями, руїнами німими
Лежать у нас храми богів
І статуї брудні від чаду-диму.

Хронікар Б

Богам корились ми, і нам корився світ,
Від них початок наш, із ними йдім до краю, –
Не то – грозою чорних бід
Нас божество зневажене скарає.

Хронікар А

Вже двічі сталося, що напад наш назад
Владики партянські ганебно відбивали
І простоту вояцьких шат
У римське золото приоздобляли.

Хронікар Б

Нераз у чварі злій великий Рим тремтів
Перед оранською, дакійською ордою:
Орак – стягою кораблів,
А дак – страшив летючою стрілою.

Хронікар А

Усе злочинний вік споганив: шлюб, сім'ю...
Посіяв всюди він мерзоту і трутизну
І горя чорну течію
Наслав на Місто і на всю отчизну.

Хронікар Б

Дівча у нас мале, лише побачить світ, –

На танцях знається, навчається зарання,
Ще не дійшовши повних літ,
Про соромітне марити кохання.

Хронікар А

Допіру замужем, – перелюбом живе ...
Вином упившись, не добирає, навіть,
Із ким на ложе йде нове,
З ким і коли священний шлюб неславить.

Хронікар Б

З подружжям змовившись, у гостя на очах
Встає, за учтою, щоб пристрасті годити,
Чи мандрівний її моряк,
Чи то гандляр покличе грошовитий.

Хронікар А

Не від таких батьків походив той нарід,
Що море вчервонив пунійською, рудою,
Що Пірргів зупинив похід
І Ганнібалову знесилив зброю.

Хронікар Б

То діти ратаїв і пастухів були,
Що в поті билися, робивши бідну ризу,
І з гаю надвечір везли
На розказ матері трісок і хмизу, –

Хронікар А

Як сонце на шпилях гасило промінь свій,
І тихо йшли воли, не корячись занозам,
І, навіваючи спокій,
Ступала ніч за їх повільним возом...

Хронікар Б

Яке ж безчестя нам приніс злочинний час.
Пора та одійшла... Батьків святе насліддя
Ми змарнували, – а по нас
Настане ще мерзотніше поріддя ...

Ява четверта. Відслона третя

Катакомби, як у попередніх діях

Дівочий хор на сцені співає частину псалми, як у 2-ій відслоні, сцені третій 2-ї дії. Лівія-Роксана у пишному весільному костюмі та Пробус у виряді сотника стоять до шлюбу перед папою св. Ліном. Біля них гурт християн: Помпонія Гречіна, Луціус, Плавтус, Луціус син, Луціус внук; Метелліус і Фавстина, Пріскус і Фульвія та мала Лоллія; Медея, Нерей, Сільвія й Гудруна.

С в . Л і н у с : (до молодят). Дітоньки! Ви і ми всі з вами сподівалися, що це Верховні Апостоли Петро та Павло звінчають вас. Та інакше сталося. Небесний Цар коронував їх обидвох мученицькими пальмами, славою вічною і честю Мартирів їх

увінчав *(усі приявні нишком утирають сльози)*. То мені судилося поблагословити ваш подружний зв'язок, любі! *(обвиває епітрахілем злучені праві руки молодят. Тоді до Пробуса)*. Чи ви, шляхетний Пробусе, бажаєте за дружину оцю дівицю Лівію-Роксану, що її бачите перед собою?

Пробус: Так, Ваша Святосте!

Св. Лінус: *(до панни)*. Чи ви, шляхетна Лівіе-Роксано, бажаєте мати за чоловіка оцього Пробуса?

Лівія-Роксана: Так, від усього серця, Ваша Святосте.

Св. Лінус: То я, властю мені даною, благословлю ваш зв'язок по віки! Любіться, живіте в згоді та виховуйте діток!

Хор: Іс полла іте, Деспоті!

Св. Лінус: Здалека чути крики схвильованої, як море, юрби. Неронів трон валиться з грюкотом. Християни! Оці новозвінчані молодята і тисячі подібних – символ вічної юности Матінки Церкви. Вона – Улюблена Христова! Церква перетриває і перемаже усіх тиранів, з'єднає до себе усі цивілізації, перетриває до кінця світу, бо про неї сказано: Ти є Петро, камінь. На цьому камені Я збудую Мою Церкву і пекельні ворота не перемажуть її! *(з силою і з вогнем запалу)*. Благословлю боротьбу з гріхом у ваших серцях. Благословлю усі справедливі визвольні рухи тепер і в прийдешніх віках. Християнство з Волі Божої мусить боротись теж за визволення з усякого рабства, експлуатації людини людиною, з яра тираній. Християнство на своїх прапорах несе: Воля людині! Воля – народам! Благословлю Вас на духовий, священний бій! Да воскреснет Бог, і разточатся вразі Єго!

Яко ізчезаєт дим, да ізчезнут!

Яко тает воск от лица огня,

Тако да погибнут грішници от лица Божія,

А праведници да возвеселятс!

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Ява перша

Погибель Нерона. В погребі дому свого звільнення Фаона, на передмісті Риму, між Номентанським і Самарійським шляхами, 9-го червня 68 р. Нерон босоніж і тільки в туніці. На плечах пошарпаний і витертий плащ. Голова завинена в жовту шалю. Біля Нерона Фаон, Елафродіт, Актя та Спорус. Здалека чути крики: «Гальбу – Імператорові» *(громи і блискавиці)*.

Нерон: *(задиханий п'є жадібно воду зі жбана; слабким голосом)*. Копайте яму для мене! На міру мого тіла. *(Елафродіт міряє Нерона й відмірює могилу. Тоді три копають яму. Актя плаче)*.

Нерон: *(сидить з боку і плаче. Кілька разів вголос)*. О, Зевсе, який великий артист помирає зі мною! *(Вбігає Ікціус сотник. Доручає Фаонові звиток пергаменту. Фаон розгортає нервово і хоче читати. Нерон вихоплює звиток і сам читає вголос)*.

Нерон: Доводимо до відома вселенної, що оцим заявляємо Кал Нерона, сина Доміція та Агрипіни, публічним ворогом. Тому велимо всім і кожному зокрема його ловити,

щоб покарати за звичасм предків. (*Павза. Нерон блідне й дрижить*). Яка це кара, за звичасм предків?

Е л а ф р о д і т : Розбирають в'язня донага, голову його встромлюють у дерев'яні вила та й січуть різками до загину.

Н е р о н : (*ще більше трясеться з жаху. Підіймає з долівки два мечі та пальцем пробує гострість їх кінцівок, тоді впирає їх у піхви*). Визначена призначенням година ще не прийшла. Спорусе, зачинай плакальні заклики! (*Спорус застрашено мовчить*). Хай хто з вас покаже мені, як відважно вмирати! Моя поведінка – підла, ганебна! Не годиться так, Нероне, не годиться! В таких моментах потрібно холоднокривності! Нумо, збудися! (*чути тупіт коней*). Гальоп швидконогих коней б'є до моїх вух*. (*встромляє собі меч у горло; Епафродіт помагає; сильно спливає кров; вбігає сотник від сенату. Плащем накриває рану Нерона*).

Н е р о н : (*слабким голосом*). Запізно! Ось справжня вірність!** (*конає*).

Заслона

Ява друга – Жива картина

Апотеоз св. Мучеників. Сучасні укр. Мученики: Митрополит, Слуга Божий Андрей Шептицький та Митр. УАПЦ Василій Липківський, Григорій Коциловський, Гр. Хомишин, Гр. Лакота, Іван Лятишевський, Микола Чарнецький, Теодор Ромжа, Петро Гойдич. Чимало інших мужчин і жінок з пальмами геройства в руках. Постаті переможних: Церкви й України в центрі сцени. Оркестр грає тріумфальний фінал «Пасії за св. Іваном» Баха, або «Посвячення Провесни» Ігоря Стравінського.

* Гомер, II, X. 535.

** Дія п'ята зі смертю Нерона та більшість останніх його слів – історичні.

ДІАЛОГИ ВАСИЛІЯНОК

*Історична п'єса в 5-ох діях із часів переслідування св. Церкви Росією
в 1838–1843 рр.*

СПИС ОСІБ:

Ігуменя	С. Таїсія	С. Ксеня
М. Економа	С. Юлита	С. Минодора
Сіماشко	С. Калина	С. Дениса
Губернатор	Михайлевич	С. Варвара
С. Тетяна	С. Блянка	С. Февронія
С. Заступниця	С. Харитя	С. Федора
С. Глікерія	С. Софія	С. Леся
С. Пульхерія	С. Ольга	Генерал Орлов
С. Плакида	С. Віра	Марія Миколаївна
С. Агнія	С. Надія	
С. Руслана	С. Любов	Кс. Котоський
Конвойний старшина	С. Колумба	С. Мирона
С. Сусанна	С. Онисима	
П. Авакум	С. Герта	С. Параскевія
С. Ірина	С. Непомука	С. Пелагія
С. Рожа	С. Євфимія	С. Максима
Медунецька	С. Климента	С. Агафія
С. Кулеша	С. Катря	С. Ваврицька
Геновефа	С. Лизавета	П. Скрипін
С. Онуфрія	С. Тереза	Василевський
С. Йосафата	С. Рожа	Комаровський
Гротківська	Ільгоцька	С. Людмила
С. Каликта	С. Христина	С. Парфенія
С. Осипа	С. Дарія	С. Текля
С. Хризанта	П. Адріанов	С. Євлампія
Довнар	П. Вірьофкін	С. Марина
С. Казимира	Лужинський	С. Зеновія
С. Кльотильда	С. Алісія	С. Севастіяна
С. Клеофа	С. Паїза	

Солдати, російські черниці, діти-учениці, жида, юрба.

ДІЯ ПЕРША

І КАРТИНА – ЯВА І

Кімната Матері Ігумені в Мінську 1838 р. Хрест на стіні, письмовий столик із двома кріслами та іконками. Біля нього сидить Мати Економа.

ІГУМЕНЯ: Боже наш, що буде з нами? Голова горить вогнем! Почитайте, Мати Економо!

М. ЕКОНОМА (*читає*): Жировиці, 15 серпня Р. Б. 1838: «В ім'я його Імператорського Величства, втретє і востаннє закликаю Тебе, враз з усіми сестрами Мінської Дівичої Святотроїцької обителі покинути мерзенну унію з Римом і добровільно присоединитися к Святей Русській Православній Вірі. Одночасно приймаю до відома, що василіянські чернечі устава – це один обман і грубий фальш. Я свято переконався, що єдина істина тільки у Святей Русській Православній Вірі і Стаді, пасомім його Царським Імператорським Величством Ніколаєм Первим і Святейшим Синодом.

Он чому Властю Пастирською, мені даною, звиваю Вас, моїх словесних овець, відректися від католицької Церкви й від душетлительного василіянського уставу.

Повеліваю зміст цього листа довести до відома всіх черниць, у низу ж його, на знак послуху, дописати: Прочитано нами і відослати в консисторію.

Божою Милістю Смиренний Іосиф
Архієпископ Литовський»

(Обидві сестри хвилину мовчать)

М. ІГУМЕНЯ: Те, чого я так боялася, приходить 16 лютого 1832 р. Царським указом скасували уряд Протоігумена в нашому Чині, замкнули новіціят, 17-го липня скасували всі монастирі наших отців, а їх добра забрали в казну. Чимало єромонахів, поприковувані залізними ланцюгами в келіях російських монастирів, страждають голодом, чимало засланих на Сибір. Решта розбіглися – хто куди. Тепер релігійне переслідування б'є вже й на нас. Якби тільки я дописала оте «Прочитано нами», то для Сімашка і Платона це був би вистачальний доказ нашого відступства від Католицької Церкви.

М. ЕКОНОМА: Нераз питаю себе, чому Москва так люто переслідує білорусько-українську Католицьку Церкву, і не знаходжу іншого пояснення, як у таємниці страждань нашого Господа і в його словах: яко возненавидіша Мя туне (Ів. 15, 25). Всупереч волі Ісуса Христа: «Ти є Петро і на цій скелі побудую Я Церкву свою» (Мт. 16, 18), Московія хоче збудувати в себе третій Рим, а зруйнувати перший і правдивий. Одно повинно піддержувати всіх серед лютої бурі: «...і пекельні ворота не подужають її» (Ів. 15, 25).

М. ІГУМЕНЯ: Після 1832 р. раз-у-раз пишуть і говорять москалі, що українські й білоруські греко-католицькі священники допомагали польським повстанцям у 1831 році. Але ж усі ясно бачимо, що це радше крик: «Ловіть злодія». Адже московський уряд уже від 1686 р. силою підкорив Київську православну митрополію московському патріярхові. Після ж полтавського бою й скасування Січі в 1774 р. русифікація поступила застрашавчим темпом в Україні й східній Білорусі. Київські нез'єдинені митрополити, хоч українці з походження, – Йоасаф Кроковський і Самуїл Мислаковський – у самих основах зрусифікували українське церковне життя. А тепер «жандарм Європи» – цар Микола хоче знищити навіть саму мову й письменство українців і білорусинів во ім'я своєї «засади»: автократія, православіє, єдиний «русский» народ.

М. ЕКОНОМА: Тим часом за винятком малої частини, яка сприяла польським повстанцям сім літ тому, маса сільського й міського парафіяльного духовенства в Унії залишилась українською. Десятками літ українське церковне життя росло, кріпшало й розвивалось. Архієпископ Іраклій Лісовський дав найкращий доказ, що наш нарід хоче бути самобутнім, хоче якнайшвидше отрястися з усього намулу, накиненого Сестшенцевічем чи москалями. І наш нарід ніяк не сприяє польським повстанським рухам на українсько-білоруських землях, аж ніяк не бажає повернення королівської Польщі.

М. ІГУМЕНЯ: Нераз маленькій розказувала мені бабуся, як уже 70 літ тому цариця Катерина без причин, безпідставно використовувала оправдане обурення українського народу проти Польщі, щоб одночасно підбурити його проти братів греко-католиків Правобережжя. Там було 1902 українських католицьких церков. Тоді вирізано коло 300 українських католицьких священиків, які не хотіли визнавати православної віри. А 22-го грудня 298 представників від зцілілого духовенства виготували в Житомирі протест проти переслідування нашої Церкви.

М. ЕКОНОМА: Так і тепер уже роками лають та карають безпідставно наш нарід. Палють наші церковні книги, забороняють служити щоденні Служби Божі, заборонили свята Поклоніння Пресв. Євхаристії та празник Св. Священномученика Йосафата. Заборонили священикам проповідати й катехизувати дітей. Царські жандарми проганяють українських і білоруських парохів та силою «переписують» цілі парохії на православ'я. Заборонили направляти старі церкви й будувати нові. Скрізь сльози й голосіння гонених за віру достає до неба! Господи Ісусе Христе, помилуй нас!

ЯВА 2.

Ті самі. Чути кроки в коридорі. Нагально розкриваються двері келії. Входить Сіماشко.

СІМАШКО: Чому не відписала на листи, що я три рази слав до тебе?

М. ІГУМЕНЯ: Бо в цих листах я знайшла саму ганебну неправду.

СІМАШКО (*сердитий*): Що ти говориш?

М. ІГУМЕНЯ: Я говорю таке. Раз ти, будши священиком, мав нещастя провалитись у відступство, то це доказує, що сам ти в душі зрозумів, що ти негідний знаходитися посеред Божих дітей і тому відійшов у відступстві.

СІМАШКО (*скрегочучи зубами з люті*): Малчать, пекельна зміюко!

М. ІГУМЕНЯ: Не називай мене змією пекла, радніш змією правди.

СІМАШКО: Хто підбиває тебе так очайдушно говорити до мене?

М. ІГУМЕНЯ: Сам Бог!

СІМАШКО (*з іронією*): Хто тобі це сказав?

М. ІГУМЕНЯ: Сам Святий Дух підказує мені ці слова.

СІМАШКО: Здаєш собі справу, до кого так говориш?

М. ІГУМЕНЯ: До відступника – апостата!

СІМАШКО: Чи ти не знаєш, що я був твоїм єпископом, твоїм пастирем, а тепер я ще вищий за єпископа і за пастиря?

М. ІГУМЕНЯ: Так, це правда. Ти був нашим пастирем, але тепер ти вовк, що пожирає власну череду.

СІМАШКО (*по хвилині задуми, лагіднішим тоном*): Залиши ці теревені і стань знов такою, як була завжди досі. Я завше знав тебе доброю і лагідною, як ангел. Оце ж тепер виглядаєш, як чорт.

М. ІГУМЕНЯ: Доки ти був ангелом, поводи́лась я з тобою як із ангелом; але з того часу, як став ти демоном, я тракту́ю тебе як демона.

СІМАШКО: Мені відомо, що ви всі тут під впливом того упорствуючого Онишкевича, вашого бувшого духовника. Я певний, що зі свого укриття він далі затроює вас своїм папізмом. Де він тепер?

М. ІГУМЕНЯ: Хоч би й знали ми всі, де отець Дионисій, то й на муках не зрадила б ніко́тра з сестер цього доброго, святого еромонаха. Але, як бачу, на твоїх руках кров і сльози сотень наших отців парохів і василіян, яких тровите солдатами й жандармами, катуєте нагайками, засилаєте в далекі губернії, на Сибір.

СІМАШКО: Не твоє діло заступатись за тих бунтівників. А тим часом я прощаю тобі в ім'я царської ласкавости. Цар дає всім вам три місяці до надуми. Узнаєте всі правду, то далі користатимете зі свого мастку й заслужите прихильність його Імператорського Величства. А вперто стоятимете при вашому упорі, тоді вам наперед звіщаю те, що найстрашнішого можете собі подумати.

М. ІГУМЕНЯ: Серед усіх страхіть ми вибираємо те, що найжахливіше, щоб іще більше страдати за Христа. Та ніколи в світі не зрадимо нашої Святої, Соборної, Апостольської, Римської Церкви.

СІМАШКО: Поживемо, побачимо.

ЯВА 3.

Частина монастирського коридору. Сутінок. Видно засніжене вікно з узорами сильно-го морозу. Перед іконою Жировицької Богородиці теплиться червона лямпадка. Задзвонив дзвінок на ранішнє розважання. Сестри одна за одною виходять із кімнат і входять до молитовниці, що в глибині сцени відділена від коридору занавісою. Нагло з глибини коридору, ніби трохи з віддалі, чути удари рушниць у двері і крик: «Аткрой!» У коридор вривається кілька збройних солдатів у шинелях і кашкетах із двоголовим царським орлом. За ними Сіماشко й губернатор Мінська Ушаков. Усі сестри в тривозі зібралися довкола Ігумені в кутку коридору під іконою Богородиці.

СІМАШКО: Куди всі зібралися йти?

СЕСТРИ: На розважання.

СІМАШКО (*іронічно посміхаючись*): На розважання, ага, на розважання! (*Тоді підвищеним різким тоном до Ушакова*): Ваше Превосходительство, Гаспадин Губернатор, виповніть Вашу повинність.

ГУБЕРНАТОР (*добуває з кишені документ, розгортає його та читає*): Іменем його Царського Величства Ніколая, Гасударя всея Росії і на приказ Святейшого Сінода й Уполномочена на дела возсоединения уніятоф із русскою православною Церков'ю Іосифа Сіماشко сестри вазиліянки Свято-Троїцької обителі арештуються й етапами мають бути відтранспортовані в город Вітебськ. Увесь рухомий і нерухомий масток монастиря – сконфіскований на казну.

(Хвилина болючої мовчанки на обличчях сестер).

СІМАШКО: Я залишив вам до надуми три місяці. Але на приказ його Царської Величності приходжу вже третього дня. Боїмося, щоб хвороба вашого упорства ще не погіршилась. Ось тут готове письмо, на якому маєте добровільно скласти ваші підписи за перехід до лона святої русскої православної Церкви. Якщо не підпишете – не схочете прийняти

єдиної правдивої православної віри. Якщо підпишете – ви вільні, можете далі молитись Богові в цьому домі і всі маєтки остануть надалі вашою власністю. Крім того, цар пообіцяв у нагороду призначити вам 10.000 рублів річного жалування. А не підпишете, не схочете прийняти єдиної правдивої православної віри – ждуть вас кайдани, важка примусова праця, врешті Сибір.

М. ЕКОНОМА: Вибираємо те, що краще для нас, себто Сибір та примусові роботи радше, як зрадити Господа Нашого Ісуса Христа та його видимого заступника на землі, Римського Папу.

СІМАШКО: Почекайте-но часочок, а всі станете аж-гей більше слухняні, коли під нагайками облізе з вас шкура, в якій вас мама зродила, а не виросте друга!

С. ТЕТЯНА: Подри наше тіло на куски, скруши всі наші кості, але ніколи, ніколи не зламаєш нашої вірності для Господа Христа та його видимого намісника, Святішого Отця.

СІМАШКО: Ух, ти собача кров, собача кров! Вирвати б тобі твого язика! Ребята, давай гнать їх під караулом!

М. ІГУМЕНЯ *(навколишках, зі зжогеними руками, повним болю голосом до губернатора)*: Ваше Превосходительство, благаю вас іменем всіх моїх Сестер: дайте нам попрохати перед відходом Господа Ісуса Христа у Пресвятій Євхаристії.

СІМАШКО: Не треба. Вони й так досить молилися й розважали!

УШАКОВ: Ні, розрішити їм! Нехай помоляться. Це нам не пошкодить.

(Сестри входять у молитовню. За хвилину з-за занавіси чути спільну молитву сестер).

СЕСТРИ ВАСИЛІЯНКИ: Господи, Євхаристійний Царю, будь з нами в час наших кайдан і мук та зміцнюй нас. Спасителю світу, чини з нами за Твоєю вподобою. Дай нам розуміти глибокі таїнства Твоїх страждань, щоб не вагались ми, як доведеться і вмерти за Тебе! Молимо Тебе за Святішого Отця, за всіх єпископів і священників, за вірних української і білоруської Церкви змилосердися над тими, що терплять за віру в кайданах і на засланнях. Благаємо Тебе за опам'ятання нещасних зрадників і відступників від Вселенської Церкви. Врешті молимо Тебе за наших катів. Отче, відпусти їм, бо не знають, що роблять (Лука 23, 34).

(Сестри виходять із молитовні. Одна з сестер несе досить велике дерев'яне Розп'яття. Ікона Розп'ятого намальована на дереві, за східним звичаєм. Солдати заковують сестер ланцюгами, дві-по-дві. У дверях сирітського захисту показується група вихованиць. Косички в них ще не заплетені зі сну. Бачивши, як солдати заковують у кайдани їхніх виховательок і прибраних матерів, діти з голосним риданням кидаються в їх обійми).

СИРОТИ й ВИХОВАНІЦІ *(з плачем)*: Ах, забирають нам наші мами! Ограблюють нас від наших матінок!

(У дверях показується й кілька міщанок, завинених у зимові хустки, й міщан, які поскоплювалися зі сну на плач дітей. Два солдати нишком обтерли сльозу. Сестри виходять зі сцени, співаючи «Святий Боже» (як Благаліні Пісні з благословеннями св. Тайнами). Спадає занавіса).

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ІІІ, ЯВА І

Кілька днів пізніше у Вітебську над Двиною. Пізнати, що велика кімната сцени – це колишній монастирський корівник. Вітебські страдниці-василіянки основно почистили його, прибрали, почепили мальованого на дереві хреста й кілька ікон, відколи за вірність церковній єдності їх викинули з їхньої обителі, а ввели туди ярославських і донських черниць-салдаток¹. Доки вітебські сестри не підпишуть «возсоєдиненія», мають служити московським черниціям. Ці аж надто користають із нагоди і на всі лади знушаються зі страдниць за св. Одність Церкви. Частина кімнати подальше від дверей застелена просто на підлозі, під довгим жолобом, п'ятьма чистенькими тапчанами для нічлігу сестер. Дванадцять сестер сидять: шість на тапчанах, шість на довгій лаві під стіною. Мати Заступниця щойно померлої від страждань старенької ігумені Євсевії Тимінської читає з Мінеї синаксарій мучеників дня (Може читати теж до вибору євангелію від св. Матвія: гл. 5, 1-16, або 5, 38-48. або уривок про Христові страждання за св. Іваном, або св. ап. Павла до римлян 12, 9-13; або 1-й Лист до коринтян гол. 13, 1-13; або, врешті, з Об'явлення св. Івана Бого- слова гол. 7, 9-17).

Сестри в ранньому півсутінку. В єдиному малому віконці – ще ніч, матово біліють снігові узори від тріскучого морозу на дворі. С. Заступниця читає при столику, застеленому білою скатеркою, при наполовину спаленій свічці. На ногах у всіх сестер залізні ланцюжки.

По скінченні лектури дві по дві підходять сестри перед ікону Розп'яття й Жировицької Богородиці під ним, коротко моляться навколішках, тоді підходять до настоятельки за благословенням і повертаються на свої місця. Чути здавлені зітхання. Чимало сестер кашляють. На закінчення співають хором, лагідно й спокійно пісню:

Агниця Твоя, Ісусе, зовет веліім гласом:
Тебе, женише мой, люблю, і Тебе іщуци страдальчествую,
І стражду Тебе ради, яко да царствую в Тебі,
І умираю за Тя, да і живу с Тобою:
Но яко жертву непорочную прийми мя
С любовю пожертвуюся Тебі. Тоя молитвами,
Яко милостив, спаси душі наша.

СЕСТРА ЗАСТУПНИЦЯ: Во ім'я Отця і Сина і Св. Духа! Амінь. ...Мої дорогі доні, ми втратили нашу найдорожчу й незабутню матір святої пам'яті Євсевію Тимінську саме тоді, коли нам найбільше було б треба її приявности у Вітебську. Скінчилися дні нашого спокійного життя в цьому місті, освяченому 215 літ тому мученичою кров'ю св. священномученика Йосафата. Ми в руках Божих. Нам невідомо, що принесе будуччина. Одне певно, що ніщо не станеться без Божої волі. Випрошуймо собі і другим чеснот лагідности, доброї волі, терпеливості й духа згідливості. Нашим першим обов'язком є молитва. Не забуваймо про навчання св. Отця нашого Василя, що так каже про молитву: «Апостол сказав: Завжди радуйтеся, без перестанку моліться, за все дякуйте» (І Сол. 5, 10). Молитва – це просьба про дар, що її вірний засилає до Бога. Одначе цю просьбу не висказується тільки словами. Ми не думаємо, що Богові треба аж словами пригадувати про щось. Навпаки, Він і без нашої просьби знає, що для нас корисне. Одначе, що ж хочемо цим сказати? Те, що наша просьба не має бути в звуках, але що сила молитви лежить радше в почуваннях душі і в чеснотливих ділах цілого нашого життя. «Тож, коли ви їсьте, –

¹ Бо були це в більшості вдови по загинулих на війнах солдатах, уродженки згаданих губерній.

каже св. Павло, – чи п’єте, чи що інше робите, – все на славу Божу робіть» (І. Кор. 31).² А я додам: Хай вийде на Божу славу, і коли москалі заставили нас жити в цьому корівнику замість у дорогому нашому монастирі он зараз за стіною. Он за кілька хвилин із грюкотом розкриють залізні засуви нашого пристановища й покажуться такі противні нам обличчя конвоїрів, черниць і багюшок. Ждуть нас найтяжчі праці: рубання дров, миття підліг і прибирання кімнат і коридорів для черниць, помпування води, в додатку глузування, негарні слова, побої, бичування. Нашою молитвою й довір’ям до солодкої батьківської опіки Божої заслужім собі невпинно повторяти молитву св. Йвана Золотоустого: «Слава Богові – за все!» І ще пам’ятаймо про зміст надмогильного напису для нашої святої співосновниці Василянського чину св. Матері нашої Мокрини:

«МОКРИНИ. СЕСТРИ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ

Порох я скриваю знатної дівичі, а може вже знаєш про неї?

Про Мокрину – Емелії великої первородну дитину.

Колись закрита перед очами всякого мужа, сьогодні одна

На вустах усіх та й славлення з усіх посіла найкраще»³

Во ім’я Отця і Сина і Св. Духа.

ВСІ СЕСТРИ: Амінь!

СЕСТРА ЗАСТУПНИЦЯ: А тепер, преподобні сестри, можете ще кілька хвилин ставити мені запити, корисні для вашого душевного розвитку і сердечного спокою, а ми, найстарші, з поміччю Св. Духа постараємося вам відповісти.

С. ГЛКЕРІЯ: Від самого початку наших страждань нераз приходять мені питання, чому вже стільки літ, а навіть сторіч допускає Господь такі важкі удари на нашу святу Церкву й наші народи і наш Чин? У половині 19-го сторіччя трактує нас Росія й сплетена з нею російська Церква нелюдськи, з ненавистю й по-тиранському, зовсім, як було це за Нерона й Діоклеціана! Тюрми, каземати й Сибір та монастирі в Московщині заповнені нашими вірними Церкві отцями-пároхами, ченцями й монахинями. Села й міста спливають кров’ю й сльозами звичайних вірних, старців, жінок і дітей, моці блаженного Йосафата топчуть і кидають у вогонь і воду...

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Преподобні доньки! Думаю, що відповідь на це питання розпаношення зла від світської влади знаходиться в стражданнях на хресті Спасителевому, що замість радості, яка лежала перед Ним, перетерпів хрест, не звертавши уваги на приниження, і сів праворуч Божого престолу⁴. Кого Бог любить, того й досвідчує, випробовує й гартує на сталь... Геройська постава нашої Церкви і її народів записана в історію людства та принесе плід волі, щастя й вічного життя.

С. ПУЛЬХЕРІЯ: Мене найбільше мучить факт відступства і зради наших єрархів і декого з-поміж отців. Вони зневажають і топчуть ногами те, що досі шанували як святощі. Боюся, щоб і в нас не сповнилося слово євангелії: «Поражу пастиря й розпудяться овці!»⁵

С. ПЛАКИДА: Ці слова сказав Господь в Оливному Саді до 11-ти апостолів, зараз по Тайній Вечері, по зраді й перед поцілунком Юди Іскаріотського, перед відреченням князя

² З проповіді св. Василія в честь мучениці Юлітти. Гляди: *Науки св. Василія Великого для народу*. Глен Ков, Н. Й. 1954, стор. 58.

³ Св. Григорій з Назіянсу. *Велич Св. Василія Великого*. Рим 1951, ст. 149.

⁴ До євр. 12, 2.

⁵ Мат. 26, 31.

апостолів і розтіччю їх, за винятком св. Йвана. Та одночасно Христос знав, що добре діло благовістя – вже вічнославне й переможне: «По воскресінні ж Своїм я вас випереджу в Галилеї»⁶. Тепер зрадили Христову Церкву два єпископи. Але прийде час, що десятки греко-католицьких єпископів ставлятимуть чоло і по-мученицьки літами видержать у вірі перед ще лютішими за царів тиранами. Ані один не відступить!

С. АГНІЯ: Надзвичайно теж болочий факт, як запекло й брутално силкується Росія обмосковити Білорусь і Україну. Бувши вчителькою в нашій школі від кільканадцяти літ, я з жахом спостерігала цей натиск Московії на душу дівчороби. Кричать, що воші відполячують «Юго-Западний край», а насправді їх Церква і школа силою насаджують московську мову. Їх урядники, солдати, батюшки й черниці знущаються з білоруської й української мови, культури й історії. Те, що Польща при всій своїй бруталності не потрапила ополячити впродовж сотень літ, те цар намагається за кільканадцять омосковити.

С. РУСЛАНА: Все це діється тому, що до влади в імперії прийшли злочинці й недолюдки. Для них – людина ніщо, а слово воля – жах і страхіття. Як апокаліптичний, передпотоповий яшур, цар Микола хотів би пожерти і стравити цілі народи: Кавказ, Молдавію, Україну, Білорусь, Польщу, Литву й Фінляндію. Тоді, коли за океаном перемогли ідеали волелюбного Вашингтона, у Західній Європі щораз голосніше лунає гасло свободи, рівності, братерства й розцвітають нові вільні держави, як Бельгія, то в нас вішають декабристів, переслідують і засилають на каторгу митців і письменників, проганяють оо. Василян із їх шкіл і монастирів, із московськими лаптями й чобітьми вдерлися в душу хочуть, у крові й сльозах топлять церковну єдність із Римом!..

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Все воно справді так, преподобні сестри. Але вже тепер ми є свідками того, як геройство найкращих синів і доньок пробуджує наші народи з вікового сну. Посів крові – посів християнства⁷. Згадайте, як народ наш розкажує: Божі ангели збирають по світі всі сльози, виплакані за правду, і всі краплі крові, проляті за справедливість, а кожна така крапля розцвітає коштовним самоцвітом перед Божим престолом. Ви читали подиву гідну історію героїської Диви з Орлеану, блаженної Іванни д'Арк: як гинула вона за Бога й вітчизну в полум'ї вогнища, сильніша за смерть і ненависть, і останнє її слово було: «Ісусе Христе». Кругом десять тисяч народу заплакало з жалю й подиву! Любов до Бога й вітчизни здати викресати найбільше чудо чеснот. Сестри, чого не вдіяла любов до вітчизни у старовинних греків і римлян? Для всіх благородних сердець – вітчизна солодка! Сестри мої, будьте витривалі в огні переслідувань, на нас дивиться Бог і Пречиста, св. ангели, сучасні й грядущі покоління людства! Народи наші будуть урятовані, якщо московська тиранія не скує наших сердець і уст! Звідсіля каскадою попливе ентузіазм віри й патріотизму. І наші муки принесуть нову весну для народів Східньої Європи: наші волелюбні борці за правду рознесуть домовину тиранії, прийде справжня воля віровизнань, воля людині й народам!

ЯВА 2.

У цій хвилині чути грукіт чобіт за сценою й хриплі покрики конвоїрів: «Ступай, ступай...» Скриплять замки від тюрми і з силою розкриваються двері. Показуються змерзлі солдати з гвинтівками, у палахах і грубих рукавицях на руках. Входить протопіп Авакум. Уводять загорнених

⁶ Мат. 26, 32.

⁷ Вислів Тертуліяна.

у чорні вовняні хустки блідих і до краю виснажених мінських василіянок. Вони по дві пов'язані за руки й ноги ланцюгами. Передня несе хреста. Всі сильно засніжені. На вид співсестер із Мінська, вітебські василіянки зриваються з окликами зі своїх місць.

КОНВОЙНИЙ СТАРШИНА (*до протопопа*): По распоряженію Сво Велічества імператора Ніколая I і єво вернаво слугі єпископа Іосіфа Семашко еті бившіє василіянки с города Мінска, все упорствующіє, как арестантки, вверяются под ваш караул і ответственность. Вот вам пісьмо от Семашко, как тебе с німі поступать полагається. (*Передає запечатаного листа*).

ПРОТОПОП АВАКУМ (*злагка струнчиться*): Спасіба, господін офіцер. Благодарю за доверіє і вверенную мне должность.

КОНВОЙНИЙ СТАРШИНА: Здесь деньгі, собранние с жалованья на арестанток. Сейчас їм денег не нада. Пажалуйста, вазьміте себе.

ПРОТОПОП АВАКУМ: Господь Бог даріт еті деньгі тебе, как вознаграждение за верность, с какой ти караулїл уніятоф.

КОНВОЙНИЙ СТАРШИНА: Спасіба, батюшка! Ребята, расковать етім женщинам руки! (*Порозковувані лише на руках сестри наближаються до місцевих. Місцеві припадають до ніг мінської ігумені. Дехто з них проказують із плачем*).

ВІТЕБСЬКІ СЕСТРИ: Ми втратили нашу матір, ми – круглі сироти. Приголуб нас, як своїх діток, матінко, а від щирого серця прославимо Господа.

На це старшина і стражники кидаються бити сестер і копати їх ногами. Хотіли б здержати сестер від цих сердечних виявів. За хвилину в кімнаті позостаються самі сестри.

ЯВА 3.

Прибулі сестри розв'язують зимові хустки, струшують сніг, розтирають закладі на морозі пальці. Місцеві спочутливо їм допомагають, запрошують сідати на тапчанах і лаві. Одна сестра докидає дров у піч, інша крає буханець чорного хліба й роздає гостям. За вікном зовсім розвиднілось. У кімнаті яснішас.

СЕСТРА ЗАСТУПНИЦЯ: Нам надзвичайно важко, що не маємо чим вас, любі гості, так погостити, як би ми хотіли. Ох, любя мати, які ви всі зморені й виснажені! Спочиньте хоч трохи. В таку зиму, в таку заметіль погнали вас так далеко!..

С. ПРИНА: Що ж тепер буде з нашим монастирем у Мінську, з добрими вірними, з нашими сиротами й панночками ученицями?

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Зазнали ми горя досить, але цей хрест нас піддержував (*показує хреста*).

С. ПРИНА КВИНТО: Мати ігуменя несли його всю дорогу на лівому рамені.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Важкий, щоправда, він був, але який солодкий. Він пригадував нам усім страждання нашого Господа.

С. РОЖА, княжна МЕДУНЕЦЬКА: Вірні греко-католики з Мінська й наші сироти з захисту йшли за нами цілу милю, аж до корчми Вигідна. Там нас пов'язали дві-по-дві та наклали нам ланцюги на руки й ноги.

С. ГЕНОВЕФА КУЛЕША: Оточені звідусіль багнетами, могли ми тільки плачем відповідати любим дітям і добрим вірним християнам, що навколїшках просили нашого благословення. Солдати зачали бити їх люто прикладами рушниць і силоміць прогнали геть від нас.

С. ОНУФРІЯ САЛЯВА: Нам звеліли йти дуже скоро. Сестри так утомились, що багатом пустилася з носа кров. Конвоїри ані не глянули на це. Котра впаде в сніг по дорозі, заплутавшись у ланцюгах, таку били рушницями.

С. ЙОСАФАТА ГРОТКІВСЬКА: Нам дали кожній по три і пів рубля й пообіцяли раз у місяць видавати означену суму на закуп харчів і прожиток. Одначе ніколи опісля не бачили ми ані цих грошей, ані харчів. А й ті гроші, що ми дістали, відібрав від нас конвойний старшина і тільки один раз купив нам хліба, молока й хлібного квасу.

С. КАЛИКСТА БАБ'ЯНСЬКА: Найревніші мешканці з Мінська йшли ще за нами здалека багато годин, але не вільно їм було дати нам нічого їсти, ні жодної милостині.

С. ОСИПА КУРИНСЬКА: Першого дня ми зробили 15 верстов. Ночували в придорожньому селі, де розмістили нас по селянських хатах. Одні родини співчували нам, ба навіть запрошували повечеряти разом із ними, інші засипали нас прокльонами. Вояки не дозволили нам вечеряти з селянами. А що діється у вас, сестрички, у Вітебську?

С. ПУЛЬХЕРІЯ: Точно півроку тому нас прогнали з монастиря й казали замешкати в цій стайні. Скільки мороки було, заки ми хоч трохи прибрали її...

С. ПЛАКИДА: Пограбованим з усього звеліли виконувати найпідлішу роботу на услугах монашок.

С. АГНІЯ: Тоді нас було вісімдесят сестер під керівництвом доброї ігумені Євсевії Тимінської. Не пережила старушка лютого времени. Вона і чотири сестри померли від ударів і знущань московських черниць.

С. ХРИЗАНТА ДОВНАР: А хто вони, ці монашки, і звідкіля їх прислали в Свято-Троїцьку обитель?

С. ГЛІКЕРІЯ: їх наспроваджували москалі з Ярославської губернії і з-над Дону. Це фізично кремезні жінки, на жаль, усі неграмотні, без найменшої релігійної, не кажу, чернечої оглади. І всі вони дуже некультурні в поведінці. Їх тепер навезли цілі хмари на Волинь, Білорусь і Литву та називають «місіонерками».

С. ОНУФРІЯ САЛЯВА: Дивуюся, як стільки дівчат у Московщині і на Донщині дістають покликання до монастиря?

С. ПЛАКИДА: Гм... покликання, сестричко? Куди там! От раніш у війні проти Наполеона, а тепер у війнах проти польських повстанців і геройських горців Кавказу по-вдовіли десятки тисяч селянок. От цим удовам і кажуть власті та їх батюшки: «Хочете гарного спокійного життя, хочете мати милування від царя, вигідне помешкання й смачні харчі, то йдіть у монашки. Будете місіонерками. І вони йшли сотнями. Як їх посилали на українсько-білоруські землі, їм казали: «Вот здесь нада возсасядіять уніятів. Монашки-уніяткі за упорство будуть вам служити. Ви займете їх келії, а їх самих ми «атправім жіть в сарай».

С. РОЖА, княжна МЕДУНЕЦЬКА: Боже, Боже, що діється тепер! Що вони роблять з людьми, і то ховаючись за параван «віри й отечества»?!

С. РУСЛАНА: Справді, як можна заставляти тисячі нещасних жінок до способу життя, яке ніяк не підходить їх вихованню, їх уподобанням і справжньому покликанню? Не зважаючи на невимовні страждання й пониження, яких ми вже півроку досита зазнали від них, ми молимося за тих черниць і співчуваємо їм: ми ж іще не бачили їх при справжній молитві чи праці.

С. АГНІЯ: Цілими днями й до пізньої ночі вони вештаються всюди бездільно, виспівують сороміцьких пісень і регочуться від нічого робити, або, навпаки, сваряться між

собою, перекликаються жакливими прокльонами, дряпаються, як кітки й виривають собі коси. Часто бувало, побиваються до крови, що б їм не попало до рук.

С. ГЕНОВЕФА КУЛЕСА: Ну, а їхня ігуменя, їхні протопопи?

С. ПУЛЬХЕРІЯ: Протопоп Авакум кілька разів старався промовити до них, утихомирити ті розлючені фурії. Та дарма! Раз увечері розлючені солдатки порвали йому до крови коси, бороду й вуса і так дошкульно збили, що нещасний старець відлежав цілий тиждень. Відтоді боїться він їх усіх, мов вовчиць і на всі їхні витівки тільки безсило розводить руками та потиху, бува, скаже: «Вот вражіє баби, тьомніє, как махорка!» І все.

С. ЙОСАФАТА ГРОТКІВСЬКА: А їх настоятелька?

С. ТАЇСІЯ: Ця – то що іншого, її солдатки таки бояться. Коли, бувало, розсердиться на них, вибіжить на поле бою та як зачне бити здоровенною патерицею, куди попало, як почне клясти кожну ще більш соковито, то вони зразу з тигриць переминюються в заляканих овець, падають лицем до землі перед нею і просять «милости». Ігуменя каже тоді обидвом воюючим сторонам бити перед нею незчисленні поклони. Опісля ще мусять бойкі черниці платити визначену суму грошей за покуту.

С. КАЛИКСТА БАКИНСЬКА: Було б це все смішне, якби не було таке смутне і трагічне!

С. ЮЛИТА: Найгірше, що сама ігуменя не ліпша за них. Кінчалось тим, що ігуменя посилала зразу купити за ці гроші водки, а тоді всі п'янствували аж до забою. І довечора гули пісні в тих щоденних оргіях і щохвилини вівкали монашки «ура!» здоров'я батюшки царя Николая і за Святіший Синод.

С. КАЛИНА: Отак розуміють оті ніби-черниці обов'язок молитись за русского імператора і його сім'ю, а за це кожна дістає від уряду сім срібних рублів «жалування» в місяць.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Дорогі сестри! Добре, що ви розповіли про цих нещасних жінок. Мій обов'язок – вяснити вам, як нам треба буде в душі Христовому, в душі справжніх василіянок ставитися до них. Ви пригадуєте собі з лектури новіціятських часів, який милосердний був наш Основник – св. Отець Василій Великий. З великої жалости до фізичного й морального людського горя, він збудував у Малій Азії ціле місто лікарень і захистів, і сотні наших попередниць Василіянок з ніжністю піклувалися тисячами хворих і безталанних. От і на наших сестер із Московщини й Донщини, від яких напевно доведеться нам випити повінця повну чашу страждань, ми повинні дивитися з великою любов'ю, вибачливістю й ніжністю, як на безталанні хворі жертви російської тиранії й некультурності їх церковних установ. Коли б був інший, справді волелюбний режим у Росії, то уряд і Церква були б уможливили цим молодим удовам грамоту, дали економічну базу, повиходити щасливо заміж, плекати дітей і так відповісти їх справжньому покликанню. Я особисто вірю, що вже не за горами час, коли по невимовних народних стражданнях, розкуються закуті слов'яни; прийде доба справжньої волі, релігійної толеранції і справжнього християнства. Тим часом прощаймо, молімся і на грубості від солдатських удів відповідаймо любов'ю, згідно зі словом Христа Спасителя: «І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, – підстав йому й другу, а хто хоче тебе позивати й забрати сорочку твою, – віддай і плаща йому... Я ж вам кажу: Любіте ворогів своїх, благословляйте тих, що вас проклинають, творіть добро тим, що ненавидять вас, і моліться за тих, що вас переслідують!»⁷

⁷ Мат. 5, 329, 40, 44.

ЯВА 4.

Входить екс-василіянин Ігнатій Михайлович⁸. На його вид сестри зжахнулись і допитливо перекидаються поглядами між собою. Але далі сидять на своїх місцях.

МИХАЙЛЕВИЧ: Слава Ісусу Христу!

СЕСТРИ: *(Мовчать).*

МИХАЙЛЕВИЧ: Слава на віки! Це ви так зустрічаєте свого духовного отця і добродія ваших душ?

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: *(в сльозах):* Ви, отче, були досі нашим духовним татом, ви спасли наші душі, а оце тепер завзялися їх погубити! Де ж це ділися ваші навчання й приклади?

МИХАЙЛЕВИЧ: Мої діточки! Коли я раніше навчав вас любити римську Церкву, то це були в мене глупощі й засліплення. Та тепер зволив Бог розкрити мені очі!

Сестри збентежено розглядаються і боляче зустрічаються своїми поглядами. Михайлович сідає за столиком.

С. ПУЛЬХЕРІЯ: І що ви, отче, побачили тими розкритими очима?

МИХАЙЛЕВИЧ: Що римська Церква – обман і темрява, а світло і правда – в імператорі та русській православній вірі.

(Сестри знов боляче переглядаються між собою).

С. ГЛІКЕРІЯ: Преподобний отче, я і всі сестри не можемо повірити власним ухам, чуючи такі ваші слова. Від часу нашого новіціяту аж до минулої осені скільки, отче, ви сказали нам прекрасних духовних наук, скільки ревности виявили в ділі освячення душ, скільки разів остерігали нас перед зрадою, перед вовками, що підлазять до стада, натягнувши на лоба овечу шкуру?

С. РУСЛАНА: Дорогий отче, благаємо вас, навколішках заклинатимемо вас із сльозами в очах: поверніться знову на вузьку стежку, що веде до раю, на єдиноспасенний шлях правди. Ісус Христос, розп'ятий на хресті, говорить тепер до вас і як Петра взиває знову з довір'ям і любов'ю глянути на Його святе лице і не бути невірним, а вірним.

(Отець Михайлович – видимо зворушений. Закрив очі й чоло обидвома долонями й ліктями, вперся важко об стіл, схиливши низько голову).

С. ПЛАКИЦА: Скільки разів, отче, в час конференцій на євангельські теми ви зупинялися на стишку св. Матея: «Ти є Петро, і на цім камені Я збудую Мою Церкву, – і пекельні ворота не здолають її»⁹. І над цим другим місцем: «Паси ягнята Мої! Паси вівці Мої!»¹⁰ І ви так натхненно впевняли нас, що ці слова відносяться до першого єпископа міста Риму й до всіх його наслідників, Римських Папів, аж до кінця світу. Хіба ж слова Спасителя в св. Письмі нагло змінилися, набрали іншого значення?!

С. КАЛИНА: Ваше Високопреподоб'я стільки разів розказували нам епізоди про геройську поставу Св. Отця Нашого Василя супроти цісаря Валенса, аріянина; про несхитність у вірі всієї чернечої родини в час гонінь Діоклеціана; діда св. Василя й бабусі Макрини,

⁸ Недавній духовних Сестер Василянок у Вітебську, загальнолюблений і ревний. На жаль, апостазував, підписавши відречення від Католицької Церкви.

⁹ Мат. 16, 18. Цей текст золотими великими літерами розмальований під копулою Собору св. Петра в Римі.

¹⁰ Ів. 21, 15 і 16.

які спитались за віру в понтіїських лісах. Хіба б заповіт засновників Василянського Чину не обов'язував його синів? Чому сотні отців парохів, величезна більшість наших отців і сестер можуть бути несхитні в католицькій вірі, тверді, як діамант¹¹, а наш отець-духовник мав би продати Ісуса Христа й поцілунком видати людського Сина, як Юда Іскаріотський?

С. АГНІЯ: Вселенські архиєреї виявили стільки довір'я до нашого Чину і висловлювались не раз про його велике історичне завдання: бути поєднальною ланкою між Сходом і Заходом. Чи ж би отець зневірилися у силу божественної благодати, що виліковує кволих і збирає до купи порозкиданих?

(Михайлович далі сидить непорушно, з важко похиленою головою. В усій його істоті відображується люта внутрішня боротьба).

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Скільки разів Ваша Милість розказували нам про події з життя і смерті блаженного Йосафата та ісповідників Христових – Іпатія Потія, Йосифа Велямина Рутського й Мелетія Смотрицького?! Чи ж не близько нашого монастиря проливав свята кров блаженний Йосафат? Он там стоїть іще сьогодні його архиєпископська зимова палата й катедра, де священомученик відслужив 12 листопада 1623 року свою останню утрєню, а раніш, 26 жовтня, проповідав у свято великомученика Димитрія на тему: «Приїде навіть година, коли кожний, хто вам смерть заподіє, думатиме, ніби службу приносить він Богові!»¹² Он туди найвищий горб Вітебська, звідкілья вкинули кати у Двину тіло Мученика. Онде миля далше вгору на річці затон «Свята Криниця», де рибалки підвезли тіло і затопили його. Он туди цитеделя й храм св. Мнхаїла в ній, де світлосяйні й надприродно гарні моці 15 днів зазнавали пошани від розкаяних вітебшан. Врешті, скільки разів ви з нами, Отче, проходили хресну дорогу, кудю через місто волочили змасаковане тіло Йосафата? Чи ви самі не показували нам дім, об якого мур вдарилось головою, волочене за ноги тіло? Чи ми не цілували разом із вами чудесний слід на камені?¹³

МИХАЙЛЕВИЧ *(зривається з-за стола, сильно поденервований)*:

Досить, ах досить цих бабських патякань. Облиште ці святі небелиці, а то одурію. Голова мені ходором ходить! Ні! *(вдаряє сильно по столі)*. Я раз рішився і ніхто й ніщо в світі не змінить моєї постанови. Геть із сантиментальним минулим. Все, що ви розкажете – це сон, це те, що було і прогуло; те, що ніколи вже не вернеться. А я – реаліст, я за теперішнім, хоч як воно було б жорстоке, я хочу жити! От що, добрі сестри. *(Сідає)*.

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Але ж, Отче, як можна в ім'я життя відрікатися начала і праджерела життя Христа, Того, що сказав: «Я – шлях, правда і життя»¹⁴. Того, хто сказав: «Хто ж Мене відцурається перед людьми, того й Я відцураюся перед Моїм небесним Отцем»¹⁵.

¹¹ Гл. д-р Григор Лужницький, доцент Університету Карла Франца в Грацу, «Українська Церква між Сходом і Заходом» (Філадельфія, – Марійський рік 1954. накладом Союзу Українців Католиків «Провидіння»! Там довгі листи українських і білоруських парохів і василян-мучеників, які не покорилися московському царатові, а залишилися вірні Католицькій Церкві після 1831 року (стор. 667 і 668).

¹² Ів. 16, 2. Зачало служби в день Димитрія Мироточця.

¹³ Цей дім із відбиткою закривавленої голови Мученика стояв напевно ще в 1838 р. у Вітебську. Московка княжна Зинаїда Волконська не раз заявляла в половині 19 ст., що і дім і відбиток у мурі бачила на власні очі. Гл. Dom Guerin, Saint Josaphat, t. 2, p. 100, в ноті. Париж 1897.

¹⁴ Ів. 14, 6.

¹⁵ Мат. 10. 33.

МИХАЙЛЕВИЧ: Якщо небесний Отець і Господь наш Ісус Христос сам не боронить своїх інтересів, то чому я маю дати собі розбити голову за ці інтереси? Досить того говорення про кров, пальми, білосніжні сорочечки й мучеництво. Досить деклямацій про Василіїв і Йосафатів. Я не хочу бути мучеником, а хочу жити, втішатися життям, а не гнити по Сибірах, тюрмах і казематах. Зрештою, якщо Бог є на небі, то чому Він дає все нові успіхи Москві і царям? Чому вже двісті років Росія суне вперед, як лявина, розчавлює по дорозі всі інші нації, втопила в крові й сльозах Україну, Кавказ, Польщу, Литву, Білорусь і Фінляндію, загнала в православ'я мільйони русинів-католиків? Що тут допоможуть ваші стогони, плачі, молитви? Це те саме, що передсмертний писк синички в зубах kota

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Поганський Рим 325 довгих літ вогнем і мечем, гарячою смолою й лев'ячими іклами винищував християнство. Переміг Христос, а не Нерони й Діоклеціани. Спаситель каже й на сьогодні: «Будьте відважні: Я переміг світ!»¹⁶.

МИХАЙЛЕВИЧ: На зважаючи на ці Спасителеві слова, сьогодні на пальцях порахуєте християн у Малій Азії й Північній Африці. Переміг Магомет. В Англії переміг Генрик VIII та Єлисавета, в Німеччині – Лютер.

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Отче, ви так говорите, як би у вас зовсім не було вже віри. Коли б випадково ви були знайшлися разом із Богородицею й св. Іваном на Голгофті, під хрестом, то з вашою «вірою» ви перші були б схитнулися й перейшли в табір Його супротивників.

МИХАЙЛЕВИЧ: Що було б сталося тоді, не знаю. Одне знаю, що підписавши перехід у православ'я, я тільки пішов за прикладом наших архипастирів, Сіماشка, Лужинського і Зубка. Куди йдуть пастирі, туди й вівцям сунути!

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Наш архипастир – київський митрополит Йосиф Булгак не підписав, а інші владики мали його слухати.

МИХАЙЛЕВИЧ: Так, але знаєте, що в осені цього року митрополит помер і тепер нам треба слухати Сіماشка.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Помер старенький митрополит-делегат, отруєний москалями. А Сіماشко нам – не архипастир, а злочинець, вовк в овечій шкурі. Це він уже другий рік фізично нищить русько-католицьке духовенство: в його і царя імені військовій відділі враз із царською жандармерією знущуються над народом і його пастирями. Десятки священників загинули таки на порозі своїх парохій під нагайками. Понад 160 священників вивезли досі на Сибір, закутих у ланци. Тільки небагатьом пощастило втекти до Галичини. Сотки вірних загинули під нагайками, цілі села зрівняли з землею¹⁷.

МИХАЙЛЕВИЧ: От і бачите, Преподобна Мати, Ви самі потверджуєте те, що я сказав в часі цієї гутірки. Хто б був такий божевільний опиратися царській жандармерії і військовим карательним відділам, що як сарана, обідають тепер нашими селами? Це ж очевидна погибель. По-моєму, той мудрий, хто скориться всім вимогам Москви. Моя філософія тепер така: нижче трави, тихше води. Кажеш: декотрі втекли до Галичини. А там Москва-матушка не прийде? Думаєш, що собірателі русских земель забули про Холм, Львів, Ужгород і Пряшів? Наївні ви, сестри! От краще підпишіться на цьому друкові і будемо всі мати спокій. *(Добуває формуляр і кладе його на стіл)*. Монашки пойдуть собі в Московщину, а ви станете знов власницями Свято-Троїцького й Богодухівського

¹⁶ Гв. 16. 33.

¹⁷ Лужницький, «Українська Церква між Сходом і Заходом», стор. 468.

монастирів і крім того щомісяця діставатимете по сім срібних рублів пенсії. Приходжу до вас знову, як духовник, настановлений Сімашком. Привітайте мене, як апостола миру!

ВСІ СЕСТРИ (*піднесено*): Як апостата, а не апостола!

МИХАЙЛЕВИЧ (*піднесено*): У мене мало часу жартувати з вами. Не підкоритесь царській волі, заставлять вас поневолі. Ось послухайте, що пише мені Преосвященніший Йосиф у номінаційній грамоті: (*Добуває з рясц документа*). «Оцим письмом назначаю вас завідателем бувших василіянок Мінська й Вітебська. Доки вони впираються в римській ересі і не підпишуть послуху його Імператорському Величеству і святішому Синодові, назначати їм найтяжчі й найпідліші праці для черниць: до шість годин ранку мають позамітати цілий дім, напалити в печах, нарубати дров, поносити їх, де треба, наносити води з Двини, всюди в стайнях і хлівах навести лад і прибрати. В шість годин ранку вести їх під конвоєм у каменоломні тесати каміння. Каміння самі возитимуть тачками на будову. Щоб не втекли, прикувати їх ланцями до тачок. Із полудня – до першої години – відпочинок. Далі знов примусова праця – аж до ночі. На ніч замикати їх у стайні, не здіймати з ніг кайданів. Забрати їм сінники, щоб спали на соломі. Після якогось часу знов предложити їм заяву переходу на православ'я. Підпишуть – повернути їм давні права й вигоди. Не підпишуть – додати праці, поменшити харчів, замикати їх у холодний підвал: раз на тиждень бичувати кожну до крові. Як не вистачить, то двічі в тиждень. При бичуванні має кожна дістати найменше 30 ударів. Побачимо, чи в таких обставинах захочеться їм впертися в римській ересі.

Отче Ігнатіє Михайловичу, ви відповідальні передо мною та його Величеством Імператором всієї Росії за точне виконання моїх приказів.

Смиренніший і боголюбивий Іосиф, Єпископ литовський».

От бачите, сестри, це діло серйозне. Годі жартувати. Зараз підписуйте зречення від римського папи і послух цареві, а ні, то вже наперед обіцую вам до Сімашкових 30 ударів кнута додати кожній від мене ще двадцять. Мені й не сниться відповідати за вас, возитись у кібітках аж над Єнісей за ваш опір! Рішайтесь зараз.

СЕСТРИ: Ми і не сподівалися, що кілька місяців вистачило сатані, щоб із найліпшого нашого батька і духовника зробити кровожадного ката й мучителя.

С. АГНІЯ: Отче, ми вже давно рішені за Христа і Вселенську Церкву на смерть і муки. Ми просимо в Розп'ятого Господа й Жировицької Богородиці сил бути вірними цій постанові до останнього віддиху.

МИХАЙЛЕВИЧ (*знівно*): Побачимо. Не підпишетесь сьогодні, підпишетесь вввтра. Москва вміє ждати! (*Виходить*).

ЯВА 5.

МІНСЬКА ГУМЕНЯ: Сестри, ви чули, що нас жде. За хвилину зачнетесь примусова праця для нас, побої і муки. Станьмо навколішки, посвятімо Богові денний труд і просімо сил і ласки витривання. Ласка витривання, за словами св. Августина, це ласка понад ласками! Її щоденно треба просити в молитві, щоб щоденно її діставати.

ВСІ СЕСТРИ (*навколішки перед іконами*): «Хочемо того, що Бог хоче. Да будет Воля Твоя! Причини, Господи, сил іти весело на труд і болі, не жаліємось на наших мучителів і мучительок, бо їх насильству Ти дочасно для проби передав еси нас, Господи. Наверни

їх, нас же вчини тихими й покірного серця. Пресвяте Христове Серце, живемо й страждаємо для великого діла вселенської церковної Одности: Да всі єдино будуть¹⁸. Для Бога працюватимемо, для Нього нам трудитися. Пресвятая Богородице – спаси нас! Святий Отче наш Василіє, Свята Маги Мокрино – заступайтесь у Бога за нас!»

(Зсувається заслона).

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1.

Весна 1839. За звичаєм, Сестри мають право віддихнути годину між полуднем і першою годиною. Сидять на траві перед муром свого приміщення. Довкола сонце, квітки, щебет пташок. Усе сповнене щастям та світлом у сам ранок Пасхи. Але на ногах у Сестер ланцюги.

С. ПУЛЬХЕРІЯ: Яка краса, Сестри, кругом нас у Божому світі! Якими пахощами дишать довкола Вітебська соснові ліси! Яку свіжу й животворну вогкість приносить зі собою подих Двини! Кожний раз, як побачу вперше весною золоті котики на вербі, або як розцвітають яблуни в саду, то душа чомусь сповняється невимовним блаженством: і смієшся і плачеш від радості!

С. БЛЯНКА: Це тому так хвилюється душа, Сестри, бо кожна весна, закосичена травами, конвалією й фіялками, пригадує нам вічну Божу красу і весну, впевняє нас про повноту життя у злуці з Пресвятою Трійцею, про життя освятної ласки.

СЕСТРА ХАРИТЯ: Для мене весна – це відтворення світланку Христового Воскресіння. Кожний гвоздик, бузковий цвіт і троянда говорять мені про силу Божу і наче повторяють Христове Слово: «Я – воскресіння й життя. Хто вірує в Мене, хоч і вмере, буде жити»¹⁹. Краса природи, українські широкі лани, соснові ліси й озера Білоруси втихомирюють мою душу в горю, кличуть до вічного, єдиного, правдивого Добра і Краси.

С. СОФІЯ: В он такі райські дні я вичуваю: кругом у світі проходить найвища боротьба. Небо й пекло змагаються в серці людини: кожне її діло, кожний віддих має бути для користі всього людства. Коли наш дух веселий, думки спокійні, серце мирне – то й усе світле, щасливе, блаженне.

СЕСТРА КАЛИНА: Ось добре, ясне сонечко розсипає кругом незчислні світла на смарагдову плащаницю трав і серед буднів наших поневірянь подає нам чашу радості, Сестри. Нехай буде хвала нашому Богові, переможцеві зла і зотління! Хвала нехай буде Тому, що так звеличив людину: «Ти вдіяв її мало чим меншу від янголів. Славою й честю вінчаєш її та й настановив її владарем творива рук Своїх»²⁰. Дякуємо Тобі, всеблаженний Боже, що все конечне робиш легким, а що трудне – непотрібним!

С. ОЛЬГА: Довколишня природа видається мені, як груба книга, сповнена великих секретів. Уміймо тільки читати її, а знайдемо в ній стільки мудрости й надії, скільки міститься в іншій книзі – Біблії. Цими днями особливо подивляю глибину цього тексту св. Павла до коринтян: «Але Бог вибрав немудре світу, щоб засоромити мудрих, і немічне світу Бог вибрав, щоб засоромити сильне, і простих світу і погорджених вибрав Бог, і неіс-

¹⁸ Ів. 17, 21.

¹⁹ Ів. 11, 25.

²⁰ Євр. 2, 7.

нуюче, щоб існує знищити»²¹; «а в усьому себе виявляємо, як слуг Божих... через славу й безчестя, через ганьбу й хвалу, як обманці, але ми правдомовні, як невідомі та пізнані; як ті, що вмирають, та ось ми живемо; як карані, а не забиті; як смутні, але завжди веселі; як убогі, але багатьох ми збагачуємо; як ті, що нічого не мають, але всім володіємо»²².

С. ТЕТЯНА: Я так прагну випити всіма зміслами повну чашу радості на вид райської весняної краси, щоб бути сильною в годину темряви й досвідів. Мої очі наливаються світлом і барвами. Усе кишить, бубнявіє соками й міниться щохвилини, як у калейдоскопі. Ліс дзвенить, цикади стрекочуть. Чую в душі заклик: «Людино, дерзай, не бійся нічого!» Бджоли й жуки цілуються з гвоздиками й дзвіночками, голубі бабочки тріпочуть прозорими крильми, купаючись у світлих соняшних променях і в кришталях води. Гудуть невтомні тружениці бджоли, левкої повзуть по старих мурах серед милих теплощів гарного дня, дні весни сповняють докільля зеленою прохолодою й прянощами. Глибоко заховані в чорнозем зернини прозябають, ліщина й івга брунькують, луки цвітуть рум'янком, вервеною й косачами, життя тріюмфує. Кожна істота, кожна рослина складаються на цю незрівняну поему життя; дивно, що і сніжна лілея і павук на своєму мереживі разом витворюють вселенську гармонію. І тоді надійно та впевнено всміхаюся до сповненої таємниць матері-природи і кличу до Творця: «Вся премудрістю сотворил еси, Господи Боже мій»²³; «завжди благословляючи Господа, співаємо про Твоє воскресіння: бо прострадавши розп'яття, смертю знищив смерть»²⁴.

С. ВІРА: Преподобна Мати і ви Сестри, дозвольте продеклямувати вголос молитву-славень, який ми разом із Сестрами Надією й Любов'ю зложили за зразком молитов святого отця нашого Василя і св. Бідачка з Асізі.

ВСІ СЕСТРИ: Просимо, просимо, будь ласка!

С. ВІРА: Найвищий, всемогутній, предобрий Владико,
Твоє благовоління, слава й честь велика.
Хвален будь, наш Пане, за ласку освятну,
Що голубиш нас і пестиш, як найліпший батько!
І проводиш нас за руку в ясну й чорну днину
І говориш нам до серця, міць даєш невинну.

С. НАДІЯ: Хвалимо Тебе, предобрий Пане, за ясність світанку;
Проявилась Твоя велич у присмерку й ранку;
В далях голубиних, в разках сонця злотних
І в срібному намисті зірок безтурботних,
Що подібні до срібнорунних овечаток жвавих
Граються по синіх ґрунях, в місяця державі.
Ти достойний і пишний в соковитих травах,
В цвітінні буйних цвітів в горах і дубравах;
У мріях надозірних, в білоруських плавнях,
В волошках України і в звичаях давніх.

С. ЛЮБОВ: Ти до нас говориш колосковим гулом,

²¹ I Кор. 1, 27-29.

²² Кор. 6, 8-10.

²³ Із Василянського Правил (часослову). Вечірня, пс. 104, 24.

²⁴ Воскресної Утрени.

Щебетом солов'їним, тихим бору шумом,
Дзижчанням комариним, вивертами білки,
Шарудінням ховрахів, гомоном сопілки.
Ти – повний маєстату в тишині природи,
Могутній в морських хвилях і в свисті негоди.
За те, що Сам являєшся Твоїм земним дітям,
Хай вдячність нас проникне, як теплінь – політтям!
Все кругом нас прекрасне й таку славу має,
Що блиском, о Найвищий, Тебе зображає!²⁵

ВСІ СЕСТРИ: Дякуємо, дякуємо, дорогі Сестри. Як оживили ви нам серця цим шляхетним віршем!

ЯВА 2.

(Входить Михайлович у товаристві кількох московських черниць).

МИХАЙЛЕВИЧ: Христос Воскрес, дорогі Сестри!

ВАСИЛІЯНКИ: Воістину Воскрес!

МИХАЙЛЕВИЧ: Ну як, надумались? *(добуває з яси формуляр до підписання)*.

СЕСТРИ *(з легким усміхом)*: Надумались.

МИХАЙЛЕВИЧ: Слава Тобі, Господи!

СЕСТРИ: Надумались: до смерті не підписувати.

С. КОЛЮМБА ГОРСЬКА: Христос – наша сила і святе його Воскресіння.

МИХАЙЛЕВИЧ *(видимо спалахує гнівом)*: Ох, ви зарази! То ви так славите Господню Пасху?

С. ДОВНАР: Твердість у св. Вірі – найкраще святкування!

МИХАЙЛЕВИЧ: Ви гірше поганок і безбожниць, бо в сам Великдень не хотіли сповідатись і причаститись Христового Тіла і Крови, не пішли в церкву на літургію.

С. ГРОТКІВСЬКА: Воскресну Утреню ми відспівали перед сходом сонця в нашій тюрмі, опісля прийняли духовне св. Причастя, як ви, Отче, вчили нас, перед вашою апостазією.

МИХАЙЛЕВИЧ: Ох, ви вперті папістки! Останній раз питаю сьогодні: чи добровільно підете з нами в храм на воскресну вечірню?

СЕСТРИ: Ні, не підемо, хіба що підпишете нам, що повертаєтесь до св. католицької Церкви.

С. СУСАННА РИПІНСЬКА: Інакше, хіба трупів наших заволічете у спрофановану вами святиню!

МИХАЙЛЕВИЧ: Ух, ви гадини, я вас провчу, що значить не слухати царя і Сімашка. Манашкі, давайте христосуватись с етімі рімлянками!

(Черниці вихоплюють кожна з-за шкуратяного пояска яси котра дубину, котра гарпник, і зачинають безжально бити Сестер, куди попало).

ЧЕРНИЦІ *(з криком)*: Ай-да, хахлушкі-галуш-ніци, ай-да, святис мученіци-преподобніци!

ІНШІ ЧЕРНИЦІ І МИХАЙЛЕВИЧ: Сразу ступайте в церкву, а то уьбом, как собак!

²⁵ Два перші рядки й ці останні взяті з Кантати в честь Сонця св. Франческо з Асізі (13 ст.).

СЕСТРИ (*стають навколишки й, не рухаючись, зачинають співати*):

Агниця Твоя, Ісусе, зовет веліім гласом...

ЯВА 3.

(*Входить ігуменя черниця, з великою патерицею. Черниці перестають бити*).

ІГУМЕНЯ ЧЕРНИЦЬ: Что это за шум, что за безобразіє?!

ДВІ ЧЕРНИЦІ: Уніятки ругаються с православної вери і благочіннаво, не хатят ідті с нами на вечерню.

СЕСТРИ: Живих нас туди не затягнете.

ІГУМЕНА ЧЕРНИЦЬ: Ух, ви мерзавці! (*Замахується патерицею*). Сразу мне валяй в церкву!

СЕСТРИ (*недвижно співають далі навколишках*): Тебе, Женише мой, люблю...

ІГУМЕНА ЧЕРНИЦЬ: Давольно, давольно. Не желаєте малітса Богу, так валяйте работать. Січас все разделітс па атрядам: первий аряд навазіт вади с рекі на две суткі, другіє карміт кароф, лошадей і парасьонок. Третіє в кухню обірать картошку і варіт кушаніє. Остальніє – к остальнім занятіям.

(Заслона)

Відслона 2, ЯВА 4.

Цей же самий куток подвір'я. На сцені Сестри: Філігавзер, Тереза Бенцька і Рожа Ільгоцька з трудом пхають кожну тачку з великим казаном повним води. З другого боку надходять три черниці в товаристві Михайлевича. Вони четверо вже підхмелені, хитаються, по-п'яному сміються і співають. Побачили Сестер.

ЧЕРНИЦІ: А здраствуйте, міліє галубушкі. Ну, что – сладко работать в Пасху? Нічево, девушки, ми вам поможем. (*Підбігають до тачок і перевертають усі три казани з водою*).

СЕСТРИ: Ой, Боже! (*заломлюють руки*).

ЧЕРНИЦІ (*сміються по-п'яному*): Ха-ха-ха! Вот і дапамаглі здорово! Ха-ха-ха! Вот січас вам будет льохко.

МИХАЙЛЕВИЧ: Тепер, голубоньки, давайте назад до річки. Я вас провчу, що значить не слухатись русского царя, я живцем драгиму з вас погану шкуру.

СЕСТРИ: Облуплюй нас зо шкіри, скільки завгодно. Ми готові піти за прикладом св. Варфоломія апостола. Та ніколи не підемо за прикладом відступника!

(*Сестри спокійно складають порожні казани на тачки й повертають їх у напрямі, звідкіля прийшли на сцену*).

МИХАЙЛЕВИЧ: От ми здорово допекли цим фанатичкам. Тепер би пора підкріпиться (*добуває з рукава пляшку*).

ЧЕРНИЦІ: Ура! Ха-ха-ха!

(Заслона)

Відслона 3, ЯВА 5.

Довгий коридор. Сестри Герта Січинська, Непомука Ланданська й Євфимія Гуринська замітають. З-заду них надходять ті самі три черниці з козубенькою і відром води. Ллють воду і розсипають сміття по заметеному коридорі.

СЕСТРИ (*оглянувшись*): Ах, Господи!

ЧЕРНИЦІ (*плещуть у долоні*): Пажалуста, гаспожі манашкі, ещо раз почістіть карідор. (*Сміються*).

(Заслона)

Відслона 4, ЯВА 6.

Після Пасхи

Монастирське подвір'я, як у яві 1-ій. Сестри Климентія Зебрівська, Катря Корецька й Лисавета Тизенгавз пхають кожна тачку з важкими каменями для новобудови. Кожна прикута до тачки залізним ланцом. Сестри втомленим півголосом проказують вервицю.

ТРИ ЧЕРНИЦІ І МИХАЙЛЕВИЧ. (*Одна говорить глумливо*): Ой, сестриці, как ви устаді, как ви спателі! Ми вам памогім, ласточки! (*Підходять і вивертають тачки з каменюками. С. Лизавета падає на землю. Камінь злегка привалює їй*).

МИХАЙЛЕВИЧ: От так їм, клятим!

(Заслона)

Відслона 5, ЯВА 7.

Глинище біля Вітебська. Сестри ті ж, що в шостій яві, та ще С. Ірина Квинто й Євфимія Туринська. Копають рискалями глину й накидають на ручний візок (евентуально дві тачки). Останні дві Сестри працюють зовсім скраю сцени, так що їх зразу видно лише трохи, за хвилину ж зовсім не видно. Працюючи, всі вголос проказують 6-й час із правила (часослову). При словах: «Господи помилуй».

ТРИ ПЕРШІ СЕСТРИ: Господи помилуй (*10 разів, п'ять і п'ять*).

ДВІ ОСТАННІ СЕСТРИ (*у відповідь з-за сцени*): Господи помилуй (5 і 5).

ТРИ ПЕРШІ: Господи помилуй (5 і 5).

С. ІРИНА КВИНТО І ЄВФИМІЯ ТУРИНСЬКА (*за сценою*): Госпо... (*Страшний гук. За сценою обвалюється на них частина глинища*).

ТРИ ПЕРШІ СЕСТРИ: Ох, Боже, яке горе! (*Біжать відкопувати, рятувати. По декількох хвилинах праці*). Матінко Божа, спаси. Вони не живуть. (*Стають навколішки й зворушено проказують*): Пом'яни, Господи, яко благ рабині Твоя і елика в житті...²⁶.

(Зсувається звільна завіса)

²⁶ Насправді випадок на глинищі стався за два роки у Спасі, біля Полоцька, та вбив, крім названих тут двох Сестер, ще три інші (за документом).

Подвір'я, як у яві першій, тільки інший його кут, де стоїть дривітня. На сцені видно тільки один кут повітки з відкритим входом до неї. Всі Сестри зібрані у ряді по дві. Напереді Мати Ігумена й С. Заступниця. Збоку черниці, їх ігумена з патерицею й Михайлович попереду. Сценою проходять два солдати до половини нагі, з канчуками в руках і заходять у повітку.

МИХАЙЛЕВИЧ (*із Сімашковим указом у руках, убік Сестер*): З огляду на те, що ви далі вперто стоїте в римській ересі й погорджуєте батьківською милістю його імператорського величества, государя всея Росії і святішого синоду, блаженніший митрополіт Іосиф Сімашко зволив розпорядити наказувати вас двічі в тиждень бичуванням. Мінська ігумене, вам повелюється кожний раз перед мукою вголос прочитати сестрам оцей високий приказ митрополита. (*Дає мінській ігумені письмо*).

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (*на часок вагається, чи взяти з рук Михайловича документ, відтак рішуче бере*): Любі мої діти! Як бачите, то до щастя страждати за віру долучується для нас можливість мати участь у болючому бичуванні й обнаженні Г. Н. Ісуса Христа. Його страсті будуть нам силою, підпорою, нашою потіхою, лінуванням на всякого роду недуги, стануть запорукою нашої вірності й сталости. Ось що написано в цьому указі (*читає*): «Не зважаючи на всі батьківські зусилля государя-царя і мої, сестри василіянки далі вперто цураються материнського лона святої Русської Церкви. Он чому приказую кожній відміряти два рази в тиждень по тридцять батоїв. Операцію повторяти так довго, доки ті загублені овечки не приєднаються добровільно до єдиноспасаемого стада». Підпис: Іосиф Сімашко.

МИХАЙЛЕВИЧ: От ви і чули, що вас жде, якщо зразу не підпишетесь на цьому документі. (*Виймає документ із-за пазухи*). Підписуєтесь?

С. БЛЯНКА: Ми раз сказали, чого Господь наш Ісус Христос прагне від нас: гарту духа, вірності і сталости, а не бути подібними до тебе, тростино, колихана вітром²⁷.

МИХАЙЛЕВИЧ: Досить, досить! Солдати! До тридцять часів Сімашкових докиньте кожній ще двадцять від мене.

ДВА СОЛДАТИ (*заховані в повітці*): Єсть, атец Ігнатій!

МИХАЙЛЕВИЧ: Ігуменя, ти ступай перша. (*Ігуменя йде. За хвилину чути удари бичів. Один із солдатів уголос числить: адін, два, трі... На сцені зразу нервозне напруження. Сестри зачинають плакати. Плачуть деякі черниці. Інші сміються і плещуть в руки. Так само кілька дітей*).

ОДНА З ЧЕРНИЦЬ (*раптовно і сильним голосом*): Михайлович, ми протестіруєм. Чо ви делаєте с людьмі? Ето не манастір, ето ворофня і гнездо палачей! Чо скажет культурной мір о Расеї? Ви хуже туркоф і ботокудоф! (*На хвилину на сцені і в повітці гнітюча тишина*).

ІГУМЕНЯ ЧЕРНИЦЬ (*замахується патерицею*): Молчать, вот ти дура, ти культурніца! Бунтовать протіф приказа царя і святої Расеї! Вот ещо слово і, баріяня, поедеш в снегі, на белие медведі!

ЦЯ Ж ЧЕРНИЦЯ: Біла б тебя сіла Божая, сцена поваплена²⁸. От севодня – я не ваша, я іду вон. Я бросіла Петербург і мірскую жизнь, веріла у вас найті рай, а попалас в ад.

²⁷ Лука 7, 24.

²⁸ Мат. 239, 27.

Вот еті католичкі моляться, а ви все п'янствуете і распуснічаєте. Ані як Ісус Христос, тіхیه страждають, а ви дікіє і патлатіє і палачі хуже татар! Сестри мої, міліє хрістолобіці! (*Обіймає кількох Сестер і цілує їх. Тоді швидко відходить*).

МИХАЙЛЕВИЧ (*до російської ігумені*): Что сделать с ней? Сразу скамандую закуть ей в кандали.

МОСКОВСЬКА ПГУМЕНЯ (*потиху*): Остаф. Нельзя. Ана – дочь князя Волконскаво!

СЕСТРИ (*з радістю співають*): Тебе Бога хвалим, Тебе Господа ісповідуем!...

Завіса

Відслона 7, ЯВА 8.

Сцена відображує понуру монастирську пивницю. Дві перегородки в середині, так що Сестри поділені на три групи, герметично відділені одна від одної. Сестри закуті, сидять на чому попало: камінню, купі гнилої картоплі, у третій «клітці» – на голівках капусти. Тьмяно зверху блимає каганець. Кругом пліснява й хробачня. До трьох пивниць можна заходити тільки спереду. Зліва група сестер із вітебською С. Заступницею. Посередині мінська ігуменя зі своїми Сестрами. справа Сестри: Пульхерія, Блянка, Харитя, Софія, Калина, Ольга, Тетяна, Віра, Надія, Любов. Відслона зразу показує понуру картину трьох пивниць разом, а тоді закриває середушу і з правого боку, відслоняючи ліву.

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Сіماشко в листі дуже вилаяв Михайлевича за те, що досі не потрапив зламати нашого опору. Сестри, і не намовив нас іще до відступства. От і поділив нас на групи і вкинув в окремих підвал.

С. ТЕРЕЗА БЕНЕЦЬКА: Не зламав і Божою поміччю не зломить, С. Заступнице, дозвольте нам зачати дев'ятницю до Жировицької Богородиці, за ласку витривати.

ВСІ СЕСТРИ (*радісно*): Згідні, згідні.

С. РОЖА ІЛЬГОЦЬКА: Сестро Заступнице, просимо, нехай Сестра Герта спочатку прокаже чудову молитву в пошану Божої Волі.

СЕСТРА ЗАСТУПНИЦЯ: Прошу, Сестричко!

С. ГЕРТА СІЧИНСЬКА (*встає, складає руки в кайданках на груди й лицем до сцени рецитуює*): Господи! Кожний раз, як молимося: ...«да будет Воля Твоя»²⁹, маємо намір прийняти всі розпорядки Твого Провидіння супроти нас. Не хочемо іншого стану життя, іншого вбрання, іншого харчу, іншого здоров'я, як тільки того, що Тобі сподобається нам дати. Дякуємо Тобі, що був із нами в самотніх і жахливих годинах тортур і понижень. Що був еси з нами, коли ми, свідомі кривди особистої й народної з рук московських угнітачів, звивалися як черв'яки, розчавлювані чоботом. Ти кожний раз – із нами; тільки ми, як діти до матері, притулимося до Твого зраненого боку і там – останемо шукати загишки. Ти завжди надихуєш нас міццю й надією. Ти окрилюєш наші душі спокоєм і погодою.

Хочемо всього, що Ти, Боже, постановив для духовного добра нас усіх, нашого Чину й наших родин, нашої Церкви, наших солодких вітчизн, України й Білоруси. Бажаємо любити Тебе від усіх сил у цьому житті і в небі, як люблять Тебе Серафими. Цінімо Твою Волю понад усі скарби. Нехай діється і хвалиться повік найсправедливіша, найвища, найсолодша, наймудріша, наймилостивіша Божа Воля в усьому³⁰.

²⁹ Мат. 6, 10.

³⁰ Початок і кінцеві фрази цієї молитви – з Молитви до Божого Провидіння св. Альфонса, гл. Пам'ятка з Місії, Збоїська – Львів 1923 р., стор. 455-457.

СЕСТРА ЗАСТУПНИЦЯ: Тепер помолимося за Сестер, що караються за стіною.
(Завіса засувається над лівою переділкою, а розкривається над середущою).

ЯВА 9.

Середня переділка: мінські Сестри.

(Сестри сповнені духовної радості, співають спільно складеного собою канта):

З допусту Твого, Боже, скули нас окови,
Прийми наші співи, не залиш ніколи.
Бо прогнали нас з дому, Твоїх райських теремів.
На відступників скаргу ми до Тебе несемо.
Люті вепри дубровні Виноградник порили,³¹
Занечистили храм Твій,³² тихий рай запалили.
Ти єдиний Потішник, в мед звертаєш печалі,
Для вітчизни дай волю, заопікуйся надалі!
То ж держайте ви, Сестри, сміло станьте на прю.
Він Господь небесних ликів, Переможець у бою!

ЯВА 10.

Третя переділка з третьою групою Сестер. Дві перші заслонені.

С. БЛЯНКА: Нераз приходить мені думка, дорогі Сестри, чому Господь посилає на свою Церкву, народи, монаші чини й одиниці час досвіду і переслідувань? І от, яке світло прийшло мені в часі розважання. Годі уявити собі місяць травень чи липень без зливних дощів, громовиць, а то й хмароломів і повеней. Що такі явища в природі, це час проби і гонінь – для душ. Води зривають домики, збудовані на піску³³, безвільні стеблини й травинки, але даремно шумують і піняться, вдаряючи об грізні дуби: дубів їм не здолати.

С. ПУЛЬХЕРІЯ: Правда, Преподобна Сестрице. Варт це тямити російським Неронам і Діоклеціанам, теперішнім і прийдешнім! Але от що ще можна б сказати на цю ж саму тему. В тихомирні, звичайні часи християни дуже часто змеханізують своє релігійне життя, одерев'янюють відносини до Божого Маєстату. Це вже оволодіває ними дух Старого Заповіту. Та ось зривається буря, розганяє на каторги наших душпастирів, убиває найкращих синів і доньок наших народів, грабить і присвоює наші храми, школи й монастирі. Та де біда найтяжча, там і Бог найближчий! Перед тисячами й мільйонами страдників стає живою справжня Постать Ісуса Христа: предоброго, а зненавидженого. Царя неба і землі, а вбогого, тихого серцем і покірного. І тоді по бурях, приходиться новий розцвіт, нова весна, нове життя, добро нове у світ.

С. ХАРИТЯ: На що зійдуть український і білоруський народи, коли боговбивча Московія заморить голодом і кулями наших священників, ограбить народ із святих церков і св. Тайн, спустошить монастирі й місцевості чудотворних ікон, а в школах зіпсує дух народу, зогидить його, поверне мільйони молоді в потурнаків-яничар?!

³¹ Пс. 80, 14.

³² Пс. 79, 1.

³³ ат. 7, 24–27.

С. ПУЛЬХЕРІЯ: Сестро Харите, коли гоніння винищують священників і духовний провід нації, то даються у величезній кількості мученики і так он знову відновлюється рівномірний розподіл Божественної благодати. Який же у крові дзвінкий голос, що з землі підіймається він аж на небо високе!³⁴.

С. БЛЯНКА: Маю враження, що це сам Святий Дух заговорив твоїми устами, Сестрице.

С. КАЛИНА: Це справді жах, що «боголюбний» московський цар так по-варварськи знущається над найбільшими святощами мільйонів, над їх релігійними переконаннями, дозволяє диким солдатам ордою кватирувати по селах, стріляє найкращих священників, ченців і вірних! І все це діється не між сарацинами, тільки у християнській країні. Чи справді росіяни – такі невігійні падлюки?

С. ОЛЬГА: Ніколи, Сестрице, ми не повинні узагальнювати! В кожному народі є люди добрі, є й – підляки. Але від Івана Лютого і по сьогодні не було в Московії волі для народу і рабством хворіє російський народ. І рабство заходять вони силоміць насаджувати всім націям світу, називаючи тиранію «визволенням».

С. ТЕТЯНА: Правильно кажуть селяни: «Підсади півня на сідало, ні, він пнеться ще вище». Те саме й з Московією. Від часу несамовитих «послань» Філотея про «третій Рим–Москву» і про «єдиного в усій вселенній християнського царя» московського, «браздохранителя Церкви», скільки злочинів проти людства зробили росіяни і скільки ще зроблять в будучому! Відокремлена в своєму абсолютизмі, російська імперія становить для всього християнства небезпеку безнастанних міжусобиць і воєн³⁵.

С. ВІРА: Ви бачили, Сестри, медалю ганьби «торжества православ'я», яку показував нам із тріумфом Михайлович. Який кривавий глум тиранів над людським сумлінням та історичною правдою: «Отторгнутиє насілієм, воссоедінъонни любовію»³⁶. Правильно хоч вигравірували на ній хрест і хустку Вероніки з опльованим лицем Розп'ятого, бо це вони його наново розп'яли й оплювали. Кажуть, що Сімашків «акт з'єдиненія» в імені «двох і пів мільйона вірних» підписали... 21 священник, бо всі інші на Сибірі, або в могилі³⁷.

С. ГЛІКЕРІЯ: Але ми, Сестри, бодрімось, молимось і віруймо. Так певно, як Бог є на небі, розвалиться тюрма народів, минуться Плутови і Протасови, впаде тиранія Москви, стануть вільними українці й білорусини, звільниться з віковичних пут і злочинів сам московський народ і засяє сонечко святої волі!

С. НАДІЯ: Я думаю, що два моменти пхають російську людину до все нових злочинів: горде переконання про їх «вищість», міт «святої Росії», яка в дійсності є голодною вовчицею і хижакком, та врешті... пхає їх до злочину вічний страх перед своєю владою, страх один перед одним, страх рабів. Ви завважили, як від генерала по їхню ігумену і черниць, усі вони панічно бояться один одного. Поки що такі сміливі душі, як сестра княжна Волконська, у них одиниці. Не один із них бачить зло, бачить море сліз, крові і людської кривди, але... боїться, мовчить і так відповідає за злочин катів. У Росії страх одного перед одним і морове повітря чи пошесть холери – це одне і те саме.

³⁴ Habet sanguis vocem sanctorum, quae de terra ad coelum pervenit; слова св. Амвросія, єпископа Медіолану, народженого у Тревіві (Німеччина), 340–397, Слово на переселення мощів св. мучеників Гервасія та Протасія.

³⁵ Вол. Соловков, у 1888 р.

³⁶ Медаля носить дату 25 березня 1839.

³⁷ Лужницький, згад. твір, стор. 468.

С. ЛЮБОВ: І он тому, Сестри, ми маємо і за цих боягузів жити й страждати по-геройському, по-василіяньськи! Наша сила й перемога: любов, не ненависть. Згідно з Христовим заповітом, ми маємо прощати й москалям, любити їх і за них молитися³⁸. Лихий священик, чернець чи монахія живе в більш жалюгідному стані як розбійник. Злочинець-бандит може повернутись, і це буде для нього наче друге народження. Лиха ж черниця не в силі другий раз народитись; її народини зазнали невдачі, зламу. І без особливішого Божого чуда вона назавжди залишиться викиднем і недоноском.

С. БЛЯНКА: Люди зі світу не раз питають себе: навіщо здалися монастирі. Нашим суворим, працьовитим життям ми хочемо показати їм, що це можливе: знаменито відмовити собі чимало розваг і розкошів, які люди вважають за конечні. Але це лише частина завдань чернечого життя. Василіяньський Чин – це не тільки школа вмертвіння невладданих пожадів, не лише заповідник-розсадник чеснот, – це перш за все: святиня молитви! Єдина молитва виправдує наш чернечий побут. Хто не вірить у силу молитви, той не може не мати нас за обманців чи паразитів. Ми мусимо про це ясно говорити безбожникам і невіруючим. Чи й невіруючі не є змушені признати, що віра в Бога ще й сьогодні – загально-людське явище? І чи це не жахливе протиріччя, що люди можуть усі разом вірити в Бога, а моляться йому так мало і так зле? Вони вміють його тільки тим шанувати, що його часом... бояться!

С. ГЛІКЕРІЯ: Будьмо певні, що і цар, і Сіماشко, і Плутови, і Протасови, і весь провід рускої православної Церкви, або не моляться, або зле й поверховно лише моляться. Бо якби вони хоч на хвилину зачали щиро молитись, то не чинили б такої сили злочинів над невинними; злочинів, що кличуть до неба про пімсту й у «білих книгах» запишуться в історії на ганьбу російського імені.

Якщо віра в Бога – вселюдська, то чи і молитва не має бути вселенською? Отож, Сестри, ми зобов'язані молитись одні за одних, за все людство, отже і за росіян, що нас переслідують, бо зле моляться! Он як: кожна молитовця, хоч би плила вона з уст малої пастушки, що пасе своїх овечок, це молитва людського роду.

(Коротка перерва)

Те, що мала чередничка робить час до часу, за повштовхом невинного серця, те ми повинні діяти днями і ночами. Це ніяк не значить, що ми обов'язково краще молимося за пастушку! О ні! Ми не раз мусимо докласти трудів усього життя, щоб здобути цей дар простоти й дитинства, що для пастушки може бути просто ласкою Божою, натхненням однієї хвилини, начеб геніяльним просвітленням³⁹. Але дар доброї молитви – варт і найбільших трудів, геройських зусиль, бо це – небо на землі, бо це золотий ключ до вічного життя, це запорука витривання⁴⁰. Через довге життя, недосконалість й невірність ласці, ми – раз покинули рай дитячого стану⁴¹, то тепер потрібно нам довго трудитись, зітхати й терпіти, поки в нього не повернемося і поки після довгої ночі не засяє нам досвітня зоря.

І василіяньські Устави — це не затишок перед бурєю й духовною боротьбою.

(Коротка перерва)

³⁸ Мат. 5, 43-48.

³⁹ Чимало думок у цій 10-ій яві взяті з другої і третьої картини архитвору Жоржа Бернаноса: «Кармелітські діалоги», («Dialogues de Carmelites, Editions du Seuil», 27, rue Jacob, Париж, 1957).

⁴⁰ Слова про молитву Вчителя Вселенської Церкви, св. Альфонса Ліґурі (1696–1787).

⁴¹ Поправді кажу вам: «хто Божого Царства не прийме, той у нього не ввійде» (Лука 18, 1).

І чернечі Устави – це не запілля фронту, не затишок для безділля й байдикування, а перші окопи вогневої лінії за перемогу Христа та його Ідеалу Краси, Правди й Любови.
(Завіса засувається над третім переділом. Коротка перерва).

ЯВА 11.

Спереду надходить Михайлович сам, зі згорненим у трубку аркушем паперу. Завіса підіймається тільки над середньою пивницею, де ув'язнені мінські Сестри. Михайлович зі злагідненим усміхом на обличчі.

МИХАЙЛЕВИЧ: Сердечно вітаю шановних Матерей! (у голосі помітна влєсливість).

КІЛЬКА СЕСТЕР (щиро, зі смутком): Раді вітати в себе сподіваного гостя.

МИХАЙЛЕВИЧ (з огидою розглядає брудний підвал): Вибачте, дорогі Сестри, що може перервав своєю появою приємні розмови й розважання...

КІЛЬКА СЕСТЕР (холодно): Нічого! Ви до нас не перший раз і не останній.

МИХАЙЛЕВИЧ: Чому ж ви даремно впираєтесь? Он уже всі ваші Сестри зліва і справа відцурались від римської Церкви. Ось заява, підписана ними (показує, помахуючи, звиток паперу, але не розгортає його. Далі говорить з удаваним тріумфом): Вони тепер вільні і щасливі, безжурно попивають кофе. Ану-те, мої дітоньки, давайте підписуватись, адже на вас жде кава! (Відтак до ігумені): Нумо, пані ігумене, Високопреподобна Мати, чи не лучше знов повернутись в ігуменський сан, зажити в світлих, чистеньких монастирських келіях, ніж оце живцем дати себе жерти в цій ямі хробацтву і гусеницям? Ану бо, підпишись. Інакше відповідатимеш перед справедливим небесним Суддею за невимовні муки твоїх Сестер. Всі твої діточки у двох інших підвалах уже підписалися!

(Мінська ігуменя рішуче вихоплює аркуш з руки Михайловича й розгортає).

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (з жахом у голосі): Ох, зраднику, Юдо, обманче, посланнику самого Люципера!... Сестри, та ж папір зовсім порожний, немає на ньому ні одного підпису! (показує Сестрам). Слава Богу! Михайлович, вертайтеся, звідкіля прийшли, до свого вчителя ложі!

МИХАЙЛЕВИЧ (сердито хапає в руку якоїсь погані з кута пивниці: піску, гнилих листків капусти, зогнених картоплин. Із розпукою в голосі): Що ж я тепер скажу Сімашкові?! На, подався, гадино! (замазує гниллю лице ігумені і збентежений відходить геть. Сестри стають навколішки та в подяку Богові за перемогу співають гімн медіолянського Архiepіскопа: «Тебе Бога хвалим» ... По двох стрічках засувається завіса, пісня втихає).

(Коротка перерва)

ЯВА 12.

Монастирське подвір'я, як у першій яві. Чути гомін церковних дзвонів. Усі Сестри, зібрані тут разом, у погідному настрої. Біля них дві тачки.

СЕСТРИ ВІТЕБСЬКІ (до мінської ігумені): Матінко наша, то ви знов разом із нами?!

ІГУМЕНЯ: Я – з Богом!

СЕСТРИ: І ми, матінко, з Богом!

ІГУМЕНЯ: Ми гаразд «спочили», дітоньки! Нумо, тепер жваво до праці, заки прийде Сімашко. До праці!

Завіса. Дзвони вдруге вдаряють із приїздом Сімашка.

Те ж подвір'я. Без тачок. Сестри разом. Надходить Сіماشко з почотом: Михайлович, кілька черниць з московською ігуменею. В руках останньої патериця. Перед Сіماشком ідуть два хлопчики в стихарчиках. Михайлович урочисто двигає в лівій руці блискучу патерицю, а в правій – срібну посуду з царським орденом на ній.

СІМАШКО (*всміхається солодко*): Слава Ісусу Христу, мої любі Сестри! Як же мило мені вас бачити!

КІЛЬКА СЕСТЕР: На віки слава!

С. ЗАСТУПНИЦЯ: І ми теж благословляємо ваш приїзд, якщо приходите до нас як законний пастир і добрий єпископ. Коли ж приходите до нас в ролі апостата, то йдіть геть від нас, даремно не витрачайте часу!

СІМАШКО: Я приїхав на ваші власні запросини. Ось тут у моїх руках це запрошення з підписом і приложеним документом вашого добровільного і радісного переходу в материнське лоно святої русської православної Церкви-матері! О, ця історична подія звеселила ангелів, небо і земля сьогодні торжествують і земнородні радуються, а римські еретики ридма ридають.

(Всі Сестри бліднуть, важко зітхають. Розгублено споглядають одна на одну).

В імені його Імперського Величства, Володаря Великої, Малої, Чорної, Білої і Червоної Русі, та в імені Святішого Синода й імперських діл оберпрокурора Протасова, приймаю вас, дітоньки возлюблені, в єдинство віри і благодарю Бога, а вас, любезніша ігумення, підношу в сан архимандритки й дарую в нагороду цю золоту патерицю й свят-георгієвський першого степеня царський орден, як доказ зовсім особливої прихильності!

(Сестри оторопіло дивляться на Сімашка як на причинного).

МИХАЙЛЕВИЧ. СТИХАРНІ ДЯЧКИ, ЧЕРНИЦІ: Амінь, амінь, амінь. Богу благодареніє!

Михайлович упевнено йде вперед, щоб передати мінській ігумені царські інсигнії.

Всі Сестри вп'ялюють очі в ігуменю.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (*рухом руки відсуває Михайлевича з інсигніями*): Пожди, пожди. (*Тоді до Сімашка*): Негіднику, що ти сказав? Хто ж просив тебе приїхати, щоб спокушувати нас іще раз?

СІМАШКО (*спокійно і твердо*): Це ж ти сама! (*Сестри сколихнулись у відчутті горя. Настає могильна тишина. Мати ігумення рішуче підбирає з рук Сімашка уявлену супліку. Розгортає перед очима інших Сестер. На очах читаючих запитливість, що переходить в обурення. Очі Сестер переходять з паперу на Михайлевича. Цей помалу потуплює очі вниз*).

С. ЛЮБА: Ох, Боже! Та ж у підписі почерк Михайлевича. О, негідник!

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (*до Михайлевича*): Ох, обманче-фальшивнику, пекельна потворо, то ти хотів би підвести і самого твого пана Сатанаїла?! (*Обурено кидає фальшиву грамоту на землю*).

МИХАЙЛЕВИЧ (*увесь червоний із сорому*): Пся ваша кров! То ви всі лизали мої чоботи, благали в мене якнайбільшої ласки написати в вашім імені цю смиренну супліку! (*Сіماشко гнівно мірить очима Михайлевича*).

СЕСТРА ДАРІЯ (*до Михайлевича*): І Бога б ти побоявся оце так безлично брехати! Ти знаєш краще за всіх, що не страшні нам ані муки, ані смерть. Як же тоді ми могли би про-

сити тебе спровадити нам твого спільника, того, що його признаєш своїм митрополитом, а для нас він тільки глибоко впалий священник і відступник від віри батьків⁴².

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (*поважно й урочисто до Сімашка*): Цей хрест-орден, принесений для мене від імператора, завісь собі на груди. Вони вже без цього рясно обвішані орденами. Передше завішували злочинців на хресті, а тепер хрести вішають на злочинцеві. Іди собі геть, звідкля приїхав, даремне спокушуєш Божих слуганок⁴³.

СІМАШКО (*зразу зніяковілий, а тоді грізно до Сестер*): Ну, ну, ми ще увідім. (*До Михайлевича*): Ух, ти бандитська личино, я сам затовчу тобі твого тупого лоба, якщо ти справді підвів мене. (*До протопопа Адріянова*): Протопоп, ще севодня ти сделаєш ізле- дованіє, сфальсіціроваллі действітельно асьол етую бумагу. Єслі ето да, ещо раз, горе тебе (*люто змахує кулаком убік Михайлевича. Тоді знов до Сестер*): А вам, схидні гадини, тоже горе. За мій даремний приїзд до Вітебська вдєсятеро запладите мені своєю кров'ю. (*До Адріянова*): Протопоп Адріянов, сразу всех етіх ведьм висеч розгами прямо под аконніцами маєй комнати! Каждой атмеріть по пятьдесят шамполоф.

ПРОТ. АДРІЯНОВ: Єсть, Ваше Сіятельство!

(Завіса. Перерва)

⁴² Щоб пізнати справжнє обличчя Й. Сімашка, вистачить хоч би прочитати ним самим написані «Записки Іосифа (Сімашка), митрополита литовського», видані петербурзькою А. Н. 1883, в яких він сам цинічно вичисляє прізвища деканів, священників-парохів і оо. Василян, репресованих (деградація, позбавлення парохії, засудження їх і їх родин на повільну голодову смерть, депортації на Сибір, чи до чисто московських губерній на кару) за їх «фанатичну вірність католицькій Церкві». Автор цієї п'єси в кількох книжках читав про те, що Сімашко каторгою замучив свого рідного батька, священника на Поділлі, за його вірність Католицькій Церкві.

⁴³ Ось що пише проф. д-р Наталія Василенко-Полонська про події з 1839 р. в князі «Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX сторіч» (Мюнхен 1952): «Наслідки такого «обмирщення» Церкви й підкорення її державі виявилися в дуже прикрих явищах. З одного боку, визнавалася лише панівною православна Церква, всі інші були поставлені в становище більш-менш терпимих. Тяжких переслідувань зазнала уніяцька Церква: в 1839 р. знищено її в Україні, виключаючи Холмщину. Непокірних священників заарештовано й заслано на Сибір. Протест Папи Климента ХУ проти скасування Унії нічого не змінив у політиці царського уряду». Але ось як «об'єктивно» пишуть про події з 1839 р. два, зрештою, видатні професори УГТГ з Праги: 1) Проф. Василь Біднов: «Серед білого духовенства заайшла освічена й енергійна особа – Іосиф Сімашко, яка подавала владі проекти ослаблення католицького впливу й переводила широку підготовну роботу, особливо з того часу, як його було зроблено єпископом. В 1826-го р. систематично переводилася праця, уніяцька Церква звільнилася від впливу базиліян, виводилися католицькі обряди і звичаї, впоряжались З'їзди духовенства і все це закінчилося 1839 р. актом прилучення уніятів до російської православної церкви. Від уніяцької церкви на території нічого не залишилося, народні маси спокійно перейшли до православної віри. Деякі публіцисти й дослідувачі вважають це актом насильства з боку царського уряду й ганьблять діячів цієї справи, головним чином Іосифа Сімашка. Об'єктивне дослідження справи дає підставу твердити, що факт «воссоєдиненія» уніятів в 1839 р. був лише консеквентним актом тої трагедії, що переживали український і білоруський народи після 1596 року». Гл. Українська Культура, за редакцією проф. Дмитра Антоновича, Регенсбург-Берхтсгаден 1947, перевиданий курс лекцій УГТГ, стор. 168. Отож і те, що діється у Львові, Станіславві, Тернополі, Ужгороді, Пряшеві від 1945 р., теж певно, за проф. Бідновим, «консеквентний акт трагедії...» після 1596 р. (іншими словами, «Унія винна»). І там певно «народні маси спокійно перейшли до православної віри» і може би Карпова, Сталіна та організаторів «Львівського собору» з 1946 р. назвати «освіченими й енергійними людьми». Як деякі наші історики боляче провиняються проти історичної об'єктивності браком почуття міри, толеранції й пошани іншого віровизнання, цього доказом, напр., вислів самого професора Дмитра Антоновича, гол. редактора згаданого збірника лекцій: «Українська Уніяцька церква завжди була у Риму не дочкою, а пасербицею». Співчуваю учнями, які слухали такі «виримані» й «об'єктивні» курси!

Щодо заклик у Мінської ігумені др Сімашка: «Раніш завішували злочинців на хресті, а тепер хрести вішають на злочинцеві», я читав таке: дня 25 березня 1839 в Петербурзі «празнували» обідом «торжество православ'я» над Унією. Пушкін мав сказати при столі ці слова, на вид царських орденів та хрестів на грудях Сімашка.

ЯВА 14.

Після чотирьох місяців. «Пересвячення церкви». Сестри в переробленім зі стайні приміщенні, як у 2-гій дії. Входить Адріанов із московською ігуменею.

АДРІАНОВ: Зафтра в Віцебске бальшее торжество. Єво преосвященство Мітрапаліт Іосіф будет пересвящать ваш храм с уніятскаво в православний. Прієдет он уж севодня. Вот і вам нада оказати вашу ревность і вместе с русскімі манашками благоустраівать как возможно харошее храм.

С. ЗАСТУПНИЦЯ (*спокійно і рішуче*): Цей храм уже раз посвячений законним архиереєм на сотні літ перед москалями. Він правно належить до Василянського Чину й Сіماشкове пересвячування – це брутальна наруга над нашими святощами. Ви разом із черницями, Михайловичем і Сімашком можете й убити нас, а жодна з нас пальцем не кивне для прибирання храму і нога наша там не стане.

АДРІАНОВ: Вот его ми ещо увідім, заклятіє. Увідім. (*Виходить зі своїми. За якийсь час дзвонять дзвони. Завіса*).

ЯВА 15.

Оточені кількома озброєними солдатами, Сестри зігнані недалеко від церковної брами. Гудуть дзвони. За сценою метушня. Недалечко один робітник із сокирою докінчує дерев'яну огорожу. Надходить Сімашко.

СІМАШКО (*лагідно усміхаючись*): Мої любими! Милостивий Господь у своїй безмежній ласкавості допоміг мені відновити цей святий храм. Завтра ми пересвячуємо його для нашого культу. От я особисто зволив приїхати та запрошуюю вас, добрих дочок святого Отця вашого Василя Великого, взяти чинну участь в історичному торжестві. Через ваш марний спротив довгі роки ви не сповідалися з ваших гріхів і не причащались Тіла і Крови Христової. В моїй добросхильності до вас я вам усе це дозволяю!

С. ЗАСТУПНИЦЯ (*спокійно і рішуче, як раниш до Адріанова*): Наш храм важно посвячений на довгі віки. Наше сумління ніяк не дозволяє нам тепер до нього заходити, доки не звернете його греко-католицькій Церкві. Тим більше не можемо брати найменшої участі у вашому богохульному пересвяченні.

С. ОЛЬГА: Що ж до сповіді і св. Причастя, то з моментом підписання тобою і твоїми колегами апостазії осінню 1838 року в Полоцьку, ані ти, ані твої священники – нам не пастирі і в вас ми не сповідаємось.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Сам Бог говорить до нас і Він пощадить наші душі і без твого розрішення. Не є ти більш нашим пастирем, то не журися нашими душами, а думай радше за наше тіло, бо – згинемо з голоду.

СІМАШКО (*зіритований*): Я вас тут нагодую! *Стає в церковній брамі. До солдатів:* Реб'ята, давайте їх січас у церков!

(Солдати прикладами б'ють Сестер і пхають до дверей церкви. Чути їх оклики: «Давай вперьод, баби! Ступай, дефкі!»). Сестри всі як одна падають на землю обличчям, руки навхрест. Крики. Надбігає кілька черниць і цивільних. І вони б'ють Сестер. Ці підіймаються лише навколішки. Мінська ігуменя моментально схоплює сокиру, яка випала з рук перестрашеного дикою сценою робітника. С. Ваврицька схоплює близький пен'юк і ставляє його перед ноги Сімашка. Тоді Мінська ігуменя, простягаючи двома руками сокиру до Сімашка, стає на одне коліно перед ним і сильним голосом гукає).

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Ти був нашим пастирем, станься тепер нашим катом! Подібний до батька св. Варвари, зарубай твоїх дітей! Бери, хапай оцю сокиру й рубай нам голови! Он вони готові сприйняти удар! Тоді качай ними по церкві, бо ніколи добровільно не ввійдуть туди наші ноги!

(Хвилина перерви)

Візьми цю сокиру, зрубай наші голови, благаю тебе, розрубай наші голови.

(Перерва)

Розсічи мою голову першу, ось сокира, ось моя голова!

СІМАШКО *(довгу хвилину зовсім розгублений; не знає, що має робити. Тоді зручним поштовхом вибиває на землю сокиру з рук Сестри):* Ух, ти клята фанатичко! *(з усім розмахом б'є рукою Сестру в обличчя. Вибив їй одного зуба).*

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ *(спокійно підіймає зуб зі землі й подає Сімашкові):* На, маєш, нещасний! Збережи його на спомин найкращого діла в твоєму житті. Поклади цього зуба в саму середину численних орденів, хрестів і діамантів, що рясно здоблять твою грудь. Він сятиме там сильніше від усіх тих самоцвітів, за які ти продав свою душу!

(Сімашко слабне, блідне і схитується).

СІМАШКО *(до Адріанова):* Ані немножко притомілі мене. Давайте, ухадім. *(Схиляється на руки Адріанова й черниць. Одна підбігає з чашкою води. Сімашко жадібно п'є)*⁴⁴

(Завіса. Коротка перерва)

ЯВА 16.

Другого дня над вечором. Порожнє монастирське подвір'я, як у 1-ій яві. Зліва надходить сам Михайлевич. Згорбився, постарівся. Волосся й борода розкуйовджені, ряса неохайна. Обличчя бліде, очі запалися в чорні видоліни. Хитається по-п'яному. З правої кишені виступає кінець пляшки з горілкою.

МИХАЙЛЕВИЧ *(сам заточується):* От і дослужився чинів! Ага, заплатила Москва за вірну службу! *(Плаче, рве на собі волосся).* Ах, я нещасний зрадник, відступник, Юда Іскаріотський, Хриstopродавець. Продав Христа і його Церкву Сімашкові і Москві за тридцять срібняків. *(Заточується).* Нема, нема мені Божого прощення! Пекла мало за те, що ми тут робимо з людьми, з Христовими вибранками! *(Незручно помахує правою рукою і хоче добути пляшку з глибокої кишені).* О, ні, нема вже пощади нам, підлим запроданцям! *(Паде на землю. Знерухомився. За хвилину з правого боку надходять відомі три черниці. Щось жваво говорять між собою. Завважують тіло).*

ПЕРША: Сматрі, сматрі, Катінька, какою то челавск лежіт на траве. *(Підходять несміливо ближче).*

ДРУГА: Шура, Мура, дак ето тот п'яніца-дурачок, уніяцкій ізменнік Ігнатій! Вот не знал, где ему лучче развалітса. *(Приглядаються ближче).*

ТРЕТЯ: Ох, горешко, сестріци, он умьор, он мйортв.

ПЕРША: Ну что ж! Пяніце пяная смерть. Вот протівно, сестріци, что ето получілось завідна, а не в ноч. Ми би пріскаржілі сестер, что ето ані єво вбілі і їх би забатожілі на смерть. От, ето абідно! Мура, пашлі!

(Завіса. Кінець третьої дії)

⁴⁴ Гл. н. ч. 43.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Полоцьк. Спас (1840–1843)

ЯВА 1.

Місцевість Спас під Полоцьком. На горбочку. Збоку видно забрану москалями від греко-католиків церковцю з копулами й кут великого будинку, де зігнано Сестер. Сестри на сцені вирівнюють ґрунт джаганами й лопатами під нову палату для Сімашка. Декотрі Сестри прикуті до тачок. Серед Сестер деякі нові обличчя василіянок із Полоцька. Ранок. Сестри працюють, а серед праці ніжно співають: «Слава во вишніх Богу і на землі мир» (з утрени). За часок спів затихає.

С. ТЕРЕЗА БЕНЕЦЬКА (*гарна з обличчя, молода. Від пережитих знущань вона з якогось часу стала причинна. Один конвоїр приковує її до тачки й відходить убік. Сестри з острахом споглядають на нещасну, бо саме після цієї операції зачинаються завжди в неї галюцинації. Звинно добуває з-під рясин малий хрестик, цілує його й лівою рукою підіймає високо вгору, а правою зачинає пальцями вибивати такт до тачки й співає невимовно ніжним голосом*):

Маріє, Любове, по Бозі єдина!
Ти Мати у мене, я Твоя дитина.
Любов'ю дитини буду Тя любити,
Гріхом не засмучу, доки буду жити.
Маріє, Царице, Тебе величати
Бажаю всім серцем, що сил в мене стати,
І в думці, і в слові, і в ділі навіки
На світі, і в небі, по смерті, повіки.
Маріє, потіхо на земнім подолі,
Веди під хрестами, що йдуть в Божій волі.
Хай тішусь з Тобою, з Тобою хай плачу,
По смерті з Тобою хай небо побачу.⁴⁵

(*Всі Сестри співчутливо й нерухомо слухають; деякі втирають сльози*).

ЯВА 2.

Вбігає піп Іван Вірьофкін зі шнурком у руці й конвоїр з-перед хвилини.

ВІРЬОФКІН: Что здесь за безобразіє, баби? Пачему ви не работаете, сучіє дочері?!

С. ЗАСТУПНИЦЯ (*поважно*): Сестра Тереза Бенецька важко хвора від пережитих мук. Її треба дати в лікарню, їй треба опіки й спочинку!

ВІРЬОФКІН: Вот сволоч, атдыхать захателось? Вот я вас повчу, как бездельничать! (*Б'є мотузком кілька Сестер, а тоді хвору Сестру. Вона далі держить хрестик високо в лівій руці й споглядає непритомними очима*).

ВІРЬОФКІН (*до конвоїра*): Часовой, рві крест с руки этой сумашедшей.

КОНВОІР: Есть, батюшка! (*Кидається на Сестру Терезу, яка моментально стає навколішки й зіщулюється, ховаючи обидвома долонями хрестик. Конвоїр усіма силами старається вирвати хворій предмет з руки, але не може. Вреєті блідий, задиханий, із розбурханим лобом залишає жертву*). Не вазможно вирвать. Еслі хатіте, дак виривайте самі!

ВІРЬОФКІН (*розклав безсильно обидві долоні*): Пашлі!

⁴⁵ Народна пісня.

Каменеломня біля Спаса. Сестри сидять на каменюках і товчуть каміння об каміння. Лиш у двох молотки в руках. Всі Сестри докраю виснажені, з обличчям у поті, з розпухлими й закритавленими руками. Щохвилини кашляють від пороху. Надходить помалу й несміливо, з похиленою головою, колишній греко-католицький єпископ Полоцька, відступник Василь Лужинський. На рясі панаягія й царські ордени. Сестри на часок переривають працю.

ЛУЖИНСЬКИЙ (*хвилину мовчить збентежений. а далі смутно*): Слава Ісусу Христу!

СЕСТРИ: Слава на віки!

ЛУЖИНСЬКИЙ: Як маєтесь, Сестри? Як ваше здоров'я?

СЕСТРИ: Так, як бачите, Преосвященний!

ЛУЖИНСЬКИЙ (*понура*): Не моя в тому вина, Сестри, не я вирвав вас із ваших домів, не я послав вас на каторгу. Ох, Господи, які часи настали, чого хоче від нас Москва і Сі-машко?

С. ДАРІЯ: Ми знаємо. Преосвященний і ми бачимо те власними очима, що співчуваєте нашим мукам! Одне тільки розділяє нас від вас. Владико, один гріх ваш величезний: ви підписали апостазію з ганебної слабости і страху. Ви не боронили овець, а видали їх зубам вовків.

ЛУЖИНСЬКИЙ: Ох, Боже, хоч ви не роздирайте мені душі; я сам бачу, що я відрікся Христа, продав не за гроші, як Юда за 30 срібняків, а зі страху перед муками і царською волею, щось як Петро на подвір'ї Каяфи.

С. ДАРІЯ: Так, Преосвященний, ми щиро вам співчуваємо і молимося за вас від щирого серця. Покайтесь отже, як Петро; Розп'ятий очікує вас і до серця пригорне. Віддайте Сімашкові царські ордени, а почувте в душі мир і слово Господнє: «Поправці кажу тобі: ти будеш іще зо Мною сьогодні в раю»⁴⁶.

ЛУЖИНСЬКИЙ: Запізно, Сестри, запізно. Ах, чому я нещасний, народився на світ! Колеса мого возу занадто застрягли в болоті зради. Зрештою, що ж я сам потраплю зробити один проти волі царя? Москва – безоглядна, Москва – безпощадна. Москва сльозам не вірить. У них зухвальство, охранка, армія, канони, а в нас що? Що ж нам, бідним, діяти?

С. ДАРІЯ: А в нас є *правда*, правда не російська, не польська, а Христова, вселенська. Доки на світі останеться хоч зменька католиків східного обряду, доти скаженітимуть з безсильної люті пекельні ворота, бо кінцева перемога – за нами. Сам Христос запевнив нас про цю перемогу: «І буде отара одна й один Пастир»⁴⁷. Інакше навіть молитесь ви, Преосвященний, моляться і православні нез'єдинені і православні католики на кожній літургії: «О благостоянії святих Божіих церквей і соединенії всіх, Господу помолімся?»

ЛУЖИНСЬКИЙ: Так, Сестро Даріє, так, дорогі Сестри, я сильно вірю, що власне завдяки твердості й непохитності в вірі таких геройських душ, як ви всі, сотень священників, що не зламались серед Сімашкових тортур і мільйонів, які прийдуть по вас і дізнаються про ваше героїство, прийде врешті доба правдивої волі сумління серед східних слов'ян! Білорусь, Україна й Росія, Грузія й Вірменія стануть справді вільними християнськими країнами, в дружбі й єдності з Престолом апостола Петра, настане Христове Царство на землі.

⁴⁶ Лука 23, 43.

⁴⁷ Ів. 10, 16

С. БЛЯНКА: О, Експеленціє, за таку високу, святу мету варт потрудитись, варт і постраждати!

ЛУЖИНСЬКИЙ: Сіماشко вже кілька разів писав мені, щоб вам прибавити мук, щоб вас щоденно бичувати, доки не підпишете переходу на православ'я. Але я цього ніколи не зроблю. Вже моїм підлим, трусливим підписом причинився я аж надто до бичування Господа, роздер Ризу його надвоє. Нехай уб'ють, а не хочу бичувати Христових вибранок.

С. АЛІСІЯ: Преосвященний, щоденно будемо молитися зі сльозами, щоб Господь дав вам силу й відвагу прилюдно покаятись і завернути з широкої дороги відступства, що веде на погубу. Тим часом усі дякуємо вам, що хоч духом і серцем ви з нами!

ЛУЖИНСЬКИЙ: Так, мої діточки, ізбранні Христові страдниці, Сіماشко вже й при-скаржив мене перед царем і оберпрокурором Протасовим, як помішаного розумом за те, що не хочу додавати вам нових мук. Але всеодно катом невинних не зробить він мене ніколи! Досить уже ваших мук і від Вірьофкіна, і від черниць, і від стражників!

С. ХАРИТИНА: От знали ви, Преосвященний, нашу добру дитину, С. Терезу Бенецьку. Від нелюдських знущань вона захворіла на нерви. Довго не хотів Вірьофкін звільнити її з праці. Врешті казав забрати її від нас. Передучора ввечорі вертаємось із праці в нашу кімнату і що бачимо? Знаходимо на землі нашу любу доню мертвою, страшенно збиту, всю в крові і ранах. Видно, опричники забили її на смерть!

ЛУЖИНСЬКИЙ: Спочивай у Бозі, свята дівце! А ви, Сестри, моліться за мене, ока-янного, негідного, щоб земля мене носила за зраду. Про нашу розмову не говоріть ані словечком нікому. Життя, як заросла терням нива. Не пройдеш нею, не вколовши ноги. Ну, Сестри, держіться! *(Відходить смутний, зі схиленою в задумі головою)*⁴⁸.

ЯВА 4.

Риштування при будові Сімашкової палати. Кусні каміння, цегла; з правого боку видно частину муру, який будується. З лівого боку стоїть С. Рожка Льгоцька і підтягає шнуром угору відро вапна. Вона вся змучена й заплямлена вапном, із правого боку під муром складають цеглу на носилки чотири Сестри: Рожка, княжна Медунецька, Геновефа Кулеша, Онуфрія Саява та Йосафата Гротківська. Ніби згори муру чути голоси п'ятох інших Сестер: Каликсти Ваб'янської, Осипи Куринської, Казимири Баневич, Клотильди Тернівської й Клеофи Кришталевич. Шум і вигуки непомітних на сцені мулярів: «Вапно дай! Вапно дай!» або: «Давай шутру! Шутру давай!».

С. РОЖКА княжна МЕДУНЕЦЬКА *(вгору до непомітної на риштуваннях мінської ігу-мені)*: Моя Мати, вже більше не можу. Замучив мене той шутер!

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ *(згори)*: Добре, дитинко! То я злізу й заступлю тебе при праці.

(С. Рожка йде за сцену, ніби здійсмається на риштування, а на її місце біля шутру, опо-далік від чотирьох названих Сестер, показується мінська ігуменя. Через декілька хвилин на сцені земля стрясється від страшного гуркоту. Порох від заваленого муру загортає і чотирьох Сестер, що навантажували цеглу і шутер. І вони зникають зі сцени під зва-лицями. Крик).

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ *(спереду сцени з жахом звертає очі вбік катастрофи)*: Ох, Боже, що сталося! *(Підбігає і заломлює руки)*. Діти мої рідні, доні мої золоті! *(Підбігає під*

⁴⁸ Історичні документи справді говорять про постійні докори сумління, які переживав Йосип Лужинський після своєї апостазії. Читай, що каже про нього Сіماشко в своїх споминах.

гору розвалин). Солдати, стражники, черниці, ох, сюди, мерщій, рятуйте! (*Відкидає пару каменів*). Ох, як пережити це горе? (*Стискає двома долонями скроні*). Господи! Завіщо ж ударив єси нас так дуже? Але нехай діється Твоя воля... Да будет воля Тво... (*звалюється без пам'яті на румовище. По хвилині розплющує очі й погладжує себе*).

ЯВА 5.

Надбігає знервованій Вірьофкін із шнуром у руці, два солдати та дві черниці.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (*не підводячись продовжає вголос молитву*): ...яко на небеси і на землі. Хліб наш насущний...

ВІРЬОФКІН (*перебиває гнівно, замахнувшись шнуром убік Сестри*): Малчать і не стогнать! І ти падохнеш, как сабака! І тебе убийот Бог, как етіх (*показує шнуром на звалища*), что пад кірпічом! За тваю упрямоість, за ваш уніятській фанатизм, за сопротівленіє православному Государю. Пашла вон, католическое барахло, сцерво! (*Вдаряє гарпаю*).

МОСКОВСЬКІ ЧЕРНИЦІ: Вот дак їм нада, прақлятим. Вот дак с німі, хахлушкамі, разкольніцамі! (*Плецуть в долоні*).

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (*підіймається звільна й хитаючись відходить, кажучи*): І остави нам долги наша, якоже і ми оставляем должником нашим.

(*За хвилину через сцену проїжджають два рятівники з двома тачками, на яких тіла вбитих Сестер – Рожі й Онуфрії Саляви*).

ВІРЬОФКІН (*дивиться їм у слід. Крізь зуби*): Сцерво!

(Завіса)

ЯВА 6.

Осінь 1841 р. Сестри зігнані на подвір'ї, без кайдан. Гомін дзвонів. Надходить Сімашко, Вірьофкін, черниці. Дзвони вмовкають. Сестер на половину менше.

СІМАШКО (*люб'язно*): Здравствуйте. Как поживаєте?

(*Сестри мовчать*).

СІМАШКО: Я дуже, дуже вдоволений з того, що ви злякалися Божої правиці, яка так важко вдарила вас, відцурались від дотеперішньої запеклосте й порішили прийняти рускую православну віру.

С. ЗАСТУПНИЦЯ: А вам хто такого наговорив?

СІМАШКО: Вірьофкін просив мене в листі приїхати, бо ви каєтесь за опір церковній владі.

С. ПАЇЗА: Що? Ми мали б каятись за вірність Христовій правді?

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Ще раз питаємося, хто просив тебе щераз спокутувати нас?

СІМАШКО: Ти сама. Як не ти сама, то твої Сестри попрохали мого приїзду.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Котрі?

ВСІ СЕСТРИ (*бурхливо*): Ох!

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Відступнику, ти хочеш по-фарисейському заскочити нас. А не дочекаги тобі цього!

СІМАШКО: А смерть чотирьох Сестер на глинищі? А смерть дев'ятьох Сестер зразу при будові нічого вас не навчила? Господь з царем і зі мною, бо вас карає, а нам шле перемоги за перемогами!

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: В час Голготи архиереї й садукееї теж подібно перемогли, як ти, а праведного Божого Сина «досвідчив» небесний Отець.

СІМАШКО: Якщо не схочете дальше підписати відречення від католицтва, то загинете ще марніше за ваших товаришок.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: З Божою поміччю ми завжди ладні віддати життя за віру, як померлі наші Сестри.

СІМАШКО: Ти смієш знов отак відзиватись до мене? А хто передучора виписав у цій пересвяченій мною в православ'я церкві глузливий двовірш?

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Який?

СІМАШКО: Ніби ви не знаєте, а напевно самі виписали!

ОДНА З ЧЕРНИЦЬ: Дак, я ж сама первая утром увіділа етії стішкі: «Здесь нету манастира, только Сібір і халера».

СІМАШКО (*грізно*): Ну, признавайтесь, хто з вас образив Божий і царський маєстат? Признавайтесь, бо всіх вас повісимо за богохульність.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Сімашку, ти сам не віриш у нашу винуватість. Адже ти знаєш, що ми поклялись Богові: нога наша не стане в опоганених тобою церквах, доки не повернуться вони до законних власників. То як могли ми там щось писати? А зрештою, подібні графіти на стінах церкви вважаємо негідним способом боротьби. Є кращі, гідніші!

СІМАШКО: Ну, ми ще побачимо, хто написав це. А тоді горе! (*До ігумені*): Слухай, стара, смієш знов так відзиватись до мене? Не відомо тобі, з ким маєш до діла?

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Так, відомо: з відступником, зі зрадником Церкви й Ісуса Христа. (*Сімашко б'є її в лице*).

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Господи Боже, Ти звелів нам підставити другу щоку, коли хто вдарить нас у праву⁴⁹. На бий!

(*Сімашко не завагався ні на хвилину*).

СІМАШКО: Я тобі покажу, хто я такий!

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (*спокійно обтираючи хустинкою кров з лица від вибитих зубів*): А я вам, Преосвященний, від щирого серця прощаю і вас, любі Сестри, прошу не пам'ятати нічого лихого їх Преосвященству і молитись зі мною за його повернення до Церкви, Христа і Бога. (*До Сестер*): Спаситель приніс із собою такі скарби доброти і всепрощення, яких іще досі не було в світі і вклав у наші серця безмежну любов до людства, нехай навіть пропашого й згангренованого.

СІМАШКО: Значить, ти відьмо, будеш мене вчити про Божу любов? Значить, я потвоєму, пропаща й згангренована вівця? Але пожди! Я тебе провчу і всім вам, оси, покажу, хто такий я, Йосип Сімашко. Я вас переконаю, що імператор всієї Росії і я – це одно! (*Уважливо добуває з кишені царський лист і турботливо-ніжно розгортає документ. Владно простягає його Мінській Ігумені і каже*): Приказую тобі читать царського указа у голос, щоб чули всі Сестри.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ (*з очима вгору*): Господи, з любови до Тебе сповню його веління. (*Читає*).

⁴⁹ Мат. 5, 39.

«З канцелярії Його Імператорського Величства. Петербург, 10 жовтня 1841 року. Все, що вдіяв архи-архи-архисрей Сіماشко, та усе, що ще вчинить він для поширення православної віри, я одобрюю, потверджую і заявляю святим, три рази святим. Я приказую, щоб ніхто не поважився йому противитися. Я повеліваю теж, щоб у випадку найменшого спротиву, на перший кивок архи-архи-архисрея Сімашка військовій власті постачали йому завжди й усюди стільки озброєних солдатів, скільки він зажадає. Цей указ підписую власноручно

Цар Ніколай».

(Під час читання Сімашко невпинно притакує енергійно головою на знак повного вдобрення царських слів).

СІМАШКО: Читай добре, гляди гаразд, придивись обидвома очима, а не прижмуреним оком, чуєш? *(До всіх Сестер грізно):* Чуєте? *(Дбайливо ховає указ у рясу й звідтіля добуває другий папір і показує Сестрам):* А це що?

СЕСТРИ: Не знаємо. *(Сімашко розгортає зовсім письмо і підсуває перед очі найближчих Сестер).*

СІМАШКО: Не знаєте? А що, тепер пізнали? Хто з вас посмів без мого дозволу вислати це прохання до царя? Хто його написав? Га? Признавайтесь. *(Сестри мовчать).* Ви пишете йому, що залишаєте для держави всі свої маєтки й обіцяну в Мінську платню під умовою, що дозволить вам Государ померти у спокою в католицькій вірі. Ах, ви гадини сорокати, я вас провчу, я вам покажу писати до царя! *(Тоді до ігумені):* Ти бачиш добре, бо не сліпа, що його величство дописав на маргінесі вашого листа. *(Показує).* Ось тут його власноручне письмо. Читай: «Вволить їх прохання, якщо змінять віровизнання». *(З триумфом).* Га, великомучениці! А бачите аж тепер, що цар і я – це одне і те саме. *(Знов замахнувся на ігуменю. Сестра Ваврицька заступає настоятельку своєю могутньою постаттю).*

СІМАШКО *(вгамувався на хвилину, а відтак різко):* Хто написав петицію?

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Я.

СЕСТРИ: Ми всі.

СІМАШКО: Хто дав вам листовного паперу й значків?

С. ГЛІКЕРІЯ: Вбогі нам розшукали й принесли.

СІМАШКО: Хто скомпонував зміст листа?

СЕСТРИ: Ми самі.

СІМАШКО *(в найвищій люті):* Коли я прикажу злупити з вас потрійну шкіру, то ви виспіваєте мені всю правду. Ще й як! *(До попа).* Вірьофкін! Відтепер суворо забороняю допускати до них жебраків із хлібом і жидів із брагою. Хай радше сконають з голоду, аніж мали б іще раз писати до царя.

ВІРЬОФКІН: Так точно, Ваше Високопреосвященство!

(Сімашко зі світою відходить. Хвилину грають дзвони).

СЕСТРИ *(падуть навколішки перед настоятелькою).*

С. ТАЇСА й ПУЛЬХЕРІЯ: Ах, Мати, благаємо тебе, не відповідайте йому. Він ще уб'є вас і ми залишимось сиротами.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Хай уб'є мене, хай уб'є! Коби тільки вмерти мені за Бога. А ви не будете сирітками, бо Господь стане вам за батька і за матір!

ЯВА 7.

Голод. Сестри схудлі й безсилі сидять на траві. Злегка говорять. Від саду до них потиху підходить молода російська черниця Мінодора з мішком сирого гороху.

С. МІНОДОРА: Вот я прінесла вам, міліе, нещастние Сестри, немножко гарошку. Мне неудобно, что ми ситие, а ви поміраете с голода. Вазьміте, пажалуста.

С. КСЕНЯ: О, спасибі, дякуємо тобі, добра сестрице, за твоє милосердне серце.

С. МІНОДОРА: Знаєте, Сестри, я не магу понять, как нашії рускіі і Сємашко могут так мучіть святіе женціни. І за что? За вашу веру, в каторой ви народілісь і вираслі. Знаєте, мне всегда вас очень жалко. Как палачі прінімаются вас бичевать, я не магу нікак сматрїть на такую дікую картїну. Бегу в маю келью і ридма ридаю і молюся за вас до Зацітніци, до Царїци небесной.

С. ЦАРЯ: Ми бачили, Сестричко, що ти інакша від других, що Ісус Христос мешкає в твоєму серці. І ми завжди будемо молитися за тебе і за твоїх рідних.

(З правого боку чути кроки й голоси кількох черниць).

С. МІНОДОРА: Спасїба. Я ухажу. *(Оглядається тривожно).*

(Дві черниці і Вірьофкін швидко зближаються).

ОДНА З ЧЕРНИЦЬ *(до С. Мінодори)*: Пастой, клятая ворофка! Ми тебя научім вита-сківать с гарода гарох! *(Одна черниця хоче видерти міх з рук С. Ваврицької, але даремне: С. Ваврицька – силач! Друга ж кидається з кулаками на С. Мінодору).*

ВІРЬОФКІН: Будет вам всем, что с Серафіной Щербінской, Євстахіей Довбаль да Наталіей Нарбут: і ви падохнете под кнутамі. *(Виходить з черницями. Остаються самі Сестри. З гумором ділять між себе горох).*

С. ДЕНИСА: За царя нема й сухаря.

С. ВАРВАРА: Попросили б сісти, та нема що їсти.

С. ФЕВРОНІЯ: Дозвольте, Сестри, за цим смачним гороховим пиром прочитати вам один вірш.

КІЛЬКА ГОЛОСІВ: Просимо, просимо!

С. ФЕВРОНІЯ:

Воскресни, Господи!

Крізь темряву сімох віків

До неба кличем, просим долі!

Царю небес, Царю царів,

До Тебе кличем, просим волі.

О, Господи, о, Господи,

О, воскресни й землі суди!

Народам сонце Ти післав,

Нема його лиш в Україні!

Нас лютий меч розшматував,

І зойк у нашій всій родині!

Бездольні, скорбні лежимо,

В московській темній домовині!

С. ФЕДОРА:

О, Господи, о, Господи!

Будучність нашу роз'ясни,

Дай волю й долю Україні!
О, Господи, о, Господи!
О, воскресни й землі суди!

С. ЛЕСЯ:

Тебе благаємо в сльозах
Серцями нашими, не лиш устами,
В'язні ж в тюрмах, мертві в гробах
Тебе благають разом з нами:

С. ПРИНА:

Країну нашу воскреси,
Щоб жила для Твоєї слави!
О, Господи, о, Господи,
О, воскресни й землі суди!⁵⁰

ВСІ СЕСТРИ (*підіймаються і стоячи хором*):

О, Господи, о, воскресни!
О, воскресни й царям суди!

(Завіса)

ЯВА 8.

Бюро російського генерала Орлова – командира військового гарнізону міста Вітебська: на стіні шаблонний портрет царя Миколи I. Входить днювальний, салютує й стає на струнку.

ВОЯК: Вельмишановна дружина Вашого Превосходітельства – Марія Миколаївна – просили запитати, чи приймете її з візитом.

ГЕНЕРАЛ ОРЛОФ (*лагідно*): Будь ласка, хай заходить. (*Входить Марія Миколаївна. Генерал встає з-за столу, виходить їй назустріч з любов'ю усмішкою та, привернувшись до неї, вводить її до софки*). Будь ласка, добра Маріє Миколаївно, сідайте й розкажіть, що вас у таку пору привело до мого кабінету. (*Сам сідає біля неї*).

МАРІЯ МИКОЛАЇВНА (*зітхає, хвильку переводить віддих*): Чи ви чули, Іване Михайловичу, що діється в монастирі Сестер на Спасі? (*Добуває платок і витирає сльози*).

ОРЛОФ: Та що такого? Знаю, що Сімашко буде там свою літню палату.

М. МИК.: Не те! (*З плачем*). А то сьогодні ранком розказували мені люди несотворені речі. (*Генерал прислухається уважно*). Минулого року при будові Сімашкового палацу загинуло двадцять Сестер. Їх поховали без молитви, в городі, гірш погані. Тепер піп Вірьофкін за приказом Сімашка морить їх голодом і каже бичувати щодругий день. Сестри до краю виснажені. Чи в Росії немає шляхетних людей, що заступилися б за цих нещасних святих дівич? Чи може бути більше варварство, як коли наше духовенство в ім'я світської влади криваво переслідує греко-католиків, коли депортують і вбивають їх священників, катують їхніх черниць? Що скаже історія, що скаже культурний світ про руский народ?

ОРЛОФ: Дорога Маріє Миколаївно, це справді жадливо, як наш уряд по-дикунськи вдирається своїми брудними чобітьми в мільйони людських сумнів. Віровизнання – це не сорочка, яку вільно багатій людині змінити досхочу. Адже – це «святая святих» серця людини. Я добре це розумію і від щирого серця співчуваю білорусинам і українцям, бо я

⁵⁰ Вірш взятий з «Голосу Спасителя», червень, 1958, стор. 131.

родився біля Могилева. Але, люба дружино, що порадиш серед таких диковинних обставин, серед таких вовків в овечих шкурах, як Протасови, Блудови, Сімашки і Зубки? Наше діло військове, а релігійних питань нам не заторкувати!

М. МИК.: Ні, любий мужу! Так не можна казати! Ми всі відповідаємо перед Господом за те, що діється в імперії. Ніхто з нас не сміє сказати: «А що мене це обходить». Не сміємо бути, як ті Пилати, що трусливо обмивають руки. Ні! Ми мусимо щось робити, ми мусимо рятувати катованих. Інакше кров невинного Авеля накличе проти нас усіх, наших синів і внуків справедливу Божу кару!

ОРЛОФ: То що по-твоєму, дорога Маріє Миколаївно, нам треба б зробити?

М. МИК.: От я довідалася, що через пів години зачне Вірьофкін враз із своїми опричниками знов батожити Сестер. Коли ще раз, два рази повториться подібна екзекуція, то жодна з Сестер не переживе знущань. О, я благаю тебе, мій любий мужу! *(Стає навколішки і складає благально руки)*. Заклинаю тебе силою Христових Страстей, звели солдатам запрягти коні в повозку і їдьмо рятувати Сестер із паці левів.

ОРЛОФ: *(сильно зворушений підводить з землі дружину й каже заспокійливо)*: Гаразд, не хвилюйся так, найдорожча. Для тебе я це зроблю, хоч би мав проти себе цілий батальйон мерзенних Вірьофкіних і Сімашків. Пішли! *(Бере дружину за рам'я)*.

Завіса.

ЯВА 9.

Монастирське подвір'я у Спасі. З правого боку кут дерев'яної повітки для бичувань. Сестри моляться, бережені двома конвоїрами. Вірьофкін стоїть у дверях повітки й голосно рахує: «Адін, два, трі, четірі, п'ять»... Одночасно з повітки чути глухі удари катівського батога і стогін жертви. В цій самій хвилині чути гуркіт здержаної повозки. За хвилину генерал із генеральшею швидко підходять під місце екзекуції.

ГЕНЕРАЛЬША *(глянувши хвилинку на те, що діялось)*: Ох, Боже! *(По хвилині)*: Води *(схиляється зомліла на руки свого чоловіка: російські черниці підбирають зомлілу трохи на бік і підносять чашку води)*.

ГЕНЕРАЛ *(грізно до Вірьофкіна)*: Гей, попе, що ти тут виправляєш? *(Вириває йому Сімашків приказ)*. Чи це ти кат оцих невинних дівичь?

ВІРЬОФКІН: Я сполню декрет архи-архи-архиєрея.

ГЕНЕРАЛ: Якщо ти ще раз посмієш виконувати прикази свого апостата, то я скажу тебе повісити. Цар-імператор просто не знає, що ви тут виробляєте з нещасними жертвами. А як дізнається він, що я тебе повісив, то лише подумає собі: «Добрий старик розгубився!» Ти ж однаково висітимеш на гакові. *(Кудає Сімашків лист на землю, тоді лицем до Сестер)*. А ви, мої любі, зараз до вашої кімнати спочивати! Ось вам на руки вашої настоятельки 100 рублів допомоги на харчі. Як ще буде треба, то дайте знати в полоцький гарнізон. Бувайте з Богом!

КІЛЬКА СЕСТЕР *(вдячно)*: Спасибі, спасибі, Ваша Милосте!

(Завіса)

ЯВА 10.

1843 рік. Сестри в своїй кімнаті. Візита Отця Котоського, зодягненого у рясу францішканина. Під пахвою в нього актова торба, чимось напхана.

ОТЕЦЬ КОТОСЬКИЙ: Похвальбони Єзус Христус! Ксьондз Котоскі.

СЕСТРИ (*здивовані і зворушені*): На в'єкі в'єкуф. Амен.

С. КСЕНЯ: Ах, яка несподіванка і яка радість по стількох місяцях духовного посту побачити католицького священика, ще й до того сина св. Франциска!

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ й С. ЗАСТУПНИЦЯ: Сідайте, будь ласка, превелебний Отче. (*С. Ксеня швидко підносить йому дзиглик. Сестри сідають котрі на тапчанах, котрі на довгій лаві під хрестом та іконою Жировицької Богородиці. Котоський кладе свою торбу на столі. Вигідно розсідається*). Чи здалека приїхали?

КОТОСЬКИЙ: Дзенкуе, Буг заплаць. Пшиехалем, а рачей пшибилем пешо з зупелне бліска, з Полоцкего Корпусу Кадецкего, гдє мнє жонд російські пшизначил капелянем для кадетуф полякуф.

С. МИРОНА: Ага, я знаю! Преподобна Мати, це в будинку по-єзуїтського кляштору, зараз напроти нашого забраного монастиря.

С. ЗАСТУПНИЦЯ: А що, Отче, з вашими Отцями в місті, і з Бернардинами?

КОТОСЬКИЙ: Жонд іх порозпендзал, а кляштори сконфісковал. Дом Бернардинуф обещне займує войско, а в нашом дому кватеруион москефске ужендніці з жонамі.

С. ВІРА: А як, Превелебний Отче, вам удалось довідатися про нас? Що їм сталося, що вони вас пустили до нас?

КОТОСЬКИЙ: Знайоме грецко-католицке панє з Полоцка онегдай загаїли мнє пшед косьцьолем і зе лзамі заченли мнє оповядаць, цо съен тутай з вамі дзеє, цо оні з вамі ви-правийон.

С. НАЦЯ: Як вони вас сюди до нас впустили?

КОТОСЬКИЙ: На браме показалем вартовему москальові документ з моїм ужендовим пшизначенєм на капеляна кадетуф. Пшепусьціл мнє без трудностьці. Потем то само з Вірофкіним. І он не робіл мнє трудностьці.

С. ЛЮБОВ: Слава Богу, що Отець серед нас. Всі ми так дуже хочемо посповідатися і запричащатися.

КОТОСЬКИЙ: Ладне, ладне, моє Сьостри. (*Очима водить по вбогій кімнаті Сестер*). Ах, заїсте, яка бедося тутай у вас! Визера з каждого конціка. Пов'єдзєліби русіні: «Попросили б сісти, та нема що їсти!» (*Сестри смутно всміхаються*).

С. ОНИСИМА: Але знаєте, Преподобний Отче, серед тріскучих недостатків піддержує нас Розп'ятий Христос і Його святий хрест. Зрештою святий засновник вашого чину, Бідачина з Асізі, впізнав би тепер іще більше у Сестрах василянках своїх Сестер по вбожєстві.

КОТОСЬКИЙ: Так, так. Леч не тшеба нам запомінаць, же тшеба єднак жиць на тим сьвєце і єсьць. То я пшиньослем зе собон пеньондзе для вас і нецо віктуалуф: хлеба і сло-ніні. Дали мі то вспомняне панє для вас, Сьостри... (*Виймає рублі і кладе на стіл перед мінську ігуменю. Тоді отвирає торбу й викладає на стіл харчі*). Добже то мувійон бялору-сіні: «Як будзеш галоден, то свят тобі не міл!»

КІЛЬКА СЕСТЕР: О, дякуємо, дякуємо вам, Отче, за вашу турботливість про нас.

СЕСТРА СОФІЯ: За ваше добре серце. Ми й справді примираємо з голоду.

КОТОСЬКИЙ (*завважив, що вісім Сестер зовсім не бачать на очі: Юстина Шлегель, Олеся Печора, Саломея Ботвін, Аполлонія Долейко, Бонавентура Гедіофт, Норберта*

Юркевич, Христина Гувальд, Пракседа Зайковська. На очах у них пов'язки. В багатьох Сестер синяки на обличчі, або забандажовані рамена). Цо, Сьостри, з вами? Відзен, же тутай у вас – правдзиви шпіталь? Кто вас так збіл?

С. КАЛИНА: Сімашко й Верьофкін, а радше на їх приказ їхні опричники.

КОТОСЬКИЙ: Цось подобного! Не до помисльєня! Якже до того дошло?

С. ЮЛИТА: Тиждень тому приїздив сюди Сімашко святкувати ім'янини разом із черницями в своїй новій палаті. Він ще й досі не може забути того, що генерал заступився за нас і прилюдно назвав його апостатом. До пізнього вечора ми чули аж до нас крики й «ура» за здоров'я його, царя й оберпрокурора Протасова. Накінець бенкету по-п'яному закликав Сімашко, що не скорше поїде зі Спаса, аж ми залишимо спротив і підпишемо московське православ'я. Він приказав усім мужчинам напасти на нас в оцій кімнаті і так довго бити, доки не здамося. Ми саме кінчили вечірні молитви, як із грюкотом розкриваються двері і ця п'яна орда впадає з дрючками сюди. Господи Боже! Це було справжнє пекло на землі! Радше б не жити, як згадувати цю жажливу оргію варварства й московського дикунства. Вони поводитися гірше татарів! Вони били нас дубинами, топтали ногами, роздирали нігтями. Кожна з нас уп'ялася руками й головою в долівку і просила Господа, щоб радніше земля розкрилася під нами й проковтнула нас, ані ж дивитися на цю картину. Крики і проклони їхні покривали все. Вони, як скажені, кусали нас зубами. Двох Сестер задушили на смерть, всіх інших привели до того стану, в якому нас бачите!

КОТОСЬКИЙ (видно зворушений, по хвилині роздуми): Дзівне дзіва бивайон на тим сьвєце Боскім!

С. ПАРАСКЕВІЯ: Он чому ми так тужили за хвилиною, коли зможемо висповідатись і запричащатися в католицького священика.

КОТОСЬКИЙ: Помалютко, помалютко, моє цуркі. (Хвилинку вагається). Я спеціалне пшишедлем, аби вам помуц до випущєня на вольность. Серце мі сен крає, гди слухам тих ваших оповядань о окрутних зненцанях. Хцен, жеби вас повруцоно в ваше сьвенте монастери і жебисьце сен могли модліць, як дотонд, отдаваць сен цьвіченєм законним і биць вольніші в радосьці і щєньсю. (Сестри уважно споглядають на нього з запертим віддихом). Естем пелен ушанованя для вашей витрвалосьці, заїсте подзівям вапон базилияньскон горлівосьць. Нєстєти, з ойцовскон троскон змушони естем сконстатоваць, же ваша горлівосьць ораз дух офяри – зупелне розміяйон сен з целем, впливайон од духа цємньєсьці і незрозумєня духа евангєлієм істотного. (Сестри тривожно споглядають одна на одну). Так, повтажам з пшиціскем, ваш опур москальєм і Семашцє єст тилько потворнон омилкон і гжєхем пшєціфко законней владзи. Чисьце самє не слишали в конференциях духовних люб теж подчас лектури Пісма Свєнтєго слуф сьвєнтєго Павла, апостола людуф: «Вшєлька владза од Бога», ораз «Тєн, кто спшєцівя сен владзи, спшєцівя сен Богу»? Нєстєти, естєсьцє вшисткє фанатичкі цємнє і подеймаєцє рокош,⁵¹ самє не вєдзонц поцо. (Сестри зовсім збєнтєжєні переглядаютьсє між собою). Патшцє, цо я вам повєм. Комунія сьвєнтє под єднон альбо под двома постацямі, чи нє єст то єдно і то само? І з тєй то простєй пшичини Церкєф греко-католицка і Косьцюл лациньскі сон єдно і то само. Подобнє і якжє з вєнкшон район, Церкєф греко-католицка і православна твожон єдно і то само.

⁵¹ Рим. 13, 1 і 2.

(Сестри ворушаться в обуренні).

С. ПЕЛАГІЯ: Отче, що ви говорите?!

КОТОСЬКИЙ *(далі нестурбовано)*: Мувен вам то, що мі пшиказує моє сумене доброго католика і пожондного каплана. Єжелі венц унія і православє сон едно і то само, зупелне слушне Семашко хце, ажеби под одним царскім берлем істняла тилько една паньствова релігія. Єст то ведлуг і мего пункту відзєня єдине правідлове і найсьвєнтше прагненє. А висьце били сконьчоне варяткі, же хцялисьце му так длуго опоноваць. Трвайонц в вашім сьлєпим зацєтшєвєню, цєнжко гжєшицє пшєціфко Богу. Я ваш покорни Ойцєц духовні єдинє збавєня душ ваших прагнен!

КІЛЬКА СЕСТЕР *(гнівно)*: Хто тебе тут післав?

КОТОСЬКИЙ *(з удаваним спокоєм)*: Пан Буг посла мє для ратованя душ ваших, ктурє юж тєраз пшєз своїн крнємбрнсьць і упартосьць жуцілісьцє в отхлань пєкєльнєн. Пшиньослєм з собон парєн утворуф тєольогічних для вашєго кшталцєня релігійнєго, ктурє заїстє знайдє сєн понїжєй вшєлькєй критикі. *(Добуває з торби кїлька брошур і кїдає на стїл)*. То єст муї презент для вас. Послухайцє хоцяж єднєго фрагменту з тих глємбоко науково напісаных утворуф. *(Карткує одну брошуру)*. О, хоця ж бї то мєйсцє, пєлнє намащєня Духа Сьвєнтєго. Сон то слєва побожнєго мнїха пскофскєго Фїльотєуша в лїсьцє до царя москєфскєго Івана: *(читає)*. «Понєжє убо Вєтхїй Рим падєся Аполїнарїєвою єрєсю, вторий жє Рим, іжє єсть Константїнополь, агарянскїми внуци, от безбожних турок обладєм; твєє жє, о благочєстївий Царю, вєлїкєє Росїйскєє царствїє, третїй Рим, благочєстїєм всєх прєвзїдє, і вся благочєстївая царствїя в твєє в єдїно собрася, і тї єдїн под небєсєм хрїстьянскїй цар імєнуєших в всєй всєлєннєй, во всєх хрїстїанєх».⁵²

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Ах, Юдо Іскарїотскїй, досїть, досїть твєго чтєнїя! Забїрай цї свої мудрощї і їди гєть від нас до того, хто тєбє підїслав. Їди до своєго нєба, москєвськєго трєтьєго Рїму, а нас лїши вжє в тїй «отхланї пєкєльнєй», Хрїстовїй правді, за яку страждємо!

КІЛЬКА СЕСТЕР *(зриваються з мїсця обурєні)*: Забїрайсє гєть, зраднику!

С. МАКСИМА: Яка ганьба: польськїй ксьондз, францїшканєць, а і тї запродав свою душу Москві й Сїмашковї.

КОТОСЬКИЙ *(зривається з мїсця, у вєлїкому гнїві)*: Ах, ви єндзє всьцєклє! Замало вас, поноць, гаратал Вєрєофкїн, пєя крєф! Я вам зараз покєжєн! *(Замахуєтьсє на С. Заступницю)*.

С. ВАВРИЦЬКА *(звинно хватає Котєвськєго за обїдві рукї)*: Помалу, помалу, ксєнжє! *(Вєдє його швїдко до вїходу й вїкїдає за дєврї)*. Подїхайте трєхи свїжим повїтрїям!

С. АГАФІН *(бєрє зі столє брошури й вїкїдає на дєврї)*: За москєвську макулєатуру щїро дякуємо! Нє потрібна!

(Завїса)

⁵² Собраніє государственнѣхъ грамотъ и договоровъ, ч. II, ст: 97, стовб 2.

ДІЯ П'ЯТА

Кінець весни 1843 року. Побут у М'ядзьолах і втеча.

ЯВА 1.

По десятигох днях маршу Сестри спинилися в цьому містечку мінської губернії на подвір'ї забраного кармелітам монастиря. Сестри виснажені довгою дорогою, вкриті порохом, закуті ланцюгами дві-по-дві, оточені кількома озброєними солдатами в шинелях, сидять на траві.

ЯВА 2.

Надходять кілька черниць, протопоп Данілю Скрипін і два відступники Василевський та Коморовський.

ОФЦЕР *(до Скрипіна)*: Батюшка! С повеленія мітрапаліта Іосіфа вверяю вам арестанткі. *(Салютує)*.

СКРИПІН: Благодарю. Ви, гаспадін афіцер, адотхніте с ребятами по трудах! Вам сгатовілі черниці харошое кушанье. Пожалуста, в трапезу!

ОФЦЕР: Спасіба. *(Відходить з солдатами. Черниці приступають ближче до Сестер, які далі сидять, закуті, на траві)*.

КІЛЬКА ЧЕРНИЦЬ: Здравствуйте, галубушки! О, в каком ви харошом состоянії! Какіе толстие все, какіе красние лічікі!

ІНША ЧЕРНИЦЯ: Вот у нас будете работать немножко. Ура! Січас заживіом, с етімі работніцамі.

(Черниці на radoцax плещуть в долоні, за винятком двох новичок із Петербурга).

ОДНА З НОВИЧОК *(у гніві)*: Черниці! Ето нам очень не нравітся, как ви с неуваженієм обрацаєтесь к етім женцінам. Сматріте: ані – толька кожа да кості от галадофкі і долгаво путі, ані – очень нещастліви, а ви толька с ніх іздеваєтесь!

ДРУГА З НОВИЧОК: Здесь – не манастір, как нам гаварілі в Петербурге, здесь хуже Сібірі! Жєня, сортон д'ісі!⁵³. Ми уходім, а Бог пусть накажет вас язвами! Адье! *(Ідуть)*.

СКРИПІН: Пускай ідут етіє баришні со столиці. Їм нечево делать здесь с іх мілосердієм для уніяток і французкім язиком. Ух, культурніє!

(Завіса)

ЯВА 3.

Осінь 1843 р. Те саме подвір'я. Сестри обирають картоплю. Надходить Сімашко, черниці і група дівчаток-сиріт. Грають дзвони.

СІМАШКО *(солодко і лагідно)*: Яка користь для вас так довго противитися? Скільки ваших Сестер із цього погибло? Не краще для вас насолоджуватись царськими щедротами? За послух ваш дадуть жалування і поблагословить вас Бог. Ось погляньте на цих діточок! Я хочу довірити ці чисті й невинні душі в ваші руки на виховання. *(Бере з рук однієї черниці пакетик)*. Ось тут щедра заплаата для вас за умови, що приймете святе православ'я.

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Преосвященний, ви добре знаєте, що муки і смерть нам не страшні за славу Ісуса Христа. Тільки для Нього живемо й для Нього хочемо вмерти, йому – наше

⁵³ Ходім звідсіля! *(по-французьки)*.

служіння й журба за ближнього, заради Христа. Ми згодні зайнятися вихованням цих дітей під умовою, що вільно нам буде виховати їх у св. Єдності і приязні з Петровим Престолом.

КІЛЬКА ЧЕРНИЦЬ (*гострим, пронизливим тоном*): Заклятие, протівние папістки!

СІМАШКО (*гнівно*): Зразу прикажу вас змасакрувати бучиною.

С. ВАВРИЦЬКА: Ми цього тільки й сподівалися від тебе.

СІМАШКО: Ви сором принесете вашим достойним родинам через запеклість вашу. Пам'ятайте: жде вас паща пекельна, як далі пащекуватимете.

С. ЛЮДМИЛА: Як можеш грозити пеклом ти, що сам у ролі сатани-спокусителя до зради для нас?

СІМАШКО: Я тебе, дівко, провчу, як мені, архиереєві, тикати.

С. ПАРФЕНІЯ: Адже й до тричі святого Бога ми кажемо в молитві: Господи Боже! Твоє милосердя й довготерпеливість без кінця-краю, адже Ти дозволяєш сирій землі носити на собі такого апостата й потолоч. То інакше маємо говорити до вас?

(Бурхливий шум серед черниць).

СІМАШКО: Виждіть-но часок! Я потраплю ставковою водицею хоч трохи охолодити вашу гарячу кров. *(Виходить).*

ЯВА 4.

Сестри самі. Сідають на траву.

С. ТЕКЛЯ: Ви чули, Сестронецьки, що він сказав на відхідному?

С. ЄВЛАМПІЯ: Говорив про ставкову водицю. Чи й справді схоче нас топити в озері?

С. МАРИНЯ: Сімашко здатний до найбільших злочинів і підлостей. Боюся, що його неспокійний, гордий ум підшукає нам справді рафіновані муки.

СЕСТРА ЗАСТУПНИЦЯ: Он чому, Сестро Хризанто, пригадайте нам головну тему раннього розважання, щоб ми засталили свого духа на грядучі муки.

С. ХРИЗАНТА (*Елевація, яку Сестра проказує настоячки*): Віримо в Бога, у святій і животворній Трійці Одного. Ісповідуємо «релігію Авраама, Ісаака й Якова». Виводиться вона з земського едему, заклала договір з Богом, розташовується в Ханаані, проходить Червоне море, святкує Пасху, сприймає людське тіло у Вифлеємі, відновляє договори у вечірнику, розбиває могилу, снисходить на апостолів у вогняних язиках, засновує Церкву, ховається в катакомбах, підкорює поганство, сідає на трони, заливає увесь світ як море, вливає життя в установи, підпорює імперії, провчає багатих, царів, бореться за добробут трудячих, за промоцію жіноцтва, обновляє сили на Тридентському соборі, шле місіонерів у поганські країни, є ще по сьогодні і по віки самотнім найвищим правопорядком, єдиною цільною спільнотою, єдиним кораблем порятунку.

С. МАРИНЯ: Дякуємо вам, Сестро Хризанто, за таку добру пам'ять.

С. ЗАСТУПНИЦЯ: А що ви запам'ятали для нас, Сестро Зеновіє, з «Наслідування Христа» Томи Гемеркена Кемпійського?

С. ЗЕНОВІЯ: «Любов до Г. Н. Ісуса Христа окрилює душі на найвищі подвиги»⁵⁴.

С. СЕВАСТІЯНА: На основі слів св. Павла: «Вірою царства вони побивали, правду чинили, додержували обітниці, пащі лвам загороджували, силу вогненну гасили, втікали

⁵⁴ Наслідування Христа.

від вістря меча, зміцнялись від слабости, міцними були на війні, обертали врозтіч полки чужоземців; жінки діставали померших своїх із воскресіння, а інші були скатовані, не прийнявши визволення, щоб отримати краще воскресіння».

С. МИРОНА: «А інші дізнали наруги та рани, а також кайдани і в'язниці. Камінням їх били, тортурували, різали пилами, рубали мечем. Тинялись вони в овечих і козячих шкурах, збідовані, засумовані, витерпілі. Ті, що їх світ не варт був, тинялись по пустинях і горах і по печерах та земних проваллях»⁵⁵.

МІНСЬКА ПУМЕНЯ: Ото ж щиро подякуймо Богові, Сестри, що вибрав нас за Своїх Улюблениць і свідків і в серці повторяйте за мною: «О, глибино багатства, і премудрости, і знання Божого, які невідомі присуди його й недосліджені дороги Його! Бо хто Господній розум пізнав? Або хто був Йому за дорадника? Або хто давніш йому дав, і йому буде віддано? Бо все з Нього, через Нього і для Нього. Йому слава навіки. Амінь».

(Завіса)

ЯВА 5.

Берег над озером у М'яздьолах. Сестри, черниці, діти, греко-католики і жида. Скрипін, Василевський і Коморовський, кілька солдатів. У руках солдатів кропив'яні міхи з отворами для голів та довгі шнури.

СКРИПІН (*читає вбік Сестер письмовий приказ*): Распоряженіє преосвященнейша-во Іосіфа, мітрапаліта літофскаво: «В віду дальша-во супротівленія васіліянскіх манашок іспаведивать святую русскую православную веру, павелівається їх до тіх пор погружівать в медзьолском езере, пака ані не атвергнут рімскої ересі. Протопоп Скрипін да Васілефскій і Камарофскій атветственни предо мной за точное ісполненіє етой казни. Собственной рукой: Семашко». (*До солдатів*). Ребята, начинай!

(*Солдати підступають до Сестер із міхами й шнурами, безцеремонно затягають кожній через голову мішок (через що обезвладнюються руки), а тоді повверхи зашморгують кожній мотуз на шиї. На початку цієї акції Василевський до Коморовського*).

ВАСИЛЕВСЬКИЙ: Який сором для нас, двох відступників. Раз відреклися св. віри, то тепер заставляють нас бути катами наших геройських співсестер! Ох, яке упідлення, яка ганьба!

(*Солдати попихають Сестер ближче до озера, то значить за сцену. Кожний солдат держить кінець мотузка. Вірні греко-католики і діти зачинають голосно плакати*).

ВІРНІ: Віддайте нам наших Сестер. Що ви робите з невинними Сестрами! Нехристи ви, Бога не боїтеся?

(*Голосний плач дітей*).

ГОЛОС ІЗ ЮРБИ: Ах, Боже! Вже кати посідали в човни і шнуром затягають Сестер на глибину!

(*Крик юрби та плач жінок і дітей посилюється*).

ГОЛОС ІЗ ЮРБИ: Народе християнський! Чи ми безсилно приглядатимемося, як ті поганці-бусурмени живцем топлять наших Сестер у ставі? Гей, люди, хто в Бога вірує, за мною (*Мужчини хапають хто буки, хто каміння*). Гей, Скрипін і Коморовський! Зараз

⁵⁵ До свреїв, II, 33–38.

смерть тут вам буде на місці, як не перестанете мучити Сестер. *(Загальний крик і замішання за сценою).*

СКРИПІН *(кричить тривожно)*: Солдати, давай назад!

(Паде занавіса)

ЯВА 6.

Рік 1815. Зима. Монастирське подвір'я в М'ядзьолах. День ім'янин Скрипіна. На подвір'ю дві бочки з горілкою. Часом підійде солдат чи псаломщик у клобуку, чи російська черниця і кухлем п'ють. Відійшли кілька кроків та один чи другий звалюються цілком сп'янілі у сніг. Увесь час із нутра дому (з-за сцени) зриваються п'яні вигуки: «Ура, батюшка Цар! Ура, Скрипін! Ура, Ссмашко! За Расю! За веру да агечество!» Вечір. Кілька Сестер, а серед них мінська ігуменя з пов'язкою на лівому оці і С. Ірина Помарницька скрадаються нишком попід мур подвір'я. С. Ваврицька несе велику драбину.

(Завіса)

ЯВА 7.

Ніч. Зовсім інший засніжений краєвид під стіною. Зразу нема нікого. Від часу до часу з нутра дому зриваються п'яні «Ура». В перерві чути з-за сцени стихшений голос мінської ігумені.

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Пресвятая Тройце, помилуй нас; Господи, очисти гріхи наші; Владико, прости беззаконня наші. Святий, посіти й ісціли немощі наші. *(Злізає по драбині й із півтора метра скаче в сніг. За часок злізають по черзі інші Сестри. Не видно лише С. Ірини).*

С. ВАВРИЦЬКА: Де ж С. Ірина так забарилася?

С. КОНАРСЬКА: Чи часом не настрашилася втікати і не вернулася?

(З горища чути голос С. Ірини: «Слава Богу». Вреши злізає С. Ірина, зодягнена в солдатський мундир).

С. ВАВРИЦЬКА: Що сталося, Сестрице?

С. ІРИНА ПОМАРНИЦЬКА: Нічого, дорогі Сестри. Я стягнула з зовсім п'яного солдата цю теплу зимову шинелю. Нам вона придасться до втечі!

(Сестри василянки стають на хвилину навколішки і моляться. Відтак встають).

МІНСЬКА ІГУМЕНЯ: Ну, а тепер, Сестриці, в далеку путь, на Захід, аж до святого міста Риму!

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Там розкажемо наслідникові св. апостола Петра, Римському Папі, а через нього всьому культурному світові, що робить Москва, за що страждають наші народи, за що нас мучать до крові!

ВСІ СЕСТРИ: Прощай, рідний краю, прощайте, Білорусе й Україно, а Ти Господи, нас благослови!

С. ЗАСТУПНИЦЯ: Пресвятая Богородице, спаси нас!

(Завіса)

За хвилину жива картина:

На тлі сцени великі портрети мучеників та ісповідників Церковної Єдності: Клим Смолятич, митрополит Петро Ратенський, митр. Ісидор Київський. Іпатій Потій, Йосиф Велямин-Рутський, св. свящ. Йосафат, Мелетій Смотрицький, митр. Йосип Булгак, посередині – Слуга Божий Андрей Шептицький. Із правого боку від нього Йосафат Коциловський, Григорій Хомишин, Никита Будка,

Іван Лятишевський, Теодор Ромжа, Павло Гойдич, Василь Гопко. З лівого боку від нього – російський екзарх Леонід Фйодоров. Із правого – митрополит Йосип Сліпий.

Усі портрети прибрані пальмовими вітками, калиною, рожами й рушниками.

На сцені стоять навколішках персоніфікації: Україна й Білорусь у постатях вродливих жінок у національних костюмах. Біля кожної молодий пластун із національними прапорами обидвох націй. На сцені по кілька представників українського й білоруського народів у народних ношах, по кілька парохіяльних священників і представників чинів: Отців Василян, оо. Редemptористів, оо. Салезіян і Бр. Студитів, Сестер Василянок, С. Служебниць і С. св. Вінкентія з виховниками, С. Йосифіток, Студиток і С. Йосафаток. Усі з пальмовими вітками в руках.

Хор за сценою й фігуранти на сцені відспівують композицію о. Кишакевича: «Владико, Отче, Ти за Віру...»

Завіса

КІНЕЦЬ

Юрій ТИС

НЕ ПЛАЧ, РАХІЛЕ

Дійові особи:

ВІЧНИЙ ГОСПОДАР

БАТЬКО

МАТИ

РОМАН

ДІТИ

ІРОД

РАХІЛЬ

ТРИ ЦАРІ

ТРИ ПАСТИРІ

КНИЖНИКИ

НАРОД

КАТИ

КОЛЯДНИКИ

Драма спирається на Святе Письмо, народну різдвяну творчість та на поетичні твори Б. І. Антонича, Б. Кравціва і Марка Черемшини. Прем'єра відбулася силами Театральної Студії ім. Леся Курбаса, дня 5 січня 1952 р., в Буенос-Айресі.

ДІЯ І

Дзвонять церковні дзвони. Завіса вгору. За столом батько, мати. Дівчинка зорить небо. Вічний господар проходить біля них, постать не з цього світу. Він – символ духовності – Сковорода. Його ніхто не бачить. Хата – три стіни, а докруги холодна зима, дерева, морозне небо. На стіні сліди з давно знятих ікон.

ВІЧНИЙ ГОСПОДАР:

Одбиті від порогів рідних дому,
Від рідної одірвані землі,
Заметені в чужину невідому,
Як в осінь буревійну журавлі, –
Струснімо пил чужих доріг і втому
і, зочивши зорю у зимній млі,

Сповнімся нині, друзі, благодаром,
Далеких вечорів Різдяних чаром!
Тож різно тут прийдеться, друзі, нам
Хвилину Свят-вечірню зустрічати:
Одним в гурті своїх... А дехто там
В пивничній буде тугу заливати...
І може хтось, такий самотній сам,
В чужі простори вийде, мов на чати, –
Зорю зорити... Й будуть – чи й одні!
Що й знаць не знатимуть, які це дні!
Свят-Вечір по хатах!¹

(Вічний господар поволи виходить).

ДІВЧИНКА: Мамочко, тату, вже є перша зірка на небі!

МАТИ: Тихше, дитинко, тихше!

ДІВЧИНКА *(підбігає, шепоче)*: Перша зірка на небі.

БАТЬКО: Добре, доню, добре! *(Синок входить з дідухом)*. От і дідух. Постав його ось тут, у куті на почесному місці. *(Синок, поклавши дідуха, стає побіч усіх. Батько ламає просфору)*. Святи родителі, приходьте до нас хліба й соли поїсти!

МАТИ *(в поклоні)*: Не поминайте лихом, родителі, – чим хата багата, тим рада.

ДІВЧИНКА *(гляди́ть тривожно й зацікавлено)*: Де родителі, мамо? До кого ви говорите?

МАТИ: Скажу тобі, як підростеш.

ДІВЧИНКА: А я хочу знати, мамочко, де є родителі?

МАТИ *(з острахом до вікна)*: Тихше, дитинко, тихше, а то почують і лихо буде. Ох Боже, чи минуться коли ці іродові часи?

БАТЬКО *(йде до столу, бере просфору)*: Не такі тепер свята, як колись були: з колядою, з ялинкою, зі столом, повним добра, з колядниками. І стіни не такі порожні були. З іконами й рушниками...

МАТИ: Навіщо згадувати, серце ранити.

СИНОК: Як, таточку, як ви святкували?

БАТЬКО: Пізніше, сину, розповім тобі усе. *(Ламає просфору)*. Щоб свят назарік діждати і щоб кожний вільним і щасливим став. *(Дівчинка шепче щось братчикові, і він)*.

СИНОК: Розповідьте, тату, як це колись святкували.

ДІВЧИНКА *(враз пригадала собі)*: А Роман де, мамо?

БАТЬКО: Для тих, хто не може бути з нами, ось порожнє місце і тарілка...

МАТИ *(обсунулася на крісло, сили її опустилися)*: Романочку мій, де ти тепер? Війна тебе забрала, ні слова від тебе, ні вістки...

БАТЬКО: З в'язниці колись дав знати про себе. А тепер? Живе чи ні, в неволі чи на волі. Бог один знає.

МАТИ: Що б він не робив і де б не був, благослови, Боже, його труди.

БАТЬКО: А може, нема теплої хати для нього, може, як звір ховається в нетрях... серед людей місця йому немає...

¹ З поезій Б. Кравціва.

МАТИ (*а в неї враз надія в серці*): Хто знає, чи ми не журимося надаремне. Стільки людей пішло туди, на захід. Бог милосердний, може, й нам уділить крихітку надії. Це ж нині свято радості, з добрим словом на прийдешні годи!

ДІВЧИНКА: А хто це колядники? Чого вони ходили по хатах? Шукали когось?

БАТЬКО: Ходили до людей добрих із словом Божим, коляди співали.

СИНОК: Коляди? А як їх співали?

(*Десь з далеких просторів загомонила тиха коляда*):

Добрий вечір тобі, пане господарю...

(*Це колядники, що їх постаті ледве видніють серед дерев. Усі заслухалися*).

БАТЬКО: Це спомин, діти, тільки спомин давно минулих часів. Ось, дитинко, коляда про народження Сина Божого.

ДІВЧИНКА: Народилася дитинка Божа? Така ось маленька?

СИНОК (*побачив раптом зірку на небі*): Яка зізда золота... дивіться, дивіться!

МАТИ: Тихше, синочку, тихше, це теж спомин, далекий добрий спомин. Щоб тільки не розвіяти мрій...

1-Й КОЛЯДНИК:

Та вже ж у двір три радості ішли!
Їм назустріч ясно так горіли свічі
В багатих калачах – і сяйвом плив
Святковий світлий час в серця і в вічі.
Всі вірять вже: і туга й біль не вічні,
Тож назарік краще буде.

2-Й КОЛЯДНИК:

Зате, щоб нарік знов в пахкому сіні
Промінням щасним грався сміх дітей,
Щоб знов дідух владарив – як давніше,
Багатий на колосся золоте.
Над двором статком всім: щоб темні тіні
В дім приступу не знали. І на те...²

3-Й КОЛЯДНИК: Щоб повернулись ті, що по лісах.

1-Й КОЛЯДНИК: В які тереми їм колядку слати?

2-Й КОЛЯДНИК: Де ж їх усіх розпізнавать, шукати?

3-Й КОЛЯДНИК: Дорогі й величні творці нашої доби!

МАТИ (*благає*): Колядуйте їм і синові мосму, Романові. Може, серцем своїм почують, що в цей вечір ми є з ними.

1-Й КОЛЯДНИК: Щоб кованими возами та вороними кіньми верталися до нас. Щоб усі двері у нас їм відчинилися, самі свічі позасвічувались, самі книги та й розчиталися.

2-Й КОЛЯДНИК: Щоб зрадувалася ними на ріллі скиба, у морі риба, у горах зілля, у стогах зерно.

3-Й КОЛЯДНИК: Щоб уся рідна земля – для них одна світлиця – веселиця, сонечко в весні, зоря із моря.

1-Й КОЛЯДНИК: І вітаємо вас прибутком добрим та віком довгим, урожаєм на хліб, миром між людьми, гараздом і волею в хатах, на ланах, на дорогах, у лісах і водах, в повітрі і світлі всієї нашої землі.

² З поезій Б. Кравціва.

2-Й КОЛЯДНИК: Бо знайте, що гори гуцульські лежать повалені і паленіють криваві голови хмарами... Що кров запечена, скипіла на їх камінних ребрах. Що земля наша з горя сонця не бачить...

2-Й КОЛЯДНИК: Але весь народ думками з собою і кланяється своїми ранами, своїм болем.

1-Й КОЛЯДНИК: О ви, що по лісах, за цим словом будьте сильні, здорові – молодці пишні та гречні³. *(Колядники зникли, як тіні).*

БАТЬКО: Так-то було, діти, в далеких добрих часах... *(Раптом залунав гомін багатьох кінських копит. Жах майнув по хаті, замовкли непорушно. Вреши):*

МАТИ: Рятуй нас. Божая Мати! Що це?

БАТЬКО: Не бійтеся, ця ніч – Божа ніч, і в ній нічого злого не буде. Лихо приступу не має. Божий син народився. *(Стукіт у вікно).* Хай станеться, чому написано статись. *(Відкриває твердо двері – виходить. Чути голоси радості. Входить Роман, озброєний).*

БАТЬКО: Романо!

РОМАН: Тату! Мамо!

МАТИ: Сину, синочку! Ти таки прийшов до нас! Боже милосердний, щоб тільки хтось не побачив, не почув...

РОМАН: Не бійтеся нічого! Я тільки на хвилину, щоб побути між вами на Свят-Вечір. *(До дівчинки).* І що ж, маленька, пізнаєш? *(До брата).* А ти вже виріс, скоро великим будеш!

МАТИ: *(В голосі – і радість, і тривога).* Я плачу з радості і сама не знаю, що діється зі мною. Правда це чи сон?

БАТЬКО: А як же там? Безпечно? Не буде біди тобі і нам?

РОМАН: За біду нині не важко! Але я зробив, що міг. Годину часу маємо. Чати беруть село на зміну. Щоб кожний побув між своїми. Але несподіванка все може бути. Таке вже наше життя!

МАТИ: Скажи, синоньку, де ти живеш і які твої діла?

РОМАН: Живу всюди й ніде. Пригортає мене на ніч земля рідна і сніг, хоронять ліси, дають надію товариші.

МАТИ: Яке життя, яке життя!

РОМАН: Гарне життя, величне! За волю, мамо, ніякі труди не страшні. Як колись предки наші, обстоюємо збройно і віру нашу і землю. Від Ірода!

БАТЬКО: Син Божий прийшов, щоб смертю смерть побороти, щоб перемагати страждання і зло. Благослови, Господи, твоє діло.

РОМАН: Спасибі вам, мамо й тату. Тож посидьмо трохи по старому звичаю. Мені нічого розповідати, але вас прохаю, розкажіть, як це колись бувало, від початку світу...

МАТИ: Тож починаймо з Богом, хай спомин про старі звичаї і давній Свят-Вечір дасть силу йому і його друзям витримати лихоліття.

РОМАН: Побороти Ірода навіки-вічні!

БАТЬКО: Сідайте, діти!

МАТИ: Згасім краще світло – буде безпечніше.

(Світло погасає звільна, усе в півтемні).

³ За Марком Черемшиною.

БАТЬКО: Як ще не було нічого, тоді не було ні неба, ні землі. Було синє море, а серед моря зелений явір. На явороньку три голубоньки, радять, як бути далі (*нагло далекий протяжний свист. Діти пригорнулися до батьків, усі збентежені*).

РОМАН (*спокійно*): Не бійтеся, це тільки перший знак для мене.

МАТИ: Вже мусиш відійти? А може, йде лихо?

РОМАН: Ні, мамо.

БАТЬКО: Син Божий теж ховався від Ірода і виховався. То нині і ми надіймося на все добре.

МАТИ: Береженого Бог береже.

РОМАН: Які ви добрі для мене, мамочко. Але ні, небезпеки нема, сторожа наготові. Оповідайте, таточку, далі.

БАТЬКО: І сотворив Бог небо й землю, наповнив її всією душею, а накінець сотворив чоловіка. Згрішили перші люди, і прогнав їх Бог з раю. Мали перші родичі дітей і внуків, розрісся рід людський і наповнив землю. Аж понині. І прийшов час, сповнилося слово Боже: для відкуплення гріхів людських, зійшов на землю Син Божий. Народився в Ви-флеємі, і написано було, що терпітиме від Ірода...

РОМАН (*зривається*): На нашій землі Ірод!

Завіса

ДІЯ II

Глибокі тіні серед зелені темних кипарисів, що біля палати Ірода. Біліють тільки мармурові боги. З неба йде дивне світло від зорі Богонародження. Фронтон палати Ірода вріс, наче таран, у чорну землю. Сіра, гладка брила, ця палата. Без вікон, тільки темний вхід до неї.

На небі пламеніє зоря. Юрба споглядає на неї. Страх висить у повітрі. Люди – безчасові. Одні в римських і жидівських строях, інші в убраннях різних епох, аж понині. Слова непевні, слова, що тиснуть душу, розривають серце:

ЧОЛОВІК З НАРОДУ: Казав комісар, що це нічого надзвичайного. Природне явище.

1-ША ЖІНКА З НАРОДУ: Не вір йому. Він тільки так казав. А сам з жінкою виїхав.

2-ГА ЖІНКА З НАРОДУ: Ой, людоньки, рятуйте! Вона росте, росте, наближається до нас. (*Очі великі зі страху, уста викривлені, поstattі зігнені*).

1-Й КНИЖНИК: П'ятсот років тому появилася така сама звізда і принесла горе. Ні хати, ні людини не залишилося, тільки пси дикі обгризали кості людські. Нікому було їх поховати.

НАРОД: Ой, жах, жах!

2-ГА ЖІНКА З НАРОДУ: Кінець світу гряде! (*І враз виступає з юрби поstattь з блідим фанатичним обличчям*).

ПОСТАТЬ: О! Слухайте, люди! Що може нам статися злого від цієї звізди? Чи може бути щось гірше від... від цього горя, що він нам приніс? Він!

НАРОД: Хто, хто?

ПОСТАТЬ (*вибігає на терасу, лице витягнулося в сторону палати*): ВІН, Ірод – Сатана!

НАРОД: А-а-а! (*Юрба похилилася з жаху, наче колосся під вітром*).

1-ША ЖІНКА З НАРОДУ: Мовчи, божевільний!

2-Й ЧОЛОВІК З НАРОДУ: Ні, ні, це не ми, це він так сказав!

2-ГА ЖІНКА З НАРОДУ: Я нічого не знаю!

3-Й ЧОЛОВІК З НАРОДУ: Я нічого не чув!

2-ГА ЖІНКА З НАРОДУ: Геть з ним!

НАРОД: Щезай!

2-Й КНИЖНИК: Шпиги всюди!

НАРОД: А-а-ах!

1-ША ЖІНКА З НАРОДУ: Я не боюся, чуєте? Я зорі не боюся. Я навіть його не боюся.

2-ГА ЖІНКА З НАРОДУ: Тихо, тихо, пропадемо, як почує.

Входять пастирі, ясні, щасливі.

НАРОД: Хто ви такі дивні, не боїтеся?

1-Й ПАСТИР: Ми боялися цього світла. Але прийшли янголи, ми чули голоси з неба.

НАРОД: Що ви чули? Що? Що?

2-Й ПАСТИР: Голос з неба: «Ось бо благовіщу радість велику, що буде всім людям на землі. Народився Господь в городі Давидовому. Знайдете дитинку, сповиту, лежачу в яслах».

НАРОД: І що?

– Шукали?

– Знайшли?

2-Й ПАСТИР: Слава на висоті Богу, а на землі спокій між людьми благословенними.

Пастирі відходять. Чути далекий хор.

На небі зоря нам засіяла...

Входять три царі.

1-Й ЦАР: Що тут сталося, люди добрі? Хай Бог буде з вами.

3 НАРОДУ: Не говори цих слів, а то нещастя приведеш на нас.

2-Й ЦАР: Не бійтеся, люди, ось ясність з неба радісну вістку приносить: Цар любові народився!

3-Й ЦАР: Шукаємо його, і зоря вказує нам дорогу з далеких наших країн. З-за моря, із сходу, і з землі, що лежить поза північним вітром.

1-Й ЦАР: Не знаєте, де Він народився?

НАРОД: Ні, ні, не питайся!

ЧОЛОВІК З НАРОДУ: Спитайте книжників, вони знають.

ЖІНКА З НАРОДУ: Може, й справді любов запанує між нами?

НАРОД: Любов? Воля? Спитаймо книжників! Раббі, де раббі?

Ірод з палати. Він, Ірод римський і Ірод новітній. З ним два кати з автоматами. Червоне світло з палати багрянить усю його постать.

НАРОД: А-а-а! *(І завмерли із зігненими спинами. Ірод мовчки оглядає народ. Вказує на когось рукою. Кати жорстоко б'ють).*

1-Й КАТ: Пашол вон! *(І знову вибирає Ірод нову жертву).*

2-Й КАТ *(б'є):* Вон! *(Чим далі, тим більше гне спина народ, опадає поводі на землю. Навіть книжники-фарисеї гнуться, хоч опірно додолу. Тільки три царі стоять непорушні. З саду чути гру флейтів і арф).*

ІРОД: Ви куди – царі?

1-Й ЦАР: Йдемо шукати Месію, нового князя любові.

2-Й ЦАР: Сповнилися віщування великих пророків. Ось тут закон, писаний на небі.

ПРОД (*улесливо*): Вітаю, дорогі гості чужинні!! Я хочу зложити честь новому цареві. Тож поможу вам знайти дитяtko. Книжники – фарисеї – до мене! (*Книжники підступають неохоче і гордо. Стоять. На них звернули дула автоматів кати. І вони похиляють коліна*). Де народився Месія?

1-Й КНИЖНИК (*розвиває пергамент*): Ми з Великої Юдейської Ради читаємо в пророка Михея, що жив за царя Ахеса. (*Читає*): «І ти, Вифлеєме, не гірший еси між князями. Бо з тебе вийде цар, що пануватиме над народом Ізраїля».

ПРОД (*злісно*): Отже, де народився Месія?

2-Й КНИЖНИК: В Юдеї, в місті Вифлеємі.

ПРОД (*ще більш люто*): У Вифлеємі? А не знаєте, скільки народу зібралось тут для перепису? Де його шукати? Хто його родителі?

1-Й КНИЖНИК: Марія на ймення, панна непорочна, і тесля з Себулона, Йосиф.

ПРОД: Хто він?

1-Й КНИЖНИК: Чоловік бідний, живе, як Давид, серед овець.

ПРОД (*лукаво*): Що ж, новонароджений цар хоче сісти на моєму троні?

2-Й КНИЖНИК (*Він, гордий з поразки могутнього ірода, встає з колін*): Що ж, не всім є дано бачити майбутні події. (*Ірод нетерпляче дає знак рукою. Книжники відходять*).

ПРОД (*улесливо до царів*): Несете дари новому цареві світу?

1-Й ЦАР: Бальзами й пахощі сходу: ладан і смірну.

2-Й ЦАР: Золотих і срібних божків босфорських у дарі.

3-Й ЦАР: Меч і пшеницю з України.

ПРОД: Тож можете це передати. Чого ж ішли ви самі багато миль, аж у Вифлеєм?

1-Й ЦАР: Низький поклін віддати Тому, чий прихід віщувало небо.

3-Й ЦАР: Привітати Того, хто поборе темінь. (*Ірод здригнувся*).

2-Й ЦАР: Бога, що ми його відчули в провісних снах.

ПРОД: Ідїть, царі, шукати його, а як знайдете, скажіть йому: І я хочу привітати його та забрати в свою палату. Дам йому все, що існує найкраще в світі: золото й срібло, багато слуг та вчених людей, щоб вивчили його на великого й мудрого царя. (*Ірод виходить, царі збираються у дальші мандри*).

1-Й ЦАР: Бідна мати! Меч пройде крізь її серце, стоїть у святих писаннях.

2-Й ЦАР: Підуть на чужину: з Єгипту покличу Сина Мого!

3-Й ЦАР: Спаси, Господи, маленького! Смерть підняла руку на нього. (*Виходять*).

ГОЛОВНИЙ КАТ (*входить, на його свист вбігають кати*): З наказу царя юдейського маєте негайно знайти новонароджене дитя! З цілим родом привести до палати. Коли не схочуть, закувати і взяти силою. Зрозуміло?

КАТИ: Да!

ГОЛОВНИЙ КАТ: Геть!

ПРОД (*входить*): Стривайте, новий наказ. Не випустити нікого на чужину. На кордонах спустити залізну завісу. У Вифлеємі повбивати всіх дітей до двох років життя. Чули?

КАТИ: Да!

ПРОД: Геть! (*Ірод залишився сам. Скрито глянув на зорю*). Цар Юдейський! Дитина – і цар! А я не цар? (*Поміж людей, що на землі, просовується наперед*). Тільки я є царем. З ласки Августа, я – Ірод, цар Юдейський! Поки що. Бо йде час, стану самим Августом! Я – цар землі! Я – цар світу!

Завіса

ДІЯ ІІІ

Ніч. Палата, як у другій дії. Побиті люди на землі. Ірод вибігає з палати.

ПРОД: Повітря! Душуся в палаті! Ах, зоря! І тут і всюди вороги. Хочуть мене знищити! Мене – царя! Ненавидять мене! Кажуть: «Ніч люта – іродова ніч». Боюся ночі. Духи спати не дають. Ці з поламаними кістками, ці без голів. Спокою не дають. Мені, цареві! Що це, що це знову?

1-ША ПОСТАТЬ З ЛЮДУ (*підводиться*):

Месія народився
І зможе темні сили.
Пішли вже яничари
Шукати немовляти.

2-ГА ПОСТАТЬ:

Поміж дітей шукали,
І встала кров прокльоном,
І матері ридали,
Над Сяном і над Доном⁴.

ПРОД: Хто це? Гей, сторожа! (*Входять кати*).

1-Й КАТ: Царю! Наказ виконаний – діти не живуть.

2-Й КАТ. Нема жодної живої дитини... тільки... Сина Марії нема між ними. Ні Марії, ні Йосифа ми теж не знайшли.

ПРОД: І що далі? Кажі! Де вони?

1-Й КАТ: Три царі змилили шлях за собою. Вони вже на чужині. Люди, яких ми зловили, тих, що вітали зорю, казали: – Сина Божого ми бачимо в кожній людині.

2-Й КАТ: А на муках стогнали: – Як зірка, ця дитина! Між ослами та волами, в яслах, народився тихий Син Марії.

ПОСТАТЬ З ЛЮДУ:

Це янгол скрив Дитятко,
Щоби, як Ірод згине,
Вернулось, виростало
По селах України!⁵

ПРОД: Далі! Чого стали?

1-Й КАТ: Люди йшли, вітали його. З лісів, з гір, з далеких полонин.

2-Й КАТ: Багато ми їх замучили, та вони не сказали нічого. Тільки на муках казали до інших. – Браття, моліться за нас!

1-Й КАТ: І мовчали.

2-Й КАТ: А коли говорили, то недоладу.

1-Й КАТ: Молилися! (*Ірод уже не слухає катів. Він чує неземний голос дивної пісні*).

1-ША ПОСТАТЬ З ЛЮДУ:

Народився Бог на саях,
В лемківському містечку Дуклі.

⁴Б. Кравців

⁵Б. Кравців

Прийшли лемки у крисанях
І принесли місяць круглий.

2-ГА ПОСТАТЬ:

Ніч у сніговій завії,
Крутиться довкола стріх.
У долоні у Марії
Місяць – золотий горіх⁶.

Поволі входить бліда жіноча постать. Вона ледве йде. До неї простягаються руки людей, що оживають під поглядом її сумних очей. І вони підтримують її.

ЖІНКА: Де він? Де вбивник? Віддайте мені моїх дітей!

ІРОД: Ти хто?

ЖІНКА: Я Рахіль, він повбивав моїх дітей. Ірод проклятий. *(Вона простягає руки до народу. А люди поглянули в бік Ірода. Тоді й вона глянула на нього. І вжахнулася).*

РАХІЛЬ: Ах, це ти, сатано! Віддай мені моїх дітей, віддай!

НАРОД: Від-да-а-й! *(Рахіль підходить до Ірода, він відступає).*

РАХІЛЬ *(проходить з витягненими руками)*: Де мої діти? Де мої діти?

НАРОД: Не плач, Рахіле! Народився Син Божий, і зникнуть і сльози, і горе. Діти твої вернуться з країн чужих додому, в границі свої! *(Чути далеко пісню: «Не плач Рахіле...» Пісня пливе, втихає, Рахіль із словами вічного запиту – де мої діти – відходить).*

ІРОД: Я вбив, я! Це я обагрив світ кров'ю. І нікому мене судити – я цар. А хто ти, Рахіль? Мати своїх дітей і тільки! А може?... Ні, вона мати усіх, усіх, всієї... країни, всього роду людського! Що це, хмари? Буря? Тільки зоря, і вона вже блідне!

1-Й КНИЖНИК: Почуйте, народи, слово Господнє: Викупить Бог Якова і вибавить його з рук того, хто був сильніший. І буде веселитися народ, і душа людська буде, мов напоєний водою сад!

Станула темнь страшна, тільки червоне світло з палати падає на Ірода. А він бачить уже своє безсила, він наче божевільний.

ІРОД *(до книжника)*: Що це? Хто затемнив світ? Які це сили проти мене? Бог? Не знаю Бога! Закувати його, кинути в тюрму! Ха-ха!... Ніхто не здобуде моєї столиці світу! Мій город сильний, його ніхто, ні сам Бог не знищить!

1-Й КНИЖНИК: Горе тобі, городе великий, одягнений в багряницю, в каміння дороге, в рубіни і перли. Однієї години спустошене все буде!

НАРОД: Хвала й поклін Господу, бо правдиві суди Його, що осудив велику блудницю! Це вона нищила землю злодіянням своїм. Блаженний, хто бере участь у воскресінні!

ІРОД: Ні, я ще живу, я не здамся! Каги! Трубіть на війну, останню війну за великого царя всієї землі... *(Труби, блискавиці, громи, темрява. Пожежі. Ще видно, як Ірод, закинувши плащ, входить у багряне світло палати і зникає в ній. Народ, задивлений у картини війни, що їх бачить десь на обрїях. А каскади могутніх тонів музики – це воєнні шуми й гомони).*

1-ША ПОСТАТЬ З ЛЮДУ: З диму вийшла сарана на землю і дано їй вдасть скорпіонів земних!

2-ГА ПОСТАТЬ: А сарана – коні воєнні, а лиця їх, як лиця людські. *(Відблиски пожеж, страхіття війни, воєнні шуми, вибухи, сирени).*

⁶ Богдан-Ігор Антонович.

3-ТЯ ПОСТАТЬ: І мали панцері наче броні. А шум крил їхніх, шум возів, коли багато коней біжить на війну.

4-ТА ПОСТАТЬ: І мають над собою царя, володаря безодні. А ім'я його – Губитель.

5-ТА ПОСТАТЬ: І вбито одну третину людей від вогню, від диму і від сірки.

6-ТА ПОСТАТЬ: Вийшли з чотирьох сторін світу на долину і обступили табір святих.

7-МА ПОСТАТЬ: І зійшов вогонь з неба, і пожер військо сатани, а сатану вкинуто в озеро вогняне. *(Ясність велика огортає світ. Серед народу бачимо всіх тих, що й досі, батька й матір, Романа і його брата й сестру. Входить вічний господар – Скворода, провадить з собою Рахіль. Далека, лагідна, симфонічна музика).*

1-Й КНИЖНИК: І чув я голос з неба, наче голос многих вод і голос кобзарів. І поглянув я: ось агнець стоїть на горі, а з ним сто сорок чотири тисячі, що в них ім'я Отця написано на чолах. І бачив я нову землю і нове небо і чув голос.

НАРОД: Ось оселя Божа з людьми, і Бог домуватиме з ними. І обітре Бог сльозу всяку з очей їхніх. І не буде ні смерті, ні смутку, ні крику.

1-Й КНИЖНИК: Рече Бог: – Ці слова бо – слова правдиві. Я альфа і омега, початок І кінець! *(Входять Вічний господар і Рахіль).*

РАХІЛЬ:

Оре плужок четвертичкою,
А все волики, а все половії,
А в них роженьки, все золотії,
А плугатарі все шовковії.
Та вийшла ід ним Божа Мати,
Та і сказала: оріте же, синки,
А з довга нивки, а з дрібна скибки.
Та посіємо ми яру пшеницю,
Та вродиться що стебло-стебло.
Накладемо кіп, як на небі зізд,
Стане господар межі копами,
Як ясен місяць межі зорями⁷.

ВІЧНИЙ ГОСПОДАР:

Дозвольте ж, друзі, що за словом тим,
Не вимагаючи в подяку плати,
За звичаєм прадавнім роковим –
Здоров'ям, щастям всіх Вас привітати!
З роси, з води! Дай Боже нам усім
Різдва святого нарік дочекати
І поривати тисячні ряди
Могутнім вільним словом коляди!⁸
(Лунає коляда: «Бог Предвічний...»)

Завіса

⁷ Народне.

⁸ Богдан Кравців.

СМІШНИЙ СВЯТИЙ

Драма в 14 явах

ДІЙОВІ ОСОБИ:

ІГУМЕН
ОТЕЦЬ ГРИГОРІЙ
ОТЕЦЬ ОСИП
ОТЕЦЬ РАФАІЛ
ОТЕЦЬ ЙОАН
БРАТ ЯКІВ
БРАТ МЕЛЕТІЙ
ДІВЧИНА З КАРТИНИ
МАРІЯ
ОПРИШОК РУДОВУС
ОПРИШОК БЛЬМО
ОПРИШОК БЛИЗНА
СЕЛЯНИН
ХЛОПЕЦЬ
АДАМ
ЕВА
12 ЧЕНЦІВ

Ява 1

Монастирська робітня.

При письмових столиках, що звернені один до одного, ОТЕЦЬ ГРИГОРІЙ і БРАТ ЯКІВ виводять гусячими перами літери в книгах із пергамену. Слойки з фарбами.

О. ГРИГОРІЙ: Кожна фарба, Якове, має свій запах, як зілля.
Фарби вживай небагато й добре подумай,
Яка годиться куди.
Ініціяли малюй багатіше.
Їх оздоблюють часто квітами й звірами,
Але цього не пробуй.

Важливі слова слід відрізнити від інших
Узором і барвою.

- Б. ЯКІВ: Дивіться, добре так, отче?
О. ГРИГОРІЙ: Рядки біжать ще до Неба,
Не треба й драбини для Якова!
Б. ЯКІВ: Та краще, ніж учора, не краще?
О. ГРИГОРІЙ: Краще. Хай там що – краще.
Не буде з тебе іконописця, гадаю.
Б. ЯКІВ: Та, може, колись навчуся.
О. ГРИГОРІЙ: Заки виросте борода, заки посивіє –
Може, таки навчишся.
Б. ЯКІВ: В мене рука затяжка,
Добра лиш до ковадла в батьковій кузні.
Отець Йоан має руки, наче моя сестра,
Коли вишивала.
О. ГРИГОРІЙ: Ти знов про отця Йоана?
Б. ЯКІВ: Ви бачили вже його руки?
О. ГРИГОРІЙ: Руки як руки. П'ять пальців на кожній і все.
Б. ЯКІВ: Можна собі уявити
Обличчя отця Йоана
На рамені в Христа.
О. ГРИГОРІЙ: Що це знову за вигадки?
Б. ЯКІВ: Здається, я бачив таке намальоване.
Тиша. Обидва пишуть.
Б. ЯКІВ: Отче Григорію?
О. ГРИГОРІЙ: Що там?
Б. ЯКІВ: Чому отець Рафаїл, як у село йдемо,
Стирає пил із сандалів
І дивиться в землю, коли говорить з жінками?
О. ГРИГОРІЙ: Хіба він так робить?
Б. ЯКІВ: Невже ви не бачили?
О. ГРИГОРІЙ: Яке мені діло до сандалів отця Рафаїла!
А дивиться в землю, напевно,
Щоб обминути спокусу.
Чорт часто ховається в жінці.
Б. ЯКІВ: Частіше, ніж у нас, чоловіках?
Святе Письмо не говорить
Про біснுவатих жінок.
О. ГРИГОРІЙ: Та говорить про лихо від жінки.
Б. ЯКІВ: Але ж і про добро.
Тиша.
Б. ЯКІВ: Отче Григорію?
О. ГРИГОРІЙ: Що ж тепер знову?

Б. ЯКІВ: Отець Йоан дуже вчений, неправда?

О. ГРИГОРІЙ: *(з ваганням)*: Трохи завчений...

Б. ЯКІВ: О, я хотів би знати
Десяту частку, що він!

О. ГРИГОРІЙ: Кожному з нас дісталась частина,
Ніхто не дістав усього.

Б. ЯКІВ: Ви думаєте, що я теж щось дістав,
Крім цих рук, як лопати?

О. ГРИГОРІЙ: Корисне знаряддя – лопата.
У ремеслі трудився Ісус
І Йосиф, його опікун.

Б. ЯКІВ: Ви добрі до мене, отче.

Тиша.

О. ГРИГОРІЙ: Будь тільки лагідний, Якове.

Блаженні сумирні, бо стануть по Божій правиді.

Б. ЯКІВ: А які барви найкращі, Отче Григорію?

О. ГРИГОРІЙ: Які ж? Багряно-винна,
Синьо-небесна, золота королівська...
Але ти не вважаєш...

Я говорив про сумирних, тих, що посядуть землю,

Тих, що завжди ласкаві,

Що не вміють кричати й махати руками,

Як вітряки.

Б. ЯКІВ *(гукає з широкими рухами рук)*:

Отче Григорію, скоро давайте мені

Винно-багряної, синьо-небесної

І княжої золотої.

Три барви веселкою

Обвести мають це слово,

Що якраз я пишу!

Шкода, що в мене долоні

Схожі на рискалі,

Що я не спроможний,

На братки, барвінок і дзвоники,

Воно розквітло б у книзі!

О. ГРИГОРІЙ: Що це за слово, Якове?

Б. ЯКІВ: Хіба ви не знаєте?

Слово це – материнка,

Слово святе: «Богородиця».

Дайте скоріше багряної,

Синьої й золотої, отче Григорію!

ОТЕЦЬ ГРИГОРІЙ, здивований, швидко подає йому мушлі з фарбами.

Монастирський сад.

ІГУМЕН і ОТЕЦЬ ЙОАН. За стежкою, обрамленою кущами порічок, – квітник і город.

ІГУМЕН: Отче Йоане, дивні Господні діла,
Над ранком прибився до нас чужинець поранений,
Кажуть, що його мучив біс.
Насилу підніс звій картин, на шкурі мальованих.
«Візьміть», – промимрив і віддав Богові духа.
Ви – іконописець, добре розгляньте картини,
Тільки вам можна довірити річ.
Картини – світські, не для чернечого ока,
Коли не вміє на них дивитися.
Ми – монастир, та зберігаємо
Багато людського там зо світу.

О. ЙОАН: Всі знають: тут серед мурів
Б'ється серце, що радо прощає.

ІГУМЕН: Берегти зволив Бог. За мертвого сам
Читатиму цієї ночі псалтир.
Казна що за мара вештається по горах,
Переслідує наших прочан,
А то й виправляє в останню дорогу,
Як того чужинця. Ви думаете, мій сину?

О. ЙОАН: В кожного з нас
Одноразове життя.

ІГУМЕН: Заки западе вечір,
Кожний з нас має зібрати свій хліб у комору.

О. ЙОАН: Або донести свій хрест на Голготу.

ІГУМЕН: Святі не ділять хреста від хліба.

О. ЙОАН: Ласка з нас робить святих.

ІГУМЕН: Гріх відгороджує нас від ласки.

О. ЙОАН: Ми знаємо тільки гріх,
Грішника знає Творець.

Він схилив голову й відходить. ІГУМЕН прогулюється, читаючи Часослова. Надходить БРАТ-МЕЛЕТІЙ.

ІГУМЕН: Брате Мелетію, що за новини?

Б. МЕЛЕТІЙ (з пучком редьки в одній руці, кладе палець на губи й роззирається):
Отче ігумене, хтось з-поміж нас

Потайки ходить у ліс.

Ясно відбиті сліди на грядках

Провадять до муру.

ІГУМЕН: Що за сновида!

Б. МЕЛЕТІЙ: Так, мої помідори

Сновида спустошив,
Ніжних п'ять огірків
Розчавила його підошва,
Повиривала горохові вуса,
Що хотіли його зупинити,
Звісно: звичай сновид!

ІГУМЕН (*уважно приглядається до грядок*):

Справді, не знаю, що думати...

Б. МЕЛЕТІЙ: Нехрист, без серця для глядіблів,
Для молоді петрушки!

ІГУМЕН: Брате Мелетію, зараз підіть
Перевірте, чи чого не забракло
В каплиці, в гостинній, в читальні.
Вивідайте все непомітно
І тільки мені дайте звіт.

Б. МЕЛЕТІЙ: Отче ігумене, тут, мабуть, вовк
В овече руно сховався.
Але навіщо мій ніс-свічкогас?
Все має свою доцільність.

ІГУМЕН: Я вивітру вам муролаза
Краще, ніж добрий вовчур.
Лиш нічичирк! Поспішайте!

Виходять у різні боки.

Ява 3

За накритим столом 12 ченців.

Посередині ІГУМЕН. Збоку стоїть ОТЕЦЬ ОСИП за попінром із розкритою книгою. Коли підноситься завіса – німа картина, схожа на Тайну Вечерю. Потім ІГУМЕН ділить хліб, а БРАТ МЕЛЕТІЙ наливає ополоником юшку. Ченці передають один одному тарілки й обідають.

О. ОСИП (*читає*): Замок на скелях стояв,
Не було навіть стежки до нього
Крізь заворожений бір.
Тільки покликаний міг протоптати
Плаї до кільчастих воріт.

Б. ЯКІВ (*пошепки до отця ГРИГОРІЯ*):
Це правда, чи тільки вигадка?

О. ГРИГОРІЙ: Цить!

О. ОСИП (*читає*): Хворого короля
Гнітила корона.
Важко носити обруч
На грішнім чолі,
Із чаші святого Граля

Пити причасний вогонь
Несвятими устами.
Гасли роки,
Томилося око
Від спопелілих далин.
Вухо завжди питало,
Чи не бряжчать на помості
Підкови білого огира
З лицарем Божої ласки,
Що перейняв би на себе
Королівський тягар.

ЯКІВ підсовує свою тарілку БРАТОВІ МЕЛЕТІЮ й очима просить більше юшки. БРАТ МЕЛЕТІЙ ніби сердиться, але доливає, показуючи очима, щоб ЯКІВ слухав читача.

О. ОСИП (*читає*): Аж ось дворяни
Вибігли на подвір'я
Дивовижника оглядати
На кощавім коні.
Вінком його обступили:
Одяг – з латок строкатих;
Стріпи його довгозубі
Бряжчали дзвінками,
Сміх на лиці розцвітав:
Я – Парсіфаль,
Маєте службу для мене?
Здивувався король:
Що за кумедний юнак
Прибився до нас
У Замок святого Грааля?
Дайте вечерю йому,
Ложе з ведмежої шкури,
Завтра хай іде геть,
Бо з-поміж лицарства всього
Тільки вибранців кличе
Грааль до святої служби.

ЯКІВ з подивом дивиться на ОТЦЯ ЙОАНА, потім повертає голову до вікна, де повзають сонячні плями. Він не зважає.

О. ОСИП (*читає*): Але на Граалю з'явився
Чудесно карбований напис:
«Парсіфаль, з Божої ласки
Замкові пан і владика».

ОТЕЦЬ ОСИП закриває книжку. Ченці христяться й виходять. Передостаннім іде БРАТ МЕЛЕТІЙ, потім ІГУМЕН.

Б. МЕЛЕТІЙ (*повертається*): Отче Ігумене!

ІГУМЕН: Ви перевірили?
 Б. МЕЛЕТІЙ: В каплиці, в гостинній, в читальні...
 Б. ЯКІВ: Бракує чого?
 Б. МЕЛЕТІЙ: Хто так мовить?
 ІГУМЕН: В каплиці, гостинній, читальні..
 Б. МЕЛЕТІЙ: Не бракує нічого. Але з грядок...
 ІГУМЕН (*усміхаючись*): Певно хтось вирвав дві моркви.
 Б. МЕЛЕТІЙ (*перелякано*): Невже?
 ІГУМЕН: Брате Мелетію... (*хоче йти*)
 Б. МЕЛЕТІЙ: Ні, послухайте: з квітника
 Хтось зірвав три нарциси
 Й рожевий пуп'янок рожі.
 ІГУМЕН: Певно на віттар.
 Б. МЕЛЕТІЙ: О ні,
 Віттар прибраний оксамитцями,
 Краснолями й левкоями.
(Ображено)
 Хіба ви не бачили?
 ІГУМЕН: Все ж таки не здається,
 Щоб злодій мав лихий смак.
 Б. МЕЛЕТІЙ: Я його вам зловлю,
 Дайте мені тільки час!
Виходить.
 ІГУМЕН (*хитає головою*):
 Муролаз монастирський
 З нарцисами й пуп'янком рожі...
Задумано виходить.

Ява 4

Піддашня.

ОТЕЦЬ ЙОАН розвиває картини й розглядає їх при свічках.

О. ЙОАН: Хто був той чужинець,
 Що ніс свої скарби,
 Падав і піднімався,
 Щоб донести їх цілими –
 Вогонь свого життя –
 І схоронити тут, між мурами,
 В монастирі?

Вибирає одну картину, дівчину в південній тканині, – й напинає в глибині сцени на раму.

Якщо сам гріх
 Говорить з цього тіла, –

Найвища форма зв'язана тасмно
З гріхом.

(З розпуюю)

Живи святим,
Малюй прозорі лица,
Коли краса
В конвульсіях жаги,
Вагітності провин,
Людських розпук
І в людських воскресіннях:
Роздерта голосу завіса
Над чийсь трупом,
Волосся м'якість, що змиває
Чиєсь лице розбите,
І теплота чужого тіла –
Пахуча грядка снів,
Де гріх волає до свідоцтва Бога.
Він інесє приходить, мовчки.
Закрити рай, садити сум зіниць,
І гріти їх промінням серця.
Що з цього знаю я, чернець,
В цих голих мурах?

ДІВЧИНА З КАРТИНИ:

Ходи!

О. ЙОАН: Дівчино, хто ти?

ДІВЧИНА: Ходи зо мною в рай.

О. ЙОАН: Ти Ева?

ДІВЧИНА: Нема в саду моему яблунь;
Я помаранчу дам тобі.

О. ЙОАН: Як тебе звати?

ДІВЧИНА: Вагіне, Мегана, Отагі...¹

О. ЙОАН: Дівчино, в тебе є душа?

ДІВЧИНА (бездушно):

Ходи зо мною нині
В цитриновий наш рай,
Під теплокрилий вітер,
Медовий небокрай,
У танець геліконій,²
Де бджоли – сам топаз;
Там час стоїть зенітом
Назавжди лиш для нас.

¹ Напис на одній з картин Гогена, що зображає південну дівчину. – *Авт.*

² Південна рослина з розкішним цвітом. – *Авт.*

В кадильницях стреліцій³
 Дрімає дикий дим,
 Весільний, тьмяний ладан
 Коханцям молодим.
 О. ЙОАН: Дівчино, в тебе є душа?
 ДІВЧИНА: У мене – запах,
 Моє волосся пахне водоростями.
 О. ЙОАН: Ще ніхто не поклав знак хреста
 На твоєму чолі?
 ДІВЧИНА: Що це таке? Талісман?
 О. ЙОАН: Це – знак перемоги.
 ДІВЧИНА: Не войовник я.
 Дивися: мої долоні
 М'якші ніж мох,
 Не до списа та й стріл.
 О. ЙОАН: Ти гарна, дівчино, як тебе звати?
 ДІВЧИНА: Вагіне, Мегана, Отагі...
 О. ЙОАН: Неначе чари... А білоперий цвіт
 За твоїм вухом?
 ДІВЧИНА: Це – знак любови.
 О. ЙОАН: Але любити може тільки той,
 Хто має душу.
 Кого ти любиш?
 ДІВЧИНА: Того, хто буде мій.
 О. ЙОАН: Хто він?
 ДІВЧИНА: Не знаю, може, ти?
 О. ЙОАН: Не я.
 ДІВЧИНА: Чому? Ти, може, ждеш
 На дівчину з душею?
 О. ЙОАН: Нікого я не жду,
 Не можу ждати.
 ДІВЧИНА: Не розумію. Ми кохаємо,
 Як розцвітає ліс.
 О. ЙОАН: Він розцвітає нам, хрищенням,
 Коли кохаємо.
 Тоді підноситься з землі
 Співуча повінь, аж покриє
 Найвищий шпиль,
 І всесвіт – це велика
 Музична скриня.
 Треба тримати своє серце
 Міцно в жмені,
 Щоб не помаяло крилом,
 Не полетіло.

³ Тропічний птахоподібний квіт. – *Авт.*

ДІВЧИНА: За ким?
О. ЙОАН: За дівчиною з білими руками,
За Магдалиною.

ДІВЧИНА: Ааа...
Постав той талісман
Мені між брови,
Я хочу мати білі руки –
Крила чайки...

О. ЙОАН (*христитъ її*):
В ім'я Отця і Сина й Духа...
ДІВЧИНА: Твій талісман – вогонь,
Ти вбив мене.
Вона стає непорушною картиною.

О. ЙОАН: Вагіне, Мегана, Отагі!
Я даю тобі ім'я Магдалина,
Вернися!
Трясе рамою.
Ні, ні, не відходь
У німу природу.
Де твій рай?

О. РАФАІЛ (*входить*):
Отче Йоане,
Отець ігумен вас просить.

Ява 5

Монастирський сад.

Сіріс. Півні перекликаються. ЧЕРНЕЦЬ з капузою на голові закрадається в квітник і зриває лілею. БРАТ МЕЛЕТІЙ виступає з-за куща й кидається на злодія.

Б. ЯКІВ: Ой, ой, ведмідь, рятунку, люди!

Б. МЕЛЕТІЙ: Впіймав! Ну, брагчику, тепер
Сповідайсь у ведмедя!

Б. ЯКІВ: Брате Мелетію, пустіть,
Я ж не втечу, ой, ой!
Та не давіть мене –
Задушите!

Б. МЕЛЕТІЙ: Це, любий сину, за грядки,
Що ти столочив. Навчися
Жаліти чужий труд.

Він тримає БРАТА ЯКОВА за руки на живчиках. Хлопець не випускає з рук лілеї.

І не pomoже вже тобі
Невинна квітка.
Скажи тепер, яка мара.
Тебе в село гонила?

Б. ЯКІВ (*плакливо*): Я не в село ходив.
Б. МЕЛЕТІЙ: Куди ж тоді?
Б. ЯКІВ: У ліс.
ІГУМЕН (*входить*): Що тут за галас?
Б. МЕЛЕТІЙ: Впіймався петруг у сітку.
ІГУМЕН: Як? Наш Яків?
Б. МЕЛЕТІЙ: Не Яків, ні. Архангел Гавриїл
З лілеєю, що вибирався в ліс
Якраз до Благовіщення!
ІГУМЕН: Що то за речі, сину, говори!
Б. ЯКІВ (*мнеться*):
Колись ми пішли в село,
Отець Рафаїл і я,
За новими щітками,
Як білили захристію.
Ми збились із стежки,
Шукали її навпростець.
Аж близько поляни,
Напроти ведмежого злону...
Знаєте, де він?
ІГУМЕН: Знаю, ну що ж?
Б. ЯКІВ: Аж близько поляни
Надibalи пень,
Оброслий грибами, трухлявий,
Такий, що вночі
Сяє, як фосфор.
Б. МЕЛЕТІЙ: Ти не розкажуй
Нам гарних казок
Від Адама і Еви.
Б. ЯКІВ: Це вже й кінець.
Ми відкрили на ньому
Святилище Діви Марії.
Мабуть, забули вже люди
Про те святе місце,
Бо стіни, долівку й дах
Покрили опеньки.
ІГУМЕН: Тепер світає мені...
Б. ЯКІВ: Тому я ходив у ліс:
Зладнали Пречистій святилище.
При тому я часто носив її
З нашого саду дарунки.
Б. МЕЛЕТІЙ: Що? Часто?
Б. ЯКІВ: Два тижні підряд.

Б. МЕЛЕТІЙ *(спускає руки)*:

А я й не помітив...

ІГУМЕН:

А не подумав ти, сину,
Що не личить давати чуже?

Б. ЯКІВ:

Хіба ж то крадіж?
Хіба не покров Богородиці
Хоронить наш монастир?
Хіба не її це квітник?

Б. МЕЛЕТІЙ:

Ти міг би, принаймні, спитати
В отця ігумена дозволу.
А не крадькома, через мур,
Лізти, наче той злодій.

Б. ЯКІВ:

Коли я прохав би, ви, отче,
Дозволили б або й ні.
Тоді вже небесна Ненька
Обросла би так грибами,
Позеленіла б від мохів,
Що я не послухав би вас.

ІГУМЕН:

Ну й мудрагель!

Б. МЕЛЕТІЙ *(голосно сякається)*:

Якщо б так отець ігумен
Дозволив тобі, то можна б
Жмут воскових свічок
Послати лісній Богородиці.

ІГУМЕН:

Дозволю, але ти, Якове,
Підгорнеш для брата петрушку,
Виполеш ще три грядки
І змовиш за душі в чистилищі
Десять Отченашів.

Б. МЕЛЕТІЙ:

Петрушку я сам уже...

Б. ЯКІВ:

Спасибі, отче ігумене!
Хай лісна Богородиця
Вам надішле новий дзвін.

Б. МЕЛЕТІЙ:

Замість того, що впав із дзвіниці
Й убив муляра.

ІГУМЕН:

Амінь, хай твоє слово
Обернеться золотом, сину.
Громада всадила наш дзвін
За людовбивство до льоху
Й наклала довічну покуту.
Ми тепер тільки маємо
Коров'ячі дзвони.
Здався б нам добрий дзвін.

Монастирська брама.

МАРІЯ прибігає босоніж і торгає мотузку дзвінка. БРАТ РАФАЇЛ розкриває браму.

МАРІЯ: Отче, сховайте мене,
Боюся.
О. РАФАЇЛ: Слава на віки... Що ви сказали?
МАРІЯ: За мною женуться вовки.
О. РАФАЇЛ: Нам не можна впускати жінок.
МАРІЯ: То маю тут загинати?
О. РАФАЇЛ: Не я вас убиваю.
Вовки, ви казали?
Де ж літом вовки нападають?
МАРІЯ: Є люди гірші, ніж звірі.
О. РАФАЇЛ: Пождіть, я спитаю.

Закриває браму. Перелякана МАРІЯ оглядається, наближається гра на лютнях. Три ОПРИШКИ входять.

РУДОВУС: Черничко, черничко!
Прийшла сповідатися
В добрих отців?
БЛИЗНА: Забула про танці
На шовкових хустках,
Що в корчмі стелили для тебе?
БІЛЬМО: Зливали бочками
Вино в пугарі,
Бряжчали дукати
Об дубові столи,
Твій сміх обзивався
На струнах цимбал.
МАРІЯ: Є сміх, наче стогін.
РУДОВУС: Черничко, ти, біжачи, загубила
Свій черевичок.

Витягає з кишені.

Дай же приміряти:
Твій чи не твій?
МАРІЯ: Не приступай!
РУДОВУС: Черничко, не сердься.
Нічого тобі не допоможе
Твій спротив: дивися,
Добрі отці не відкривають для тебе
Царських воріт.
БЛИЗНА: Гей, бережися, брате!
Ти згинеш від яду зіниць!

РУДОВУС: Варто так згинути, друже!

МАРІЯ: Пропадеш!

Вона підносить камінь. Відчиняється брама, ОТЕЦЬ ЙОАН виступає.

О. ЙОАН: Сюди, моя сестро.

МАРІЯ заходить у браму.

РУДОНУС (*по мовчанці*):

Отче, кажуть, що ніби
Туди не впускають жінок.

БЛИЗНА. І вір тут, що люди верзуть!

О. ЙОАН: Тут відкривалася брама

Теж і жінкам,
Як нападали татари.

БІЛЬМО: Татари ж бо для села

За чуму й сарану лютіші.

О. ЙОАН: Чим ви ліпші від Них?

РУДОВУС: Отче, ми не святі,
Не робили обітів,
А жінка з праднів життя
Завжди та сама.
Хлопці, ходімо: черничка
Буде отця сповідати,
Ви знаєте, як.

ОПРИШКИ з реготом виходять. Вмирає гра на лютнях.

МАРІЯ з'являється в брамі. Сходить місяць.

МАРІЯ: Отче Йоане, спасибі.

О. ЙОАН: Ти знаєш мене?

МАРІЯ: Я – Якова старша сестра,
Вас бачила в церкві.

О. ЙОАН: Марія?

Вона притакує головою.

Хочеш з ним говорити?

МАРІЯ: Ні! Хай не бачить мене,

Хай і не знає про мене.

О. ЙОАН: Смеркло. Тобі треба пристанища.

МАРІЯ: У бору мені місця досить.

О. ЙОАН: Не страшно тобі самій?

МАРІЯ: Що ж порадиш, як страшно?

О. ЙОАН: Ти знаєш милосердних черниць

На лівобережжі, за лугом?

МАРІЯ: Знаю, але вони ще ніколи

Мене не угледіли,
Бо коли зустрічаємося, опускають повіки
Й таємно христяться.

О. ЙОАН: Чому?

МАРІЯ: Думають, що чортицю узріли.
О. ЙОАН: Повернися до батька.
МАРІЯ: Царство йому небесне.
Мовчанка.
О. ЙОАН: Немає родини в селі,
Щоб тебе пригорнула?
МАРІЯ: Родини цілої, як одного серця нема?
О. ЙОАН: Ти – Якова старша сестра,
Маріє, сховайся в церкву,
Там перебудеш ніч,
А завтра прийде нам рада.
МАРІЯ: Як винохають мій слід,
Вдеруться і до кивоту.
О. ЙОАН: Не бійся, брат ключник закриє браму.

Ява 7

ЯКІВ іде плаєм.

Пристає, обертається, прикладає долоні до губ.

ЯКІВ: Го-го! Я йду!
ВІДІОМІН: ... я йду!
ЯКІВ: Клунок несучу!
ВІДІОМІН: ...несу!
ЯКІВ: Свічник, свічки!
ВІДІОМІН: ...свічки!
ЯКІВ: Сірники!
ВІДІОМІН: ...сірники!
ЯКІВ: Стьожки, чічки!
ВІДІОМІН: ...чічки!
ЯКІВ: Синицю, зозулю!
ВІДІОМІН: ...зозулю!
ЯКІВ: Волічкову карабулю!⁴
ВІДІОМІН: ...карабулю!

ЯКІВ виходить на поляну і прибирає святилище. Потім стає навколішки і співає ясным голосом.

ЯКІВ: Хато, обросла грибами,
Діво в дуплі,
До тебе приходять з молитвою зелені жуки,
Оси пружасті,
Мурашки руді.
Глиця смerek дощить На твоє чільце,
З твоїх стіп б'є джерело
Спраглим тваринам.

⁴ Весільний вінок на Буковині. – *Авт.*

До твоїх долонь
Ластиться дикий кіт,
Лось і ведмідь.
Вивірки зносять
Горіхи в твою світлицю,
Метелики крилами б'ють
Об твої скорбні лиця,
Дрозди звивають
Гнізда в твоїх рукавах. —
Прийми ще одне звір'я,
Що вийшло з лісної кузні,
Що плутається тобі за ногами,
Не вмє тобі малювати літаній.
Навчи його рівних стежок,
Бережи його кожний крок,
Амінь.

Встає, потім знов вклякає. Далі мовить звичайним голосом.

Отцеві ігумену дай новий дзвін,
Отцеві Григорію візьми з хребта біль,
Зішли роси на отця Мелетія біб,
Іменницю Марію візьми під свій покров,
Отцеві Йоану прихили шмат неба.

Христиться, відходить.

Ява 8

Ліс

О. ЙОАН: Стежка веде до яру. Потім ще через брід
І вже ми на сивих горах, де срібний полин.
МАРІЯ: Отець ігумен послав вас самого зо мною?
О. ЙОАН: Сам я ходжу й до хворих із Тайнами.
МАРІЯ: Скільки ми перейшли вже?
О. ЙОАН: Десь з половину дороги.
МАРІЯ: Час іде швидко. Здається, щойно вийшли за браму.
О. ЙОАН: Вже, мабуть, полудень. Утомилася?
МАРІЯ: Ні. Дивіться, тут гарно.
О. ЙОАН: Коліна в зіллі зникають,
Сонячні плями повзають на стовбурах.
МАРІЯ: Добре було б роззути старе життя
Й побігти босоніж стежкою.
О. ЙОАН: Що ж тебе зупиняє?
МАРІЯ: Тінь моя скрізь за мною,
Тінь моя грішна й страшна.

О. ЙОАН:
 МАРІЯ:
 Я бачу ясний твій зір.
 Ви бачите тільки вікна,
 Що відбивають світла.
 Ви не заглянули в хату.
 Гаряче. Прагну води.
 О. ЙОАН:
 Десь тут б'є джерело.
 МАРІЯ з жахом прислухається.
 Що тобі?
 МЛІ'ІЯ:
 Чую бренькіт на лютні!
 Знову вони за мною.
 О. ЙОАН:
 Не бійся нічого, Маріє,
 Обороню тебе.
 МАРІЯ:
 Ви мене обороните!
 Хто ви, щоб мене боронити!
 О. ЙОАН:
 Цить же!
 Бренькіт росте дужче і дужче. Здається, що сцена
 обгороджена лютьями. Потім завмирає.
 О. ЙОАН:
 МАРІЯ:
 О. ЙОАН:
 МАРІЯ:
 Вони не знайшли нас!
 Ви ще нічого не зрозуміли?
 Що ти говориш?
 Кажу, що ви – сліпоокі,
 Ваша душа – безвуха,
 Не сприймає багато речей
 Між небом і пеклом.
 Ха, ха! Кажуть: отець Йоан
 Мудрі книжки читас,
 Знає багато тасмних знаків...
 О. ЙОАН:
 МАРІЯ:
 Навіжена, що це за мова?
 Маю відкрити рубець тасмниці?
 Вчора за мною гналися звірі,
 Бо я мусила бігти під ваш монастир
 Шукати притулку,
 І ви мусили – самі – сховати мене,
 Щоб мене відвести сьогодні
 Не до старої дворянки за дочку,
 А в рай.
 О. ЙОАН:
 МАРІЯ:
 Що ж ти робиш зі мною?
 Сила кохання – міцніша, ніж зір і слух.
 Лютні ці – в жилах моїх.
 Все, що ви бачили й чули –
 Це тільки притча!

Бренькіт на лютні. ОТЕЦЬ ЙОАН стоїть заворожений.

Довкола линуть голоси чітким шепотом:

ГОЛОСИ:

Ходи зо мною нині
В цитриновий наш рай,
Під теплокрилий вітер,
Медовий небокрай,
У танець геліконій,
Де бджоли – сам топаз;
Там час стоїть зенітом
Назавжди лиш для нас.
В кадильницях стреліцій
Дрімає дикий дим,
Весільний, тьмяний ладан
Коханцям молодим.

Звуки лютень ростуть до божевілля.

О. ЙОАН:

Вагіне, Мегана, Отагі!

Ява 9

Монастирський город, грядки.

О. РАФАЇЛ:

Отець Йоан не вернувся...

Б. МЕЛЕТІЙ:

Люд каже, що відьма його зашептала.

О. РАФАЇЛ:

Ще й яка!

Я бачив її, той образ її на горищі.

Б. МЕЛЕТІЙ:

Ви ж не підводите погляд на жінку.

О. РАФАЇЛ:

Можна, не гледівши, бачити.

(Таємно)

Вона промовляла до нього з картини!

Б. МЕЛЕТІЙ:

Воно так і буває з такими,

Які лиш по книгах нипають,

Бо тут, між грядками, янголи ходять,

А в книгах сидить лихий біс.

О РАФАЇЛ:

Отець ігумен мовчить,

Сивіє, журиться,

Навіть не тішиться дзвоном,

Що його обіцяв боярин

Привезти із столиці.

Б. МЕЛЕТІЙ:

Отець Йоан був учений,

Щедрий на добру раду;

Чин його певно вибрав би

Колись на ігумена.

О. РАФАЇЛ:

Цікаво, що з ним тепер діється...

Б. МЕЛЕТІЙ: Береза скрипить і скрипить,
Хто її відгадає?

Ява 10

Рай

Соняшний годинник показує південь

АДАМ: Я посадив дерево
Серед твоєї зіниці,
Я розіп'яв шатро
Над твоїм сонним чолом.
Ти п'єш воду з моїх долонь
Ласкавою сарною.

ЕВА: Слухай, потоки сміються,
Кажуть, що я – твоя тінь.
Навіть старий водоспад,
Жабуринням оброслий,
Регочеться аж до сліз,
Трясучи бородою з пін.

АДАМ: Ти не зважай, він ревнивий.
Річка теж з мене кепкує,
Голубими лоскоче устами.

ЕВА: Як вона сміє, лукава...

АДАМ: Не йди туди купатися, любий.
Агатові очі папуг
Питають мене щоранку
Таїну Зла і Добра.

ЕВА: Мені снилося дерево...

АДАМ: Що то за злотний пояс
Світиться між кущами?
Ти його загубила.
Він знімається полум'ям.

ЕВА: О, це мій приятель – вуж,
Найрозрадніша тварина.
Він – мислитель, мудрець.

АДАМ: Добре, що ти з ним знайома.
Давно його хочу спитати
Щось про свої картини.

ЕВА: Хочеш їм знати ціну?

АДАМ: Хочу нарешті розвідати,
Що надає їм ваги.
Не збагну ні їх, ні себе,
А в нього – моя свідомість.

ЕВА: Мусиш його питатися.
 Боюся, що потім не схочеш
 Сидіти в пахощах саду,
 Гітарному бренькоті бджіл.
 Покинеш мене...

АДАМ: Ти завжди була відважна.
 Дивися, Ево, тут мур,
 Нашого саду браслет.

ЕВА: Ти вищий. Що видно за муром?

АДАМ: Бачу розвалений дім,
 Миршаву стрічку поля,
 Смугу трави й одне дерево:
 Яблуньку, може.

ЕВА: Кажи, кажи далі!

АДАМ: Крізь роздерте вікно
 Білі листки голубами,
 Валяється хустка чиясь.
 Чую – заскиглило щось:
 Щеня чи дитина.
 А може, то тільки вітер,
 Що викричав вже горлянку.
 Ти плачеш.

ЕВА: Ах, то наш дім, наша доля.

АДАМ: Так, я її пізнаю.
 Відвернімся від неї.
 Ми маємо ще наш рай.

ЕВА: Поглянь ще тільки раз:
 Не бачиш мене?

АДАМ: Ні, дім спустошений,
 У кутку щось лиш скиглить мале.

ЕВА: А далі, за долом, де млин
 І гребля глибока,
 Дивися добре, нічого
 Там не біліє на дні.
 Як довга, воскова свічка?

АДАМ: Мовчи ще, мовчи.
 Примар не викликуй на яву,
 Ми маємо ще наш рай.

ЕВА: Такі ще ми дуже щасливі,
 Забудьмо про завтра за муром.

АДАМ: Я посадив дерево
 Серед твоєї зіниці,
 Я розиг'яв шатро

Над твоїм сонним чолом.
Ти п'єш воду з моїх долонь
Ласкавою сарною.

Ява 11

Ліс

СЕЛЯНИН і ХЛОПЕЦЬ тягнуть віз із дзвоном. (Гагілка)

РУДОВУС: Що везете, добрі люди?
СЕЛЯНИН: Новий дзвін, новий дзвін.
ХЛОПЕЦЬ: Бім-бам, бім-бам!
РУДОВУС: Куди його тягнете?
СЕЛЯНИН: В монастир, в монастир.
ХЛОПЕЦЬ: Дзень-дзелень, дзень-дзелень!
РУДОВУС: А чиї ви люди?
СЕЛЯНИН: Нашого пана...
ХЛОПЕЦЬ: Боярина Романа.
РУДОВУС: Яка вам заплата?
СЕЛЯНИН: Яра пшениця...
ХЛОПЕЦЬ: Хата на помості...
СЕЛЯНИН: Діва під вінець.
РУДОВУС: Ей, то вже не вірю,
Переплатив би боярин дзвін.
ХЛОПЕЦЬ: Це не абиякий так собі,
А з ім'ям Архангела Михаїла,
Що поборов Сатану.
На сам його звук відьмарі,
Чорнокнижники, заклиначі
Розвіваються в дим.
РУДОВУС: Хіба він посвячений?
СЕЛЯНИН: Аж на Великдень
Мають його посвятити,
Коли отець Яків уперше
Правитиме Службу Божу.
РУДОВУС: Помогти вам його тягнути
Кладкою понад бродом?
СЕЛЯНИН: Спасибі вам, чоловіче,
Ще дві руки нам не завадять.
ХЛОПЕЦЬ: Дядьку, ми краще самі...
СЕЛЯНИН: То правда, тее...
Отці нам заборонили,
Щоб хто прикладав
Свої руки до дзвона.
ХЛОПЕЦЬ: Може трапитись лихо,
Дзвін може в брід покотитися,

Що тоді далі порадиш?
Ніхто не підійме сто пудів.
СЕЛЯНИН: Ми вже краще самі...

РУДОВУС: Спасибі вам, чоловіче.
Я не торкнуся вам дзвона,
Тільки візок підштовхну.

ХЛОПЕЦЬ (*витягає зілля з-за пазухи*):
Перше понюхайте: добре
Пахнуть наші васильки?

РУДОВУС зникає.

СЕЛЯНИН: Щез би на віки, лукавий.
Я так і думав...

ХЛОПЕЦЬ: Що ти тримаєш у жмені?
Зілля, свячене на Спаса.

СЕЛЯНИН: Перцем у носі вертить
Подорожнього біса!

Сміючись, тягнуть візок.

Ява 12

Камінний злом

СЕЛЯНИН: Тут недалеко печера,
Де він живе самотинно.
Він щось потворне малює.
Небіж поніс йому раз
Плесканку свіжого сиру,
Потім страждав уночі,
Лебедів у гарячці.

ІГУМЕН: Чую, що він надходить.

СЕЛЯНИН: Може, я краще піду ...

ІГУМЕН: Зоставте нас, дядьку, удвох.

СЕЛЯНИН відходить.

З другого боку з'являється ОТЕЦЬ ЙОАН.

ІГУМЕН: Сину мій, поверніться.

О. ЙОАН: Забагато я вже заплатив

За скорботну цю долю,

Щоб повертатися.

Моя душа, наче соняшник,

Біжить за минушим світлом.

ІГУМЕН: Ходімо обидва: весь чин

Хвалитиме Бога сьогодні.

О. ЙОАН: Я завжди слухаю голосу

Сумління свого.

Каючися, збираю
У скарбницю своєї
Душі ситом проміння.
ІГУМЕН: Ви склали обіт священничий...
О. ЙОАН: І взяв на себе свій хрест,
Щоб наповнити долоні.
Беріть, що маю сьогодні,
Бо завтра я можу прокинутись
Зовсім порожньоюрукий.
Він передає ІГУМЕНОВІ звій картин.

ІГУМЕН: Це, що тут накіпіло
Кров'ю на ваших картинах,
Суміш із вашої глини,
Поту і сліз,
Бог відчитає.
Вас не буду судити,
Я вам лишаю свою
Милосердну любов.

Він благословляє ОТЦЯ ЙОАНА, що з жахом відвертається.

О. ЙОАН: Що дієте, чесний отче.
Це вміння, що палить мене,
Що радість мою проковтнуло –
Дарунок від Сатани.
ІГУМЕН: Він – лиш упалий янгол,
Нетля, що обгоріла,
Птах горобиної ночі.
Я не засуджую, сину,
Хай мир буде з вами.

Ява 13

Квітник у монастирі

О. ЯКІВ: Як там господарство,
Брате Мелетію?
Б. МЕЛЕТІЙ: Олень, що його ми найшли
Пораненого в ожиннику,
Вже їсть із моєї руки.
Б. ЯКІВ: А зайці, що їх ви маленькими
Випрохали в мисливих?
Б. МЕЛЕТІЙ: Треба б нових кліток,
Розвелася сім'я.
Б. ЯКІВ: Що нам робити з ними?
Ви ж не дозволите вбити.

- Б. МЕЛЕТІЙ: Можна їх дати дітям,
Що приходять на катехизис,
Можна б і розпустити.
- Б. ЯКІВ: На братову грядку з капустою.
- Б. МЕЛЕТІЙ: Ви любите жартувати,
А в мене вже ноги болять:
Я обсадив три могили
На кладовищі вгорі:
Отців Григорія, Осипа,
І ще одну, що подалі:
Малу несвячену могилу,
Потопельниці, кажуть.
- Б. ЯКІВ: Тієї, що в греблі знайшли?
- Б. МЕЛЕТІЙ: Хіба ви не знаєте? Дивно.
Коли б я не прийшов,
Завжди лежать свіжі квіти
Коло малого хреста.
- Б. ЯКІВ: З вашого квітника?
- Б. МЕЛЕТІЙ: Я вже так добре не бачу,
Але вона щось нагадує.
- Б. ЯКІВ: Легенду про три нарциси
І рожевий пуп'янок рожі?
Коли б з вас не був
Такий скупердяга, брате Мелетію,
Світ на своїм хребті не носив би
Стільки злодіїв.
- Б. МЕЛЕТІЙ: Не повірив би хто, що ви, отче,
Були богобоязний хлопчик
Ще навіть дуже недавно...
- О. ЯКІВ: Що зробиш, роки нас руйнують.
До вечірні я повернуся.
- Збирається йти.*
- Б. МЕЛЕТІЙ: Ви відходите? Підождіть,
Ось вам найкращий під сонцем
Багрянорубий тюльпан.
Занесіть тій нещасній дитині,
Посадіть під сам хрестик.
Обережно, пелюсток йому не погніть.

Поляна. Ватра.

ОПРИШКИ грають у карти. Рожевий захід сонця.

- БІЛЬМО: Щось тут не в лад. Граємо
І всі нараз програємо.
Навіть ту грішну душечку з раю
Ні один із нас не забрав.
- РУДОВУС: Хтось із вас двох циганить,
У карти мені заглядає.
А може й фальшиві сховав у рукав.
- БЛИЗНА: Що ти сердишся, брате?
Краще не признавайся,
Що тобі не вдалося
З душею і з дзвоном.
Попробуй отця Рафаїла.
- РУДОВУС: Не хочу й дарованого.
Бувають дарунки,
Яких рад би й нечистий позбутися.
- БЛИЗНА: Решта – простацький народ:
Хлібороби, ченці молитовні,
Бояри, що дзвони купують,
Князі, що будують церкви.
- БІЛЬМО: Дівчата, як дикі гуси,
Такі полохливі;
А хай вже тобі попаде
Коли яка Катерина,
То просто в небо пливе
По річці із сліз каяття.
- РУДОВУС: Є ще маляр наш Йоан,
Що живе, як пустельник,
І кормиться медом джмелиним.
Облу щимо йому душу,
Щоб знати, яке там ядро?
- БІЛЬМО: Ти замовив його?
- РУДОВУС: Треба спалити гриб-цвіт
І тричі гукнути в душло.

Він кидає у ватру зілля, йде до старого бука і кличе:

Отче Йоане, отче Йоане, отче Йоане!

Сідає знову коло ватри. ОПРИШКИ мовчки грають.

- О. ЙОАН: Добрий вечір вам, люди.
- РУДОВУС: Добрий вечір і вам.
Сядьте з нами, заграйте.

- О. ЙОАН: Вже запізно, щоб грати.
БІЛЬМО: З нами можете виграти
Ту останню із тайн,
Що її завжди шукаєте.
- О. ЙОАН: Ти запізно прийшов,
Вона вже зайва мені,
Та правда, яку життя заперечило
І яку виграється в карти.
- БІЛЬМО: Щоправда, яка вам різниця,
Як ви її придбали?
- О. ЙОАН: Різниця простої думки:
Моею долею – завжди
Боротися за покликання,
Не досягнувши мети.
- РУДОВУС: Він висить між небом і пеклом!
Монастирський дзвін. РОЗБІЙНИКИ розбігаються.
- О. ЙОАН: Хай монастирський дзвін
Сіє мир на землі,
Тінями вечір гаптує,
Ставить, зірок свічники.
Я все ще на роздоріжжі,
Щасливий, хто знає свій шлях.
- Голос ЯКОВА здалека на мелодію травневої відправи.
- ЯКІВ: Радуйся, Діво, веселкою оперезана,
Радуйся, зінице шовкова,
Радуйся, самоцвітних бджіл чільце,
Радуйся, личко тюльпанове,
Радуйся, покрове ластовиних гнізд,
Радуйся, ручко щирозолота.

МОЛЕБНИК НЕОФІТІВ. ОРАТОРІЯ

(вступ до літургії в Церкві)

Керівник

Блаженна: для серця брама небесна:
до Царства Тройці, – Христова Церква;
в ній знак порятунку з огнем збагнеться! –
в розп'ятній пожертві всвітлів,
над скорбі розтерзних степів...

Хористи

скропились від ран: на висхід, Христових,
бо кожна з тортур кровоточить.

Підручний

На постать Агнця глядім: світуца –
терновим вінцем! – мов зорі стечуться:
там висхід проліт страстотерпно зморний...
Під хресний тягар похилитись,
при вичерпі сил в останній знемозі,
і кроки до смерти – надсильні.

Хористи

Домучує напрям, крутіший щодалі:
на верх вселенський, на холм ведучи.
І рясно з тернин вінця поспадали –
кровини і піт – на втомі найдужчій.

Керівник

Собі до болючих плечей, з бичівання рваних,
взяв хрест: на численні рани
від скалок кістків'я – в гадючих кінцях бича,
коли й «скорпіонами» з олова обчіпля.

Підручний

Порізи з тернових колючок кривавлять: з гострих,
бо в череп від побиття вперорились.
Втортурено злам на обличчя –
так Іродові бішенці калічать.

Хористи

Суцільно кров запеклась на спині й раменах
болючість нестерпна,
бо ще і в дворі солдатня, б'ючи, назнущалась,
озвіреністю нещадна,
глумившися з Давидового нащадка.

Підручний

Прийняв на плечі розтерзені
вагу всіх гріхів, як мідного змія – вселюдських:
всіх наших! – страхітний безмір!
поніс безфішний: викуп відбутти.

Керівник

Висходить скатований, він – всесвята охочість,
в обов'язок: по настановах Отчих,
з любов'ю! – Агнець: божествення блаженність,
виконний, хоч болі, за всіх, безмежні! –
в їх полум'ї взято, за всіх, стражденність.

Хористи

З нас кожен в сяиво істин його прирікайсь! –
бо грізно: страстями! для неба спасає нас.

Підручний

Висходить на холм: Голготу вселенську,
хоч терплячи муки – люто вквітими:
висходить збагрити судну адамову скелю,
аж смерть закряє обличчя, як в тінь намітки.

Хористи

Знесилля істоти, спал невимовний,
на камінь обпасти в присмертній зморі,
от, перший раз: мов буря зломить.

Керівник

Упав: під хрестом – подавною вагою,
і лікті враз і коліна скривавив.
Ми теж, поклінністю аж земною
з мольбою впадім! – йому в прославі.

Підручний

Вклонімся: з мольбою, спокутні:
обгрішені в чорнім безвірстві.
Ми ждем: страхітно страстями відкупить! –
від присуду вічної смерти відбитись.

Півхор первий

Упав: за нас – терпільник страшений,
обличчя в кривавому поті.
Вклонімся з мольбою: нам викуп звершить! –
бо тут відступники храму спитомні.

Півхор другий
Тепер, покаянність відбувши подвійну,
вклонімся – благати по визвіл судний.
Одну: від хреста його! – світим надію:
з оковин гріховних відпустить.

Керівник

Дивімся! розривність муки жащенна! –
заміна: за нас, за чорний збір навіженства...
аж кожна душа – розп'яттю Христа впокориться:
в довічний послух, без тіні спротивства

Підручний

І тільки з адських тортур, на вирок,
що їх, замість нас, Христос прийняв:
знеправ'я гріхів для людства відкрито! –
бо сплачена сума ціни страшна.

Півхор I

Знов падає він: аж стелується подих,
бо вкрай катівник для ества – бідотний.
Ми – бранці: при камені вклоняться! –
про милість благати: на покаянність.

Півхор II

Він падає знов, як в недузі вичерпній,
ні в слові мучителям не суперечить.
Бо всіх рятує з адяного несамовиття! –
ми, молячи про волю, смирімся.

Керівник

Заслужені: нам з провин – страждання:
по мірі святій провосуддя.
А стерплює їх Ісус! – так виплата дана,
щоб зникла боржність наша: відсутня.

Підручний

Страхітні страсті: в рятунок людського роду,
нам доказ божественности Христа! – над смертю! –
привабив любов'ю в обнову добру:
навік – через самопожертву святохресну.

Керівник

Дивімся: Агнець вагу всіх болів поніс,
заслужених людству! – сам, в дорозі страсній.

Півхор I

І втретє падає: мов з блискавки пример –
під хресним, як зміст грози, тягарем.

Півхор II

Аж владники: в клопіт! бояться,
бо втіхи не буде – їм, від розп'яття.

Півхор I

Частина збіроги довкруг: в оскалених кпинах!

Півхор II

В плачах частина: жіноча! – скорб неспинима.

Керівник

Вершина: «Черепівник». Процесія стала.

Зловісна година, жорстокістю склятна.

Провістя здійсняться з книг пророчих,
в огні духовнім: холм і хрест, як жертвеник.

Півхор I

Дивімся: початок смертелля! – в'язня
простерто на перекладаину навзнак,
крізь кисті вмолоквано цвяхи стерзні,
і стопи в ранах залізо проверстить?

Півхор II

Розп'ятого піднято на стóвпник,
і вмить прицвяховано перекладаину вгорі;
так страх нелюдської страти зготовивсь
і муками страсотерпця розгорів.

Керівник

Провістя пророків справджено: грізні страсті! –
глядім: – Творець вселенної – на ній розп'ятий.

Підручний

З кривавістю палять мучення дограничні:
на незгасимім хресті крізь вічність.

Керівник

За кожен наш гріх: на смерть – розплатні,
від враз розп'ятого ллються краплі.

Підручний

Біль: що? розбивний і лютий: з побранства! –
в нім досмак з ядучих адяних сковів
і жевріні! – душу страшно проранять,
грізніш від каліцтва в смерті військовій.

Хористи

Поволі палить біль неслвітський,
звільняючи від кари нас:
в терзанні довго! ніби вічність...

щомить: залізо пекло вчинить,
бо кожний нерв огнем пройнявсь! –
поволі палить біль неслвітський...

і кожній нищитись кровині,
бо смерть нещаснить навісна:
в терзанні довго, ніби вічність.

Мов кігті врізав демонічник! –
хоч все лютіше нагостря, –
поволі палить біль неsvітський:
під цвяхами на хрестовині –
до безміру страшних страждань,
в терзанні довго, ніби вічність.

Так викуплено нас провинних,
бо – жертва! вся огнем страсна:
поволі палить біль неsvітський:
в терзанні довго, ніби вічність.

Підручний

Обабіч злодії, на власних деревлях,
під вирок смерти: свій жах відтерплять...
хто з двох воліє в злобі сконати? –
довічний спал! – за нерозкаянність.

Півхор I

Скінчиться кара в законі земному,
а грішництво вправлять на суд небесний! –
під вирок: в огонь, де стогін не змовкнув
і скрегіт зубів – страхітна глибезність.

Півхор II

А добрих безгрішний з кари звільня назавжди;
повиснув на хрест Ісус! – за вселюдський гріх:
за кожного лютість огню відстраждати,
собі відібравши; грізну! – за всіх.

Півхор I

Вага, як зміїв мільярдник мідний,
зляга на душу: болями без числа!
від кожного муку стеразну домістить,
аж пекляно в полум'я включа.

Півхор II

Для раю розбійник поряд благородумний
не вразами з цвяхів своїми спасся,
а моторошними страстями з пропасть
Ісуса! – прощений, адства позбутись...

Керівник

Як дар: на спокутницьку просьбу,
блаженством з'явлено милість Господню.
Замін: на перекладині в карі хресній –
Бог Син! – сам Бог любов, сам страсотерпник.

Підручний

З рамен і спини: підряд кривавна вразність...
жаризнами болю – так тисячні леза

впечуть! – відбитком пекла триватись,
і впаленість їх лютезна.

П і в х о р І

Найзліші рани: на руки і стопи...

П і в х о р ІІ

Ядучий огонь! – мов сто скорпіонів схопить.

П і в х о р І

Роз'ятрюється, розбухши, плоть на залізах
і струмно тратиться кров безвинна.

П і в х о р ІІ

Терпільця знесилоють муки шодужчі,
їх гриззю мідного змія відбути.

П і в х о р І

З незмоги рухнутись на цвяхах кріпезних,
настали конвульсії. Спазми і отерплість.

П і в х о р ІІ

Також пекота гангрена далася:
сповна! – в три години страшного повластя.

П і д р у ч н и й

Розп'ятий дотёрпів муку: в смерть надболілу,
і виголос над вселенну долинув
божественний: для долі всіх! – в короткім слові:
«Звершилось!» Богочоловік свій подвиг сповнив.

К е р і в н и к

І дух доручено в руки Отцеві,
склонила віджизно голова на груди.

П і д р у ч н и й

Покров на обличчі: тинить, мертвецький;
зготовано – в похорони грядучі.

К е р і в н и к

Безмежно цінна принесена жертва,
і в Отчий суд – покрила всесвітній гріх...
хоч многість його безбережна,
в огненності болів Агнця – перегорів.

П і д р у ч н и й

Всиновлені Богу, вдочёрнені: через хрест Ісуса,
і молитовні – душі спасуться.

Х о р и с т и

Нам дар на рятунок звіщавсь,
співаєм благовійно: Отче наш!.

К е р і в н и к

Як в церкві, предстаньмо до Чаші:
Уявно, таїнству духа Святого причасні,

при учнях в останній вечері Господній, –
і пломінь від зверхнебожності сходить.

П і д р у ч н и й

Сповна довершено кров'ю і перстю,
пожертву: на хрест! – що держить скелизна.
Прийнято смерть, пекучістю нестерпну, –
а враз в руїну влада її поникла;
поблідла враз поражена страшнота
бо став Христос: як висхід весонця,
і весен неба зоряниця іспокона.

П і в х о р I

І скочи адського підсвіття зів'яли,
звільняючи з імлі скорботних в'язнів.

П і в х о р II

І скоро з дремот преісподніх
підводяться: лебединно в досвіт.

П і в х о р I

Зустрічному світочу: ввіч! – безлічні,
почнуть вимовляти псалмічник.

П і в х о р II

Їх збірності, в ряді мільярдів,
на поклик прилинули, раді.

П і в х о р I

Чи ми зостанемося в прірві, при круках? –
і вири огненні на дно закрутять...

П і в х о р II

бо мрія невідпокутників марна,
її, при брамі небес, подармлять:
гріхи, мов жовтнева нахмарня.

П і в х о р I

Хто каються в слізній молитві? –
їм дозвіл: крізь склеп'я тьми проломитись,
під спалах зіркостанів святинних.

П і в х о р II

Преясні світильності дня і ночі
не зчистять з людства – гріхів, бо – пречорних.

К е р і в н и к

Єдина Чаша з висот: святоспасенна,
відміє серця! – осіянністю сплеснетесь
в спокутницькі з скарб'ю істоти
і враз Преображення сповнить.
Вже прощених враз! – благовійних,
відроджує подих Духа вогнистий –

так дією чуда, з Чаші причастя,
від жертви Ісуса! – вік небесний почався.

П і д р у ч н и й

Тридення відбуто в серці землі,
на диві, як визвів Йони з чрева кита, –
в сто сполохів досвіт спломенівсь:
Христос Воскрес! – і розсвіт розквіта,
і світотвір – в обнови, весняний,
і люди навік: Спасителя власність.

П і в х о р I

А в тіні хреста, на спалах з поразки
знеправлена смерть: повладдя зрікатись.

П і в х о р II

Ще держить скорботницькі двері –
міжсвітно: на перехід посередній:
до вічного сйива, хто правдою ствердивсь,
єдино – в Ісусі! над адну триденність.

П і в х о р I

А збірня землітів гріхи громадить, –
від того Голготу продовжує страдник...

П і в х о р II

Знов далі, незримо, над вічність і всесвіт,
розп'яття повторно діється з болем і кров'ю,
і хрест: огненнопромінний! – в Чашу церковну
її скропляє – аж викуп дотерпівсь.

К е р і в н и к

Глядім: доправнича для всіх приява –
трихресний холм, і Спаситель стерзався;
нам – вибір довічно, як вирок судний:
чи здібні серцями на біль відгукнутись? –
впокорені смиренно-кроткі, в причастя належні,
як змисний розбійник Діємас, просивши:
згадати в Царстві небеснім, нас грішних.

П і в х о р I

Хто до спочуття і сприйняття нездібні,
хто небоворожці! – мусять в адство відбігти.

П і в х о р II

Бо в змійник зрівнялися вкрай, безсердні, –
їм лютісний дух з безодні всереднивсь.

П і в х о р I

Єствами прозріймо! – з гордоти; безумці,
за нас Ісус найстрашніш на хресті замучивсь...
чекає терплячо: провинник чи справивсь? –
ми всі – заміщені ним на цвяхах: Варавви.

П і в х о р ІІ

Від білих сфер оповісники співстраждучі
плачами досвідчать: в Розп'ятті! – огненну докрузність.

К е р і в н и к

Душевеним зором, надзем'я споглядім:
Розп'яття на цвяхах кривавиться досі.
Приймім пожертву відтіль: при сонці східнім –
до серця побожно! – сповнивши сповідь:
як з Чаші: з ребра – духовно! в сяйві святовідмін,
приймім Причастя: і крові і плоті Господніх! –
духовно – в небесності Таїнства дійсній,
істотністю відновитись.

П і д р у ч н и й

Готові: предстати в Церкві вселенській –
до Тайн – до божественно жизних дарів,
до Чаші: в ній Духом Святим пресуществленні:
і хліб і вино, як при рані ребровій; –
причасник для Бога зріднів.

К е р і в н и к

Промови псалом, немов херувими,
бо в висвіті від святинности кожен вдовоїсь –
від зверхсерафічної, над зводами зірковими,
від Трисонячної – в доспів:
звеличити Тройцю Престолюну! – кожен сповісний, –
божественно вседержительну, над споконвічність.
При сонмі шестикрилих, веління всвітлились:
веління – від трону милосердя і всесили,
мов досвіти з блискавичним огнем
надморські:
життепровидна громовність.

П і д р у ч н и й

І райдуга в визнак миру всезверхня,
зелена – леніє! мов хризолітно – вінеччя,
обстанули образ Бога трипостасний:
неспоглядиму осіяність,
світнішу, ніж тисячі світочів від світанків:
з брилянту і оніксу – білі, склались.

К е р і в н и к

Так деміургічна зверхсферність докруг престолля,
блаженного сяйва, з лона предвічного, повна;
відтіль дарами безлічно, – духовна державність! –
вселюдство наснажить.

Підручний

То милість невиразима, отечність любови:
невимірима всіма сузір'ями небозводів,
ні в квітах землі, прешедро збірнотних.

Хористи

Мов крильми, відкрито весну воскресну:
стрічати Творця! – псалом: Стратотерпцю;
повсюди з смертного сну розбудять:
в трояндах – до сонця! і в незабутках.

Співрадості: з келихів білих! – стан магнолій
і збір олеандрів сяйвно вилонить;
і повна квітота земної юдолі –
барвіс, як в Часослов: до трону, великодній.

Півхор I

Вістують первоцвіти світанково блаженні:
при висхід Світоча в воскреснім небі.

Півхор II

Вістують, мов сурмністю – крини зірчасті:
що Царству Спасителя в душах початись.

Керівник

З висот назаря нововселенський Єрусалим:
поклінно благословім!

Хористи

І відклик від серця складім: осанна! –
Христова зоря порятунків настала.

ІСУС – СИН БОГА ЖИВОГО

Містерія на дві дії

За євангеліями від Матея, Марка, Луки та Івана

ДІЙОВІ ОСОБИ

Основні:

Ісус
Марія, його мати
Іван Хреститель
Андрій
Іван
Нафанаїл
Пилип
Симон-Петро
Яків Заведеїв
Юда, учні Ісуса
Кайяфа, первосвященик
Анна, його тесть
Акилла
Баррух, священики Єрусалимського храму (з партії саддукеїв)
Пилат, римський прокуратор Юдеї
Ірод, тетрарх (четверовласник) Галілеї і Піреї
Іродіада, його дружина
Соломія, її донька від першого шлюбу

В епізодах та масових сценах:

Матвій
Симон-Зилот
Тадей
Хома
Яків Алфіїв, учні Ісуса
Яків, брат Ісуса
Єлисавета, мати Івана Хрестителя
Ангел
Спокусник (у трьох проявах: священика, вельможі, царя)
Ісус Варавва, ватажок зилотів (повстанців)

Юнак

Никодим, законовчитель

Жінка-блудниця

Сотник

Господар

Весільний староста

Начальник варти

Посланець

Городяни, пастухи, паломники, капіки (немічні), біснுவаті, римські солдати, міняйли, торговці, левити (храмова варта), слуги, свідки.

ПРИМІТКИ: Дванадцять Ісусових учнів усі разом будуть тільки у чотирьох сценах: таємна вечеря; арешт Ісуса; остання поява перед учнями; епілог.

ПРОЛОГ

Напівтемне приміщення. Тут – Яків Заведієв, Нафанаїл, Яків, Пилип, Матвій, Хома. Віддалік стоїть Марія

Яків Заведієв: Не можу, не можу зрозуміти... Як таке могло статися?!

Пилип (*саркастично*): А ви чогось іншого сподівалися?

Матвій: Я вірив йому, що він – Син Божий!.. (*Невпевнено*). Ми всі вірили...

Нафанаїл: Син Божий не міг допустити, аби йому штовпали в очі, батожили!.. І розп'яли на хресті, як найпослідушого раба...

Хома: Раз так, то він не Син Божий!

Пауза.

Матвій: То, виходить, він нас ...душив?

Пилип: Здогадався, нарешті!

Яків Заведієв: Неправда!

Пилип (*в'їдливо*): Не будете ти і твій брат сидіти в царстві по праву і ліву руку від нього!

Яків: Що з нами тепер буде? Боюся за матір, за братів і сестер...

Входять Яків Алфіїв, Тадей і Андрій

Яків Ал. (*до всіх*): Радуйтеся!

Усі (*похмуро*): Радуйтеся!

Тадей: Ледве пробрався... Мене впізнавали, хотіли схопити...

Яків Алфіїв: А до мене приходили додому. Ледве втік ...

Андрій: Я вийшов купити хліба... Знаєте, що мені сказали? Хай тебе нагодує той, розп'ятий на хресті. Ти колись розповідав нам байку, що він нагодував п'ять тисяч п'ятьма хлібами.

Матвій: Учителю, Учителю навіщо ти з нами таке вчинив? Що нам тепер робити?

Хома: Нас тут усіх переб'ють по одному... Треба втікати з Єрусалиму.

Входить Симон-Зилот.

Пилип: Учитель наказував нам любити ворогів... Господи, дай мені знайти Юду Іскаріотського!.. (*В шаленстві*). Я його люблю, Господи! Я обніму його так, що він сконає в моїх обіймах!

Симон-Зилот. Я також шукав його...

Пилип: Не смій! Залиш його мені!

Симон-Зилот: Він повісився.

Матвій: Шкода Учителя... Але навіщо він нас так дунив – казав, що він – Син Божий...

Марія: Як давно це було... Я благала Бога – Господи Всемогутній! Хай обмине гнів твій рабу Твою! Зміцни мене в моїй обітниці служити Тобі до смерті безпороочною дівою. Щоб не торкнулася мене чоловіча рука і щоб Ти, Всеблагий, не відвернув своє лице від мене... Дивне пророцтво Ісаї... Здавна запало мені в пам'ять і дивним незрозумілим трепетом бентежило моє серце. Ось діва в утробі зачне, сина породить і назвеш ім'я йому – Еммануїл. Масло та мед буде він споживати, аж поки не пізнає того, як зло відкидати та добро вибирати! Мріялося мені – хоч би здала побачити ту благословенну Діву!.. Поцілувати слід її ніг!.. І ангел з'явився мені. «– Радуйся, благодатная, Господь із тобою! Ти благословенна між жонами! В утробі зачнеш і Сина породиш, і даси йому ймення Ісус». «– Як станеться це, коли мужа не знаю?» – «Дух Святий зійде на тебе, і сила Всевишнього обгорне тебе, через те то й Святе, що народиться, буде Син Божий!» «– Такого... ніколи не було...» – «Для Бога нема неможливого. Знай, що й родичка твоя Єлисавета, яку звать неплідною, зачала, і оце шостий місяць для неї. І породить вона пророка, і буде він ходити перед Господом, щоб дорогу приготувати йому...» І я сказала: «Я – Господня раба. Нехай буде мені за словом твоїм».

Затемнення.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Гірська непривітна місцевість. У гомін багатолюдного натовпу влітається шум Йордану. Час од часу долинають перекоти грому. У натовпі – Варавва, Матвій, римський солдат, городяни, пастухи, Єлисавета з вузликом у руці. Надходять Іван Заведєїв та Андрій.

Городянин: Еге...таки буде злива. *(Побачивши Івана та Андрія, до пастуха)*. Це його учні...

1-й пастух *(до Івана)*: Скажи, вийде нині до нас пророк, чи ні?

Іван: Він молиться. Ще ніколи він так довгої ревно не молився, як нині.

Андрій *(до 1-го пастуха)*: Ти либонь, здалека?

1-й пастух: З Капернаума. То що, вертатися до своєї отари? Так натовкти ноги – і намарно?

Віддалений удар грому.

Андрій: Ще не було так, аби Христитель не вийшов до людей.

Іван *(підходить до Варавви)*: Радуйся, Варавво!

Варавва: Радуйся! Що відповів учитель на моє прохання?

Іван: Учитель сказав: ви, зилоти, покликані для людських діянь, а він – для Божих. Грішники римляни панують над нами, а ви, такі ж грішні сини Ізраїлю, повстаєте проти них. Та діяння грішників ніколи не дадуть праведного плода.

Варавва: Хіба вигнати з отчої землі нечистивих чужинців, не праведне діяння? І ми підніmemo проти римлян весь народ. Нам лиш неvistачає вогненного слова твого учителя, Івана Хрестителя. Люди напоготові, мечі вже куються!

Андрій (*підходить до них*): Тут кується інша зброя, Варавво.

Іван (*підходить до Єлисавети*): Тітонько!

Єлисавета: Іване! (*Цілує його, протягує йому вузлика*). Передай ...твому Учителю. Там коржі, риба сушена...

Іван: Тітонько, Хреститель не потребує людської їжі.

Єлисавета: Для вас усіх він Хреститель, великий пророк, а для мене ще й син.

Іван (*ховає руки*): Ні-ні... Він, коли не постить, то підживлюється лиш підсмаженою сараною, диким медом і водою... Ні-ні... Боюся його спокушати. Він прожене мене від себе.

Сліпуча блискавка і удар грому, здається, розколюють небо. Усі, крім Івана, Андрія та Варавви, падають на коліна.

2-й пастух: Він іде! Я казав, я не раз казав: це великий пророк Ілля!

Гримить його вогненна колісниця! Блискавки освітлюють перед ним дорогу!

Надходять пишно одягнуті, у супроводі левитів-охоронців, Барух і Акила.

Варавва закриває полою обличчя і відходить набік.

Барух: Мені інколи здається, що весь Ізраїль тільки й те робить, що стоїть на колінах та мекає на Месію.

Акила (*в тон*): Або, принаймні, на якогось завалючого пророка!

Барух: Нещасні морновірні люди!

Віддалений грім.

Іван (*дивлячись на небо*): Прояснюється...

2-й пастух (*до Акили*): Я тебе знаю.

Акила (*з погордою*): А я тебе не знаю і знати не зочу.

2-й пастух: Ти – Акила, саддукей.

Знову гримить, але на цей раз вдалині.

Акила: Для тебе я найперше священик, нечистивцю!

2-й пастух: Це ти і такі, як ти, – нечистивці! Знюхалися з римлянами! Продали нас!

Городянин: Саддукеї сміються над пророками! Не вірять у прихід Месії і потойбічне життя!

2-й пастух: Чого прийшов сюди?!

1-й пастух: Геть звідси!

Городянин. Забирайтеся!

Інші (*наступаючи на Баруха і Акилу*): Прийшли шпигувати! Нишпорки! Лицеміри! Геть! Фарисеї! Ми вам покажемо звідси дорогу!

Усі такі збуджені, що якийсь час не помічають Івана Хрестителя, який надходить збоку і зупиняється на узвишші.

Іван Хреститель (*громовим голосом*): Покайтеся, бо наблизилось Царство Небесне! (*Усі вмовкають. Барух і Акила підходять до нього ближче. До них*). Роде зміїний! А вас хто надоумив утікати від гніву майбутнього?

Барух: А чого б це мені боятися гніву Божого? Ти хіба не знаєш, що ми, священники, як зіницю ока оберігаємо Закон Мойсеїв, застерігаємо людей від гріха? Ха-ха... Якщо вже ми завинили перед Богом, то хто ж тоді праведник?

Іван Хреститель: Горе вам, лицеміри!

Акила: Ви подивіться на нього! Хіба ми не діти Авраамові, як і ти? Як і всі, хто тут стоїть? Усім нам отець Авраам. То, гадаю, що всьому народу буде, те й нам. І не більше.

Іван Хреститель: Бог може створити дітей Авраамові з оцього каміння. Кажу вам: вже до коріння дерев і сокира прикладена. Кожне ж дерево, що доброго плоду не родить, буде зрубане і в огонь вкинене!

Жах сколихнув натовпом, з грудей вирвався стогін.

Городянин: Що ж нам робити?

Іван Хреститель: У кого дві сорочки, нехай дасть тому, хто не має; а хто має поживу – нехай робить так само.

Городянин: Учителю! Проби за мене Господа, щоб змилювався наді мною! Все, що нажив неправедно, роздам убогим!

Під владним жестом руки Хрестителя занурюється у воду. Потім з просвітленим обличчям відходить набік.

Матвій: Учителю, я – митник. Люди ненавидять нас. Як нам жити, щоб не грішити?

Іван Хреститель: Не стягайте нічого над те, що вам звелено.

Солдат: А нам що робити?

Іван Хреститель: Нікого не кривдьте, не оскаржуйте фальшиво, задовільняйтесь платнею своєю. *(До всіх)*. Горе вам, сліпим, і тисячкратне горе вашим сліпим і грішним проводирам! Що говорять вони – нас бачить і хто нас знає? Господь бачить тебе у кожному мить твого нечестивого життя, блуднику, що поклав на своє ложе хтиву жінку свого єдинокровного брата. І впаде гнів Господній на тебе, як упав на Содом і Гоморру!

Городянин: Це він про Ірода...

І-й пастух: Той блудник накликає гнів Господній на весь народ!

Барух *(до Івана Хрестителя)*: Ти, бачу, не боїшся гніву сильних світу цього? Навіть самого Ірода? Ти пророк?

Іван Хреститель: Ні!

Барух: А може ти Ілля?

Іван Хреститель: Ні!

Акила *(глузливо)*: А може сам Месія?

Іван Хреститель: Я голос того, хто кличе: в пустелі рівняйте дорогу Господню.

Барух: Чого ж ти хрестиш, коли ти не Месія, не Ілля, і не пророк?

Іван Хреститель: Я хрещу вас водою на покаяння, але той, хто йде по мені, потужніший від мене; я не достойний понести взуття йому! Він хреститиме вас Святим Духом і вогнем. Він перечистить свій тік; пшеницю збере до засіків, а половину попалить у вогні негасимому!

Барух і Акила, з посмішкою здвигнувши плечима і презирнувшись, відходять.

Надходить Ісус, і через натовп, який мимоволі розступається перед ним, наближається до Івана Хрестителя.

Голоси: Хто це? Звідки він?

Іван Хреститель *(пильно вдивляється в обличчя Ісуса)*: Чи тобі йти до мене? Це я повинен хреститися від тебе.

Ісус: Допусти це тепер, щоб сповнилася воля Господа.

Занурюється у воду і виходить на берег. На його зведеному до неба обличчі блищать краплини води. З висоти злітає голуб і сідає йому на плече.

Голос: Це син Мій улюблений!

Іван Хреститель *(у натхненні)*: Ви чули голос Божий?!

Люди у натовпі перезираються, знизують плечима.

Городянин: Про що це він?.. Ми нічого не чули...

Іван Зведеїв: Я чув, Учителю, голос з неба!

Андрій: І я, Учителю!

Іван Хреститель *(до них)*: Ото Агнець Божий!

Ісус поволі проходить через натовп. Зупиняється навпроти Варавви і пильно дивиться на нього. Відходить, озирнувшись на Івана Заведєєва та Андрія, і вони ідуть за ним.

КАРТИНА ДРУГА

Зала для аудієнції у палаці Ірода Антипи. Тут начальник варти і Кайяфа.

Начальник варти *(урочисто)*: Тетрарх Галілеї і Піреї Ірод Антипа, син Ірода Великого! *(Схиляється в поклоні).*

Важко дихаючи, входить огрядний Ірод.

Кайяфа *(з легким поклоном)*: Маю надію, що ти в доброму здоров'ї, тетрару...

Ірод *(не без іронії)*: Твоїми молитвами, первосвященнику, твоїми молитвами...

Кайяфа: Сподіваюся, що й дружина твоя Іродіада втішається добрим здоров'ям і спокоєм душевним...

Ірод: Гріх нарікати.. Але утіш і мене, первосвященнику. Скажи, чи перестав боліти твій попереk?

Кайяфа *(махнувши рукою)*: Мушу забути, тетрарху, про власні немощі тілесні. Бо душа моя ціпеніє, передчуваючи для нас усіх набагато страшніші нещастя.

Ірод: Е, первосвященнику. Хіба може бути більше нещастя, ніж царювати над цим невдячним народом?

Кайяфа *(наче не помічаючи легкого тону Ірода)*: Ти, тетрарху, чи мало потрудився, щоб на наших благословенних землях запанували мир і спокій. Синедріон завши допомагав тобі. Можеш не сумніватися у нашій підтримці й надалі. Бо і ти, і ми розуміємо, що лише духовний вплив Синедріону і міцна світська влада можуть утримати цей народ від нерозважливих вчинків. І дотепер нам це вдавалося.

Ірод: До тепер?.. Що ж сталося тепер?.. Що так стурбувало первосвященника?

Кайяфа: Наразі нічого, але може статися. Тетрарх чув щось про нового лжепророка?.. Івана Хрестителя?

Ірод *(з несподіваною злістю)*: Про цього божевільного вилупка Єлисавети і Захарія?

Кайяфа *(по тривалій багатозначній паузі)*: Бачу, що ти знаєш про нього не менше, ніж я.

Ірод: Та доносяться всякі плітки ...

Кайяфа: Він не божевільний, тетрарху. Тому й небезпечний... Син Захарії проповідує скорє пришествя Месії.

І р о д : Чи він перший ...

К а й я ф а : Не перший і, боюсь, не останній... Я не боронив би йому проповідувати, але в надто вже непевні, небезпечні часи ми живемо. Народ ненавидить римлян. Землероби і торгівці невдоволені надмірними податками. Зилоти, ці дурноголові фанатики, вже пускають кров римським солдатам. А що буде, коли з'явиться якийсь безумець і скаже: «Я поведу вас проти римлян» – «Це Месія!» – скаже тоді наш лжепророк. О, цей сівач добре знає, на який фунт сіє свої пророцтва!! Неважко здогадатися, що заколоситься на його ниві. Бунт, різанина – і врешті-решт римляни потоплять наш народ у крові!

І р о д : То нехай Синедріон засудить його до каменування. Гадаю, охочих пошпурляти каміння не забракне.

К а й я ф а : Синедріон не може винести такого присуду. Іван – син поважаного всіма священика. У Синедріоні багато хто вважає його істинним пророком. Окрім того, ми мусимо рахуватися з думкою черні. Вона йому вірить.

І р о д : Тоді я не розумію, первосвященику, чого ти прийшов до мене? І навіщо розповідаєш все це мені?

К а й я ф а : Ти повинен ув'язнити його, тетрарху.

І р о д (*по паузі*): І тільки?

К а й я ф а : А далі побачимо.

І р о д : Отже, ти хочеш, щоб гнів черні впав на мене?

К а й я ф а : Гадаю, ти більше мав би боятися гніву імператора Тіберія. Якщо в Галілеї почнеться повстання, римський імператор тобі не простить. Ми обидва це розуміємо, чи не так?

І р о д : Авжеж (*з іронією*). Я навіть розумію, що тобі потрібне його життя, але забрати його ти хочеш моїми руками.

К а й я ф а (*немов не чуючи*): Та ось одного я ніяк не збагну, тетрарху. Цей самозваний пророк паплюжить тебе і твою дружину такими словами, що мені язик не повертається їх повторити. З якої бездонної криниці черпаєш ти сили, тетрарху? Щоб з такою величною, істинно царською поблажливістю терпіти зневагу? (*По паузі*). Недавно він сказав перед черню, яка слухала його з роззявленими від захвату ротами...

І р о д : Мовчи!.. Я все знаю. Я подумаю, як заткнути його смердючу пашу.

Затемнення. Розпечені, залиті сліпучим сонячним промінням гірські схили, які на видноколі губляться у мороці. З-за скелі, похитуючись, виходить Ісус. Опускається на коліна. Вдалині на горизонті висвітлюється хрест.

І с у с (*відсахнувшись, закриває обличчя долонями*): І нема іншої дороги, Отче?

Г о л о с (*водночас вкрадливий і владний*): Є!

Хрест на горизонті зникає. Ісус підводиться з колін. З-за скелі з'являється вельможа, який немов коливається в повітрі.

В е л ь м о ж а : Ти хочеш, щоб люди пішли за тобою? Що ж, один-два, а може й зо два десятки відгукнуться на твій поклик. Але ж ти хочеш, аби пішли усі. Усе оте стадо людське незліченне – сильні і слабкі духом дурні і розумні, кожен зі своїми уявленнями про щастя, кожен зі своїми примхами і забаганками. Знай же, не послухаються вони тебе. Ти, звісно, можеш сказати їм, що ти Син Божий. Але вони не повірять. Бо ними керує не віра, не любов, не розум, як ти собі намислив, а лише страх передчасної смерті. Смерть же най-

частіше приходять до них від голоду. То ж дай їм удосталь хліба, і вони повірять у тебе. Бачиш оце каміння? Коли ти Син Божий, скажи, щоб каміння це стало хлібами!

Ісус: Ти хочеш, аби я заопікувався тілом людини, а душу її залишив тобі? (*По паузі, вагомо*). Не хлібом самим буде жити людина, але кожним словом Божим!

У ту ж мить Вельможа зникає. Ісус стомлено прихиляється до скелі. Вдалині знову виникає хрест. З-за скелі з'являється пишно вбраний Священослужитель. Хрест зникає.

Священослужитель: Поглянь униз, у цю моторошну прірву... Бачиш там людей? Які вони маленькі, ці метушливі створіння!! Ти серед них будеш такий же. І вони не повірять жодному твоєму слову, хоч на всіх роздоріжжях волай і клянись, що ти Син Божий. Я пораджу тобі, як змусити їх підкоритись, та ще й так, що вони юрмами побіжать за тобою. Яви їм свою могутність. Раз і навіки приголомш їх нечуваним небувалим чудом. Коли ти Син Божий, – кинься звідси додолу! Бо ж написано: «Він накаже про тебе своїм ангелам, і вони на руках понесуть тебе, щоб об камінь не спіткнув ти ноги своєї!»

Ісус: Вони прийдуть до мене не зі страху перед моєю могутністю, а за вільним і свідомим вибором серця свого. Лукава твоя порада. Ти добре знаєш: не завше той, хто самовпевнено кинеться з висоти, буде підхоплений ангелами. (*Вагомо*). Сказано ж бо, не спокушай Господа Бога свого!

Священослужитель зникає, як і попередній спокусник, а Ісус знеможено прихиляється до скелі. І знову вдалині з'являється хрест, який наче розчиняється в повітрі одночасно з третьою появою спокусника. На цей раз він є в образі Царя.

Цар: Я ще не все сказав тобі про тих, кого ти сподіваєшся навернути на праведну дорогу. Дивись, ось всі земні царства перед тобою. Он там кривава війна вже закінчується, а там щойно лиш починається. Он чорною хмарою суне незліченна орда, а назустріч їй рухається не менш могутня. Поглянь, одні ставлять ідолів, інші приходять і руйнують їх, а замість них вивершують своїх. Вони гадають, що служать один одному, своїм ідолам, що виконують волю своїх вельмож, священників і царів. А насправді всі до одного служать лише мені, бо дано мені владу над ними. Слухай же! Я передам тобі всю владу над ними і всю славу. Але ти повинен поклонитися мені!

Ісус: Віднині скінчилася твоя влада над ними. Відійди, сатано! Бо ж написано Господові Богу своєму вклоняйся і служи одному йому!

Спокусник зникає.

Голос (*завмираючий вдалині*): Я ще прийду!.. Я ще прийду...

Затемнення.

Кілька робітників на березі Галілейського моря лагодять неводи. Шумить вітер, з грізним стогоном б'ються об берег хвилі. Надходять Яків і Симон. Робітники, побачивши їх, починають працювати жвавіше.

Яків (*вдивляється вдалину, підставляє під вітер долоню*): До сходу місяця буря вщухне.

Симон (*до робітників*): Чули? Яків сказав, так воно і буде. Щоб до вечора неводи були готові. Раненько вийдемо всіма човнами. (*До Якова*). Маттатій продає обидва свої човни. Як гадаєш, може купити?

Яків: А чого ж, купи.

Симон (з докором): Якове!.. Ми з тобою, хоч і не брати по крові, але дай Боже єдинокровним братам жити в такій злагоді... До всього, що маємо, доробилися разом. То й Маттатієві човни купимо до спілки. Чи, може, ти за щось образився?

Яків: Що ти, Симоне! Просто я звик покладатися на тебе. Як скажеш, так і зробимо. Але ж треба буде і рибалок найняти.

Симон: Візьмемо Маттатієвих.

Яків: Я б не радив. Четверо з них – з Назарету. А ті назаретяни такі до роботи, як я до читання Тори. (Усі сміються).

Симон: Справді лінькуваті вони, ці назаретяни.

Надходять Іван Заведеїв та Андрій.

Яків: О, наші подорожани вернулися! (Дружньо попліскує по плечу Андрія, обнімає Івана). Ми вас так скоро не чекали. (Сміючись). Чи, може Хреститель прогнав вас від себе?

Андрій тим часом обнімається і цілується з Симоном.

Іван (до Якова): Не знаю що й думати, брате...

Андрій: Симоне, брате... Збулося... про що ми з тобою... ми всі стільки говорили.. Ми бачили Месію!

Іван: Отак, як вас бачимо!

Яків (з поблажливістю старшого): Коли ти був маленький, дивишся, було в небо і кличеш мене: «Дивись – верблюд! А онде – дракон!» А насправді в небі лише хмари...

Симон і Яків (перебираючи сіті, співають):

О, небо, небо прекрасне,

Море, море моє голубе...

Роззираючись, входить Пилип.

Пилип: Радуйтеся!

Усі: Радуйся!

Симон: Ба! Ти, здається мені, з Вифсаїди? Пилип?

Пилип (придивляється до нього): Щось не можу тебе згадати...

Симон: Забув, як ми з тобою в дитинстві голубів ловили?

Пилип: Симон? Давненько ми з тобою не бачилися! (Цілуються). Побродив я за той час по світу, ох, побродив

Симон: Це мій брат Андрій. А це – Яків і його брат Іван. А ото – наші човни. А он там наші копильні. (По паузі). Що привело тебе в наші краї?

Пилип: Шукаю свого приятеля Нафанаїла. Казали мені, що бачили його десь тут на березі.

Яків: Чекай-чекай... Лежить отам під смоквою якийсь чудний чоловік...

Пилип (кричить): Нафанаїле! Агов! Це я, Пилип!

Голос (здалека): Агов!

Яків (до Пилипа): Де ти собі такого роботящого приятеля знайшов?

Пилип: Ви не думайте, Нафанаїл справді дуже роботящий... А що вже розум. Усіх пророків напам'ять знає.

Яків: А-а... Важка голова тягне чоловіка додолу. Він там вже чи не четвертий день лежить.

Пилип: Щось з ним сталося, як наврочив хто... Каже, чого я буду з себе жили тягнути на роботі, коли Бог забув за нас і нема правди на світі...

Надходить Нафанаїл.

(Кинувшись до нього). Нафанаїле, знайшовся той, що про нього писав Мойсей у Законі, й пророки, – Ісус, син Йосипів!..

Нафанаїл *(недовіжливо)*: Де ж це він знайшовся?

Пилип: Він з Назарету.

Нафанаїл *(махнувши рукою)*: Ет! Та хіба може бути з Назарету що добре? *(Відходить).*

Пилип *(дещо розгублено, навздогін)*: Ось сам побачиш!

Іван *(до Пилипа)*: Звідки ти знаєш про Ісуса?

Пилип: Ви не повірите, бо ... я сам собі вже, здається, не вірю. Зустрів на дорозі. Іду, дивлюсь, – чоловік назустріч...

Андрій *(нетерпляче)*: Який він на вигляд?

Пилип: Який?.. Не товстий не худий... Звичайний. Обличчя у нього... не суворе і не сказав би що добродушне, а якесь таке аж ніби світиться. Я став і дивлюся на нього. А він глянув на мене і каже: «Іди за мною!» І я пішов.

Яків: Де ж він тепер?

Пилип: А тут, у містечку. Я відпросився у нього пошукати Нафанаїла. Куди це знову подався? *(Вибігає).*

Іван *(до Андрія)*: Як гадаєш, це він?

Андрій: Не знаю.

Надходить Ісус. Першим помічає його Симон і випускає невід з рук.

Ісус *(підходить до Симона)*: Ти – Симон, син Йонин. Будеш званий ти Петром, що означає: камінь.

Симон *(майже пошепки)*: Як скажеш, Учителю.

Ісус: Петре, і ти, Якове, залиште свої сіті!

Яків: Як скажеш, Учителю!

Ісус: Ідіть за мною, – я зроблю вас ловцями людей.

Повертаються Нафанаїл і Пилип.

Нафанаїл: Пророків розвелось, як псів бездомних... Кожне ледащо з Назарету в пророки пнеться...

Ісус *(услід Нафанаїлові)*: Ото справді ізраїльтянин, в якому нема лукавства.

Нафанаїл *(вражений)*: Звідки знаєш мене?

Ісус: Бачив тебе ще раніше, ти лежав під смоквою.

Нафанаїл: Як ти міг тут мене бачити... з Віфанії? *(У наївності)*. Учителю, ти – Син Божий, ти – Цар Ізраїлів!

Ісус *(з усмішкою)*: Ти повірив, бо я сказав, що бачив тебе під деревом. Більше від цього побачиш. *(До всіх)*. Істинно, істинно кажу вам: відтепер будете бачити небо відкрите та ангелів Божих, які до Людського Сина підіймаються.

Повільно відходить. Симон-Петро, Яків, Андрій, Іван, Нафанаїл та Пилип ідуть за ним.

Затемнення.

Подвір'я небагатої господині. З відчинених вікон та дверей лине музика, розноситься гомін багатьох голосів, веселі вигуки, вибухи сміху Пробігають заклопотані слуги з тацями та суліями, входять і виходять гості. На подвір'я виходять Пилип, Симон та Іван і зупиняються біля великих глеків для води.

Пилип (*сміється*): Чуми, Симоне...

Симон-Петро (*перебиває*): Пилипе, називай мене Петром, як Учитель називав.

Пилип: Учитель? Хотів би я знати, чому він нас навчить? Пити вино на весіллях? Здається, ти цю науку знав і без нього.

Вийшовши з дому, до них підходять Нафанаїл та Яків.

Симон-Петро (*з докором*): Хіба можна так про Учителя?

Яків: Які ми довірливі і дурні!

Іван: Чого це?

Яків: Та того! Покинули все і пішли в світ як дурні телята!

Симон-Петро (*тре рукою чоло*): Справді, як запаморочення якесь... Не знаю, що зі мною сталося...

Іван: Він покликав нас на служіння.

Яків: А привів на чуже весілля... Ех, погода яка! Це ж скільки риби можна було наловити!

Нафанаїл (*гірко*): Обіцяв, що побачимо янголів і небо відкрите...

Яків (*сміючись*): Ось вип'ємо ще, і побачиш!

Усі, крім Івана, сміються.

На подвір'я виходить господар і Марія.

Симон-Петро: Чш!.. Он його мати, Марія!

Господар (*схопившись за голову*): О, сором, страшний сором впаде на мою голову і на мого бідного сина!

Марія: Що сталося?

Господар: Вина у нас було мало. І вже скінчилося...

Вертається у дім. Марія іде вслід за ним.

Яків (*до Нафанаїла*): Чув? Уже не вип'єш і янголів не побачиш.

У будинку западає недобра тиша.

На подвір'я виходять Марія та Ісус.

Марія: Вино у них скінчилося, сину.

Ісус: Що мені і тобі, жоно, до того?

Марія, вражена його словами, знічується. Ісус торкається рукою її голови.

Ісус: Ти мені мати. Але наді мною тільки воля Отця мого Небесного. Не прийшла ще година моя!

Іван: Не знаю, Якове, не знаю... Серце мені каже, що не може він нас обдурити.

Ісус завмирає, немов прислухаючись до голосу, який чує тільки він. Владним жестом підкликає учнів.

Ісус: Наповніть посудини водою!

Іван, Петро, Пилип, Нафанаїл беруть глеки і виходять.

З дому виходить Андрій.

Андрій: Гості сердяться – вина забракло...

Повертаються учні з глеками.

Ісус: Віднесіть весільному старості!

Нафанайл (*тихо*): Оце весілля! З водичкою замість вина...

Учні з глеками ідуть у дім. Чути радісні вигуки, якими гості зустрічають їх появу.

Яків: Втікаймо звідси... Бо тут зараз таке почнеться...

Іван (*вбігає*): Вино! У глеках вино!

Повертаються Нафанайл, Пилип, Петро.

Ісус (*до учнів*): Зачерпніть і ви.

Симон-Петро (*ковтнувши*): Вино... Що ж це? Як? Я ще не пив такого!

Яків (*пригублює*): Це чудо!

Господар (*вбігає*): Шістдесят відер вина! Звідки? Господи! Дякую тобі за це велике чудо!

Ісус разом з учнями відходить.

Весільний староста (*підходить до господаря*): Ти щедрий і гостинний господар. Кожен подає перше добре вино, а як понапиваються, тоді гірше. А ти добре вино аж дотепер зберіг.

З дому чути музику і веселі вигуки. Праворуч висвітлюється Матвій за розкладним столиком, біля якого стоять в черзі кілька чоловік. Матвій збирає з людей гроші, Ісус зупиняється біля них.

Андрій: Не годиться нам біля нього стояти, Учителю.

Ісус (*з посмішкою*): Чому?

Андрій (*із запалом*): Бо він – митник! Він порушує заповідь Божу – не збирати данину для земних царів. Здирця, шахрай. Митник гірший за злодія. Коли ми біля нього – він безчестить і нас!

Ісус: Лікаря не потребують здорові, а слабі. Не прийшов я, щоб праведних кликати до покаяння, а грішних. (*До Матвія*). Іди за мною!

Матвій підводиться, розсипавши зібрані гроші, і йде за Ісусом.

Затемнення.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Гориста місцевість. Надходить Ісус у супроводі учнів. Звіддалік долинає гомін багатолюдного натовпу. Потомлені учні сідають.

Іван: Учителю, чимраз більше людей іде за нами.

Симон-Петро: Несуть калік, ведуть біснуватих і сліпих... Щоб ти їх уздоровив..

Нафанайл (*озирається*): Хто їх знає, чого їм треба?.. Аби вони нас камінням не закидали...

Андрій: Скажеш!

Нафанайл: Там швендяють нишпорки фарисеїв, і кажуть, що Учитель уздоровлює силою сатани. Я сам чув.

Пилип: І ще кажуть, що Іванові учні і фарисеї постять, а наш Учитель і ми тільки по весіллях ходимо.

Ісус (*з доброю посмішкою*): До кого цей рід прирівняю? До дітей, що на ринку сидять та вигукують: «Ми вам грали, а ви не танцювали, ми співали вам жалібно, та не плакали ви!» Бо прийшов Іван Хреститель, що хліба не їсть і вина не п'є, а вони кажуть: «Має він

демона. Прийшов Син Людський, їсть і п'є, а вони знову. Чоловік цей ласун і пияк, він приятель митників і грішників».

П и л и п (*засміявшись*): Людям важко догодити.

І с у с : Але виправдається мудрість усіма ділами своїми.

Сідає. Замислившись, мовчить. Передні з натовпу підходять ближче. Серед них – Варавва, Симон-Зилот і, окремо, Юда. Пилип жестом підкликає Юду і той підходить.

П и л и п : Учителю, цього чоловіка звати Юдою...

І с у с (*підводить голову*): Юда ... з містечка Каріот.

Юда і Пилип, здивовані, презираються.

(*Дивлячись кудись поверх їх голів*). Ти знову прийшов!

Юда : Ти мене знаєш? Звідки, Учителю?

І с у с : Не тільки тебе знаю, а й того, хто тебе послав.

Юда (*простодушно*): Мене? Мені ніхто не посилав...

Як і в : Ану-ну-ну!.. Кого це ти привів, Пилипе?

Учні підходять ближче із загрозливим гомоном.

І в а н : Кого! Нишпорку привів!

Учні оточують Юду півколом.

П и л и п : Він порядний чоловік! З порядної родини!

Юда : Ніхто мене не посилав, клянусь! Я-сам! Всі довкола – Ісус, Ісус!.. По всій Галілеї! Кажуть, такого пророка ще не було. Ось я і пішов подивитись... послухати... (*Гаряче*).
Дозволь мені залишитись з тобою, Учителю!

І с у с (*по паузі*): Що має статися, те станеться. Залишайся.

Двоє чоловіків вводять біснуватого, який з моторошними зойками корчиться у судомі.

І с у с (*торкнувшись рукою його голови*): Замокни і вийди з нього! (*Біснуватий за-тихає*).

Підходять каліки на милицях, сліпий з паличкою. Ісус торкається кожного з них.

С л і п и й : Люди!.. Я бачу! Люди! (*падає на коліна, простягаючи до Ісуса руки*).

1-й каліка (*випустивши з рук милиці*): Господи, дякую тобі за милість твою!

2-й каліка (*відкинувши милиці і зворушено риде*): Я вірив... вірив... і ти, Господи, змилосердився наді мною!

І с у с (*до всіх*): Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне. Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені. Блаженні лагідні, бо землю успадкують вони. Блаженні голодні та спрагнені праведності, бо вони нагодовані будуть. Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть. Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити Бога. Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть. Блаженні вигнані за праведність, бо їхнє Царство Небесне... Любіть своїх ворогів, добро робіть тим, хто ненавидить вас. Благословляйте тих, хто вас проклинає, і моліться за тих, хто кривду вам чинить. Хто вдарить тебе по щоці, підстав йому й другу, а хто хоче плаща твого взяти, – віддай і сорочку. І кожному, хто в тебе просить, – подай, а від того, хто твоє забирає, – назад не жадай. І як бажаєте, щоб люди вам чинили, так само чиніть їм і ви. А коли любите тих, хто любить вас, – яка ваша заслуга і яка нагорода? Люблять бо й грішники тих, хто їх любить. І коли добро минете тим, хто добро чинить вам, – яка в цьому заслуга? Бо те саме й грішники роблять. А коли позичаєте тим, що від них сподіваєтесь взяти, – яка в цьому заслуга і якої нагороди сподіваєтесь? Позичають бо й грішники грішникам, щоб одержати стільки ж. Тож любіть своїх

ворогів, робіть добро, позичайте, не ждучи нічого назад, – ваша за це нагорода великою буде, і синами Всевишнього станете. Бо він наказує сонцю своєму сходити над злими і над добрими, і дощ посилає на праведних і на неправедних.

Затемнення.

Посланець (*підходить до Ісуса*): Учителю, Ірод наказав схопити Івана Хрестителя. Він у в'язниці.

Ісус (*немов сам до себе, з невимовною тугою*): Він світильником був, що горів і світив...

Посланець (*здивовано*): Чому був? Він і далі світить нам...

Ісус (*наче міркуючи голосно*): На що ви дивитись ходили в пустиню? Чи на очеретину, що вітер гойдає її? Може на чоловіка у м'які шати одягненого? На пророка? Так, кажу вам, – навіть більше аніж на пророка. Між народженими від жінок нема більшого понад Івана.

Посланець: Я був у нього, і він послав мене запитати: «Чи Ти Той, Хто мав прийти, чи чекати нам іншого?»

Ісус: Иди і скажи Іванові, що бачив і чув: «сліпі прозрівають», криві ходять, очищуються слабі на проказу, і чують глухі, і померлі встають, а вбогим «звіщається добра Новина». І блаженний, хто через мене спокуси не матиме!

Варавва, разом з Симоном-Зилоном, відходить набік, стоїть похиливши голову.

Симон-Зилот: Не знаю, що й думати... Чудернацько він якось говорить... Я не все зрозумів.

Варавва: Нічого. Не багато втратив.

Симон-Зилот: Але, знаєш, дивно мені... Слухав його і було мені так... ніби мед п'ю. Ще ніколи не було так солодко на серці... Може й правду кажуть, що то зійшов з неба пророк Ілля? Як гадаєш, Варавво?

Варавва (*поклавши руку на руків'я меча*): Може він і пророк, може навіть як каже дехто, Ілля... Ох, тяжко мені, Симоне!

Симон-Зилот: Та чого?

Варавва: Я йшов сюди з надією, що він поведе нас проти римлян... (*по паузі*). Цей не поведе. І не такого вождя нам треба. Х-ха! Моліться за тих, хто кривду вам чинить... Виходить, ми повинні молитися за римлян? Вони ссуть з нас кров, топчуть наші святині, а я маю підставляти їм щоки? (*Рішуче*). Ходімо звідси! (*Іде*).

Симон-Зилот (*хитає головою; по паузі*): Ти, як хочеш, Варавво... Я залишуся з ним...

Варавва (*зупиняється; тоном наказу*): Симоне!

Симон-Зилот ступає кілька кроків до Варавви, потім, заперечливо похитавши головою, повертається і йде до Ісуса.

Затемнення.

У затемненні ледь вгадується завіса, з-за якої долинає глухий багатоголосий гомін. На авансцені – Ірод та Іродіада.

Ірод: Кохана моя, я немов той знесилений і спраглий подорожній... Блукав, блукав по пустелі, поки натрапив на джерел о... (*Обнімає Іродіаду*). Та скільки не п'ю, ніяк не втамую спрагу...

Іродіада (*випручавшись з його обіймів*): Дай спокій з тими своїми вічними телячими ніжностями!

Ірод (*з лагідним докором*): Будь ласкавіша до мене... хоч удень моїх уродин. (*Знову обнімає*). Після бенкету прийду до тебе. (*Грайливо*). Будеш чекати?

Іродіада (*випручавшись, відходить набік*): Ні. Бенкет затягнеться допізна.

Ірод: Не довше, ніж я захочу.

Іродіада: Ні-ні... Я недобре почуваюся. Ляжу спати.

Ірод: Гаразд, гаразд! Прийду, коли сама покличеш. (*Милуючись нею*). Яка ти прекрасна, царице моя!.. (*Цитує «Пісню над піснями»*). «Подібний до пальми твій стан, твої ж перси до грон виноградних! Я подумав, виберуся на пальму, схоплюся за віття її – і нехай стануть перса твої немов виноградні ті грона, а пахош дихання твого, як яблука!»

Іродіада (*пародійно солодким голосом, у тон Іродові*): Поки день прохолоду навіс, а тіні втечуть, – вернись, мій коханий! (*З убивчою іронією*). Голос мого коханого... Ось він іде, ось він скаче горами, по пагірках вистрибує. Мій коханий подібний до сарни, він наче молодий олень!..

Ірод (*гірко*): Нема в світі нічого солодшого за твої поцілунки. Зате й укуси твої смертельні...

Іродіада: О-о, як я стомилася від цих вічних докорів!.. І ти ще смієш мені дорікати? Ти обдурив мене!

Ірод: Я?

Іродіада: Дурна я, дурна! Піддалася твоїм умовлянням, покинула твого брата і вийшла за тебе!

Ірод (*миролюбно*): Ти сердишся... Я йду до гостей.

Іродіада: Ні, ти вислухаєш нарешті все, мій коханий, моя струнка сарно, мій оленю грайливий! Ти гадаєш, що звабив мене? Аякже, онука Ірода Великого така дурна, що проміняла одну ганчірку на іншу. Викинь собі нарешті з голови, що я вийшла за тебе з великого кохання!

Ірод (*покірно*): Нехай. Зате я кохаю тебе, як нікого не кохав.

Іродіада: Я сподівалася, що вдихну в тебе силу і мужність. Я хотіла з жалюгідного правителя чотирьох убогих областей зробити царя всього Ізраїлю. І тоді б я покохала тебе. Та вже бачу, не з того тіста тебе зліплено, Іроде.

Ірод: Ти несправедлива до мене. Римляни ніколи не погодяться, щоб весь Ізраїль був під одною рукою. Навіщо ж починати безнадійну справу?

Іродіада: Тобі все неможливе, неможливе і неможливе... Все, що я тобі кажу. Он, виplodeк, який уявив себе великим пророком, опльовує тебе і мене, а ти мовчки втираєшся!

Ірод: Я вкинув його ув'язницю. Чого ти хочеш?

Іродіада: Ха-ха! А він далі плеще язиком. І його підбрівувачі розносять ті брехні по всьому світу. Мало того, ти сам ховаєшся за завісу і слухаєш його просторікування!

Ірод (*знічено*): Він, буває, говорить дуже цікаво і... дуже страшно...

Іродіада: Убий його, тоді повірю, що ти на щось здатний! (*Обнімає Ірода*). Чуєш, убий... Тоді я все, що захочеш, зроблю для тебе... Убий... Я пришлю до твоїх гостей свою Соломію... Ти знаєш, як вона танцює. Твої гості будуть зачаровані. А потім буду чекати на тебе. Пообіцяй, що уб'єш...

Ірод (*після деякого вагання*): Н-ні... Не можу. Коли я щось пообіцяю, то мушу дотриматись слова. Запам'ятай це, і не підбивай мене на необачні обіцянки.

Іродіада (*пестить пальцями його обличчя*): Пообіцяй і вбий.

Ірод: Я – тетрарх, правитель, і не в усіх своїх вчинках вільний. Смішно сказати, але більше невільний. Смерть Івана може спричинитися до бунту черні. Імператор не простив би мені такої необачності.

Іродіада (*по паузі*): Ти справді виконуєш усі свої обіцянки?

Ірод: Хм... Принаймні, прилюдні. Тверде слово правителя – ознака міцної влади.

Іродіада: Я наговорила тобі ...багато несправедливого... Не гнівайся на мене. Я кохаю тебе. (*Відходить*).

Слуги розсувають завісу. Відкривається велика зала, заповнена гостями.

Голоси: Слава Іроду, тетрарху Галілеї і Піреї! Слава! Довгих і щасливих літ тетрарху! Слава!

Поки лунають здравиці на честь Ірода, з підземелля піднімаються Іван Хреститель і посланець.

Посланець: Великі і небувалі чуда творить Ісус Галілеянин. Від його слова і доторку каліки відкидають милиці і танцюють від радості. Розслаблені піднімаються з ложа. Сліпі від народження прозрівають. Це я сам бачив і свідчу тобі. А ще кажуть, що він воскресив Лазаря хоч той уже чотири дні пролежав у гробі і вже від нього чули запах. Ще розповідають, що п'ятьма хлібинами нагодував п'ять тисяч людей... Він утихомирює бурі на морі, очищує прокажених...

Іван Хреститель: Не міг би він таке робити, якби не дано було Йому з неба. (*Тихо, зворушено сміється*). Він молодий на весіллі, а я його дружок. Радіє молодий, і дружок радіє його радістю!.. Він має рости, я ж – маліти. Хто походить із землі, той земний і говорить по земному. А хто походить з неба, Той над усіма, кого Бог послав, Той Божі слова промовляє, бо Духа дає Бог без міри. Отець любить Сина і все дав у руку Його. Той, хто вірить у Сина, має життя вічне. А той, хто не вірить, не побачить життя, бо гнів Божий впаде на нього. (*По паузі*). О-о-о!.. Велика, велика, безмірна моя радість нині!

Зникають у підземеллі.

Ірод (*прилягає на ложе*): Вітаю вас, тисячочальники, вітаю вас, старшино галілейська! Радіють мої очі, дивлячись на вас, гості з Єрусалиму, достойний Акило, достойний Баруху! Тішуся з того, що і ти, Никодиме, приїхав. Ти – окраса Єрусалиму, але слава про твою мудрість гримить і у нас, в Галілеї.

Никодим: Слава-марнота марнот. І ми з тобою, достойний тетрарху, вже у такому віці, що знаємо, чого вона варта.

Заграла музика. Входить Соломія у прозорому вбранні. Гості зачаровано дивляться на її гнучке тіло, яке звивається у танку.

Ірод: Соломіє, прошу тебе, потанцюй ще!

Соломія: Дозволь мені піти....

Ірод: Потанцюй! Нагорода моя буде щедрою, побачиш!

Гості: Просимо! Просимо!

Соломія: Я стомилася!

Ірод: Хоча б половину моїх володінь попросила у нагороду – я дам тобі!

Соломія: Я танцюю.

Акила (*до Баруха*): Вона ще звабливіша, ніж Іродіада...

Гості захопленими вигуками вітають Соломію.

І р о д : Скажи, чим тебе нагородити?

Б а р у х (*жартома*): Що буде, достойний тетрарху, коли вона справді попросить половину твоїх володінь?

І р о д (*п'яно*): Все, що попросить, буде мати! Кажі, що ти хочеш?

С о л о м і я : Дай мені голову Івана на тарелі!

Тривала, мертва тиша. Ірод б'є в долоні, і це звучить, як удар грому. Перед ним схиляється у поклоні начальник варті.

І р о д : Іди і принеси.

Начальник варті вибігає.

Н и к о д и м : Не роби цього, достойний тетрарху!

І р о д : Ти поважав би правителя, який не дотримується слова?

Н и к о д и м : Ні! Але убивцю пророка також не зможу поважати!

Входить начальник варті, несучи на тарелі закривавлену голову Хрестителя.

Соломія бере таріль і раптом з диким зойком випускає його з рук.

Затемнення.

Подвір'я господи. Надходять Марія та Яків.

М а р і я : Якове, поговори ти з Ісусом... Я не вмію. Він гляне на мене своїми ясними очима, усміхнеться лагідно... І я гублюся, не знаю, що сказати...

(Витирає сльози).

Я к і в : Гаразд, матінко. Не плач...

М а р і я : Боюсь, що він і тебе не послухає.

Я к і в : Еге! Хай поспробує! Я сховав його речі. Нікуди він більше не піде.

М а р і я : Ось він! *(Виходить).*

Надходить Ісус.

Я к і в : До нас приходили старшини з Єрусалиму. Вони кажуть, що ти... ти...

І с у с (*з посмішкою*): Що я несамовитий.

Я к і в : Так.

І с у с : І ти так само думаєш?

Я к і в : Я? Як тобі сказати?... *(Гаряче)*. Що тільки про тебе не базікають! Що ти ...страшно й вимовити ...що ти – цар Ізраїльський! І ти не забороняєш їм. Ніби й сам десь таке сказав. То що про тебе думати?

І с у с : Мають вуха і не чують, а що чують – не розуміють.

Я к і в : Матінка ридає. Каже вбили Івана Єлисаветиноного, і його, себто тебе, укаменують. Сестри бояться між люди вийти, з них сміються. Ех, брате, брате! Жили ми собі до тепер спокійно, люди нас поважали. І ти був, як усі. Що з тобою сталося?

І с у с (*гірко*): Пророка нема без пошани – хіба тільки у вітчизні своїй, та в родині своїй, та в домі своїм.

Я к і в : Ти знову своєї! Що ти про себе думаєш, врешті-решт! Ні, ти справді несамовитий! Що мені з тобою робити?

І с у с (*обнімає його*): Люби мене так, як я тебе, і вір мені. І більше нічого не треба.

Виходять.

Надходять Симон-Петро, Юда, Нафанаїл, Яків, Іван, Симон-Зилот і Матвій. Сідають. Іван знімає сандалію і розглядає її, скрушно хитаючи головою. Юда виймає з торби хліб, маслини, ставить на землю сулію з водою.

Симон Петро (*ламає хліб і роздає усім*): Благослови, Господи, трапезу нашу!

Юда: Що, Нафанаїле, охляв?

Нафанаїл: Підбився... Слабість якась в усьому тілі.

Юда: Тобі треба підкріпитися (*віддає йому свій кусень хліба*). Їж на здоров'я!

Нафанаїл (*нерішуче*): А ти?

Симон-Петро: Бери, коли дають від щирого серця.

Юда: Їж, їж... Я добре поснідав і ще не зголоднів.

Усі їдять, запиваючи водою з сулії.

Іван: Може хто має який ремінець?

Юда (*оглянувши його сандалію*): Е, тут ремінець не допоможе. (*Виймає з торби пару сандалій*). Візьми. Тримав собі на чорну годину. Але мої ще міцні.

Іван взувається.

Яків (*виявивши, що сулія спорожніла*): Піду води принесу.

Юда (*забирає у нього сулію*): Відпочивай. Я запримітив, звідки жінки ішли з водою. (*Виходить*).

Симон-Петро: Такий вже цей Юда добрий.

Нафанаїл: Щирий і догідливий.

Іван: Хліба завжди розстарає, про нічліг подбає. А гроші як береже!

Симон-Зилот: Щодо грошей він, правда, трохи скупуватий.

Симон-Петро: Що ж, либонь, Учитель недаремно призначив його скарбничим.

Яків (*по паузі*): Гадаєш, Петре, куди тепер поведе нас Учитель?

Симон-Зилот: Я б казав іти до Єрусалиму.

Нафанаїл: Е, ні! Фарисеям і книжникам наш Учитель, як кістка впоперек горла. Не пхаймося туди, бо закаменують.

Іван: Кого? Учителя? Та він одним поглядом змете їх усіх!

Симон-Зилот: Треба йти і піднімати людей. (*Тихо*). Я маю вірні вісті... Недавно була сутичка між нашими і римськими вояками. Серад білого дня. Там таке було!.. Багато покалічених, а одного Варавва заколов мечем, як свиню.

Матвій: Кажуть, римляни його схопили.

Нафанаїл: Тепер розіпнуть своїм звичаєм на хресті.

Симон-Зилот: Певно, що розіпнуть, коли Учитель буде так баритися. Якби він прийшов і сказав: «Ось я, цар Ізраїльській, посланий Богом, як провістили пророки» ... Усі повстануть!

Яків: Справді, Учитель не раз казав, що прийшов заснувати нове царство.

Іван: Сам цар нічого не зможе зробити...

Яків: А ми навіщо?

Надходить Ісус. Іван і Яків, презирившись, виходять йому назустріч.

Збоку вибігає хлопчик, гарцюючи на лозині.

Яків: Учителю, ми першими пішли за Тобою. Дай нам, щоб у славі Твоїй ми сиділи біля Тебе один праворуч...

Іван: А другий ліворуч.

Ісус: Не знаєте, чого просите. Чи ж можете пити чашу, що я її п'ю.

Яків та Іван: Можемо!

Ісус (*до всіх*): Чашу Мою і ви будете пити. А сидіти праворуч Мене та ліворуч – не Я це даю, а Отець Мій набеснний.

Симон-Петро (*глибоко вражений*): Якове! Ніколи не думав, що ти такий... А я де маю сісти? Ми з тобою пішли за Учителем в один день! І не соромно тобі?

Симон-Зилот: Ні ви подивіться на них! Праворуч і ліворуч! На м'яких подушках!

Нафанаїл: У затінку під смоквами! Чим ви ліпші за нас!

Матвій: Ми всі покинули свої домівки напризволяще. Ходимо з Учителем, незважаючи на денну спеку і нічний холод. А вони, бач, місця ділять!

Яків: Не вам про мої заслуги судити. Хай Учитель скаже!

Симон-Зилот: Скажи, скажи! Але спочатку послухай мене, Учителю! Якщо вони такі захланні, то хай забираються від нас геть! (*До всіх*). Так я кажу?

Усі: Геть! Гань-ба! Гань-ба! Хай забираються!

Нафанаїл: Дві паршивих вівці усе стадо можуть заразити.

Хлопчик підбіг і обняв Ісуса за ноги.

Ісус: Не сваріться. А хто з вас хоче бути першим – нехай буде він вам за раба. І я прийшов не на те, щоб служили мені, а щоб послужити і душу свою віддати на викуп за всіх! (*Гладить хлопчика по голові*). І ще скажу вам: хто Божого царства не прийме, немов це дитя, той у нього не увійде.

Юда (*надходить*): Учителю, водичка свіженька!

Ісус спочатку дає напитися хлопчикові, потім п'є сам.

Ісус (*до всіх*): За кого народ уважає мене, Сина Людського?

Нафанаїл: За Івана Хрестителя!

Матвій: Кажуть, Учителю, що ти – Ілля, знову зійшов на землю.

Симон-Зилот: А я чув, як говорили, що ти – цар Ізраїльський.

Юда: Не гнівайся, Учителю, але є і такі, що... (*Замовкає*).

Ісус: Говори!

Юда: Кажуть, що ти дуриш людей...

Ісус: А ви за кого мене маєте?

Пауза. Юда поривається щось сказати, але немов якась сила стримує його.

Симон-Петро: Ти- Христос, Син Бога Живого!

Ісус: Блаженний ти, Симоне, сину Йонин, бо не людина тобі оце виявила, але мій Небесний Отець. І кажу я тобі, що ти – Петро, камінь, скеля, і на скелі оцій побудую Церкву свою, – і сили адові не переможуть її.

(іде і всі рушають за ним.)

Вбігає Іаків, за ним – Марія.

Марія: Сину!

Іаків: Брате, вернися!

Ісус (*ідучи*): Коли хто приходить до мене, і не зненавидить свого батька та матері, і дружини й дітей, братів і сестер, а до того й життя свого, – той не може бути учнем моїм! Не журіться про життя, – що ви не будете їсти, і ані про тіло, – у що ви зодягнетесь. Бо більше від їжі життя, а тіло від одягу.

Зникають за поворотом, але голос Ісуса виразно чути й далі. Марія та Іаків повертаються і відходять.

Голос Ісуса: Погляньте на гайвороння, що не сіють, не жнуть, нема в них комори, ні клуні, – проте Бог їх годує. Скільки ж більше за птахів ви варті... Погляньте на ті

он лілеї, як вони не прядуть, ані тчуть. Але кажу вам, що й сам Соломон у своїй славі не вдягався отак, як будь-яка з них!

Вбігає біснுவатий, збирає в подолок каміння.

Голос Ісуса: І коли ту траву, що сьогодні на полі, а завтра до печі вкидається, Бог так зодягає, скільки ж краще зодягне вас, маловірні! Не шукайте, що будете їсти, чи що будете пити, і не клопочіться. Бо всього цього й люди світу оцього шукають. Отець же ваш знає, що вам потрібно. Шукайте отож його Царства, а все інше вам додасться.

З останніми словами Ісуса та його учні знову з'являються на сцені. Біснуватий з пронизливим вищанням шпурляє у них камінням.

Юда (*закриває собою Ісуса*): Утікаймо! Це той, що в гробах ночує! Він уже багатьох покалічив!

Ісус: Вийди, душе нечиста, із людини!

Біснуватий, шпурляючи каміння, починає корчитись.

Голос: Що до мене тобі, Ісусе, Сину Бога Всевишнього? Богом тебе заклинаю – не муч ти мене!

Ісус: Як твоє ім'я?

Біснуватий б'ється у судомі.

Голос: Легіон! Бо нас багато! (*Чути кувікання свиней*). Не жени нас звідси! Пошли нас до свиней, щоб у них ми увійшли!

Ісус: Ідіть!

Нестерпно-пронизливо завищали свині, гучно хлопнула вода – і есе затихло. Біснуватий, звівшись на ноги, здивовано озирасться.

Ісус (*наче нічого не сталося, іде далі*): Не можливо, щоб спокуси не прийшли, але горе тому, через кого приходять вони! Краще б такому було, коли б жорно млинове йому почепили та й кинули в море, аніж щоб спокусив він одного з малих цих!

Зникають усі за поворотом. Одночасно збоку висвітлюється подвір'я Єрусалимського храму. Входять міняйли грошей, продавці жертвних тварин та голубів з клітками в руках, покупці. Чути блявання кіз та овець, ревіння худоби.

Голос Ісуса: Жоден раб не може служити двом панам – бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або буде триматись одного, а другого знехтує. Не можете Богові і мамоні служити!

Ісус знову з'являється на сцені. Якийсь час мовчки спостерігає, за тим, що діється на подвір'ї храму.

1-й продавець (*іде за покупцем*): Обійди весь Єрусалим і всі околиці – тлустішої агнички не знайдеш!

Покупець: Дорого!

1-й продавець: Дорого!.. Зате за таку жертву Бог все для тебе зробить!

2-й продавець: Голуби! Голуби! Білі, як сіль! Нема кращої жертви Богу, як білий голуб!

Міняйло (*побрязкуючи монетами*): Міняю! Міняю!

Ісус (*скручує з вірвовок бича*): Геть з дому Отця мого!

Б'є продавців бичем, перевертає столи міняйлів.

1-й продавець: Хто цей біснуватий? Ми тут з дозволу храмових священиків!

Ісус: Написано: «Дім мій – дім молитви. А ви зробили з нього печеру розбійників!»

Надходять Акила і Барух у супроводі храмової варти-левитів.

Симон-Петро (*тихо*): Учителю, ходімо звідси ...Вони нас уб'ють...

Акила (*до Ісуса*): Яке нам знамено покажеш, що маєш право робити так?

Ісус: Зруйнують цей храм і – за три дні я поставлю його!

Барух: Ха-ха-ах! Сорок шість літ він будувався, а ти за три дні поставиш? (*До всіх*).

Чули? Він божевільний!

Барух: Ні, не божевільний. Гірший за божевільного. Він щойно кричав, що цей храм – дім Отця його. Розумієте? Він видає себе за сина Божого! Він богозневажає!

Подає знак левитам і ті, орудуючи палицями, відганяють учнів від Ісуса, і відтісняють його з подвір'я храму, далі й далі.

1-й левит: Заходьте з боків! Відтіснимо його на край урвища і зіпхнемо!

Ісус поволі відступає, потім зупиняється, повернувшись обличчям до переслідувачів. Піднімає руку. Переслідувачі розступаються і завмирають у тих позах, в яких настиг їх його жест. Ісус проходить через натовп, учні приєднуються до нього.

Затемнення.

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Бічна галерея храму, заповнена городянами і паломниками. Надходять Ісус, Юда, Іван, Пилип, Симон-Петро, Симон-Зилот.

1-й паломник: Дивіться, він знову прийшов!

2-й паломник: Не боїться!

Городяни і паломники оточують Ісуса.

1-й паломник: Скажи нам з чого маємо почати, щоб жити по-Божому?

Ісус: Бог хоче, щоб ви увірували в того, кого він послав.

2-й паломник (*до Ісуса*): Це той, що нагодував п'ятьма хлібами п'ять тисяч людей?

Пилип: Так, це він.

2-й паломник (*до Пилипа*): Ти ходиш з ним. Чому я маю тобі вірити?

1-й паломник: Клянуся, що той! Я його впізнав!

2-й паломник: Давай, Господи, хліба такого нам завжди!

Ісус: Слухаєте мене, бачите діла мої, та невіруєте. Я – хліб життя. Хто до мене приходить – не голодуватиме і не зазнає спраги.

Городянин: Ей, ти! Чого тут перед нами вдаєш, ніби з неба зійшов? Хіба ти не Ісус, син Йосипів? Хіба ми не знаємо твоїх братів і сестер?

Ісус: Не знаєте ви мене. А якби знали мене, то й Отця мого знали б.

Надходять Анна, Кайяфа, Акила і Барух. Перші два зупиняються осторонь, а Барух і Акила ідуть до Ісуса. З другого боку вносять на ношах паралізованого.

Ісус: Коли зрозумієте, що кажу вам, тоді справжніми учнями моїми будете. І пізнаєте істину, – а істина вас вільними зробить.

Городянин: Ха! Ми – Авраамів рід і нічийми рабами не були ніколи.

Ісус: Істино, кажу вам: кожен, хто чинить гріх, той раб гріха.

Городянин: Слухай, ти справді Син Божий? То скажи нам, коли прийде Царство Боже?

Ісус: Царство Боже не прийде помітно. І не скажуть: «Ось тут воно», – або – «там». Боже Царство в середині вас!

Акила (*підходить*): Замовкни! Ти не маєш права тут проповідувати!

Ісус: Хіба хтось з вас може докорити мені за гріх?

Акила: *Я! (Показує на Баруха)*. Він! *(Показує на всіх)*. Усі! Ти не шануєш суботу, священний день спочинку. Отже, зневажаєш Закон Мойсеїв. Твої учні рвали в суботу колосся, розтирали зерно і їли. Ти пробував уздоровити в суботу сухорукого!...

Симон-Петро: Чому пробував? Учитель його справді оздоровив.

Барух: Не вірю! *(до Ісуса)*. Та якщо це навіть і правда, то тим гірше для тебе! Хто не шанує суботу, то й не від Бога. Ти оздоровив його силою диявола!

Городянин *(до всіх)*: Чуєте, що каже мудрий чоловік?

2-й паломник: Справді... Як сам не здогадався...

Натовп гуде, вирує навколо Ісуса.

Анна *(до Кайяфи)*: Доки ти збираєшся терпіти цю богозневагу?

Кайяфа: А що я можу зробити? Де він тільки не з'явиться, там одразу ж юрба...

Анна: Я двадцять років був первосвященником. Ти чув тоді хоч про одного якогось пророка?

Кайяфа: Н-ні.. Але я не знаю, що робити...

Анна: Не для того, мій любий зятю, я посадив тебе на своє місце, щоб до смерті водити за руку. *(В'їливо)*. Я казав тобі, скільки мені коштувало, аби римляни визнали тебе первосвященником?

Кайяфа *(знічено)*: Казав... Я знаю...

Анна: Тож шануйся. Учора він вигнав з храму торгівців, які сплячують нам зі своїх зарібків, а завтра вижене нас з тобою.

Кайяфа *(підкликає левита, щось шепоче йому на вухо. Той пробивається до Баруха і передає наказ)*.

Ісус *(підходить до паралізованого)*: Відпускаються, сину, гріхи тобі!

Натовп гуде обурено.

Барух: Ха-ха! Ну і дурисвіт! Це ж кожен може так сказати! Ніби ми не знаємо, що гріхи може прощати лише Бог!

Ісус: Ти сказав. *(По паузі)*. Отепер відповідай, що легше... Сказати, відпускаються гріхи тобі? Чи – устайвай, візьми ложе своє і йди?

Акила: Звісно, – «відпускаються гріхи!». Не один вже такий був перед тобою!

Ісус: То знайте, що Син Людський має владу прощати гріхи на землі. *(До паралізованого)*. Візьми ложе своє і йди у дім свій!

Серед мертвої тиші паралізований підводиться, бере під пахву ноші і відходить.

Барух *(левитам)*: Візьміть його!

Левити підступають до Ісуса і зупиняються.

Акила: Чого стали?

1-й левит: Ніхто ще ніколи не говорив так, як оцей Чоловік...

Ісус: Горе вам, книжники та фарисеї,лицеміри! Дасте десятину з м'яти, ганусу й кмину, а найважливіше в Законі занехаяли: суд, милосердя і віру. Проводирі ви сліпі – від-

піджуєте комаря, а верблюда ковтаєте. Ви, як гроби побілені – зверху гарні, а всередині повні труїних кісток і всякої нечистоти. Здається праведними, а всередині повні лицемірства та беззаконня!

Ю н а к (*підходить до Ісуса*): Учителю добрий, що маю робити, аби мати життя вічне?

І с у с: Виконуй заповіді.

Ю н а к: Які?

І с у с: Не вбивай, не чини перелюбу, не кради, не свідку неправдиво. Шануй батька та матір, люби свого ближнього, як самого себе.

Ю н а к: Це все я виконую ще змалку. Скажи, чого ще бракує мені?

І с у с (*по паузі*): Одного тобі бракує: іди, розпродай все що маєш, та вбогим роздай, – і матимеш скарб ти на небі! Потому прихось та іди вслід за мною!

Ю н а к: Скарб на небі? ...А тут... все роздати? ...

Схиливши голову, відходить.

І с у с (*сумно*): Як тяжко багатому увійти в Царство Боже!..

Учні перезирануться.

С и м о н - З и л о т: Страшне сказав ти, Учителю ... Ми всі також сподіваємося бути багатими... ну, коли ти станеш царем, а ми при тобі...

І с у с: Істинно кажу вам, верблюдові легше пропхатися через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство увійти!

І в а н (*до всіх*): Хто ж тоді може спастися?

С и м о н - П е т р о (*до Ісуса*): Ми все покинули і пішли за тобою. Що ж будемо за це мати?

І с у с: Вічне життя. (*По паузі*). Багато – хто з перших стануть останніми, а останні – першими.

Б а р у х: Учителю, ми переконалися, що ти наставляєш людей на Божу дорогу правдиво...

А к и л а (*підхоплює*): Навіть коли це не подобається комусь із сильних світу цього.

Б а р у х: Скажи нам, і ми зробимо за словом твоїм ... чи годиться давати податок для кесаря, чи ні?

І с у с: Доки будете мене випробовувати, лицеміри?

А к и л а: Ми ... щиро!..

І с у с: Покажіть динарія!

А к и л а (*показує монету*): Ось!

І с у с: Чий образ і напис на ньому?

Б а р у х: Кесарів.

І с у с: Тож віддайте кесареве – кесареве, а Богові – Боже!

Звіддалік чути вигуки і свист. Вбігає молода розхристана жінка. Услід за нею суне юрба чоловіків і жінок. Жінка зупиняється біля Ісуса.

Г о р о д я н и н (*до Ісуса*): Відійди від неї, чоловіче!

Інші погрожують камінням. Жінка підступає ближче до Ісуса.

А к и л а: Вона – перелюбниця. Чоловік спіймав її на гарячому. (*До Городянина*). Правда?

Г о р о д я н и н: Свята правда! (*Замахується на жінку*). У-у проклята! Блудниця! Осоромила мене!

А к и л а (до Ісуса): Мойсей у Законі звелів нам таких побивати камінням. А ти, що скажеш?

Б а р у х : Чого мовчиш? (До всіх). Дивіться, як вона горнеться до нього. Одного поля ягідки!

І с у с (з посмішкою): Хто з вас без гріха – нехай першим кине в неї каменем!

Городяни випускають з рук каміння і по-одному, по-двоє розходяться. Учні сміються, жінка плаче.

І с у с : Де ж ті, жінко, що тебе оскаржили? Чи засудив тебе хто з них?

Ж і н к а : Ніхто, Господи!

І с у с : І я тебе не засуджую. Іди собі, але більше не гріши.

Жінка відходить.

І в а н (зав'язує хустинкою очі; писклявим голосом): Я не такий, як інші фарисеї... Я – святіший ... (Іде наче вдаряється головою об стіну). Ой! Я – фарисей – кривавий лоб! Ой! Не дивлюся на цей грішний світ, щоб не спокуситися! Ой-ой! Заберіть жінок з дороги! Це диявольське поріддя! (Натикається на Якова, хтиво обмацує його). Ти не жінка?

Я к і в (тоненьким голосом): Блудниця! Ти вчора приходив до мене!

І в а н (обмацує його з особливою запопадливістю; відтак відскакує): Ой, прости мені, Господи!

Ісус і учні сміються,

(Знімас з очей хустинку. Іде, неприродно вивертаючи ноги і спотикаючись). А я – ще святіший! Я – нікфі, я так ревно пощуся, що вже ледве волочу ноги ...

Ю д а (регоче): Іване, а покажи нам ще фарисея – шікмі!

І в а н (згинається, немов несе на спині невидимий тягар): Ох-ох! Ви думаете, що я горбатий від народження? Колись я був стрункий і грайливий, як дворічний лошак! А потім зігнувся, бо несу на собі солодкий тягар Мойсеевого Закону... Бачите, як мені важко? Кланяйтеся мені! Нема праведнішого за мене!

Усі сміються. Затемнення. Гефсиманський сад.

С и м о н - П е т р о (перебираючи малий невід, наспівує).

О небо, небо прекрасне,

Море, море моє голубе,

Як я люблю тебе море ласкаве,

Як я люблю тебе, небо ясне.

Я величаю, Господь ім'я твоє,

Бо ти любиш, як сина, мене ...

Надходить Юда

Ю д а : Що, сумуєш за домівкою? ... Ну-ну... Гадаєш, Юда не розуміє тебе?

С и м о н - П е т р о : Правда?

Ю д а : Правда.

П е т р о (нюхає невід). Як пахне... і досі пахне. Рибою. Водорослями. Вітром морським Галілейським. Аби він мене підхопив і відніс додому... до моря, до сім'ї, до моїх коптилень... (Співає). Як я люблю тебе море ласкаве...

Ю д а (не може приховати збудження). Петре, я хочу поговорити з тобою про Учителя.

Симон-Петро: Знаєш, Юдо, серед нас не прийнято говорити поза очі.

Юда: Це дуже важливо. Один раз можна і порушити звичай.

Симон-Петро (*неохоче*): Гарзд.

Юда: Наш Учитель ... знаєш, він дуже легковажить своїм життям. (*Тихо*). Я знаю достеменно, його ось-ось схоплять і... засудять ... Страшно засудять!... Гадаю, що укаменують!

Симон-Петро: Хто?

Юда (*озирнувшись*): Тихо! (*Пошепки*). Хто, хто? Сам не можеш здогадатися?

Симон-Петро (*по паузі*): Твоя правда ... Я й сам відчуваю ... Відколи ми в Єрусалимі, ніби якась павутина снується навколо нас...

Юда: Ми можемо його врятувати.

Симон-Петро: Як?

Юда: Мусимо переконати його, щоб він зник! Сховався!... Перестав проповідувати. На якийсь час, звісно...

Симон-Петро (*безнадійно*): Ти хіба не знаєш Учителя? Хто його зможе переконати?

Юда: Ти. Він тебе найбільше любить. А інші хай тобі допоможуть.

Симон-Петро: Учитель нас усіх однаково любить.

Юда: Мене – ні...

Симон-Петро: Звідки ти це взяв? Облиш!

Юда: Я знаю ... Зрештою, не про мене зараз йдеться. Рятуймо Учителя!

Симон-Петро (*по паузі*): А чого це ми з тобою так затурбувалися? Чого всі ці люди варті проти нашого Учителя? Його сам диявол не зміг спокусити, тоді, в горах!

Юда (*зневажливо*): Та!.. Що це за спокуси були ... Так собі, легенькі проби. Хм... Влада над цілим світом! Такої влади хіба дурень може захотіти!

Симон-Петро (*вагаючись*): Учитель, здається, якимось не так розповідав ... Стривай! А ти звідки знаєш? Коли Учитель нам розповідав про це, тебе з нами ще не було!...

Юда (*немов заскочений зненацька*): Хіба?... Тоді від когось з вас чув ... Знаєш, що тобі скажу? (*По паузі*). На цей раз Учителя спокусить його власне тіло. І це буде страшніша спокуса, ніж ті... дияволові.

Симон-Петро: Темно говориш. Не розумію.

Юда: Що ж тут не розуміти?.. Зашмагають бичами, закидають камінням ... ти можеш собі уявити, яка це мука? Коли кричить від болю кожна жилочка, коли смертна пелена заснує білий світ!... А ще можна було б жити ... втішатися життям, проповідувати!... Оце й буде найбільша спокуса, її ніхто не може витримати. А в нашого Учителя таке тендітне тіло ... (*Наче спохопившись, що сказав зайве*). Та що це ми з тобою, справді! Не нашого розуму справа що робити Учителеві...

Симон-Петро (*з полегшенням*): І то правда... Він ліпше за нас все знає.

Юда (*по паузі*): Страшно сказати, але мені, буває, здається, що ... він сам шукає смерті.

Симон-Петро: Скажеш! Чого б це? Хто не хоче жити?

Юда: Не знаю, не знаю... Та я ось що подумав ... Учитель не раз казав, що він – Син Божий ...

Симон-Петро: І ми всі це проповідуємо всюди.

Юда: Отож. Тепер уяви собі... Станеться найгірше ... Я, звісно, не думаю, що так буде, але все-таки ... станеться найгірше, і Учителя уб'ють... Подумай, якими дурнями будемо всі ми виглядати перед людьми!

Симон-Петро: Стривай!... Хто може вбити Сина Божого, коли він справді... *(Замовкає, ошелешено дивлячись на Юду)*.

Юда: Договорюй, не бійся ... Коли він справді Син Божий .

Симон-Петро: Але ж ми знаємо – це істинно так!

Юда: Звідки! Що, нам знак якийсь був з неба?

Симон-Петро: А його чуда?

Юда: Чуда робили і пророки. Але ніхто з них не казав про себе, що він – Син Божий.

Симон-Петро: Ага ... Я не знав, що ти такий розумний, Юдо... Що ж нам робити?

Юда *(здвигнувши плечима)*: Ти ж бачиш, наш Учитель ... ніби не від світу цього ... як дитина. Ходить, п'є, проповідує, та думками завжди десь далеко – далеко ... Йому, либонь, і на гадку не спадає, які сіті навколо нього в'яжуться.

Симон-Петро: Мені теж так здається.

Юда *(проникливим тоном)*: Попробуй його переконати, хай вступиться звідси.

Симон-Петро: Та вже постараюся!...

Юда: А коли не послухається, то ... *(пауза)*. Ти справді хочеш його врятувати?

Симон-Петро: І ти ще питаєш?

Юда: Коли не послухається, то нам доведеться силою випровадити його з Єрусалиму і десь сховати.

Симон-Петро: Доведеться... Іншої ради нема.

Находить Ісус у супроводі Івана.

Юда і Симон-Петро *(встають)*: Радуйся, Учителю!

Ісус: Радитесь! *(Сідає, схиливши голову)*.

Іван: Радуйтеся! *(по паузі)*. Що так засмутило тебе, Учителю? Хочеш, покажу фарбованого фарисея? Як він набиває свій гаман і просить у Бога прощення ...

Юда: Покажи!

Пауза.

Ісус *(підводить голову)*: Все збудеться, що писали Пророки про Сина Людського. Виданий буду поганам, і буду осміяний, і покривджений і опльований, і, збичувавши, уб'ють мене.

Усі завмирають від жаху.

Але третього дня воскресну!

Симон-Петро *(зиркнувши на Юду)*: Ми не допустимо, щоб тебе убили! Учителю, ось послухай... ми знаємо, як тебе врятувати ...

Ісус: Відступися від мене, сатано! *(До Петра)*. Ти – спокуса мені, бо думаєш не про Боже, а про людське!

Симон-Петро *(озирається на Юду, шукаючи у нього підтримки. Той відвертається)*.

Ісус: Чи не я вибрав вас, дванадцятьох?

Іван: Ти, Учителю!

Ісус: Та один з вас – диявол!

Затемнення.

На авансцену виходять Кайяфа і члени Синедріоду – Анна, Никодим, Акила, Барух та ін.

Никодим (*до Кайяфи*): Що сталося, первосвященику? Навіщо зібрав нас у таку пізню годину?

Кайяфа: Моли Бога, Никодиме, щоб ми не опізналися відвернути нашу загибель! (*До всіх*). Не знаю, чим ми прогнівили Господа, що він піддає нас такій страшній спокусі! Юдея знала не одного фальшивого пророка, були серед них і небезпечніші за чуму. Але такого як Ісус Галілеянин ще не було! Цей зневажає Мойсеїв Закон, паплюжить останніми словами істинних ревнителів віри ... і ще називає себе Сином Божим! Наші дурні маловірні люди ходять за ним, як вівці за бараном. Мені навіть страшно подумати, що може статися в день Паски, якщо він почне проповідувати! Така богозневага може закінчитися лиш колотнечею, бунтом, кров'ю! А Пилат, цей хитрий і підступний римський прокуратор, лише чекає нагоди, щоб виставити нас перед імператором дурними свавільними дикунами і остаточно закабалити!... Я зібрав вас порадитись – як запобігти нещастю?

Акила: Усе зло від Галілеянина. Укаменувати злочинця, а завтра й слід за ним зтреться.

Барух: І я так думаю. Але треба наперед домовитися з Пилатом. Раптом він на зло нам не затвердить вирок?

Анна: О, цей Пилат!... Він не пропустить нагоди виставити нас дурнями ...

Акила: Не посміє. Карати боговідступників – наше право.

Анна: Пилат знає наш звичай – перед святом відпускати одного злочинця на волю. З цього він і скористається...

Барух: Після нашого вироку? Тоді усі повірять, що Галілеянин – справді месія.

Анна (*по паузі*): А той ... Варавва, той, що вбив римського солдата ... Римляни, бува не задумать його тихцем у в'язниці?

Кайяфа: Пилат хоче розпнути його перед Паскою. На пострах усім.

Анна: Он як ... Того Вараву, здається, також Ісусом звати?

Кайяфа: Так. На батьків ще впаде кара за ці імена.

Анна: Хе-хе... Треба подати усю справу так, щоб Пилат засудив Галілеянина за зневагу римського імператора. (*До Кайяфи*). Посилай сторожу. Хай візьмуть Галілеянина. Але без зайвого шуму.

Кайяфа: Є чоловік, він покаже, де його знайти. І свідків уже маємо. Вони засвідчать під присягою, що Галілеянин називав себе Сином Божим.

Никодим: Стривайте! ... Може хто пояснить мені що тут діється?

Усі здивовано перезираються.

Анна: Никодиме, хіба не про твою мудрість говорять по всій Юдеї?

Никодим: Я бачу, ви вже його засудили. Хіба за нашим Законом можна засудити людину, не вислухавши її? Не почувши свідків.

Кайяфа (*з посмішкою*): Наразі нам досить того, що він з Галілеї. З Назарету!

Акила: Хіба приходив коли істинний пророк з цього дикого, забутого Богом краю?

Барух: А може й ти, Никодиме, з Галілеї?

Усі сміються.

Кайяфа: Краше щоб загинув один чоловік за людей, ніж має загинути весь народ!

Никодим: Ти, первосвященнику, хочеш принести його в жертву? ... Пригадую, Ісус казав, що загине за людей і викупить смертю наші гріхи перед Отцем Небесним.

Кайяфа (*вражений відступає крок назад*): Твої слова, первосвященнику, можуть виявитися пророчими. Хоч ти й не розповідаєш, що сказав.

Виходить. Услід за ним розходяться й інші.

У глибині сцени висвітлюються усі 12 учнів, які напівлежать, розташувалися півколом. Ісус щойно вимив ноги Юді і переходить до Симона-Петра.

Симон-Петро: І мені, Господи, хочеш обмити ноги? Ніколи!

Ісус (*лагідно*): Коли не обмию тебе, не матимеш часинки зо мною.

Симон-Петро: Господи, тоді не лише ноги, а й руки та голову!

Ісус (*миє йому ноги*): Хто обмитий, тому тільки ноги треба обмити, бо він чистий увесь. І ви – чисті, та не всі. (*Миє ноги Іванові. Відтак прилягає на своє місце*). Коли обмив ноги вам я, Господь і Вчитель ваш, то повинні ви один одному ноги мити. (*Іван лягає ближче до Ісуса, поклавши голову йому на груди*). Поправді кажу вам: раб не більший за того, хто послав його ...

Благословивши хліб, ламає його, і роздає учням. Це тіло моє, що за вас віддається на страту. Споживаючи, згадуйте про мене (благословляє чашу з вином і передає її по колу). Це – кров моя Нового Заповіту, що за багатьох проливається. Віднині не питиму від плоду виноградного до того дня, як новим буду пити його в Царстві Божім. (Учні за чергою відпивають з чаші). Тепер я йду до Вітця Мого. І якщо попросите у Вітця іменем Моїм, то зроблю, щоб прославився Отець у Синові. І коли попросите у Мене – також зроблю. Коли любите Мене, дотримуйтесь заповідей Моїх. І я вимолю у Вітця, і дасть вам іншого Утішителя і буде з вами довіки Дух істини, якого світ не може прийняти, тому що не бачить Його і не знає Його. А ви знаєте Його, бо Він з вами є і з вами буде. Не залишу вас сиротами, прийду до вас. Ще трохи і світ уже не побачить Мене. А ви побачите Мене, бо я живу і ви будете жити. У той день пізнаєте ви, що Я в Отцеві Моєму, і ви в Мені, і Я в вас. Хто має заповіді мої, дотримуватиметься їх, той любить Мене; а хто любить Мене, того полюбить Отець Мій, і Я полюблю його і з'явлюся йому... А тепер скажу вам до того, як збудеться ... Один з вас зрадить Мене.

Пауза.

Усі (*майже одночасно*): Чи не я, Господи?

Ісус: Хто хліб споживає зо мною, підняв той на мене п'яту свою.

Симон-Петро (*тихо до Івана*): Запитай, про кого він каже?

Іван (*тихо до Ісуса*): Хто це, Господи?

Ісус (*вмочує хліб у сіль*): Той, кому подам хліб.

Подає хліб Юді. Той з кривою посмішкою приймає.

Симон-Петро: О-о!

Ісус (*до Юди*): Що маєш робити – роби швидше!

Симон-Петро та Іван з жахом дивляться то на Ісуса, то на Юду. Юда виходить.

Нафанаїл (*услід йому*): Куди це він?

Симон-Зилот: Учитель кудись послав його, може за хлібом...

Ісус: Тепер ось прославився Син Людський і в ньому прославився Бог!.. Мої дітоньки не довго вже бути мені з вами. Нову заповідь вам даю – любіть один одного! Як я вас полюбив, так любіть один одного й ви! По тому пізнають усі, що ви учні мої.

Симон-Петро: Куди ти підеш, Господи?

Ісус: Куди я йду, туди ти тепер іти за мною не можеш.

Симон-Петро: Чому, Господи? За тебе я душу свою покладу!

Ісус (з сумною посмішкою): Душу покладеш? По правді кажу тобі: перше ніж заспіває півень, ти тричі зречешся мене!

Симон-Петро: Та якби навіть вмерти довелось – не зречуся!

Усі (врізнобій): І ми, Господи! І ми!...

Ісус підводиться і йде. Усі виходять за ним.

Затемнення.

Гефсиманський сад, Оливна гора. Надходить Ісус в оточенні учнів. Більшість з них сідають або лягають на землю, а Симон-Петро, Яків та Іван услід за Ісусом піднімаються вище.

Ісус (зупиняється): Опосіла туга смертельна душу мою! Посидьте тут, попильнуйте, поки я помолюся... (Відходить набік).

Іван: Гарзд, Учителю. (Сідає).

Яків та Симон-Петро лягають. Не минає і півхвилини як усі троє вже міцно сплять.

Ісус (опускається на коліна): Отче мій, коли можна, – нехай обмине ця чаша мене!.. (З груди його час від часу виривається приглушений стогін). Та не моя, а Твоя діється воля! (Підводиться з колін, підходить до учнів). Заснули...

Учні підхоплюються.

Бадьорий дух, але немічне тіло.

Звіддалік долинає гомін голосів і брязкіт зброї.

Уставайте, ходім – ось іде мій зрадник!

Надходять, присвічуючи ліхтарями, Юда, озброєні слуги і римські солдати.

Юда (цілує Ісуса): Радуйся, Учителю!

Ісус: Поцілунком. Юдо, видаєш Сина Людського?

Слуги і солдати хапають Ісуса за руки.

Симон-Петро (вихопивши короткий римський меч): Не даймо Учителя!

Учні з гнівними вигуками насувають на слуг і солдатів.

Ісус (до Симона-Петра): Сховай! Хто візьме меча, від меча й загине. (До нападників). Вийшли немов на розбійника з киями... Чому не брали мене, коли я щодня сидів у храмі і навчав?

Слуги і солдати розганяють учнів, і ті розбігаються хто куди.

Затемнення.

КАРТИНА П'ЯТА

Посеред двору біля вогню гріється група озброєних слуг, снує челядь – чоловіки і жінки. Надходить Симон-Петро.

Служниця (дивиться на нього): Гей, почекай-но! Ти ходив з Ісусом Галілеянином?...

Симон-Петро (злякано озираючись): Що ти, жінко! Що ти говориш таке!

Служниця біжить далі. Симон-Петро підходить до вогнища, гріє руки.

Служниця (*повертаючись*): Ні, це такі ти був з ним!

Симон-Петро: Дай спокій! Не знаю я його, жінко!

Служниця, здвигнувши плечима, відходить. Сторожа веде зв'язаного Ісуса.

1-й слуга. Дивіться, ведуть!

Симон-Петро (*до 2-го слуги, який приглядається до нього*): От іще причепилася дурна жінка...

2-й слуга: Щось і мені здається, що ти з його учнів... І мова в тебе, як у Галілеянина!..

Симон-Петро: Клянусь вам, не знаю я цього чоловіка!

Ісус зупиняється і дивиться на Симона-Петра. У ту ж мить над притихлим подвір'ям розноситься кукурікання півня. Симон-Петро затуляє обличчя долонями. З лівого боку висвітлюється Анна, який напівлежить на підвищенні.

Анна (*до Ісуса*): Ну, Галілеяніне, де твої учні? Розбіглися, як шури. Де ті юрби, що ходили за тобою?.. Мовчиш, бо знаєш: так було з усіма фальшивими пророками. Їх слухають, їм вірять, та настає час, і полуда спадає з очей!.. Нема нікого і ніхто тебе вже знати не хоче... Поділись хоч зі мною своєю премудрістю!

Ісус: Я навчав у синагогах і в храмі, де всі юдеї збираються. І ти міг би сплати, якби хотів. Таємно я нічого не говорив. І чому ти питаєш мене? Запитай у тих, хто чув, що я говорив.

1-й слуга (*б'є Ісуса по щоці*): Як ти відповідаєш?!

Ісус: Якщо зле я сказав – покажи, що зле; коли ж добре, – за що мене б'єш?

Анна: Відведіть його до Синедріону!

Слуги виводять Ісуса у двір. Тут йому зав'язують очі.

1-й слуга (*б'є Ісуса по обличчю*): Ану, Сину Божий, вгадай, хто вдарив?

2-й слуга: Дай-но і я прикладуся!

1-й слуга (*блзноючи*): Не чіпай, бо рука всохне! Він же Син Божий!

2-й слуга (*блзноючи*): Та що ти кажеш?.. Ану!.. (*Б'є Ісуса*). Не всохла! Не всохла!

1-й слуга: Ну, вгадай, хто вдарив?

2-й слуга: Він слиною уздоровляв сліпих... може і сам прозріє? (*Плює Ісусові в обличчя*).

Слуги (*підганяють Ісуса стусанами і плигають навколо нього*): Ну, покарай нас, коли ти Син Божий!

Усі зникають у затемненні. Надходить Никодим дивлячись їм услід. Чути голоси: «Покарай!», «Покарай!»

Никодим: Господь уже відібрав у них розум... Якої кари вони ще просять? (*Виходить*).

Подвір'ям, гірко ридаючи, проходить Симон-Петро. Зміна освітлення. Висвітлюється зала Синедріону. Тут – Кайяфа, Анна, Акила, Барух та ін. Збоку за ширмою 1-й та 2-й свідки. Сторожа вводить Ісуса.

Кайяфа (*офіційним тоном*): Принесіть свічки, щоб свідки добре бачили звинуваченого!

Входять два служителі із запаленими свічками і стають біля Ісуса.

Свідки, вам добре видно того, кого ми звинувачуємо у богозневазі?

Свідки: Так! Так!

К а й я ф а : Ви його впізнаєте?

С в і д к и : Так! Так!

К а й я ф а (до Ісуса): Повтори перед усіма нами і свідками, як ти видавав себе за Сина Божого! Повтори і покайся, і ми відпустимо тебе! (Ісус мовчить). І ще раз тобі кажу, повтори з каяттям кожне слово богозневаги, вимовлене тобою! (Ісус мовчить). І третій раз тобі кажу, повтори все і покайся! (Ісус мовчить). (До свідків). Свідкуйте, Свідки.

1-й с в і д о к (завчено): Я чув, як він говорив: я зруйную цей храм рукотворний, – і за три дні збудую інший, нерукотворний!

К а й я ф а : Це богозневага!

А к и л а : Страшна! Нерукотворний храм хіба Бог може збудувати!

К а й я ф а (до 2-го свідка): Тепер скажи ти, що чув!

1-й с в і д о к : Коли по правді...

К а й я ф а : Говори по правді. Ти перед Синедріоном.

2-й с в і д о к : Він говорив, що збудує храм, але не казав – «нерукотворний»...

А к и л а (до Баруха): Ти не міг навчити цих дурнів, щоб говорили однаково?

К а й я ф а (з досадою): Свідки свідкують суперечливо. (до Ісуса). Скажи сам, як ти говорив насправді! (Ісус мовчить). (Не в змозі стримати гніву). Заприсягаю тебе Живим Богом, щоб ти нам сказав – чи Христос ти, Син Божий?!

І с у с (тихо і спокійно): Ти сказав. (По паузі, серед мертвої тиші). І більше вам скажу: відтепер побачите Сина Людського, який сидітиме праворуч сили Божої і на хмарах небесних приходитиме.

К а й я ф а (розриває одягу на грудях): Ви чули цю богозневагу?! На що нам ще Свідки потрібні?

А к и л а : Не треба свідків!

Б а р у х : Ми самі чули з уст його!

А к и л а : Він повинен умерти!

У с і : Нехай умре!

К а й я ф а : Виведіть його.

Ісуса виводять.

А н н а (до Кайяфи): Потурбуйся, щоб перед преторієм Пилата були люди... Сотні тисяч людей! Та щоб не вийшло у тебе так, як зі свідками!

Затемнення.

Чути гул багатотисячного натовпу. Пилат спускається з Преторія сходами на передвхідний майданчик. Знизу солдати підводять до нього Ісуса. Кайяфа, Анна, Акила, Барух та інші зупиняються збоку.

П и л а т (довго вивчає поглядом Ісуса; до Кайяфи, не дивлячись на нього): У чому ви звинувачуєте цього чоловіка?

К а й я ф а (різко): Ми його вже засудили!! Хіба ми привели б його до тебе, якби він не був злочинцем?

П и л а т (повертає голову до Кайяфи; підкреслено спокійно): То візьміть його і вчиніть з ним, як велить ваш Закон. (Повертається і йде від них).

К а й я ф а (перезирнувшись з Анною): Прокураторе! (Пилат зупиняється). Ти повинен затвердити наш вирок!

П и л а т (підкреслено здивовано): Повинен? (Іде далі).

К а й я ф а : Повинен!.. *(Через силу)*. Бо нам не вільно нікого вбивати...

Пилат повертається і, вдвляючись в обличчя членів Синедріону, повільно проходить повз них. Зупиняється біля Ісуса.

П а л а т *(дивлячись на Ісуса)*: Що таке він зробив, що заслужив смерті?

К а й я ф а : Він ворохобить наш народ, забороняє давати податок кесареві!.. І каже, що він – Месія!

П и л а т *(з інтонацією, з якою повторюють не зовсім зрозуміле слово)*: Месія?...

А н н а : Для нас Месія ...це так, як для римлян – цар.

П и л а т *(до Ісуса)*: Ти – цар Юдейський?

І с у с *(з цікавістю придивляється до прокуратора)*: Ти сам так думаєш? Чи інші говорили тобі про мене?

П и л а т *(засміявшись)*: Хіба я юдеянин? Твій народ і первосвященики мені тебе видали. Що таке ти вчинив?

І с у с : Нічого, що загрожувало б твоєму царюванню, прокураторе. Моє царство не із світу цього. Хіба могли б мене схопити, якби моє царство було з цього світу?

П и л а т *(по паузі)*: Хм... Не з цього світу, але все-таки, виходить, ти – цар?

І с у с : Я на те народився і на те прийшов у світ, щоб засвідчити істину. *(З особливо щирою інтонацією)*. І кожен, хто з істин, той почує мій голос.

П и л а т *(насмішкувато оглядає його, немов якусь дивовижу)*: Ти говориш мені про істину? Хто може знати, що є істина. *(Жестом підкликає до себе солдата і щось наказує йому. Солдат вибігає. Повертається до Кайяфи та інших)*. Не знайшов я в ньому ніякої провини. *(Підходить до Анни, який стоїть децю осторонь; тихо)*. Не розумію, достойний Анно, яка тобі потреба, щоб усі мали цього наївного мрійника за злочинця...

А н н а : Якби ти, прокураторе, поважав нас, то розумів би. А ти – зневажаєш!

П и л а т : Забудьмо старі порахунки, Анно... Будь-якого злочинця можна помилувати перед святом, чи не так?

Солдат приводить Варавву. Голосно до натовпу.

Ви маєте звичай, щоб я випустив вам одного злочинця на Паску! *(Показує на Варавву)*. Цей – убивця! *(Показує на Ісуса)*. А цей... – ваш цар!.. Котрого з них вам відпустити?

А к и л а : Варавву!

Б а р у х : Варавву відпусти!

Поодинокі вигуки: «Ісуса Назарянина!» *(перекриваються багатоголосими криками)*. «Варавву!»

П и л а т *(прикро вражений)*: Так не любите царя свого?!.. Що ж...

Подає знак і солдати виводять Ісуса. Пилат також виходить.

А к и л а : Відпусти нам Варавву!

Н а т о в п : Варавву-у!

Б а р у х *(до Анни)*: Куди він його повів?

А н н а : Кричіть голосніше: «Варавву!»

Нестерпне ревище. Повертається Пилат. Услід за ним солдати ведуть Ісуса. Він у царській багряниці, на голові його терновий вінок, на обличчі сліди побоїв. Солдати підганяють його ударами, вигукуючи: «Радуйся, царю Юдейський!»

П и л а т *(до всіх)*: Ще раз вам кажу: нічого, що на смерть заслуговувало б, я на нім не знайшов! А за дрібні провини я вже його покарав!

Б а р у х : Розіпни його!

Г о л о с и : Віддай нам Варавву!

П и л а т (*піднімає руку; западає тиша*): Це ж Людина!...

К а й я ф а : Розіпни його!

П и л а т (*здушеним від люті голосом*): То візьміть його ви й розіпніть!

А н н а : Ти добре знаєш, що ми не маємо права його вбити. Але за нашим Законом він мусить умерти, бо видавав себе за Сина Божого!

П и л а т (*підходить до Ісуса*): Звідки ти? Хто ти? (*Ісус мовчить, дивлячись поверх його голови на натовп. З ноткою образи*). Не хочеш говорити зі мною? Не легковаж. Я маю владу або розп'ясти тебе, або відпустити.

І с у с (*спокійно і доброзичливо*): Не маєш ти наді мною ніякої впади. (*Підводить голову, з світлою посмішкою дивиться в небо*). Але має статися те, що станеться. Тому більший гріх мають ті, хто мене тобі видав.

Пилат відходить набік і якийсь час стоїть мовчки у глибокій задумі.

А н н а (*підходить до нього*): Чуєш? Наразі вони тільки кричать. Від тебе залежить, прокуаторе, – чи вони покричать і розійдуться, чи візьмуться в руки каміння!

П и л а т (*з ненавистю обмірює його поглядом*): Так-так...

А н н а : Якщо його відпустиш, то ти ворог імператорові. Всякий, хто за царя себе видає, зневажає імператора!

П и л а т (*до солдата*): Принеси води! (*До всіх*). Відпускаю вам Варавву!

Варрава, струснувши з плечей руки солдатів, проходить повз Ісуса. Зупиняється і дивиться на Ісуса, як колись Ісус дивився на нього. Відходить і зникає в натовпі. Підбігає солдат з глечиком. Пилат вмиває руки.

П и л а т : Не винен я у крові його!

К а й я ф а : На нас його кров і на наших дітях!

Г о л о с и : На нас! На наших дітях!

Пилат виходить.

Солдати списками стримують людей, серед яких – Марія та Іван.

І с у с : Дочки Єрусалимські, не плачте за мною... За собою ридайте й за дітьми своїми! Настають дні, коли скажуть: «Блаженні неплідні та утроби, які не родили, і груди, що не годували»... Бо коли таке роблять зеленому дереву, то що буде сухому?

Пауза.

Отче, прости їм, бо не знають, що чинять! (*По паузі, до Івана*). Отче мати твоя! (*до Марії*). Отче, жоно, твій син!

Ісуса виводять. Частина людей іде за ним, інші – залишаються на місці.

А к и л а (*услід Ісусові*): Ти, що храм руйнує і за три дні буде, – спаси самого себе.

Б а р у х : Спаси себе! Зроби чудо і ми повіримо тобі!

У глибині сцени висвітлюється Ісус на хресті. Враження таке, що не Він висить на хресті, а хрест у могутності, Ісусовій якимсь дивним таємничим способом тримається на його тілі.

І с у с : Боже мій, Боже мій, – нащо ти мене покинув?! (*Пауза*). Отче, у руки Твої віддаю свого духа! (*Пауза*). Звершилося!

Темрява.

ЕПІЛОГ

Затемнене приміщення. Тут – усі Апостоли, крім Симона-Петра та Івана, і Марія.

Як і в Завадеїв: Я йому вірив, що він – Син Божий! Ми всі йому вірили! Вірили! Вірили!

Збігають Іван і Симон-Петро, який тримає в руках великий зібганий штамп полотна.

Симон-Петро (*ледь переводячи дух*): Його... його... Учителя нема у гробі!

Вигуки здивування, розпачу, туги.

Іван: Камінь відвалений!.. І гріб порожній!

Хома: Фарисеї викрали!

Симон-Петро: Полотно – ось... зібгане лежало... Іван бачив ...

Іван: І хустка для голови ... збоку...

Симон-Петро: А Його – нема...

Усі обмацують руками полотно – плащаницю і хустку.

Іван: Нам Марія Магдалина сказала, що камінь відвалений. Ми бігом туди...

Матвій: Та що ж це таке?! Розіп'яли, насміялися... Ще й над тілом мертвим знущаються?!

Іван: Марія Магдалина сказала ... (*Замовкає*).

Усі: Що? Що?

Іван: Що бачила його! Живого!

Пауза. Симон-Петро благоговійно складає плащаницю...

Пиліп: Ет! Цій баламутці завжди щось мариться!..

Андрій (*нерішуче*): Учитель казав, що на третій день ... встане з гробу...

Пауза.

Хома: Поки на руках його знаку відцв'яшного не побачу, і пальця свого не вкладу до відцв'яшної рани – не повірю!

Приміщення наповнюється сявом. Учні завмирають, дивлячись на Ісуса, який стоїть у глибині приміщення.

Ісус (*з світлою посмішкою*): Мир вам! (*Усі мовчать*). (*До Хоми, лагідно*). Простягни свого пальця сюди та на руки мої подивись. І не будь ти невіруочий, але віруючий!

Хома: Господь мій і Бог мій!

Ісус: Увірував ти, бо побачив мене. Блаженні, що не бачили і увірували.

Учні оточують Ісуса, і зворушено й радісно сміються.

Ісус: Так написано і так потрібно було постраждати Христові, щоб третього дня воскреснути. І тепер дана мені всяка влада як на небі, так і на землі. Прийміть Духа Святого (*Апостоли опускаються на коліна*). Як Отець Мій послав Мене, так і Я тепер посилаю вас. Ідьте і навчайте всі народи, хрестячи їх во ім'я Отця і Сина і Святого Духа. І хто увірує і охреститься, той спасенний буде, а хто не увірує, той буде засуджений. Отож, Я тепер з вами усі дні, аж до кінця віку.

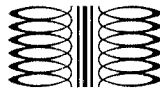
Марія: Багато потім говорили всякого про Мого Сина і Його учнів. І про мене. Одні казали, що учні викрали Його тіло з гробу. Інші, – що це зробили первосвященники. Ще інші казали, що тіло Ісуса таємно перенесли в інший гріб якісь невідомі його шанувальники... (*Обводить поглядом учнів*). Вони були люди як люди. Не завади могли досягнути

мудрість Божу. Знали страх. Піддавалися марнославству. Вірили моему Синові, а, бувало, й не вірили. І так було доти, поки Христос не встав з гробу і не явився кожному з нас... Потім скажуть, що Воскресіння не було, а всі ми повірили в свою власну химеру. *(По паузі)*. Усі вони, окрім одного, свідомо віддали своє життя, проповідуючи до останку воскресіння Ісуса Христа. Виходить, усі вони принесли найбільшу жертву, на яку тільки здатна людина, задля химери?... Що ж, кожен судить у міру свого розуміння і своєї віри. Та скажу вам, хоч ви й самі це знаєте, людині важко пожертвувати життям навіть за істину. А вже за химеру... Адже сказано – бадьорий дух, та немічне тіло! *(Повертається обличчям до учнів)*. Ось Яків, родич Ісуса...

Яків, а відтак і кожен учень, кого називає Марія, підводиться з колін і зникає у затемненні).

... При житті Ісуса він, бувало, навіть сміявся з нього. Його убили камінням... **Андрій** – розп'ятий... **Симон-Петро** – розп'ятий... Він вважав, що негідний також смерті, як його Господь. Тому попросив своїх мучителів, аби вони розп'яли його вниз головою... **Симон-Зилот** – розп'ятий... **Тадей** – убитий стрілами... **Хома** – піднятий на спис... **Яків Заведеїв** – убитий мечем... **Яків Афій** – розп'ятий... **Пилуп** – розп'ятий... **Іван** – єдиний з його учнів дожив до глибокої старості і помер своєю смертю. Біля нього і я дожила решту своїх днів на землі.

Спирається на руку Івана і вони виходять. У глибині сцени, немов між небом і землею, висвітлюється Ісус. По праву і ліву руку від нього апостоли.

Лідія ЧУПІС

СТРАСТІ ЗА ЮРОДИВИМ

Вчителю з далеких доріг

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Ісус Назарянин, цар Юдейський.
Понтій Пілат, намісник Риму в Єрусалимі.
Кайяфа, первосвященик.
Анна, первосвященик, тесть Кайяфа.
Симон, селянин.
Перший чоловік.
Другий чоловік.
Третій чоловік.
(Вони ж – легіонери та фарисеї)

Перша жінка.
Друга жінка.
Третя жінка.
Магдалина.
Прокула, дружина Понтія Пілата.
Юродивий.

КАРТИНА ПЕРША

Чорний квадрат сцени – безмір понад простіром і часом, вічна дорога на Голгофу. Посеред сцени лежить хрест, над ним височить Ісус. Люди бачать Того, хто під і не чують Того, хто над.

Перша жінка
Упав!

Друга жінка
Упав!

Другий чоловік
Звалили ноші!

Третій чоловік
Хрест переважає слова!

Юродивий
Скажіть, куди втікають воші,
Коли злітає голова?

Перший чоловік
Упав!

Другий чоловік
Упав!

Третій чоловік
Не втримав неба...

Другий чоловік
То князь пітьми бере на сміх!

Третій чоловік
Голгофа виросла на ребрах,
Адама – батька нас усіх...

Юродивий
Прийшла землі остання весна –
Не виб'є дерево листка.
Голгофо, ти ведеш в Небесне –
Хода Небесного легка.
Голгофо, Божа наречена!
Хай ти не виростиш лози –
Камінна плоть твоя спасенна
Однею краплею сльози...

Перший чоловік
Упав!

Третій чоловік
Упав!

Другий чоловік
Хвала Пілату!

Перший чоловік
Казав, за мить зруйнує храм!

Третій чоловік
Він обіцяв його підняти...

Другий чоловік
Коли підняться зможе Сам!

Перший чоловік
Упав!

Третій чоловік
Упав!

Другий чоловік
На допомогу
Поклич отих, які не жнуть!

Юродивий
Ви проклянете цю дорогу,
А вас онуки прокленуть...

Ісус (*ретроспективно*). Блаженні вбогі духом, бо їхнє є Царство Небесне. Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені. Блаженні лагідні, бо землю спадкують вони. Блаженні голодні та спрагнені правди, бо вони нагодовані будуть. Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть.

Третій чоловік
Він втратив мову з переляку.
Воно і звісно – смертний час...

Другий чоловік
Ні! Язика засунув в сраку –
І з тим, і з сим в них негарзд!

Юродивий
Хто має вуха – той дослуха,
Із німоти грядуть слова!

Третій чоловік
Кого повчасш? Всім жовтуха
Злобою вуха залила...

Другий чоловік
Як не знаходить Він нового,
Хай за нове продасть старе!

Перший чоловік
От-от, навідає старого –
І пару скалок підбере!

Ісус. Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити Бога. Блаженні миротворці, бо вони Божими стануть. Блаженні гнані за правду, бо їхнє Царство Небесне. Блаженні ви, як ганьбити та гнати вас будуть, і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе ради Мене. Радійте та веселіться – нагорода бо ваша велика на Небесах! Бо так гнали й пророків, що були перед вами!

Перший чоловік
Його мовчання травить душу!
Пустіть мене, я геть піду!

Третій чоловік
Проти юрби – юрба задушить...

Другий чоловік
Не випадковий ти в ряду!

Третій чоловік
Усі ми тут не випадкові,
Такі ж раби поміж рабів.

Перший чоловік
Іду за ним! Іду, відколи
Урозумів себе в собі.

Другий чоловік
Собі служив, і так невміло!

Юродивий
Перев'язав один вас біль...

Третій чоловік
Душа горбата горбить тіло,
А думка мозок їсть, як міль.

Перший чоловік
Я не прошу до Твого раю!
Я ненавиджу шурхіт крил!
І не тому, що покидаєш...

Третій чоловік
Для кого двері Ти відкрив?

Другий чоловік *(до Першого)*

Пускаєш недоносок слину?
Мотаєш соплі на кулак?
То підставляй, як можеш, спину
Чи падай тут таки навznak!

Юродивий
Ти що сховав зіниці в більма,
Брехня тобі поводитирем!
Невже вона така всесильна,
Що очі світла роздере?
Він відпросив тебе у Бога!
Хоч захлинайся, світло пий!

Перший чоловік
Кричить він, людоньки, до кого?
Я від народження сліпий!

Третій чоловік
І зрячий гине у пустелі.
У гурті виживе й сліпий.

Перший чоловік *(до Юродивого)*

Тебе ізмалку давлять стелі,
Не доливай у жовч ропи,
Бо сам і питимеш отруту.

Другий чоловік
Ще не один не здох кретин!
І не патякай, а спокутуй,
Ти тільки крекчеш – стогне Він.

Третій чоловік
Їх не суди. Легкий на вдачу,
Ти – м'ячик світла маячні.

Той – під хрестом – Він сонце бачить,

А ніч пасти – йому й мені.

(показує на Другого чоловіка)

Другий чоловік

І дякуй, дурню, своїй мамі,

Якщо така ще в світі є.

Третій чоловік

Той, що ковтнув повітря в храмі,

Той місце цінить в нім своє.

Юродивий

То чим ви кращі від Іуди?

Той вже на горлі гріх несе...

Поліна тесані – не люди,

Один старався фарисей.

Третій чоловік

Ні, теслярів у нас багато.

Твоєму тягнуть он гвіздка.

Юродивий

На роги брат здійсмає брата,

Облуда: «Братику!» – гука.

А ти, каліка сухорукий,

Дай потримати дубчака,

Й держи міцніш невіру-суку,

Дивись, відніметься рука.

А чорна капость тягне тічку,

Смердючим гноем мітить слід.

Зомлілу совість кинув в річку

Стервоглитаєм на обід?

Кривенька совість, а не риба.

Й пірнула каменем на дно.

Ха! Ха! Спливе шматочок хліба

Й дитину вдавить... Все одно

Тобі!

Біль!

Який нестерпний біль!!!

Другий чоловік

А щоб ти вітром подавився!

Третій чоловік

До сивини не доплисти.

Перший чоловік

Твій батько з курвою водився

Й по світу виблядка пустив.

Другий чоловік
Закрийте яму чорнороту!

Третій чоловік
Його гарячка розвезла.

Юродивий
Я з кров'ю злизую скорботу
З твого високого чола!

Перший чоловік
Як ліве й праве вони схожі.

Другий чоловік
Два вінценосці – два царі.

Третій чоловік
Безумний агнець – агнець Божий.

Другий чоловік
А той, як дзеркало вгорі.

Третій чоловік
І ворогів своїх любіте!

Другий чоловік
Рубайте дерево й йому.

Третій чоловік
Не добивайте, що прибите!

Перший чоловік
Хай не розкашлює чуму!

Юродивий
Чому?

Чому відмітив мій народ
Дороговказом на Голгофу?

Іуда виє, мов койот,
На очманілу з горя дрофу.
Украв скалічене з гнізда,
Та й на поталу на собачу,
Промінням витече звізда,
Аби осліпнути й не бачить.

Біда поросна, як свиня,
Останній мозок вигризає,
І страх убогих підганя
Чи то до пекла, чи до раю.
В шаленстві згуби і гонить
Каміння сієте нещасні,
Усім Небесний завинив,
То вдарте – всі – і одночасно!

І тільки смерть, ласкава смерть
Погладить Сина по голівці.
Вже чашу виповнену вщент
Несуть народи-боговбивці!

Другий чоловік
Йому й кілка у горло мало!
(кидається на Юродивого)

Юродивий
Мамо!!!

Ісус. Ви – сіль землі. Коли сіль ізвітріє, то чим насолити її? Не придається вона вже ні на що, хіба що на двір була висипана та потоптана людьми. Ви світло для світу. Не може схватися місто, що стоїть на верховині гори. І не запалюють світильника, щоб поставити його під посудину, але на свічник – і світить воно всім у домі. Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли Отця вашого, що на Небі.

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ ПЕРША

Юродивий, Прокула, Пілат

Юродивий
Мамо, що вам сказав ваш дивний гість?

Прокула *(плаче)*

Сказав, дитино, ми не хворі,
Сказав, що ти – далека вість
З тих островів, які ще в морі,

У морі вічності пливуть
Назустріч нашому «небути» –
Згора Вогненний у майбутнє.

Так він сказав.

Юродивий

І наче вкрав,
Те, що давно вже суттю стало.
На плечі чорне небо впало,
І тисне холодом чоло.

Що це було?

Прокула

Ти спав з годину.

Юродивий

Не можна шкуру сорочину,
Яку вже латану й вошиву,
Чортам обдерти на поживу.

Я примирився із життям –
Хіба існує міра бідам:
Радіти вивчишся гостям –
Коли прийшли, то, може, й підуть.
В передчутті видінь і сказу,
Як пес побитий біг із хати,
Бо усвідомлював відразу,
З якою одсахнеться й мати...

Пр о к у л а

Не докоряй мені – докора
Сама собі я і до віку.

Ю р о д и в и й

Він говорив вам про покору
Земній юдолі й чоловіку?
Він вміє солодко співати!
Той голос чується і сниться...

Пр о к у л а

Не зволив снідять у світлиці...
Не варго, каже, дратувати
Пустим хазяїна палат...

Раптово і різко входить П і л а т .

Ю р о д и в и й

Цілую тінь твою, Пілат!

П і л а т

Чого прийшов?

Ю р о д и в и й

Ніхто не бачив...

П і л а т *(на Прокулу)*

Над нею зглянься – денно плаче.

Ю р о д и в и й

Істоту гониш ти гониму –

І Бог, і люди потовкли.

Я не з'являвся, як із Риму

Сюди від долі ви втекли.

Дозволь зостатись. Я здоровий

І духом і тілом, як ніколи!

П і л а т

Телятко вим'я ссе корови,

А виросте і б'є від сказу.

Ю р о д и в и й

Ні! Ні разу

Тебе в чорноті не нарік!

П і л а т
Це – їй і тільки їй розкажуй!
Йди геть!

Ю р о д и в и й
За мною на поріг
Просуне слідом неминуще
І не відступиться по смерті...

П і л а т
Слова гнили в гниле вилущуй!

Ю р о д и в и й
На клапті дні твої подерті,
Як листя в зиму, в ніч летять,
І Він простить, та не простять
Свої ж бо очі.
Глухнуть вуха.
А ти все слухай, слухай, слухай
Те, що звучатиме завжди!

П і л а т
Іди!
Іди страшна подоба роду!

Ю р о д и в и й
Броду
Не знайдеш, бідний мій Пілат.
Я слід цілую твій стократ...

КАРТИНА ДРУГА

Ісус, Юродивий, Магдалина, інші

Ісус. Не подумайте, ніби Я руйнувати закон чи Пророків прийшов. Я не руйнувати прийшов, але виконати. По правді кажу вам: допоки небо і земля не минеться, – ані йота єдина, ані жоден значок із Закону не минеться, аж поки не збудеться все. *(Ісус продовжує вигворювати Нагорну проповідь протягом усієї другої картини).*

Перша жінка
Упав!

Друга жінка
Упав!

Третя жінка
Де правда в світі?

Ю р о д и в и й
Збивають посвисти коси!

Перша жінка
Дозвольте кров йому омити!
Комусь і цей нещасний син!

Перший чоловік
А чи своїх тобі не шкода?

Третій чоловік
Порозгубила, мабуть, десь.

Другий чоловік
Міняю сльози я не воду:

За квартиру кварта – честю честь.

Перша жінка *(до Першого чоловіка)*

Коли б було дитя не шкода,
То стільки б пішечки не йшла.
На нім, красивім, – твоя врода,
А на мені – зола від зла.

Третій чоловік
Безумний день! Безумні люди!
Безумство світом торохтить!

Перша жінка *(до Першого чоловіка)*

Я помолюся і забуду
Тебе й себе у Нім на мить.

Магдалина *(нахиляється над Ісусом)*

Хто ти мені, Коханий Муже?
Хто я Тобі, Небесний Гість?
Не вчора мозок занедужав,
І чорна думка душу їсть.
Чому життя не відісниться?
Чому, крізь ночі бредучи,
У Небо стукає блудниця,
Яку ще з малку відлучив?!
А, може, й так воно на краще,
Що хтось уб'є, а не самі...
Вже ніч розкрила чорну пацу,
Й нема старіших у пільмі...

Третій чоловік
Що розспівалась, пташка Божа?

Другий чоловік
Не по зубах висить горіх?

Перший чоловік
Ти перемала всіх на ложі,
А Він – солодший від усіх?

Другий чоловік
Він найсильніші має ноги
І найтвердіший спілий плід.

Перший чоловік
Вона прив'язана за роги –
І ті лоскочуть їй живіт!

Магдалина
Ти, пальцем роблений в світлиці,
Смердючий тхір слабкіше тхне!

Другий чоловік
Скаженій курві вріж по пиці!

Третій чоловік
Не зглянешся, як проковтнеш
Себе з гадючими словами...

Третя жінка
Геть розійшовся чоловік.

Третій чоловік
Йдемо за ним, та Він за нами...
Й віднині буде так повік...

Друга жінка
Ач розплодив думки вошиві –
І набубнявився сичем.
Фальшивий хрест, слова фальшиві,
Фальшива кров у ґрунт тече!
Повисне Він – і вознесеться!
Аптаство – свиням не рідня.
Нам і півзвуку не минеться,
Та не врахується і дня
Усім отим, що сунуть слідом!

Юродивий
Боптаство – свиням не рідня...

Третя жінка
Чи вдовольнишся ти обідом,
Який накриє солдатня?!

Перша жінка
Та замириться, зведенючки!
Почім заводите людей?

Друга жінка
То підніми хреста на ручки
Й корми, як крихітку, з грудей!
Або підкинь отій повії,
Що держить свічечку в руках.

Третя жінка
О, Боже правий, що Він вдіяв?!

Друга жінка
Минув у домі мертвяка,
Який ще міг нас захистити.
Повії легша доля – блуд!

Третя жінка
Й зате тому Йому не жити?!
На праведних – неправий суд...

Друга жінка
Що квохчеш, праведна тетеря?
Невже забула, як три дні
Йому у слід змивали двері,
Аби не вкрав твоїх синів?
Де зараз лицарі від роду?
Поприкладалися до ран
Й гайнули з словом до народу?!
Сховав полову вітрюган!
А хто, скажи, мою поверне?
А чи мене жбурне назад...

Юродивий
Попроростають мертві зерна
На попелищі мертвих втрат...
Прокула (здалеку)
Сестричко, любя, ти забула,
Що чаша горя не одна,
Й снує між стінами Прокула,
Й Прокруста ложе – то мана,
Страшніш любити осоружне...

Ісус. Не судіть, щоб і вас не судили; бо яким судом судити будете, таким же судять і вас, і якою мірою будете міряти, такою відміряють і вам...

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ ДРУГА

Прокула, Пілат

Прокула
Пілате, здрастуй! Занедужав?
Пілат (здригається)
В цвіту такі химерні сливи...

Прокула
Це заграє вже старість з мужем.
Ти старієш. Ти став лякливим...

Пілат

Ти ж сторожка, немов змія.

Твоя хода не знає зміни.

Прокула

У тім заслуга не моя.

І в цьому домі чують стіни...

Пілат

Облиш! Я завжди був лояльним

І чесно кесарю служив!

Прокула

Каліку випустили з спальні
Й пішли старцями ще до жнив.

Пілат

То все книжок твоїх хвороба,

То не придушені казки!

Прокула

Які найдки чорним хробам

З твоєї сипались руки...

Дрижать вони від перевтоми,

Кров випиває холод втрат...

Це місто нам служило домом,

А стане дибою, Пілат!

Пілат

Пророкувати вчишся в Того,

Що десь з безумцями бреде?

Прокула

Скажи, а ти боявся Бога,

Ти, найхоробріший з людей?

Та відступися вже від вікон –

Там гострить ніч свої ножі...

Пілат

Пройшла роками з чоловіком,

Який за розумом лиш жив...

Прокула

Невже й тебе Той Хлопчик вразив?

Тривожишся майбутнім днем?

Пілат

Здається, сіє Він заразу,

Яку не випалиш й вогнем...

Прокула

А, може Він несе те диво,

Якому тісно на землі?

П і л а т

Ти – жалібниця моя сива,
Та руки маєш замалі,
Щоб захистити всіх хороших.

П р о к у л а

Прошу тебе, не розпорошуй
Дорогоцінне те життя!

П і л а т

Піднявся вітер! Облетять
До ранку сливи. Шкода. Шкода.

П р о к у л а

З чим завтра вийдеш до народу?
Збери, благаю, волю й сили!

П і л а т

Мене турбують тільки сливи,
Що облітають там в саду...

П р о к у л а (*прислухаючись*)

Ведуть!

Ведуть Того, за Ким зболіло
Й змертвіло серце за ці дні!

П і л а т

Ночам – від слив оббитих біло.
В чужому місті ми одні!

П р о к у л а

Я не просила і за сина,
Ним заклинаю – захисти!

П і л а т (*за вікно*)

То їх біда і їх провина!
Не впізнаю тебе! Це ти?.

П р о к у л а

Не віддавай, Пілат, на муки!
Пілат, цілую твої руки...

(*нечутно зникає в пільмі*)

І с у с (*ретроспективно*). Увійходьте тісними ворітьми, бо просторі ворота, і широка дорога, що веде до погібелі, – і нею багато хто ходить. Бо тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя, і маю таких, що знаходять її!

РІМІНІСЦЕНЦЯ ТРЕТЯ

Пілат, Ісус

Пілат

Ти говоритимеш, що добрі.
А я скажу – мишва і сало!
Я їх побоїщем задобрив,
Та їм спини Твоєї мало!
Ти кажеш: світоч у безмежжі,
І тільки зір пільма покрала?
Чому ж смиренної одежі
Й вінця тернового їм мало?!
Чому так люто гвалтувала
Юрба свого ж таки Месію?!
Все ненажерливості мало –
Чорніша чорних суховіїв...

Ісус

Ти знаєш сам...

Пілат

Ні, розкажи нам,
Невігласам зарозумілим,
Чому дорога йде по спинах
В братоубивстві неумілім
До Царства десь, колись, для когось?!

Ісус

З тобою розмовляє Логос
І про небесне, й про земне.

Пілат

Невже нас завтра не мине –
І ми пограємо в пророцтва?..

Ісус

Скрижальний камінь благородства
І віри з ночі проросте.

Пілат

Ти наvertsаєш на пусте!
Я – тільки я, а люди – люди!
А на крові – кривава рада!

Ісус

Суди, Пілат, – ти не підсуден...

Пілат

Коли Пілат Пілату зрадить...
Ми – кров в історію стару!
Ми – полюси, століття – відстань.

І граємо в одну ми гру:
Я вже не тут, а Ти – не звідси..
Величний – в малості своїй –
У радість виспівав скорботу!
Мені ж людський точити гній,
Людську розкопувать мерзоту!
Отим розбещеним жидам
На м'ясі власних лже-пророків
Минеться ніч – і я віддам
Короткий лік вогненних років!
Чому?

І с у с

Ти знаєш сам...

П і л а т

Бо їм потрібен судія!
І саме тут – не десь далеко,
Аби сказати – чистий я,
Не я крав яйця у лелеки?!
Бо ж знають всі – Хто відлетить!
І житло вигорить без бусла!
Душа, як віз старий, скрипить...
Юпітер, зглянься! Ніч загусла!
До Ніг Твоїх слова блюю,
Що запеклися в середині!

І с у с

Пілате, я тебе люблю,
Тобі ще жити, я вже нині...

П і л а т *(собі)*

Я випробовував межу
І знав, що силу давить сила.
Коли ж ту проковтнув іржу,
Яка і нутроці роз'їла..
Гора родила мишеня
Й тепер трясеться від провини!

(до Ісуса)

Скажи, хто полем навмання
Нестиме тінь від домовини,
Аби було на хліб катам?!

І с у с

Ти знаєш сам..

П і л а т

Чорти просіють те знання
Крізь лихоліть діряве сито.

Я – не господар, я – свиня
До столу тих таки неситих!
То кинь і ти в зіниці перцю...

Ісус

Пілат, цілую твоє серце...

Пілат

Мене живцем задавить тога...

КАРТИНА ТРЕТЯ

Дорога на Голгофу

Ісус, Симон, Юродивий, інші

Ісус (*ретроспективно*). Стережіться фальшивих пророків, що приходять до вас в одезі овечій, а в середині хижі вовки. По їхніх плодах ви впізнаєте їх. Бо ж хіба виноград на тернині збирають, або фіги з буряків? Так ото родить добрі плоди дерево добре, а дерево зле плоди робить лихі. Ото ж бо по їхніх плодах ви впізнаєте їх!

Симон

Коли ж насититься дорога?
Пливе у вічність хресний хід,
Лицем у ніч – супроти Бога,
Він йде на захід, я – на схід.
Ведуть Небесного до страти
Під стукіт лічених годин.
Як Чоловіческого взнати
Коли на вас і біль один?
Тобі, здавалось, сіяв жито,
Чому ж повиросли ножі?
Чи варто нелюдям служити,
Коли Голгофу заслужив?
Не краще з полем переспати
Життя, де всяк собі гребе?..
Ти Той, який прийшов карати,
Чому ж покарано тебе?..
Перший легіонер
Чи сторчаки тебе вхопили?
Другий легіонер
Гей, не лови, собако, гав!

Жінка

О, Боже! Боже! Дай нам сили!

Ісус (*до Симона*)

Ти сам сказав!

(*падає*)

Перший легіонер
Дива, прорізалось німому!

Симон

Йому погано! Він зомлів!

Третій легіонер
То хай макітриться і самому!

Другий легіонер
Хвала дурителю голів!

Жінка

Ким відкупили ви Варавву?

Симон

Геть! Розступіться!

Перший легіонер
Не займай!

Другий легіонер
Сконає, клятий, до забави,
А потім хтось відповідай!

Симон

Невже усі тут подуріли?
Перепилися всі слізьми?!

Жінка

О, Боже! Боже! Дай нам сили!

Симон

Чи є ще люди між людьми?!

Перший легіонер
Прийшов Спасителя спаситель!
Влізай в наритник, рятівник!

Другий легіонер
З одного сьорбайте корита!
(кидають Симона до ніг Ісуса)

Юродивий

Дивіться! Сонце верне лик!

Перший легіонер *(пробує підняти хрест)*

Що впав – не дивно.

Ісус

Пити... Пити...

Третій легіонер
Той бовдур вимочив бревно!

Другий легіонер *(до Симона)*
Відкрило рота, щоб смердіти,
І ти, і рід твій є лайно!

Перший легіонер *(на Симона)*

Здеріть сорочку! Хай тріпоче

Він дерев'яними крильми!

Другий легіонер

Вином Спасителя попотчуй,

Спасенний будеш не людьми!

(Хлюпає оцет в лице Ісуса)

Перший легіонер

Ці селюки, як бидло, вперті.

Другий легіонер

То хай за Пастирем бреде!

Юродивий

Ти доведеш Його до смерті,

А Він в безсмертя поведе...

Перший легіонер

Отак удвох – і до могили!

Другий легіонер *(штурхає Симона)*

Щоб жовчно вихаркав цей день!

Жінка

О, Боже, Боже! Дай нам сили!

Третій легіонер

Рушай скоріш! Закляк, мов пень!

Ісус

Цілую руки твої грубі,

Додаток ношам не важкий.

Симон

Які пекучі Твої губи,

Які важкі Твої віжки!

Юродивий

Дивись, Небесний, хлопчик плаче,

Яка дитина цей вояк!

Симон

Душа, як сонечко, гаряча,

Як вічна крига – Тінь Твоя!

Юродивий

Людську провіяно полову –

Летить сміття в Армагедон...

Ісус

Не віддаєш, то втримай слово!

Благословенним будь, Симон,

І їх, злостивих, не суди...

Ю р о д и в и й
Дим!!!
Дим на попа здійсмає місто!
Каміння зболено шкварчить!
І муку місить смерть на тісто –
До столу вічних калачі...
Ти, що збудований на крові,
В гордині звівся над усім.
Сліпа сова очима ловить
Твої дими, Єрусалим!

І с у с . Дочки єрусалимські, не ридайте за Мною, за собою ридайте й за своїми дітьми!
Бо ось дні настають, коли скажуть: «Блаженні не плідні, та утроби, які не родили, і груди,
які ще не годували...». Тоді стануть казати горам: «Покрийте нас! Бо коли таке роблять
зеленому дереву, то що буде сухому?»

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ ЧЕТВЕРТА

К а й я ф а , А н н а

А н н а
То втягне голову у плечі,
Волосся дибки – чистий вовк,
І довго щось собі лопоче,
І в крик кричить... Не візьму в толк –
Він буде свідчити на людях?
Боюсь! Непевний молодець!

К а й я ф а (сміється)
Нема потреби у Іуді!
А шию тягне гаманець.
Вже шворка витягнулась змієм
І капа слиною на гріх...

А н н а
Я застарий. Не розумію.

К а й я ф а
Ми призвемо у свідки всіх,
Але це буде трохи згодом...
Щоб хтось хутчіш не заорав,
Уранці ти складеш угоду
На землю, спадок Гончара!

А н н а
На кривні – крити голодранців?
Нечиста б сила їх взяла!

К а й я ф а

Читати треба мудрих старців –
Там передбачені діла.

А н н а

То виверти, лукаві штуки.
Надибав ти Пандори міх?..

К а й я ф а

Ти гроші кинув з рук на руки?
Поглянь, прилипли до твоїх!

А н н а

А що, як я на перешкоді
Твоїм заплутаним ділам?

К а й я ф а

Прости мій тестю, годі! Годі!
Нам розігнати цей бедлам,
А там помріємо про спокій,
Про схованку на схилі літ...

А н н а

Без ока лапає за боки...
Це, певно, мій останній хід...

К а й я ф а

Яйце і курка. Демос – деус.
Першопочаток і кінець.
Господар той, чії ідеї,
Відчувши мідь, стають на герць
Й перемагають! Косо-криво,
Супроти всіх і попри все!
Від милосерді юродивих
Зотлілим трупиком несе.
Народ простує за богами!
Пішли вони й останній щез.
Не Позавчора поміж нами,
А те, що за межею меж!
А ти жалієшся на зуби...

А н н а

Я вже не ферзь. Пішак у грі...
Як холодно... Мов йдеш на згубу...

К а й я ф а

Воздасться праведним в горі!
Вже камінь кинуто – не спиниш.
Я надішлю тобі хутра.

А н н а

Когтиста лапа лапа спину,
Крізь ребра лізе до нутра.
Зроблю, як хочеш ти і небо...
І ляже каменем вина...

К а й я ф а

Мені не так багато треба,
Один за всіх – то не ціна!

Виходить назустріч І с у с . Довго вдивляються один в одного.

А н н а (до Ісуса)

Ти наробив багато дива
І стежку легко протоптав.
Та доля жіноча зрадлива
Й добро розтринькала застав...
Це я про що? Як давить скроні –
Не проковтнути сала шмат...
Пройшли не сотні крізь долоні –
І всякий крав... І всякий – брат?
Й мою ти вигоїв болячку,
Та полюбляє хто борги?
Не кращий й я. Чекай, віддячу –
Пущу подяку на торги...
По закутках навчав, по ночах?
Людський язик не встережеш!
Свою дорогу напророчив
І кажуть всюди – нашу теж?

І с у с . Я світові явно казав. Я постійно навчав у синагозі і у храмах, куди всі іудеї збираються, а таємно я нічого не говорив.

А н н а

І приміряв одержу вбогу?
Не тисне, Хлопчику, в плечах?
Людей доводив до Порогу,
А за Порогом ніч і страх?
Ти захотів – і забагато!
А плата – вітер в кулаках?
Де учні? Наче цуценята
Позатинались у кутках?
А може, Серце Суверенне,
Плете облуду, мов язик?
І, зрозумівши міру скверни,
І найдурніший в тінях зник?

Ісус. Чого ти питаєш мене? Попитайся тих, що чули, що я їм говорив. Отже знають вони, про що я говорив.

Перший фарисей
Отямся, дурню навіжений!
Про що верзеш і перед ким?!
Другий фарисей
Дивись, ще й либиться блаженно
До чистих вищербком гнилим!
(Б'є Ісуса по щоці)

Ісус. Якщо я зле показав, покажи, що те зле. Коли ж добре – за що мене б'єш?

Анна
Не смійте, геть! Мій Бог, захворюю...
О, коло замкнених проклять!
Цього в'яжить і у Преторію...
А втім... Вкусить захоче й зять,
І неодмінно тільки першим...
Усюди першим... І в котлі...
Скажи мені, що то за вершник
На золотому неба тлі?!
На золотій завісі неба...
Не говори! Ні... Ні... Не треба...
(похитуючись, виходить)

Ісус (ретроспективно). Отче, як волієш, пронеси мимо цю чашу! Та про те не Моя, а Твоя хай зостанеться воля! Чого ви спите? Уставайте й моліться, щоб не впасти в спокусу!

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ П'ЯТА
Кайяфа, Ісус, фарисеї

Кайяфа
От і зустрілися. Не лаєш,
Що до пори пшеницю жнуть?..
Пророцтвам, бач, допомагаю
Здійснитись. Знаючи ціну
І тим далеким, позабутим
Й свіженьким, також і своїм...
Не сьорбав, правда з Твого бутля
І хлібця з рук твоїх не їв.
Шкода. Тепер не надолужиш,
Бо Вас запрошують Пілат...
Що, як котисько, очі мружиш?

Не для Твого горла шмат.
Забув, що в нас один Учитель...
З однеї кузні і ножі...
Прости на Бога, Ти ж – Спаситель!
Кого й від кого – докажи!
Мовчиш? Мовчи, так і годиться!
Дурити легко немовлят!
Це ж треба – пір'я від синиці
Він продавав, як журавля!
Прозрілі очі – сліпне розум!
Звелися ноги – серце стій!
Ти торохтів розбитим возом,
Збирала ж порох золотий
Ота юрба сліпців нещасна!
Я відступлюсь, вона заб'є..
Пророк іде й відходить вчасно,
Коли він істинно ним є.
А Ти штовхасш на доноси,
Ти скочив в них, мов в реп'яхи!
Кого з сліпців у царство просиш?
Безцінне слово для глухих!
Талановито граєш, вправно!
Он стариган – і то зомлів...
А хто тобі надав це право,
Намісник Бога на землі?!

І с у с . Коли я вам скажу – не повірите ви. А коли й поспитаю вас я – не дасте мені відповіді. Незабаром Син Людський сидітиме по правиці Сили Божої.

К а й я ф а
Щоб не дожити до сивин!
Щоб прокляла мене сім'я!
То Ти і є Господній Син?
І с у с
Ви самі скажете, що Я.
К а й я ф а
Простіть мене, що я лукавив
Тут від початку до кінця –
Заради істинної слави,
Заради нашого Творця!
Любові ждете ви від Цього?!
То краще вішайте гаплик
І вішайте! Він йде на Бога.
Ось святотатства чорний лик!!!

Перший фарисей
Талановито грав Він, вправно.

Третій фарисей
Отцю Небесному молись!

Другий фарисей
То ж допоможемо, тільки й справи,
Йому над нами вознестись!

Перший фарисей
Ти мав усіх нас за куріпок,
А Сам був півнем на току?

Другий фарисей
Женить Його по колу ціпом,
Ну, спробуй, спробуй, пророкуй!!!

(Влаштовують Ісусу «п'ятий кут»)

Ісус. Єрусалиме, Єрусалиме, що повбивав пророків і камінням повбиваєш, посланих до тебе! Скільки разів хотів я зібрати дітей твоїх, як птах збирає пташенят своїх під крила, і ви не схотіли!

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ ШОСТА

Пілат, Кайяфа, Ісус, фарисеї

Пілат

Я не знаходжу в Нім провини!

Третій фарисей
Людей Він топить у гріхах!

Другий фарисей
Себе Він зве Господнім Сином!

Перший фарисей
На Царство Боже зазіха!

Пілат

У чому тут протизаконність?
Не вбив. Не крав. Не гвалтував.

А Моїсеєва Іконність
Не входить в кодекс римських прав!

Кайяфа

Я спершу мушу нагадати,
Що ти є кесаря слуга!
Хай захлинеться словом мати,
І жінка повзає в ногах –
Над серцем маєш мати владу,
А жалість викинь за вікно!

Ти – охоронець винограду,
І кесарь стягне за вино!
За втрати кров'ю покарає!
Недобитки підуть в старці!

Перш ий ф а р и с е й
Той спокушав не тільки раєм!
Воздасться, каже, й в світі сім,
Й того не довго часу ждати...

Третій ф а р и с е й
Підняв Він Господа на срам!

Перш ий ф а р и с е й
Він відмовляє нас від плати
Податків кесарю й на храм!

Другий ф а р и с е й
Він отруїв всю Іудею!

Перш ий ф а р и с е й
Для Нього і святинь нема!

Третій ф а р и с е й
Сміття пливе за течією...

К а й я ф а
Повзе країною чума!
Вважає кесар тебе другом,
То ж відведи страшний удар!

П і л а т
Невже Ти – Цар цим недолугим,
Безстидним, сірим – Світлий Цар?!
Та до зірок коротша відстань,
Ніж між Тобою і людьми!

І с у с
Так, Царстві Моє не звідси...
Та виринає день з п'ятьми...

П і л а т
Громи небесні не почують –
У дзвони всіх світів дзвони.
Тебе і вдягнуть, і збичують,
Та не натішаться вони!
Про біле – білим Ірод свідчив,
Не піднялась на зле рука...
А Він вам – батько, я вам – вітчим,
Хто правди в вітчима шука?
А стоїте на тім, що винний.
Його у вас не одберу.

Ви загопчіть Його, як свині,
Й насипте ще одну гору!..

Третій фарисей
Нам не дозволено вбивати...

Перший фарисей
Узнає Рим про заколот!

Пілат

Ви – хрест довічний на Пілата
Кладете, гнидичий народ?!
Чого мовчиш?! Вони стіною
Стоять за смерть Твою! А стид –
Проляже гадом преді мною,
І кров'ю зв'яже з кодлом гнид!
Я скористаюсь давнім правом –
Прошу, зостаньтеся людьми!

Всі

Варавву нам! Віддай Варавву!

Кайяфа

А Самозванця розіпни!

Перший фарисей
Не то ми кесарю докажем,
Що ви в один впряглися віз!

Другий фарисей
Він їх потилицями зв'яже!
Юдей до римляна доріс!

Пілат

Здавлю я гнів, щоб повторити:
Один – Месія, другий – кат!
Ви вивертаєте корито
Із кров'ю власних немовлят!
Страшного роду – чорна справа,
Бруд під ногами – то сини!

Всі

Варавву нам! Живи, Варавво!
Розпни Того! Розпни! Розпни!

Пілат

Невже ви справді всі поглотили?!
Яка вас гадина сосе?..
Другий фарисей
Здыхає Рим! Від Риму тухлим
По всіх провінціях несе!!!

В с і
Варавву нам! Віддай Варавву!
Третій фарисей
Ісуса місце – на хресті!

Кайяфа
Во славу Господа! Во славу
Дощі проллються золоті!

Пілат
Хай буде так... Вмиваю руки..
Змиваю чорний гріх з руки...
Ви – нелюди! Голодні суки,
Яких не втішать і вовки!
Порвуть вас власні цуценята.
І жодна кара не мине.
І прокляне утробу мати.
І батько чересла прокляне.
І не застане Післязавтра,
Гріх повертається в Тоді!
Ви уподобитеся варті.
Що стереже лице в воді...
Мені не ждять на допомогу
Ні білих крил, ні чорних крил.
Земного кинув я під ноги,
І Неба серцем не прикрив...

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Голгофа, В с і

Ісус. Отче, відпусти їм, бо не відають, що чинять вони.

Перша жінка
О, Боже! Боже! Дай нам сили!
Перший чоловік
Завис і каркає, мов крук.
Третій чоловік
Тобі ж півкроку до могили!
Друга жінка
Зійди, Милесенький, до рук!
Перший чоловік
Зійди з хреста, коли Ти – Божий!
Другий чоловік
Танцює гопки Твоя рать!

Третя жінка
Отямтесь, люди! Так негоже!

Третій чоловік
Негоже смертника займає!
Він вже нікому не належить,
І Бог один – Йому суддя!

Другий чоловік *(на Третього)*
І крокодилів мучить нежить.

Перший чоловік
Розкрився мітрами будяк!

Всі

Зійди! Зійди! Яви нам чудо!

Третя жінка
Молись, Спасителю, за нас...

Перша жінка
О, Господи, хто нас розбудить?!

Третій чоловік
Коли прийде останній час,
Куди ми підемо з гріхами?..

Перший чоловік
Он підгляда Ілля з-за хмар!

Всі

Ти – Цар над нами! Цар – над нами!
Возрадуйся, Пресвітлий Цар!

Перший чоловік
А, може, Серце, хочеш пити?

Другий чоловік
Ти жовцю оцт Йому приправ!

Перша жінка
Малими б вмерти, кляті діти
Вас Бог на розум покарав!

К а й я ф а
Ви, як ягнята тут безжурні,
А вовк уже серед отар!
Пілат пошив усіх нас в дурні!
Читайте напис!

Перший чоловік
Дійсно, – «Цар...»

К а й я ф а
Читай!

Перший чоловік
«Ісус – Цар Юдейський!»

Третій чоловік
Причім тут ми! Ми – сторона!

К а й я ф а

На стид – цей напис по-гебрейськи!

На сміх – ось грецькі письмена.

В латинській – постріли розплати,

І кожен з нас – ходяча ціль!

Стривай же, римлянин затятий!

Коли задовго в морі штиль,

Тоді чекай невдовзі бурі...

(до Першого чоловіка)

Повзи до Риму на уклін!

Проси смиренно – не обурюй!

Аби змінив свій напис він.

Змінив лише частину мови!

І стій стіною – на живіт...

Т р е т я ж і н к а

Невже ще можна вас обмовить?!

По самі вуха ви в крові!

Г о л о с П е р ш о г о з л о д і я

Пусти, Спасителю, на волю!

Хай закурить за нами дим!!!

Г о л о с Д р у г о г о з л о д і я

Його не слухай – то від болю...

Згадай лиш в Царстві Твоїм

Мене – останнього з останніх,

Мене – найнижчого – згадай!..

Ю р о д и в и й

Іде на землю ангел ранній

За першим праведником в рай!

І с у с . По правді скажу тобі: ти будеш сьогодні зі мною в раю.

Д р у г а ж і н к а

Не оскверняй в останнє Небо!

П е р ш а ж і н к а

До Нього вам не дорости!

Т р е т і й ч о л о в і к

А, може, так воно і треба –

І поміж нами йшов Святий?

Юродивий
О, люди, люди – хто розсудить?
Світи – від свічки зайнялись!
Чи все це буде – й не розбудить!
Чи все це сталося колись?..

Перша жінка
Що Він сказав?

Друга жінка
Сказав Він: «Прагну!»
Подайте з мирою вина!!!

Другий чоловік
Він питиме сірчану магму!

Третій чоловік
А щоб наївся ти лайна
Й набив їм чрево ненаситне!
Вже судія Йому – не ми...

Юродивий
Он Сонце – Сонце неумите
Його вмивається слізьми!!!

Третій чоловік
О, Боже, Боже, всі останні...
Побили перших між людьми.

Ісус. Елі, Елі, лама савахтані!

Юродивий
«Боже мій, Боже мій, нащо мене Ти покинув!»

Третя жінка
Він кинув нас?!

Ісус
Усе... Здійснилось!

Перша жінка
Звільнилась пташечка від пут...

Юродивий
Яви! Яви останню милість!
Скажи нам, що здійснилось тут?

ЗДИЙСНИЛОСЬ – ЩО?
ЩО – ТУТ – ЗДИЙСНИЛОСЬ? – ЩО?!!

ЕПЛОГ

Пілат, Прокула

Пілат

Жени палюгами від дому
На гробовище чорних гав!
Я не зміню ані півкомі,
Я написав – що написав!!!
Іще... Замов плиту могильну...
Хай продовбуть на сміх чортам,
Що найсильніший, мов, із сильних,
Втопив себе в багнюці сам!

(в Небо)

Я – Одисей до Твого раю!
Осліпни з сорому, Гомер!
Не знаю, де нас поховають,
Та взнав при сонці, де помер...

Прокула

Тобі казав Він – не підсуден...
Він – дома... Він – на Небесах...

Пілат

Когорта місце це розбудить,
Аби навік заколисать!!!

(Отямившись)

Це з гнойовища лізуть тіні
І за собою тягнуть сказ...
Ще буде! Буде Вознесіння!
Та Вознесіння не про нас!

(Прислухаючись)

Послухай... Степом... суне паства...
Під чобітьми... хриплять віки...

Прокула

...То падає... й не може впасти...
Й обняти землю... Залегкий...

Тяжко вдивляється в ніч.

ПРИМІТКИ

У доборі драматичних творів здебільшого використовується хронологічний принцип, що охоплює творчість українських авторів (вибірково) як минулого (XIX, XX ст.), так і сучасного (XXI ст.), у спадщині яких виявлено п'єси з виразним релігійно-християнським спрямуванням. Відтак зрозуміло, що поза межами антології такої драматургії свідомо залишені твори як давньої української літератури, так і нового та новітнього національного письменства. Упорядник переслідував конкретну мету: оприлюднити наявність української релігійно-християнської п'єси і показати, ствердити традицію у її художньому розвитку – жанрово-стильове розмаїття, поетику тощо. У всіх творах в основному збережено авторський стиль і стилістику з незначними правописними змінами, що відповідають сучасній орфографії.

Зрозуміла річ, упорядковуючи такого типу видання, аж ніяк не можна (за очевидного релігійно-християнського спрямування драм) ігнорувати їх естетичного самовияву. Відтак чимало творів з таким змістом свідомо полишалися упорядником за межами антології. Тут можна було б процитувати слова Святослава Гординського, мовлені ним про релігійну поезію, але однаково стосуються й драматургії: «Ми мусимо брати до уваги той факт, що більшість релігійних поезій у нас писали особи, які вважали, що справа ідей і змісту важливіша за поетичну форму. Через те, особливо в поезії галицькій, є чимало віршів благородних своїм змістом, але написаних з легковажним ставленням до правил поетики. Крім цього, є багато віршів типу «календарного», з буденним змістом і невибагливими думками...». Тож естетичний принцип укладання антології також став одним із основних.

І ще варто наголосити ось на чому: матеріали антології (мова йде передовсім про драматичні твори) взято із різних джерел, означених здебільшого відповідним часовим періодом, і виданих переважно без належного редагування, літературних (правописних) правок, зрештою, без авторської співпраці. Тож не виключасмо, що в тій чи іншій п'єсі можуть бути пропущені чи несумлінно відредаговані як окремі слова, так і цілі словосполучення або ж деякі мізансцени тощо. Відтак ми в основному зберігали автентичність текстів драм, стильові уподобання авторів, незважаючи на словники та інші правописні норми. Наприклад, у різних авторів драматичних творів надibuємо такі вислови, як Пилат і Пілат, Гефсиманський і Гетсиманський, Агасфер і Агасвер, гімн і гимн і т. п. І на завершення: чи можемо вважати релігійно-християнськими п'єси українських письменників, які будували їх на біблійних, старозавітних мотивах та легендах або ж на окремих максимах різних Євангелій (як-от, про блудного сина, про чудо святого тощо)? Відповідь тут однозначна: так! Оскільки Старий Завіт прийшов до українського народу разом із Новим Завітом (властиво останній здебільшого сприймався через попередній), то біблійні мотиви, образи, сюжети, характери, врешті драматичне дійство (згадаймо бодай драматургію Лесі Українки), поза всяким сумнівом, органічно вплітаються до християнського комплексу нашого мислення, нашої віри, нашого духовно-релігійного стану. Тому все це є онтологічними чинниками авторської ідейно-естетичної свідомості українських драматургів XIX–XXI століттях.

ІРОВОА МОРОКА

Серед драматичних творів Панька Куліша виокремлюється своїм спрямуванням «Іророва морока», що була написана у 1876 р. і подана як п'єса, що має на меті зобразити релігійно-християнське «святочнее представлення на малорусском языке». Вперше видрукована у зібранні творів Панька Куліша «Хуторная философия и удалённая от свега поэзия» (Снкт.-Петербург, 1879, С. 33-75). На жаль, весь наклад книжки був конфіскований і знищений, залишилися тільки окремі примірники. «Іророва морока» передруковувалася у посмертному виданні творів драматурга «Сочинения и письма П. А. Кулиша» (К., 1910, С. 68-100). Якогось театрального розголосу ця драма українського

письменника, на відміну від драми «Байда, князь Вишнівецький», не мала. Не часто друкувалася вона і в інших повних зібраннях творів драматурга. Лише порівняно недавно вона знову була опублікована у двотомнику його творів.

Власне, тут подається за цим виданням (К., 1989, т. 2, С. 302–332).

СПОКУСА

Ця п'єса Панаса Мирного написана у 1901 році, вперше надрукована у виданні «Нова Рада»: Український літературний альманах» (К., 1905). Як доводять дослідники творчості письменника, найвірогідніше, що рукопис «Спокуси» виготовлений з автографа у видавництві «Вік», звідки й потрапив до упорядників «Нової Ради». Також нема достатніх відомостей, що автор твору зв'язав його рукопис із публікацією у згаданому альманасі. Адже звірка першодруку з автографом містерії засвідчує відмінність текстів, як доводять літературознавці, викликану головно неправильним прочитанням окремих слів: замість «шмигнув» (першодрук) треба «шпигнув» (автограф), «невідомий» – «невидимий», «душу святую» – «душу якую», «забираєшся» – «забаряєшся», «пришлю» – «примчу», «зітхає» – «затиhaє», «замарившись» – «зашарівшись» та ін. Також помітні пропуски, друкарські помилки, невдалі заміни виразів, що позначаються на логічності викладу подій тощо.

Тут текст містерії «Спокуса» подається за автографом у семитомному зібранні творів Панаса Мирного (К., 1976, Т. 6, С. 242–318). Докладно про містерію йдеться у примітках до цього видання.

ОДЕРЖИМА

Цю драматичну поему Леся Українка вперше надрукувала в журналі «Літературно-науковий вісник» 1902 р. (Т. 17, кн. 3, С. 167–178). Того ж року цей твір був вміщений у збірці письменниці «Віддуки» (Чернівці, С. 63–93). В архіві Лесі Українки зберігається чорновий, остаточно відредагований драматургом автограф (18/1 1901 р.). «Одержима» часто публікувалася у повному зібранні творів Лесі Українки як в Україні, так і в українській еміграції за першою публікацією у збірці «Віддуки».

Тут подається за зібранням творів у дванадцяти томах (К., 1976, Т. 3, С. 126–147). Більш докладно про цей твір йдеться у примітках до вказаного видання.

НА ПОЛІ КРОВІ

Одразу ж варто зауважити, що, на відміну від «Одержимої», чистовий автограф цієї драматичної поеми не зберігся. У зібраннях творів Лесі Українки цей твір подається за першодруком («Літературно-науковий вісник», 1910, кн. XII, С. 433–448). Відтак тут подається за зібранням творів Лесі Українки у дванадцяти томах (К., 1976, Т. 5, С. 135–157). Докладніше про цей твір написано у примітках до зазначеного видання.

ЙОГАННА, ЖІНКА ХУСОВА

Досі всі видання цього твору подавалися за чистовим автографом, що переписаний з невеличкими стилістичними поправками Лесею Українкою. Дослідники творчості письменниці зазначають, що драматичний етюд виправлявся то Оленою Пчілкою, то Агатангелом Кримським, яким Леся Українка давала читати цей автограф. Однак жодне видання не вносило їх правки до тексту «Йоганни, жінки Хусової». Відтак спочатку етюд був уперше опублікований в журналі «Рідний край» (1909, № 32, С. 4–11 і № 33, С. 5–10). Тоді ж видано окремий відбиток цього твору. (3/71 1909). Власне, він без змін часто друкувався у різних зібраннях творів Лесі Українки, виданих як в Україні, так і в діаспорі.

Тут подається за зібранням творів Лесі Українки у дванадцяти томах (К., 1976, Т. 5, С. 158–200), де вміщено й ґрунтовні примітки до драматичного етюду.

ПАСХАЛЬНА ДРАМА

Свій твір Василь Левицький (Василь Софронів-Левицький, Вадим Інший) жанрово визначив як «великодній образ у чотирьох діях з прологом», що розкриває суть пасхального дійства – смерть і воскресіння Ісуса Христа. Відтак «Пасхальну драму» письменник сфокусував навколо цих релігійно-християнських подій, вдало використавши євангельський сюжет про земне і небесне життя Сина Божого, його діяння та його Голгофу. П'єса написана 1922 року і тоді ж була вперше видрукована у видавництві «Спілка», що містилося у м. Бережани Тернопільського повіту (тепер Тернопільська обл.).

Тут подано за цим виданням з правкою орфографічних неточностей відповідно до нинішніх норм правопису.

ЧУДО СВЯТОГО НИКОЛАЯ

«Чудо святого Николая» – драматична картина на 3 дії після апокрифів. Цю п'єсу Василь Левицький (Василь Софронів-Левицький), Вадим Інший написав 1932 року, а через рік вона була вперше надрукована окремишим виданням у Львівському видавництві «Русалка» (1933) у «Книгозбірні школярика» (Ч. 7). Як і попередньо створені ним невеличкі драматичні образки «Печери» (1922), «Свято весни» (1926), драматична картина «Чудо святого Николая» також розрахована головню на дитяче сприймання. Публікувалися вони у серії «Діточа бібліотека» або ж «Репертуар діточого театру». Досі «Чудо святого Николая» ніде не передруковувалося.

Тут подано за виданням: Львів, Русалка, 1933, Книгозбірня школярика, Ч. 7, 30 с.

ЮДА ІСКАРІОТ

Ця п'єса належить перу Ісидора Трембіцького – драматурга, актора, режисера, видавця, народного учителя і юриста (закінчив Вищі правничі студії у Чернівецькому університеті). Був актором у Львівському театрі «Руська бесіда», а після його розпаду перебрався до Коломиї, де відновив занепале після смерті Івана Озаркевича театральне життя. Впродовж 1878-1880 рр. у Коломиї видавав літературний двотижневик «Весна» (вийшло 68 чисел), а також ілюстрований дитячий часопис «Пріятель дітей» (15 чисел).

Автор цілого ряду драматичних творів: «На св. Андрея», «Огонь і вода» (у співавторстві з Ігнатом Ярославичем), «Prima aprilis», «Облога Плевни», «Ілько-сват» та ін. Особливе місце у його драматургійній творчості посідають п'єси релігійно-християнського спрямування – «Різдво Христове», «Іоан Хреститель», «Наука і чудеса Ісуса», «Юда Іскаріот» та «Смерть і воскресіння Ісуса». Написані і видані у 10-30-х рр. церковнослов'янською мовою, вони були розраховані здебільшого на читання, принаймні досі ніде не зафіксовано їх сценічних постановок.

Драма «Юда Іскаріот» була написана 1921 р. і цілком ймовірно, як і всі попередні п'єси, була видрукована в Коломиїському видавництві М. Білоуса, де до цього були опубліковані 32 (із 40) драматичні твори Ісидора Трембіцького.

Тут подано в перекладі українською за редакцією 1921 р.

«ОЙ ЗІШЛА ЗОРЯ НАД ПОЧАЄВОМ»

Ця історико-релігійна драма вперше була поставлена у Львівському театрі «Заграда» у 1933 р. Її рецензент Его (Зенон Тарнавський) на сторінках журналу «Новий час» (№ 6 за 1933 р.) відзначав акторів-виконавців, а насамперед добротну літературну першооснову, що її написав Григор Лужницький (Меріям, Павло Корнич, Семен Ордівський, Б. Поляннич, Л. Негрицький та ін.). Трохи згодом, у 1937 р., ця п'єса була видрукована у серії «Аматорський театр «Нашого прапора» (вип. 9), часопису, що видавався тоді у Львові. Оригінал твору зберігається в архіві Леоніда Рудницького.

Тут він друкується за виданням 1950 р. (Едмонтон, США). В Україні драма вперше видрукована у збірні п'єс Григора Лужницького «Посол до Бога» (Івано-Франківськ, 1996).

ПОСОЛ ДО БОГА

П'єса написана у 1934 році. Повністю друкується за оригіналом, зберігаючи авторський задум. Того ж року вона була виставлена на сцені львівського міського театру з допомогою тодішнього ректора Малої Семінарії отця-митрата Є. Перрідона. Однак постала перед глядачем у зміненому вигляді: місцева польська цензура вилучила із тексту I-шу і частково II-у та VII-у картини, а також хоровий спів василіянських ченців у IV-ій картині. У спектаклі брали участь як професійні актори (В. Блавацький – митрополит Рутський, П. Сорока – король Жигмонт III, О. Ольський – архієпископ Смотрицький), так і театральні аматори – учні малої семінарії.

Драма, а відтак і вистава викликали хвилю гострих дискусій та суперечок, що згодом вилилися на сторінки преси («Діло», «Новий час», «Нова зоря» та ін.). На жаль, полеміка носила характер більше ідеологічний, ніж ідейно-художній, поділивши всіх учасників на два непримиренних табори. Один з них абсолютно заперечував потребу в існуванні таких літературних та театральних творів, бо й без того, мовляв, поглиблюється конфлікт між католиками та православними українцями. Інший же безпідставно звинувачував автора, католицького письменника, в симпатіях до православних і вимагав од нього цілковитої переакцентації в бік утвердження католицизму. Певно, єдиний, хто чітко проаналізував п'єсу ідеологічно, хоча не зрозумів її сценічну концепцію, був О. Назарук. У газеті «Нова зоря» він вказав на основну спрямованість «Посла до Бога»: католицизм, що ґрунтується на толерантному ставленні до людей різних вірувань, об'єднаних проте Божим словом, Божим устремлінням, байдуже – чи католики це, чи православні, чи інші іновірці.

І все ж вистава «Посол до Бога» успіху не мала. Тут можна виокремити, як свідчить тодішня преса, принаймні три головні причини. По-перше, п'єса була для українського глядача першою релігійною драмою, себто твором того жанру, до якого українська публіка в своєму сприйнятті ще не була готова і якого не знала зовсім, бо такого роду п'єс українська модерна драма ще не мала. По-друге, режисерське вирішення спектаклю постановником П. Сорокою було концептуально неправильним: на сцені реалістично розгорталися всі події, а умовно містичного, релігійного в цих подіях не було зовсім. Як, зрештою, не було і витонченої глибини переживання чи психологічного загострення, що притаманно саме релігійній п'єсі. По-третє, актори прагнули створювати образи незвичних героїв, тим часом у п'єсі «Посол до Бога» є звичайні дійові особи. Героєм же виступає Бог, власне, Його як реалістичної постаті у творі нема. Є радше Його діла (тут католицька церква). Його воля. Його слово, себто те, чого реально на сцені не існує, але що реалізують ті, кого Бог послав, аби «засвідчити правду» на землі.

Історичний фактомонтаж «Посол до Бога» тут подається за часописом «Життя і слово» (Квартальник для релігії і культури. – Ч. 34 за 1948–1949 рр. – С. 357–393), що вийшов в українському видавництві «Добра книжка» в Інсбруку. В Україні вперше ця драма опублікована в однойменній книзі Григора Лужницького (Івано-Франківськ, 1996).

ГОЛГОТА – СТРАСТІ. СМЕРТЬ І ВОСКРЕСІННЯ ГОСПОДА НАШОГО ІСУСА ХРИСТА

Релігійна містерія надрукована у серії «Бібліотека релігійної драми» (Ч. 14, 1936 р.), що виходила у Львові, з передмовою і режисерськими заувагами Володимира Блавацького. Того ж року була поставлена одним із місцевих театрів, згодом йшла у Станіславові, інших західноукраїнських містах у виконанні артистів театру «Заграва» (режисер В. Блавацький). Вистава була високо оцінена в часописі «Неділя» за 1936 р., Ч. 393. Пізніше твір видавався і виставлявся ще кілька разів. Автограф п'єси зберігається у Леоніда Рудницького.

Релігійна містерія «Голгота...» друкується за виданням драми 1950 р. (Едмонтон, США).

В Україні ця релігійна містерія вперше була видрукована у збірці п'єс Григора Лужницького «Посол до Бога» (Івано-Франківськ, 1996).

СЕСТРА ВОРОТАРКА

Драма написана Григором Лужницьким на початку 50-х років у Філадельфії. Вона знайшла своє сценічне втілення у 1954 році (прем'єра відбулася 19 грудня) в тамтешньому Українському театрі. І режисер-постановник Шашаровський, і сценограф Клех, і актори-виконавці вдало поєднали релігійний і побутовий елементи драми, витворивши, за свідченнями преси, справжній мистецький синтез. Однак після цього «Сестра воротарка» чомусь більше не виставлялася. Автограф п'єси зберігається в архіві Леоніда Рудницького.

Тут вона друкується за сценічним варіантом Українського театру у Філадельфії (США). В Україні вперше надрукована в книзі Григора Лужницького «Посол до Бога» (Івано-Франківськ, 1996).

БОГ ПРЕДВІЧНИЙ

Ярослав Коритко чітко визначив жанр свого драматичного твору «Бог предвічний» – вертепне дійство. Написаний він у 30-х роках минулого століття у Львові, там же у серії «Бібліотека релігійної драми» виданий невеличкою книгою з розрахунку на його постановку аматорськими театральними колективами Галичини. До сих пір ніде не передруковувався.

Тут подано за львівським виданням 1937 року.

ДВІ ЗОРІ

Кирило Студинський (К. Вікторин, І. Лаврін, К. Зорян, Б. Кость, К.С.) – філолог-славіст, літературознавець, мовознавець, фольклорист, письменник, громадський діяч – знайшов ще й як драматург, творець історичних п'єс. Драматичні картини з початку XII століття складають основу його драми «Дві зорі». Написана у Львові і видала накладом автора у 1937 році. Досі ніде не передруковувалася.

Подано за цим виданням (Львів, 1937, 62 с.).

ПОВОРОТ СВЯТОГО МИКОЛАЯ

Іван Керницький (Гзимс, Ікер та ін.) – відомий західноукраїнський та еміграційний прозаїк, співробітник пресових видань Івана Тиктора у Львові та американських діаспорних часописів. Знайшов він також як драматург. В різні часи написав п'єси «Пан інспектор» (1933), «Мітинг» (1942), «Король стрільців» (1943) та ін., що були надруковані у Львові та Кракові. Власне там же, у Львівській серії «Бібліотеки «Ревізійного союзу українських кооперативів», 1941 року видрукована, за визначенням жанру Іваном Керницьким, «релігійна сценка українських дітей» «Поворот святого Миколая». До сьогодні ніде не передруковувалася.

Тут подано за цим виданням (Львів: Накладом Ревізійного союзу українських кооперативів, 1941, 20 с.).

НЕРОН

Автор п'єси Богдан Курилас (Ігор Калиненко) – український греко-католицький священник, редемпторис, поет, драматург, історик української церкви. Написав і видав наукову працю «З'єднання архієпископа Мелетія Смотрицького» (1962), під псевдонімом друкував свої художні твори, зокрема поезії як в українських (здебільшого львівських), так і в еміграційній періодиці (Бельгії, Канаді, Парижі та ін.). Драму «Нерон» Богдан Курилас написав ще у 50-х роках минулого століття, онак видрукував її окремим виданням у 1962 році у видавництві «Зоря» у Франції (Париж-Нью-Йорк).

Досі п'єса не передруковувалася. Тут подано за вказаним виданням.

ДІАЛОГИ ВАСИЛІЯНОК

Перебуваючи в еміграції (Бельгії), Богдан Курилас написав історичну п'єсу із часів переслідування греко-католицької (української та білоруської) Церкви Росією у період 1838–1843 років. У її

основу покладено цілий ряд історичних фактів, конкретних подій та реальних персонажів, зокрема російських самодержавців та православних діячів. Драма «Діалоги Василяноук» була створена на початку 60-х років. Тоді ж появилася окремим виданням в українському видавництві «Добра книжка», що діяло в Канаді (Торонто, 1963). Досі п'єса ніде не передруковувалася.

Тут подано за вказаним виданням.

НЕ ПЛАЧ, РАХІЛЕ

Драма написана Юрієм Тисом (Крохмалюком) 1952 року в Буенос-Айресі (Аргентина), де 5 січня 1952 року була поставлена на сцені силами Театральної студії ім. Леся Курбаса. Вперше в Україні була опублікована в антології української модерної драми «Близнята ще зустрінуться» (Львів–Київ, 1997).

Тут подається за цим виданням (С. 522–537).

СМІШИЙ СВЯТИЙ

Віра Вовк (В. Селянська) написала п'єсу «Смішний святий» ще 1978 року в Австралії. Драма друкувалася в різних виданнях української діаспори, а також в Україні.

Тут подано за: Віра Вовк. Театр (К., 2002, С. 24–60).

МОЛЕБНИК НЕОФІТІВ. ОРАТОРІЯ

П'єса написала у 80-х роках минулого століття в Америці. Там же вперше була видрукована у зібранні творів Василя Барка (Нью-Йорк, 1984). Згодом була опублікована в Україні в антології української модерної драми «Близнята ще зустрінуться» (Львів–Київ, 1997).

Тут подається за цим виданням (С. 617–625).

ІСУС – СИН БОГА ЖИВОГО

Містерія написана 1992 року у Львові сучасним українським автором Василем Босовичем. Тоді ж була здійснена її постановка на сцені Львівського академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької.

Тут подається за редакцією Головного управління театрів та музичних установ України.

СТРАСТІ ЗА ЮРОДИВИМ

Твір написано у 2005 році в Києві. Опубліковано у збірнику драматичних творів Лідії Чупіс «Чорний квадрат» (К., 2008). Театральної історії п'єса не має.

Тут подано за вказаним виданням (С. 11–55).

ПОКАЖЧИК П'ЄС

- «Бог предвічний» (*Ярослав Коритко*)
- «Дві зорі» (*Кирило Студинський*)
- «Діалоги Василіянок» (*Богдан Курилас*)
- «Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа» (*Григор Лужницький*)
- «Іродова морока» (*Панько Кулиш*)
- «Ісус – син Бога живого» (*Василь Босович*)
- «Йоганна, жінка Хусова» (*Леся Українка*)
- «Молебник неофітів. Ораторія (вступ до літургії в церкві)» (*Василь Барка*)
- «На полі крові» (*Леся Українка*)
- «Нерон» (*Богдан Курилас*)
- «Не плач, Рахиле» (*Юрій Тис*)
- «Одержима» (*Леся Українка*)
- «Ой зійшла зоря над Почаєвом» (*Григор Лужницький*)
- «Пасхальна драма» (*Василь Левицький*)
- «Поворот святого Миколая» (*Іван Керницький*)
- «Посол до Бога» (*Григор Лужницький*)
- «Сестра воротарка» (*Григор Лужницький*)
- «Смішний святий» (*Віра Вовк*)
- «Спокуса» (*Панас Мирний*)
- «Страсті за юродивим» (*Лідія Чупіс*)
- «Юда Іскаріот» (*Ісидор Трембіцький*)
- «Чудо святого Николая» (*Василь Левицький*)

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКА	3
Сценічне слово, освячене благовістом. <i>Степан Хороб</i>	6
<i>Панько Куліш</i> . Іродова морока (<i>святючне представлення на молорусском языке</i>)	65
<i>Панас Мирний</i> . Спокуса (<i>містерія у чотирьох справах</i>)	93
<i>Леся Українка</i> . Одержима (<i>драматична поема</i>)	155
На полі крові (<i>драматична поема</i>)	173
Йоганна, жінка Хусова (<i>драматичний етюд</i>)	191
<i>Василь Левицький</i> . Пасхальна драма	224
Чудо святого <i>Николая</i> (<i>драматичний етюд</i>)	254
<i>Ісидор Трембіцький</i> . Юда Іскаріот (<i>біблійна драматична картина у трьох діях</i>)	273
<i>Григор Лужницький</i> . «Ой зійшла зоря над Почаєвом» (<i>історично-релігійна драма у трьох картинах</i>)	289
Посол до Бога (<i>історичний фактомонтаж на дев'ять картин</i>)	311
Голгота – Страсті, Смерть і Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа	344
Сестра воротарка (<i>релігійно-побутова драма на чотири дії з прологом на основі середньовічної легенди</i>)	377
<i>Ярослав Коритко</i> . Бог предвічний (<i>вертепне дійство</i>)	399
<i>Кирило Студинський</i> . Дві зорі (<i>християнські драматичні картини</i>)	404
<i>Іван Керницький</i> . Поворот святого <i>Миколая</i> (<i>релігійна сценка українських дітей</i>)	431
<i>Богдан Курилас</i> . <i>Нерон</i> (<i>п'єса в п'ятьох діях</i>)	437
Діалоги <i>Василіянок</i> (<i>історична п'єса в п'яти діях</i>)	480
<i>Юрій Тис</i> . Не плач, <i>Рахіле</i>	527
<i>Віра Вовк</i> . Смішний святий (<i>драма в 14 явах</i>)	537
<i>Василь Барка</i> . Молебник неофітів. Ораторія (<i>вступ до літургії в Церкві</i>)	563
<i>Василь Босович</i> . Ісус – син Бога живого (<i>містерія на дві дії</i>)	573
<i>Лідія Чупіс</i> . Страсті за юродивим (<i>вчителю з далеких доріг</i>)	608
ПРИМІТКИ	640
Показчик п'єс	646

Літературно-художнє видання

СЦЕНІЧНЕ СЛОВО БЛАГОВІСТУ

*Антологія української релігійно-християнської драми
XX–XXI століття*

На обкладинці використані художні твори студентів
Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
Тетяни Куртяк, Оксани Лаврів

Літературне редагування *Степана Хороба*
Дизайн обкладинки *Оксани Мицицей*
Комп'ютерна верстка *Ярослави Король*

Підписано до друку 20.09.2018. Формат 70х100/16.
Умовн. друк. арк. 52,98. Тираж 300 прим. Зам. 1845.

Видавець: Видавництво «Місто НВ»
76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності, 53.
Тел.: (0342) 55-94-93.

*Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ІФ № 9 від 02.02.2001 року*

Віддруковано: Друкарня «Місто НВ»
76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності, 53.

